

20
ГОДИНИ

ВУЗФ

Финанси, застраховане,
бизнес, предприемачество
и иновации

СБОРНИК С ДОКЛАДИ

ИКОНОМИЧЕСКИ
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
ПРЕД БЪЛГАРИЯ
(2021-2023 г.) -
УСТОЙЧИВОСТ И
РИСКОВЕ

ISBN 978-619-7622-05-8

Икономически предизвикателства пред България (2021-2023 г.) – устойчивост и рискове

Сборник с доклади, представени на Националната студентска и докторантска конференция на тема „Икономически предизвикателства пред България (2021-2023) – устойчивост и рискове“, организирана от Висшето училище по застраховане и финанси на 23.04.2021 г.

ИЗДАТЕЛСТВО НА ВУЗФ

„Св. Григорий Богослов“

София, 2021

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

доц. д-р Григорий Вазов, главен редактор
доц. д-р Радостин Вазов, зам. главен редактор
проф. д.ик.н. Методи Христов
проф. д-р Радослав Габровски
проф. д-р Даниела Бобева
проф. д-р Емилия Миланова
проф. д.ик.н. Виржиния Желязкова
проф. д-р Григор Димитров
доц. д.ик.н. Красимир Тодоров
доц. д-р Станислав Димитров
доц. д-р Даниела Илиева
ас. д-р Виктория Гацова

Под научната редакция на
доц. д.ик.н. Красимир Тодоров
доц. д-р Юлия Добрева

© Авторски колектив

© ВУЗФ, Издателство „Св. Григорий Богослов“, 2021

ISBN 978-619-7622-05-8

СЪДЪРЖАНИЕ

ЧАСТ ПЪРВА. СТУДЕНТИ

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД РЕСТОРАНТЪОРСКИЯ БИЗНЕС В БЪЛГАРИЯ В УСЛОВИЕ НА COVID-19 – УСТОЙЧИВОСТ И РАЗВИТИЕ	8
<i>Адриана Браничева</i>	
ИКОНОМИЧЕСКИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД БЪЛГАРИЯ (2021-2023) – УСТОЙЧИВОСТ И РИСКОВЕ	19
<i>Амин Зейнали</i>	
ИКОНОМИЧЕСКИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД БЪЛГАРИЯ (2021-2023) – УСТОЙЧИВОСТ И РИСКОВЕ	26
<i>Божидар Живков</i>	
ИКОНОМИЧЕСКИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД БЪЛГАРИЯ (2021-2023) – УСТОЙЧИВОСТ И РИСКОВЕ	41
<i>Божидара Николова</i>	
ПОСЛЕДИЦИ ОТ ПАНДЕМИЯТА COVID-19. ДЪРЖАВАТА, БИЗНЕСЪТ И ХОРАТА – ЕДНА ГОДИНА ПО-КЪСНО	64
<i>Деница Цветкова</i>	
КРИЗИТЕ НА ФИНАНСОВИТЕ ПАЗАРИ И РЕЗУЛТАТИТЕ НА ПЕНСИОННИТЕ ФОНДОВЕ В БЪЛГАРИЯ	71
<i>Десислава Маркова</i>	
ВЪЗМОЖНОСТИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД БИОЛОГИЧНОТО ПРОИЗВОДСТВО В ОБЩИНА ПЕТРИЧ	82
<i>Елена Таракова</i>	
ИНВЕСТИРАНЕ В „НАУЧНОИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА И РАЗВОЙНА ДЕЙНОСТ“ КАТО ПОДХОД ЗА СПРАВЯНЕ С ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД БЪЛГАРИЯ И ИЗГРАЖДАНЕ НА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ	91
<i>Йоанна Новак</i>	
5G CHALLENGES FACING SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES	99
<i>Yordan Stoynov</i>	
РАБОТА ОНЛАЙН И РАБОТА В ОФИСА – ПРЕДИМСТВА И НЕДОСТАТЪЦИ	110
<i>Константин Стефанов</i>	
МЕРКИ СРЕЩУ ИЗПИРАНЕТО НА ПАРИ ПРИЛАГАНИ ОТ БАНКИТЕ В БЪЛГАРИЯ	116

Кристиян Илиев

ОТЗВУКЪТ, КОЙТО ОСТАВИ КРЯСЪКЪТ НА 2020 ГОДИНА 126
Мария Сиракова

ИКОНОМИЧЕСКИ, СОЦИАЛНИ И ЕКОЛОГИЧНИ МЕРКИ ЗА СПРАВЯНЕ С
ПАНДЕМИЯТА ОТ COVID-19 И ПОСЛЕДВАЛАТА ИКОНОМИЧЕСКА
КРИЗА 138
Мартин Наков

COMPARATIVE ANALYSIS OF MODERN EUROPEAN SOCIAL MODELS AND
THEIR APPLICATION IN THE BULGARIAN ECONOMY 149
Mila Delcheva

ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ – ФИНАНСИРАНЕ, РАЗХОДИ
И УСТОЙЧИВОСТ 158
Михаил Сърнев

РАБОТА ОТ ВКЪЩИ – ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВОТО НА НОВОТО ВРЕМЕ 165
Никол Траянова

WHEN THE BUSINESS ENVIRONMENT IS COMPLEX AND UNCERTAIN, THE
MANAGERIAL TOOLS HAVE TO BE COMPLEX BUT CERTAIN (STATISTICAL
AND ECONOMETRIC INSTRUMENTS) – THE POWER OF THE CONTEMPORARY
MANAGER 172
Rosen Todorov

БЪЛГАРИЯ И ЕВРОПА, ИЗПРАВЕНИ ПРЕД КОВИД КРИЗАТА 181
Светла Добрева

СЕМЕЙНАТА ФИРМА В УСЛОВИЯТА НА КОВИД-19 – ВЪЗМОЖНОСТИ И
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА 190
Симеон Мизов

ДЕМОГРАФСКАТА КРИЗА В БЪЛГАРИЯ 199
Таня Бонева

ИКОНОМИЧЕСКИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД БЪЛГАРИЯ (2021-2023) –
ЕПИДЕМИЯТА, ПЪТЯТ КЪМ ЕВРОЗОНАТА И СТРЕМЕЖА ЗА УСТОЙЧИВО
РАЗВИТИЕ 208
Теодор Йончев

ЗДРАВНО ОСИГУРЯВАНЕ И ЗДРАВНООСИГУРИТЕЛНИ РАЗХОДИ 222
Христо Енев

ЧАСТ ВТОРА. ДОКТОРАНТИ

КУЛТУРНИ НАГЛАСИ ПРИ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ НА МСП ОТ Р БЪЛГАРИЯ КЪМ АЗИЯ	234
<i>Андрей Георгиев Минчев</i>	
ДИГИТАЛНИ КОМУНИКАЦИОННИ КАНАЛИ ПО ВРЕМЕ НА ПАНДЕМИЯ ЗА МАЛКИТЕ И СРЕДНИ ПРЕДПРИЯТИЯ (МСП)	244
<i>Анна Христова</i>	
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД ОБУЧЕНИЕТО ПО ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ ВЪВ ВИСШИ УЧЕБНИ ЗАВЕДЕНИЯ	253
<i>Веселин Славчев</i>	
ОЧАКВАНИ И НЕОЧАКВАНИ ЕФЕКТИ ОТ СВРЪХРЕГУЛИРАНЕТО НА ИНВЕСТИЦИОННИЯ БИЗНЕС	262
<i>Георги Христов</i>	
ПОЛИТИКИ ЗА ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ С АКЦЕНТ ВЪРХУ ИНВЕСТИЦИИ С ВИСОКА ДОБАВЕНА СТОЙНОСТ	270
<i>Диана Николова</i>	
БЪЛГАРИЯ И КРИЗАТА COVID-19	282
<i>Елица Кантарджиева</i>	
СЧЕТОВОДНИЯТ ПРИНЦИП „ДЕЙСТВАЩО ПРЕДПРИЯТИЕ“ – ФУНДАМЕНТ ПРИ ИЗГОТВЯНЕ НА ФИНАНСОВИТЕ ОТЧЕТИ В КОНТЕКСТА НА СЪВРЕМЕННИТЕ ИКОНОМИЧЕСКИ УСЛОВИЯ	295
<i>Кирил Лучков</i>	
БЪДЕЩЕТО НА ХАЗАРТА В БЪЛГАРИЯ, ПОЛИТИКИ И ДАНЪЧНА ПОЛЗА ..	305
<i>Кристиян Иванов</i>	
СЪВРЕМЕННИ ПРОЯВЛЕНИЯ НА ПРОТЕКЦИОНИЗМА В СВЕТОВНАТА ИКОНОМИКА	317
<i>Недко Косев</i>	
ЖИЛИЩНО КРЕДИТИРАНЕ В БЪЛГАРИЯ – ПЕРСПЕКТИВИ И ТЕНДЕНЦИИ	328
<i>Николай Лазаров</i>	
БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИЧЕСКА РЕАЛНОСТ СЛЕД ПАНДЕМИЯТА	339
<i>Пламен Иванов</i>	

АКТУАЛНИ КАМПАНИИ НА ЕВРОПЕЙСКАТА КОМИСИЯ, СВЪРЗАНИ С
ДЕБАТА ЗА БЪДЕЩЕТО НА ЕВРОПА И КОНФЕРЕНЦИЯТА ЗА БЪДЕЩЕТО НА
ЕВРОПА 357

Пламена Дионисова

ИНДИКАТОРИ ЗА КОНТРОЛ ПРИ ИЗПИРАНЕТО НА ПАРИ ОТ ФИЗИЧЕСКИ
ЛИЦА И НЕПРАВИТЕЛСТВЕНИ ОРГАНИЗАЦИИ 367

Полина Кавръкова

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ЗАСТРАХОВАНЕТО В БЪЛГАРИЯ
2021-2023 г. 376

Стефан Стефанов

ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА
МСП В БЪЛГАРИЯ 385

Таня Генова

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И СЪЗДАДЕНИ ВЪЗМОЖНОСТИ ПРЕД
ПРОИЗВОДСТВЕНИЯ И ЕКСПОРТЕН СЕКТОР НА БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ
2021-2023 г. 399

Тодор Йосифов

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА НА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА ПОЛИТИКИТЕ НА
"ЗЕЛЕНИЯ ПАКТ" В БЪЛГАРИЯ407

Христо Медаров

ДЪРЖАВНИ РАЗХОДИ - УСТОЙЧИВОСТ, РИСКОВЕ И ПОСЛЕДСТВИЯ ОТ
ПАНДЕМИЯТА COVID-19 ЗА БЪЛГАРИЯ418

Цветелина Цанкова

ИНТЕГРИРАНИТЕ ТЕРИТОРИАЛНИ ИНВЕСТИЦИИ – ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВО
И ВЪЗМОЖНОСТ ЗА ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ НА РЕГИОНИТЕ В
БЪЛГАРИЯ 428

Юлиян Моллов

ЧАСТ ПЪРВА. СТУДЕНТИ

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД РЕСТОРАНТЪОРСКИЯ БИЗНЕС В БЪЛГАРИЯ В УСЛОВИЕ НА COVID-19 – УСТОЙЧИВОСТ И РАЗВИТИЕ

Адриана Браничева, студент

Университет за национално и световно стопанство и

Софийският университет „Св. Климент Охридски“

Email: adibranicheva@abv.bg

Резюме

В настоящия доклад е направен анализ на текущото състояние на ресторантърския бизнес в България и са отправени предложения за преодоляване на трудностите и рисковете, пред които е изправен той. Извънредното положение и мерките, които бяха обявени в страната, засягат най-пряко и тежко ресторантърския бизнес, обектите в големите търговски центрове, туризма и сферата на услугите. Възникналата пандемия предизвика собствениците да пристъпят към замразяване на дейността на голяма част от заведенията, вследствие на което персоналът беше освободен. Последствията от тези мерки за България са увеличаване на безработицата и големи загуби за собствениците. Въпреки всичко, за да успеят да преодолеят възникналата криза, ресторантърите са мотивирани да внедрят нови методи за управление и спасяване на бизнеса си. В доклада се прави преглед на тези предприети мерки и се коментират стратегиите за устойчиво развитие, като се имат предвид специфичните рискове както пред сектора, така и за страната като цяло.

Ключови думи: ресторантърския бизнес; ресторантите; пандемия; COVID 19; рискове; устойчивост; икономическо развитие

JEL Класификатор: L8 Industry Studies: Services; L83 Sports • Gambling • Restaurants • Recreation • Tourism

Увод

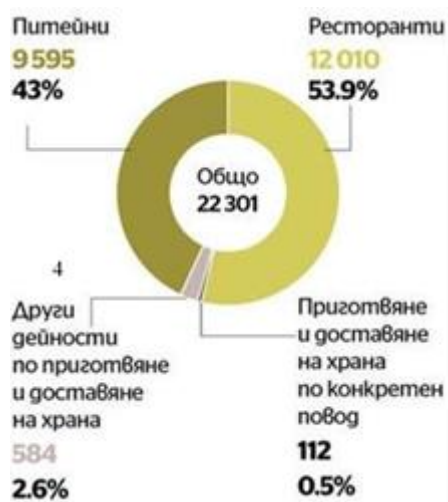
В края на ноември 2019 година в град Ухан, намиращ се в Централен Китай, за първи път е идентифициран коронавирусът, познат още като „COVID 19“. Вирусът успя да се разпространи изключително бързо и засегна цял свят, превръщайки се в тежка извънредна ситуация за общественото здраве на хората и за икономиката. В България първи случай е регистриран на 08.03.2020 година, а на 13.03.2020 година със заповед от министъра на здравеопазването бе обявено извънредно положение в страната.

Вирусът причинява смущения в глобалните вериги на доставките, нестабилност на финансовите пазари, сътресения в потребителското търсене. Отрицателни ефекти причини най-вече в едни от основни отрасли на икономиката - хотелиерството и ресторантьорството. Икономическото възстановяване на всяка държава членка ще зависи не само от развитието на пандемията в съответната държава, но и от структурата на нейната икономика и от способността ѝ да реагира през периода 2021-2023 година. Ресторантьорският бизнес ще се стабилизира бавно и трудно, прилагайки нови методи, чрез които по-бързо ще достигат до своите посетители и ще ги изненадват с иновации в бранша.

Изложение

➤ РЕСТОРАНТЬОРСКИЯТ БИЗНЕС В БЪЛГАРИЯ

Туристическите дейности се разделят на три като една от тях е ресторантьорството, другите две са хотелиерството и туристическият транспорт. Ресторантьорството не е пряко свързано с ресурсите. Установява се там, където има търсене.¹ Заведенията са неделима част от живота на хората, те са мястото където всеки може да отиде да си почине, да се види с приятели или да поработи. Но освен за обществото, те от значение и за икономика ни. Заведенията в България са над 22 хиляди, осигуряващи работа средногодишно на между 110 и 130 хил. души според различни източници, а през летните месеци се увеличават.

Фигура 1. Видовете заведения в България
Източник: КАПИ

Фигура 2: Заети места в сектора през 2018 година

Според Национална агенция за приходите касовите обороти на заведенията надхвърлят 4 млрд. лв. през 2019 г. и са една пета от всички продажби с касова бележка в страната.

¹ https://www.bg-ikonomika.com/2012/09/9_22.html

Фигура 3. Оборотите според касовите апарати
Източник: НАП

➤ РЕСТОРАНТЪРСКИЯ БИЗНЕС ПО ВРЕМЕ НА КОРОНА ВИРУСА

Повече от година ресторантърският бизнес в България претърпява големи загуби поради епидемична обстановка, свързана с разпространението на COVID-19. С Решение от 13.03.2020 г. на Народното събрание е обявено извънредно положение, както и с препоръките на Националния оперативен щаб, министърът на здравеопазването Кирил Ананиев издава заповед, с която се въвеждат редица противоепидемични мерки на територията на Република България до 29.03.2020 г. като една от тях е да се преустановят посещенията в барове, игрални зали, заведение за обществено хранене с изключения на магазините за хранителни стоки, аптеки и дрогерии. След което обаче заповедта е удължавана няколко пъти. Със заповед № РД-01-249-03-05-2020² на 03.05.2020 мерки са разхлабени и заведенията на открито и тези разполагащи с тераси имат право да започнат работа, съобразявайки се със следните противоепидемични мерки:

- разстояние между масите да не по-малко от 2,5 метра и не повече от 4 души на маса
- персоналът да е със защитни маски
- обекта да се дезинфекцира често (всяка маса и стол след като клиента си тръгне)

²Заповед № РД-01-249-03-05-2020

<https://sm.government.bg/upload/files/zapoved-rd-01-249-03-05>

- заведението да разполага с диспансери с дезинфектант на видни места.

При установено не спазване на мерките, Българската агенция по безопасност на храните и регионалните здравни инспекции, се прекратява дейността на обекта.

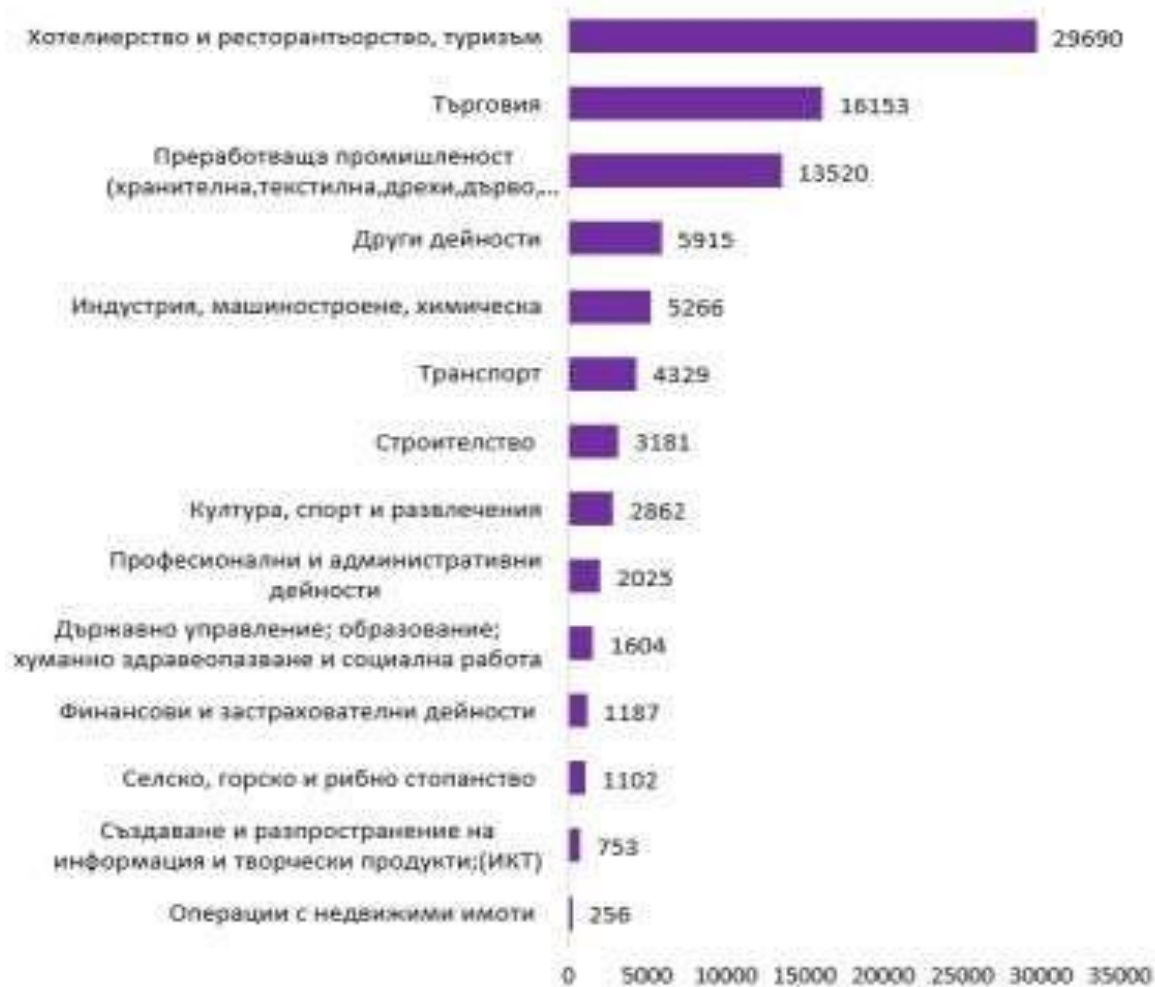
Два дена след това са въведени мерки, с които държавата се стреми да подпомогне най-засегнати браншове от пандемията, министърът на труда и социалната политика Деница Сачева въвежда така наречената схема 60/40³. Като по този начин държавата изплаща компенсации в размер на 60% от възнаграждението на работниците и осигурителните вноски, дължими от работодателя с цел да се защити заетостта в засегнатите фирми. Останалите 40% трябва да бъдат покрити от работодателя, като по този начин се гарантира, че доходът на работника няма да намалее и да запази работата си. Като едно от изисквания към компаниите, които ще участват в горе посочена схема е да имат над 20 % спад в приходите в сравнение със същия месец през 2019г. За подобни цели държавата получава одобрение за взимане на заем от 1 млрд. лв. по механизма SURE на ЕС, като част от тези пари са предназначени и за туризма като там действа схемата 80/20.

Близко половината фирми в ресторантьорския и хотелиерския бранш са подали заявления по мярката 60/40. Благодарение на това над 38 хил. души са запазили работата си според министъра на туризма Николина Ангелова.⁴ Въпреки опитите на правителството нивото на безработица се повиши значително. Голяма част от служителите са съкратени или са в неплатена отпуска, което от своя страна доведе до понижаване на домакинските доходи. Към януари 2021 година безработицата в България има ръст от 9,7%, или малко над 20 000 лица в сравнение с януари 2019, сочат данните на Агенцията по заетостта, предоставени на „Монитор“⁵ като 36,5 процента от тях са уволнени заради коронавируса. Най-пострадали са работещите в ресторантьорството и хотелиерството – 26,7 %.

³ https://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2020/04/09/4052349_za_kogo_vsushtnost_e_s_hemata_6040/

⁴ <https://clinica.bg/11745-Hoteli-i-restoranti-po-shemata-6040>

⁵ <https://www.monitor.bg/bg/a/view/covid-19-pratil-vseki-treti-bezraboten-v-buroto-po-truda-temata-253749>

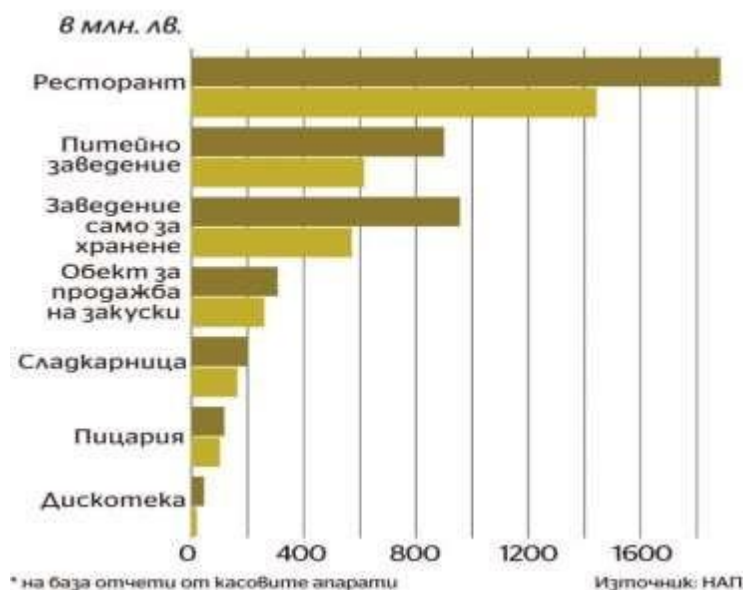

Графика 1. Брой новорегистрирани безработни по икономически дейности в периода 13 март-22 май 2020 г.

Източник: Агенция по заетостта

Освен загубите, които заведенията претърпяваха по отношение на персонал, се наблюдава и голямо понижаване в техните обороти. Част от заведения успяват да намалят загубите си, благодарение на бързата реакция и преминаването към онлайн поръчки и съответно доставки по домовете, което ги спаси по един начин от фалит.

К | ОТЧЕТЕНИ ОБОРОТИ

Графика 2. Съпоставка на отчетните обороти от 2019 и 2020 година⁶
Източник: НАП

Последната успешна година за ресторантите е 2019, през която, ако съдим по данните на НАП 4% от БВП са благодарение точно на този бранш. Най-рискови се оказват месеците април и май през 2020, когато бива първият локдаун, наетите в сектора са с почти 40% надолу спрямо същите месеци на 2019 г, посочват от Капитал⁷.

Има огромна вероятно собствениците на заведения да попаднат в задлъжняемост към наемодателя, доставчиците и други фирми, с които имат сключени договори. Другият вариант е някои от заведения да преговарят и да се разберат за отсрочка на наеми и процентно намаление от предишните цени. Това, което можем да отнесем като най-голяма заплаха за този бизнес е неяснотата. Липсват ясни критерии и посочване във времето, които обекти имат право да работят и при какви мерки. Правителства трябва да изготви ясен план за действие, според който ресторантърският бизнес да преустрои своя работен процес нагаждайки се към конкретната ситуация и стремейки се да бъде напълно ефективен.

Въведените редица мерки в помощ на този бранш като:

- схемата 60/40;
- намаляването на ДДС ставката от 20 % на 9 %;
- изплащат до 75% от възнаграждението на новонаети безработни – „Заетост за теб“;
- кандидатстване за безвъзмездни до 20% без ДДС от оборота на заведенията през 2019 г. за периода на втория локдаун;

⁶ https://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/ikonomika/2021/01/29/4168398_posledni_poruchki/

⁷ https://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/ikonomika/2021/01/29/4168398_posledni_poruchki/

- работниците, пуснати в неплатен отпуск заради анти-COVID мерките, можеха да получават по 24 лв. на ден което за месеца е под минималната заплата) са ефективни само и единствено, ако заведение работи.

➤ КАК ДА ОЦЕЛЕЕ РЕСТОРАНТЪОРСКИЯ БИЗНЕС ПО ВРЕМЕ НА ПАНДЕМИЯ

Възстановяването на ресторантърски бранш след загубите, които понесе в следствие от пандемията, ще е бавно и трудно, но не и невъзможно. Заведенията трябва да измисля нова политика на управление и алтернативни начини за достигане до клиентите си. Като част от вариантите, които могат да приложат са:

- Изготвянето на онлайн сайт, в който да се представя менюто на заведението, техните промоции и новости;

По голямата част от хората проверяват онлайн съответно заведение, което биха искали да посетят. Така благодарение на сайта, клиента получава повече информация за самия обект и съответно това е един по-лесен начин да се достигне до клиента и да го привлекат към себе си, стига едно заведение да има добре изглеждащ и структуриран сайт. Освен това като може лесно и бързо да се направи онлайн резервация, бързо запитване до самото заведение (бърза комуникация). Чрез сайта може да се предоставят:

- различни ваучери;
- специални предложения;
- отстъпки и промоции;
- обратна връзка от посетителите (така те стават ангажирани към самото заведение, съответно и лоялни);
- Заведения трябва да са активни в социалните мрежките за комуникация, тъй като това е един нов, модерен и по-бърз достъп до потребителите.

Чрез социалните мрежи (като Instagram, TikTok, Facebook, Messenger и други) лесно може да се достигне до хората:

- пращайки: клипчета с рецепти;
- провеждане на онлайн събития;
- изпраще на специални оферти/промоции;
- предоставяне на повече информация за персонала;
- информираност за история на заведенето и неговите отличителни черти;
- място за споделяне на впечатления от страна на клиенти. Благодарение на добрия маркетинг едно заведение може да бъде много усешно.
- Доставки – използвайки услугите на фирма доставчик или собствени доставчици; Първото решение, което предприеха по-голяма част от тях беше възможността за онлайн поръчки и доставки. По този начин те създадоха една алтернатива за своите клиенти независимо, че не могат да посещават обекта да се насладят на вкусните ястия, които предлагат, в домашна атмосфера. Една от водещи компании за доставка на храна Foodpanda. Платформата като тяхната предлага възможност за поръчка на храна от повече ресторанти в София. Като те

гарантират високо ниво на обслужване, отлични мерки по отношение на хигиена и възможност за онлайн плащане като допълнителна мярка. Миналата година отчете двоен ръст, компанията уверено продължи да работи в посока на това да увеличи асортимента от стоки, които потребителите могат да поръчат от техния сайт или мобилно приложение.

В проучване, направено от Revolut, за периода от 1 април до 10 май, foodpanda се нарежда на второ място по ръст на транзакциите, като увеличението е 170%. Това показва, че усилията и нововъведения, направени от компанията, помагат успешно да се развива в условията на COVID-19 пандемията⁸

- Осигуряване на специално оборудване за дезинфекция с цел по-голяма защитеност на клиентите и сигурност.
- Когато едно заведение е изядно по отношение на хигиена, особено по време и след пандемията COVID 19, то ще увеличи търсенето към него, тъй като повечето хора биха предпочели да платят малко повече за самата консумация, но да са сигурни в нейното качество и чистота на самия обект. За тази цел заведенията могат да си закупят UVC бактерицидни лампи без озон за дезинфекция на помещения, йонизатори за пречистване на въздуха, специални машини за почистване на хранителните продукти.

➤ **ОЦЕНКА НА РИСКА (КАПАНИ)**

⁸ <https://www.bloombergtv.bg/a/9-bulgaria/78483-foodpanda-uspeshen-primer-za-rastezh-po-vreme-na-pandemiya>

Външни рискове	Вътрешни рискове
<p>Свързани са с икономическото състояние на държавата и не могат да бъдат контролирани от фирмата пряко.</p> <p>1. Неустойчивост на търсенето</p> <p>Основният проблем е, че тъй като търсенето зависи от различни фактори, то е неустойчиво, или с други думи – променливо. Това прави този рисков фактор труден за предвиждане и оценка.</p> <p><u>Мерките, които ще бъдат взети с цел намаляване на риска, включват:</u></p> <p>Поддържане на стабилна, непроменлива цена</p> <p>Съобразяване с конкурентните цени</p> <p>Съобразяване със средния за държавата потребителски доход</p> <p>Постоянно провеждане на анкети сред потребителите с цел навременна информираност относно промяната в техните желаниа и вкусове</p> <p>Въвеждане на промените, очаквани от потребителите, и съобразяване с техните очаквания</p> <p>Поддържане на високо ниво на обслужване</p> <p>- Въвеждане на разнообразни промоции, които да направят продуктите на заведението достъпни за абсолютно всички</p> <p>2. Поява на алтернативен продукт</p> <p>Когато конкурентите започнат да се опитват да предлагат подобен асортимент неща, но на по-ниски цени</p> <p>Мерките, които ще бъдат взети с цел намаляване на риска, включват:</p> <p>Активна работа по изграждане на стабилна база от редовни клиенти, които не биха станали потребители на конкурентния бизнес</p> <p>Поддържане на конкурентно ниски цени, които да правят предприятието предпочитано пред конкурентните</p> <p>Високо качество на хранителните продукти</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Това са тези рискове, които зависят от микросредата на самото предприятие. <p>1. Злополуки поради подхлъзване и падане, режещи уреди и ножове, изгаряния и попарвания.</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Мерките, които ще бъдат взети с цел намаляване на риска, включват: <ul style="list-style-type: none"> - в никакъв случай да не използват подръчни средства като столове, касети, бъчви, сандъци за качване на височина; - да не се допуска изтичане на вода от хладилници, фризери, - поддържане на ред и чистота в зоните за преминаване, - използване на подходящи обувки, - затваряне на вратите на шкафове, фурни, съдомиялни машини, персоналът да бъде обучен за безопасна работа с оборудването, например – дръжките на тиганите или тенджерите да сочат далеч от ръба на печката, начините за отстраняване на горещи капаци на тенджерите далеч от тялото, използване на сухи кърпи за хващане на горещи предмети; <p>2. Физическо натоварване</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Мерките, които ще бъдат взети с цел намаляване на риска, включват: <ul style="list-style-type: none"> - обучение на работещите за работа с тежести; - зареждане на продукти в по-малки разфасовки и в по-малки количества; - безопасно подреждане на продуктите по рафтовете. <p>3. Психосоциални фактори (стрес)</p> <p>Мерките, които ще бъдат взети с цел намаляване на риска, включват:</p> <ul style="list-style-type: none"> - съкращаване на продължителното и не-

<p>Въвеждане на промените, очаквани от потребителите, и съобразяване с техните очаквания</p> <p>Навременно следене на промените у конкуретните заведения</p> <p>Въвеждане на разнообразни промоции, които да направят продуктите на заведението атрактивни за абсолютно всички</p> <p>3. COVID-19</p> <p>Докато пандемията е страшна сама по себе си, предстоящите икономически последствия, очакваната финансова криза и бумът на безработицата ще са сякаш още по-пагубни.</p> <p>Мерките, които ще бъдат взети с цел намаляване на риска, включват:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Въвеждане на крайно строги хигиенни мерки и ограничения <p>Засилване на онлайн присъствието на заведението и гъвкавост по отношение на цените.</p> <p>Пускане на персонала (с изключение на готвачите) в платен отпуск и осигуряване на ваучери захрана в двоен размер за месеците на извънредно положение.</p> <p>Наличност на финансов резерв в случай на извънредна ситуация, инфлация или финансова криза</p>	<p>нормираното работно време;</p> <ul style="list-style-type: none"> - въвеждане на плаващо работно време и ако е необходимо - намаляване на работното натоварване чрез преразпределяне на задълженията;
--	--

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Пандемията причинена от COVID 19 нанесе сериозни щети върху световната икономика и това неизбежно засяга и страната ни. Икономическата рецесия на световно и местно ниво изглежда неизбежна, но е трудно да се направят точни прогнози все още, защото нямаме яснота за бъдещето на вируса. Рискът пред родната икономика се засилва и от факта, че в България има голям брой малки и средни предприятия, които се очаква да са най-засегнати от здравната криза - над 98% от всички такива в страната ще отчетат загуби⁹. Справянето на ресторантърския бранш, който е един от най-засегнати, с трудностите и загубите възникнали вследствие от нанесените икономически щети

⁹ <https://webcafe.bg/business/kak-covid-19-zasyaga-ikonomikata-na-balgariya.html>

поради COVID 19 през следващите години ще е труден процес, който ще изисква много усилия от страна на собствениците на средния и малкия бизнес и самосъзнанието на населението за осигуряване на устойчиво развитие на държавата и справянето и с последиците от пандемията и спирането на разпространението ѝ. Прилагайки по-горе посочените съвети за излизане от кризата, имат големи шансове за възстановяване през периода 2021-2023 година.

БИБЛИОГРАФИЯ

https://www.bg-ikonomika.com/2012/09/9_22.html

Коджаиванова А., Ресторанти на корона диета,
https://www.capital.bg/biznes/kompanii/2020/05/29/4072282_restoranti_na_korona_dieta/ 3. Заповед № РД-01-249-03-05-2020

https://sm.government.bg/upload/files/zapoved-rd-01-249-03-05-2020_%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%B8.pdf

<https://clinica.bg/11745-Hoteli-i-restoranti-po-shemata-6040>

<https://www.monitor.bg/bg/a/view/covid-19-pratil-vseki-treti-bezraboten-v-buroto-po-truda-temata-253749>

Станчев И., За кого всъщност е схемата 60/40
https://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2020/04/09/4052349_za_kogo_vsushtnost_e_shemata_6040/

Коджаиванова А., Денизова В., Заведенията не могат повече, но проблемът не е самоепидемията
https://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/ikonomika/2021/01/29/4168398_posledni_poruchki/

<https://www.mh.government.bg/bg/>

ИКОНОМИЧЕСКИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД БЪЛГАРИЯ (2021-2023 г.) – УСТОЙЧИВОСТ И РИСКОВЕ

Амин Зейнали
студент, ВУЗФ – гр. София
E-mail: carboncrown@protonmail.com

Резюме

Целта на настоящият доклад, е да представи и опише полезни подходи и практики, които биха могли да осигурят икономическа устойчивост на Република България за периода 2021-2030г.

Идеите, които ще бъдат изложени, имат за цел да повишат качеството на живот на българските граждани, да осигурят икономическата им стабилност, да получават редица социални придобивки, които ще повишат икономическият статус на българските домакинства. Предложенията ще бъдат представени след задълбочен анализ на добри световни практики с икономическа насоченост, съвместно лични виждания и предпочитания.

Ключови думи: България, икономика, социални придобивки, стабилност, устойчивост.

Увод

В динамиката на ежедневието, много рядко си задаваме важни въпроси от типа: „Накъде върви световната икономика?“, „Какво да очакваме в бъдеще в икономически план?“, „Имаме ли икономическа стабилност?“ и други, имащи голямо значение в нашето общество.

Икономиката е най-важният фактор за успешно управление на държавата, тъй като от нея зависи както демографската статистика, така и развитието ѝ в световната класация. Именно затова, трябва ясно да си дадем сметка каква е икономическата ни стабилност в даден момент и какви рискове биха могли да възникнат в бъдеще, за да сме готови да се справим с тях и да преодолеем евентуални финансови загуби или кризи.

Много често обаче, рисковете в икономиката не биват вземани под внимание своевременно, което води до понижаване качеството на живот, намаляване на БВП (Брутен вътрешен продукт) и други загуби, имащи огромно значение.

Естествено, не всичко може да бъде предвидено – да вземем за пример пандемията с Covid-19, който риск не е бил на дневен ред и за него няма работеща стратегия.

Този пример е показателен за това, как би могъл такъв непредвидим фактор да доведе до пагубни последици, за които следва да се търсят решения „в движение“. За съжаление, този начин на действие крие други последващи рискове, за които не винаги можем да бъдем готови.

Основни понятия

Икономическа устойчивост - Самото понятие „устойчивост“ се извлича от „устойчиво развитие“ и се свързва с доклада на Комисията Брунтланд (Van der Tak, 1992). Моделът за устойчиво развитие предвижда икономически растеж, който е в състояние да задоволи нуждите на настоящето, без да поставя в опасност възможността за задоволяване на бъдещите потребности.

Измерения за устойчиво развитие са: социално, икономическо, екологично и институционално. Във връзка с това бихме могли да посочим, че устойчивото развитие изисква функциониране в режим на оптимално използване на ресурсите за да се постигнат най-високи крайни икономически, социални и екологични резултати. То е синоним на висока ефективност и силна конкурентоспособност, тъй като генерира по-евтини и по-качествени продукти, както и по-добри условия за труд.

Икономически риск - Икономическият риск се отнася до вероятността макроикономическите условия (условията в цялата икономика) да повлияят на инвестиция или перспективи на дадена компания в страната или в чужбина.

Икономическите рискове могат да включват колебания на обменните курсове, промяна в държавната политика или регулации, политическа нестабилност или въвеждане на икономически санкции.

При финансирането на проекти икономическият риск е вероятността продукцията на даден проект да няма стойност за продажба, която да покрива оперативните и поддръжката му, както и изискванията за обслужване на дълга.

Национална програма за развитие - Националната програма за развитие БЪЛГАРИЯ 2030, е рамков стратегически документ от най-висок порядък в йерархията на националните програмни документи, детерминиращ визията и общите цели на политиките за развитие във всички сектори на държавното управление, включително техните териториални измерения. Документът определя три стратегически цели, за чието изпълнение групира правителствените намерения в пет области (оси) на развитие и издига 13 национални приоритета.

Икономически предизвикателства

Световна пандемия – По данни на НСИ (Национален статистически институт), Брутният вътрешен продукт (БВП) за България през второто тримесечие на 2020 г. намалява с 11.7% в ЕС-27 спрямо предходното тримесечие по сезонно изгладени данни.

За четвъртото тримесечие на 2020г., БВП в България намалява с 9.8%. Сезонно изгладените данни за БВП по експресни оценки показват спад от 3.8% през четвъртото тримесечие на 2020 г. спрямо съответното тримесечие на предходната година.¹⁰

Посочените по-горе периоди са по време на т.нар – локдаун (пълно затваряне на държавата), в следствие на пандемичната обстановка с Covid-19.

Този световен феномен е предпоставка за истински икономически предизвикателства в нашата страна.

Освен спада на БВП, НСИ съобщава и за повишена безработица, в следствие на пандемията. Затварянето на малкият и среден бизнес, предприето като ограничителна мярка за справяне със заразата, доведоха до масово освобождаване на персонал, чието бъдеще остава неизвестно и до днешни дни.

Създалата се ситуация е абсолютно предизвикателство, имайки предвид че изхода от пандемията е все още неясен – никой не знае и не може да каже с точност, кога пандемията ще приключи и как ще се справим с икономическите последици от нея. Собствениците на малки и средни бизнеси също се намират в неприятна позиция, тъй като не е ясно дали ще успеят да съживят своите бизнеси, а дори да успеят, не е предвидимо какви доходи биха могли да донесат те и колко време ще бъде нужно, за да попълнят нанесените загуби.

Смяна на правителството – След проведените избори на 04.04.2021г., управлението на страната е твърде неясна картина. Българските граждани избраха такива политически партии, които не е ясно дали и кога ще успеят да сформират в адекватен срок нужните 240 народни представители, които да се заемат с решаването на важни икономически проблеми.

Това забавяне, което се очаква да се случи, докато политическият ни свят се подреди и е готов да взема решения, може да коства още повече загуби в икономическа насока.

Твърденията за това са подкрепени от продължаващата пандемия, която в момента не се намира в политическият мироглед и някак си изостава сред другите проблеми за решаване, като сформиране на ново правителство.

Ако все пак приемем, че правителството ще заработи, то отново остава неясен въпроса дали ще бъдат продължени въведените и действащи икономически стратегии в момента – а ако бъдат променени, как това би се отразило на досегашните политики в това отношение.

Бежанска криза – Това явление, започнало през 2011г., след ескалация на напрежението в Сирия, все още остава заплаха за световната икономика. Хиляди

¹⁰<https://www.nsi.bg/bg/content/2108/%D0%B1%D1%80%D1%83%D1%82%D0%B5%D0%BD-%D0%B2%D1%8A%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%88%D0%B5%D0%BD-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%BA%D1%82-%D0%B1%D0%B2%D0%BF>–
Национален статистически институт – Последно посетен на 04.04.2021г.

сирийски и други граждани на света от тази територия не спират да прииждат към Европа, в търсене на спасение и по-добър и качествен живот.

Тази мигрантска вълна обаче, води със себе си своите големи разходи за настаняване, интеграция, издръжка и сигурност на бежанците. През Март 2021г., бежанският интерес към Европа отново се засилва и не е съвсем ясно кога той може да ескалира.

И докато новото ни правителство бъде организирано, пандемията продължава да върлува и да нанася финансови загуби, бежанската криза дебне от своя ъгъл.

Предложения за икономическа устойчивост

Прекратяване на енергийният монопол – През 2004г., посредством приватизация¹¹, електроразпределението по области в България, бива разпродадено на чуждестранни енергийни компании. Това води до минимален или никакъв контрол над ценообразуването на заплащаната електроенергия. Ако отворим произволна месечна фактура¹², в нея ще открием, че над 50% от сумата е калкулирана на база общи условия на дружеството: достъп до разпределителна мрежа, пренос, зелена енергия, невъзстановяеми разходи и други). Така при изразходвана енергия от 23.10лв., месечно, крайната сума за плащане става 58.73лв. – 35.63лв. е сумата за допълнителни такси за доставка, обслужване и други.

Тази такса постъпва в сметката на чешкото енергийно дружество. Ако дружеството беше под българско държавно ръководство, тази допълнителна сума от 35.63лв. ще постъпва в нашата държавна хазна като приход, което би спомогнало за увеличаването на БВП. Освен това, ще имаме възможност за преразглеждане и промяна на условията за доставка (намаляване такса пренос), което би било от полза за потребителите на услугата и би облекчило техните месечни разходи.

Аналогично е и с другите разпродадени дружества, в следствие на приватизацията през годините.

Преразглеждане на приходите – За никого не е тайна, че към днешна дата отпускните помощи за безработни граждани, детски надбавки, пенсии и друг вид помощи, са крайно недостатъчни или погрешно разпределени. Съгласно описанието на икономическа устойчивост, дадено по-горе – „*Моделът за устойчиво развитие предвижда икономически растеж, който е в състояние да задоволи нуждите на настоящето*“, сегашният модел за разпределение на държавните помощи и пенсии далеч не може да задоволи нуждите на гражданите.

¹¹ Според българското законодателство приватизацията е процес на раздържавяване, който се изразява в разпределяне на имуществото на държавните предприятия в акции и дялове и прехвърляне правото на собственост върху тези акции и дялове на физически и юридически лица с под 50% държавно или общинско участие.

¹² https://www.cez.bg/edee/content/file-other/bulgaria/potrebitelski-savet/events/130618_consumers-council_2nd-meeting.pdf - Последно посетен на 01.04.2021г.

Да вземем за пример детските надбавки – В момента разпределението е следното: за семейство с едно дете, месечната помощ е в размер на 40.00лв., за семейство с две деца – 90.00лв., за семейство с три деца – 135.00лв., за семейство с четири деца – 145.00лв. За получаването на тези надбавки обаче, има условие: семействата трябва да имат среден месечен доход на член от семейството по-нисък или равен на 410.00лв.

При това условие, от тази помощ биха могли да се възползват предимно нискоквалифицираните работници, които в най-общият случай са членове на малцинства, имащи повече от две деца.

Какво се получава? – Нискоквалифицираният персонал получава надбавки, на които работещите над минимален осигурителен доход нямат право. Това от една страна стимулира малцинствата за по-висока раждаемост, предвид издръжката, която ще получат от държавата. Другите граждани, които получават малко над минималната работна заплата, не получават надбавки и не биват стимулирани към по-висока раждаемост.

Сумата на надбавките също е крайно недостатъчна: за издръжката на четиричленно семейство към 2020г., по данни на Института за социални и синдикални изследвания (ИССИ) към КНСБ, са необходими 2340.00лв., като в София, където животът е по-скъп със 700.00лв., нужната сума нараства до 3055.00лв.

В нашият случай обаче, при четиричленно семейство, в което двамата родители получават месечен доход в размер на 820.00лв., получените детски надбавки са 90.00лв. Простата сметка сочи, че общата сума, с която разполага семейството е 910.00лв. – с 1430.00лв. по-малко, от необходимото. Това семейство би живяло на прага на бедността.

В тази връзка, преразглеждането на сумите, които държавата отпуска под формата на социално подпомагане, има спешна нужда от преразглеждане, за да предостави по-стабилно икономическо положение на своите граждани.

Данък върху доходите от трудови правоотношения – Отново по данни на НСИ, средната брутна месечна заплата за периода 01.12.2020г. – 31.12.2020г. за град София е между 1800.00 и 2003.00лв.¹³ При 1800.00лв. брутно възнаграждение, след всички удържки, служителят получава чиста сума от 1396.76лв., като удържките възлизат на 403.24лв. Това е една сериозна сума, която работникът не получава, в следствие на 10-процентният данък върху неговият доход.

България има сравнително нисък процент на данък общ доход – 10%, но в сравнение със средните заплати в другите страни членки на ЕС, където данъкът е по-висок, работните заплати са в пъти повече над българските. Тази база за сравнение, използвам като аргумент към твърдението, че българските граждани не са икономически стабилни. Ако

¹³<https://www.nsi.bg/bg/content> Средна работна заплата по области към 2020г., - НСИ. Последно посетен на 01.04.2021г.

този данък бъде намален, чистият месечен доход ще се повиши и броят на гражданите, живеещи на и под прага на бедност би бил понижен.

Тук идва и въпросът, как държавата ще набави сумите, липсващи при намалението на данък общ доход, повишаване на социалните помощи и надбавки.

Образователна реформа – Този важен фактор отдавна има нужда от спешна промяна. Нивото на образованието в България се занижава със всяка следваща година. Аргументът ми за това твърдение, е грамотността на идните поколения, в чиято основа стои най-страшният бич – функционалната неграмотност. Съвсем прост пример за това са учениците, завършващи средно образование, които не успяват да попълнят коректно бланката за допускане до матура.

Тук освен проблем в образованието се явява неактуалната учебна програма, липсата на интерес в учениците към посещаване на учебните заведения, липсата на мотивация у преподавателите. Тези три примера, ясно показват нивото на образование в момента, което е предпоставка за създаването на недостатъчно квалифицирани кадри.

Ако в дадено предприятие наемат работник заради образованието му, се предполага, че той притежава нужните знания и умения за изпълнение на длъжността. На практика обаче, се оказва, че този служител няма ясна представа за своята дейност и по-конкретно – какво се очаква от него, за да я изпълни безупречно. Това води до недобро заплащане, в следствие на постигнатите резултати, обезсърчаване на въпросният работник и неудовлетвореност на неговият работодател.

За да може България да предостави квалифицирани кадри, които да действат в полза на държавата, е нужно да им бъде предоставено адекватно учебно съдържание, стимул за развитие и обещаваща реализация. И когато това се случи, успешните професионалисти ще бъдат полезни както на себе си, така и на националните цели за развитие в дадени отрасли.

Индустрия 4.0 - Индустрия 4.0 прави революция в начина, по който компаниите произвеждат, подобряват и разпространяват своите продукти. Производителите интегрират благоприятни технологии, включително Интернет на нещата (IoT), изчислителни облаци и анализи и изкуствен интелект и машинно обучение в своите производствени мощности и по време на своите операции. Тези интелигентни фабрики са оборудвани с усъвършенствани сензори, вграден софтуер и роботика, които събират и анализират данни и позволяват по-добро вземане на решения. Още по-висока стойност се създава, когато данните от производствените операции се комбинират с оперативни данни от ERP, верига за доставки, обслужване на клиенти и други корпоративни системи, за да се създадат изцяло нови нива на видимост и прозрачност от предварително затворена информация. Тази технология води до повишена автоматизация, прогнозна поддръжка, самооптимизация на подобренията на процеса и преди всичко.

Ако успеем да внедрим и усвоим тази технология в българските предприятия, това би ни дало огромен тласък към постигането на много високи резултати в света на

производството. При евентуален подем на производство и износ към други страни, това ще донесе големи икономически ползи на страната и би увеличило годишният БВП.

За да имаме възможност да внедрим тази технология, е необходимо да я познаваме добре. Затова изключително добра практика би било да включим тази технология в образователната учебна програма още в начален етап на образование. Така учениците ще свикнат с нея и ще получават все по-разширени знания за нейният принцип, което ще ги направи по-подготвени професионални кадри.

Заключение

Определено пред България стоят много предизвикателства в икономически аспект, предвид световната пандемия в наши дни.

Единственият начин да осигурим икономическа устойчивост на страната, е да преразгледаме това, което гражданите ѝ получават, и това, което биха могли да дадат от своя страна.

Планирането и създаването на стратегии за преодоляване на икономически рискове, са ключови решения, по отношение стабилността на държавата и много често биват подценявани.

Ако създадем обаче, ефективен и полезен план за справяне с даден икономически проблем, много по-лесно бихме се справили с него. В случая, единственият ни изход за икономическа устойчивост на държавата, са планирането на гореспоменатите предложения, които биха допринесли за осигуряването на по-голямо движение на финансите в държавата, предвид движението им в момента извън нея. В момента нашите кадри се квалифицират в други държави, където получават по-адекватно възнаграждение и по-добри условия за живот.

Всичко описано в този доклад, е една малка част от нужните промени, които ще донесат ефективно повишаване на доходите на държавата и осигуряване на по-качествен живот на нашите съграждани.

Библиография

1. Богатин Ю.В. Оценка производственного бизнеса и инвестиций. Издателство: РГЭА, 1998.
2. <https://marketbusinessnews.com/financial-glossary/economic-risk/> - Ежедневен бюлетин на икономическа тематика. Последно посетен на 02.04.2021г.
3. <https://www.minfin.bg/bg/1394> - Официална интернет страница на Министерство на финансите. Национална стратегия за развитие на България 2030г. Последно посетен на 01.04.2021г.
4. <https://www.ibm.com/topics/industry-4-0> - Официален сайт на IBM (най-големият световен доставчик на софтуер). Последно посетен на 02.04.2021г.

ИКОНОМИЧЕСКИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД БЪЛГАРИЯ (2021-2023 Г.) – УСТОЙЧИВОСТ И РИСКОВЕ

Божидар Живков
студент, ВУЗФ – гр. София
E-mail: 200901004@vuzf.bg

Увод

В последвалия доклад, ще представя гледната си точка по зададената тема, уповавайки се на направеното от мен проучване в икономически и исторически план. Според мен е невъзможно да се разглеждат бъдещи събития и да се правят прогнози без оглед на настоящи и минали събития и техния резултат.

Политически промени в България

България е държава в източна Европа, част от ЕС (01.01.2007). Считана е за част от страните с развиваща се икономика, като преминава от планова към отворена пазарна икономика след промяната в политическия режим¹⁴ в края на 80те и началото на 90те години на миналия век. Проблемите за България в икономически аспект започват още през 1987 с намаляването на съветската субсидия и увеличаването на външния дълг. За това допринася и разпадането на СИВ (Съвет за икономическа взаимопомощ) и падането на съветския пазар, с който той е тясно свързана. Според някои източници се наблюдава спад на жизнения стандарт с 40%. (Този спад започва да се възстановява едва през юни 2004 г.) Първите признаци за подобряване на обстановката в страната се появяват чак през 1994 г., когато БВП на страната нараства за първи път след 1988 и инфлацията спада от 122% през 1994 до 32,9% през 1995. Въпреки това едновременното системно забавяне на все по-належащите икономически реформи, съпроводено с поредица неуспешни опити от страна социалистическото правителство да поддържа валутния курс при свръхвисокия бюджетен дефицит, са причината за остра социално-политическа криза в края на 1996 и началото на 1997. Това довежда до хиперинфлация от 311%, срив на валутния курс и масов фалит на редица банки.

През 1997 правителството на СДС извършва икономически реформи, подкрепени от световната Банка. Част от тези промени е и въвеждането на валутен борд. В резултат на реформите икономиката започва постепенно да се стабилизира. След предприемането на действия за приватизиране на държавни активи в икономиката още през 1998 е отчетен икономически растеж от 3,5%. През 1999 инфлацията в страната е сведена до 6,2%. Успешно е обвързан фиксирания валутен курс на лева спрямо тогавашната германска марка, а по късно и еврото. Тези промени резултатират в увеличаване на разликата в покупателната способност на различните социални прослойки. Сериозен проблем се явяват високата степен на корупция във всички нива на държавната

¹⁴ На 15 ноември 1990 г. Народна република България е преименувана в Република България. Ноемврийски пленум на ЦК на БКП (1989)

администрация и невъзможността на българската правосъдна система да се справи с тях. Правителствената политика, насочена към предприемането на действия, необходими за членство в Европейския съюз води до повишаване на доверието от страна на чужди инвеститори в българската икономика. Тези промени обаче, макар и с частичен положителен ефект, са за сметка на малкия и средния бизнес, които и до днес остава по-слабо развити. Въпреки оптимистичните прогнози за възход на българската икономика и намаляващия през последните години процент безработица, новото правителство все още е изправено пред проблемите, свързани с ниския жизнен стандарт в държавата.

Приложената таблица изобразява процентното изменение на дадени параметри в определени периоди.

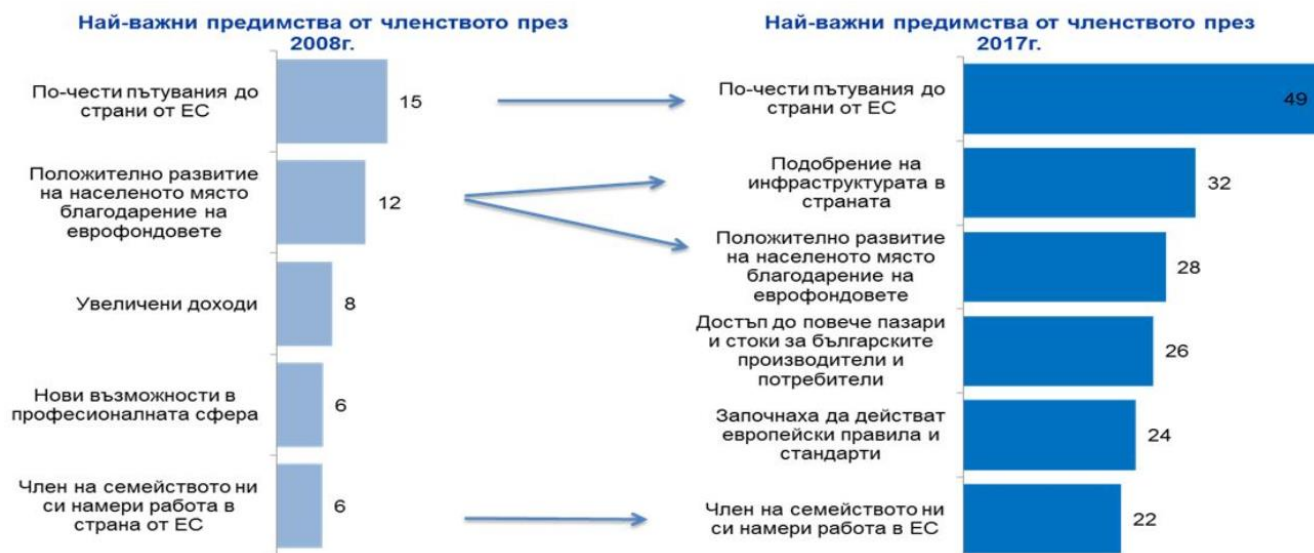
	1997	1998	1999
Реален растеж	-7.0%	3.5%	2.4%
Инфлация			
– в края на периода	578.6%	0.9%	6.2%
– средногодишна	1182.3%	22.2%	1.8%
Валутен курс (Lv/USD)			
– в края на периода	1776.5	1675.1	1.95
– средногодишна	1676.5	1760.4	1.84
Равнище на безработицата (в края на периода)	13.7	12.2	16.0
БВП на глава от населението (USD)	1166.4	1489.3	1525.3
БВП на глава от населението – реален растеж		4.2%	3.6%

Членство на България в ЕС

България започва преговори за членство в ЕС през 1999. Те приключват през 2004. В този период се наблюдава нормализиране на стандарта на живот в страната, след като той бележи спад с 40% след началото на прехода. От 01.01.2007 страната става част от ЕС. Към 2007 г. икономиката на България има стабилен годишен и икономически прираст от 6% с бюджетен излишък и плаваща инфлация. Бъдещето страната в икономически план е силно подвластно от способна на България да се интегрира в групата на другите държави членове на Европейския съюз.

Част от мерките, приети тогава са това, че от въвеждането от 1 януари 2007 година в България на 10% корпоративен данък, който е сред най-ниските в Европейския съюз. От 1 януари 2008 година в страната е въведен и 10% плосък данък върху доходите на физическите лица. Част от най-важните предимствата от членството на България в Европейския Съюз за периода 2008-2017 са изброени в следната таблица¹⁵.

Оценка за най-важните предимства от присъединяването на България към ЕС (%)

България и световната икономическа криза през 2008

Следващата голяма криза, през която страната преминава е световната икономическа криза, която настъпва непосредствено след приемането на страната в Европейския съюз. „През 2009 г. динамиката на основните макроикономически показатели в България беше повлияна основно от развитието на икономическата криза. В резултат на това, за първи път от 1997 г. насам се очаква да бъде регистриран годишен спад на брутния вътрешен продукт (БВП) в страната. В най- голяма степен бяха засегнати секторите на преработващата промишленост и строителството. Вследствие на повишената несигурност в световен мащаб, значително намаля инвестиционната активност в страната както от страна на местните фирми, така и от страна на външните инвеститори. Това доведе и до значително свиване на притока на преки чуждестранни инвестиции към България. След като още през четвъртото тримесечие на 2008 г. растежът на физическия обем на БВП се забави до 3.5%, през 2009 г. този показател регистрира спад за пръв път от третото тримесечие на 1998 г. . Трябва да се отбележи

¹⁵ Източник- Alpharesearch.bg

обаче, че потенциалният растеж на икономиката, въпреки че се забавя значително, продължава да бъде положителен.“¹⁶

"Кризата ни завари неподготвени. България не можеше да остане изолирана от глобалната финансово-икономическа криза. Главната причина за това беше нашата изостаналост и слабата ни интеграция в световната финансова система."¹⁷

България днес

В наши дни страната е сравнително индустриализирана, със сравнително високо развитие в частния сектор и с не много действащи стратегически държавни предприятия.

Всички тези преめждия, през които страната е преминала са я поставили на мястото, където е днес, но в днешно време страната не е имунизирана от появата на други проблеми от различно естество, но отново с икономически характер. Част от проблемите, с които държавата трябва да се справи, що се отнася до устойчиво развитие са свързани с икономиката, енергетиката, отрицателния демографски прираст, с индекса на човешко развитие, със стандарта на живот, с екологията и с управлението на самата страна. Други належащи проблеми са високите нива на сивата икономика, корупция и ниската позиция, в която България се намира в класацията за свободата на словото.

Производство и потребление

След преминаването на България от планова към пазарна икономика, производството в страната, което до момента е било изцяло от стратегически държавни предприятия значително намалява. За това спомага и последвалата икономическа криза. Към 31 декември 2016 Агенцията за приватизация и следприватизационен контрол (АПСК) публикува отчет, според който: „ Биват продадени дялове и акции от 5278 държавни предприятия – 2939 цели предприятия и 2339 обособени части. Извършени са 4253 продажби на миноритарни пакети и 20 продажби на имоти – частна държавна собственост. Общият финансов ефект от сключените сделки възлиза на 12 552 млн. USD. В сумата влизат договорени плащания по сделките, поети или изплатени задължения от купувачите, поети ангажименти за инвестиции. Приватизационни сделки са сключвани от следните органи: Агенцията за приватизация (след 2009 – Агенция за приватизация и следприватизационен контрол); министерства; ведомства; общински съвети. Действията на посочените органи са нормирани от двата закона (ЗППДОБП), след 2002 г. преименуван на „Закон за приватизация и следприватизационен контрол“ (ЗПСК) и от свързаните с тях около 30 наредби и правилници. Според чуждестранни консултанти и анализатори българската приватизация е протекла като свръх регламентирана. Според отчетите на НСИ до 2004 купувачите по вид са: приватизационни фондове, чуждестранни лица, работническо мениджърски дружества, РМД на работници и служители и други лица с преференции, наематели и арендатори с договори отпреди

¹⁶ „Икономиката На България През 2009 Агенция За Икономически Анализ И Прогнози“

¹⁷ Иван Ангелов Годишник На Унсс 2009

Влияние На Световната Криза Върху Икономика На България
Световната Икономическа Криза И България Стр9

1993 и 2432 други. След раздържавяването на бившите държавни предприятия основния акцент на икономиката на България преминава от аграрна към в сферата на услугите. Изложената в последствие диаграма илюстрира промяната между основните икономически отрасли в периода 2000 и 2017.

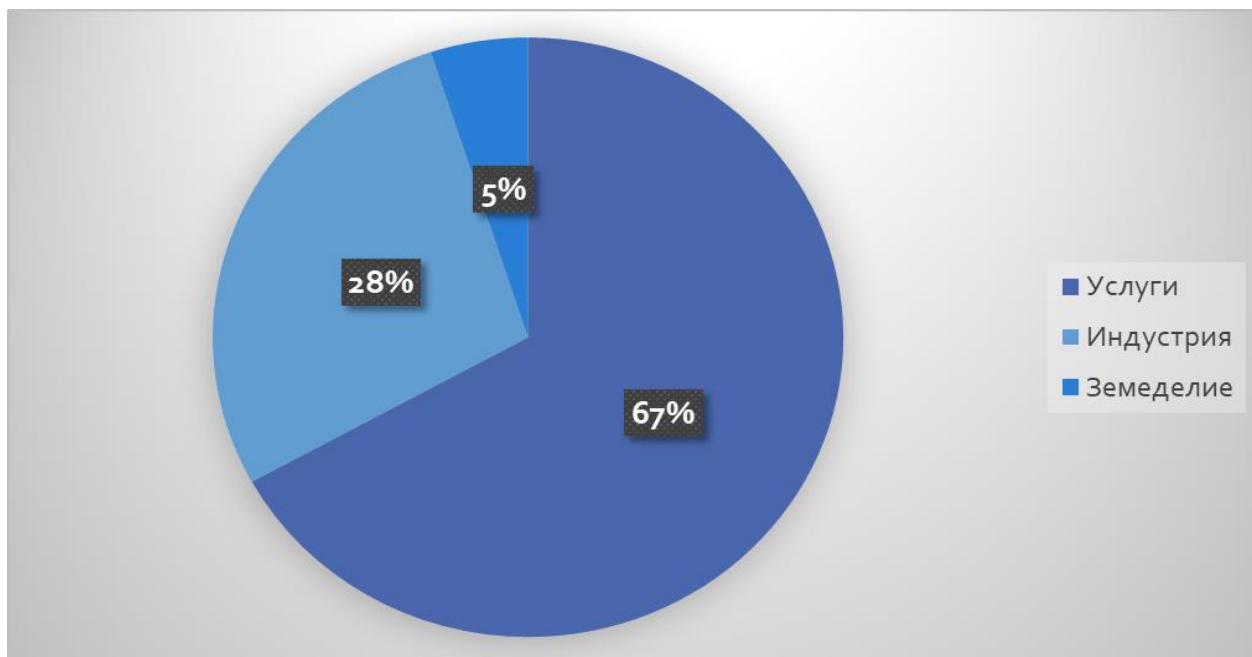
Приложената таблица показва основните икономически отрасли в периода 2000-2017. Забелязва се рязък спад в земеделието за сметка на постепенно увеличение в други отрасли. По общо информацията от първата таблица може да бъде видяна във втората такава.

Разделението по области бива следното:

Индустриални области – Стара Загора, Софийска област, Враца и Габрово

Области на Услугите: София, Варна, Бургас

Земеделски области :Силистра, Видин, Монтана, Разград, Добрич, Кърджали, Търговище, Шумен и Ямбол

След масовото пренасочване от земеделие към услуги или индустрия след промяната в политическия режим и появата на частния бизнес, които има привидно положително влияние върху икономиката, не може да не се отбележат няколко основни недостатъка.

Населението на България - 6,975761 (2019) е фокусирано предимно в големите градове и техните агломерации за сметка на малките населени места. Основна причина за това става липсата на препитание по тези населени места след затварянето на държавните предприятия, чиято основна цел е заетостта на възможно най-голямата част от населението. Освен този недостатък, друг такъв на частния бизнес е сивата икономика.

Т.е практиката на работодателя да внася минимални здравни осигуровки на своите служители, които не отговарят на тяхното реално възнаграждение. По този начин работодателя спестява пари от данъци, а служителите получават повече пари "на ръка".

Сивата икономика кара държавата да губи пари, което увеличава външния дълг, прави данните за БВП и БВП от глава на населението не точни, а работещите, които я практикуват, макар да разполагат с повече пари по време на трудовия си стаж не остават нищо друго освен минимална пенсия след неговото приключване. Сивата икономика е и причина България да е страната с най-ниски пенсии в ЕС.

Потребление

ДОХОДИ, РАЗХОДИ И ПОТРЕБЛЕНИЕ НА ДОМАКИНСТВОТА ПРЕЗ 2018 ГОДИНА

Доходи на домакинствата

През 2018 г. годишният общ доход средно на лице от домакинство е 6 013 лв. и нараства със 7.6% спрямо 2017 година. За последните десет години (2009 - 2018 г.) общият доход средно на лице от домакинство се увеличава 1.6 пъти.

1. Общ доход и други средства на лице от домакинство по източници

Източници на доходи	2009		2013		2017		2018	
	лв.	%	лв.	%	лв.	%	лв.	%
Общ доход	3693	100.0	4814	100.0	5586	100.0	6013	100.0
Брутен общ доход	3536	95.7	4541	94.3	5336	95.5	5747	95.6
Работна заплата	1928	52.2	2557	53.1	3038	54.4	3336	55.5
Извън работната заплата	153	4.1	182	3.8	129	2.3	70	1.2
От самостоятелна заетост	264	7.1	328	6.8	377	6.7	420	7.0
От собственост	24	0.6	52	1.1	51	0.9	30	0.5
Пенсии	1019	27.6	1229	25.5	1479	26.5	1645	27.3
Обезщетения за безработни	20	0.5	32	0.7	20	0.4	20	0.3
Семейни добавки за деца	34	0.9	36	0.7	39	0.7	79	1.3
Други обезщетения и помощи	68	1.8	79	1.6	128	2.3	57	0.9
Регулярни трансфери от други домакинства	26	0.7	47	1.0	74	1.3	89	1.5
Приходи от продажби	32	0.9	55	1.1	41	0.7	23	0.4
Други приходи	126	3.4	218	4.5	209	3.7	244	4.1
Изтеглени спестявания	112	x	154	x	210	x	241	x
Завми и кредити	62	x	127	x	65	x	109	x
Общо	3867	x	5094	x	5861	x	6363	x

Реалните доходи¹ на домакинствата нарастват със 7.3% през 2018 г. в сравнение с 2017 г., като най-висок е индексът на реалните доходи през 2018 г. спрямо 2011 г. - 138.1%.

ДОХОДИ, РАЗХОДИ И ПОТРЕБЛЕНИЕ НА ДОМАКИНСТВОТА ПРЕЗ 2020 ГОДИНА

Доходи на домакинствата

През 2020 г. годишният общ доход средно на лице от домакинство е 7 002 лв. и нараства с 6.2% спрямо 2019 година. За последните десет години (2011 - 2020 г.) общият доход средно на лице от домакинство се увеличава 1.9 пъти.

1. Общ доход и други средства на лице от домакинство по източници

Източници на доходи	2011		2015		2019		2020	
	лв.	%	лв.	%	лв.	%	лв.	%
Общ доход	3782	100.0	4953	100.0	6592	100.0	7002	100.0
Брутен общ доход	3625	95.8	4788	96.7	6325	96.0	6749	96.4
Работна заплата	1960	51.8	2726	55.0	3731	56.6	3927	56.1
Извън работната заплата	50	1.3	158	3.2	56	0.9	46	0.7
От самостоятелна заетост	288	7.6	358	7.2	421	6.4	434	6.2
От собственост	25	0.7	27	0.5	43	0.7	43	0.6
Пенсии	1140	30.1	1286	26.0	1801	27.3	2018	28.8
Обезщетения за безработни	27	0.7	20	0.4	18	0.3	32	0.5
Семейни добавки за деца	32	0.8	46	0.9	82	1.2	82	1.2
Други обезщетения и помощи	66	1.7	105	2.1	94	1.4	90	1.3
Регулярни трансфери от други домакинства	38	1.0	60	1.2	80	1.2	78	1.1
Приходи от продажби	23	0.6	30	0.6	27	0.4	20	0.3
Други приходи	135	3.6	135	2.7	239	3.6	233	3.3
Изтеглени спестявания	113	x	147	x	238	x	219	x
Завми и кредити	41	x	47	x	83	x	66	x
Общо	3937	x	5147	x	6913	x	7288	x

Реалните доходи¹ на домакинствата нарастват с 4.4% през 2020 г. в сравнение с 2019 г., като най-висок е индексът на реалните доходи през 2020 г. спрямо 2011 г. - 165.9%.

Приложените таблици показват изменението в доходите и потреблението преди и след появата на covid19

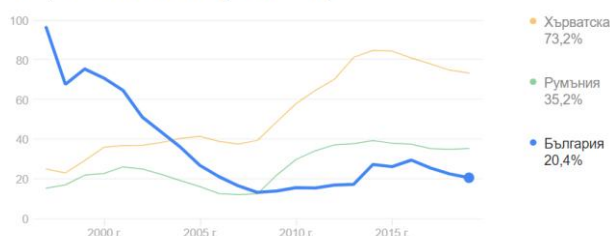
Въпреки пандемичната обстановка се забелязва увеличение в средния годишен общ доход на глава от домакинството. Наблюдават се и увеличения в пенсиите,

обезщетенията за безработни и други, но въпреки тези увеличения те пак остават едни от най- ниските в ЕС

“ През 2019 г. брутният вътрешен продукт на България нараства в реално изражение с 3,4%, като за пета поредна година ръстът надхвърля 3%. В номинално изражение стойността му достига 118,7 млрд. лева, или с 8,2% по-висока от стойността през предходната година. Водещ фактор е крайното потребление, което нараства с 5,7% спрямо 2018 г., докато формирането на основен капитал отчита далеч по-скромнен реален ръст от 2,2%. От средата на 2019 г. се наблюдава известно забавяне на реалния ръст на БВП до 3,2% и 3,1%, което в голяма степен се дължи на влошената външна среда и вече започнало забавяне на глобалната икономика.”¹⁸

България / Държавен дълг

20,4% от БВП (2019 г.)

Източниците включват: Евростат

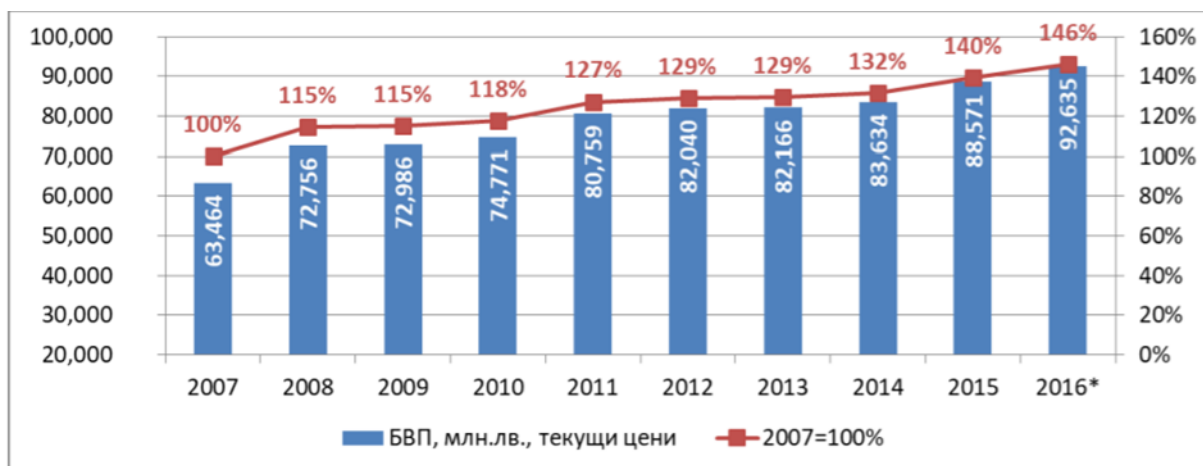
	Реален ръст на БВП (годишно изменение спрямо същия период на предходната година)					
	2019 Q1	2019 Q2	2019 Q3	2019 Q4	2020 Q1	2020 Q2
ЕС - 27 страни	1,7	1,5	1,6	1,2	-2,7	-13,9
Еврозона	1,5	1,2	1,4	1,0	-3,2	-14,7
БЪЛГАРИЯ	3,8	3,5	3,2	3,1	2,4	-8,5
Германия	1,1	0,1	0,8	0,4	-2,2	-11,3

Източник: Евростат

Прикачените таблици показват процентното измерение от БВП, което се заема от външния държавен дълг, спадът на БВП през 2020 и покачването на нивата на сивата икономика.

¹⁸ Институт за пазарна икономика

„Състояние и развитие на българската икономика до средата на 2020 г.“, Част от сборника „Макроикономически анализ и прогноза за изготвяне на бюджет на Столична община за 2021 г.“

Население

БЕЗРАБОТНИ ЛИЦА И КОЕФИЦИЕНТИ НА БЕЗРАБОТИЦА НА НАСЕЛЕНИЕТО НА 15 И ПОВЕЧЕ НАВЪРШЕНИ ГОДИНИ ПРЕЗ ЧЕТВЪРТТО ТРИМЕСЕЧИЕ НА 2020 ГОДИНА

Пол Местоживеене Възраст Степени на образование	Безработни лица - хил.	Коефициенти на безработица - %
Общо	173.1	5.2
По пол		
Мъже	95.7	5.4
Жени	77.4	5.1
По местоживеене		
В градовете	104.4	4.1
В селата	68.6	9.0
По възраст		
15-24	20.1	14.1
25-34	45.9	6.8
35-44	41.3	4.8
45-54	35.0	4.0
55 и повече	30.8	4.2
По степени на образование		
Висше	24.0	2.3
Средно	89.0	4.8
в т.ч. с придобита професионална квалификация	47.4	4.4
Основно	47.1	14.0
Начално и по-ниско	13.0	21.1

Посочената таблица показва нивата на безработица в България за четвъртото тримесечие на 2020г.. Кризата причинена от covid19 несъмнено увеличи броя на безработните у нас.

Въпреки всички помощи, които държавата получи като мярката 60/40, според която работодателя не е длъжен да плаща цялата заплата, на която служителите се осигуряват, много от дългосрочно затворените обекти в сферата на туризма, ресторантьорството бяха неспособни да продължат да плащат на своите служители, наемодатели и други и бяха принудени да прекратят окончателно своя та дейност. За служителите, останали без работа бяха въведени обезщетения в размер на даден процент от досегашното им възнаграждение, но поради причината, че вече споменатата сива икономика е масова практика, много от служителите получават помощи, които са под минималната работна заплата за страната. Разбира се, не всички аспекти на бизнеса

пострадаха. Някои дори просперираха, благодарение на адаптивни мерки за осъществяване на търговия, чрез доставка на храна по домовете, онлайн пазаруване, работа от вкъщи (home office) и други. В таблицата е изложено и процентното съотношение на загубили работата си и тяхната степен на образование. Отрицателна тенденция в страната е, че все по-малко стават хората получаващи по- висока степен на образование.

Населението на България може да бъде характеризирено с:

- Население на страната - 6,975761 (2019)
- % от всички записани учащи, които получават основно образование - 87.442
- Ниво на смъртност - 5/1000 раждания
- % от населението, който живее с под 2\$ на ден – около 40%, като голяма част от него е в Северозападна България в следствие на вече споменатата висока степен на безработица в някои райони на страната за сметка на други такива.
- Страната ни заема 52 място с резултат 0,812 в списъка от 189 държави по
- Индекс на човешко развитие (Human Development Index). Това се казва в Доклада за развитие на човечеството за 2019 г., изготвен от Програмата за развитие на ООН (ПРООН) и характеризиращ човешкото развитие в света въз основа на показателите за 2018 г.

Образование и продължителност на живота

НЕТЕН КОЕФИЦИЕНТ НА ЗАПИСВАНЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО В ОБРАЗОВАТЕЛНАТА СИСТЕМА

	(Проценти)		
	2017/18 ³	2018/19	2019/20
Групови нетни коефициенти¹ по степени на образованието според МСКО 2011			
Предучилищно образование (МСКО-0)	78.4	78.4	78.7
Начално образование (I-IV клас, МСКО-1)	90.8	88.4	86.2
Прогимназиално и средно образование (V-VII и VIII-XII клас, МСКО-2, 3) ⁴	82.6	82.5	82.3
Професионално обучение след средно образование (МСКО-4)	0.1	0.1	0.1
Висше образование (МСКО-6, 7)	41.7	42.0	42.1
Нетни коефициенти² на записване на населението в образователната система по възрастови групи			
3 - 6 г.	79.8	79.9	80.1
7 - 10 г.	92.8	90.6	88.3
11 - 13 г.	91.3	91.0	90.1
14 - 18 г.	82.8	82.8	82.8
19 - 23 г.	44.0	43.9	44.0

Груповите коефициенти са изчислени в проценти като отношение на броя на учащите по степени във възрастовите групи 3-6, 7-10, 11-18, 19-20 и 19-23 години към броя на населението в същите възрастови групи² Коефициентът е изчислен в проценти като отношение на броя на учащите в съответните възрастови групи, независимо от степента на образование, към броя на населението в същите възрастови групи.

³ Прекъсване на динамичния ред поради промени в националната образователна система (Закон за предучилищното и училищното образование, обн., ДВ. бр.79 от 13 октомври 2015 г.). Данните не са съпоставими спрямо предходните учебни години.

⁴ Данните за прогимназиално и средно образование са представени общо, поради необходимостта от допълнително класифициране на образователните програми по нива

на

МСКО2011.

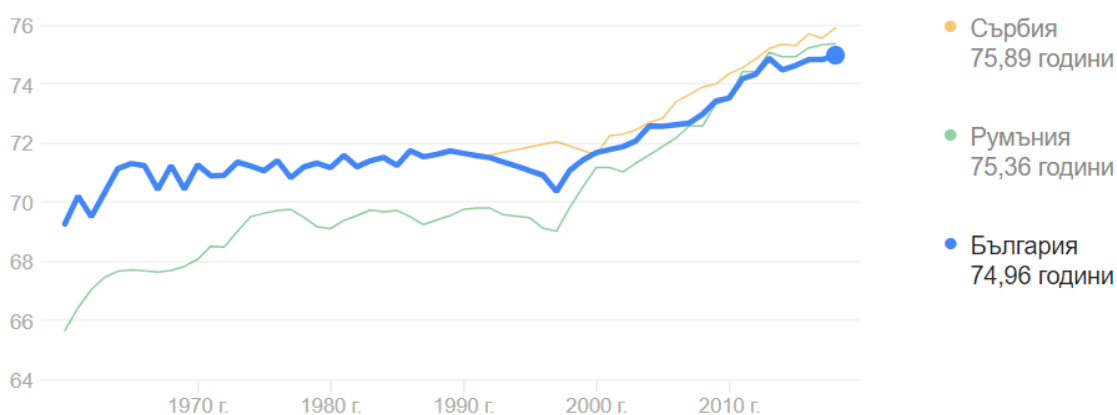
Продължителността на живота в България е 74,96 години. Нивото на смъртност - 5/1000 раждания.

ЕСТЕСТВЕН ПРИРАСТ НА 1 000 ДУШИ ОТ НАСЕЛЕНИЕТО ПО СТАТИСТИЧЕСКИ РАЙОНИ, ОБЛАСТИ И МЕСТОЖИВЕЕНЕ

Статистически райони	2018						2019						2020					
	Естествен прираст (брой)			Естествен прираст (%)			Естествен прираст (брой)			Естествен прираст (%)			Естествен прираст (брой)			Естествен прираст (%)		
	общо	град	село	общо	град	село	общо	град	село	общо	град	село	общо	град	село	общо	град	село
Общо за страната	-46329	-21134	-25195	-6.5	-4.1	-13.5	-46545	-22560	-23985	-6.7	-4.4	-13.1	-65649	-36123	-29526	-9.5	-7.1	-16.0

България / Средна продължителност на живота

74,96 години (2018 г.)

Източниците включват: Световна банка

Екология и Енергетика

Според данните за 2018 в България са произведени 47 тераватчаса енергия в следното съотношение :

- **ТЕЦ** – 40% (с въглища)
- **АЕЦ** – 35% (атомна електроцентрала)
- **ТФЕЦ** – 5% (топлофикационна електроцентрала)
- **ЗТЕЦ** – 2% (заводска ТЕЦ)
- **ВЕИ** – 16 % (възобновяеми източници, включително **ВЕЦ**)
- **ПАВЕЦ** – 2% (помпено-акумулираща ВЕЦ)

ВЪЗОБНОВЯЕМИ ЕНЕРГИЙНИ ИЗТОЧНИЦИ ЗА 2019 ГОДИНА											Хиляди тонове нефтен еквивалент		
Общо	Водна енергия	Вятърна енергия	Слънчева фотоволтаична енергия	Слънчева топлинна енергия	Геотермална енергия	Твърди биогорива	Дървени въглища	Биогазове	Сметлишни отпадъци - възобновяеми	Течни биогорива	Топлина от околната среда		
2551.2	251.9	113.2	124.0	26.1	35.1	1620.4	-	51.0	59.1	164.9	105.5		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		

КРАЙНО ЕНЕРГИЙНО ПОТРЕБЛЕНИЕ ПО СЕКТОРИ¹

Хил. т ~~т.в.~~

Сектори	2015	2016	2017	2018	2019
Индустрия	2719.6	2655.5	2753.6	2730.6	2672.9
Транспорт	3211.6	3268.1	3324.9	3372.2	3409.7
Домакинства	2192.9	2252.1	2318.7	2229.7	2159.9
Селско стопанство	185.8	185.3	177.6	185.9	188.3
Услуги	1078.7	1157.0	1167.2	1231.2	1268.0

¹ Крайното енергийно потребление по сектори се изчислява в съответствие с новата методология за Енергийните баланси, съгласно която в потреблението се включва топлината от околната среда, а горивата за международните полети се изключват.

Приложените таблици изобразяват количеството произведена енергия в т хиляди тонове нефтен еквивалент, начините на получаване и количеството употребена енергия от различните сектори.

ПРОИЗВОДСТВО И ДОСТАВКИ НА ЕЛЕКТРИЧЕСКА ЕНЕРГИЯ ЗА 2018 ГОДИНА

ГВтч

	Връзки	месеци на 2018 г.											
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Брутно производство	1	4135	3881	4071	3028	2976	3550	3773	3953	3590	3779	4424	4735
Нетно производство	2	3741	3522	3721	2787	2697	3231	3447	3608	3252	3401	4006	4292
Внос	3	442	259	139	214	144	82	160	139	119	146	154	225
Износ	4	584	604	713	723	480	894	1075	1168	937	873	1094	885
Нетно потребление на електрическа енергия	5=2+3-4	3599	3177	3147	2278	2361	2419	2532	2579	2434	2674	3066	3632

Посочената таблица показва брутното количество произведена, внесена и изнесена енергия в гигават часа за 2018, както и процентът енергийна зависимост от чужди доставчици на енергия.

ЕНЕРГИЙНА ЗАВИСИМОСТ

Проценти

	2015	2016	2017	2018	2019
Енергийна зависимост	36.4	38.5	39.4	36.3	38.1

Въглеродният отпечатък на глава от населението в България е сравнително висок. 5,87 метрични тона на квадратен метър. За 2020 г. София, както и Русе, Бургас, Варна, са в групата на градовете с умерено замърсяване на въздуха с фини прахови частици, в която попадат повечето градове в Централна, Източна и Югоизточна Европа, Северна Африка, както и обширни части от Азия.

София се класира на 467-мо място в световното подреждане на градовете с най-мръсен въздух, в което са включени 4 744 града, с 27,5 микрограма на куб. м фини прахови частици средногодишно. През 2019 г. е измерена концентрация от 26,8 микрограма на куб. м, през 2018 г. – 28,2 микрограма, а през 2017 г. – 20,8 микрограма. Русе е на 879-то място със средногодишно замърсяване от 19,4 микрограма на куб. м фини прахови частици през 2020 г. Данните сочат, че замърсяването там намалява – през 2017 г. концентрацията на фините прахови частици е достигала 25,4 микрограма на куб. м.

Варна е на 1380-то място в класацията с 14,9 микрограма фини прахови частици на куб. метър, като през 2017 г. градът е бил в групата на градовете с добро качество на въздуха – с 12 микрограма концентрация на куб. метър. Оттогава ситуацията се влошава. Бургас е на 1019-то място със 17,8 микрограма фини прахови частици на куб. метър, поддържайки относително стабилна концентрация в последните години.

Предизвикателства пред България

Най-актуалните икономически предизвикателства пред страната са свързани с редица проблеми в различни сектори. Най-сериозните сред тях са в сферата на здравеопазването заради пандемията с covid-19, която създава проблеми, свързани с образованието, здравеопазването и икономиката. Освен общо важещите за всички държави членки на ЕС проблеми, свързани с Covid19 и породената от него световна

криза и отделянето от ЕС на една от основните икономически сили, в лицето на обединеното кралство, пред България седят други проблеми свързани както с неясното икономическо, така и неясното политическо положение в страната. На 04.04.2021 бяха проведени избори за 45то народно събрание. Имайки в предвид продължилите над 200 дни протести срещу вече управляващата партия и нейната не категорична победа на изборите и неспособността за създаване на мнозинство , политическото положение в страната може да бъде определени като неясно. Преди насрочването на втори парламентарни избори, правенето на каквито и да е прогнози не е възможно.

В периода 2021-2023г. България трябва да отговори на всички икономически условия нужни за преминаването от EMR II (където членува от 2020) и в EMR III, където се очаква да премине най-рано през 2024г. За стабилизиране на икономическата обстановка в страната ще спомогнат помощите, които тя получава от ЕС. Лично аз смятам, че сменянето на националната валута ще е дълго и плавно действие. В Моментта България е страната с най-ниски пенсии, най-ниска минимална работна заплата и най-ниско БВП за глава от населението в ЕС. Всички тези параметри трябва да се покачат преди евентуалното преминаване на страната в Евро зоната.

Пандемията от Covid, обаче хвърли светлина върху наличието на други негативни

за обществото фактори: високи нива на корупция в държавната администрация и все още не толкова добре развит малък и среден частен бизнес допринесоха за задълбочаването на неизбежната финансова криза, причинена от епидемията. Корупцията доведе до системно отклоняване на средства от тяхното предназначение и съответно забавяне на законовите реформи в прилежащите министерства. Пандемията показва колко голяма е нуждата от все по-належащите реформи в здравната и образователната системи. Противоепидемичните мерки и нуждата от намаляване на физически контакт премести фокуса на събитията върху остарялата методика на преподаване, нарасналата средна възраст на преподавателите в страната, която бе предпоставка за тяхната неспособност да се справят оптимално добре при почти мигновената нужда от преминаването от присъствено към виртуално обучение. В допълнение към не актуалната апаратура ,недостатък на образователната система бе не достатъчната квалификация на учителите що се отнася до техните компетенции в сферата на информационните технологии. Целия проблем според мен е породен от не добрите условия на труд и ниското заплащане в сектора. Сходен е случая в здравеопазването. Споменатите реформи биват отлагани от десетилетия.

Заключение

В страната трябва да се извършат реформи във фискалната политика, здравеопазването, образованието, както и да бъдат направени опити за намаляване на нивата на корупция. Трябва да бъдат използвани и други методи за измерване на икономическия прогрес, освен чрез измерване на БВП, защото той не отчита екологичните проблеми, които индустрията причинява на околната среда. България трябва да се стреми към все по-зелена политика и „зелена енергия“. Реформите свързани с фискалната политика трябва да мотивират работещите да внасят реални осигуровки отговарящи на техния доход. Преди преминаването на страната в Евро зоната трябва да се увеличат заплатите,

пенсиите и други видове плащания, за да може стандарта на живот на българските граждани да се промени. Инфлацията, и индекса на потребителските цени трябва да се движат съобразно промените. Външният дълг на страната трябва да заема по-малка част от БВП, което би направило България по-малко зависима от другите държави членки на ЕС. Заедно с външния дълг трябва да намалее и доставките на енергия от чужди източници, което може да бъде постигнато голяма първоначална инвестиция, която ще има положителен ефект в дългосрочен план, защото ще намали зависимостта на България от чужди доставчици и ще направи наложително максимизирането на производството на енергия на територията на страната. Като се вземе в предвид нивата на замърсяване в големите градове и, фактът, че един неекологичен добив на енергия или полезни изкопаеми би имал отрицателен резултат за природата на България това би довело до по отговорна употреба на енергия и по природосъобразен начин за нейното добиване. Изводите, до които стигнах, са, че България е извървяла дълъг път през своето развитие, но има да измине още толкова за да достигне групата на развитите страни.

Библиография

1. Alpharesearch.bg
2. БНБ
3. ИКОНОМИКАТА НА БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 2009 АГЕНЦИЯ ЗА ИКОНОМИЧЕСКИ АНАЛИЗ И ПРОГНОЗИ“
4. ИКОНОМИКАТА НА БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 2009 АГЕНЦИЯ ЗА ИКОНОМИЧЕСКИ АНАЛИЗ И ПРОГНОЗИ“
5. Ноемврийски пленум на ЦК на БКП (1989)
6. НСИ
7. Световната Банка

ИКОНОМИЧЕСКИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД БЪЛГАРИЯ (2021-2023) – УСТОЙЧИВОСТ И РИСКОВЕ

Божидара Николова
студент, ВУЗФ – гр. София
E-mail: bo.nik.kan@gmail.com

Резюме

Докладът има за цел както да представи и анализира икономически данни, да заяви позиция по жизнено важни за бъдещето на страната въпроси. Разгледани са текущи данни, както и държавната стратегия за справянето с предизвикателства пред България. Обърнато е специално внимание на важността и свързаността между икономиката и политиката. Предоставени са графики, статистика, анализ за най-големите от моя гледна точка трудности, които стоят пред България до 2023г.

„Ключови думи“: Брекзит, еврозона, бюджет, пандемия

JEL класификация: E, J

Увод

Историята познава редица примери за икономически трудности. Такива трудности не са останали само част от историята, а присъстват в настоящето и със сигурност ще ги има и в бъдещето. *Икономическият цикъл* (бизнес цикъл/търговски цикъл) представлява колебанието на икономиката между периодите на разширяване (растеж) и свиване (рецесия). Четирите етапа, през които икономиката периодично преминава са икономически растеж, връх, рецесия, депресия¹⁹. Причините една или много икономики да са в затруднение могат да бъдат различни. А ответната реакция винаги е свързана с план как поредната трудност да бъде преодоляна с минимални щети.

Макроикономиката е наука за общото равнище на националното производство, за безработицата, инфлацията. Тя се занимава със свойствата на икономическата система *като единно цяло*, изучава факторите и резултатите в развитието на националната икономика²⁰. Нищо сътворено от човека не е свършено, дори и икономическите науки. Със сигурност обаче познанията, опитът, трудът на професионалисти в сферата откакто науката съществува, та и до днешни дни, не бива да бъдат подценявани.

Тъжна е истината, разкрита от “YouGov” във Великобритания през 2017г. Проучване цели да намери отговор на въпроса: „На мнението на кого от посочените специалисти сте склонни да се доверите, когато говорят за областта, в която имат опит?“.

¹⁹ Eric Estevez, “Economic Cycle”, Investopedia, 04.03.2021

²⁰ Проф. Д-р О. Стоичкова, д-р Я. Китанов, „Макроикономика“, Издателство на ВУЗФ, 2010г.

Най-голямо доверие получават медицинските сестри - 84% от запитаните им вярват и едва 7% не. От всички 12 изброени професии, от които могат да избират интервюираните, на последно място по доверие са политиците с 5% доверие. Шокиращо е, че на десето място по доверие са икономистите – 25% от участвалите в интервюто им вярват. Цели 52% подхождат с недоверие към мнението на икономистите. Два пъти по-голямо е доверието у интервюираните в синоптиците спрямо икономистите ²¹. Изследването е повторено през 2018г. в САЩ, зададени са и други въпроси. От участващите 10 000 души, едва 25% вярват на икономистите. Запазила се и друга тенденция – в дъното на класацията отново са политиците ²².

Цитираните изследвания са част от книгата на нобеловите лауреати в сферата на икономиката за 2019г. Абхиджит Банърджи и Естър Дюфло – „Good Economics for Hard Times” („Добра икономика за трудни времена“), издадена през 2019г. В книгата може да се намери гледната точка на изследователите за причините доверието в икономистите да е толкова ниско. В книгата се засягат съвременни проблеми като имигрантската вълна в Европа, започнала през 2015г.; дръзтичните решения, взети от държавния глава на САЩ през 2018г., засегнали търговията в целия свят; препяждствията пред икономиките, които са на път да засенчат най-мощната икономика в света; дискриминацията; климатичните промени; евентуалното надмощие над света от технологиите и много още. Книгата послужи за здрава основа на разсъжденията ми, като ми помогна по-лесно да формулирам тезата си за предстоящите икономически предизвикателства на страната ни. А именно, че икономическите предизвикателства далеч не са свързани само и единствено с вируса, който приглуши целия свят. Определено светът буквално „заспа зимен сън“, нанесени са огромни щети, но светът не е бил икономически свършено подреден и преди COVID-19. Данните в „Good Economics for Hard Times” са по-мащабни и засягат както теми за специфични региони, така и глобални проблеми. Изхождайки от твърдението, че светът е един общ организъм и когато има нередности на едно място, то неминуемо това ще се отрази и на други места. Мога да допълня още, че когато една или няколко сфери в една държава преминават през трудности и несигурност, това се отразява неблагоприятно на всички процеси, случващи се в страната.

България и последиците от Брекзит

Актуална за България е темата за Брекзит. От една страна много българи живеят, учат във Великобритания, но и защото търговските взаимоотношения между двете страни са сравнително развити. В доклад подготвен от Европейската комисия на тема „Оценка за въздействието от оттеглянето на Обединеното кралство от ЕС върху регионите и градовете в ЕС27“ през 2018г., са представени данни и за България. В изследването са използвани специални индекси за изчисление на влиянието от Брекзит. Взето е под внимание големината на отделните държави, както и на колко области са организирани държавите, за да може възможно най-точно да се изчисли влиянието за всеки регион. Изчисленията са въз основа на актуални данни към момента на издаване

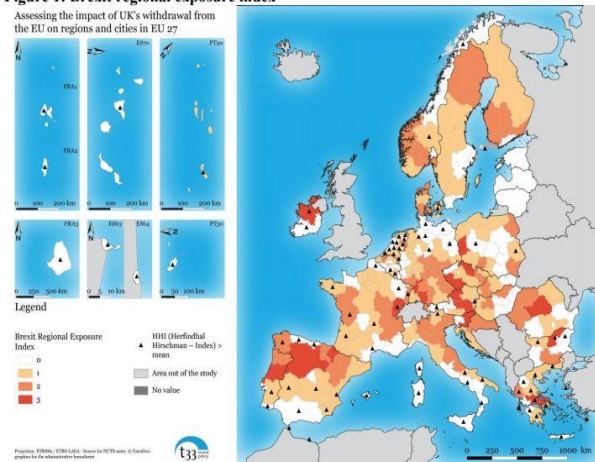
²¹ M. Smith, “Leave voters are less likely to trust any experts – even weather forecasters”, YouGov, 17.02.2017

²² Duflo, E, Banerjee. A.V., “Good Economics for Hard Times”, стр. 10, 2019

на документа за търговските потоци (износ). Данните са свързани с шест ключови икономически сектори в ЕС-27. В изследването е представена информация, която е разделена по индекси. Това са транспортни превозни средства; машини; електроника; текстил и мебели; зеленчуци; храни и дърво; химикали и пластмаса.

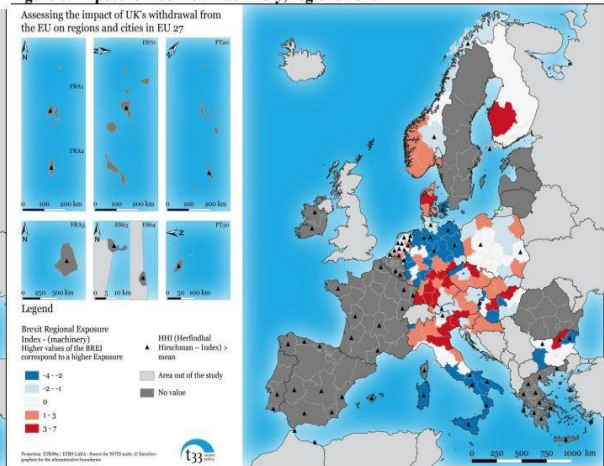
На *Фигура 1* е представена информация за всички страни членки на Европейския съюз. Както става ясно няма страна членка която въобще да не е засегната от решението на британците. Данните за България показват умерено до силно въздействие от промяната.

Figure 1: Brexit regional exposure index

Фиг.1 “Карта на Европа – въздействие от Брекзит”

Figure 6: Exposure index for Machinery, regional level

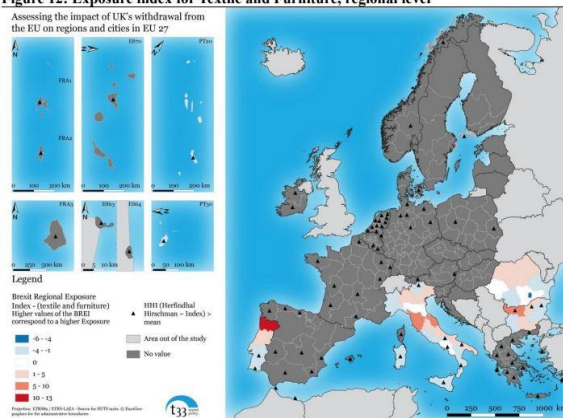

Фиг.2 „Степен на влияето на сектор „Машини““

Индексът за износа на сектори „Машини“ за Великобритания е сред първите три индекса. На *Фигура 2* се вижда, че в България има региони, които са засегнати в най-голяма степен (оцветени в червено). Това са северен-централен и североизточен регион.

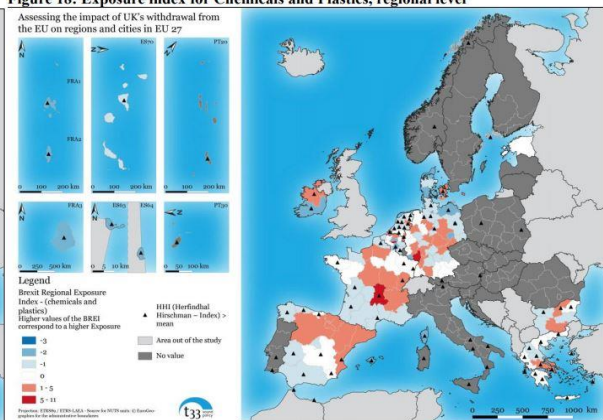
Следващата информация представена на *Фиг. 3*, е свързана със сектор „Текстил и мебели“. От представената информация става ясно, че най-засегнат е северозападният регион. Този път степента на негативно влияние е второто най-силно по сила.

Figure 12: Exposure index for Textile and Furniture, regional level

Фиг.3 „Степен на влияето на сектор „Текстил и мебели““

Figure 18: Exposure index for Chemicals and Plastics, regional level

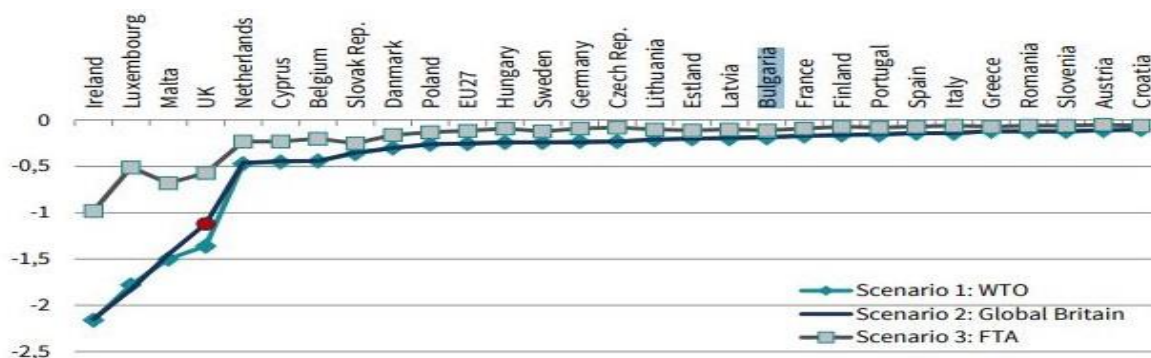

Фиг.4 „Степен на влияето на сектор „Химикали и пластмаса““

Последна, но не по важност е предоставената информация на *Фигура 4* за сектор „Химикали и пластмаса“. Отново се вижда, че за България е показан вторият по сила индекс, което означава, че посочените райони у нас ще бъдат силно засегнати.

От проучването може да се заключи, че България ще бъде засегната в три от шестте най-важни сектора, представени от Европейската комисия. Степента на засегнатост също не е за подценяване. Спрямо зададените за проучването скали, два сектора в България са засегнати от втората най-силна степен на негативно влияние и един сектор е маркиран като възможно най-много засегнат от Брекзит ²³.

В края на 2017г. друго интересно изследване на Европейската мрежа за икономическа и фискална политика е направено на тема „Икономически ефекти на Брекзит върху европейската икономика“. *Фиг. 5* показва ефектите от различните сценарии за Брекзит върху реалния БВП на глава от населението в страните от ЕС (и агрегат за ЕС-27) в проценти спрямо статуквото през 2014 г. Макар България да не в челните места на най-засегнатите страни, доста по-развити страни като Франция, Финландия остават по-малко засегнати от България. Реалният БВП на още десет страни ще бъде по-малко засегнат, от колкото този на страната ни според изследването.

Фиг. 6 Ефекти върху реалния БВП на глава от населението (в%)

Друга интересна статистика илюстрира дела на фискалните разходи в максималните общи разходи за Брекзит по сценария на „Световната търговска организация“ (СТО) за страните от ЕС27. България е на тринадесето място с около 33% ²⁴.

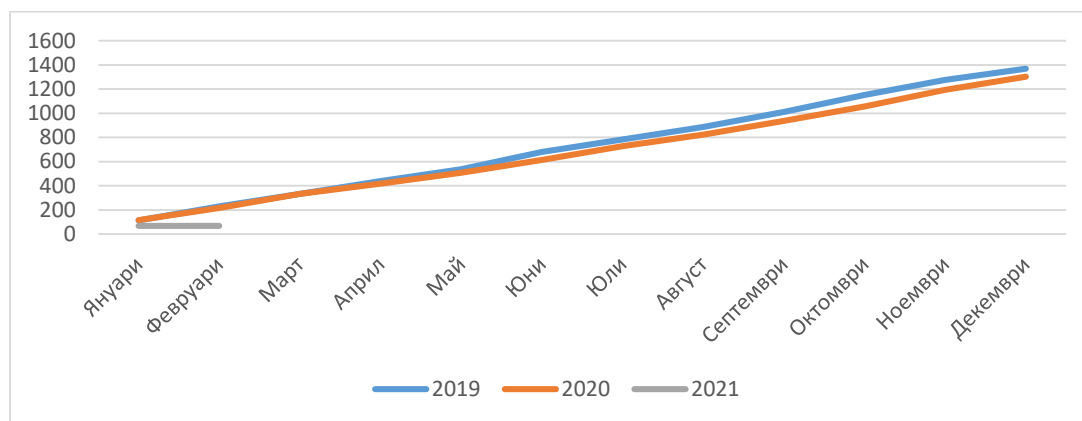
Износ на стоки към Обединеното кралство след Брекзит

Според данни на НСИ илюстрирани на *Фиг. 7*, през 2020г. се наблюдава спад на износа към Обединеното кралство. За първото тримесечие на 2020г. се наблюдава лек спад, който е почти незабележим. От април 2020г. обаче, той се задълбочава все повече. Можем да го обясним с първия локдаун в страната от март 2020г. Кривата за изминалата година запазва темповете на растеж с всеки изминат месец, каквато е и тенденцията през 2019г., но за съжаление спадът е очевиден. Интересни са данните за износа на България към Обединеното кралство за януари 2021г. (последните предоставени от НСИ към момента). Отчетен е спад с около 40% (69.7 млн. лв) спрямо данните за 2020г. - 115.0

²³ <https://cor.europa.eu/en/engage/studies/Documents/Assessing-impact-Brexit/impact-brexit.pdf>

²⁴ <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/219507/1/econpol-pol-report-04.pdf>

млн.лв.²⁵. Спадът несъмнено се дължи на факта, че Обединеното кралство напусна ЕС считано от 01.01.2021г. Интересни за проследяване ще бъдат данните за тази година и съпоставката им спрямо изминалата, за да се проследи дали България е намерила начин да възвърне позициите си за износ на острова или пък да се заключи, че те са необратимо пострадали.

Фиг.7 Износ на България за ОК - 2019-2020г. в млн.лв (изменение спрямо същия период на предходната година)

Решения свързани с Брекзит

Въпросите свързани с Брекзит и България са много. Дали голяма част от българите във Великобритания ще напуснат острова, ще останат ли, или ще решат да живеят/учат в други европейски държави? Дали българите живеещи във Великобритания ще решат да се завърнат в България? Ако решат да се завърнат, то какво ще бъде тяхното препитание?

Дали българската икономика е готова да осигури стандарта на живот, с който съгражданите ни са били свикнали да живеят в кралството? Ако съгражданите ни решат да се върнат в България, то очаква ли се допълнително урбанизация на големите градове, или ще се наблюдава процъфтяване на нови, малки и средни бизнеси в икономически по-слабо развитите райони? Има ли създадена национална програма (надпартийна) за стимулиране на българските граждани напуснали пределите на държавата ни да се завърнат и получат адекватна и навременна подкрепа за приобщаване?

Какво ще се случи с туристите от Великобритания – дали усложненият процес за пътуване ще отклони потока от България? Ще се измислят ли алтернативни варианти за запазване на британския поток от туристи или българския туризъм ще се фокусира да плени и привлече половин милион туристи от други държави? Според данни от НСИ, на четвърто място по брой туристи са именно британците – 508 342 души само за 2019г.

²⁵ НСИ, данни към 12.03.2021

²⁶ Какви ще бъдат решенията на браншовете, които са засегнати от Брекзит - за адаптация към новите условия или преоткриване на нови пазари?

Външна и вътрешна политика

Деликатни, специфични и обтегнати са взаимоотношенията на България с югозападните ни съседеди от новопреименуваната Република Северна Македония. Непостигането до консенсус между двете страни на тема история, география, национална принадлежност, гражданство, бъдещо членство на Македония в Европейския съюз, определено водят до напрежение. Това е сериозен проблем и отговорна задача, имайки предвид свързаността на България със съседите ни македонци. Напрежението е както у всяка страна по отделно, така междусъседско, но и на всеослушание на Европа и останалите страни членки на Европейския съюз.

Огромно е предизвикателството, пред което е изправена България когато става дума за управление. Свидетели станахме на няколко месечни антиправителствени протести, които започнаха през юли 2019г. Уместно е да се направи препратка с началото на този доклад, където интервюирани във Великобритания и САЩ вярват най-малко на политическото съсловие. Ако подобно мащабно изследване бъде направено, резултатите вероятно биха били същите и за България. Излишно е да се споменава, че икономическият организъм не може да работи успешно, когато има колебания в ценностната система и отправната посока у представителите на народа. Тематиката на доклада е икономическа, а не политическа, но е невъзможно да се отрече, че политиката и икономиката са тясно свързани. Следователно за икономическо развитие е нужна политическа сигурност. За съжаление твърде често важни решения свързани с благоденствието на страната се вземат за срок от един мандат. Липсват национални политики, които да бъдат дългосрочни, с приемственост, без значение от политическото потекло. А не правителствени, чиято посока да бъде рязко сменяна при промяна на управлението.

Прекрасен пример за решение, което е от изключително важно значение за бъдещето на страната ни е приемането на нова валута – еврото.

България и еврозоната

Не случайно темата свързана с приемането на еврото повдигам точно след отчетената важност на политическата стабилност в страната. Не малко смут (за пореден път) у обществото донесе новината за присъединяването на България към еврозоната и Европейския валутен механизъм (ERM II), Банковият съюз. Последните дебати от 2020г. „за“ и „против“ бяха полярни, което не помогна на обществото да заеме ясна позиция по темата. Поради световната пандемия и последиците от нея, процедурата се удължава във времето и не стои на толкова преден план, както преди една година. Колебанията дали това е крачка напред за България или по-скоро това не е изцяло положителен ход, все още не са отшумели.

²⁶ „Посещения на чужденци в България през 2019г. по страни и месеци“, НСИ

Предимствата на Еврозоната, Европейският валутен механизъм (ERM II), Банковият съюз

От 22.08.2018г. насам, с всеки изминат ден България е все по-близо до членството си в еврозоната. До момента е заявено участие за присъединяване, предоставени са необходими документи, извършени са промени в законодателството ни, извършен е стрес тест на банки, изготвена е програма за действие и т.н.²⁷ . В момента продължава да се работи усилено, за да се изпълни плана на последващите ангажименти след присъединяването към ERM II²⁸ .

Пред април 2018г. „Институт за Пазарна икономика (ИПИ)“ публикува доклад, в който детайлно са изнесени на преден план ползите от присъединяването на страната ни в еврозоната – „Присъединяване на България към еврозоната – икономическият поглед. Ефекти за икономиката от присъединяване към ERM II и еврозоната“. Притесненията по различни въпроси, породени от встъпването ни в еврозоната са анализирани, представени са данни и е заявено становище. Членството ни не би довело до повишаване на инфлацията; България не би претърпяла кризата, сполетяла Гърция; не съществува негативен икономически ефект от членството в еврозоната; кредитният рейтинг на България следва да бъде повишен, което следователно ще доведе до по-ниски лихви, повече инвестиции и по-лесно финансиране; България ще придобие достъп до общите фондове на еврозоната,

които да гарантират стабилността на държавата ни при нужда; транзакционните разходи за обмен на валути, вариращ около 1% от БВП, ще намалее²⁹ .

Обобщено, докладът оборва всяко съмнение, че решението за членство е рисковано, неправилно. Еврозоната е представена изцяло в положителна светлина като липсва каквото и да е минус от членството в нея. Неутралността на позицията на изготвилите доклада се губи с фрази като: „*икономиката на България може само и единствено да спечели от присъединяване към еврозоната...*“, „*...по-добре е да се върви към по-бързо членство...*“, „*...изпусне ли се моментът, може да се наложи да се чака дълго...*“, „*...затова не бива да се изпуска възможността да се кандидатства още при настоящата комисия...*“ и др. Еврозоната е почти идеализираната. Едва ли е случайна посоката на доклада и подготвените становища, имайки предвид, че той е разработен чрез финансовата подкрепа на представител на политически партии, участващи в процеса по присъединяване на България към еврозоната.

²⁷ „План за действие за присъединяване към ERM II“, Министерство на Финансите <https://www.minfin.bg/bg/1291>

²⁸ „План за действие за изпълнение на последващите ангажименти след присъединяването към ERM II“ <https://www.minfin.bg/bg/1464>

²⁹ Д-р Николова Д., Ангелов Г., Стайков К., „Присъединяване на България към еврозоната – икономическият поглед. Ефекти за икономиката от присъединяване към ERM II и еврозоната“, Институт за Пазарна икономика, 04.2018г.

Незададените въпроси за Еврозоната, Европейския валутен механизъм (ERM II), Банковият съюз. Анализ на външния държавен дълг спрямо БВП в проценти на страните от еврозоната, България и Хървария

На мнение съм, че членството на България в Европейския съюз води до много положителна промяна в страната. Уверена съм, че единството води до успехи, сигурност, стабилност. Представеният от ИПИ доклад е подробен, включена е статистика, направен е анализ под формата на обръщение към тези, които имат споменатите в разработката съмнения. Вярвам и, че докладът е изготвен с ясна цел да се осведоми обществото по тесни икономически въпроси, които пряко имат влияние върху бъдещето на всеки българин. Всичко създадено от човека, а и всяко взето решение (колкото и много позитиви да носи), крие в себе си минуси. Позволих си да си задам въпроси произтекли от прочетения доклад и да се опитам да си отговоря на част от тях *не от позицията на критиката и недоволството, а с цел да се доближа максимално до обективността*. Да се замисля какви биха били рисковете не за да бъде в опозиция, а за да мога да начертая цялостна картина по въпроса. Това би бил логичен задършек на подобна задълбочена работа.

Съгласно условията на Пакта за стабилност и растеж на ЕС, произтичащи от Договора от Маастрихт, държавите-членки на ЕС се ангажират да поддържат дефицита и дълга си под определени граници. Държавният дефицит на държава-членка не трябва да надвишава 3% от нейния БВП, а дългът не трябва да надвишава 60% от БВП. Ако държава-членка не спазва тези ограничения, може да се започне т.нар. Процедура за прекомерен дефицит (EDP).³⁰ Страните членки трябва да приемат еврото и да се присъединят към еврозоната, след като са готови да изпълнят „маастихтските критерии“³¹. Към днешна дата няма активна процедура за прекомерен дефицит задвижена за която и да е от членките на еврозоната. Държавният дълг на всички държави-членки се е повишил за 2020г. заради неестествената обстановка породена от разпространената пандемия по света. Предполагаемо е това да е причината, поради която процедурата не е задвижена за която и да е страна³². Статистиката за 2020г. умишлено няма да бъде разгледана, считайки я за изключение от обичайното. Въпреки това се наблюдава доста тревожна тенденция, която за съжаление не е валидна само за 2019г.

На *Фиг. 8* съм илюстрирала данните за държавния дълг на страните-членки на еврозоната, съпоставена в проценти към размера на БВП за страните. Данните са за периода 1995г.-2019г. Държавите оцветени в зелено са тези, чийто външен дълг спрямо БВП (в проценти) е по-малък от 60%; държавите в оранжево имат външен дълг близък до 60% от тяхното БВП; оцветените в червено са държави, чийто външен дълг надвишава 60% от генерирания БВП.

³⁰ https://ec.europa.eu/eurostat/cache/digpub/european_economy/bloc-4c.html?lang=en#:~:text=Under%20the%20terms%20of%20the,not%20exceed%2060%20%25%20of%20GDP

³¹ https://europa.eu/european-union/about-eu/euro/which-countries-use-euro_en

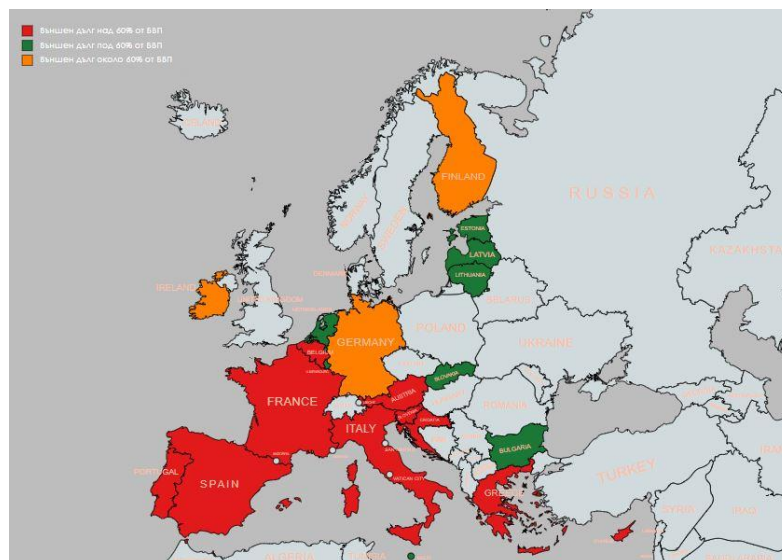
³² https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/stability-and-growth-pact/corrective-arm-excessive-deficit-procedure_en

Австрия има отчетен външен дълг спрямо БВП в размер на **70,4%** (2019). Най-ниският отчетен външен дълг в последните години е едва през 2007г. – 65%. От тогава насам стойностите са около и над 80%, като от 2015г. насам *се наблюдава спад*. За този век най-ниските стойности за външен дълг спрямо БВП са през 2007г. – 65%. **Белгия** бележи **98,6%** външен дълг спрямо БВП за 2019г. Най-ниските стойности на дълга са отново през 2007г. – 87,3%. От тогава насам дългът надвишава 100% и *не се наблюдава спад*. Дългът на **Кипър** за 2019г. е **95,5%**. Най-ниските стойности за дълг са през 2008г. (45,6%), а от тогава насам също се повишават като от 2013г. насам *почти без изключение са над 100%*. **Естония** показва стойности различни от изброените до момента с дълг за 2019г. от **8,4%**. Най-малко са били задълженията през 2007г. - 3,8%, а въпреки, че от тогава насам дългът расте, той *не надвишава 10%* от БВП. **Финландия** е пример за друг тип статистика с външен дълг спрямо БВП за 2019г. от **59,4%**. През 2008г. са отчетени най-ниските стойности от 32,6%, дългът рязко се е увеличил като се придържа близко до 60%. Изключение са само 2015г. и 2016г., когато дългът малко надхвърля 60%. *Наблюдава се спад* в дълга през последните четири години. **Франция** показва трайно високи стойности, като дългът за 2019г. е **97,6%**. В далечната 2001г. са отчетени най-ниските стойности за дълг, а именно 58,3%. От 2009г. насам дългът расте като в последните години *е около 100%*. Ако дългът на Франция расте с всяка измината година, то този на **Германия** намалява с всяка поредна. Заемът за 2019г. е **59,8%** от БВП, чийто стойности се доближават до стойностите от 2001г., които са и най-ниските за този век – 57,9%. Размерът на външния дълг на Германия *има намаляващ характер* от 2010г. насам. Задължениостта на **Гърция** няма място за сравнение. През 2019г. дългът ѝ е **176,6%**, а най-ниските стойности са отчетени през миналия век (1997г.), които също са около 100% - 97,4%. Данните за последния четвърт век показват, че дългът на страната се е придържал към 100%, но от 2011г. насам, той *рязко скача над 170%* от БВП. Също като Германия, **Ирландия** е пример за страна членка на еврозоната, чийто дълг с всяка година намалява и достига до **58,8%** от БВП за 2019г. Най-ниските отчетени стойности са през 2007г., има рязък скок в задължениостта между 2008г.-2013г., но от тогава до днес *дългът има затихващ характер*. Статистиката за Гърция напомня тази на **Италия** с двадесет и пет годишна история на дълг над 100% от БВП. Само 100,5% е дългът за 2004г. и това е най-ниският в избрания период за разглеждане на данни. От тогава насам дългът расте с всяка година като се задържа около и над 130%. Данните за 2019г. са **134,8%** спрямо БВП. Прибалтийската държава **Латвия** подобно на Естония има държавен дълг в рамките на позволените норми, който за 2019г. е **36,9%**. Като други държави от еврозоната, 2007г. е годината с най-нисък отчетен дълг от само 8,5%. Макар той рязко да се покачва след това и да варира около 40% в последните десет години, цифрите *остават в нормите* определени за еврозоната. Съседна **Литва** следва напълно сходни показатели с **36,3%** държавен дълг за 2019г., който расте в последните десет години. Най-малко е била нуждата от заем през 2008г. – 14,6%. Отново повишеният и придържащ се около 40% държавен дълг спрямо БВП *е в норми* спрямо изискванията. **Люксембург** е държава уникална сама по себе си по други параметри. Данните за 2019г. показват **22,1%** външен дълг. 2002г. е най-благоприятна откъм външен дълг с равнища от 7,4%. В последните десетина години държавният дълг се увеличава и варира около 20%, но това *далеч не превишава* изискваните 60%. **Малта** е още един пример за

уникална държава, с външен дълг от **43,1%** за 2019г. Отново 2007г. има честта да носи най-малко дългове за страната в размер на 62,3%, които надхвърлят 70% през 2011г. Подобно на Германия и Ирландия, стойностите за Малта *намаляват с всяка измината година*. **Нидерландия** спада към държавите с намаляващ външен дълг, като той е на стойност **48,6%** от БВП за 2019г. Не е изненада, че 2007г. е годината с най-добри показатели – 43%. Наблюдава се ръст на задлъжнялостта, която за шест години е над 60%, но страната съумява да *снижава нуждата от външен дълг с всяка година*. Дългът на **Словакия** за 2019г. е **48%**, а през 2008г. са отчетени най-благоприятните данни – 28,6%. Както и при други държави от еврозоната, макар Словакия да има нужда от повече средства в последните десет години (малко над 50% външен дълг няколко поредни години), *тенденцията а намаляваща*. Моделът на **Португалия** напомня този на други южни за еврозоната и Европа държави, с прогресиращ външен дълг за страната, в размер на **116,8%** от БВП за 2019г. От 2000г. дългът само расте и от 50-60% в началото на века, е с дълг *над 100% в последните десет години*. Дългът на **Словения** макар и над 80% от БВП за 2014г.-2015г., е **66,1%** за 2019г. До 2008г. дългът е над 20% (21,8% за 2008г.), рязко се повишава, но от 2015г. насам *чувствително намалява*. Последна, но не по важност е статистиката за **Испания**, която е сходна със статистиката на съседните си държави с прогресиращ дълг, вариращ около 100%. Заемът за 2019г. е **95,5%**, а най-ниски стойности в последните двадесет и пет години са отчетени през 2007г. – 38,8%. След това стойността на дълга рязко прогресира и в *последните седем години е около 100%* от БВП ³³.

Макар все още непълноправни членки на еврозоната, България и Хърватия имат място в тази статистика. **България** е една от *изрядните държави-членки на ЕС* с държавен дълг за 2019г. в размер на **20,4%** от БВП. Най-ниски стойности на държавен дълг от около 13% от БВП - отчетени за периода 2008г.- 2012г. Най-високи стойности на дълга са отразени за 2016г., но не превишават 30% от БВП. **Хърватия** бележи **73,2%** външен дълг спрямо БВП за 2019г. През 2007г. са отчетени най-ниските нива на дълг от 37,4%, след което стремглаво задълженията растат и за периода 2013г.- 2016г. данните показват дълг над 80% от БВП. Макар и да се отчита спад, хърватския дълг все още е далеч от допустимите граници.

³³ “Government Dept to GDP”, Trading Economics

Фиг. 8 Съотношение на външния дълг на страните-членки от еврозоната спрямо техния БВП в проценти + същото съотношение за България и Хърватия (1995-2019г.)

Абстрахирайки се от причините държавният дълг на страните в еврозоната да има вече представените данни, се наблюдава следната закономерност, която служи за основа на породените у мен въпроси след прочетения доклад изготвен от ИПИ. А именно: от 19 страни-членки на еврозоната, **9** страни-членки имат дълг над 60%; **3** страни-членки са с дълг около 60%; **7** са страните-членки с дълг под 60%. Важно уточнение е, че измежду държавите с голям външен дълг спрямо БВП са най-големите по територия и най-многолюдните в еврозоната страни. Обратно, измежду държавите с външен дълг в норма две от тях са с уникален статут, изключително малко население и територия (Люксембург, Малта); а три от тях са присъединени в последните няколко години към еврозоната – Естония, Латвия, Литва (2011г., 2014г., 2015г.). Именно в най-многолюдните държави се наблюдава не само леко завишение спрямо изискванията за еврозоната – то е в пъти над нормата. Притеснителното е това, че дългът в тези страни утвърдително само се увеличава. Статистиката показва също, че не само южните страни от еврозоната харчат много. Данните са красноречиви, че след присъединяването към еврозоната Естония, Литва и Латвия покачват външния си дълг почти двойно и това не са данни само за година-две. Нелицеприятно обобщено, данните показват, че най-силната икономика на Европа (Германия), с помощта на Нидерландия, дори Финландия, се опитват всячески да подпомагат останалата част от еврозоната. Както и, че дори у дисциплинираните държави се наблюдава разхлабване на мерките за фискална политика. Нека погледнем не толкова политически над хипотезата, колкото от търговска гледна точка (като предприемачи; хора, занимаващи се с бизнес). Ако разходите ни прехвърлят бюджета, нямат тенденция да намалеят, приходите ни идват само от няколко потока и скоро може би балансът съвсем няма „да излезе“, то тогава няма ли да търсим нови потоци на доходи? В случай, че е невъзможно или поне не в близките години да намалим увеличаващите се разходи (в реалния пример става дума за милиони човешки съдби), то за да се предотврати фалит са нужни свежи пари да влязат в бизнеса. Връщайки се обратно към конкретиката, присъединяването на балтийските

държави към еврозоната, както и бъдещото присъединяване на България, Хърватия, Румъния може да се изтълкува именно като начин за подкрепа на финансовата обстановка в еврозоната. Това становище има своя резон дори и с уточнението, че България и Хърватия не са големи по територия; трите с Румъния не са с развити икономики от ранга на Германия; трите държави ще получат преимущества от членството в еврозоната.

Обратна връзка към ИПИ

Докладът подготвен от ИПИ, както и задвижването на процедурата за присъединяването на България в еврозоната са доводи и решение от 2018г. Три години по-късно промените не са малко – Брекзит, който дава отражение върху целия Европейски съюз; глобална световна пандемия; политически нестабилна България с изцяло ново правилтество. Разсъжденията ми имат за цел не да заявят позиция категорично против приемане на еврото, а обективно да отговорят на въпроса „дали сега е най-подходящия момент?“ и „подготвени ли сме достатъчно, за да избегнем и най-лошите сценарии (ако въобще сме се подготвяли за такива)?“.

Като не пряко участващ във вземането на решенията, но като човек, за когото пряко ще настъпят промени от взетото решение, намирам част от споменатите от ИПИ положителни черти от членството ни в еврозоната като неоправдано представени в твърде положителна светлина. Например: *„...С други думи нито пазарите, нито Европейската комисия и Съветът на Европейския съюз ще позволят на малка страна като България да се държи безотговорно, независимо дали е в или извън еврозоната.“*³⁴. ИПИ разяснява функционирането на законодателните актове и механизми, работещи в еврозоната. Това е с цел уверение, че няма как неизбежното по-евтино финансиране да доведе до неразумни харчове от страна на правителството ни. Мерките са строги и важат за всички. Представената от мен статистика илюстрира именно обратното. Порочните практики не са от година и две, не са и само на територията на една държава. Очевидно е, че колкото и строги да са актовете и добре работещи да са механизмите, факторите половината еврозона мащабно да задлъжнява са по-силни от тях. Без да акцентирам, че това е в сериозен ущърб за водещите икономики в Европа, подобна толерирана несправедливост може само да поуцри порочни практики и от други държави членки в еврозоната. Има сериозни поводи за съмнение, че фискалните политики на почти всички държави в еврозоната не са строго контролирани. Това е риск и за България.

Акцентирано от ИПИ е и покачването на суверенния кредитен рейтинг от рейтинговите агенции, което непременно ще доведе до повече инвестиции и по-лесно финансиране. Примерите за това колко е субективна преценката на рейтинговите агенции е лесно проследима на световно ниво. Не са единични и случаите, в които същите тези рейтингови агенции не показват индикации за риск и становището им не винаги е изцяло прецизно. Подобна конкретиката обаче не е предмет на този доклад. Говорейки именно от бизнес гледна точка, има много по-сигурни и точни белези, по

които да се определят надеждността, сигурността и възвращаемостта на една инвестиция.

Отбелязано от ИПИ е и, че „...Влизането в еврозоната означава достъп до общите фондове на еврозоната – 700- милиардния Европейски механизъм за стабилност, единния механизъм за реструктуриране на проблемни банки, евентуално и единния фонд за гарантиране на влоговете, както и достъп до ликвидност и рефинансиране от ЕЦБ...“³⁵. Подкрепата в трудни времена е важна, особено когато става въпрос за проблемни банки. Не съм на мнение, че е необходимо да се фокусираме върху важността и стойността на този фонд и това да приспива вниманието и съвестта ни. По-здравословно е да се засилят превантивните мерки и при нужда надзора, за да може в случай на порочни практики, те да бъдат стопирани в начален стадий.

Потенциален риск стои, защото България ще вземе участие и в спасителните механизми в еврозоната. „Освен вноската в капитала на ЕМС, от България ще се очаква да поеме гаранция за допълнителна вноска от порядъка на 15% от БВП, но тази гаранция ще се задейства само при нова тежка фискална или банкова криза в еврозоната.“³⁶. Припомняйки данните за задлъжнялостта на страните от еврозоната и темповете към този момент, в случай на липса на незабавни мерки, кризи се очаква да последват скоро. Това засилва и вероятността страната ни реално да участва в спасителните механизми. Позицията тук не е в подрепа на безучастие в момент, когато страна-членка изпадне в беда – България също като останалите членки на Европейския съюз получава подкрепа и към нас е подадена ръка, с идея по-лесно да изградим по-добро бъдеще. Позицията е ориентирана към това как това ще се отрази на българската икономика и българските граждани. Съвсем скоро бихме били поставени да избираме между отговорността към европейското ни семейство и отговорността към благото на нас самите. Редно е да си помагаме, но за да можем да помогнем на другите, самите ние имаме нужда от достатъчно преднина. Не отдавна страната ни беше изправена пред подобна дилема – дали да наруши задълженията си към друга световна организация (НАТО), или да ориентира средствата към по-спешни и по-неотложни пера вътре в страната.

ИПИ също обръщат внимание за престижността да участваме в еврозоната, да бъдем част от „силните на деня“ и заедно с тях да вземаме важните решения, вместо да стоим отстрани. Съгласна съм, че престижът на страната ни е важен, но имайки предвид пропуските ни в много сфери, е нереално да се заблуждаваме, че еврозоната ще премахне камъните от градинката ни. Вярвам, че когато на местно и национално ниво се справим със затрудненията си, уважението и престижът сами ще дойдат.

Не малко е литературата показваща благоприятните фактори за България от валутния борд. Това е тема, която не е засегната от ИПИ. Интересно е решението, прието

^{16 17 18} Д-р Николова Д., Ангелов Г., Стайков К., „Присъединяване на България към еврозоната – икономическият поглед. Ефекти за икономиката от присъединяване към ERM II и еврозоната“ стр. 19; стр.5, Институт за Пазарна икономика, 04.2018г.

от правителството да приемем еврото само ако курсът му спрямо лева се запази за 1.95583 лв.³⁷. Към момента не е ясно дали решението ще има тежест докато върви процедурата за присъединяване към еврозоната и ERM II.

Докато размишлявам над прочетения доклад от ИПИ и обосновавайки своите притеснения, породени на първо четене, се замислих, че макар и напълно основателни, подкрепените чрез обосновка съмнения относно членството ни в еврозоната на този етап, застават „самотно“ на трибуната за размисли. Преобладаващото мнение в медийното и политическото пространство накланя везните в приемаща и насърчаваща еврозоната посока. Тогава се сетих за мисъл на Франсис Бейкън: „Четете не за да противоречите и да се противопоставяте; нито да вярвате и приемате за даденост; нито да намирате поводи за разговори и проповеди; а за да претегляте и обмисляте.“. Именно така намерих още един доклад, в чието лице припознах други четящи като мен и задаващи си въпроси.

Експертен клуб за икономика и политика (ЕКИП) в лицето на Георги Вулджев е публикувал критика на доклада на ИПИ – „Присъединяване на България към Еврозоната – икономическият поглед“ (май 2018г.). Важно е, че и други задават същите въпроси като мен, както и че е направен задълбочен анализ-отговор, целящ да постигне максимална обективност като именно начертае целия пейзаж по темата за еврозоната и България. Също като мен ЕКИП не споделя важността от повишаване на кредитния ни рейтинг, изтъкната от ИПИ, подлагайки под основателно съмнение кредитните агенции. Опасението за евентуално разхлабване на фискалната политика също е разгледано, но освен с данни за външния дълг на страната, са предоставени данни и за растеж на номиналния държавен дълг в страните-членки на Еврозоната от ЦИЕ и България. Те също потвърждават наблюденията за реален шанс от водене на не толкова строга фискална политика. В доклада на ЕКИП са представят доводи за големите ползи на България от валутния борд, както и разсъжденията какво би последвало от паричния съюз. Анализирани са вариантите, че намаляването на минималните резерви на банките у нас от 10% на 1% и освободеният финансов ресурс биха били неблагоприятен вариант. *„...влизането в Еврозоната ще намали наличната банкова ликвидност в страната около 10 пъти, което съответно прави нашите банки 10 пъти по-чувствителни към каквото и да е недостиг на ликвидност в системата.“*³⁸. Което от своя страна би довело до икономически бум и дори хиперинфлация. Отбелязана е и ролята на ЕЦБ у нас, както и дали това ще насърчи контрола и придържането към добрите практики или по-скоро би довело до обратното.

Заклучението на ЕКИП включва в себе си част от моите разсъждения от началото на разработката ми. А именно, че в сегашната политическа обстановка лесно биха се задълбочили порочните практики, които да струват бъдещето на България. Фокусът ни за членство в еврозоната и ERM II не бива да се осланя главно на привилегиите и многото средства, които да получим. Фокусът е редно да бъде в подкрепа на стабилни

³⁷ Ангелов, Г., „Окончателно: Влизаме в еврозоната с фиксиран курс или не влизаме“, OffNews, 06.02.2020г.

³⁸ Вулджев, Г., „Присъединяване на България към Еврозоната – икономическият поглед“ стр. 18, 05.2018г.

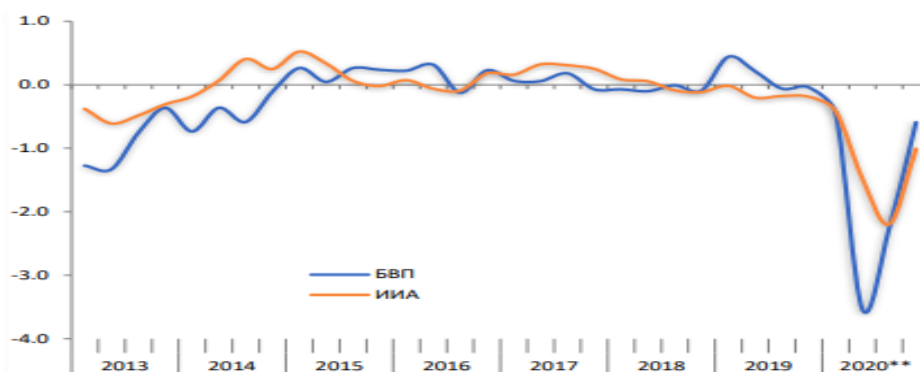
банкови, финансови, законодателни институции; поущряването на бизнеса, укрепването и развитието на икономиката ни. Възможност да се учим от по-успелите от нас и редом да вървим с тях. А крайният резултат – доброто име на България ще се спечели не поради членството ни в една или друга организация, а заради многото труд в правилната посока и видимите резултати.

Глобалната пандемия и последствията за България

Не маловажни са предизвикателствата, както за България, така и за света, свързани с COVID-19. Ситуацията с огромен брой заболели и починали силно разтърсва икономиката ни. Наблюдават се промени в потребителския избор (склонностите към потребление и спестяване), увеличение на цикличната безработица. Това е труден период както за отделната личност и отделните малки групи от хора (семействата), но и за цели отрасли, бизнеси.

На *Фиг. 9*³⁹ е показан пониженият Индикатор на Икономическата Активност (ИИА) спрямо спадът на БВП в България за четвъртото тримесечие на 2020г. Стойностите за БВП и ИИА са отрицателни и не са претърпявали такъв крах в съпоставка с данните от 2013г. насам. Наблюдава се възвръщане все по-близо към положителните стойности и за двата индикатора. БВП вече достига нивата от първото тримесечие на 2020г., докато ИИА все още не може да ги достигне.

Фиг.9 “Индикатор на икономическата активност в България и БВП (данни спрямо 31.12.2020г.)“

Коефициентът на заетост за населението на възраст 20-64 навършени години за 2020г. е 73,4%, който е с 1,6% по-нисък спрямо 2019г. Коефициентът на заетост по полове показва, че този за жените е 68,9% - наблюдава се спад с 1,8% спрямо 2019г. При мъжете коефициентът е 77,8%, а спадът е с 1,5%. **Безработните лица** се увеличават с 18,1% спрямо 2019г. до 168,6 хил. (72,3 хил. жени и 96,3 хил. мъже). **Коефициентът на безработица** се увеличава с 0,9% спрямо 2019г. до 5,1%⁴⁰. **Броят на наетите по трудово и служебно прабоотношение** за 2020г. намалява в почти всички 19 сектора, изброени от НСИ. Единство три са секторите, в които има ръст на наетите за изминалата година. В сектор „Добивна промишленост“ наетите за 2019г. са 19 137, а тези за 2020г.

³⁹ „Индикатор на икономическата активност в България, бр. 4/2020 г.“, Министерство на финансите

⁴⁰ „Основни резултати от наблюдението на работната сила през 2020г.“, НСИ

са 20 540 – с 1 403 души повече. Държавните служители в сектор „Държавно управление“ макар и с малко, са увеличили броя си за 2020г. От 112 322 за 2019г. на 112 484 за 2020г. – с 162 служители повече. Здравните работници от сектор „Хуманно, здравеопазване и социална работа“ от 140 488 за 2019г., достигат 141 615 за 2020г. – с 1 127 повече⁴¹. Наблюдаваше се намаляващ темп на равнищата за безработица от 2013г. насам, като най-ниските стойности по всички параметри (пол, възраст, местоживеене, степен на образование) бяха отчетени за 2019г. Данните за 2020г. показват крачка назад, със стойности близки до стойностите от 2018г. За съжаление се запазва неприятната статистика от 2003г. насам без изключение, според която младежите са най-незадетата възрастова група у нас. **Коефициентът за безработни на възраст 15-24** всяка година е най-висок, а вторият най-висок коефициент също всяка година е за възраст 25-34. Двата коефициента формално обобщавам като данни за младото население у нас. Най-разпространената причина за **напускане на работа** и през 2020г. остава „съкращение, уволнение“. Съкратените мъже и жени за 2020г. са 56,5 хил., а през 2019г. – 33,6 хил. Данните за 2020г. се доближават не до тези от 2018г., а до данните за 2017г., когато съкратените/уволнените са били 56,3 хил. Наблюдава се промяна в продължителността на безработицата (мъже и жени). За периода 2016г.-2019г. включително, най-голям дял от безработните са били незаети в продължителност на 2 и повече години. През 2020г. най-много незаети са за период до 5 месеца. Не се наблюдава промяна за **безработицата по райони** в периода 2016г.- 2020г. включително. Районът с най-много безработни остава северозападен, а на второ място е североизточен. Наблюдава се промяна по райони, но този път за най-малко безработни. В югозападния район има най-малко безработни за периода 2016г.-2019г. включително. През 2020г. югозападния район остава втори, като в южен централен има най-малко безработни. За периода 2016г.-2018г. включително градът с най-много търсещи работа е **Видин**. Пред 2019г. и 2020г. **Монтана** изпепарва дунавския град и бележи най-висок коефициент за безработица. Няма промяна за пет години назад в града, предлагащ най-много работни места и бележещ данни за най-нисък коефициент на безработица – **София**⁴².

Макроикономическа и бизнес статистика

Следващите два вида статистически данни за България са предварителни, процентно изменени спрямо съответния месец на предходната година, календарно изгладени. **Индексът на промишленото производство е -3,4%** (02.2021г.)⁴³. **Търговията на едро** е с отрицателни стойности, от която „неспециализирана търговия на едро“ страда най-много. В **търговията на дребно** преобладават положителните стойности. Най-високи положителни данни от цялата извадка за търговията на едро и дребно бележи „Търговия на дребно чрез поръчки по пощата, телефона или Интернет“

⁴¹ „Среден списъчен брой на наетите лица по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности и сектори през 2020 и 2019 година“, НСИ, 24.02.2021г.

⁴² „Безработни лица и коефициенти на безработица- национално ниво; статистически райони; области 2016-2020г.“, НСИ, 15.03.2021г.

⁴³ „Индекси на промишленото производство, февруари 2021г., Календарно изгладени (2015 =100)“, НСИ, 09.04.2021г.

(02.2021г.)⁴⁴. По предварителни данни статистиката за **средната брутна месечна заплата** на наетите лица по икономически дейности включва 18 дейности. При 15 от тях има повишение на заплатата за 2020г. спрямо 2019г.; за 2 от дейностите заплатата се е понижала; 1 е секторът с непроменен размер на възнаграждението. През 2020г. заетите в сфера „култура, спорт и развлечения“ и „селско, горско и рибно стопанство“ получават с 44лв. и 16лв. по-малко спрямо 2019г. (включени са годишните премии). При заетите в сферата „хотелиерство и ресторантьорство“ не се наблюдава промяна във възнаграждението, което се запазва абсолютно същия размер за 2019г. и 2020г.⁴⁵.

Сезонно изгладените данни отчитат спад от 3.8% на **Брутният бързешен продукт (БВП)** през четвъртото тримесечие на 2020 г. в сравнение със същото тримесечие на 2019г. и ръст от 2.2% спрямо третото тримесечие на 2020 година. През четвъртото тримесечие на 2020 г. БВП е в размер на 33 162 млн. лв. по текущи цени. Към януари 2021г. **търговското салдо** е отрицателно – 0.1% от БВП, 33,1 млн. евро при дефицит от 79,2 млн. евро (0.1% от БВП) за същия период на 2020г. **Износът (FOB)** намалява с 89,9 млн. евро (3,6%) в сравнение за януари 2020г. и достига 2 397 млн. евро (3,7% от БВП). **Вносът (FOB)** е 2 430,1 млн евро за януари 2021г. – (3,8% от БВП). Отчита се намаление с 136 млн. евро спрямо януари 2020г. По предварителни данни **преките чуждестранни инвестиции** се увеличават с 32,7 млн. евро за януари тази година. Отрицателно е **външното търговско салдо** от стоки и услуги за последното тримесечие на 2020г. **Хармонизираният индекс на потребителските цени** нараства с 0.2% спрямо януари 2020г. Най-голямо е намалението в цените за „Облекло и обувки“ – с 3,4%; най-голямото увеличение на цените е за „Образование“ и „Разнообразни стоки и услуги“ – по 4,4% за всяка група. **Кредитите на Нефинансови предприятия, домакинства и НТООД** са 61,571 млрд. лв (февруари 2021г.). Кредитите за Нефинансови предприятия се увеличават с 2,6% - достигат 35,801 млрд.лв или 28,4% от БВП. Кредитите за домакинства и НТООД възлизат на 25,770 млрд. лв – 20,4% от БВП⁴⁶.

Мерки, бюджет, прогнози

Рискове от рефинансиране на външния държавен дълг

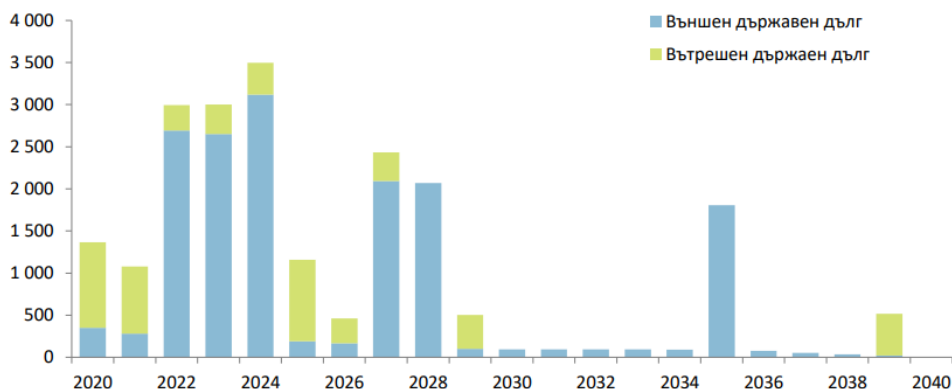
През октомври 2019г. Министерството на финансите разработва „Стратегия за управление на държавния дълг (2020г.-2022г.)“. Поради непредвидимостта на разрасналата се световна пандемия, която засяга пряко и българската икономика, не всички прогнози от преди година и половина са осъществими. Размерът и падежът на държавния дълг се запазват. Все още са валидни и част от рисковете, свързани със структурата на държавния дълг. На *Фиг. 10* е илюстрирано акумулирането на плащания в годините, когато се падежират облигациите, емитирани на МКП. Към момента дълговото портфолио на Република България има шест емисии еврооблигации,

⁴⁴ „Индекси на оборота в сектор „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ по съпоставими цени – февруари 2021г., Календарно изгладени (2015 =100)“, НСИ, 09.04.2021г.

⁴⁵ „Средна брутна месечна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение през 2020г. (предварителни данни)“, НСИ, 12.02.2021г.

⁴⁶ „Ключови показатели за България (към 05.04.2021 г.)“, НСИ

пасирани на МКП – пет под GMTN програмата с падеж 2022 г., 2023 г., 2027 г., 2028 г. и 2035 г. и една със самостоятелна документация с падеж през 2024 г.⁴⁷.

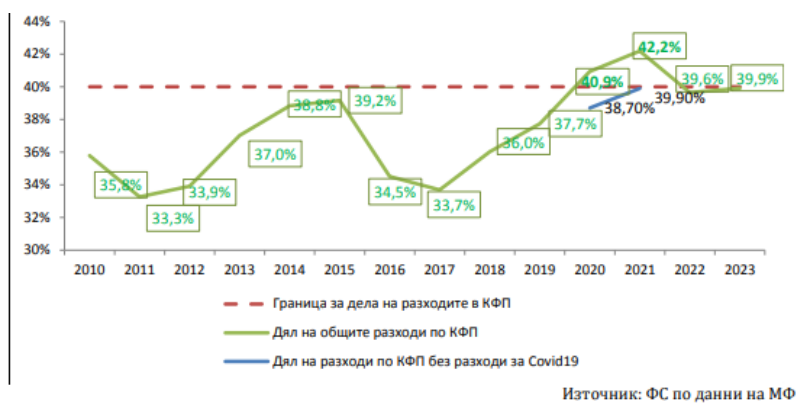
Фиг.10 Погасителен профил на държавния дълг (в млн.лв.) (по дълга поет към 30.09.2019г.)

От графиката е видно, че външния дълг за 2020г. и 2021г. година е приблизително една трета от вътрешния дълг на България. Промените в структурата на дълга за 2022г., 2023г., 2024г. са коренно променени и външния държавен дълг рязко увеличава размера си в пъти. Щом прогнозата от края на 2019г. подсказва за вероятна възможност от рефинансиране въпреки отчитането и прогнозирането за нарастващ темп на БВП с всяка идваща година, то към април 2021г. тази опция изглежда все по-вероятна. Със спада на БВП поради пандемията, покриване на такива огромни по обем задължения и то в три поредни години, имайки предвид, че все още пандемията не е приключила, изглежда силно оптимистично. Нужно е да се обоснове както конкретна причина при евентуално рефинансиране, така и ясна стратегия за изплащане на допълнителните задължения.

Фискалният съвет на България информира за основателното си притеснение, че делът на разходите в БВП за 2020г. и 2021г. надвишават ограничението от 40% (Фиг.11). В периода 2010г. – 2020г. делът на общите разходи по КФП са били в норма. Изключвайки допълнителните разходи, наложили се в борбата с COVID-19, ограничението не е прехвърлено. ФС заявява, че няма възможност за изключване на конкретни разходи, следователно през 2021г. е необходимо незабавно изготвяне и осъществяване на стратегия в средносрочната бюджетна прогноза, за да се понижи делът на разходите и достигне законово установените равнища⁴⁸.

⁴⁷ „Стратегия за управление на държавния дълг (2020г.-2022г.)“, Министерство на Финансите, 10.2019г.

⁴⁸ „Становище относно проект на Закон за държавния бюджет на Република България за 2021 г., Актуализирана средносрочна бюджетна прогноза за 2021-2023 г. и проект на Стратегия за управление на държавния дълг за периода 2021-2023г.“, Фискален съвет на България, 23.10.2020г.

Съпоставка на Бюджет 2020г. и Бюджет 2021г.

Приходите за 2020г. са в размер на 46 836,6 млн лв. (36,9% от БВП). Формирани са от „**Данъчни приходи**“ (55,8% - 2020г.; 53,2% - 2021г.), „**Приходи от социално и здравно осигуряване**“ (24,0% - 2020г.; 24,6% - 2021г.), „**Неданъчни приходи**“ (14,5% - 2020г.; 13,9% - 2021г.), „**Помощи и дарения**“ (5,8% - 2020г.; 8,3% - 2021г.). Последователността на компонентите, формиращи приходите, се запазва и за 2021г. Изчислените приходи са в размер на 47 596,2 млн. лв. (38,2% от БВП). За 2021г. се появява и дефицит в размер на 4,4% от прогнозния БВП. За 2021г. намаляват размерите на „Данъчни приходи“ и „Неданъчни приходи“ спрямо 2020г., а се увеличават постъпленията от „Приходи от социално и здравно осигуряване“, „Помощи и дарения“ - отново спрямо 2020г.

Разходите за 2020г. са в размер на 46 836,6 млн лв (36,9% от БВП). Формират се от „**Социално осигуряване, подпомагане и грижи**“ (11,7% - 2020г.; 14,3% - 2021г.), „**Икономически дейности и услуги**“ (6,1% - 2020г.; 6,0% - 2021г.), „**Здравеопазване**“ (4,5% - 2020г.; 5,4% - 2021г.), „**Отбрана и сигурност**“ (4,3% - 2020г.; 4,6% - 2021г.), „**Образование**“ (3,8% - 2020г.; 4,5% - 2021г.), „**Общи държавни служби**“ (2,4% - 2020г.; 2,7% - 2021г.), „**Жилищно строителство, благоустройство, комунално стопанство и опазване на околната среда**“ (1,9% - 2020г.; 2,1% - 2021г.), „**Вноска към ЕС**“ (1,1% - 2020г.; 1,2% - 2021г.), „**Култура, спорт, почивни дейности и религиозно дело**“ (0,6% - 2020г.; 0,7% - 2021г.), „**Други**“ (0,5% - 2020г.; 0,5% - 2021г.). Отново не се наблюдава разместване в последователността на големината на разходите по компоненти за 2021г. Наблюдава се ръст на разходите за 2021г. спрямо 2020г. по 8 от десетте посочени пера. Понижение по разходите с 0,1% се наблюдава за „Икономически дейности и услуги“, а разходите за „Други“ остават непроменени.

Мерки срещу COVID-19

Приоритетно са отделени допълнителни средства за три сектора от бюджета за 2021г. За „**Социална политика**“ са отделени пари за хората с увреждания; подкрепа за децата и семействата; пазара на труда; краткосрочни обезщетения и помощи; еднократна помощ за хранителни продукти; помощи за отопление. Увеличени са минималният и

максималният размер на пенсиите съответно от 250лв на 300лв и от 1 200лв. на 1440лв. и др. Общо допълнителни разходи – **1 002,1 млн.лв.** Разходите за пенсии по КФП са с 1 780,5 млн.лв повече съпоставено с 2020г. **„Здравеопазването“** е подпомогнато със средства за медицинска дейност (вкл.резерва); ваксини и лечение на COVID-19; увеличение на възнаграждението на персонала; изграждане на Национална педиатрична болница и др. Общо допълнителни разходи – **871,9 млн.лв.** За сферата на **„Образованието“** са отделени повече средства за възнаграждение на персонала. Насочени са и средства за предучилищното образование; модернизация; продължаване на реформите в държавните висши училища. Общо допълнителни разходи – **647,7 млн.лв.**

Бизнесът е подкрепен с **546,9 млн.лв.** и са взети своевременни мерки за справяне с икономическите предизвикателства. Подпомогнати са творци и артисти; отделена е държавна субсидия за туроператори; предприета е мярката „60/40“ за запазване на работните места; намалена е ставката за ДДС до края на 2021г. за доставки на определени стоки и услуги.

Прогнози

Есенната макроикономическа прогноза предвижда **ръст на БВП** още през 2021г. Прогнозите са за 2,5% за 2021г., растеж до 3.0% през 2022г. и дори 3,2% за 2023г. Предвижда се и **ръст в средногодишната инфлация** със следните равнища: За 2020г. – 1,4%; за 2021г. скок до 2,1%; ускоряване до 2,6% през 2022г.; лек спад до 2,5% за 2023г. **Средногодишното ниво на безработицата** се увеличава до 5,6% за 2020г. но се предвижда да се нормализира постепенно до 5,2% за 2021г. и достигне 4,6% през 2022г. За **дефицитът по КФП на касова основа** се предвижда тенденция на консолидизация. От стойности 4,4% от БВП за 2020г., през 3,9% от БВП за 2021г., 2,0% от БВП за 2022г. и 1,8% от БВП за 2023г.

За периода до 2023г. се предвиждат: увеличение на размера на минималната работна заплата; увеличение във възнаграждението на педагозите; увеличение на средставата за персонал за структурите, които не попадат в обхвата на пакета от социално-икономически мерки на правителството; подкрепа и реформи за ясли, детски градини училища; увеличаване на възнагражденията на медицинските работници; субсидии; осигуряване на достъп и ваксини; запазване на работните места, разширяване обхвата и размера на социалните помощи и др.^{49 50 51 52}. Трудно е да бъдат фиксирани детайлно прогнозите и промените за идните две години заради влиянието на пандемията от COVID-19 върху икономиката и живота на всички. Формира се и ново правителство, което тепърва ще изгражда конкретна стратегия за икономическо развитие. Би могло да

⁴⁹ „Бюджетът накратко: Бюджет 2020 и средносрочни перспективи за периода 2020-2022 г.“

⁵⁰ „Бюджет 2021 накратко“, Министерство на финансите, дирекция „Бюджет“

⁵¹ „Бюджет за гражданите - Бюджет 2021 в условията на COVID-19“, Министерство на финансите, дирекция „Бюджет“

⁵² „Закон за държавния бюджет на Република България за 2021 г.“, Министерство на финансите, дирекция „Бюджет“

има приемственост на досегашните практики. Може и изцяло нова стратегия да бъде създадена.

Заклучение

Глобалната пандемия и последвалата световна икономическа криза карат всеки от нас да обмисля варианти и стратегии за по-сигурно бъдеще. Икономическите показатели и данни не биха имали толкова голямо значение, ако не са подкрепени от силни, конкретни и навременни държавни и политически решения. Увеличаващата се през 2020г. безработица засяга болна, но и жизненоважна тематика свързана с демографските проблеми в страната. Важността от дългосрочна национална политика за насърчаване на раждаемостта е от голяма важност, за да може в следващите 20 години да съществува достатъчно на брой работна сила, която да се грижи за икономическото развитие на страната. През това време е нужно спешното развитие на други национални и дългосрочни политики – политика за насърчаване на малкия и средния бизнес в неразвитите икономически райони; устойчиви, високо заплатени работни места, които да осигурят достоен стандарт на живот за всеки на територията на България; приобщаване на младото население към работната сила на страната. Малките стъпки днес, които ще доведат до големи резултати утре могат да се извървят само чрез отговорни, независими институции и будно, образовано гражданско общество.

Библиография

1. Eric Estevez, “Economic Cycle”, Investopedia, 04.03.2021
2. Проф. Д-р О. Стоичкова, д-р Я. Китанов, „Макроикономика“, Издателство на ВУЗФ, 2010г.
3. M. Smith, “Leave voters are less likely to trust any experts – even weather forecasters”, YouGov, 17.02.2017
4. Duflo. E, Banerjee. A.V., “Good Economics for Hard Times”, стр. 10, 2019
5. <https://cor.europa.eu/en/engage/studies/Documents/Assessing-impact-Brexit/impact-brexit.pdf>
6. <https://cor.europa.eu/en/engage/studies/Documents/Assessing-impact-Brexit/impact-brexit.pdf>
7. НСИ, данни към 12.03.2021
8. „Посещения на чужденци в България през 2019г. по страни и месеци“, НСИ
9. „План за действие за присъединяване към ERM II“, Министерство на Финансите <https://www.minfin.bg/bg/1291>
10. „План за действие за изпълнение на последващите ангажименти след присъединяването към ERM II“ <https://www.minfin.bg/bg/1464>
11. Д-р Николова Д., Ангелов Г., Стайков К., „Присъединяване на България към еврозоната – икономическият поглед. Ефекти за икономиката от присъединяване към ERM II и еврозоната“, Институт за Пазарна икономика, 04.2018г.

12. https://ec.europa.eu/eurostat/cache/digpub/european_economy/bloc-4c.html?lang=en#:~:text=Under%20the%20terms%20of%20the,not%20exceed%2060%20%25%20of%20GDP
13. https://europa.eu/european-union/about-eu/euro/which-countries-use-euro_en
14. https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/stability-and-growth-pact/corrective-arm-excessive-deficit-procedure_en
15. "Government Dept to GDP", Trading Economics
16. Д-р Николова Д., Ангелов Г., Стайков К., „Присъединяване на България към еврозоната – икономическият поглед. Ефекти за икономиката от присъединяване към ERM II и еврозоната“ стр. 19, Институт за Пазарна икономика, 04.2018г.
17. Д-р Николова Д., Ангелов Г., Стайков К., „Присъединяване на България към еврозоната – икономическият поглед. Ефекти за икономиката от присъединяване към ERM II и еврозоната“ стр.5, Институт за Пазарна икономика, 04.2018г.
18. Д-р Николова Д., Ангелов Г., Стайков К., „Присъединяване на България към еврозоната – икономическият поглед. Ефекти за икономиката от присъединяване към ERM II и еврозоната“, Институт за Пазарна икономика, 04.2018г.
19. Ангелов. Г, „Окончателно: Влизаме в еврозоната с фиксиран курс или не влизаме“, OffNews, 06.02.2020г.
20. Вулджев. Г., „Присъединяване на България към Еврозоната – икономическият поглед“ стр. 18, 05.2018г.
21. „Индикатор на икономическата активност в България, бр. 4/2020 г.“, Министерство на финансите
22. „Основни резултати от наблюдението на работната сила през 2020г.“, НСИ
23. „Среден списъчен брой на наетите лица по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности и сектори през 2020 и 2019 година“, НСИ, 24.02.2021г.
24. „Безработни лица и коефициенти на безработица- национално ниво; статистически райони; области 2016-2020г.“, НСИ, 15.03.2021г.
25. „Индекси на промишленото производство, февруари 2021г., Календарно изгладени (2015 =100)“, НСИ, 09.04.2021г.
26. „Индекси на оборота в сектор „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ по съпоставими цени – февруари 2021г., Календарно изгладени (2015 =100)“, НСИ, 09.04.2021г.
27. „Средна брутна месечна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение през 2020г. (предварителни данни)“, НСИ, 12.02.2021г.
28. „Ключови показатели за България (към 05.04.2021 г.)“, НСИ
29. „Стратегия за управление на държавния дълг (2020г.-2022г.)“, Министерство на Финансите, 10.2019г.
30. „Становище относно проект на Закон за държавния бюджет на Република България за 2021 г., Актуализирана средносрочна бюджетна прогноза за 2021-2023 г. и проект на Стратегия за управление на държавния дълг за периода 2021-2023г.“, Фискален съвет на България, 23.10.2020г.

31. „Бюджетът накратко: Бюджет 2020 и средносрочни перспективи за периода 2020-2022 г.“
32. „Бюджет 2021 накратко“, Министерство на финансите, дирекция „Бюджет“
33. „Бюджет за гражданите - Бюджет 2021 в условията на COVID-19“, Министерство на финансите, дирекция „Бюджет“
34. „Закон за държавния бюджет на Република България за 2021 г.“, Министерство на финансите, дирекция „Бюджет“

ПОСЛЕДИЦИ ОТ ПАНДЕМИЯТА COVID-19.

ДЪРЖАВАТА, БИЗНЕСЪТ И ХОРАТА – ЕДНА ГОДИНА ПО-КЪСНО

*Деница Цветкова,
студент, УНСС – гр. София*

Резюме

В настоящия доклад се разглеждат последиците, които възникват от пандемията Covid – 19 и как се отразяват те върху държавата, бизнесът и хората. Как България се справя с тях в сравнение с други държави, кой противоепидемични мерки работят добре и кои се отразяват зле – аргументи ЗА или ПРОТИВ политиката “Stay at home”. Също така са представени секторите, върху които има най-голям удар и натиск от пандемията, като здравеопазване и образование.

Ключови думи: пандемията Covid-19, противоепидемични мерки, промени, адаптация и дисциплина

Abstract

This report examines the effects of the Covid - 19 pandemic and how it affects of the state, the business and of the people. How does Bulgaria deal with them compared to other countries, which anti-epidemic measures have a good impact and which have a bad effect - arguments FOR or AGAINST the policy "Stay at home". Also presented the sectors that suffer the most impact and pressure from the pandemic, such as healthcare system and education system.

Keywords: the Covid - 19 pandemic, anti-epidemic measures, changes, adaptation and discipline

Въведение

Появата на Covid – 19 започна от Ухан, Китай и се разпространи изключително бързо в световен мащаб. Пандемията с вируса е събитие, което промени и продължава да променя обстановката в целия свят. Въз основа на развитието на кризата до момента могат да бъдат изведени четири основни характеристики на COVID-19: бързо разпространение, висока смъртност (3,4% според оценките на Световната

здравнаорганизация), широк обхват на рисковата група (населението над 60 г., както и лица със съпътстващи състояния като белодробни, сърдечни и онкологични заболявания, астма, хипертония, диабет и др.) и тежка симптоматика при близо 20% от случаите. Последствията от този вирус повлияха на икономиките на държавите, на бизнесите, на здравето, психиката и живота на всички хора. За да бъде овладяна кризата от коронавирус правителствата наложиха мерки, чрез които да се справят с удара, които мерки предизвикаха различни реакции у населението. Причината за появата на вирусът

Covid-19 не е напълно ясна, но фактът, че той съществува е показателен и това е предизвикателство срещу, което трябва да се изправим.

Кои държави се справят най-добре с борбата срещу Covid-19

Още с началото на Covid кризата стана ясно кои държави са по-адаптивни и успяват бързо да наложат противоепидемични мерки и как строгото управление и дисциплината на народа могат да овладеят положението. Сред най- добре справящите се държави с борбата срещу вирусът са Нова Зеландия, където още през март на 2020г. границите на страната бяха затворени, имаше и забрана за посещения на туристи. Малко по-късно бе обявен пълен локдаун, който бе сред най-строгите в света. Медицинският екип на правителството непрестанно разясняваше (и продължава да разяснява) във Фейсбук важните информации, свързани с Ковид. Нова Зеландия продължава да се справя със ситуацията много добре, независимо че междувременно в страната се завърнаха близо 70 000 души, които съответно престояха в определените места за карантиниране. Ежедневието в Нова Зеландия междувременно си тече почти нормално, разрешени са дори масови мероприятия като мачове по ръгби, на които не се изисква дори носенето на маски. Министър-председателката Джасинда Ардърн обяви петмилионната държава в Тихия океан за зона, свободна от коронавирус. Причината за тези успехи се крие в ранното взимане на мерки и крайно стриктното им спазване.

Тайван, Япония, Китай и Сингапур са някои от азиатските държави, които доста бързо и ефективно се справиха с вируса. В Япония поради разпространението на туберкулоза в миналото, страната разполага с централизирана здравна система, която прилага незабавно в борбата с Ковид-19. Японските граждани дисциплинирано носят маски и спазват социална дистанция и избягват местата с голямо струпване на хора. Япония, страната с най-застаряващото население в света, е сред първите по броя на сделките за доставка на ваксини. Тайван е тясно свързан с Китай, където вирусът избухна миналия декември. Тайван рано затвори границите си. 23-милионното население беше снабдено с приложения, които даваха информация къде има налични маски и в кои локации има инфектирани. Тайланд и Виетнам също регистрират изключително нисък брой инфекции и смъртни случаи, свързани с Ковид-19. Успехът се дължи на . целенасоченото и активно ликвидиране на всички локални огнища на зараза, както и с готовността на населението да спазва мерките за ограничения и дори самó да си налага ограничения, които не са официално приети. Използването на различни електронни системи за информация и контрол също се превърна в успешно средство за ограничаване на вируса в Азия. В Китай, Тайван и Южна Корея проследяват контактните лица с помощта на GPS.

В тези страни се наблюдава организираност и самосъзнание за контрол, доверие от страна на народа към правителството, загриженост на управляващите към населението и бърза адаптация, както и дисциплина за спазване на противоепидемичните мерки за справяне с Covid-19. Всичко това благоприятно подейства на държавите за справяне с пандемията успешно и значително намаляване на случаите със заразени и починали хора и опазване на здравето на народа.

Наложените мерки в България и как те влияят върху обществото

В България сравнително бързо се наложиха поредица от противоепидемични мерки като изолация по домовете, насърчаване на социална дистанция, забрана за публични събития и събирания, затваряне на учебни заведения, ресторанти, големи търговски обекти, с изключение на хранителни такива и карантинни блокади, но дисциплината и контролът от страна на правителството спрямо други страни остават на заден план. Маските станаха неизменна част от всекидневието на обществото, но въпреки всичко се наблюдават изключения на бунтарски настроени и невярващи във вируса хора, неспазващи мерките, които и до ден днешен продължават да се отнасят с насмешка към ситуацията, без да осъзнават колко човешки животи си отиват. Проблемът е, че мерките по контрол не са достатъчно затегнати на местата, където има голям поток от хора. Тоест ако навсякъде има хора, които следят за спазване на въведените от държавата мерки и при не спазване веднага се санкционират хора, неспазващи ги, ще имат по-голяма дисциплина. Това би всяло повече отговорност от страна на населението, тъй като ще осъзнае, че трябва да бъде отговорно и да се отнася сериозно към последиците, защото в противен случай ще понесе глоба на момента. В момента това се прави в големите хранителни магазини, но в градския транспорт отново има своеволия и хора, неспазващи указанията за носене на маски и неспазване на дистанция. А именно градският транспорт е място, където има струпване на голяма маса от хора и дистанцията е трудно постижима. Затова е хубаво по един контролен орган да следи за това и при неизправност да се налагат моментни глоби и сваляне на пътника от транспортното средство. Като такива нарушения най – често се наблюдава сред младите членове на обществото, където самоконтролът не винаги е налице, тъй като при възрастните се наблюдава повече страх от последициите от вируса и отговорност към здравето.

Нещото, което повлия най-силно на хората психически, а и финансово е затварянето им по домовете и загубата на работните си места, което доведе до значително повишаване на безработицата. Именно в този аспект са насочени и основните инструменти на правителствата срещу противодействие на такива процеси. За съжаление, те имат ограничен ефект по няколко причини, сред които две са основни. На първо място, компаниите предпочитат да освободят работниците си, тъй като се намират в условия на несигурност относно продължителността на пандемията. Това означава, че дори да се възползват временно от правителствените мерки, в дългосрочен план бизнесът им е застрашен, т.е. съществува риск в рамките на няколко седмици или месеца да увеличат своята загуба без това да възпрепятства настъпването на фалит впоследствие. На второ място, редица компании регистрират такъв спад на приходите си, че дори различните облекчени режими за насърчаване на задържането на работниците се оказват твърде тежки и непосилни за тях.

В долните таблици по данни на НСИ се наблюдават статистически данни за безработните лица и коефициента на безработица на населението на 15 и повече навършени години през четвъртото тримесечие на 2020 г. спрямо 2019 г.

Пол Възраст	Безработни лица - хил.	Коефициенти на безработица - %
	2020 г./ 2019 г.	2020 г. / 2019 г.
Общо	173.1 / 138.5	5.2 / 4.1
По пол		
Мъже	95.7 / 80.6	5.4 / 4.4
Жени	77.4 / 57.9	5.1 / 3.8
По възраст		
15-24	20.1 / 13.7	14.1 / 9.1
25-34	45.9 / 34.3	6.8 / 4.9
35-44	41.3 / 36.8	4.8 / 4.1
45-54	35.0 / 26.2	4.0 / 3.0
55 и повече	30.8 / 27.5	4.2 / 3.7

Като цяло, независимо кои тримесечия разглеждаме е налице фактът, че безработицата се е увеличила. През 2020 г. коефициентът на безработица е 5.2% и се увеличава с 0.11 процентни пункта в сравнение с 2019 година. Като цяло спадът на заетостта ще доведе до големи загуби на доходи за работещите, в резултат ще се понижи значително потреблението на стоки и услуги.

Доста от бизнесите успяха сравнително бързо да се ориентират към онлайн работен процес, но не всички бизнеси го позволяват. Сфери като туризъм, ресторантьорство и много други пострадаха. Въпреки че, ресторантьорството се ориентира към доставки по домовете, чрез онлайн поръчки, но част от обслужващия персонал като сервитьори и бармани останаха без работа. В областта на туризма бизнесът е изправен пред загуби, които, вероятно, няма да могат да бъдат възстановени, след края на извънредното положение. Хотелиерството драстично намали работата си, въпреки че държеше под контрол спазването на мерките и дезинфекцията. Хората, които останаха без работа се уплашиха за своето финансово състояние и започнаха да търсят нова работа, която да им позволява да работят от вкъщи. В ситуация на такава криза онлайн търговията и онлайн услугите успяха да овладеят нещата и останаха

печеливши. Навиците, които хората преди имаха и често пазаруваха от физически магазини сега се преобърнаха и все повече хора предпочитат да пазаруват онлайн. Като появата на Covid пандемията принуди обществото в много сфери да премине към бърза дигитализация и адаптация, с което се справя и до днес.

ЗА или ПРОТИВ политиката “Stay at home”

Относно политиката “stay at home”, има две крайности, в които изпаднаха много от хората. Първата е, че доста хора, чрез седенето вкъщи успяха да обърнат много повече внимание на семействата си, с които живеят, станаха доста по – ползотворни, защото не губеха време в пътуване до работа, разкарване до магазина и други, а успяваха да свършат много повече задачи и да обърнат време за себе си, защото работят от вкъщи и пазаруват онлайн в сравнение със забързаното ежедневие, в което преди живеяха. Наред с това е и времето за себе си и хобитата. Много хора посегнаха към някои стари привички или пък се накунаха най-накрая да започнат ново начинание. Расте например интересът към готварство, градско земеделие, занаяти, изкуства и като цяло към занимания, които забързаният живот беше negliжирал. Втората крайност са тези хора, които изпаднаха в депресия и финансова неспособност, защото тази пандемия донесе много психически стрес на населението. Има семейства, в които насилието над жени и/или деца се увеличи, точно поради тази политика. Много хора се почувстваха като затворници, защото бяха свикнали да пътуват, да спортуват в зали и да имат социални контакти на живо, което също беше ограничено. Затова може да се каже, че политиката “stay at home” влияе различно и много индивидуално, единствено от човек зависи как ще се справи и как ще позволи да му влияе тя.

Какви поражения нанесе пандемията с Covid-19 върху образователната система

Една от най-засегнатите системи е образователната. Ударът, който пандемията от Covid-19 ѝ нанася ще доведе до много пагубни последствия за следващите поколения. Това е така, защото младото поколение губи основите на образователното си развитие, тъй като онлайн обучението не е толкова ефективно и качествено, колкото това с жив допир до преподавателите и учебната и социалната среда. От малки децата са принудени с бързи темпове да влязат в дигиталното общество, тъй като то ги заобикаля.

Разпространението на Covid-19 води до цялостна реорганизация на предоставянето на образование в страната. Част от предприетите мерки са въвеждането на дистанционно обучение за ученици и деца в предучилищна възраст. Подобен подход крие редица предизвикателства, както за училищата в страната, така и за родителите и учениците. Учениците в първите класове, освен ако родителите не са до тях по време на онлайн обучението, те доста трудно биха се справили, тъй като е много по-сложно да се учат предмети като четене и математика онлайн, особено от малките ученици. Затова много ключова роля за тях в момента играе родителят, който трябва да поеме отговорност за развитието на децата си. Друго много важно нещо, което децата губят е социалният контакт и нови запознанства. Може би те трябва да останат в училище, но

да са на помалки групи, за да могат да усвояват материала по-лесно, защото не всеки родител има възможност да седи до детето си вкъщи. Може би и в класните стаи трябва да се осигурят уреди, които пречистват въздуха и децата да ходят на училище, но със строго спазване на мерките. Учениците в по-големите класове и студентите, по биха се справили, тъй като вече имат навици за разпределяне на времето, работа с различни онлайн платформи и интернет, а и изградени много по – стабилни образователни основи. На преподавателите също от важно значение да се оказва подкрепа, чрез организиране на обучения, обхващащи възможните подходи за провеждане на онлайн обучения, предлагане на методическа подкрепа за преподавателите в изготвянето на планове за оптимизиране на образователния процес, който те водят и провеждане на обучения за използване на информационни технологии по отношение на работата с онлайн платформи, онлайн уроци и други.

Как пандемията с Covid-19 се отрази на здравната система

Относно здравеопазването осъзнахме, че България не е готова за такава пандемия, тъй като на първо място специалистите не са достатъчно, за да обслужват едновременно толкова много заразени пациенти и им се налагаше да работят дълги смени, без почивка в рисковата от заразяване среда. Друго нещо, върху което трябва да се обърне внимание е броя на линейките, който е крайно недостатъчен. На второ място здравната система се пренатоварва постоянно и не може да смогне с приемането на пациенти, защото няма достатъчно места в отделенията. Много лекари и специалисти останаха на първа линия за оказване на помощ и много изгубиха животите си, затова държавата трябва да осъзнае, че най-много инвестиции от държавния бюджет трябва да се пренасочат към здравеопазването и инфраструктурата на болниците, тъй като това също не е на ниво.

Заклучение

Вече една година по-късно вирусът Covid-19 е част от нашия живот и постепенно свикнахме с него, маските и дезинфектантите присъстват активно в нашето всекидневие. Най- лошото, което се загнезди у хората е страхът от разболяване и смърт, страх от загуба на близки хора, страх от социално изолиране, чувство за безсилие, безпомощност, депресия поради изолирането и страх от дългосрочните последици от пандемията. Осъзнахме, че вече животът ни няма да е същият и оцеляват само тези, които излязат от зоната си на комфорт и приемат и се борят с промените. Масово животът ни се дигитализира и това е бъдещето, което все повече ще се развива. Научихме се да се адаптираме бързо към настъпващите промени, защото както е казал древногръцкият философ Хераклит: “Единствената константа е промяната”. Също така осъзнахме, че когато намалихме темповете на икономическа дейност било то на фабрики и заводи или че намалихме пътуването всеки ден с колата или градския транспорт и всички са затворени по домовете, водите и въздухът станаха по-чисти, намалиха се вредните емисии и това подейства благоприятно на много животински видове. Всъщност сателитните данни разкриха спад в атмосферните нива на азотен диоксид (ключов замърсител на въздуха, отделен от изгарянето на изкопаеми горива) над градовете и

индустриалните центрове в Европа и Азия, тъй като трафикът и работата на фабриките намаляха. В някои региони спадът е с 30- 40% в сравнение със същия период на миналата година. Нивата на частици от сажди във въздуха – които подобно на азотния диоксид причиняват и респираторни заболявания – също са значително намалени. Изчислено е, че забавянето на световната икономика, причинено от пандемията, ще намали глобалните емисии на CO2 за 2020 г. с 8%. По всичко личи, че както настоящата пандемия, така и борбата за климата се нуждаят от това правителства да се ангажират с решителни, проактивни действия, координирани в международен план. Тези подобрения в природата най-вероятно се оказват временни. За жалост обаче се наблюдава нарастване на пластмасовите отпадъци, такива за еднократна употреба, като например медицински ръкавици и опаковки, тъй като във времена на криза хората купуват много повече опаковани храни.

Пандемията с Covid-19 се отрази на всеки различно, богатите станаха по-богати, бедните – по-бедни, онлайн търговията разцъфна, а малките бизнеси не издържаха на напрежението, силните икономически и дисциплинирани държави овладяха ситуацията много бързо, докато по-слабите разбраха, че не са готови за такава криза.

Библиография

1. https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D1%8F_%D0%BE%D1%82_COVID-19_%D0%B2_%D0%91%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B8_%D1%8F
2. <https://www.economic.bg/bg/a/view/promenite-v-zhivota-koito-shte-ostanat-isledcovid-19-119017>
3. https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/jobs-andeconomyduring-coronavirus-pandemic_bg
4. <https://uni-sofia.bg/covid-19>
5. <https://www.nsi.bg/>

КРИЗИТЕ НА ФИНАНСОВИТЕ ПАЗАРИ И РЕЗУЛТАТИТЕ НА ПЕНСИОННИТЕ ФОНДОВЕ В БЪЛГАРИЯ

Десислава Маркова
студент, ВУЗФ – гр. София
e-mail : 170055@vuzf.bg

Резюме

След настъпването на финансовата криза от Ковид-19, ще разгледаме какви са последствията в пенсионните фондове в България. Ще засегнем индивидуалните спестявания, в които се включват спестовните продукти: спестявания в доброволни пенсионни фондове, спестявания застраховки, спестявания в банкови депозити и инвестиране в колективни инвестиционни схеми. В анализа ще извършим и сравнение между финансовата криза 2007г. – 2009г. и финансовата криза при Ковид-19 включително, по какъв начин са повлияли върху пенсионните фондове. Други аспекти, които изследваме са перспективите пред пенсионните фондове и прилагането на новият европейски продукт за лично пенсионно осигуряване РЕРР.

Ключови думи: индивидуални спестявания, спестовни продукти, депозити, лично пенсионно осигуряване, РЕРР.

Увод

Световната икономика след появата на Коронавируса е поставена пред големи предизвикателства. Един от основните сектори, които са засегнати е спестяванията и дейността на пенсионните фондове.

Преди да анализираме влиянието на Ковид-19 върху дейността и резултатите пенсионните фондове, ще разгледаме същността и структурата им.

Пенсионните фондове са съвкупност от активи, които имат единствена цел финансиране на пенсионните плащания. Активите са закупени от вноски за пенсионни планове. Пенсионният фонд е структуриран като организация със специална цел или юридическо отделно лице управлявано от специален посредник или друга финансова институция, управляваща от името на членовете на фонда. Пенсионният фонд обикновено се управлява от финансови организации като осигурителна, застрахователна, банкова организация или дружество, занимаващо се професионално с управление на инвестиционни портфейли. Когато е юридическо лице, фондът може да бъде пасивен или активен. Разликата между двете е в наличието на самостоятелни управителни органи. Пенсионният фонд може да бъде управляван от държавна или частна институция. В България капиталовият пенсионен фонд се управлява само от пенсионноосигурително дружество.

Пенсионната система в България е регламентирана в Кодекса за социално осигуряване и е организирана в три стълба:

I-ви стълб–Държавно обществено осигуряване (ДОО)-задължителен, публично администриран, разходо-покривен, с дефинирани пенсии;

II-ри стълб–Допълнително задължително пенсионно осигуряване (ДЗПО)- задължителен, частно управляван, капиталов, с дефинирани вноски ;

III -ти стълб-Допълнително доброволно пенсионно осигуряване (ДДПО)- частно управляван, капиталов, с дефинирани вноски.

Капиталовите стълбове обхващат четири вида пенсионни фондове всеки, управляван от нарочно лицензирано, регулирано и надзиравано пенсионно дружество. В България оперират девет пенсионно дружества. Всяко дружество има право да управлява само по един пенсионен фонд от даден вид. Седем дружества предлагат по три вида пенсионни продукти (фондове): универсален пенсионен фонд, (УПФ) професионален пенсионен фонд, (ППФ) доброволен пенсионен фонд (ДПФ), а останалите две дружества – по четири пенсионни фондове, изброените плюс доброволния пенсионен фонд по професионални схеми (ДПФПС). Една от основните цели на пенсионните фондове е подобряването на функционирането им и поставянето им в конкурентна среда, **Л. Христов** предлага основни похвати за тази цел: бенчмарк, подходящи портфейли, конкурентен осигурителен пазар, компетентност и независимост на осигурителните посредници и пенсии от капиталови схеми.

Изложение

Какво е влиянието върху пазарите за индивидуални спестявания на кризата от Ковид-19

В темата по-обширно ще засегнем не публичният сектор, а капиталовия сектор на пенсионната система.

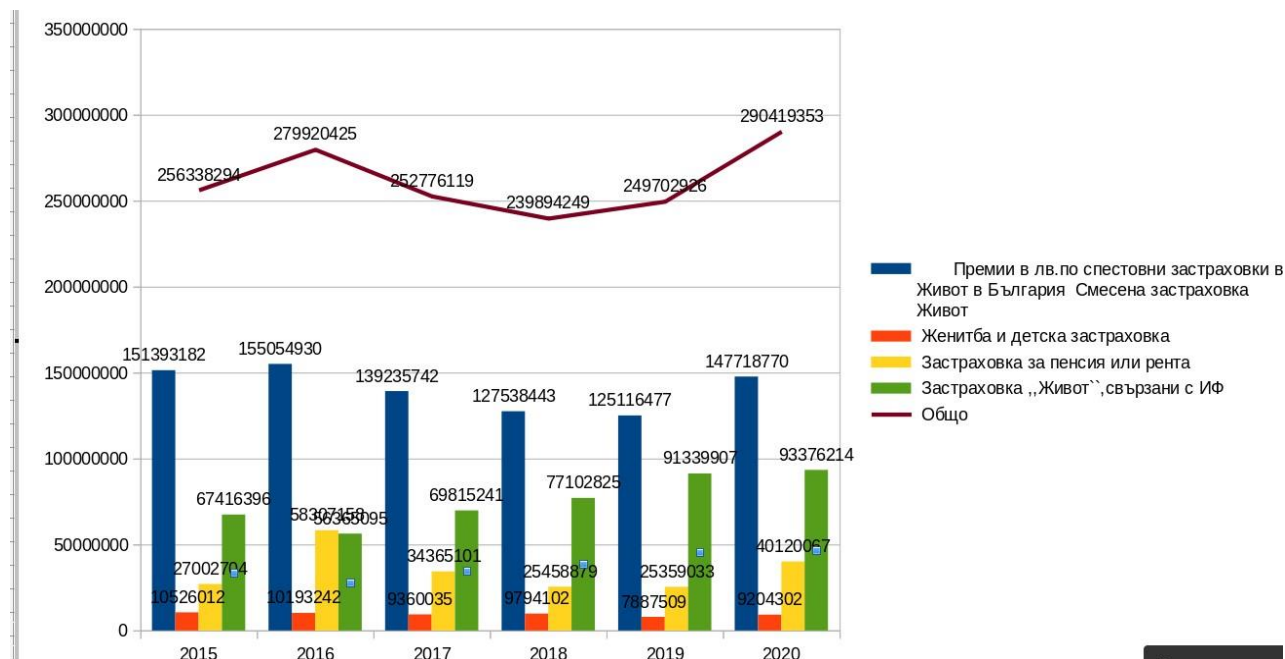
Разпространението на Ковид-19 оказва ефект върху икономиката на България.

Затова в темата се анализира какво е неговото влияние върху пазарите на индивидуалните спестявания. В по-широк смисъл, ще изследваме пазара на персоналните пенсионни продукти в България като включим четирите финансови възможни институции- доставчици с техните спестовни продукти, спестявания в доброволни пенсионни фондове, спестявания застраховки „Живот“, спестявания на банкови депозити и инвестиране в колективни инвестиционни схеми.

Пазарът на спестовните застраховки в „Живот `` в България /застраховка за пенсия или рента, смесена застраховка „Живот`` , застраховка,„Живот`` свързана с инвестиционен фонд и „Женитбена и детска застраховка`` /е около 250млн. лв. годишно като за 2020г. са отчетени 290млн. лв.

Информацията за премиите по тези четири вида застраховки „Живот `` за последните 6 г. е представена в графиката.

Графика №1

Източник: КФН

В графиката прави впечатление, че при пазара на четирите вида застраховки в България има увеличение с около 15% през 2020г. са 290 млн.лв. спрямо 2019г. 250 млн.лв . Това е най-голямата стойност, която се отчита от 2015г. насам, най-ниската е през 2018г. 240 млн. лева

Подобно на осигуряването за доброволна пенсия, спестяването в застраховки „Живот“ остава сравнително слабо спрямо ЕС.

По време на пандемия се наблюдават различни тенденции застраховки „Живот“ свързани с инвестиции се увеличават за 2020 г. Достигат 93млн. лв. в сравнение с 2019г. 91млн.лв. Една от основните причини за увеличаване на застраховките „Живот“ свързани с инвестиционен фонд е, че част от инвестиционния риск се прехвърля от застрахователя на застрахованото лице, докато при другата група договори този риск остава в застрахователя.

Втората тенденцията е пренасочването от животозастрахователите към продажби на застраховки „Живот“, свързани с инвестиционен фонд, вместо на застраховки с гарантирана застрахователна сума. Годишните премии по застраховка „Живот“ нарастват три пъти за 6 години като достигат от 25 млн. лв. до 93 млн. лв. през 2020 г.

В доброволните пенсионни фондове са открити 645 569 индивидуални партии към края на 2020г. /по данни на КФН/. В следващата графика ще изследваме доходността на броя на осигурителните лица в Доброволните пенсионни фондове.

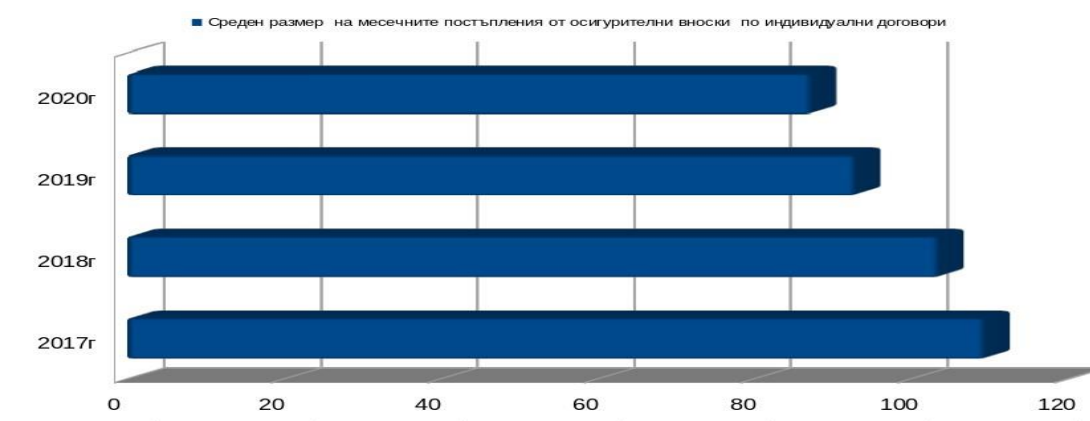
Таблица №1

Динамика на броя на осигурените лица в доброволните пенсионни фондове (ДПФ)														
ДПФ	Година, месец	2019	2020											
		12	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
ДПФ "ДОВЕРИЕ"		144233	144721	145016	145010	145049	144918	144658	144509	144575	144460	144378	144311	144264
ДПФ "СЪГЛАСИЕ"		51736	51747	51777	51825	51809	51806	51723	51678	51742	51703	51544	51475	51379
ДПФ "ДСК-РОДИНА"		116008	116528	117356	117914	118302	118292	118452	119301	119878	120779	121607	122353	122808
ДПФ "АЛИАНЦ БЪЛГАРИЯ"		214848	214830	214814	214527	214441	214328	214262	214191	214138	213992	213928	213784	213785
"ЕН ЕН ДПФ"		42035	42069	42106	42156	42249	42281	42246	42139	42155	42133	42099	42052	42216
ДПФ "ЦКБ-СИЛА"		55940	55931	55703	55689	55677	55720	55700	55687	55730	55784	55823	55864	55943
"ДПФ - БЪДЕЩЕ"		3980	3971	3967	3962	3948	3944	3942	3930	3918	3908	3901	3890	3884
ДПФ "ТОПЛИНА"		10858	10844	10848	10836	10846	10852	10843	10844	10847	10836	10839	10845	10839
ДПФ "ПЕНСИОНООСИГУРИТЕЛЕН ИНСТИТУТ"		467	465	463	460	460	459	460	459	457	455	453	452	451
Общо		640105	641106	642050	642379	642781	642600	642286	642738	643440	644050	644572	645026	645569

Източник КФН

По-време на Ковид-19 се забелязва, че има увеличаване на осигурителните лица с 5000 през 2020г. Това е общият брой на осигурителните лица по индивидуални договори, осигурени лица по работодателски договор или чрез друг осигурител. Разпределението е почти с лек превес на осигурителите за втора пенсия чрез работодател или осигурител по данни на КФН. За да отбележим увеличение на спестяванията в ДПФ по време на Ковид-19, освен броят на осигурените лица, трябва да се вземе под внимание размера на осигурителните вноски по индивидуални договори.

Графика №2

Източник:КФН

Въз основа на данните за постъпления от лични вноски, средният размер на ДПФ и периодичността на вноските, може да се направи извода, че 90-100лв. е средният

размер на месечните вноски по индивидуални договори. Наблюдава се, че през 2020г. има спад на вноските до 87,41 за разлика от 2017г., когато средният размер на вноските е 109,57. Наблюдава се спад, защото решенията за заплащането на лични вноски в по-голяма степен се влияят от фактори като размер на доходите, размер на постигнатата доходност, данъчни преференции и др.

Един от изводите на анализа е, че трябва да се насърчава повече спестяването в доброволните пенсионни фондове.

Затова е необходимо да се увеличи културата на работещите така и на работодателите, защото допълнителното пенсионно осигуряване може да осигури висок заместващ доход след пенсиониране.

Спестяванията на домакинства и НТООД в депозити се оценяват на 61,612млрд.лв. (48,9% от БВП) в края на януари 2021г. Те са се увеличили с 10,5% спрямо същият месец на 2020 г. (9,7% годишен ръст през декември 2020)

Графика №3

Най-големият дял по спестявания е на домакинствата в банки, те достигат в края на януари 2021г. 61,612млрд. лв . Увеличават с 10,5% спрямо същият месец на 2020г.(9,7% годишен ръст през декември). Данните, които са обявени от БНБ са обобщени за домакинства и негърговски организации поради тази причина не може да се изведе точна информация каква част от тях се отнасят за спестяванията на физически лица. Когато разглеждаме депозитите, трябва да се разгледат различни фактори, които влияят върху решенията на спестителите. Елементите като сигурност, доходност, цена, разбираемост, прозрачност и доверие влияят по различен начин върху отделните спестители. Увеличаването на депозитите на домакинствата в България не е предимство за икономиката на България, защото не се инвестират достатъчно ефективно в

предприятия и за създаване на нови работни места и увеличаване на доходите на населението.

В договорните фондове /колективни инвестиционни схеми / в България са развити около 5,8 млрд.лв. за 2020г. Информацията е изложена в таблицата.

Таблица №2

Управление на активи и инвестиционни фондове България .						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Чуж. Инвестиционни Фондове	1421,7	1810,8	2253,7	2404,7	2610,6	4101,6
В т.ч. Домакинства и НТООД	234,9	286,0	402,4	376,1	532,6	617,7
Месни Инвестиции	794,4	1040,9	1319,3	1501,2	1711,1	1785,4
В т.ч. Домакинства и НТООД	358,9	365,3	423,7	667,3	730,1	730,6
Инвестиции Фондове Общо	2 216,0	2851,7	3573,0	3906,0	4321,7	5887,1
В т.ч. Домакинства и НТООД	593,8	651,3	826,1	1043,4	1262,7	1502,6

Източник БНБ

По данните, които наблюдаваме в таблицата, се забелязва, че периода от 2015г. до 2020г. има устойчив ръст на управлението на активи от инвестиционни фондове в България. Отбелязва се и ръст на при Домакинства и НТООД – с над 20% всяка година. В статистика не можем да разграничим каква част от данните се отнася само за физически лица, защото информацията е обобщена, както е при информацията за депозити при домакинствата.

Ефекта върху пенсионните фондове по време на Ковид-19 и финансовата криза 2007г.-2009г.

Никоя страна и никоя пенсионна схема не е имунизирана срещу ефектите на кризата.

По време на криза производството спада, а безработицата нараства, оказвайки натиск също и върху публичните пенсионни схеми.

Ще направим анализ върху това какво е влиянието от кризата през 2007г.-2009г. година върху пенсионните фондове в България и някои пенсионни фондове по света.

По време на Финансовата криза 2007г.-2009г., икономиката е доста нестабилна и се повлияла от доста фактори.

Един от най-засегнатите сектори се оказват пенсионните фондове. През 2008г. те реализират отрицателна доходност под влиянието на кризата. В тази статика влизат и българските пенсионни фондове, макар че техните резултати са доста по-балансиран, отколкото други пенсионни фондове по света

На следващата графика са изобразени данни за доходността на пенсионните фондове

Графика № 4

Както се вижда на фигурата доходността за 2008г. е отрицателна за Професионалния пенсионен фонд -25,24%, за Универсалният фонд -24,51% , за разлика от тази за 2007г., съответно 17,26%, 15,33%. Доходността на пенсионните фондове през 2008г. е съществено повлияна от низходящият ценови тренд на финансовите инструменти на българските и чуждестранните капиталови пазари. При анализа на данните е добре да се има предвид че, пенсионните фондове са дългосрочни инвеститори и постигнатите инвестиционни резултати за конкретен едногодишен период не са определящи за крайният процес на дългосрочното финансиране. Виждаме, че през 2009 година вече има възходящ резултат с постепенно нарастваща доходност за Професионалните пенсионни фондове 6,59, Универсалните пенсионни фондове 8,54%.

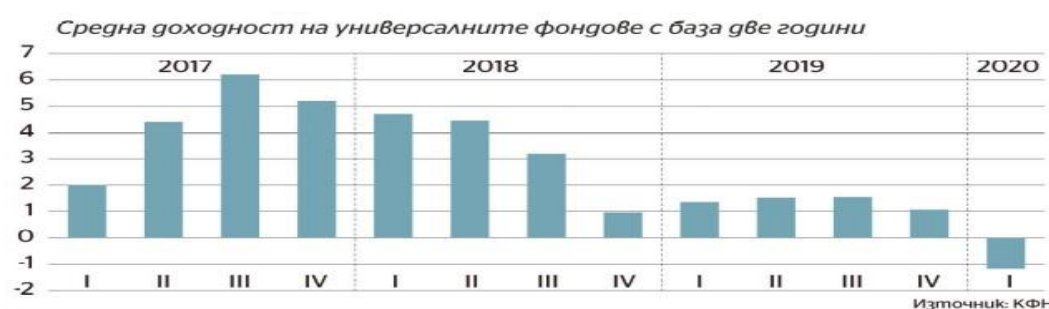
Нека изследваме и какво е влиянието върху пенсионните фондове в България под влиянието на Ковид-19 през 2020 г.

Кризата от Ковид-19, която беше внезапна за всички е оцетила значително средствата в универсалните, пенсионните и доброволните фондове, но това е сравнително по-малко от загубите, които са настъпили през финансовата криза през 2008г.

Коронакризата е стопила част от спестяванията за втора пенсия в България, но неблагоприятните последствия вече са минимизирани от фондовете. Кризата се е отразила негативно и върху трите стълба на пенсионно осигуряване.

Както виждаме на таблицата, средната доходност на пенсионните фондове по време на Коронакризата през 2020 г. е отрицателна след сриването на фондовите борси.

Графика № 5

За разлика от финансовата криза 2007г.–2009г., коронакризата също влияе отрицателно, но например универсалните фондове през 2008 отбелязват -24,51%, докато през 2020г. са около -2 %.

По време на Коронавируса през 2020г. се извършва бърза корекция, защото в ситуацията има и някои положителни новини. Едната от тях е, че след резкия спад на капиталовите пазари по света, дойде и възстановяване на цените на акциите, което се отрази и върху дохода на пенсионните фондове.

Изводът, който може да направим е, че независимо от икономическите предизвикателства, пред които се поставят пенсионните фондове през годините, тъй като при тях инвестицията е дългосрочна, винаги трябва да се гледа в по-дълъг период от време какъв ще бъде резултата. Върху общата ефективност от спестяването в доброволни фондове влияят и други фактори като размер на таксите и удръжките в полза на пенсионния администратор и реализираният данъчен ефект при внасянето на осигурителни вноски.

Перспективите пред Пенсионното осигуряване

Негативните ефекти от кризи на финансовите пазари могат да бъдат смекчени от подобрен дизайн на пенсионните продукти, наличие на по-ниски разходи за продукта, подобрен инвестиционен мениджмънт и гаранционни механизми. Част от тези характеристики можем да открием в РЕРР.

РЕРР е общоевропейски продукт за лично пенсионно осигуряване. Това е продукт, спестяването, по който се регулира от европейски регламент и европейско законодателство. Регламентът е приет през юли 2019г. и е в сила от месец август 2020г. През втората половина на 2021г. се очакват първите РЕРРове на пазара.

Един от мотивите за създаването на РЕРР продукта е целта, която си поставя ЕК, за развитието на личното спестяване като приоритет в развитието на икономиката на ЕС. РЕРР е част от плана за развитието на капиталовите пазари в ЕС. Продуктът е инициатива на ЕК, в която съвпадат интересите както на спестителите и на финансовите институции - доставчици и институции на ЕС.

За РЕРР продукта ще разгледаме кои са неговите положителни страни, цели и предимства спрямо останалите продукти, които вече съществуват.

Целта на продукта е да бъде икономически ефективен и прозрачен продукт с достатъчно дългосрочна реална възвращаемост на инвестициите. Това е основно защото всеки доставчик трябва да предлага продукт, който да отговаря на определени правни характеристики.

Основните предимства, които правят продукта РЕРР по-изгоден от вече съществуващите е, че този общоевропейски продукт е с по-ниски разходи, повече сигурност и с всички предпоставки за реализиране на една по-добра доходност.

Един много важен и положителен елемент от изграждането на рамката на РЕРР е предлагането, закупуването и последващото обслужване да става електронно. Дигиталният вариант ще направи продукта достъпен до повече брой спестители, както и до по-млади спестители. Друго предимство на проекта е неговата мобилност, защото спестителите могат да отидат да работят в друга страна от ЕС и да продължават да заделят пари в същият продукт

Ще Разгледаме проучване, което е свързано с електронното проучване на продукта РЕРР.

Фигура №1

Source: VUZF study of savers' expectations (2020).

Резултатите, показани на горната фигура, водят до изненада в проучването - хората, които казват, че няма да купуват личен спестяващ продукт чрез интернет са повече от тези, които ще го правят - 59% срещу 41%. Независимо от това причините за

отрицателните отговори създават възможности за преодоляване на заплахите, именно: липсата на личен контакт и сложността на продукта.

Независимо от рисковете, които може да крие РЕРР продукта има добри шансове да успее.

РЕРР продуктът създава възможност за постигане на целите, за да дадат на спестителите по-голям избор, да осигурят конкретен продукт, да постигнат високо ниво на защита на потребителите да подкрепят мобилността на гражданите. Общоевропейския продукт РЕРР, може да бъде едновременно безопасен, прозрачен и икономически ефективен продукт.

Заключение

След появата на Ковид-19, икономическата криза, както видяхме в анализа, отбелязва отрицателна доходност на пенсионните фондове само през първото тримесечие на 2020г., след което следва стабилно възстановяване през второто тримесечие.

След като анализирахме продуктите, свързани с индивидуалното спестяване, можем да направим заключение, че са необходими допълнителни елементи, които да повишат стимулът на осигурителните лица да използват услугите на пенсионните фондове. За тази цел са необходими постоянни усилия от участниците на пазара, за да могат да се подобрят резултатите от дейността, като например намаление на цената на услугите, подобрение на управлението на рискове, повишаване на доверието и по-голяма информираност на спестителите. Една от перспективите на пенсионните фондове е новият общоевропейски продукт РЕРР. Благодарение на него се предполага развитие на капиталовите пазари в ЕС.

Необходими са и промени в регулациите и в практиката на дейността на пенсионните дружества, за да могат да гарантират прозрачност, доверие на спестителите, като следват добрите практики от Европейски съюз и приемане от държавата за дългосрочна политика за развитие на пенсионното осигуряване в България.

Библиография

1. Богомил Манов, Жеко Милев, Влияние на Световната икономическа криза върху дейността на фондовете за допълнително пенсионно осигуряване в България.
2. ВУЗФ И VUZF LAB, Втората международна конференция за общоевропейския продукт за лично пенсионно осигуряване (РЕРР)
3. Димитров Ст (2020) , Монография. Персонално Пенсионно Осигуряване като източник за увеличаване на пенсионното благосъстояние на населението на България и Европейския Съюз.
4. Димитров Ст. (2020) The Basic PEPP- Safe, Transparent and Cost-efficient product.
5. Димитров Ст. (2020) Customers`Expectations from saving products
6. Любомир Христов, 2020 Пенсионите фондове в България, резултати и преспективи

7. Николина Марева, Капиталовите Пенсионни фондове в България-развитие, състояние и перспективи.

8., "Pensions and the Crisis: How Should Retirement-Income Systems Respond to Financial and Economic Pressures?", OECD 2010"

Използвани интернет страници

<https://www.fsc.bg/bg/> <https://www.bnb.bg/> <https://www.nsi.bg/>

<https://www.investor.bg/bulgaria/5/a/predlagat-zastrahovka-jivot-obvyrzana-s-bulgarskiinvesticionen-fond-51128/> <https://www.investor.bg/ikonomika-i-politika/332/a/okonchatelno-universalnite-pensionnifondove-shte-plashtat-tri-vida-pensii-322294/>

<https://www.investor.bg/ikonomika-i-politika/332/a/sacheva-zagubite-na-chastnite-pensionnifondove-zaradi-krizata-sa-za-685-mln-leva-307366/>

<https://www.segabg.com/hot/category-bulgaria/chastnite-pensionni-fondove-sa-na-zagubanachaloto-na-2020-g> <https://www.investor.bg/ikonomika-i-politika/332/a/sacheva-zagubite-na-chastnite-pensionnifondove-zaradi-krizata-sa-za-685-mln-leva-307366/>

<https://www.economy.bg/economy/view/1323/Vliyanieto-na-krizata-vyrhu-realnataikonomika-e-seriozno> <https://business.dir.bg/banki-i-finansi/bankovite-kredit-i-depoziti-ne-spirat-da-se-trupat>

<https://business.dir.bg/banki-i-finansi/bankovite-kredit-i-depoziti-ne-spirat-da-se-trupat>

ВЪЗМОЖНОСТИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД БИОЛОГИЧНОТО ПРОИЗВОДСТВО В ОБЩИНА ПЕТРИЧ

Елена Таракова
Студент, УНСС – гр. София
JEL класификация: Q, R
email : elenna.tk@gmail.com

Резюме

Настоящият доклад разглежда условията за биологично производство в община Петрич в светлината на европейските и световните политики в областта на земеделието и околната среда. Очертани са отделни проблеми и предизвикателства пред биопроизводителите на основата на споделени мнения и наблюдения на настоящи биопроизводители. Потърсени и анализирани са предпоставките за преминаване от конвенционално към биологично производство и са набелязани възможностите за развитието му в община Петрич.

Ключови думи: биологично производство, устойчиво развитие, Петрич

Производството на биологични продукти е един от най-бързо развиващите се икономически сектори в ЕС и основен фактор за устойчивото развитие на регионите. Общото европейско законодателство в областта на биологичното производство почива върху разбирането за обществената значимост на това производство по отношение на опазването на околната среда, съхраняването на биоразнообразието, насърчаване на потребителското търсене на биологични продукти и на икономиката и устойчивото развитие на селските райони. Законодателните решения в ЕС съответстват на 17-те глобални цели от Програмата на ООН за устойчиво развитие до 2030г., която е приета от Общата асамблея на ООН на 25.09.2015г., преминала под надслов „Да променим нашия свят“⁵³ Убеждението на страните членки на ООН е, че храната и селското стопанство са от първостепенно значение за постигането на целия набор от цели за устойчиво развитие, защото селските райони са най-застрашени от негативните тенденции в изменението на климата поради факта, че основният поминък на населението е свързан със земеделието и има пряко отношение към нарастването на бедността и глада. Необходимостта от инвестиции в селското стопанство се посочва от екпертите като най-належаща за постигане на устойчиво развитие и ограничаване на социалното неравенство

Според заключенията на Организацията за прехрана и сигурност към ООН климатичните промени имат пряка връзка с глобалната продоволствена сигурност, тъй като засягат добивите в селското стопанство и качеството на произведената

⁵³ Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015

селскостопанска продукция. Затова усилията на ООН са насочени към модернизирането на селското стопанство с цел адаптирането му към климатичните промени. Заговори се за ползите от широкото прилагане на агроекологията за постигане на устойчива и справедлива за всички участници по веригата хранителна система.

Тъкмо в агроекологията се пресичат принципите на Общата селскостопанска политика на ЕС и Глобалните цели за устойчиво развитие на ООН, защото повече от очевидна е необходимостта от последователни действия за справяне с климатичните промени, негативните за околната среда практики в неустойчивото земеделие, продоволствените кризи и ширещото се недохранване и бедност. Агроекологичният подход за свързване на храните, поминъка и природните ресурси изисква разширяване на биологичното производство на селскостопанска продукция, защото то се съобразява с местното биоразнообразие, щадящо използва и се грижи за здравето на почвите, опазва водите, крепи равновесието в екосистемите. Биологичното производство съответства на 10-те елемента на агроекологията, формулирани от Организацията за прехрана и сигурност към ООН: разнообразие, синергии, ефективност, устойчивост, рециклиране, съвместно създаване и споделяне на знания, човешки и социални ценности, култура и хранителни традиции, отговорно управление, кръгова и солидарна икономика⁵⁴.

Според доклада „Светът на органичното земеделие. Статистика и съвременни тенденции 2021“ към 2019г. 187 страни в света развиват биологично производство, като земеделската земя, обработвана по биологичен начин, е 72,3 млн ха – това е ръст от 61,3млн ха спрямо 1999г. В България интересът към биологичното производство следва световните тенденции – първо е академичният принос⁵⁵, после идват държавническите решения, а след това и добрите земеделски практики и реалният пазар на биопродукти. Първата биоферма у нас е създадена през 1994г. с функциите на Демонстрационен център за биологично земеделие към Учебно-опитната и внедрителска база на Аграрния университет в Пловдив. В последния Годишен аграрен доклад на Министерството на земеделието⁵⁶, храните и горите от 2020г. биологично производство у нас за предходната 2019г. заема 226 хил. ха площи, което е ръст от 39,2% спрямо 2018 г. Спрямо общата земеделска площ в България обаче това е едва 4,5%, но все пак - с 13% повече от предходната година. Статистиката показва, макар и бавен, ръст на биопроизводството у нас, който обаче изглежда незначителен на фона на повишения интерес към този икономически сектор в ЕС. Към 2018г. България е в дъното на класацията според този показател в ЕС, като под нас са единствено Румъния и Малта, които имат съответно 2,4 и 0,4% обработвани по биологичен начин земеделски площи. Водещите страни – Австрия, Естония и Швеция са с над 20% площи за биопроизводство.

⁵⁴ Guiding the transition to sustainable food and agricultural systems

⁵⁵ През 1989г. е създаден Агроекологичният център при Аграрния университет в Пловдив за научни изследвания и разработване на обучителни програми в областта на биологичното земеделие, агроекологията и опазването на околната среда.

⁵⁶ Годишен доклад за състоянието и развитието на земеделието – Аграрен доклад `2020: <https://www.mzh.government.bg/bg/politiki-i-programi/otcheti-i-dokladi/agraren-doklad/>

България е под средния процент за ЕС, който е 7,5%⁵⁷. Прави впечатление разминаването между данните на нашето земеделско министерство и статистиката на IFOAM⁵⁸, според която за 2019г. площите с биологично производство в България са едва 117 779 ха, което е 2% от площите земеделска земя при 8% средно за ЕС. По този показател в тази статистика след нас е само Ирландия - с 1% площи с биологично производство от общата земеделска земя. В заключение ще посочим, че трудно може да отчетем ръст на биологичното производство у нас, при положение че сме в дъното на статистическата таблица.

Регистрираните биологични оператори в община Петрич към края на 2020г. са едва 12, като 9 от тях се занимават с първично производство на биологични продукти, един е преработвател, един търговец и един, който е едновременно първичен производител, преработвател и търговец⁵⁹. Според данни на общинската служба „Земеделие“ регистрираните земеделски производители са около 1700 за 2020г., което означава, че практикуващите биологично производство са под един процент – само 0,71. За сравнение ще посочим, че в съседната община Сандански има 35 регистрирани земеделски производители, почти три пъти повече от община Петрич. Продуктовата гама на биопродукцията в община Петрич включва производство на традиционни за общината земеделски култури като домати, праскови и череши, както и бадеми и шипки. В сравнение с община Сандански се наблюдава по-малко разнообразие в практикуваното биологично растениевъдство: в съседната на Петрич община по биологичен начин се отглеждат не само домати, но и краставици, грах от зеленчуците, сливи, кайсии, нар, круши, грозде сред плодовете. По-голямо разнообразие има и при черупковите плодове – наред с бадемите в община Сандански биологично се отглеждат още орехи и лешник, както и кестени, един традиционен див плод за планината Беласица над Петрич. Освен това в община Сандански широко е застъпено и биологичното животновъдство, тъй като са регистрирани биопроизводители, които отглеждат овце и говеда. Има и биологично пчеларство, както и отглеждане на диворастящи билки, каквато е белият трън. Санданските биопроизводители отглеждат и зърнени култури – напр. мека пшеница. Докато в община Петрич има регистрирани единствено угари, в община Сандански наред с угарите има постоянни и временни пасища в преход към биологично производство. Общата площ на биологичното производство в община Петрич е 23, 912 ха според данните в сертификатите на регистрираните производители, като за трима от тях е уточнено само местонахождението на имота, но не и неговата големина.

Сходните почвено-климатични условия в Санданско-Петричката котловина, както и близостта на планински масиви предполагат сходни условия за развитие на

⁵⁷ Инфографика: Биохраните в Европа – 2018:

<https://www.europarl.europa.eu/news/bg/headlines/society/20180404STO00909/infografika-biokhranite-v-evropa>

⁵⁸ Research Institute of Organic Agriculture (FiBL) & IFOAM - Organics International. The World of Organic Agriculture - Statistics & Emerging Trends 2021, с.263: <https://statistics.fibl.org/>

⁵⁹ Електронен регистър на производителите, преработвателите и търговците на земеделски продукти и храни, произведени по биологичен начин: <https://bioreg.mzh.government.bg/Home/DataBaseList>

биологично земеделие. Географското разположение на община Петрич е ситуирано в Югозападна България на територия от 650,13 км². Във физикогеографското райониране на страната община Петрич е част от Беласишкия район на Рило-Родопската област⁶⁰. Климатът е континентално-средиземноморски, като в Петрич е отчетена една от най-високите средногодишни температури за страната – 14°C, като през юли и август има дни с до 38-40°C. . Годишната сума на валежите е в интервала 514-1100мм, зимата е топла и мека, с минимална снежна покривка. В хидроложката характеристика на общината прави впечатление сравнително голямата водност на района заради стръмните склонове на Беласица и обилните валежи по северните склонове на планината, особено в ранната пролет, което задържа снежната покривка във високите части на планината до началото на м.май. Водните ресурси са значителни, както в подножието на Беласица, Подгорието, така и по поречието на р.Струмешница и долното течение на р.Струма. Според класификационната схема на Събев и Станев⁶¹ община Петрич попада в континентално-средиземноморската климатична област като Петричко-Сандански климатичен район, за който са характерни средна януарска температура от 1 до 2,5°C, горещо и сухо лято, усилена вегетация на растенията в продължителен период – над 7 месеца и годишна сума на валежите от 520 до 670 мм. Тези климатични характеристики определят района като най-топлия в България. Климатичните условия са подходящи за богато и разнообразно селско стопанство в Община Петрич и логично тук е най-голям броят на земеделските стопанства с използвана земеделска площ(ИЗП) – те заемат 12% от ИЗП на област Благоевград⁶².

Климатичните условия са много подходящи за отглеждане на ранни зеленчуци, за оранжерийното производство, за ранни плодове, особено традиционните - праскови и череши, в последните години – и ябълки, за отглеждане на субтропични видове като смокини, на средиземноморски - като маслини, нар, на нетипични за страната ни ягодоплодни растения като киви и облагородени горски видове като ядлив кестен. Тези растителни видове, които не се отглеждат в други райони на страната, биха могли да бъдат перспективна ниша за биопроизводството. Интересът към тях на българския пазар е голям, а цените на вносните продукти – високи. Конкуренцията на биопродукти от тези видове – киви, кестени, маслини, смокини, нар, произведени в община Петрич, би била значителна.

Благоприятните условия за растениевъдство в община Петрич включват и голямата продължителност на слънцегреенето, която е определящ фактор за биопроизводство, защото намалява разпространението на определени болести и вредители. Разбира се, в съчетание с микроклиматични фактори като изложение на обработваемата площ, влажност, въздушна циркулация и условия за образуване на мъгли и слани. Освен продължителността и интензитета на естественото слънчево греене, за биопроизводството може да се използва и енергията, произведена от 29

⁶⁰ География на България в 3 тома, Авторски колектив на БАН с отг.редактор чл.-кор.проф.Кирил Мишев, изд. На БАН, София, 1989, с.176.

⁶¹ Събев, Л., Станев С. Климатични райони в България и техният климат. – В: Агроклиматичен справочник на НР България. Под ред. на К. Киряков. С., Наука и изкуство, 1960.

⁶² Доклад за дейността на Областна дирекция „Земеделие“ -Благоевград към МНЗХГ

соларни парка в общината, които произвеждат 8.413660MW електроенергия от възобновяем източник⁶³, която би могла да се използва за отоплението на оранжерии. Наред с това и развитата газоснабдителна инфраструктура на територията на общината благоприятства устойчивото земеделие, в частност – биоземеделието. Като екологично гориво газта също може да бъде използвана в по-голяма степен за развитие на оранжерийно биопроизводство.

Водните ресурси на общината включват както повърхностни, така и подземни води. Данни за състоянието на повърхностните води в общината⁶⁴ показват, че водите на един голям водоизточник като р.Струма в частта ѝ от вливането на р.Струмешница до границата с Гърция имат умерен екологичен потенциал, превишено замърсяване с желязо, което е негативен фактор за биопроизводителите. Повишаването на екологичния потенциал до добър и отличен би създавало по-добри условия за напояване с чиста прясна вода. Това обаче зависи от цялостната стратегия за опазване чистотата на водите в Западнобеломорския район за басейново управление на водите в България. Проблем е и лошото екологично състояние на водите в р.Струмешница, както и лошото химично на подземните води в землищата на Петрич, Кърналово и Първомай, замърсени с нитрати, за който екологичен проблем все още не е намерено трайно решение. Потенциална опасност за биопроизводителите и въобще за селското стопанство в общината е възможността за наводняване на земеделски земи по поречието на р.Струмешница заради изпускания на водни маси от Слатинския язовир в Северна Македония при проливни дъждове и обилно снеготопене. Екологичен проблем в общината създава и заустването на отпадните води без пречистване в реките Струма и Струмешница. Положителен момент в тази посока са одобрените в края на 2020г. проекти за изграждане на пречиствателни станции за отпадни води на гр.Петрич и най-голямото село в общината Първомай. Още един стратегически проект е изграждането на язовир „Никудим“, който да подобри водоснабдяването в Санданско-Петричката котловина с по-евтина от помпажната гравитачна вода.

Санданско-Петричката котловина е включена в научноизследователски проект „Устойчивост на селското стопанство в България“ на Селскостопанската академия, осъществен в периода 2017-2018г⁶⁵. Тя е оценена като агроекосистема с най-високата интегрална устойчивост на селското стопанство сред 10-те изследвани агроекосистеми в България: по поречието на реките Янтра, Марица и Струма, Западна Тракийска низина, Средна Дунавска равнина, Дупнишка и Санданско-Петричка котловина, Южночерноморска, Същинска Средна гора и Западна Рила планина. В цялостната оценка в хода на проучването са включени 4 компонента, които осигуряват икономически растеж с подчертана грижа за опазването на околната среда, просперитет на местната общност и работещи за икономическото възможване на региона институции.

⁶³ Регистър на енергийни обекти и мощности в Агенцията за устойчиво енергийно развитие: <https://portal.seea.government.bg/bg/ByRegions>

⁶⁴ Бюлетин за състоянието на повърхностните и подземните водни тела в Западнобеломорски район за басейново управление през 2019г. <https://wabd.bg/content>

⁶⁵ Башев Хр. и колектив. Оценка на устойчивостта на българското селско стопанство. Институт по аграрна икономика. София, 2019.

Във високата стойност на интегралната устойчивост 0,61 обаче най-значим е дялът на икономическата устойчивост, която е най-високата в страната – 0,73, а социалната устойчивост – сред най-високите, 0, 61. Обратно на това, екологичната устойчивост е сред най-ниските – 0,47, предпоследно място сред изследваните. Ако икономическата и социалната устойчивост са добри според разработената скала от критерии и показатели, то екологичната е задоволителна, което подсказва необходимост от целенасочена програма за повишаване на нивата на някои екологични показатели: ерозия на почвите, съответствие на торенето с калий на нормите и съответствие на торене с фосфор на нормите. Без подобряване на тези показатели трудно бихме могли да говорим за значителен ръст на биопроизводството в общината. Обнадеждаващ факт е, че само 5726,78ха от обработваемите земеделски земи в общината са в риск за водоплощна ерозия, и то много слаб според експертите⁶⁶. При пасищата площите са още по-малко – 2548,57ха. Мониторинг от 2019г. на РИОСВ-Благоевград⁶⁷ за вредна за растенията почвена киселинност в землището на петричкото с.Кавракирово показва, че неутрална до слаба алкална реакция, т.е. безопасна за растенията киселинност на характерните за територията на общината почви. Биопроизводителите би трябвало да предприемат действия за още по-добри показатели, като изберат устойчиви видове и сортове културни растения в сеитбообращението, регулират водно-физичните свойства на почвата и използват преимуществено органично торене и зелено торене.

Приносът на община Петрич към зелената икономика в сектора на селското стопанство е изграждащата се компостираща инсталация за разделно събрани зелени и/или биоразградими отпадъци. Готови са съоръженията за предварителната им обработка, както и складовете за готов компост и готова продукция, включително навес за зелена продукция. В общината няма големи промишлени предприятия, които са потенциални замърсители на околната среда. Оползотворимите битови отпадъци се събират разделно. Все още обаче съществуват нерегламентирани сметища в близост до дерета, покрайнините на населените места и в ниско разположените горски територии.

В Общинския план за развитие 2014-2020г. е заложен проект за Проучване на качеството на почвите и атмосферния въздух за определяне възможностите за биологично земеделие в общината с време за реализация в далечната 2014г., който обаче не е осъществен. Създадено е Сдружение с нестопанска цел МИГ-Петрич във връзка с кандидатстване по мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от Програма за развитие на селските райони 2014-2020г. Приоритетни дейности за Сдружението са повишаване на конкурентоспособността на земеделието, опазване на околната среда, подобряване качеството на живот и разнообразяване на икономическите дейности в общината. Има предвидени дейности за развитието на биопроизводството. Сдружението обаче остава в резервите за финансиране по мярка 19. То все още не е работещо и няма никакви подпомагачи биопроизводителите инициативи. За сравнение ще посочим, че в община Сандански работи МИГ-Сандански, който е осъществил проучване на

⁶⁶ Регионален доклад за състоянието на околната среда – 2019г. на РИОСВ-Благоевград, с.58; https://riosvb1.org/images/stories/RIOSV/Doklad_za_okolnata_sreda_2019.pdf

⁶⁷ Пак там, с.60

възможностите за развитие на биологично земеделие, производство на биологични продукти и прилагане на агроекологични дейности от земеделските производители в общината. Работи и Сдружение „Съвремие“, чиято основна цел е популяризиране на българските органични продукти на международния пазар и осигуряване на устойчива реализация на тяхната продукция. В Сандански функционира и два консултантски центъра за подпомагане на биопроизводителите.

Половината от биопроизводителите от община Петрич споделят, че са използвали консултантски услуги предимно на сертифициращите органи. Липсва им институционалната подкрепа в тази посока както от страна на МЗГХ, така и от страна на местната власт. Попитани дали биха разширили производството си, повече от една трета – 37,5% - отговарят отрицателно. Причините са документалните затруднения, породени от засиления контрол. Респонденти споделят, че един човек трябва да се занимава само с логистиката и проверките, което не е по силите на малките земеделски стопанства с ограничен брой работници. Проверка от сертифициращ орган струва около 1500лв., а това допълнително оскъпява биопроизводството. Млад фермер, който отглежда биочереша се тревожи поради ограничения пазар на биопродукцията – продава почти цялото количество в София и една малка част – в Плевен. На земеделската борса в петричкото село Кърналово няма продажби поради търговския вид на биочерешите, които са видимо по-малки в сравнение с конвенционално отглежданите, и не се търсят от търговските посредници. Само 25% от биопроизводителите в Петрич имат достъп до външния пазар. Това са производител на култивирани биошипки и производител на биогрозде, което се преработва от него в биовина. Традиционните за общината плодове и зеленчуци на биопроизводителите са затворени във вътрешния пазар – 75%, от които 25% се реализират само в рамките на общината.

В заключение ще посочим, че община Петрич разполага с отлични за биопроизводство климатични условия: продължително слънцегреене дори през зимните месеци, достатъчно и разнообразни водни ресурси, мека зима почти без отрицателни среднодневни минимални температури, относително съхранени откъм ерозия и вредна киселинност почви, минимален екологичен риск от замърсяване с битови отпадъци. Общината има и инфраструктурни преимущества – развита газопреносна система, възможност за увеличаване на енергията от възобновяеми източници, близост до две външни граници и трансгранични коридори. Традициите в производството на ранни и оранжерийни зеленчуци, на ранни плодове се допълват от нагласите на биопроизводителите за разширяване на продуктовата гама към екзотични за страната ни видове, както и към диворастящи билки, култивирани кестени, черупкови плодове. Развитият културно-исторически и пешеходен туризъм в общината, както и увеличаващият се туристически поток към балнео- и спа дестинациите, естествено се съчетава и с интереса на туристите към местната биопродукция и регионалната кулинария, което би могло да повиши качеството на предлагания комплексен туристически продукт. За да се увеличи обаче броят на биопроизводителите и обработваните по биологичен начин земеделски земи в общината, за да се премине и към биоживотновъдство и биопчеларство, е необходимо изготвяне на общинска

стратегия за биопроизводство, изграждане на консултантски център, активна подкрепа от страна на местната власт с комплекс от мерки за стимулиране на прехода от конвенционално към биологично производство.

Библиография

1. Башев, Хр. и колектив. Оценка на устойчивостта на българското селско стопанство. Институт по аграрна икономика. София, 2019.
2. Биохраниите в Европа – 2018:
<https://www.europarl.europa.eu/news/bg/headlines/society/20180404STO00909/infoghratika-biokhranite-v-evropa>
3. Бюлетин за състоянието на повърхностните и подземните водни тела в Западнобеломорски район за басейново управление през 2019г. <https://wabd.bg/content>
4. География на България в 3 тома, Авторски колектив на БАН с отг.редактор чл.-кор.проф.Кирил Мишев. Изд. на БАН, София, 1989.
5. Годишен доклад за състоянието и развитието на земеделието – Аграрен доклад `2020:
<https://www.mzh.government.bg/bg/politiki-i-programi/otcheti-i-dokladi/agraren-doklad/>
6. Доклад за дейността на Областна дирекция „Земеделие“- Благоевград към МНЗХГ:
<https://www.mzh.government.bg/ODZ-Blagoevgrad/bg/Documents/reports.aspx>
7. Електронен регистър на производителите, преработвателите и търговците на земеделски продукти и храни, произведени по биологичен начин:
<https://bioreg.mzh.government.bg/Home/DataBaseList>
8. Регионален доклад за състоянието на околната среда – 2019г. на РИОСВ-Благоевград.
https://riosvbl.org/images/stories/RIOSV/Doklad_za_okolnata_sreda_2019.pdf
9. Регистър на енергийни обекти и мощности в Агенцията за устойчиво енергийно развитие: <https://portal.seea.government.bg/bg/ByRegions>
10. Регламент (ЕО) № 834/2007 на Съвета на Европа от 28 юни 2007 година относно биологичното производство и етикетването на биологични продукти и за отмяна на Регламент (ЕИО) № 2092/91: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32007R0834>
11. Събев, Л., Станев, С. Климатични райони в България и техният климат. – В: Агроклиматичен справочник на НР България. Под ред. на. К. Киряков. София, 1960.
12. Guiding the transition to sustainable food and agricultural systems - <http://www.fao.org/agroecology/overview/our-work/en/>
13. Heckman, J. A history of organic farming: Transitions from Sir Albert Howard's War in the Soil to USDA National Organic Program. Renewable Agriculture and Food Systems, 21(3), 143-150. doi:10.1079/RAF2005126, 2006.

14. Paull, John. From France to the World: The International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM). Journal of Social Research & Policy. 1 (2), 2010.
15. Research Institute of Organic Agriculture (FiBL) & IFOAM - Organics International. The World of Organic Agriculture - Statistics & Emerging Trends 2021: <https://statistics.fibl.org/>
16. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E
17. Scaling up Climate Ambition on Land Use and Agriculture through Nationally Determined Contributions and National Adaptation Plans - <http://www.fao.org/climate-change/programmes-and-projects/detail/en/c/1273079/>
18. The State of Food Security and Nutrition in the World 2019: <http://www.fao.org/3/ca5162en/ca5162en.pdf>

**ИНВЕСТИРАНЕ В „НАУЧНОИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА ДЕЙНОСТ И
РАЗВОЙНА ДЕЙНОСТ“ КАТО ПОДХОД ЗА СРАВНЯВАНЕ С
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД БЪЛГАРИЯ И ИЗГРАЖДАНЕ НА
УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ**

**INVESTING IN "RESEARCH AND DEVELOPMENT" AS AN APPROACH TO
ADDRESS THE CHALLENGES BULGARIA FACING AND BUILDING
SUSTAINABLE DEVELOPMENT**

Йоанна Новак

студент, ВУЗФ – гр. София

e-mail:

Резюме

В настоящия доклад ще бъде разгледано какво представлява национална иновационна система и каква е националната иновационна система на България. Ще се направи сравнителен анализ между България и страните членки на Европейския съюз (ЕС) по показател инвестиране в национална иновационна система. Също така, ще се разгледа най-новата програма за финансиране на научни изследвания и иновации в ЕС – „Хоризонт Европа“ и как България е свързана и може да получи ползи от програмата.

Abstract

This report will examine what is a national innovation system and what is the national innovation system of Bulgaria. A comparative analysis will be made between Bulgaria and the EU member states on the indicator of investing in the national innovation system. Furthermore, will be examined the latest program for financing research and innovation in the EU – “Horizon Europe” and how Bulgaria can benefit from the program.

Изложение

1. Какво е национална иновационна система и за какво служи?

Националните иновационни системи са национално обособени групи от взаимосвързани институции и организации, които структурират развитието, разпространението и използването на нови технологии, продукти и процеси. В България, тези дейности са обединени под термина „Научноизследователска и развойна дейност“ (НИРД), а в чужбина, са по-известни като Research and Development (R&D). Основната цел на националната иновационна система е бизнесът, в колаборация с академичните среди, да извършва изследователска дейност, за да усъвършенства своите продукти и

процеси или да създава нови такива. В резултат на научноизследователската дейност се раждат иновациите, които са в основата на развитието на конкурентоспособност и подобряването на качеството на живот на хората.

2. Научноизследователска и развойна дейност в България.

2.1. Статистика за НИРД в България.

В тази точка ще бъдат разгледани статистическите данни за НИРД на България, както и ще бъдат представени взаимовръзки, изчислени в процентово съотношение.

Както е показано на фигура 1., разходите за НИРД в България се разпределят между предприятията (частния сектор), държавния сектор, сектор „Висше образование“ и нетърговските организации.

Видове разходи	Общо	Сектори:			
		предприятия	държавен	висше образование	нетърговски организации
Общо	1 002 132	673 122	249 420	73 294	6 296
Текущи разходи	902 095	624 269	223 272
Разходи за придобиване на дълготрайни активи	100 037	48 853	26 148

Фиг. 1. Разходи за НИРД по видове и сектори - 2019 година

От данните може да се пресметне, че през 2019 година, близо 62% от финансирането на НИРД е осъществено от предприятията, 24% от държавния сектор, 7% от сектор „Висше образование“ и едва 0,6% от нетърговските организации. Ако разглеждаме инвестицията в НИРД от страна на държавния сектор, то тя бива 0,56% от държавния бюджет за 2019, който възлиза на 43 857 млн. лева.

На фигура 2. е показана таблица с персонала, зает в работата по НИРД.

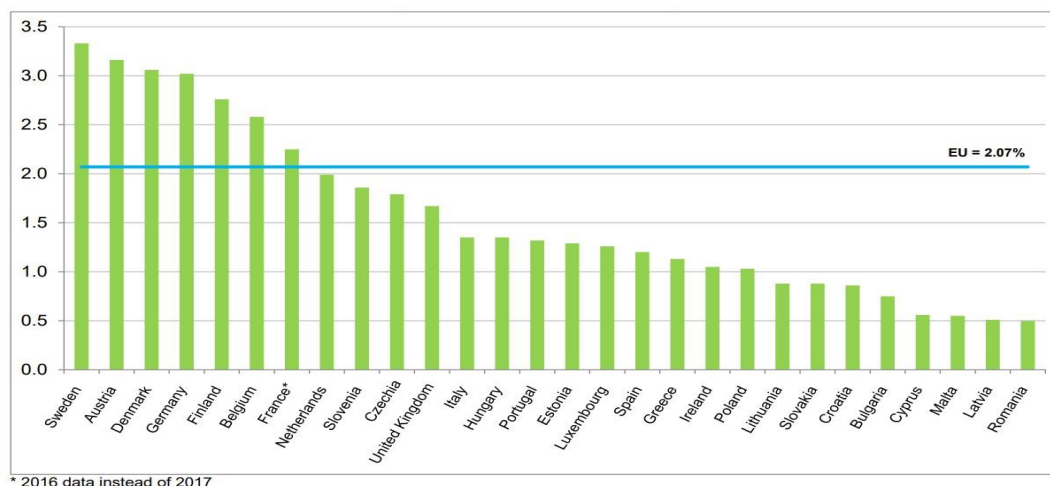
Категории	Общо	От тях жени
БРОЙ		
Общо	34 986	16 424
Изследователи	23 171	10 777
Друг персонал, зает с НИРД	11 815	5 647
ЕКВИВАЛЕНТ НА ПЪЛНА ЗАЕТОСТ		
Общо	26 399	12 201
Изследователи	16 940	7 619
Друг персонал, зает с НИРД	9 459	4 582

Фиг. 2. Персонал, зает с НИРД, по категории и пол - 2019 година

Разглеждайки общият брой на персонала зает с НИРД като процентно съотношение спрямо наетите лица в България той представлява: 1,5% от броя на всички наети лица в страната за 2019 година, както и 42% от броя на наетите лица в сектор „Професионални дейности и научни изследвания“ за същата година. Също така, въз основа на данните от 2019 година може да се заключи, че персонала, занимаващ се с НИРД на пълна заетост, е 75,5% от общия брой на всички наети лица в сектора.

2.2. Сравнителен анализ на НИРД в България спрямо други страни в Европейския съюз.

В тази точка ще бъде разгледано къде се класира България в Европейския съюз по показател – Инвестиране в НИРД, представено като процент от БВП.

Фиг. 3. Инвестиране в НИРД на членовете на Европейския съюз за 2017г. (% от БВП)

На графиката от фигура 3. са представени дяловете от БВП (в процентно съотношение) инвестирани в НИРД за всяка от членките на Европейския съюз. По този показател България се нарежда на 23 място от общо 28 държави членки на Европейския съюз (към 2017 година, когато Обединеното Кралство все още е част от съюза). Дялът, инвестиран от България в НИРД е в размер на 0,74% от БВП, при среден процент за Европейския съюз 2,07%. От тези данни може да се изчисли, че България инвестира почти 3 пъти по-малко в сравнение със средното за съюза. На челна позиция по този показател е Швеция със 3,36% инвестирани средства от БВП, следвана от Австрия и Дания - и двете с малко над 3%. На последно място в класацията е Румъния с 0,5% инвестиция от БВП.

3. Развитие на иновационната система на България през годините 2015 - 2019г.

Сравнение между развитието на България и други държави.

3.1. Инвестиране (% от БВП) в НИРД на България за периода 2015 – 2019г. в сравнение със страни, членки на ЕС и средния процент за ЕС.

В тази точка ще се направи сравнителен анализ по показател инвестиране на % от БВП в НИРД за периода 2015 - 2019 по години, между страните България, Румъния, Кипър, Хърватия, Португалия, Нидерландия, Швеция и общото ниво на Европейския съюз.

Държава	Инвестиция 2015 (% от БВП)	Инвестиция 2016 (% от БВП)	Инвестиция 2017 (% от БВП)	Инвестиция 2018 (% от БВП)	Инвестиция 2019 (% от БВП)
ЕС	2.04	2.04	2.07	2.11	2.13
Румъния	0.49	0.48	0.5	0.5	0.48
Кипър	0.48	0.52	0.55	0.62	0.63
България	0.95	0.77	0.74	0.76	0.84
Хърватия	0.84	0.86	0.86	0.97	1.11
Португалия	1.24	1.28	1.32	1.35	1.4
Нидерландия	2.15	2.15	2.18	2.14	2.16
Швеция	3.22	3.25	3.36	3.32	3.39

Фиг.4. Сравнение между България, страни-членки на ЕС и средното ниво за ЕС за периода 2007-2017г.

Страните в таблицата са подбрани, за да дадат най-обективна представа за Европейския съюз. Съответно Румъния е страната с най-ниски инвестиции за периода в съюза, а Швеция, тази с най-големи. Кипър и Хърватия са двете най-близки страни до България според данните от 2019 година, а Португалия и Нидерландия са произволно избрани представители на средните нива на класацията.

През 2015 година, инвестицията в НИРД в България е била в размер на 0,95% от БВП, а през следващата 2016 година тя е в размер на 0,77% от БВП, което показва 1,23 пъти спад. След 2016 година размера на инвестициите в НИРД в България се повишава до 0,84% от БВП (през 2019 година), но все още не е достигнал отново пика си от 2015 година. От данните може да се заключи, че България показва спад на инвестициите в НИРД, измерено като процентно съотношение от БВП.

Данните, показващи процентът на инвестиции общо за Европейския съюз, показват разстеж от 0,09% за периода 2015-2019 без никакви спадове за същия период. Разстеж без спадове за периода се наблюдава и в страните Швеция, Хърватия и Кипър. Румъния, страната с най-нисък дял от БВП за инвестиране в НИРД за ЕС, показва застой за дадения период, с леки промени до 0,02%. Нидерландия е другата страна, която показва относителен застой, с по-отчетлив спад през 2018 година от 0,04%.

Други страни, които имат сходен на България спад през периода 2015-2016 година са Латвия, Чехия и Естония, но към 2019 година и трите страни имат нов пик, спрямо 2015 година. Единствената друга страна в ЕС с идентичен на случая в България, е Словакия, която през 2015г. инвестира 1,16% от БВП в НИРД, последвано от спад през 2016, когато инвестира 0,76% от БВП в НИРД и през 2019г. инвестира 0,83% от БВП в НИРД, без да инвестира повече от пиковата си точка (от 2015г.) за периода.

4. Програмата „Хоризонт Европа“.

4.1. Информация за програмата: Създаване и основни цели.

Програмата „Хоризонт Европа“ (на английски: „Horizon Europe“) представлява програма за научни изследвания и иновации и е най-голямата такава програма досега в Европейския съюз. *„Европейската Комисията приветства политическото споразумение между Европейския парламент и Съвета относно „Хоризонт Европа—, най-голямата транснационална програма, която някога е подкрепяла научните изследвания и иновациите. Новата програма на ЕС за научни изследвания и иновации ще има бюджет от около 95,5 милиарда евро за 2021-2027 г. (текущи цени).—⁶⁸ – до това споразумение се стигна на 11-ти декември 2020 година, при първоначално предложени 100 милиарда евро през 2018г.*

Целта на създаването на програмата е постигането на *„устойчиво, справедливо и проспериращо бъдеще за хората и планетата въз основа на европейските ценности.—⁶⁹ Основни акценти* на програмата ще бъдат: Борба с изменението на климата (цел: 35 % от бюджета); **Помощ за постигане на целите за устойчиво развитие; Стимулиране на конкурентоспособността и икономическия растеж на Съюза.** Докладът на Европейската комисия относно програмата „Хоризонт Европа“ също изтъква постиженията на Европейския съюз в областта на НИРД, както следва:

- 7% от населението на света са европейци, включени в работата по НИРД;
- 20% от научните изследвания и иновациите в света; - 1/3 от всички висококачествени научни публикации.

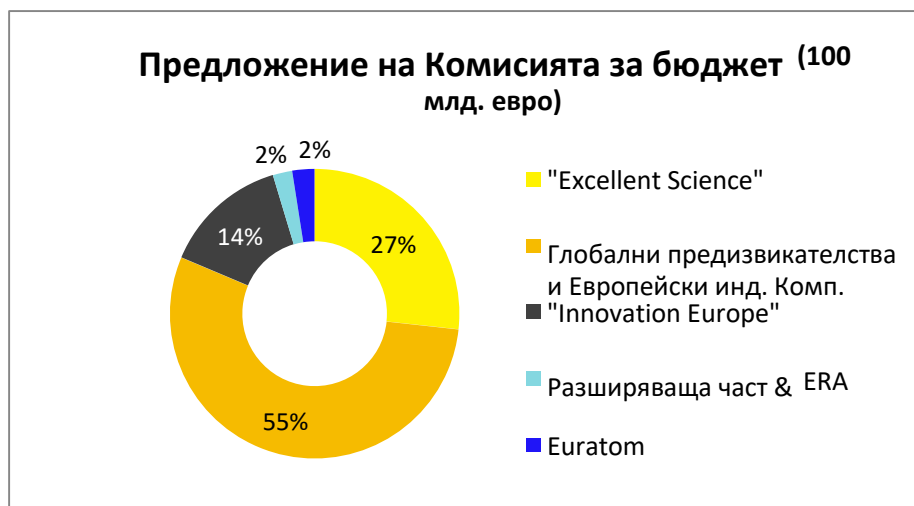
И въпреки това, дялът на инвестициите в НИРД от страна на предприятията е 1,3% общо за ЕС, което е по-ниско в сравнение с 3,3% за Южна Корея, 2,6% за Япония и 2% за САЩ. Подробна информация относно конкретните цели на програмата, кандидатстване и други, може да се намери на официалния сайт на Европейската комисия.

4.2. *България като част от програмата „Хоризонт Европа“.*

За целта на настоящия доклад, ще бъде разгледано разпределението на бюджета на програмата „Хоризонт Европа“ и кои средства са свързани с България.

⁶⁸ Изявление от сайта на Европейската Комисия.

⁶⁹ Информацията е взета от официалния доклад на Комисията.

Фиг. 5. Предложение на Комисията за бюджет: 100 млрд. евро (2021—2027 г.)

На фигура 5 е представено графично процентното разпределение на бюджета на програмата „Хоризонт Европа“. В парични стойности бюджета е както следва: „Excellent Science“⁷⁰ (25,8 млрд. евро); Глобални предизвикателства и Европейски инд. Комп. (52,7 млрд. евро); „Innovation Europe“⁷¹ (13,5 млрд. евро); Разширяваща част & ERA⁷² (2,1 млрд. евро) и Euratom⁷³ (2,4 млрд. евро). По данни на сайта на Европейската Комисия, България влиза в частта „Бюджет за Развиваща част & ERA“, който е в размер на 2,1 милиарда евро, за цялата част. Средствата за разширяване са предвидени за три основни действия: обединяване, побратимяване и ERA Chairs⁷⁴, при които се прилагат специфични условия за допустимост. Това ще гарантира целенасочен подход към разширяване на държавите-членки и асоциираните държави към програмата „Хоризонт Европа“. Държавите-членки, които понастоящем отговарят на условията за подкрепа за разширяване, са: **България**, Хърватия, Кипър, Чехия, Естония, Унгария, Латвия, Литва, Люксембург, Малта, Полша и други.

Също така, на 18 декември 2020 година (становище от Брюксел, Белгия), „Европейската комисия избра 38 от най-обещаващите start-up фирми и МСП⁷⁵ в Европа, за да получат финансиране между 1 и 17 милиона евро за разработване и разширяване на новаторски иновации в Европа.“ – цитат от сайта на Европейската Комисия. Предприятието, което е избрано в България е „TRANSMETRICS“ AD, Sofia, Bulgaria (www.transmetrics.eu) с основна дейност – „Разширено разузнаване за логистика“. Компанията ще бъде финансирана с финансиране тип „Grant“, което представлява средства, които не подлежат на връщане (в повечето случаи).

⁷⁰ Повече информация на <https://www.ideal-ist.eu/ict-in-excellent-science>

⁷¹ Иновационните практики на Европейския съюз.

⁷² European research area (ERA) (Европейско изследователско пространство).

⁷³ Европейската общност за атомна енергия.

⁷⁴ Столовете ERA означават постигане на високи постижения в институциите.

⁷⁵ Малки и средни предприятия

Извод

Програмата „Хоризонт Европа“ предлага широк спектър от възможности за насърчаване на научната дейност и иновациите в предприятията, чрез възмездно и безвъзмездно финансиране, както е и случая с компанията „TRANSMETRICS“ AD. Като извод от доклада може да заключим, че България има потенциал за повишаване нивото на НИРД и двете основни насоки, в които да се работи, са увеличаване броя на наетите лица, занимаващи се с НИРД, както и увеличаване на инвестициите в НИРД от страна, както на държавния сектор, така и от страна на предприятията.

Източници на информация

1. <https://www.minfin.bg/bg/1234>
2. https://ec.europa.eu/info/horizon-europe_en
3. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/research_and_innovation/strategy_on_research_and_innovation/presentations/horizon_europe_bg_investirame_za_da_oformim_nasheto_b_deshche.pdf
4. https://ec.europa.eu/info/horizon-europe/commissions-proposal-horizon-europe_en
5. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?query=BOOKMARK_DS053382_Q_ID_-37B85901_UID_-3F171EB0&layout=UNIT,L,X,0;TIME,C,X,1;GEO,L,Y,0;SECTPERF,L,Z,0;INDICATORS,C,Z,1;&zSelection=DS-053382SECTPERF,TOTAL;DS-053382INDICATORS,OBS_FLAG;&rankName1=INDICATORS_1_2_-1_2&rankName2=SECTPERF_1_2_0_0&rankName3=UNIT_1_2_0_0&rankName4=TIME_1_0_1_0&rankName5=GEO_1_2_0_1&rStp=&cStp=&rDCh=&cDCh=&rDM=true&cDM=true&footnes=false&empty=false&wai=false&time_mode=ROLLING&time_mode_recent=true&lang=EN&cfo=%23%23%23%2C%23%23%23.%23%23%23
6. <https://www.nsi.bg/bg/content/2708/бюджетни-разходи-за-научноизследователска-и-развойна-дейност-нирд-по-социално>
7. <https://www.nsi.bg/bg/content/2700/персонал-за-ет-с-нирд-по-категории-и-пол>
8. <https://www.nsi.bg/bg/content/2682/разходи-за-нирд-по-видове-и-сектори>
9. <https://www.nsi.bg/bg/content/3953/национално-ниво>
10. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_2345
11. https://ec.europa.eu/info/horizon-europe/commissions-proposal-horizon-europe_en
12. https://ec.europa.eu/info/files/horizon-europe-investing-shape-our-future_en
13. <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/erachairs#:~:text=ERA%20Chairs%20stand%20for%20bringing%20excellence%20to%20institutions.&text=They%20aim%20to%20attract%20and,excellence%20on%20a%20sustainable%20basis.>
14. <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/spreading-excellenceand-widening-participation>

15. https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/cap/h2020/eic-smeinst-2018-2020/1910171-eic_list_for_public_2020_dec_accelerator_en.pdf
16. https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/news/news-alerts_en
17. <https://www.investopedia.com/terms/g/grant.asp>

5G CHALLENGES FACING SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES

Author: Yordan Stoynov
Student, VUZF - Sofia
E-mail: yordanstoynov.16@gmail.com

Abstract

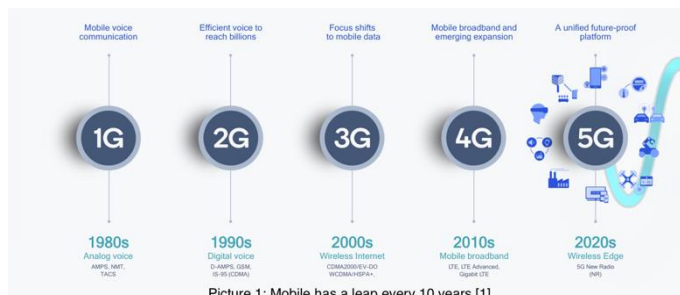
The aim of the paper is to present the principal challenges that small and medium enterprises will face in the implementation of the fifth generation of mobile communication (5G). The research is an overview of the application of 5G technology in various sectors worldwide. Digital business models for SMEs in the foreseeable future based on 5G will be shown. Furthermore, during the paperwork, the first steps of integration of this mobile communication in Bulgaria showing pros and cons of SME's 5G usage based on the sector in which a particular company develops will be conferred. The key factor of the conclusion, whether 5G would be beneficial, is made using two interlaced data sets (economic and technical).

Keywords 5G, SME (small and medium enterprises), economic data set, technical data set

JEL classification: L86

INTRODUCTION

Mobile wireless communication networks underwent a long journey from the first generation (1G) to the fourth generation (4G) LTE, and foreseeably, the fifth generation (5G), as presented by picture (1)⁷⁶. As shown, the forty-year period was a time filled with rapidly booming and ever-changing opportunities for a myriad of industries. As a “unified future-proof platform,” 5G will affect not only commercial enterprises but also SMEs. 5G takes on a genuinely bigger role than previous mobile wireless communications, connecting new industries, enabling new services, and authorising new user adventures.

Picture 1: Mobile has a leap every 10 years [1]

⁷⁶ Qualcomm. (2019). What's in the future of 5G? <https://www.qualcomm.com/media/documents/files/future-of-5g.pdf>

METHODOLOGY

This paper systematically describes the characteristics of the fifth generation of mobile communication and explores an under-researched topic of whether 5G would be beneficial for Bulgarian SMEs using quantitative and qualitative data. The author uses secondary data obtained from books and online platforms not only from national sites but also from international ones. Sample and comparative analyses were made from the given data.

SME DEFINITION, PRESENT, AND FORESEEABLE TECHNOLOGY TRENDS

WHAT IS SME?

Before discussing the new and bright technologies that will help SMEs to compete better in the long run, it is imperative to understand what is an SME. The category of micro, small, and medium-sized enterprises (SMEs) is composed of enterprises comprising fewer than 250 people and report an annual turnover not exceeding EUR 50 million, and/or an annual balance sheet total not exceeding EUR 43 million, as shown in table (2)⁷⁷. According to the European Commission, small-and medium-sized enterprises (SMEs) are at the heart of Europe's economy, representing 99% of all businesses in the EU, playing an essential role not only in Europe's competitiveness and prosperity but also in economic and technological sovereignty.⁷⁸ Furthermore, according to the Bulgarian Ministry of Economy, 99.8% of all enterprises in the country belong to the SME category.⁷⁹ As a chain of causality, it can be assumed that SMEs hold an irreplaceable role in both Bulgarian and European economies.

TECHNOLOGY TRENDS FOR SME

Enterprise Category	Headcount	Turnover	Balanced sheet total
Mid-sized	<250	<=€ 50 million	<=€ 43 million
Small	<50	<=€ 10 million	<=€ 10 million
Micro	<10	<=€ 2 million	<=€ 2 million

Table 2: The category of micro, small and medium-sized enterprises [2]

When we determined the meaning of SME and presented the crucial part of this category for the economy, it is time to present technology trends that the SMEs will be using to improve performance. Some solutions that SMEs are looking for can be found in **AI and automation, smart payments, blockchain, and 5G**. Building your own **artificial intelligence (AI)** algorithms is extremely costly for SMEs. However, strategic investment in software with machine learning capabilities for managing your customers and inventory or marketing would

⁷⁷ Extract of Article 2 of the annex to Recommendation 2003/361/EC p.4

⁷⁸ European Commission. (March 2020). Unleashing the full potential of European SMEs https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/attachment/863069/EU_SMEs_strategy_en.pdf.pdf

⁷⁹ Extract of Current Data for SME for Republic of Bulgaria ministry of economy (Dec 2019). <https://mi.government.bg/bg/themes/aktualni-danni-za-msp-2103-285.html><https://mi.government.bg/bg/themes/aktualni-danni-za-msp-2103-285.html>

be beneficial to them.⁸⁰ The masses of SMEs would benefit from accepting **smart payments** from their customers and combining this technology with security. Digital platforms for small businesses offer smart invoicing, which automatically chases outstanding payments, issues free corporate cards to employees, and offers perks from commercial partners via FinTech companies such as ANNA, Revolut, Monzo, or Paypal for a paltry sum.⁸¹ According to the European Digital SME Alliance, SMEs can exploit **blockchain** technologies through enhanced transparency and traceability in the form of easier payment solutions, smart contracts, decentralised cloud storage, supply, and chain traceability, which will accelerate the transactions, reduce costs, and increase security.⁸² In an interview for “The Future of 5G,” Abraham Liu shares that in the aftermath of COVID-19, it is particularly important for SMEs to take advantage of **5G** to lead the economic recovery in both urban and rural areas.⁸³ Most readers will ask the questions like, “What is the purpose of 5G?” or “Isn’t 5G just a faster internet connection?” Yes, 5G is a faster internet—as fast as a gigabit speed; nevertheless, speed is not only what this technology offers. One of the most irresistible transformative changes that 5G will bring is the reduction of communication delays⁸⁴. In other words, 5G will reduce latency and build a positive place for connection and communication of many devices, which will be undeniably important for businesses that rely on IoT (Internet of Things).

CONCEPT OF 5G FOR SME

So far it has been determined what SME is, but what exactly is 5G and how will it affect SMEs? The fifth generation of mobile communication (5G) is the normal continuation of 4G LTE with the expectation of changing people’s way of living and working. As mentioned previously, 5G will be faster and can handle more connected devices than its predecessors. According to experts the potential of 5G is tremendous no matter the fact that mobile communication is still in their early days⁸⁵. Oxford economics shares that 5G has the potential to both reduce costs and unlock new income streams across all sectors of industry, improving productivity levels throughout the global economy and other beneficial aspects summarised in table (3)⁸⁶

⁸⁰ Ardila N. (October 2020). SME Tech Trends: Technologies that can impact SMEs. Minterest.

<https://www.minterest.sg/minterest-borrowers.sme-tech-trends-2020/>

⁸¹ Jordan, A. (Dec 2020). 12 of the best digital banking platforms for small business. Small business. <https://smallbusiness.co.uk/12-of-the-best-digital-banking-platforms-for-small-business-2549160/>

⁸² Bieliauskaite, J. (April 2020). Conversation: Blockchain for SMEs-Hype or Opportunity. European Digital SME Alliance. <https://www.digitalsme.eu/blockchain-for-smes-hype-or-opportunity/>

⁸³ Manelli, B. (Dec 2020). “The Future of 5G: How to Reach Connectivity & Security for SMEs”. SME europe. <http://www.smeeurope.eu/the-future-of-5g-how-to-reach-connectivity-security-for-smes/>

⁸⁴ Walter, D. (April 2019). How 5G will change your small business. Business new daily. <https://www.businessnewdaily.com/10519-5g-implications-for-business.html>

⁸⁵ Duffy, C. (March 2020). What is 5G? Your questions answered. CNN Business. <https://edition.cnn.com/interactive/2020/03/business/what-is-5g/index.html>

⁸⁶ Oughton, E. and Pesendorfer M. (Nov 2019).The economic impact of restricting competition in 5G network equipment. Page 1. Oxford economics. <https://d2rpg8wtqka5kg.cloudfront.net/528620/open20191216024600.pdf?Expires=1608820935&Signature=i>

Faster connection speeds	5G, characterised as Enhanced Mobile Broadband (eMBB), is expected to improve mobile internet use with higher speeds and seamless user experience in dense or high-mobility environments. It will support high-bandwidth services such as Augmented Reality (AR) and Virtual Reality (VR) apps.
Greater bandwidth for more devices	5G will enable Massive Machine-type Communications (mMTC). Put simply, it will enable the connection of a very large number of connected devices, which together comprise the Internet of Things.
Quicker response times	5G will also provide Ultra-reliable and Low Latency Communications (URLLC). Low latency means the response times for 5G will be much quicker than for previous generations of mobile technology, and that access to 5G will be far more reliable. This will allow the development of “mission critical” applications—for example, in transport (vehicle-to-vehicle communications), healthcare (remote monitoring), and logistics (drone delivery).

Source: Ofcom, Oxford Economics

Table 3: Potential of 5G [11, p.1]

Even so, **what are the biggest challenges that SME will be facing during the usage of 5G?** To answer this question we need to look in different perspective from technology, namely Industry 4.0. “Every once in a while, a new technology, an old problem, and a big idea turn into an innovation” - taking the Dean Kamen’s liberty it can be concluded that innovation can be made up by different factors. Industry 4.0 is all about maximising efficiency, improvement of product quality, competitive strength where 5G play key factor and a chip for “opening” the door to Industry 4.0. Looking into the future factories they will be automated, digital (connected), intelligent, flexible, sustainable and nothing of this without HUMAN.⁸⁷ Industry experts believe in decision making accuracy of the technologies such as automation of physical tasks based on historical information and knowledge, or improved outcomes for a wide range of vertical marketplaces in manufacturing and verticals such as agriculture, supply chain logistics, healthcare, energy management and an ever-increasing number of industries becoming more aware of the potentials of 5G in three scenarios presented in figure 4.⁸⁸ Therefore, the biggest challenges that SME will be facing are quite connected with coping the new reality, which reality is faster, tremendously bigger and more accurate.

⁸⁷ Yáñez, F. (2018). The Goal is Industry 4.0: Technologies and trends of the fourth industrial revolution. Page 7

⁸⁸ O’Connell, E., Moore, D. And Newe, T. (June 2020). Challenges Associated with Implementing 5G in Manufacturing. Page 2. https://res.mdpi.com/d_attachment/telecom/telecom-01-00005/article_deploy/telecom-01-00005-v2.pdf

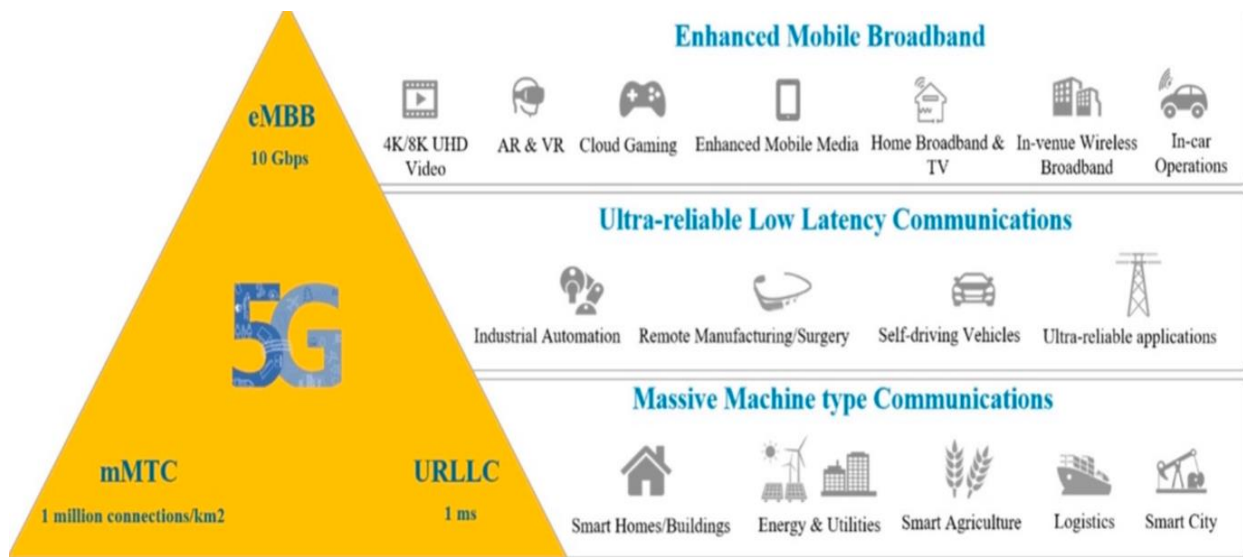

Figure 4: Potential scenarios of 5G in different sectors [13]

APPLICATION AND USE OF 5G

The unique use cases that 5G unlocks depends on the required delay and bandwidth of the given service. As a chain of causality there are industries where 5G will be more beneficial and others sectors which will not be in a such advance from the 5G (figure 5). 5G will be the first cellular platform to provide reliable machine-to-machine (M2M) and Industrial IoT systems.⁸⁹

According to this figure Augmented Reality/Virtual Reality and Tactile Internet will benefit from 5G because of the required high bandwidth and low latency. These technologies are genuinely useful and have huge potential for both: entertainment (such as gaming) and practical scenarios (such as manufacturing and medicine). Example for this is operation taking by a robot which is managing from a surgeon on the other side of the world.⁹⁰ **Therefore, they will be a key business model for 5G network.**

⁸⁹ O'Connell, E., Moore, D. And Newe, T. (June 2020). Challenges Associated with Implementing 5G in Manufacturing. Page 2. https://res.mdpi.com/d_attachment/telecom/telecom-01-00005/article_deploy/telecom-01-00005-v2.pdf

⁹⁰ From GSMA Intelligence, Analysis Understanding 5G: Perspectives on future technological advancements in mobile (Dec 2014). <https://www.gsma.com/futurenetworks/wp-content/uploads/2015/01/Understanding-5G-Perspectives-on-future-technological-advancements-in-mobile.pdf>

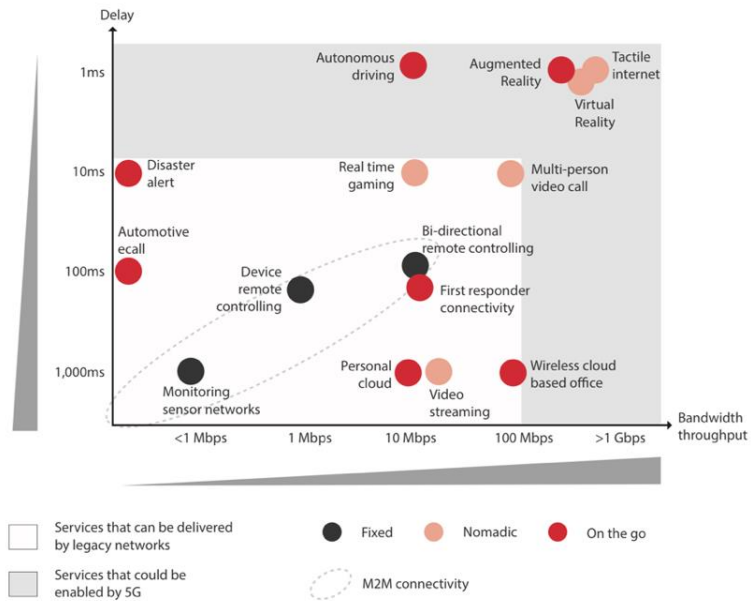

Figure 5
Bandwidth and latency requirements of potential 5G use cases
Source: GSMA Intelligence

With the help of 5G vehicles will can communicate with the outside world (other cars, road infrastructure and traffic management system) which will increase the safety and efficiency on the road. In that way vehicles potentially will travel at much higher speeds and within greater proximity of each other without risk of accident - with fully-autonomous cars further reducing the potential for human error.

Multi-person video call is another **potential business application**. Talking with different people at the same time requires low latency and high bandwidth. With the help of 5G video messages, sending notes and making calls on the web would be on high speed and full HD quality.

In the book “5G Mobile and Wireless Communications Technology” the author presented a table of economic sectors versus use cases shown in table 6⁹¹. As we can see 5G can change the work environment in different sectors.

Bulgarian small or medium agriculture companies such as AGRIA, Agritrack AD, AGRO Mater⁹² will use massive amount of geographically spread devices by dint of 5G.

⁹¹ Osseiran, A., Monserrat, J. And Marsch, P. (2016). 5G Mobile and Wireless Communications Technology. P.22

⁹² Examples taken from Invest Bulgaria, sector Agriculture <http://www.investbulgaria.com/Bulgarian-Agriculture-Companies>

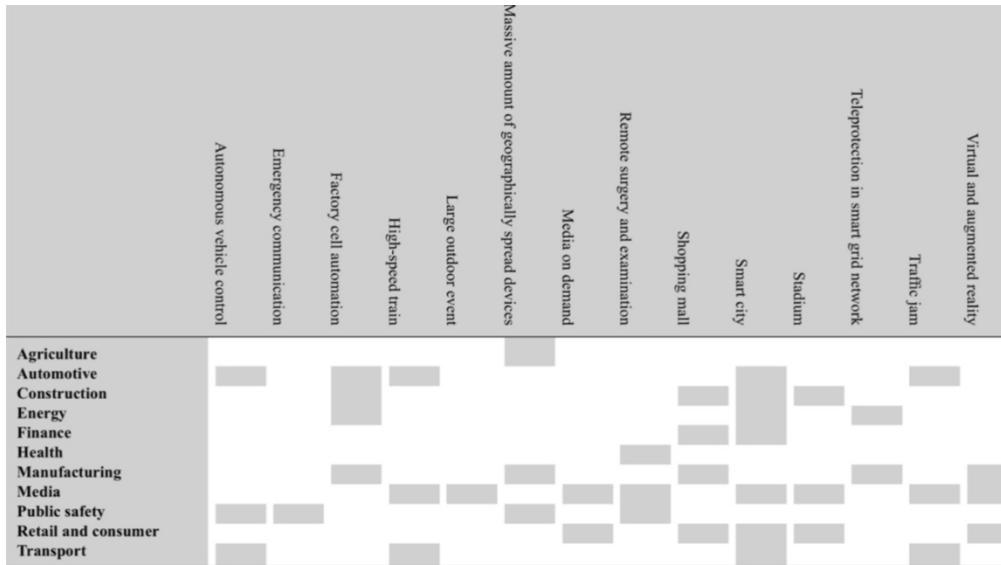

Table 6: Economic sectors versus use cases of 5G [15, p.22]

In addition table 7 gives an example of areas within an organisation that could benefit indirectly⁹³

Use-Case Category	Scenario	Impact
Time-critical processes	<ul style="list-style-type: none"> Real-time, closed-loop robotic control Video-driven machine-human interaction Augmented Reality/ Virtual Reality (AR/VR) for maintenance and training 	Increased efficiency and yields; safety
Non real-time processes inside the factory	<ul style="list-style-type: none"> Tracking products and machine inventory Non-real-time sensor data Remote inspection and diagnostics 	Optimized management of production facilities
Enterprise communication	<ul style="list-style-type: none"> Logistics and warehousing Employee and back-office communications Tracking goods post-production 	Improved business operations

Table 7: Areas within an organisation that could be benefit from 5G indirectly [17, p.263]

⁹³ McCann, J.; Quinn, L.; McGrath, S.; O’Connell, E. Towards the Distributed Edge—An IoT Review. In Proceedings of the 2018 12th International Conference on Sensing Technology (ICST), Limerick, Ireland, 3–6 December 2018; pp. 263–258

CURRENT COMMUNICATION TECHNOLOGY IN COMPARISON WITH 5G

So far the main attributes of the mobile communication that were shown are Bandwidth and Latency. There is one more thing genuinely important for determination, namely: average speed. Some people can not understand what a high bandwidth is or low latency is or high average speed. That is why on table 8 and 9 are presented graphics for comparison of 3G vs 4G vs 5G. As it is show on the graphics there are couple of advantages for 5G such as 25 times faster speed and 10ms latency in comparison with 50ms for 4G. However, there are various of disadvantages like the range which 5G will be cover and less penetration than 4G.

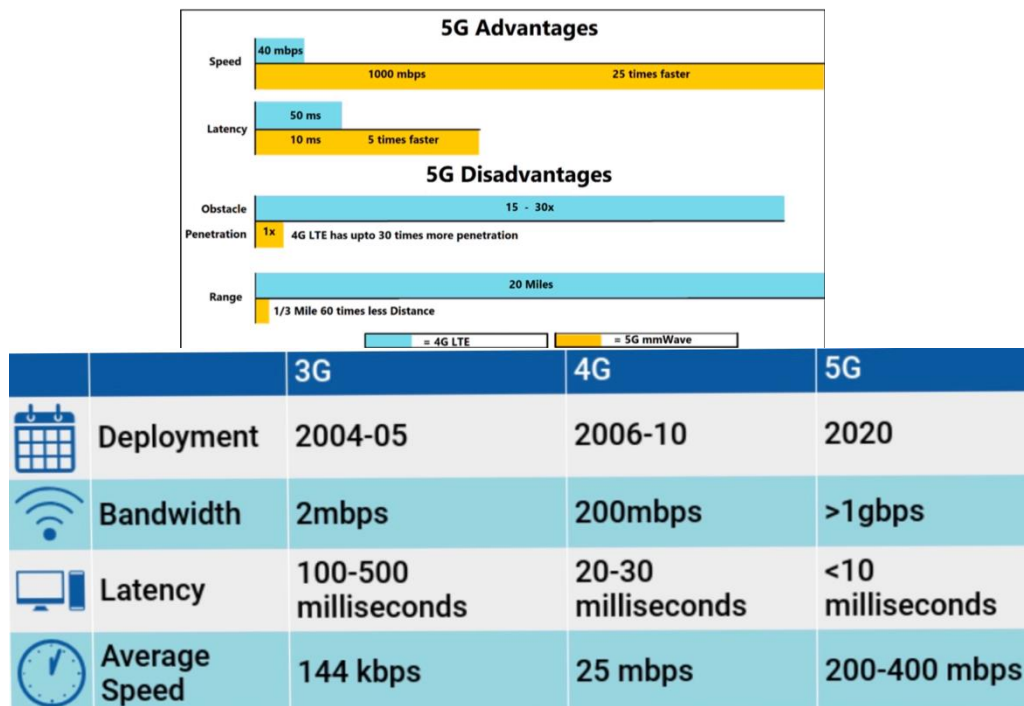

Table 9: Comparison between 3G:4G:5G

It is genuinely vital to be pointed out that SME are not only using mobile communication (no matter of the generation), but also cable, wireless, IEEE 802.11, ZigBee, Bluetooth, LPWAN, NB-Iot, LoRa, Sigfox as an industry communication technology and standards⁹⁴. Even some of the current technologies will be more beneficial in some cases than 5G. For example 5G required close collaboration between all system, however if a given company do not have that particular collaboration it might use Bluetooth. There are some challenges for industries adoption of 5G such as Cost, Safety, Deployment knowledge, RF interference, increased proliferation of cobots.⁹⁵

⁹⁴ Azadehnia, A. (2019). What benefits will 5G be for small and mid-sized companies?. University of Gävle

⁹⁵ Challenges associated with implementing 5G

INTEGRATION OF 5G IN BULGARIA

According to European Cluster Collaboration platform Burgas will be the first city in Bulgaria with full network coverage⁹⁶. On account of his low latency and fast average speed, 5G will play essential part of the development of the “smart cities“. Burgas boasts a large number of sensors and smart devices which communicate with one another in a common infrastructure. That is why it was found to be the perfect “test stand” as regards the attainment of the goals of the Innovation Strategy of Bulgaria for Intelligent Specialisation.⁹⁷ The biggest pros of 5G in Bulgaria are highly connected with industries such as education, entertainment, retail, transportation and healthcare driven by start-ups and SMEs. Bulgarian insurance companies can benefit from 5G in terms of faster and more accurate decisions and quotes for customers. Disadvantages for businesses can be summarised in limitations and challenges of 5G. The need of 5G devices at both ends of the connection is a requirement for a full advantage of the connection. Proximity of 5G which is smaller not only than 4G but also than 3G because of the fact that 5G is using millimetre wavelengths is another limitation which SME have to consider. Rural and remote locations will be harder to have service until most urban places have been completes, as a chain of causality if a particular firm operate in Karlovo for example it will be genuinely hard to them to use the full capacity of 5G technology. As it was mentioned previously price and security will be a challenge for SMEs because of the expensive deployment and the different security model which 5G will be using in comparison with the previous mobile communications.

RISK AND SUSTAINABILITY OF THE BULGARIAN ECONOMY FROM THE POINT OF VIEW OF 5G

There are copious of sustainability challenges such as water availability, use and quality; air quality, smart buildings; traffic management and energy efficiency. According to Darrell West “digital technology could have alerted city officials and the general public to the threat very early in the switchover. Inexpensive sensors can detect unsafe chemicals in water and pro-actively notify authorities about possible health risks. And, the advanced data analytics that is coming with future technology solutions have the true potential to provide early warning systems that save people from debilitating harm”.⁹⁸

⁹⁶ Georgiev, P. (2020, Oct). Burgas on the way to becoming the first 5G city in Bulgaria. European Cluster collaboration platform. <https://www.clustercollaboration.eu/profile-articles/burgas-way-becoming-first-5g-city-bulgaria>

⁹⁷ Georgiev, P. (2020, Oct). Burgas on the way to becoming the first 5G city in Bulgaria. European Cluster collaboration platform. <https://www.clustercollaboration.eu/profile-articles/burgas-way-becoming-first-5g-city-bulgaria>

⁹⁸ West, D. (Dec. 2016). Achieving sustainability in a 5G world. Center for Technology Innovation at BROOKINGS
a

CONCLUSION

Fifth generation of mobile communication has a vast field to grow and influence on both economic and technology sector. The potential of 5G to revolutionise manufacturing and increase the productivity is a genuinely crucial state in the economic point of view. 5G is capable of bringing solutions to hard but at the same time irresistible for the future growth cases. However, SMEs have to consider whether 5G is beneficial for them or not, depending on the sector which the given company is operating.

In technical point of view 5G is a r(E)volution in the mobile communication. Its high multi-Gbps peak data speeds, massive network capacity and ultra low latency will increase the performance and improve the efficiency of number of industries. Nevertheless, there are some entrance barriers for industries such as the high price, the new security which assume new specialist in this field and respectively change in the turn over in the particular company. 5G will be the first step of “the new world” presenting different way of life and work.

REFERENCE

Extract of Article 2 of the annex to Recommendation 2003/361/EC p.4

McCann, J.; Quinn, L.; McGrath, S.; O’Connell, E. Towards the Distributed Edge—An IoT Review. In Proceedings of the 2018 12th International Conference on Sensing Technology (ICST), Limerick, Ireland, 3–6 December 2018; pp. 263–258

Osseiran, A., Monserrat, J. And Marsch, P., “5G Mobile and Wireless Communications Technology”. Cambridge university press. ISBN 978-1-107-13009-8, p.22

Yáñez, F., “The Goal is Industry 4.0: Technologies and trends of the fourth industrial revolution”. ISBN-10: 1973413175, p.7

European Commission. (2020, March). Unleashing the full potential of European SMEs. Accessed on: Dec.22, 2020. [Online]. Available: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/attachment/863069/EU_SMEs_strategy_en.pdf

Examples taken from Invest Bulgaria, sector Agriculture. Accessed on: Dec. 27, 2020. [Online]. Available: <http://www.investbulgaria.com/Bulgarian-Agriculture-Companies>

Extract of Current Data for SME for Republic of Bulgaria ministry of economy (Dec 2019). Accessed on: Dec.22, 2020. [Online]. Available: <https://mi.government.bg/bg/themes/aktualni-danni-za-msp-2103-285.html><https://mi.government.bg/bg/themes/aktualni-danni-za-msp-2103-285.html>

From Qualcomm. (2019). What's in the future of 5G? Accessed on: Dec.22, 2020. [Online]. Available: <https://www.qualcomm.com/media/documents/files/future-of-5g.pdf>

From GSMA Intelligence, Analysis Understanding 5G: Perspectives on future technological advancements in mobile (Dec 2014). Accessed on: Dec.22, 2020. [Online]. Available: <https://www.gsma.com/futurenetworks/wp-content/uploads/2015/01/Understanding-5G-Perspectives-on-future-technological-advancements-in-mobile.pdf>

Ardila N. (2020, Oct). SME Tech Trends: Technologies that can impact SMEs. Minterest. Accessed on: Dec.22, 2020. [Online]. Available: <https://www.minterest.sg/minterest-borrowers,sme-tech-trends-2020/>

Azadehnia, A. (2019). What benefits will 5G be for small and mid-sized companies?. University of Gävle. Accessed on: Nov.13, 2020. [Online]. Available: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1357459/FULLTEXT01.pdf>

Bieliauskaite, J. (2020, Apr). Conversation: Blockchain for SMEs-Hype or Opportunity. European Digital SME Alliance. Accessed on: Dec.22, 2020. [Online]. Available: <https://www.digitalsme.eu/blockchain-for-smes-hype-or-opportunity/>

Duffy, C. (March 2020). What is 5G? Your questions answered. CNN Business. Accessed on: Dec.22, 2020. [Online]. Available: <https://edition.cnn.com/interactive/2020/03/business/what-is-5g/index.html>

Georgiev, P. (2020, Oct). Burgas on the way to becoming the first 5G city in Bulgaria. European Cluster collaboration platform. Accessed on: Dec.27, 2020. [Online]. Available: <https://www.clustercollaboration.eu/profile-articles/burgas-way-becoming-first-5g-city-bulgaria>

Jordan, A. (2020, Dec). 12 of the best digital banking platforms for small business. Small business. Accessed on: Dec.22, 2020. [Online]. Available: <https://smallbusiness.co.uk/12-of-the-best-digital-banking-platforms-for-small-business-2549160/>

Manelli, B. (Dec 2020). "The Future of 5G: How to Reach Connectivity & Security for SMEs". SME europe. Accessed on: Dec.22, 2020. [Online]. Available: <http://www.smeeurope.eu/the-future-of-5g-how-to-reach-connectivity-security-for-smes/>

O'Connell, E., Moore, D. And Newe, T. (June 2020). Challenges Associated with Implementing 5G in Manufacturing. Accessed on: Dec.22, 2020. [Online]. Available: https://res.mdpi.com/d_attachment/telecom/telecom-01-00005/article_deploy/telecom-01-00005-v2.pdf

Walter, D. (April 2019). How 5G will change your small business. Business new daily. Accessed on: Dec.22, 2020. [Online]. Available: <https://www.businessnewsdaily.com/10519-5g-implications-for-business.html>

РАБОТА ОНЛАЙН И РАБОТА В ОФИСА – ПРЕДИМСТВА И НЕДОСТАТЪЦИ

Константин Стефанов
студент, ВУЗФ – гр. София
e-mail: 190601004@vuzf.bg

Увод

Развиването на технологиите в последното десетилетие носи много плюсове за общество, икономики и политики. Един от тях, улесняващ много живота на хората, е че работата от вкъщи е по-възможна и удобна от всякога. Особено сега във времена на световна пандемия да се работи онлайн от удобството на дома, има много плюсове, които карат хората да се замислят дали не е по-добре изцяло някои сектори да се преместят в дистанционна форма на работа. Но разбира се наред с положителните аспекти работата от вкъщи има и някои недостатъци, особено в сфери, където работата е почти невъзможно да се изпълнява от вкъщи или води до големи затруднения за работниците или работодателя. Работата онлайн може да бъде много привлекателна опция за определени позиции, тъй като отстранява някои от неприятните аспекти на работата в офиса, като например пътуването до работното място, което пък се съпровожда в голяма част от случаите от часове в трафик, също така необходимостта от съобразяване на облеклото в работна среда, напрегна служебна обстановка и други неизбежни фактори при този начин на работа. От друга страна, работата от вкъщи намалява социалните контакти, а в някои случаи и продуктивността и възможността за изпълняване на екипни задачи. В зависимост от предпочитанията, работния стил и приоритетите на човек, работата от вкъщи или онлайн имат своите предимства и недостатъци.

1. Предимства и недостатъци на работата онлайн

1.1. Предимства

Според „Global Workplace Analytics“, 80% от служителите смятат възможността за работа от вкъщи като облага.

По-малко стрес, по-голяма продуктивност и фокус над работата е една от главните причини, поради които хората предпочитат да работят онлайн⁹⁹. При работата от вкъщи има по-малък шанс от разсейване или прекъсване от колега или увличане в безсмислени и продължителни разговори. С увеличена концентрация може много по бързо и качествено да бъде изпълнена определена задача. Шумната офис среда намалява продуктивността и

⁹⁹ <https://www.owllabs.com/state-of-remote-work/2019>

концентрацията. При проучване от „Staples“ са открили че 86% от работещите онлайн се чувстват по-продуктивни когато работят от вкъщи. Този тип работа позволява усамотяване в определеното за работа помещение за няколко часа и да се свърши много по-бързо и ефикасно работата. Експеримент, проведен през 2012 година открил, че работата от вкъщи увеличила продуктивността на работниците с 13%, а скорошни, “пандемични” проучвания показват същото увеличение¹⁰⁰. С по-бързото изпълнение на работата остава повече време за нещата, които ни карат да се чувстваме добре, като прекарване на повече време със семейството, тренировки и грижа за тялото и т.н. Също така за хора, които са по-интровертни или обичат усамотяването, работата онлайн е голям плюс, тъй като не се налага да общуват с колеги, което може да е изтощавашо и в някои случаи дори неприятно за този тип натури.

Друг фактор е гъвкавото работно време. В зависимост от политика за дистанционна работа на компанията, в която се работи, дава възможността работните часове да бъдат съобразени спрямо други аспекти от личния живот. Това значи за някои хора, че могат да се възползват от часовете, в които са най-продуктивни и тогава да свършат работата си, независимо дали този часови прозорец е рано сутрин или късно вечер. При положение, че единственото нещо, което се изисква, е да си отворят лаптопа, този аспект на работата онлайн може да бъде много ползотворен както за служителите, така и за работодателите, тъй като работата ще бъде свършена по най-качествения начин. В популярно проучване 47% от работниците усилено защитават възможността да си избират сами часовете за работа, тъй като на това дължат по-малкото стрес и напрежение¹⁰¹. Този тип работа дава възможността на трудещите се да направят кратка разходка или да медитират между напрегнати събрания и срещи. Проучванията показват, че много служители предпочитат гъвкавото работно време пред по-високото заплащане. Предоставянето на възможността да се избира работното време също показва и увеличение в цялостното удовлетворение, което от своя страна води до по-малко случаи на напускане на служители и отсъствия поради болнични причини.

1.2 Недостатъци

Както беше споменато, освен предимства, има и недостатъци при работа от разстояние. Загуба на социални отношения е едно от основните неща, които работата от вкъщи предизвиква. Хората са социални същества и имат нуждата да контактуват с други хора. Без тази връзка се появяват чувства на самотност и дистанцираност, което може да доведе до проблеми, свързани с психиката на работника. Според едно проучване, комуникацията лице в лице е най-предпочитаният метод сред работниците, в което не влизат видео разговори и конференции¹⁰². Zoom, Microsoft Teams и други услуги не могат да заменят комуникацията на живо, която формира близки приятелства и бизнес отношения, оставащи

¹⁰⁰ <https://www.gsb.stanford.edu/faculty-research/working-papers/does-working-home-work-evidence-chinese-experiment>

¹⁰¹ <https://www.zenefits.com/workest/7-big-statistics-about-the-state-of-flexible-work-arrangements/>

¹⁰² <https://www.nextiva.com/blog/business-communication-report-2020.html>

за цял живот. Тази загуба на социалност също вреди на възможностите за работа в екип. Дори за работодателя това може да е причина за притеснение, тъй като видео конференциите и разговори не могат да бъдат толкова ефикасни колкото срещите на живо. Широко разпространено правило е, че комуникацията е едва седем процента вербална, а другите деветдесет и три процента са невербална.¹⁰³ Невербалната комуникация се състои от език на тялото, който е петдесет и пет процента, и тоналност – тридесет и осем процента. Поради тази причина комуникацията онлайн не може да бъде толкова ефикасна колкото тази в офиса, а в някои случаи дори може да бъде в голяма вреда при възникване на проблем или спор, причинен от липсата на невербалната комуникация.

Разграничаването между работа и личен живот може в някои случаи да е много трудно, особено когато сънят и работата са на едно и също място. Когато се работи онлайн и няма зависимост от работния график, може да се стигне до увлечение да се работи от сутрин до вечер, без да разбере, че целият ти ден е минал в работа. Ако човек харесва работата си, няма да осъзнае проблема първоначално, но идва момент, в който работата и личният живот се превръщат в едно. Възможно е и също обратният вариант, където човек бива разсеян от домашните задължения или изкушаващите го социални мрежи или сериали. Затова е важно да се установи специално работно място, където да са създадени условия за работа без прекъсване и да се създаде определена работна рутина. Друго проучване показва, че повече от половината работещи онлайн работят повече от 40 часа неплатени допълнителни часове месечно¹⁰⁴.

2. Предимства и недостатъци на работата в офиса

След като бяха разгледани предимствата и недостатъците на работата от разстояние, по-долу ще бъдат разгледани същите при работа в офиса, отчитайки ситуацията към момента на писане на този материал.

2.1. Предимства

Неоспоримо предимство на работата в офис среда е възможността да се създаде мотивираща среда, подпомагаща растеж в кариерата. Правилната работна обстановка може да повлияе много положително на продуктивността, също както и грешната може да е много разрушителна. Развитието в среда, обогатена от умни и мотивирани хора, може да предизвика съревнование и по-силно желание за успех, виждайки как мениджър или някой друг се издига. Също така се смята, че групови проекти, особено с хора с различни професионални експертизи, води до по-качествени резултати. Някои компании имат съвместни работни места, където работниците могат да работят заедно и да „брейнстормват“,

¹⁰³

[https://ubiquity.acm.org/article.cfm?id=2043156#:~:text=Professor%20Mehrabian%20combined%20the%20statistica%20of%20voice%20\(38%20percent\).](https://ubiquity.acm.org/article.cfm?id=2043156#:~:text=Professor%20Mehrabian%20combined%20the%20statistica%20of%20voice%20(38%20percent).)

¹⁰⁴ <https://www.bls.gov/opub/mlr/2012/06/art3full.pdf>

с цел нови идеи и иновации. Проучванията показват, че иновативните офис помещения повлияват благоприятно при развиването на нови идеи. Съвместната работа създава и усещане за принадлежност и подсилва колективния дух. Това е възможно да се развие основно при работата в офис. Тя също позволява по-лесно консултиране с колеги и мениджъри, което е изключително важно, особено при интеграция на стажанти и новопостъпили служители. Както е казал Питър Дракър „организационната култура изяжда стратегията за закуска“. Хората имат нуждата да бъдат в близост до своя ментор или мениджър, което при работата онлайн е много по-трудно, дори невъзможно. Така мениджърите също по-лесно могат да разберат с какво се занимават хората, които управляват и да следят дали всичко се изпълнява както трябва.

Управление на времето е един от ценните уроци, които човек научава, работейки в офис. Повечето бизнеси работят с фиксирано време за обяд, почивки и работни часове. Веднъж започнал работа, човек трябва да се съобразява и приспособи към часовите рамки, формалните и неформални правила на компанията. Всеки започва и да цени много повече точността, когато разбере как пропускането на крайни срокове се отразява на репутацията и на индивида, и на компанията.

Социалните и комуникативни умения се развиват. Човек има възможността да се запознава с нови хора постоянно и когато някой прекарва една трета от дена си с група хора, подсъзнателно става по-социален и комуникативен. Тези умения са много ценни не само за работната сфера, но и за личния живот на човека.

2.2 Недостатъци

Дългите часове прекарани в път до работа и обратно. Проучване показва, че служители от Сан Франциско прекарват средно по 103 дни на година в трафик¹⁰⁵. Също така, транспортът, независимо дали със собствен автомобил или градски транспорт, е разход, който не може да пропуснат при тези, които работят в офис. Това са часове и пари, които могат да бъдат спестени или инвестирани в много по-продуктивни дейности.

Заседналият начин на живот е един от големите недостатъци на работата в офис. Седенето по цял ден на бюро, завършвайки проекти и други задачи се отразява не само негативно на здравето на човек, но и го прави по-мързелив и летаргичен към домашните задължения и в аспектите от живота му извън работата. Хората, работили дълги години в офис, често имат проблеми с врата, кръста, вените, често поради наднорменото тегло или други причини, свързани с намалената подвижност и застоял начин на живот. Възможността за разходка или отиване на фитнес е възпрепятствана от работните часове и човек трябва стриктно да се съобразява с тях, няма възможността за разтоварване, както при работата онлайн. Работата в офис в голяма корпорация, не създава възможност за разходка между

¹⁰⁵ <https://edition.cnn.com/2019/08/22/us/traffic-commute-gridlock-transportation-study-trnd/index.html>

събрания или време за тихо и спокойно време за медитация. Прекарване на дълги часове в офиса означава дълго време пред компютър, което обикновено нанася големи щети върху очите в дългосрочен план и може дори да наложи носенето на очила. Не е случайност, че голяма част от работещите в офис са с очила или контактни лещи. Злополуките, макар и звучейки налудничаво, според статистика на HSC са 30%, случващи се в офис среда.

Дрескодът е задължителен при работата в офис. Този тип дрехи, за да са качествени, са и доста скъпи. В случаите когато се изцапат и мине доста време, докато човек може да се прибере и да ги изчисти, вече са оставили петно, което или много трудно се изпира, или трябва да се купят нови. Това разбира се липсва при работата онлайн, където е възможно да се работи в удобни и лесни за поддържане дрехи.

Заключение

Работата онлайн е сравнително нова тенденция, но със сигурност много обещаваща. Едно проучване от Upwork прогнозира че до 2028 година 73% от всички отдели ще имат служители онлайн¹⁰⁶. Глобалната пандемия на Ковид-19 промени начина, по който хората гледат на работата от вкъщи. Принудени да работят от дома си заради карантината, много хора видяха плюсовете и минусите на този тип работа. И дори след като офисите отворят за работа на живо и светът се върне към нормалното ежедневие, може би доста хора ще предпочетат да продължат работата си онлайн. И компаниите, предлагащи този начин на работа, ще бъдат силно предпочитани от привържениците на онлайн работата. Работата в офис, както и работата онлайн, си имат своите предимства и недостатъци, всичко зависи от целите, желанията и нагласата на човека.

Източници

<https://www.organizedinteriors.com/blog/working-remotely-from-home-office/>

<https://www.lifehack.org/articles/featured/pro-and-cons-of-working-from-home.html>

<https://www.jotform.com/blog/working-from-home-vs-office/>

<https://www.investopedia.com/articles/personal-finance/070715/pros-cons-working-home.asp#citation-1>

<https://www.digitalnomadsoul.com/work-from-home-pros-and-cons/>

<https://www.nextiva.com/blog/working-from-home-vs-office.html>

¹⁰⁶ <https://www.upwork.com/press/releases/third-annual-future-workforce-report>

<https://allthingstalent.org/2020/06/11/work-from-home-vs-work-from-office-beyond-covid-19/>
<https://money.usnews.com/money/blogs/outside-voices-careers/articles/pros-and-cons-of-working-from-home>
<https://www.indeed.com/career-advice/finding-a-job/the-pros-and-cons-of-working-from-home>
<https://biz30.timedoctor.com/working-from-home-vs-office/>
<https://www.comparehero.my/career/articles/work-from-home-vs-office-pros-and-cons>
<https://www.owlabs.com/blog/work-from-home-pros-cons>
<https://www.hirevouch.com/post/the-pros-and-cons-to-working-in-an-office-space-vs-remotely>
<https://www.springwise.com/pros-cons/working-from-home>
<https://content.wisestep.com/advantages-and-disadvantages-of-working-in-an-office/>
<https://www.timecamp.com/blog/2019/10/working-at-the-office-pros-and-cons/>
<https://www.toolbox.com/hr/hr-strategy/blogs/pros-and-cons-of-working-in-an-office-environment-031716/>

МЕРКИ СРЕЩУ ИЗПИРАНЕТО НА ПАРИ ПРИЛАГАНИ ОТ БАНКИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Кристиян Илиев
Студент, ВУЗФ – гр. София
e-mail: 170032@vuzf.bg

Резюме

В доклада се изследват мерките за проверка срещу изпирането на пари, прилагани от банките. Целта на изследването е да се представи готовността на българската банкова система за своевременно откриване и предотвратяване на действия, насочени към изпирането на пари. Посочени са основните приложими мерки за проверка на клиентите на банките преди откриване на сметки и извършване на банкови операции със средства от тях.

Ключови думи: банки, мерки, изпиране на пари.

Abstract

The report examines the anti-money laundering measures applied by banks. The purpose of the study is to present the readiness of the Bulgarian banking system for timely detection and prevention of actions aimed at money laundering. The main applicable measures for checking the clients of the banks before opening accounts for performing banking operations with their funds are indicated.

Key words: banks, measures, money laundering.

JEL code(s): K2, K120

Увод

Правилата за контрол и предотвратяване на изпирането на пари се разработват съгласно разпоредбите на Закона за мерките срещу изпирането на пари (ЗМИП) и са съобразени с изискванията на съответната банка, релевантните международни регулации, директиви и най-добри практики.

Познаването на клиентите и тяхната дейност, събирането и съхраняването на адекватна информация за тях, както и разпознаването и докладването на

необичайни/съмнителни операции на отговорния за следенето за пране на пари отдел в банката, представлява основна задача за банковите служители. Това спомага и за постигането на следните цели:

- Осигурява сигурността, интегритета и добрата репутация на банката чрез минимизиране на риска от замесването ѝ в схеми по изпиране на пари;
- Подпомага предотвратяването и възпирането на дейности, свързани с изпиране на пари, както и ограничаване на риска от използване на банката за извършване на такива дейности;
- Съдейства за спазването и ефективното прилагане на релевантните за дейността на банката законови и регулаторни изисквания, както и за съобразяването ѝ с международно признатите банкови практики;
- Дава възможност за развитие на деловите взаимоотношения с клиентите чрез подобро и пълно познаване на тяхната дейност и бизнес нужди;
- Подпомага поддържането на отношенията на банката с нейните клиенти.

Началниците на управления и отдели, мениджърите на банкови клонове, както и всички ръководители на звена са отговорни за съобразяването, координирането и организирането на дейностите в съответните звена съобразно правилата на банката, както и за осъществяване на контрол за спазването им.

Мерките за превенция на използването на банките за изпиране на пари са:

- Идентификация, верификация и мерки за проверка на клиентите на банката;
- Оценка и класификация от гледна точка риска от изпиране на пари;
- Текущ мониторинг върху отношенията с клиентите и извършваните от тях операции;
- Събиране, изготвяне и съхраняване на документи, данни и друга информация по реда, предвиден в правилата на банката.
- Разкриване на информация (докладване) относно съмнителни операции, сделки и клиенти.

ПОЛИТИКИ ПО ПРИЕМАНЕ НА КЛИЕНТИ В БАНКИТЕ

Преди встъпването във взаимоотношения, банката трябва да разполага с достатъчна информация относно потенциалния клиент и неговата дейност. Банката прилага принципа, че е задължително да познаваш своя клиент, който представлява основата на правилата за превенция на изпирането на пари и включва събирането и поддържането на адекватна

информация за клиентите. За тази цел банката има политика по приемане на клиенти, съгласно която се въвеждат различни забрани, като например:

- банките не встъпват в делови взаимоотношения с физически лица, юридически лица и групи, за които се знае или предполага, че са свързани с престъпни дейности, че са членове на криминални или терористични организации или че подкрепят политически или финансират такива организации.
- банките не встъпват и не поддържат делови взаимоотношения и не извършват сделки или операции с физически или юридически лица, включени в специално създадени „Санкционни списъци“ или извършващи дейности, които директно или индиректно включват държави или територии, които са обект на цялостни санкции.
- банките не встъпват и не поддържат делови взаимоотношения с физически лица, юридически лица или групи, които са активни в оръжейната индустрия, ако тези делови взаимоотношения са свързани директно с производство, внос, износ, разпространение, финансиране или посредничество при дейност по въоръжаване.
- банките не встъпват и не поддържат делови взаимоотношения с юридически лица или други правни образувания, които административат, оперират, посредничат или по друг начин дейността им е свързана с търговия с криптовалути.
- банките не встъпват и не поддържат делови взаимоотношения с юридически лица или други правни образувания, чиято дейност е свързана с атомна енергия, с изключение на дружествата - държавна собственост.
- банките не встъпват и не поддържат взаимоотношения с кредитни институции или финансови институции или институции, извършващи дейности, еквивалентни на извършваните от такива институции
- банките не встъпват и не поддържат делови взаимоотношения с юридически лица, които не предоставят заверено копие от лицензия, разрешение или удостоверение за регистрация – в случай, че дейността на лицето подлежи на такава.
- банките не откриват и не работят с анонимни сметки и депозитни сертификати, или сметки и депозитни сертификати на фиктивни имена или без пълното наименование на титуляра в съответствие с документа за самоличност / регистрационния акт. Банката не разрешава наемане и поддържане на анонимни сейфове или сейфове на очевидно фиктивно име.

МЕХАНИЗЪМ НА ИЗПИРАНЕТО НА ПАРИ

Изпиране на пари се осъществява чрез поредица или схема от финансови операции, които целят да прикрият постъпленията от престъпни дейности, или финансирането на престъпни дейности или незаконния произход на имуществото.

По смисъла на ЗМИП изпиране на пари, когато е извършено умишлено, е:

- преобразуването или прехвърлянето на имущество, със знанието, че това имущество е придобито от престъпление или от акт на участие в престъпление, за да бъде укрит или прикрит незаконният произход на имуществото или за да се подпомогне лице, което участва в извършването на такова действие с цел да се избегнат правните последици от деянието на това лице;
- укриването или прикриването на естеството, източника, местонахождението, разположението, движението, правата по отношение на или собствеността върху имущество, със знанието, че това имущество е придобито от престъпление или от акт на участие в престъпление;
- придобиването, владението, държането или използването на имущество със знание към момента на получаването, че е придобито от престъпление или от акт на участие в престъпление;
- участието в което и да е от действията изброени по-горе, сдружаването с цел извършване на такова действие, опитът за извършване на такова действие, както и подпомагането, подбуждането, улесняването или даването на съвети при извършването на такова действие или неговото прикриване.

Знанието, намерението или целта, изисквани като елемент на посочените по-горе дейности, могат да бъдат установени на база обективни фактически обстоятелства. Изпиране на пари е налице и когато престъплението, от което е придобито такова имущество, е извършено в друга държава членка, или в трета държава и не попада под юрисдикцията на Република България.

МЕРКИ ЗА ПРОВЕРКА

Мерки за проверка, които банките прилагат са разпределени съобразно длъжността и функциите на нейните служители.

На първо място служителите на банките са задължени да осигурят спазването на съответните изисквания за проверка както при установяването, така и по време на поддържането на отношения с клиентите. Те са задължени да събират вярна, точна и актуална информация за клиентите до степен, да могат да направят преценка дали операциите на клиента могат да се определят като съмнителни или необичайни. В случай, че събирането на необходимата

информация и документи за клиента на банката, се окаже затруднено или невъзможно, то банковият служител трябва да откаже на клиента исканата услуга, включително и да придобие качеството клиент на банката. Ако се установи, че за клиент на банката има данни за извършване на съмнителни банкови операции, банката е в правото си да прекрати тези отношения.

Мерките за проверка включват следните действия:

- идентификация и верификация на базата на документи, данни или информация, получена от надеждни и независими източници (напр. проверка на лична карта за редовност в МВР).
- идентификация на действителните собственици на юридическите лица и други образувания, включително прилагане на подходящи мерки за изясняване на

структурата на собственост и контрол на клиента;

- събиране на информация за целта и очаквания характер на деловото отношение;
- установяване на икономическия профил / профила на транзакциите и произхода (источника) на средствата и/или имущественото състояние на клиентите;
- текущо наблюдение на сделките и операциите, извършвани в рамките на установените делови взаимоотношения;
- периодична оценка на рисковия профил на клиентите и актуализиране на събраните данни, документи и информация.

В КОИ СЛУЧАИ СЕ ПРИЛАГАТ МЕРКИТЕ ЗА ПРОВЕРКА?

Мерките за проверка се прилагат в следните случаи:

- При установяване на отношения с клиент, включително при откриване на сметка. Първоначалната проверка се осъществява преди встъпване във взаимоотношения с клиента или откриване на сметката.
- При извършване на случайна операция или сключване на случайна сделка на стойност, равна или надвишаваща левовата равностойност на определена сума (според правилата на дадената банка) или нейната равностойност в друга валута, когато плащането се извършва в брой, независимо дали операцията или сделката е осъществена чрез една операция, или чрез няколко свързани операции.
- При наличие на съмнения в точността, пълнотата и съответствието на данните, събрани за верификация на идентичността на клиента, на лицето, в чиято полза действа клиентът, или на действителния собственик.

- При наличие на индикации за изпиране на пари, независимо от всякакви изключения, прагове и последващо прекратяване на отношенията. Всеки случай, при който възникне съмнение за изпиране на пари или наличие на средства с престъпен произход, трябва да бъде отнесен към съответното звено на банката.

Когато поради характера на случайната операция или сделка нейната стойност не може да бъде определена към момента на извършването ѝ, мерките за проверка на клиента се прилагат не по-късно от момента, в който стойността на операцията или сделката бъде определена, и то ако тя е равна или надвишава предварително заложените критерии на банката за праг на сумата, когато плащането се извършва в брой, независимо дали операцията или сделката е осъществена чрез една операция, или чрез няколко свързани операции.

С оглед на минимизиране на рисковете от изпиране на пари при използване на услугите на банките, те често не извършват случайни безкасови операции или сделки на каквато и да е стойност.

Ако в процеса на взаимоотношения със съществуващи клиенти, възникнат съмнения относно тяхната идентификация, идентификационната процедура трябва да се повтори. Ако и след това съмненията все още съществуват или от операциите на клиентите е видно, че информацията, с която банката разполага относно идентичността на титулярите или действителните собственици, не е точна, взаимоотношенията с тези клиенти трябва да бъдат прекратени.

За целите на идентификацията на клиенти – физически лица, законните представители и действителните собственици на клиенти – юридически лица, както и други физически лица, подлежащи на идентификация съгласно приложимото законодателство, банките събират данни. За физическите лица данните са: име; датата и мястото на раждане; официален личен идентификационен номер или друг уникален елемент за установяване на самоличността, съдържащ се в официален документ за самоличност, чийто срок на валидност не е изтекъл и на който има снимка на клиента; всяко гражданство, което лицето притежава; държава на постоянно пребиваване и адрес; данни за професионалната дейност на лицето.

За целите на идентификацията на клиенти – юридически лица, банките събират следните данни: наименование; правно организационната форма; седалище; адрес на управление; адрес за кореспонденция; актуален предмет на дейност и целта и характера на деловите взаимоотношения; срок на съществуване; контролни органи, органи на управление и представителство; вид и състав на колективния орган на управление; основно място на търговска дейност; структура на собствеността, управление и контрол на клиента – юридическо лице или друго правно образувание.

ЕЛЕМЕНТИ НА СТАНДАРТНАТА ПРОВЕРКА

Стандартната проверка. Стандартната проверка, която прилагат банковите институции, за да предотвратят изпирането на пари включва следните стъпки:

- Идентификация и проверка на идентификацията на клиента на базата на документ за самоличност, справка в официален публичен регистър в държава-членка, оригинал или нотариално заверено копие на официално извлечение от съответния регистър за актуално състояние, заверено копие от учредителен договор / акт, други официални документи, както и данни или информация, получени от надеждни и независими източници. Копия се приемат само ако са заверени от друга адекватно регулирана банка, лице, на което банката е възложила функции по идентификация и проверка на идентификацията, нотариус или друг държавен орган / длъжностно лице, компетентно да извършва такива удостоверявания. Актуализацията на клиентските досиета е постоянен процес.
- Идентификация и проверка на идентификацията на физическите лица, които са действителните собственици на клиентите-юридически лица и последващи проверки на информацията с цел поддържане на актуални данни и документи. За целите на идентификацията и проверката на идентификацията на действителния собственик, банките извършват справки по партидите на учредените на територията на Република България юридически лица и други правни образувания в търговския регистър и регистъра на юридическите лица с нестопанска цел и в регистър БУЛСТАТ. В случай че от собствеността на капитала не е видно кои са физическите лица-действителни собственици, както и във всички случаи на чуждестранно юридическо лице/правно образувание, се изисква декларация от законния представител или от пълномощника на юридическото лице.

Когато клиентите са юридически лица, чиито акции се търгуват на регулиран пазар, които се подчиняват на изискванията за оповестяване в съответствие с правото на Европейския съюз или на еквивалентни международни стандарти, осигуряващи адекватна степен на прозрачност по отношение на собствеността, се събира информацията за дяловото участие, подлежаща на разкриване по реда на глава единадесета, раздел I от Закона за публичното предлагане на ценни книжа, или аналогична информация относно дружества на регулиран пазар извън Република България. В такива случаи не се изисква копие от документ за самоличност на действителните собственици, но се събира извлечение от книгата на акционерите / разпечатка на информацията за собствениците, публикувана съгласно изискванията на съответния регулиран пазар.

- Събиране на информация за структурата на собственост, управление и контрол на клиента – юридическо лице или друго правно образувание, което може да бъде направено чрез изискване на декларация, представяне на органиграма, извършване на справки в публични регистри на държави-членки, представяне на оригинал или нотариално заверено копие на извлечение за актуално състояние от официален регистър за актуално състояние и др.

- Изискване на заверено копие от съответната лицензия, разрешение или удостоверение за регистрация – в случай че дейността на клиента подлежи на такива.

- Установяване на профила на клиентите (както физически, така и юридически лица), вкл. събиране на информация най-малко за:

- Държава на клиента – държавата на клиента трябва да бъде преценена, определена и отбелязана;
- Целта, поради която се открива сметката или се установяват деловите взаимоотношения;
- Очаквани операции по сметките на клиента;
- Произход на средствата, които се очаква да постъпват по сметката;
- Очакваната дестинация на изходящи преводи и плащания;
- Размер на приходите на клиента за последната календарна година (за юридически лица);
- Описание на професионалната дейност и бизнеса на клиента;
- Дали клиентът е Видна политическа личност / дали е свързан с такова лице.

Стандартната проверка се осъществява чрез един или повече от изброените способности (в зависимост от обстоятелствата и при спазване принципа за преценка на истинността на представените документи).

Текущо наблюдение. Провеждане на текущо наблюдение на деловите взаимоотношения, включително разглеждане на операциите и дейностите, предприети от клиентите и действителните собственици в хода на отношенията с тях, с цел да се прецени дали тези операции и дейности са съвместими с това, което банката знае за тези лица, техния бизнес и рисков профил, вкл. при необходимост, и за произхода на средствата им. Банките трябва да разполагат с актуални документи, данни и информация.

Предприемане на всякакви подходящи мерки при отказ на клиента да предостави изисквани по закон документи, вкл. въздържане от осъществяване на транзакция и отказ за предоставяне на услуги или извършване на действия.

Блокиране на средства, отказ за предоставяне на услуги или извършване на действия и незабавно уведомяване на Дирекция „ Финансово разузнаване“ (ДФР) в случаите, при които името на клиент на банката/ името на контрагент на клиент на банката е включено в списъците на физическите и юридически лица, спрямо които има наложени санкции по

силата на решение на Министерски съвет, регулациите на ЕС и резолюциите на Съвета за сигурност на ООН.

СЪМНИТЕЛНИ ОПЕРАЦИИ

Съмнителни операции са сделки или операции, за които се приема, че са налице съмнения, че може да са свързани с престъпна дейност или че действителният собственик / лицето, осъществяващо операцията, е свързан с престъпна дейност, като се прави преценка на самата сделка / операция (продукт, характер, честота, размер, сложност и др.); на лицата, които участват в нея (професия, икономически профил, дейност, сделки, бизнес, репутация, минало, ниво на прозрачност на юридическите лица и др.) ; на средствата за сделката.

Установяване на съмнителни операции, когато и да са идентифицирани, трябва да се докладват от служителите на банката до отговорния отдел, който преглежда случая и решава дали да уведомят Дирекция „ Финансово разузнаване“ /ДФР /или не. Това изискване не ограничава правото на служителите при съмнение за изпиране на пари да уведомят директно ДФР.

Примери за „*Фиктивни*“ *операции* – операции без реално касово внасяне и теглене на средства.

Пример 1: Клиентът иска от банковия служител да осчетоводи вноска на каса за 10 000 лв. и теглене на каса на същата сума без реално да предостави средства в брой. Целта е да се натрупат фиктивни обороти по сметката.

Пример 2: Клиентът иска от банковия служител да осчетоводи вноска на каса на 10 000лв. по сметката на фирма А, превод на 10 000лв. от сметката на фирма А към сметката на фирма Б и теглене на каса на същата сума от сметката на фирма Б без реално да предоставя средства в брой. Целта е да се натрупат фиктивни обороти по сметките на фирма А и Б.

СПЕЦИАЛНИ СОФТУЕРНИ ПРОДУКТИ, ПРИЛАГАНИ ОТ БАНКОВИТЕ ИНСТИТУЦИИ

Банките прилагат преимуществено два софтуерни продукта.

Първият е приложение за идентифициране и разкриване на потенциални действия, свързани с изпиране на пари. То анализира и наблюдава клиенти, транзакции, сметки и делови взаимоотношения, като ги сравнява с предварително заложиени критерии. Тези данни се обработват от системата на базата правила за необичайни от гледна точка изпирането на пари действия. Чрез вградената скоринг система обработените случаи се оценяват. Всеки съмнителен клиент се филтрира и следва да бъде проучен.

Вторият е приложение, което засича и предотвратява плащанията към лица, организации или държави, които са обект на санкции съгласно местното законодателство, списъците на ЕС, ООН и др. По-конкретно, приложението спира в реално време всички

транзакции от/към специално посочените лица, организации или държави, включени в гореспоменатите ембаргови списъци.

При извършване на проверка на клиентите се използва специализирано софтуерно приложение за да провери дали клиентите са Видни политически личности или Лица, свързани с видни политически личности, както и дали са обект на санкции съгласно местното законодателство, списъците на ЕС, ООН и др.

Заключение

Като резултат от изследването стигам до извода, че моделът, приложим в Република България, по който банките осъществяват контрол за предотвратяване изпирането на пари е в унисон с изискванията на международните договори, към които страната ни се е присъединила, и на правните актове на Европейския съюз в тази област поради което трябва да бъде оценен положително.

Библиография

Петрунов, Георги. Подходи за оценка на мащаба на изпирането на пари. Сп.

Икономически и социални алтернативи. С.: УНСС, бр. 1 /2015/, с. 130-141.

Петрунов, Георги. Противодействие на изпирането на пари. С.: Издателски комплекс на УНСС, 2013 г.

Пушкарова, Ива. Изпиране на пари. Разграничение от близки до него престъпления. Сп. Теза, 2014, бр. 8 и 9

Закон за мерките срещу изпирането на пари

Директива (ЕС) 2015/849 на Европейския парламент и на Съвета от 20 май 2015 г. за предотвратяване използването на финансовата система за целите на изпирането на пари и финансирането на тероризма.

Директива (ЕС) 2018/843 на Европейския парламент и на Съвета от 30 май 2018 година за изменение на Директива (ЕС) 2015/849 за предотвратяване използването на финансовата система за целите на изпирането на пари и финансирането на тероризма и за изменение на директиви 2009/138/ЕО и 2013/36/ЕС.

ОТЗВУКЪТ, КОЙТО ОСТАВИ КРЯСЪКЪТ НА 2020 ГОДИНА

Мария Сиракова
студент, СУ „Св. Климент Охридски“ – гр. София
e-mail: mariasirakova9@gmail.com

Резюме

2020 – това беше със сигурност годината, която нито един човек, нито едно звено, нито един сектор на света не очакваше. Нито едно предприятие, нито една личност не бяха достатъчно подготвени за този сблъсък, който ни показа, че и най-добрите планове в днешно време могат да се завъртят на 180 градуса, и най-оптималните икономики могат да претърпят тотален срив, и най-успешните методи на управление могат да срещнат провала. Въпреки това обаче всеки проблем среща своето решение и този труд има за цел точно това – да покаже какви са предизвикателствата, възможностите и рисковете пред България в скорошното бъдеще.

Ключови думи:

Щети, криза, ваксини, подпомагане, устойчивост

JEL:

G01, H5, H6, H12,

Увод

Какъв ли щеше да бъде животът ни сега, ако през декември 2019 година по новините не бяхме чули „Епидемия от остър респираторен синдром, свързан с нов коронавирус SARS-COV-2, Ухан, Китай“? Всеки днес си задава този въпрос. В повечето случаи отговорът е в такава посока, че светът, какъвто го познавахме преди, никога повече няма да се върне. Коронавирусът е биологичното оръжие на новото време, с което всеки се сблъска – то е опустошително, непредсказуемо, бурно и с тежки шокове – почти толкова свирепо е, колкото и Втората световна война.

Основната задача на доклада е да отличи специфичните моменти, свързани с Ковид пандемията, последиците, които тя ни донесе, щетите, които ни остави и възможностите, които среща България сега – на прага на световната икономическа криза, отрицателните стойности на икономическите агрегати, масовата заболяемост и високата смъртност. Тази

тема е всеобхватна, динамична и променяща се ежесекундно – статистиките плават, защото във всеки един момент има нов смъртен случай, който от своя страна води до задействането на нови мерки, разчертаването на нови бюджети и планове, свързани с по-бързия изход и по-скоростното възстановяване от рецесията.

ПОСЛЕДИЦИ ЗА БЪЛГАРИЯ

„Кризата с коронавируса е най-големият експеримент, който ще се случи в нашия живот. Този път светът наистина вече няма да бъде същият.“

– Кръстев И., вестник „Дойче Веле“, 2020г.

Често анализаторите сравняват Ковид¹⁰⁷ кризата със световната рецесия от 2008-2009 година, която нанася пагубни щети върху икономическите показатели. Оказва се, че настоящата криза е безпрецедентна и ще надмине по всички индекси тази от близкото ни минало, като заеме трайно място в бъдещето.

България се сблъсква с Ковид за пръв път на 08 март 2020 г., като 5 дни по-късно официално се обявява извънредна епидемиологична обстановка с първоначален краен срок 13 май. Два месеца България и границите и са заключени под тотален lockdown¹⁰⁸. Налагат се строги рестрикции, тъй като здравната система е пренатоварена, икономиката неподготвена, а разпространението на вируса - неминуемо.

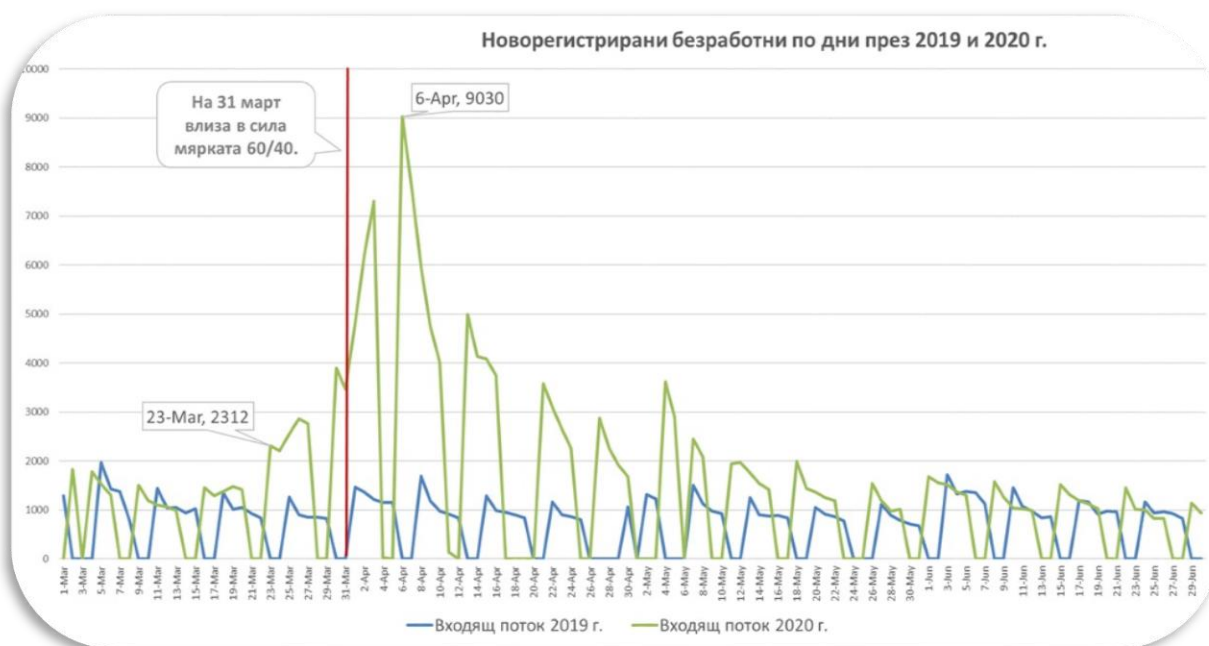
Засегнати сектори

Подобни шокове в здравеопазването са предпоставка за разклащането на стабилността в икономическо отношение, защото едновременно се увеличават разходите за поддържане и възобновяване на здравната система, докато се следва и икономически спад, провокиран от отслабената активност сред обществото. Антикризисните мерки, сред които са социалната дистанция, блокадата на градовете, затварянето на обекти и предприятия, засилват негативния ефект не само върху икономиката, но и върху социалната политика, селскостопанската дейност, туризма и транспорта. Много малки и средни предприятия затвориха врати и не успяха да отворят след разхлабването на мерките. Други отвориха, но се срутиха след поредния lockdown. Справка от агенцията по вписванията сочи, че повече от 60 % от всички фирми са влезли в процедура на несъстоятелност.

¹⁰⁷ Наречен още SARS-CoV-2 е вирус, който е идентифициран за пръв път в Китай през 2019 година, а в последствие се разпространява навсякъде из света – заразяват се и погиват милиони души. Период на световна пандемия и икономическа криза.

¹⁰⁸ Политика за ограничаване на общността, изолиране и социална дистанция.

Графика: Новорегистрирани безработни през 2019 и 2020 г.

Източник: *Солидарна България* | сеп. 18, 2020 | Изследвания, Статии

От графиката става ясно, че темпът на ръст на безработицата се ускорява с всеки изминал ден, като неговият пик се отчита точно при въвеждането на мярката 60/40. Този момент се оказва повратен за икономиката, тъй като е решение за справяне с последвалата безработица и нестабилното финансово положение на предприятията и домакинствата.

Щети и планове за решението им

В тази част на анализа са разгледани някои от съществените макроикономически агрегати, които показват разликите в измененията им в периода 2019–2020г. Значителните различия очертават рамките на новонастъпилата криза в България през 2020 година.

Икономическите размирици са повод за това Европейската комисия да се съсредоточи върху десетки разработки на планове, мерки, анализи и изчисления, които да се задействат в най-скоро време с оглед възстановяването на Европейския съюз от рецесията. Вече е разработен един от най-големите проекти по отношение на Ковид кризата, а именно - планът за възстановяване в размер на €750 млрд.- „Следващо

поколение ЕС“, който акцентира върху възстановяването на щетите и изграждането на екологосъобразен и устойчив Европейски съюз. Сред основните му приоритети са:

- Подкрепата за държавите членки с инвестиции и реформи
- Вид механизъм, чрез който се отпуска безвъзмездна финансова помощ в подкрепа на зеления и цифровия преход, устойчивостта на националните

икономики, подпомагането на държавите членки относно техния стремеж към постигане на неутралитет и подсилване на земеделския фонд за развитие на селските райони.

- Стимулиране на частните инвестиции
 - Инструмент за подкрепа на платежоспособността, модернизиране на InvestEu¹⁰⁹
- Извличане на поуки от кризата
 - Развитие на нова здравна програма EU4Health¹¹⁰
 - Укрепване на механизма за гражданска защита – RescEU

Какви са очакваните резултати?

¹⁰⁹ Програма на Европейския съюз, работеща в подкрепа на екологичното развитие, заетостта и благосъстоянието на държавите членки. InvestEu е основен инструмент, който има за приоритет да подпомогне частните инвестиции, които допринасят за всеобщите развитие и растеж.

¹¹⁰ Здравна програма с парично изражение (2021 – 2027 г.), създадена от Европейския съюз и осигуряваща финансиране на държавите от ЕС, здравните организации, както и НПО.

Таблица: Макроикономически агрегати

Макроикономически показатели	Стойности за 2019 г.	Стойности за 2020 г.
Реален ръст на БВП	3.4%	2.4%
БВП (yoу % ch.)	3.6	-5.2
Коефициент на безработица	4.1%	4.8%
Заети лица (yoу % ch.)	2.3	-3.8
Търговско салдо (млн. евро)	€2 192.4	€- 1 125.4
Текуща сметка (млн. евро)	€1979	€33.6
Износ на стоки (млн. евро)	€2656.6	€2480.9
Внос на стоки (млн. евро)	€29 333	€26 414

Източник: Евростат, НСИ

От таблицата става ясно, че новопоявилият се вирус оказва върху България неимоверно големи щети. На лице е рязко свиване на икономическата активност, в следствие на което процесите, протичащи в икономиката, се забавят. Началото на пандемията доведе до съкращаване на множество работни места, с което броят на заетите значително се понижи. В следствие на наложените противоепидемиологични мерки и затварянето на границите в световен мащаб значително спада количеството на вносни стоки и услуги, което принуждава България да разчита почти изцяло на собствено производство. Според световната банка най-водещата причина за икономическия погром е значителният спад в инвестициите и частното потребление. Кризисното състояние се мени с динамични темпове, като в зависимост от сезона и мерките отчита спадове или възвишения. Към днешна дата обаче икономиката в България се намира в плато, в което вероятността за ръст в показателите е минимална, а прогнозите са мрачни. Правителствата са изправени пред спад на приходите от данъци и значителен ръст на социалните плащания, което от своя страна дава резултат в бюджетните показатели, дълговете и разходите за лихви по заемите. С оглед на това социалната ни политика прилага множество методи и решения, чрез които плавно да нормализира кризата и да я притъпи.

ПЪРВИ РЕШЕНИЯ ЗА СПРАВЯНЕ С КОВИД ПАНДЕМИЯТА

За да се намалят силните трусове от отзвука на коронавируса, правителството предприе множество мерки, които да подпомогнат засегнатите звена – бизнесите и работещите в условията на Ковид пандемията, каквито са медиците, микро-, малките и средните предприятия, големите предприятия, общините, публично-частните

партньорства, самоосигуряващите се лица, земеделските производители и животновъди, както и туризмът.

Подкрепа за бизнеса

България получава от Европейския съюз субсидии и социално подпомагане в размер на над €1.35 млрд., с помощта на които се задействат множество проекти и мерки за социално подпомагане, сред които са „мярката 60/40“, „мярката 3/10“, „Заетост за теб“, отпускането на кредити и портфейлни гаранции, осигуряването на безлихвени заеми в помощ на физическите лица в неплатен отпуск или на тези, които се самоосигуряват, както и въвеждане на мораториум върху плащанията по кредитите на малките и средните предприятия.

Подкрепа за медицината

На отсрещния фронт са лекарите – тези, които посветиха и продължават да посвещават себе си в клетвата да спасяват обществото, да се грижат за него и да го лекуват. В тяхна подкрепа от Оперативната програма „Развитие на човешките ресурси“¹¹¹ Европейската комисия отпуска безвъзмездна подкрепа на стойност от 20 млн. лева, които се преразпределят между медицинските лица на първа линия. Помощта се изразява в допълнително заплащане в размера на 1000 лв. за всеки медик, който е работил в отделение за Ковид лечение.

С началото на 2021 година навлизат и някои нови социални мерки:

- ✓ Минимална заплата – 650 лв. и минимална работна часова ставка – 3,92 лв.
- ✓ Минимална пенсия – 300 лв.
- ✓ Увеличение на детските надбавки – 40 лв. за едно дете, 90 за две деца и 135 за три
- ✓ Помощи за всички семейства със записани деца от 1-ви до 4-ти клас – 300 лв.

¹¹¹ Програма на Европейския съюз, работеща върху два основни акцента: в областта на трудовата заетост и борбата с бедността и социалното изключване.

Мерки в помощ на работодателите и служителите за 2021 г.:

Продължава мярката „Заетост за теб“, с която работодателите разкриват нови работни места, наемат безработни и получават средства да им изплащат МРЗ.

Ще бъдат осигурени обучения за неактивни на пазара на труда и мерки за субсидирана заетост.

Ще действа и програмата за осигуряване на детегледачи.

С 600 млн. лв. мярката 60/40 за запазване на заетостта ще продължи до септември.

С 40 млн. лв. до края на март продължава и мярката 80/20 за секторите „Туризъм“, „Хотелиерство и ресторантьорство“ и „Транспорт“.

До 31 март работниците от затворените бизнеси ще могат да получават компенсации в размер на 75% от осигурителния си доход.

Източник: Covid-19 | Единен информационен портал

МИНИСТЕРСТВО НА ТРУДА И СОЦИАЛНАТА ПОЛИТИКА

Ваксини

Две са основните решения за справяне с Ковид пандемията от гледна точка на здравеопазването:

1. Постигането на стаден имунитет

Колкото повече хора се разболеят, толкова по-бързо ще излезем от кризата. Подходът обаче не намира своето приложение и се стопира още в началото на Ковид пандемията, тъй като статистики сочат, че с този темп и ръст на заболяемост 80% от обществото ще се разболеят до края на лятото (2021г.), което е съпроводено с над 500 000 смъртни случая. Установява се, че прилагането на това решение е съпроводено с редица негативи като високата смъртност, множество болни, сред които голяма част в активна възраст. По този начин се стопират икономическите процеси, увеличава се процентът на безработица и се забавят демографските процеси, което на практика отново води до рецесия.

2. Масовата ваксинация

27 декември е денят, в който за пръв път постъпва ваксина на българска граница. По план 95% от българското население трябва да бъде ваксинирано, което възлиза на 11 млрд. лв. Благодарение на членството си в ЕС България е една от първите страни, които имат достъп до ваксината. Сред основните задачи на политиката е да се намери начин как да се убеди обществото, че ваксинацията ще сложи край на пандемията. И тъй като ваксинирането трябва да бъде напълно доброволно, на дневен ред е задачата какъв

подход е необходимо да се приложи, за да се спечели доверието на гражданите.

„Със старта на ваксинациите се влиза в изцяло нов етап от борбата с коронавируса...“
- Лазаров А, вестник „Капитал“, 2020г.

Какво се оказва всъщност? Не ваксините са пътят към справяне с болестта, а правилната и навременна организация от една страна на правителството и от друга на обществото. Управниците и гражданите са задължени да се обединят под един общ надслов, а именно спасението на икономиката и победата на държавата над една невидима, биологична война. В името на това се създават редица привилегии и начини, чрез които да се улесни достъпът до ваксините за всеки един желаещ да се ваксинира в България.

Към днешна дата почти 115 хил. души са ваксинирани с две дози и близо 573 хил. души с една доза. Процесът се случва поетапно, но се забелязва ръст в желаещите – решението е във времето и в социалната отговорност на всеки един от нас.

ПРОГРАМИ ЗА ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ ОТ КОВИД КРИЗАТА

На ред с плана „Следващо поколение ЕС“ сред основните приоритети на Европейската комисия са заложили още някои планове, които очакват бъдещи изява и реализация.

Връзка с дългосрочния бюджет

Европейският парламент договаря допълнително €16 млрд. като част от седемгодишния бюджет на ЕС, които ще се вложат в програмите за научни изследвания, здравеопазване, подкрепа на младото население, както и подпомагане в процеса на преминаване към неутрална по отношение на въглеродните емисии икономика. Брутният вътрешен продукт на ЕС ще продължи да бъде финансиран от мита, ДДС и БНД. С постъпването на 2021 година се въвежда нова национална вноска, която се основава на рециклираните отпадъци от пластмасови опаковки. Всички тези източници на приходи спомагат за развитието на бюджета на Европейския съюз и са предпоставка за това той да претърпи експанзия.

Нови източници на приходи, които ще подпомогнат за погасяването на заемите:

- Механизъм за корекция на въглеродните емисии на границите
 - Данък върху цифровите технологии
 - Схема на ЕС за търговските емисии
- До юни 2021г.
- Данък върху финансовите сделки
 - Финансово участие, свързано с корпоративния сектор
 - Нова обща основа за облагане с корпоративен данък
- До юни 2024г.

БЪДЕЩИ ПРОГНОЗИ

Таблица: Рискове за България

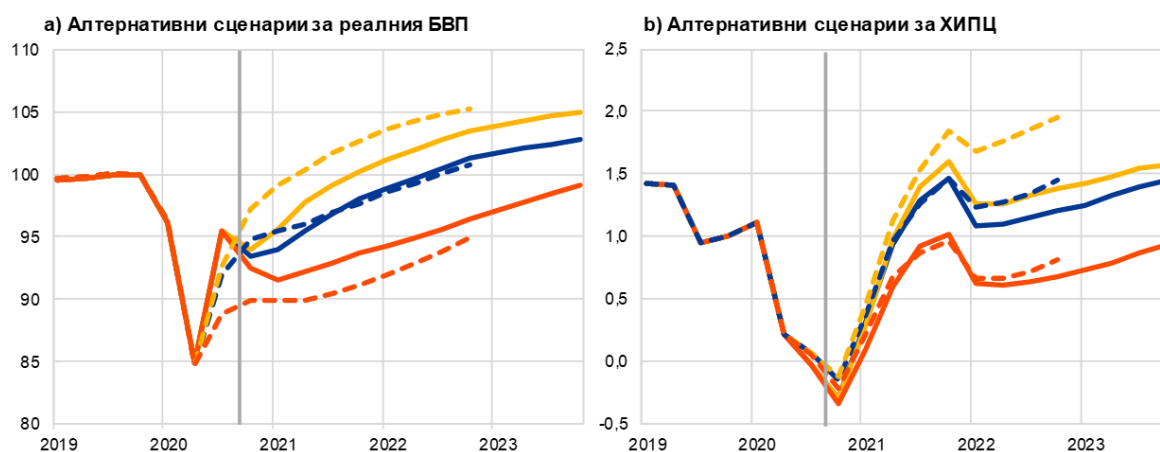
Риск	Процент
Проблеми с работната сила	57%
Дезинтеграция в Еврозоната	41%
Покачване на цените и инфлация	21%
Липса на квалифицирана работна ръка	21%
Нестабилност на пазара	18%
Корупция	18%
Политически риск	12%

Източник: *Economy.bg* | 2020 г.

Таблицата илюстрира прогнозите на учените що се отнася до това с какво ще се сблъска България идните години. Сред основните перипетии са тези, свързани с работната сила, цените и пазара. Очаква се скок на инфлацията от 0,3% през 2020г. до 1% през 2021г. и 1,3% през 2022г., който ще е породен съответно от повишаването на социална и икономическа активност след спада на новозаболените. Толерирането на по-висока инфлация обаче може да облекчи и реши проблема с държавните дългове.

- Прогнози - декември 2
- Лек сценарий
- Тежък сценарий
- Прогнози - септември
- Лек сценарий
- Тежък сценарий

Графика: Алтернативни сценарии за реалния БВП и ХИПЦ инфлацията

Източник: ЕЦБ | Евросистема | 2020 г.

Друг основен риск са инвестициите и провокираната от тях пазарна нестабилност. След шока обществото изпитва страх и несигурност в това да инвестира и да влага средства в бизнеса и икономиката, тъй като от началото на пандемията тя неколкократно

и на вълни претърпява сринове, съпроводени с увеличаване на процента на безработица. Към момента България е изправена пред политическа нестабилност, което от своя страна е заплаха за нас относно това дали Европейската комисия ще реализира и изпълни всички обещани проекти за България. Този негатив е на дневен ред сред задачите на правителството за борбата с кризата в страната. Нейното решение е в обединението.

Таблица: Програми за устойчивост и развитие на България

Програма	Паричен израз на помощта
„Следващо поколение“	Над €7.7 млрд. грантове
Механизъм за възстановяване и устойчивост	€6.217 млрд. грантове €4.549 млрд. заеми
Кохезионна политика 2021-2027г.	€9 млрд. средства за инвестиции
Механизъм за справедлив преход	€1.178 млрд.
REAСТ - EU	€656 млн.
В областта на миграцията	€240 млн.
Управлението на границите и сигурността	Над €5 млрд.
Селскостопанска политика	Над €2 млрд.

Източник: Министерски съвет на Република България

Таблицата дава информация относно различните инициативи на Европейската комисия във връзка с излизането от кризата. Тя показва има ли възможност за възстановяване и за бъдещи устойчивост и развитие за нашата държава.

Всички гореспоменати рискове са стимул за Европейския съюз да създаде нови закони, регулации, планове и проекти за скоростно възстановяване, като подпомага всички страни членки на Европейския съюз. В случай че всичко протече по план, България може да поеме в обратна посока - да намали бюджетните си дефицити и да отбележи скок в макроикономическите показатели. България, като членка на Европейския съюз, следва всички планове и политики съгласно Законодателството на ЕС. Развоят на събитията обаче зависи строго индивидуално от всяка една държава и от начина, по който тя прилага подходите за възобновяване на икономическото развитие. Прогнозите са

обещаващи, тъй като статистиките сочат, че брутният вътрешен продукт ще започне плавно да се покачва след първото или второто тримесечие на 2021г., като до 2023г. той

ще продължава да върви нагоре. Тези данни са доказателство за това, че краят на кризата все пак ще бъде достигнат и икономиката ще успее да завърти правите си и да ги ориентира в една положителна насока.

Източник:

Епицентър | Бизнес

Заключение

Ефектът, който оказва Ковид пандемията, е безпрецедентен. Той отвори очите на хората за нови страхове, за непредсказуемостта на днешния свят и за

динамичността на процесите. Щетите са неимоверно големи и пагубни за всеки сегмент от живота и света. Благодарение обаче на членството на България в Европейския съюз нашата държава е облагодетелствана, защото тя не е сама в борбата със световната пандемия, а наред с още 27 страни, сред които са такива с водещи икономики, от които България черпи не само ресурс, но също така и ценна финансова, социална, морална и политическа подкрепа.

2021 година е годината, която беляза промяна в развоя на събитията. Това е годината на промените, тя е индикатор затова че сме в правилна посока и с малки стъпки се движим към изхода от Ковид кризата. Светлина в тунела със сигурност има, но той е дълъг и към днешна дата тя едва се забелязва. Програмите за устойчивост и развитие обещава да минимизират рисковете, които крие Ковид кризата и да възобнови икономическите процеси.

COVID -19 – вирусът, който похити света за секунди. Днес обществото е на крака, бори се и е готово да нанесе ответен удар. Важно е да знаем едно: решението не се крие в мерките и ваксините, а в търпението и в осъзнаването, че в борбата всички действат заедно, за да могат след нея да действат поединично.

Библиография

1. (2020). България ще разполага с €1.35 млрд. от ЕС за борба с коронавируса. *Икономика. Европари*. Сайт Economic.bg
2. Европейска комисия. (2020). Мерки във връзка с коронавируса. *Живот, работа, пътуване в ЕС*.
3. Европейска комисия. (2020). Часът на Европа: възстановяване и подготовка за следващото поколение. *Кът за медиите*.
4. Европейска комисия. (2021). План за възстановяване на Европа. *Стратегия*.
5. Европейска централна банка. (2020). Макроикономически прогнози на експертите на ЕЦБ. *Изследвания и публикации*.
6. Единен информационен портал COVID-19. (2020). Икономически мерки. *Мерки*.
7. Институт за пазарна икономика. (2020). Макроикономически анализ и прогноза за нуждите за изготвяне на бюджет на Столична община за 2021 г. Стр. 1-28.
8. Милчева, И. (2020). Коронавирус: Какви мерки предприема българското правителство. *България*. Изд. Deutsche Welle.
9. Мургински, П. (2020). Икономически последици от кризата коронавирус. Сайт LinkedIn.
10. Национален статистически институт (2021). Основни резултати от наблюдението на работната сила през 2020 година. *Пазар на труда*.
11. Попова, Р. (2020). Бизнесът вече няма резерви, очаква се лавина от фалити. *При първия локдаун фалитите са били около 15%*. Телевизия Евроком.
12. Проф. д-р Петранов, С., доц. д-р Златинов, Д., гл. ас. д-р Велушев, М, ас. Караиванов, В (2020). Икономически последици от кризата с COVID-19 и мерки за предотвратяването им. Катедра „Икономика“ на Стопански факултет СУ „Св. Климент Охридски“.
13. Съобщение на Европейската комисия. (2020), Брюксел. Координирани икономически мерки в отговор на пандемията от COVID-19.
14. Фискален съвет на България (2020). Икономически последици от коронавирус пандемията.
15. Христов, К. (2021). Централните банки вече са зложник на правителствата. *Бизнес и финанси*. Изд. „Капитал“.

ИКОНОМИЧЕСКИ, СОЦИАЛНИ И ЕКОЛОГИЧНИ МЕРКИ ЗА СПРАВЯНЕ С ПАНДЕМИЯТА ОТ COVID-19 И ПОСЛЕДВАЛАТА ИКОНОМИЧЕСКА КРИЗА

Мартин Наков

ECONOMIC, SOCIAL AND ENVIRONMENTAL MEASURES TO DEAL WITH THE COVID-19 PANDEMIC AND THE FOLLOWING ECONOMIC CRISIS

Martin Nakov, student

VUZF University

E-mail: martin_nakov@abv.bg

Резюме

В доклада се предлагат различни икономически, социални и екологични мерки за справяне с пандемията от Covid-19 и последвалата икономическа криза, които са рационално аргументирани. Направени са анализ на динамика, на коефициенти на еластичност, корелационен и сравнителен анализ на държавни разходи и приходи и БВП. Обоснована е разликата между икономическия растеж и икономическото развитие през призмата на устойчивото развитие, като е анализиран индексът на човешко развитие.

Ключови думи: икономически, социални, екологични мерки, икономически растеж, държавни разходи и приходи, наука, образование, осигуряване, икономическо и устойчиво развитие

Abstract

The report proposes various economic, social and environmental measures to deal with the Covid-19 pandemic and the following economic crisis, which are rationally justified. An analysis of dynamics, elasticity coefficients, correlation and comparative analysis of government expenditures and revenues and GDP have been made. The difference between economic growth and economic development through the prism of sustainable development is substantiated by analyzing the human development index.

Keywords: economic, social, environmental measures, economic growth, government expenditures and revenues. science, education, social security, economic and sustainable development

Въведение

Пандемията от Covid-19 и последвалата **световна икономическа криза** създадоха редица значими проблеми на глобално и локално ниво. Но този деструктивен процес далеч не е към края си. Тепърва икономическите, социалните и екологичните предизвикателства ще се задълбочават предвид редуцирането на монетарните стимули, осигурявани от различните държави и международни институции.

Именно заради това сега, повече от всякога, се нуждаем от **рационални, ефективни и иновативни решения**, чрез които адекватно да реагираме на предстоящите изпитания. Крайно време е интелигентните хора да поемат лична отговорност за своето бъдеще, като помислят какви действия могат да предприемат с цел преодоляване на негативните последици от кризата.

Икономически мерки

Наличието на дългосрочен и стабилен икономически растеж е сред основните цели на макроикономическата политика на всяка една развита пазарна икономика. Доколко тази цел е адекватна, имайки предвид многообразието от значими недостатъци на brutния вътрешен продукт като измерител на растежа, ще дискутираме в последната част от изложението на настоящия доклад, отнасяща се до екологичните мерки.

Обикновено преди различни видове **политически избори** (местни, парламентарни, президентски и други) лицата, които искат да управляват, както и разни **псевдоикономисти**, дават какви ли не **обещания**. Сред тях са намаление на данъчните размери, на осигурителните вноски за социално и здравно осигуряване, на държавните и общинските такси и дори намаление на публичните разходи, като същевременно се обещава увеличение на публичните приходи. За един обикновен човек тези обещания звучат прекрасно, тъй като той привидно ще разполага с повече средства за лично потребление, тъй като ще плаща по-малки данъци, осигуровки и такси. Но дали в действителност нещата стоят по този начин? Нека видим разсъжденията на истинските икономисти.

В Таблица 1. и Таблица 2. са направени 3 вида анализи по отношение на brutния вътрешен продукт, държавните разходи и държавните приходи на **Република България**:

- 1) **анализ на динамиката** чрез използване на статистическите показатели **темп на растеж** (показва колко пъти е изменението на стойностите за две поредни години; ако е по-голям от 1, има увеличение; ако е по-малък от 1, има намаление) и **темп на прираст** (показва с колко процента е изменението на стойностите за две поредни години; ако е по-голям от 0, има увеличение; ако е по-малък от 0, има намаление);
- 2) **анализ на връзката** между държавните разходи и brutния вътрешен продукт чрез използване на **коефициенти на еластичност**;
- 3) **анализ на връзката** между държавните приходи и brutния вътрешен продукт чрез използване на **коефициенти на корелация**.

Година	Държавни разходи в КФП, млн. лв.	Темп на растеж, пъти	Темп на прираст, %	БВП в КФП, млн. лв.	Темп на растеж, пъти	Темп на прираст, %	Коефициент на еластичност (ДР - фактор; БВП - резултат)	Коефициент на еластичност (ДР - резултат; БВП - фактор)
2010	26 755	1,042	4,241	74 407	1,019	1,947	0,978	1,023
2011	26 867	1,004	0,415	80 682	1,084	8,433	1,080	0,926
2012	27 828	1,036	3,580	82 209	1,019	1,893	0,984	1,017
2013	30 418	1,093	9,306	81 919	0,996	-0,353	0,912	1,097
2014	32 482	1,068	6,786	83 857	1,024	2,366	0,959	1,043
2015	34 685	1,068	6,781	89 333	1,065	6,530	0,998	1,002
2016	32 494	0,937	-6,315	95 092	1,064	6,447	1,136	0,880
2017	34 471	1,061	6,083	102 308	1,076	7,588	1,014	0,986
2018	39 516	1,146	14,635	109 695	1,072	7,220	0,935	1,069
2019	45 200	1,144	14,384	118 669	1,082	8,181	0,946	1,057
Средна аритметична	1,060	5,990	x	1,050	5,025	0,994	1,010	
Коефициент на корелация		0,943	Вид на еластичността на връзката				К < 1, отрицателна	К > 1, положителна

Таблица 1. Анализ на връзката между държавните разходи и БВП

Година	Държавни приходи в КФП, млн. лв.	Темп на растеж, пъти	Темп на прираст, %	БВП в КФП, млн. лв.	Темп на растеж, пъти	Темп на прираст, %	Коефициент на еластичност (ДП - фактор; БВП - резултат)	Коефициент на еластичност (ДП - резултат; БВП - фактор)
2010	23 933	0,956	-4,426	74 407	1,019	1,947	1,066	0,938
2011	25 378	1,060	6,040	80 682	1,084	8,433	1,023	0,978
2012	27 469	1,082	8,241	82 209	1,019	1,893	0,941	1,062
2013	28 977	1,055	5,489	81 919	0,996	-0,353	0,945	1,059
2014	29 409	1,015	1,491	83 857	1,024	2,366	1,009	0,991
2015	32 200	1,095	9,488	89 333	1,065	6,530	0,973	1,028
2016	33 959	1,055	5,466	95 092	1,064	6,447	1,009	0,991
2017	35 316	1,040	3,996	102 308	1,076	7,588	1,035	0,967
2018	39 651	1,123	12,274	109 695	1,072	7,220	0,955	1,047
2019	44 049	1,111	11,090	118 669	1,082	8,181	0,974	1,027
Средна аритметична	1,059	5,915	x	1,050	5,025	0,993	1,009	
Коефициент на корелация		0,987	Вид на еластичността на връзката				К < 1, отрицателна	К > 1, положителна

Таблица 2. Анализ на връзката между държавните приходи и БВП

От направените таблични анализи можем да направим следните **изводи**:

1. От анализа на динамиката:

- за периода 2010 – 2019 г. средният **номинален** икономически растеж възлиза на 5,025% и ако от него извадим средната **инфлация** за същия период (1,620%), ще получим средния **реален** икономически растеж за страната, който е 3,405% или кръгло **3,4%**. Това е **изключително благоприятна стойност** като оценка за развитието на икономиката ни, тъй като голяма част от макроикономистите са на мнение, че **оптималният реален икономически растеж се намира в границите от 2% до 3%**.
- за разглеждания период държавните разходи и държавните приходи също нарастват средно с 5,990% и съответно с 5,915% - стойности, които много се доближават до тази на средния номинален икономически растеж от 5,025%, което показва **пряката връзка между публичните разходи и приход и brutния вътрешен продукт на страната**.

2. От анализа на коефициентите на еластичност¹¹²:

- разгледани са два варианта, тъй като безспорно връзката между публичните приходи и разходи, от една страна, и брутният вътрешен продукт, от друга страна, е **двупосочна**;
- процентното изменение на държавните разходи и държавните приходи, приети за независима променлива или фактор, води до по-малко процентно изменение на брутният вътрешен продукт, приет за зависима променлива или резултат (**отрицателна еластичност**); при размяна на фактора и резултата разсъжденията са аналогични – изменението на фактора предизвиква по-голямо изменение на резултата (**положителна еластичност**);
- трябва да отбележим, че средната стойност на коефициентите на еластичност е много близо до единица, което пък показва наличие на **почти нееластична връзка** (изменението на фактора води до същото по размер изменение на резултата), която някои икономисти наричат „**нормална, адекватна или единична еластичност**“.

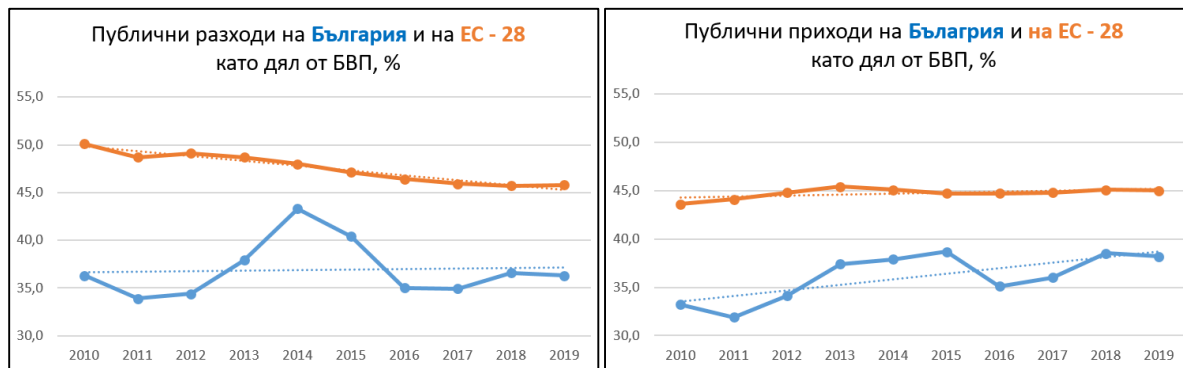
3. От корелационния анализ¹¹³:

- коефициентът на корелация е различен от 0, следователно наистина **съществува обективна връзка между двете разглеждани величини**, която може да бъде характеризирана;
- коефициентът на корелация е различен от 1, следователно **връзката между двете величини е корелационна, а не функционална**; тоест не е възможно да се изведе математически **функцията**, която точно да описва зависимостта между променливите, но все пак е възможно да бъде разработен **иконометричен модел**, който „сравнително“ точно да описва зависимостта между тези променливи;
- коефициентът на корелация е по-голям от 0,7, следователно, имайки предвид, че става дума за връзка между показатели от социалната (в частност – икономическата) сфера, **връзката е „много силна“** и си заслужава да бъде подробно изследвана;
- коефициентът на корелация е по-голям от 0, следователно **връзката между двете величини е правопрпорционална** (нарастването на единия показател води до увеличение на другия показател и съответно намаляването на единия показател води до намаление на другия показател).

Ще направим и кратък **сравнителен анализ** на размера на **публичните разходи и публичните приходи като дял от брутният вътрешен продукт**, за да добием ясна представа как се справя страната ни спрямо Европейския съюз през разглеждания период 2010 – 2019 г. Достатъчно е да разгледаме Графика 1. и Графика 2.

¹¹² Христов, М. Публични финанси. Издателство „Свети Григорий Богослов“, София – 2013 г., стр. 123 – 138 и стр. стр. 199 – 206

¹¹³ Николов, Г. Статистика. Издателство „Свети Григорий Богослов“, София – 2011 г., стр. 158 – 172

Графика 1. Динамика на държавните разходи. Графика 2. Динамика на държавните приходи.

От гореизложените 4 анализа можем да направим **извода**, че държавата ни трябва да се стреми към увеличаване на дела на публичните разходи, за да може да осигури дългосрочен и стабилен икономически растеж, от една страна, и догонване на средното ниво за Европейския съюз. Растежът от своя страна ще доведе до увеличение, при равни други условия, на държавните приходи, чрез които трябва да се доближим до средноевропейското ниво. Ако страната ни разполага с повече приходи, тя ще може да извършва и повече разходи, чрез които да се финансира създаването на повече публични блага и добавена стойност за нацията ни като цяло. От изключителна важност е да се оптимизира икономическата ефективност както на държавните разходи, така и на държавните приходи.

Социални мерки

Ще разгледаме две основни области от социалната сфера, които са от първостепенно значение за съхранението и развитието на обществото. Мерките, които ще предложим, не са предназначени само и единствено за преодоляване на предизвикателствата, които създаде **пандемията от Covid-19**. Те могат да играят ролята на радикални **реформи** в тези области, които да ни помогнат по-бързо и ефективно да се справим с негативните ефекти от настоящата **световна икономическа криза**, които, по всяка вероятност, ще продължат да оказват въздействие върху живота ни поне в следващите 10 години.

1. Наука и образование.

Науката безспорно е **най-значимият фактор за развитието на научно-техническия прогрес**, следователно и за усъвършенстване на човека като социална личност и биологичен вид. Крайно необходимо е хората да осъзнаят **значението на науката** за живота им и дори за обикновено им ежедневие (електричество, интернет, технологии, медицина, инфраструктура и т.н.), за да се „научат“ да ценят високо истинската наука, а не така модерните за времето ни примери за **псевдонаука** (астрология вместо астрономия, нумерология вместо математика, алхимия вместо химия, ...). В тази връзка е

нужно да се стимулира научният труд както в различните основни, средни и висши учебни заведения и академии, така и в институциите от страна на държавата. Стимулите трябва да бъдат и монетарни, и нематериални. Само си представете как би изглеждал светът ни, ако 10% от световните разходи, правени за спортни и развлекателни дейности, бяха инвестирани в научна дейност! Може би сега нямаше да се опитваме да кацнем на Марс, а щяхме подробно да сме изучили Плутон. Но пък така не бихме имали възможността да толерираме и култивираме така „ценните“ за обществото ни глобална посредственост и крайна простащина...

Аналогични мерки трябва да бъдат взети в полза на образованието – още от детската градина, през висшето образование до действителното постигане на **концепцията за учене през целия живот** и усъвършенстването на **метода „учене чрез правене“**. Само по този начин ще можем да преминем на следващия етап от развитието на пазарната икономика – от цифрова (информационна) икономика към **икономика на знанието**, която можем да дефинираме така: *„икономическа система, която представлява особена форма на специфични връзки между участващите в нея субекти: физически лица, юридически лица със стопанска или идеална цел, държави, държавни обединения и други, които влизат в ролята на производители, търговци, потребители на стоки и услуги, при която знанието, пряко или косвено, се явява един от основните фактори за постигане на икономически растеж и осигуряване на икономическо развитие¹¹⁴“*.

2. Здравеопазване и социално и здравно осигуряване.

Едва ли има необходимост да обосноваваме значението на здравеопазването – особено през последната година, в която целият свят се бори с една тежка пандемия, която не дава признаци за приключване в близко бъдеще. Нужна е цялостна **модернизация** на българското здравеопазване – нормативна уредба, апаратура, квалификация на персонала и т.н. Трябва значително да се увеличи делът на **превантивното здравеопазване** чрез различни, чести и адекватни информационни кампании и задължително общо здравно образование.

Що се касае до системата на социалното и здравното осигуряване, можем да направим следните по-конкретни предложения за реформи:

- преминаване от разходнопокривна към **смесена система на осигуряване**, при която водещ да бъде **капиталовият** принцип, като същевременно се запази принципът на **солидарността** за онези лица, които не могат да си осигурят достатъчно висока пенсия чрез личните си капиталови вноски и доходността от тях;
- стимулиране на хората за правене на вноски за **допълнително доброволно пенсионно и здравно осигуряване**, за да могат да си гарантират по-висок стандарт на живот, след като се пенсионират;
- **минимална пенсия**, чийто размер да бъде съобразен с възможността на лицата да осигурят своя **социален минимум** (задоволяване не само на онези потребности, които

¹¹⁴ **Наков, М.** Статия на тема „Приложение и значение на информационната и кибер сигурността за икономиката на знанието“. Списание „Пари и култура“, 2020 г., брой 2

поддържат живота на лицето, но и определена част от социалните му потребности), а в краен случай – своя **екзистенциален минимум** (задоволяване на онези потребности, които поддържат живота на лицето); обвързване на размера на минималната пенсия с **линията на бедност** за съответната година, през която се изплаща пенсията;

- премахване на **максималния размер на пенсията** за осигурителен стаж и възраст, за да се осигури социална справедливост за лицата, които имат най-съществен принос за осигурителната система;
- премахване на **максималния размер на осигурителния доход**, за да се увеличат приходите от осигуровки в полза на държавния бюджет;
- ежегодно **индексиране** на пенсиите, обезщетенията, социалните и универсалните помощи, което да е съобразено с темпа на **инфлацията** и поскъпването на **издръжката на живота**.

Екологични мерки

За голямо съжаление, в наши дни твърде малко хора осъзнават, че ако трябва да класираме основните аспекти на **устойчивото развитие** по степен на важност, то несъмнено **екологичното развитие ще трябва да бъде поставено на първо място**. И не защото в последните години екологията и свързаните с нея проблеми стават все по-актуални, а просто защото ако ние не успеем да запазим така крехкия баланс от различни жизнени показатели за природата, в един момент в не чак толкова далечното бъдеще условията на планетата ни няма да бъдат достатъчно благоприятни за процъфтяването на живота. Сякаш твърде често когато говорим за природата, ния я отделяме от човека, дистанцираме се от нея, което е нелогично – ние хората, като биологичен вид, сме част от природата – ирационално и притеснително би било да мислим, че проблемите, които се отнасят до нея, не са също толкова валидни и за нас.

Именно поради тези причини е от изключителна важност да спрем да пренебрегваме екологичното развитие, което обикновено използваме само като допълнение към останалите два елемента на устойчивото развитие, и поне да го поставяме наравно с икономическото и социалното развитие. **Защото е абсолютно безсмислено да говорим за развитие на световната икономика и глобалното ни общество като цяло, ако не съумеем да съхраним нашия общ дом, Земята.**

Все още е незначителен дялът на политиките на най-високо ниво, от които до голяма степен зависи управлението на най-мощните икономики в света – Европейски съюз, Съединени американски щати и Китай, които правят разлика между понятията „икономически растеж“ и „икономическо развитие“. За нещастие, това важи с почти същата сила и за икономистите, които би трябвало да ги съветват по отношение на провеждането на различните видове икономически политики. Това е изключително съществен проблем, тъй като **лидерите на съответните национални икономики се стремят най-вече към икономически растеж, а не към цялостно и устойчиво икономическо развитие.**

Икономическият растеж представлява „дългосрочен процес на разширяване на потенциалните възможности на съвкупното производство¹¹⁵“, „количествено и качествено усъвършенстване на обществения продукт и на факторите на производството¹¹⁶“, докато **икономическото развитие** е „многоизмерен процес, включващ големи промени в социалната структура, нагласите на населението и националните институции, както и ускоряването на икономическия растеж, намаляването на неравенството и заличаването на бедността¹¹⁷“. Тези две категории се оценяват по различен начин – икономическият растеж се измерва чрез **темпа на прираст на реалния брутен вътрешен продукт**, а икономическото развитие – чрез **индекса на човешко развитие**.

Брутният вътрешен продукт като **основен макроикономически показател в действителност дори не е в състояние да бъде адекватен и рационален измерител на икономическия растеж**, като причините за това са много. Най-красноречивите от тях се свеждат до това, че замърсяването на околната среда, последващото ѝ почистване, изчерпването на невъзобновимите природни ресурси, престъпността, финансовите измами и още редица деструктивни дейности водят до увеличение на БВП, като същевременно индикаторът не взема предвид немонетарните ползи за обществото, защото не отчита цялата неформална или немонетарна икономика¹¹⁸.

Именно заради това сред основните екологични мерки трябва да бъде използването на такъв показател, който да преодолява сериозните недостатъци на брутният вътрешен продукт и да взема предвид и трите основни аспекта на устойчивото развитие, а не само и единствено икономическия растеж. Към настоящия момент индикаторът, който в най-висока степен отговаря на тези изисквания, е **индексът на човешко развитие (ИЧР)**.

Нека разгледаме следващите две таблици, в които държавите са класирани според мястото им по ИЧР в света за 2019 година. Прави впечатление, че 8 от 10-те държави с най-висок ИЧР се намират в Европа, докато и 10-те държави с най-нисък ИЧР са в Африка. Интересна е и следната **зависимост**, която можем лесно да установим:

- средната стойност на ИЧР за първите 10 държави е малко над 2 пъти (2,2) по-висока от средната стойност на ИЧР за последните 10 държави;
- средната стойност на икономическия растеж за първите 10 държави е малко над 2 пъти (2,1) по-ниска от средната стойност на икономическия растеж за последните 10 държави.

¹¹⁵ Йорданова, Е. Обща икономическа теория. Издателство „Дионис“ – София, 2009 г., стр. 145

¹¹⁶ Стоичкова, О. и Китанов, Я. Макроикономика. Издателство „Свети Григорий Богослов“ – София, 2010 г., стр. 178

¹¹⁷ Todaro, M. P. and Smith, S. C. Economic Development. Harlow: Addison Wesley – 2009

¹¹⁸ Добрева, Ю. Устойчиво развитие на икономиката – проблеми и перспективи. Издателство „Свети Григорий Богослов“ – София, 2016 г., стр. 49 – 51

Място по ИЧР в света	Държава	Индекс на човешко развитие	Темп на прираст на реалния БВП, %	Място по ИЧР в света	Държава	Индекс на човешко развитие	Темп на прираст на реалния БВП, %
1	Норвегия	0.957	0.9	189	Нигер	0.394	5.9
2	Ирландия	0.955	5.9		Централна африканска република	0.397	3.0
2	Швейцария	0.955	1.1	188	Чад	0.398	3.0
4	Хонконг	0.949	-1.2	187	Южен Судан	0.433	0.9
4	Исландия	0.949	2.6	185	Бурунди	0.433	1.8
6	Германия	0.947	0.6	184	Мали	0.434	4.8
7	Швеция	0.945	1.4	182	Буркина Фасо	0.452	5.7
8	Австралия	0.944	1.9	182	Сиера Леоне	0.452	5.5
8	Нидерландия	0.944	1.7	181	Мозамбик	0.456	2.3
10	Дания	0.940	2.9	180	Еритрея	0.459	3.8
Средно аритметично		0,949	1,8	Средно аритметично		0,431	3,7

Таблица 3. Първите 10 държави по ИЧР, 2019 Таблица 4. Последните 10 държави по ИЧР, 2019

За 2019 година **България** се нарежда на **56-то** място с ИЧР, чиято стойност възлиза на **0,816**, и положителен икономически растеж от **3,7%** за същата година.

От горепосочената зависимост, както и от характеристиките на показателите брутен вътрешен продукт и индекс на човешко развитие, можем да направим извода, че **икономическият растеж е необходимо, но недостатъчно условие за постигането на икономическо развитие.**

Заклучение

От самото зараждане на икономическата система, чийто първи етап е традиционната икономика, позната още като „затворено натурално стопанство“, общата стойност на активите (материални, нематериални и финансови) в света непрестанно расте. Пример за това е индексът S&P500, който е един от двата, наред с Dow Jones, основни показатели за оценка на състоянието на фондовия пазар в САЩ. Постоянно се произвеждат все повече стоки, предлагат се все повече услуги, в резултат на което нараства стойността на обществения продукт (БВП) в света. Увеличава се и количеството на парите, емитирани в обращение в световната икономика, което се измерва чрез паричния агрегат M0, който наричаме парична база.

В този ред на мисли можем да направим извода, че като цяло човечеството става все по-богато, нали?

Да, само ако обаче вземаме предвид и стойността, която не е обезпечена изцяло с реални активи, а се поддържа до голяма степен от спекулативни мотиви. И докато обществото ни привидно забогатява, в същото време ние изчерпваме с все по-бързи темпове невъзобновимите природни ресурси на планетата ни. Ресурси, повечето от които можем само и единствено да добиваме, но не и ефективно да създаваме. Ресурси, повечето от които са незаменяеми. В действителност ние експлоатираме до краен предел средствата, чрез които можем да задоволяваме безкрайните си потребности като биологичен вид. И защо го

правим? Защото се нуждаем от тези средства ли? Не... Защото се стремим към все по-висок икономически растеж, измерван погрешно чрез brutния вътрешен продукт – показател, чиито същност и начини за изчисляване стимулират свръхпроизводството, изтощаването на природата, замърсяването на околната среда и консумеризма като начин на живот. **В името на така ценния ни БВП ние ежедневно жертваме реална полезност, за да създаваме немалко безполезна стойност, зад която не стои нещо, по-различно от алчност, невежество и лекомислие.**

Именно заради това е необходимо каквито и мерки да предприемем в борбата с пандемията от Covid-19 и деструктивните ефекти от последвалата световна икономическа криза, тези мерки да отговарят на изискванията и принципите на устойчивото развитие. Само така ще можем да осигурим стабилност, социална справедливост и просперитет на глобалното ни общество.

Благодарности

Издавам искрените си благодарности към най-ерудирания Учен, когото познавам, и Учител, който имам – **професор Методи Христов, доктор на икономическите науки**, за всичко, на което ме научи през тази и миналата академична година! Признателен съм му за мъдростта, професионализма и внимателното отношение, чрез които той успя да запали интереса ми в областта на публичните финанси.

NOTES

1. <https://www.minfin.bg/bg/statistics/13>
2. <https://www.minfin.bg/bg/1411>
3. <https://www.minfin.bg/bg/1408>
4. <https://www.minfin.bg/bg/1234>
5. <https://www.minfin.bg/bg/247>
6. <https://www.infograf.bg/dictionary/31>
7. <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
8. <http://hdr.undp.org/en/data#>
9. https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD/GUY/SSD/ISL/HKG/SGP/NER

REFERENCES

Books:

1. **Георгиева, М.** Обща теория на статистиката. Издателство „Мартилен“ – София, 2016 г.
2. **Димитров, Гр.** Здравно осигуряване – организация, практики, проблеми. Издателство „Свети Григорий Богослов“ – София, 2009 г.
3. **Добрева, Ю.** Устойчиво развитие на икономиката – проблеми и перспективи. Издателство „Свети Григорий Богослов“ – София, 2016 г., стр. 49 – 51
4. **Йорданова, Е.** Обща икономическа теория. Издателство „Дионис“ – София, 2009 г., стр. 145
5. **Каменарова, М. и Георгиева, Кр.** Икономически и финансов анализ и контрол. Издателство „Аква Адвертайзинг“ ЕООД – София, 2016 г.
6. **Николов, Г.** Статистика. Издателство „Свети Григорий Богослов“, София – 2011 г., стр. 158 – 172
7. **Стоичкова, О. и Китанов, Я.** Макроикономика. Издателство „Свети Григорий Богослов“ – София, 2010 г., стр. 178
8. **Христов, М.** Основи на финансите. Издателство „Свети Григорий Богослов“ – София, 2013 г.
9. **Христов, М.** Публични финанси. Издателство „Свети Григорий Богослов“, София – 2013 г., стр. 123 – 138 и стр. стр. 199 – 206
10. **Христосков, Й.** Реформите в социалното осигуряване – предизвикателства и решения. Издателство „Свети Григорий Богослов“ – София, 2010 г.

Internet sources:

1. **Наков, М.** Статия на тема „Приложение и значение на информационната и кибер сигурността за икономиката на знанието“. Списание „Пари и култура“, 2020 г., брой 2 (<https://drive.google.com/file/d/1dOy92YBg5lcBLBQXYy60EwHvmrpKaX6x/view>)
2. **Todaro, M. P. and Smith, S. C.** Economic Development. Harlow: Addison Wesley – 2009 ([https://www.edb.gov.hk/attachment/en/curriculum-development/kla/pshe/references-and-resources/economics/Economic%20Growth%20and%20Development\(File%205.2\).pdf](https://www.edb.gov.hk/attachment/en/curriculum-development/kla/pshe/references-and-resources/economics/Economic%20Growth%20and%20Development(File%205.2).pdf))

COMPARATIVE ANALYSIS OF MODERN EUROPEAN SOCIAL MODELS AND THEIR APPLICATION IN THE BULGARIAN ECONOMY

Mila Delcheva,
student, UNWE
e-mail: mila.delcheva@aiesec.net

Introduction

The origins of Social Europe

In the wake of the Second World War, European leaders looked for a framework through which to heal the conflicts between nations that have characterised the history of this continent. From six founding countries, the European Union has grown into 27 Member States with a unique system for decision-making and cooperation. The Treaty establishing the European Community (TEC) set down fundamental social objectives: promotion of employment, improved living and working conditions, proper social protection, dialogue between management and labour, the development of human resources with a view to lasting high employment and the combating of exclusion.

The EU Charter of Fundamental Rights includes chapters on freedoms, equality and solidarity, articulating rights to fair and just working conditions, social security and social assistance, equality between men and women, and trade union rights such as collective bargaining and strike action, among others.

The EU has brought not only a half century of peace but also economic and social progress. The central, underlying principle is one of solidarity and cohesion: that economic growth must serve to boost overall social wellbeing, and not take place at the expense of any section of society.

In this paper a comparative analysis on the modern European social models is being made for examination of their effectiveness to the social policy and standard of living in the European member states. The main factor in the comparison between the social models is the inequality in the society of the states. As Bulgarian citizens we are aware that our country has problems in these social dimensions. Because of that social inequalities in countries like Poland, Slovenia and Slovakia, whose living standard is more or less comparable to the Bulgarian, are being examined through the years. They can be a good example for us, because they have developed their social systems the most in the last ten years. On the other hand, more developed countries like the UK and the Nordic countries which are known for good living standards have not changed their social systems a lot in the last decade.

Where is Bulgaria in the statistics and what we can improve in our social model by looking into these of the other European member states or by applying social directives by the European union, we will see further in the text.

European Social Model

The Commission's 1994 White Paper on social policy described a "European social model" in terms of values that include democracy and individual rights, free collective bargaining, the market economy, equal opportunities for all, and social protection and solidarity. The European social model is a concept that emerged in the discussion of economic globalization and, typically, contrasts the degree of employment regulation and social protection in European countries to conditions in the United States.

Characteristics of the European Social Model

Social Europe's overarching objective must be to create a more equal society: ending poverty and poverty wages, guaranteeing fundamental human rights, essential services and an income that enables every individual to live in dignity. The European Trade Union Confederation has identified five main elements:

- Fundamental social rights, including freedom of association, the right to strike, protection against unjustified dismissal, fair working conditions, equality and non-discrimination;
- Social protection, delivered through highly developed universal systems, and wealth redistribution measures such as minimum income or progressive taxation;
- Social dialogue, with the right to conclude collective agreements, to workers' representation and consultation, and national and European Works Councils;
- Social and employment regulation, covering, for example, health and safety, limits on working time, holidays, job protection and equal opportunities;
- State responsibility for full employment, for providing services of general interest, and for economic and social cohesion.

European states do not all use a single social model, but welfare states in Europe do share several broad characteristics. These generally include an acceptance of political responsibility for levels and conditions of employment, social protections for all citizens, social inclusion, and democracy. Examples common among European countries include universal health care, easily accessible higher education, strong labor protections and regulations, and generous welfare programs in areas such as unemployment insurance, retirement pensions, and public housing.

Because different European states focus on different aspects of the model, it has been argued that there are four distinct social models in Europe: the Nordic, British, Mediterranean and the

Continental. The European Trade Union Confederation believes that while there may be some variations in implementation, common core values and principles underlie Europe's evolution. The EU is built on the principle of social partnership: a compromise between different interests in society to the benefit of all.

In adopting the social acquis the body of European social policy legislation, all 25 EU Member States, sign up to the same framework of rules. This is crucial for progress towards further European integration. The EU is aiming to achieve higher growth and prosperity through a single internal market for goods and services, but in this case it must also recognise the emergence of a single labour market, requiring regulation to establish a level playing field for all. Otherwise, this is the recipe for a 'race to the bottom', with workers paying the price of increased competition through declining standards and working conditions, and firms competing by lowering working conditions instead of by investing in innovation and knowledge.

Welfare states in Europe:

- The Nordic model, in Denmark, Finland, Norway, Sweden and the Netherlands
- The Continental (Christian democratic) model, in Austria, Belgium, Czech Republic, France, Germany, Hungary, Luxembourg, Poland, Slovenia
- The Anglo-Saxon model, in Ireland and the United Kingdom
- The Mediterranean model, in Greece, Italy, Portugal and Spain

Nordic model

The Nordic model holds the highest level of social insurance. Its main characteristic is its universal provision nature which is based on the principle of "citizenship". As regards labour market, these countries are characterised by important expenditures in active labour market policies whose aim is a rapid reinsertion of the unemployed into the labour market. These countries are also characterised by a high share of public employment. Trade unions have a high membership and an important decision-making power which induces a low wage dispersion or more equitable income distribution. The Nordic model is also characterised by a high tax wedge.

Continental model

The Continental model has some similarities with the Nordic model. Nevertheless, it has a higher share of its expenditures devoted to pensions. The model is based on the principle of "security" and a system of subsidies which are not conditioned to employability (for example in the case of France or Belgium, there exist subsidies whose only requirement is being older than 25). As regards the labour market, active policies are less important than in the Nordic model and in spite of a low membership rate, trade-unions have important decision-making powers

in collective agreements. Another important aspect of the Continental model is the disability pensions.

Anglo-Saxon model

The Anglo-Saxon model features a lower level of expenditures than the previous ones. Its main particularity is its social assistance of last resort. Subsidies are directed to a higher extent to the working-age population and to a lower extent to pensions. Access to subsidies is (more) conditioned to employability (for instance, they are conditioned on having worked previously). Active labour market policies are important. Instead, trade unions have smaller decision-making powers than in the previous models, this is one of the reasons explaining their higher income dispersion and their higher number of low-wage employments.

Mediterranean model

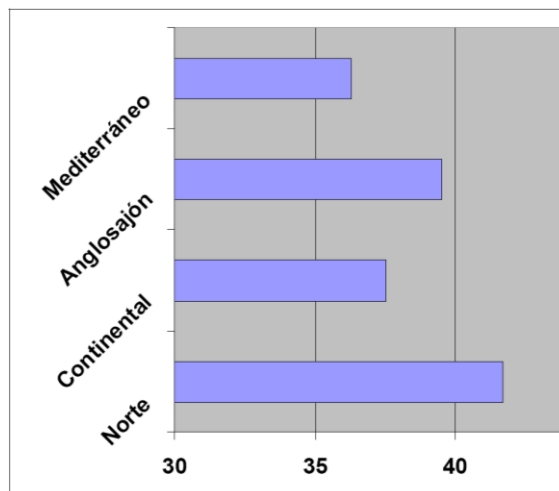
The Mediterranean model corresponds to Southern-European countries who developed their welfare state later than the previous ones (during the 1970s and 1980s). It is the model with the lowest share of expenditures and is strongly based on pensions and a low level of social assistance. There exists in these countries a higher segmentation of rights and status of persons receiving subsidies which has as one of its consequences a strongly conditioned access to social provisions. The main characteristic of labour market policies is a rigid employment protection legislation and a frequent resort to early retirement policies as means to improve employment conditions. Trade unions tend to have an important membership which again is one of the explanations behind a lower income dispersion than in the Anglo-Saxon model.

Reduction in poverty

The graph shows the reduction in inequality after taking account of taxes and transfers, that is, to which extent does each social model reduce poverty without taking into account the reduction in poverty provoked by taxes and transfers. The level of social expenditures is an indicator of the capacity of each model to reduce poverty: a bigger share of expenditures is in general associated to a higher reduction in poverty. Nevertheless, another aspect that should be taken into account is the efficiency in this poverty reduction. By this is meant that with a lower share of expenditures a higher reduction in poverty may be obtained.

Protection against labour market risks

Protection against labour market risks is generally assured by two means: regulation of the labour market by means of employment protection legislation which basically increases firing costs and severance

payments for the employers. This is generally referred to as providing "employment" protection. Also, unemployment benefits which are commonly financed with taxes or mandatory public insurances to the employees and employers. This is generally referred to as providing protection to the "worker" as opposed to "employment".

European Commission's Social Policy

The European Commission supports and complements the Member States' policies in the fields of social inclusion and social protection.

The Europe 2020 strategy for smart, sustainable and inclusive growth sets targets to lift at least 20 million people out of poverty and social exclusion and to increase employment of the population aged 20-64 to 75%. The flagship initiatives of the Europe 2020 strategy, including the Platform against Poverty and Social Exclusion and the Agenda for New Skills and Jobs, support efforts to reach these targets.

Through its Social Investment Package, the Commission provides guidance to Member States to modernise their welfare systems towards social investment throughout life.

The package complements:

- the Employment Package, which sets out the way forward for a job rich recovery,
- the White Paper on Pensions, presenting a strategy for adequate, sustainable and safe pensions,
- the Youth Employment Package, which deals specifically with the situation of young people.

The Commission works together with EU countries through the Social Protection Committee using the Open Method of Co-ordination in the areas of social inclusion, health care and long-term care and pensions (social OMC). The social OMC is a voluntary process for political cooperation based on agreeing common objectives and measuring progress towards these goals using common indicators. The process also involves close co-operation with stakeholders, including Social Partners and civil society.

Social protection system

Social protection systems are highly developed in the European Union (EU). They are designed to protect people against the risks associated with unemployment, parental responsibilities, sickness/health care and invalidism, the loss of a spouse or parent, old age, housing and social exclusion. Member States are responsible for organising and financing social protection systems within their borders. The models vary from country to country, while the EU seeks to ensure that people who move across borders continue to receive adequate protection.

The Commission has put forward what should become a European Pillar of Social Rights. The Pillar should build on, and complement, the EU social “acquis” in order to guide policies in a number of fields essential for well-functioning and fair labour markets and welfare systems within the participating Member States. The preliminary outline of the European Pillar of Social Rights is divided into three main categories in the field of employment and social policies. One of these categories refers to “adequate and sustainable social protection”. This includes access to health, social protection benefits and high quality services, including childcare, healthcare and long-term care, which are essential to ensure a dignified living and protection against life's risks.

Social protection benefits

Social protection benefits are direct transfers, in cash or in kind, by social protection schemes to households and individuals to relieve them of the burden of one or more of the defined distinct risks or needs; benefits via the fiscal system are excluded. Benefits are classified according to eight social protection functions (which represent a set of risks or needs):

- sickness/healthcare benefits – including paid sick leave, medical care and provision of pharmaceutical products;
- disability benefits – including disability pensions and the provision of goods and services (other than medical care) to the disabled;
- old age benefits – including old age pensions and the provision of goods and services (other than medical care) to the elderly;
- family/children benefits – including support (except healthcare) in connection with the costs of pregnancy, childbirth, childbearing and caring for other family members;
- unemployment benefits – including vocational training financed by public agencies;
- housing benefits – including interventions by public authorities to help households meet the cost of housing;
- social exclusion benefits – including income support, rehabilitation of alcohol and drug abusers and other miscellaneous benefits (except healthcare).

Gini coefficient equalised disposable income

The Gini index measures inequality in terms of individual (per capita), net-monetary income distribution (usually after taxes and social security transfers). It varies from 0 (no inequality - everyone has an exactly equal income) to 1 or 100% when there is maximum inequality (total inequality, which would mean that only one person has all income).

Social models comparison by Gini index (2010-2019)

As we can see from the Eurostat survey on the previous slide most of the Nordic countries are dealing well with the inequalities in the society. In highly developed social states as Denmark, Finland, Sweden and Norway the social inequalities are staying stable. Also countries like Estonia, Latvia and Lithuania have developed better social policies due to the European social model. In conclusion the Nordic model deals good with social measures and inequalities over all are staying stable.

As we can see from the Eurostat survey socially developed countries like the Czech Republic, Germany, France, Austria and Slovenia are keeping inequalities low through the years. There are some bad examples from Hungary and Luxemburg, whose social inequalities have risen although the European social measures. However there are countries for which the social measures have helped to develop a better social state like Poland and Slovakia. Their social inequalities have dropped significantly during these nine years.

As we can see from the Eurostat survey Ireland experienced a fall in inequalities, so it has developed better social policies during these nine years. But in the ex-EU member, the United Kingdom, inequalities have slightly risen in the resent years. Overall the two countries are keeping social inequalities stable.

In the survey we notice stable trends in the development of social equality in all Mediterranean countries. That shows that the European social policy helps them to deal with inequalities. The good thing is that in this model only

Anglo-Saxon model	2010	2018
Ireland	30,7	28,9
United Kingdom	32,9	33,5
Average	31,8	31,2

Mediterranean	2010	2019
Greece	32,9	31,0
Spain	33,5	33,0
Italy	31,7	32,8
Cyprus	30,1	31,1
Malta	28,6	28,0
Portugal	33,7	31,9
Average	31,75	31,3

Nordic model	2010	2019
Denmark	26,9	27,5
Estonia	31,3	30,5
Latvia	35,9	35,2
Lithuania	37,0	35,4
Finland	25,4	26,2
Sweden	25,5	27,6
Norway	23,6	25,4
Average	29,37143	29,68571

Continental	2010	2019
Czech Republic	24,9	24,0
Germany	29,3	29,7
France	29,8	29,2
Hungary	24,1	28,0
Austria	28,3	27,5
Poland	31,1	28,5
Luxembourg	27,9	32,3
Slovenia	23,8	23,9
Slovakia	25,9	22,8
Average	27,23333	27,32222

Cyprus and Malta have slightly rising inequalities, but overall Mediterranean countries are

dealing well with inequalities in the last years.

The conclusion that I can make for the survey is that compared to the beginning of the century, when the Nordic model was the best developed; now the Continental model has the leading position in dealing with social inequalities. In these countries the European social policies governed by the European Commission had the best results in time. The Nordic model keeps the Gini-index pretty much stable. In the Anglo-Saxon countries inequalities are rising rather than falling. However the European social model did a good job in the Mediterranean countries till now, too, because they have a trend in lowering the inequalities in their countries and developing a better social state.

Bulgaria										
Year	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Gini index	35,0	33,6	35,4	35,4	37,0	37,7	40,2	39,6	40,8	40,0

The table with data from Eurostat shows that in our country the levels of unequally distributed income are much higher than the European average level. Unfortunately as we can see, the inequalities in Bulgaria are getting higher throughout the years. It seems like the European social directives are not working here or are not applied in the right way. On the other hand we can find a tendency of increasing social inequalities in whole Europe. It is good to make our best to keep the

year	Nordic model	Continental model	Anglo-Saxon model	Mediterranean model
2010	29,37143	27,23333	31,8	31,75
2018			31,2	
2019	29,68571	27,32222		31,3

levels of poverty and financial diversity stable if not lower.

Conclusion

A global responsibility

The European Social Model is an example for the rest of the world of a society based on social justice and solidarity, where economic and social advancement take equal priority, and where decent work and social protection combat poverty and social exclusion. That is why the success of Social Europe is so important not only for European citizens, but also for developing just and fair political systems in other countries. From the beginning of the century until now it has achieved lowering the differences between the social policies of the European countries and developed a similar basic social model for all.

Unfortunately, as everything else, the social model keeps developing in all the countries, especially in Bulgaria. There is always space for a good example and Bulgaria should try its best to provide its citizens with a reliable social system. The measures suggested from the European Union are good but never enough for the social development of a country. The country has to take the responsibility in its hands and to move forward to achieving economic stability and social equality. Because the people of a country are its moving power and they should feel significant in the system to make it work.

Resources

- https://en.wikipedia.org/wiki/European_social_model
- http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?lang=en&dataset=ilc_di12
- <https://www.etuc.org/en/european-social-model>
- <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/files/qe-03-18-396-en-n.pdf>
- <https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/industrial-relations-dictionary/european-social-model>
- https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_238253/lang--en/index.htm
- https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Social_protection_statistics_-_background
- <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=751&langId=en>

ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ – ФИНАНСИРАНЕ, РАЗХОДИ И УСТОЙЧИВОСТ

Михаил Сърнев
Студент, ВУЗФ – гр. София
E-mail: sarnev.misho@gmail.com

Резюме

Целта на настоящата разработка е да бъдат представени начините и особеностите при финансирането на образованието в България и как финансирането му влияе върху икономическия растеж на страната.

Ключови думи: Образование; финансиране на образованието; ефективност; икономически растеж

1. Увод

Пред България възникват множество икономически предизвикателства с всяка настъпила година. Секторът на образованието е в икономическите предизвикателства на България от няколко години и все още е. Финансирането на образованието е от съществено значение за неговото качество.

Разходите за финансиране на образованието в България имат за цел да осигурят ефективното функциониране на образователната система и да обезпечат ускореното модернизиране на структурите и методите на обучение.

Изложението е разделено на две основни части – финансиране на основно и висше образование; анализ и данни за България, сравнена с Европейски съюз.

В първата част са представени:

- начините за финансиране на основното и висшето образование
- разходите за издръжка на обучението на 1 студент
- финансовата автономия и контролът.

Във втората част са изложени:

- анализ на образованието в България
- данни за сравнение от Европейския съюз
- факти.

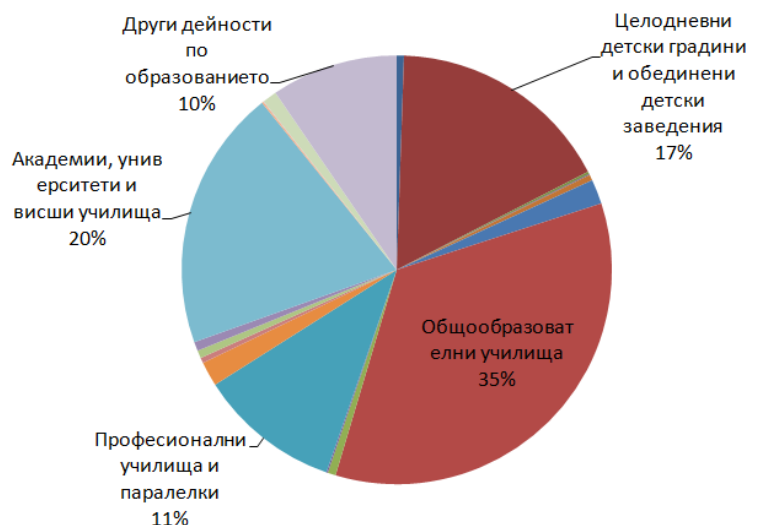
2. Начини за финансиране

Финансирането на държавните учебни институции главно се извършва чрез държавния бюджет, 87%.

Съществуват и други начини за финансиране като Европейските фондове, които предлагат Европейски програми като „Учене през целия живот”, оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”

и други. Образователните институции могат напълно да се възползват от тези схеми за финансиране.

Графика: Структура на разходите за образование през 2007 г.

Фигура 1¹¹⁹

На изложената фигура се изобразява къде се изразходват най – много разходи от бюджета, отделен за образование.

На първо място с 35% са общообразователните училища, на второ място са университетите с 20%, следвани от детските градини със 17%. За професионалните училища се отделят едва 11%.

¹¹⁹ Източник на Фигура 1: ime.bg

А. Основно образование

Училищата в България се делят на две групи – държавни и общински. Държавни са училищата, които са с национално значение и се финансират изцяло от държавния бюджет. Към тази група се отнасят професионалните училища, училищата, в които се обучават деца със специални образователни потребности, училищата за лица, лишени от свобода и българските училища в чужбина. Финансирането на тези учебни заведения става чрез бюджетите на Министерството на образованието и науката, Министерството на културата, Министерството на земеделието и Министерството на младежта и спорта.

Общински са училищата, които са с местно значение и се финансират от общинския бюджет. Тъй като образованието е делегирана от държавата дейност, голяма част от средствата за образование в общините постъпват посредством трансфер от държавния бюджет. При възможност и необходимост общините могат да финансират училищата и от собствени приходи. Контролът върху начина на изразходване на предоставените средства се осъществява от кметовете на общините.¹²⁰

Всички училища могат да се възползват от Национални програми за развитието на средното образование за допълнително финансиране, кандидатствайки на конкурсен принцип.

Финансова автономия и контрол

По Закон за предучилищното и училищното образование, глава 1, раздел 4, „Училищното образование в държавните и в общинските училища е безплатно”. Контролът върху образователния процес, изразходването на средствата и постигнатите резултати се осъществява чрез съответните институции, експерти от МОМН и регионални и общински инспекторати, които имат дадените за това права.

¹²⁰ Източник: Министерство на финансите; Преглед на публичните разходи: Образованието – състояние, проблеми и възможности

В. Висше образование

Както беше споменато на графиката в началото на реферата, разходите за висше образование са по-малки от тези за основно, въпреки че висшето образование играе по голяма и важна роля в реализирането на даден субект, тъй като благодарение на висшето си образование, той става професионалист в съответна област.

Размерът на разходите за финансиране на висшите държавни училища се определя въз основа на броя на студентите, професионалните направления, издаването на учебници и научни трудове, социално – битови и капиталови разходи. Съществува формула, по която се пресмята броят на студентите в дадено висше училище:

$$Б = Ср + Сз/3 + 2*Др + 2*Дз/3 + Ч$$

Б - средноприравнен брой учащи се;

Ср - абсолютен брой български студенти редовно обучение държавна поръчка;

Сз - абсолютен брой български студенти задочно обучение държавна поръчка;

Др - абсолютен брой български докторанти редовно обучение;

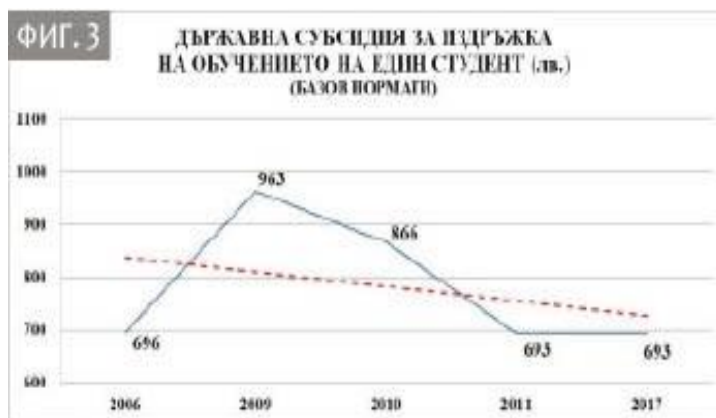
Дз - абсолютен брой български докторанти задочно обучение;

Ч - абсолютен брой студенти, приети по реда на ПМС № 103 от 31.05.1993 г. за осъществяване на образователна дейност сред българите в чужбина и на ПМС № 228 от 20.05.1997 г. за приемане на граждани на Република Македония за студенти в държавните висши училища на Република България.¹²¹

Всички висши училища могат да сключват договори с държавата или с други потребители за извършване на научни и приложни изследвания, както и способността да повишават квалификацията на специалисти с висше образование.

¹²¹ Източник: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/higher-education-funding-12_bg

Разходи за издръжка на обучението на 1 студент

Показателят „Държавна субсидия за издръжка на обучението на един студент“ е от съществено значение при финансовото осигуряване на системата на висшето образование. Целта на всеки университет е да приема повече студенти, защото всеки студент идва със своята необходима субсидия, което означава по – големи бюджетни приходи за съответното висше училище. От кривата се вижда, че най – високата стойност е през 2009 година – 963 лева, като резултат от най – големия процент, отделен от БВП за висшето образование – 0,86%. През следващите години стойността намалява, като достига 693 лева през 2011, каквато е и досега. Намалението на издръжката през 2011 може да се дължи на тогавашната икономическа криза, но единственото обяснение защо издръжката и до днес е в същия размер е това, че инвестирането във висше образование не е сред приоритетите на политиката.¹²² Издръжката на студент остава много ниско според международните стандарти. Държавното финансиране (като процент от БВП) на висшето образование беше нестабилно през последните десет години, и постепенно спадна от 0.82% от БВП през 2001г. до 0.68% през 2007г., покачвайки се силно до 0.89% през 2009г. и спадайки до 0.87% през 2010г. Дори и ако вземем върховата стойност за сравнение с останалите страни членки на ЕС, България остава с изключително ниски показатели.¹²³

Финансова автономия и контрол

Сметната палата по график извършва финансови проверки и външен одит, свързан с дейността на всяко висше училище. Извършват се и проверки за всяко месечно касово

¹²² Източник Фигура 2: <https://trud.bg>

¹²³ Източник: Световна банка, 2013 г. Укрепване на висшето образование в България: възможности за подобряване моделите на управление, осигуряване на качеството и финансиране на висшето образование.

изпълнение на бюджета на всяко висше училище. Ежемесечно се прави обобщен отчет, предоставен от МОМН на Министерството на финансите и на БАН, а на всяко тримесечие – обобщен отчет, който се предоставя на Министерството на финансите и Сметната палата.

3. Факти за образованието в България, данни за сравнение с Европейския съюз и анализи

Анализирайки средната стойност на публичните разходи за образование, в изследваните държави се открояват значителни различия при изразходваните средства.

Държавата с най – ниски разходи – Румъния (3,8%) изразходва почти два пъти по – малко

Държава	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	Средно
България	4.4	3.7	3.8	4.2	4.1	4.4	3.7	3.8	4.1	4.4	3.8	4.0
Словения	6.2	6.6	6.5	6.5	6.5	6.6	6.4	5.9	6.2	6.7	6.6	6.4
Чехия	4.1	4.4	5.2	5.2	4.8	4.8	4.9	4.7	4.7	5.0	4.8	4.8
Румъния	3.2	3.9	4.0	3.5	3.6	3.6	4.1	3.9	4.5	4.1	3.4	3.8

от Словения, където се отделят средно 6,4% от БВП на страната.¹²⁴

Средният процент от БВП за разходи по отношение на образование в Европейския съюз е 5,3%. В България средният процент е 4%, с 1,3% по – нисък от средния такъв в ЕС. За 2017г. процентът от БВП, отделен за образование е 3,7%, което още един път показва, че от 2000 година насам нещата на са се променили. Това ни довежда на разсъжденията, че инвестирането в човешки капитал все още не е приоритет на държавната политика у нас.

¹²⁴ Разходи по функция образование (в процент от БВП) за 2000 – 2010г.; източник: Публични разходи за образование в контекста на стратегия „Европа 2020”

Анализи

Д-р Шанта Девараян и колектив, чрез иконометричен анализ, достигат до извода, че 1% нарастване на публичните разходи за образование допринася за 0.63% увеличаване на БВП на човек от населението.

Професор Ф. Гонанд допринася с анализ, който заключава, че нарастването на ефективността на публичните разходи за образование с 10% може да увеличи БВП в държавите, членки на ЕС с 3-6% в дългосрочен аспект. Това показва, че повишената ефективност на изразходваните средства в сферата на образованието има положителен ефект върху БВП в дългосрочен план.

Заключение

Образователната система е от изключително значение за икономиката на България, тъй като нарастването на качеството на образованието допринася за благосъстоянието на икономическата система. В България инвестициите в човешки капитал не са на едно от първите места по отношение на бюджетни разходи. Това влияе на благосъстоянието на икономиката на страната. Подобряване изцяло на образователната система би довело до покачване на brutния вътрешен продукт, привличане на повече студенти от чужбина и понижаване на емиграцията.

Библиография

- **Йотова, Л.** Глобални предизвикателства и устойчиво развитие в публичния сектор в България.//Икономически алтернативи, бр.4, 2009г.
- **Нейчева, М.** Публични разходи за образование и икономически растеж.//Икономическа мисъл, бр.6, 2008г.
- **Friedman, M.** The Role of Government in Education, 1955
- Публични разходи за образование в контекста на стратегия “Европа 2020”
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm>
- http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/government_finance_statistics
- https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/higher-education-funding-12_bg
- <https://www.mon.bg/bg/3>
- <http://www.nsi.bg>

РАБОТА ОТ ВКЪЩИ – ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВОТО НА НОВОТО ВРЕМЕ

*Никол Траянова,
студент, ВУЗФ – гр. София
e-mail: 190601001@vuzf.bg*

Резюме

Настоящата разработка има за цел да представи същността, зараждането и отделните аспекти на най-бързо възприетия тип работа, а именно – работата от къщи. Предизвикателството зародило се пред обществото и бизнеса ще бъде разгледано и раздробено на съставните му части, за да се добие подробна и адекватна представа за този вид упражняване на работна дейност. Същевременно ще се прави своеобразен паралел и сравнение между работата в офис и тази от къщи, за да се достигне до предимствата и недостатъците на двете, и за да се отговори на въпроса – Кое е по-ефективно, резултатно и удобно за бизнеса и отделния индивид?

Ключови думи: работа, предимства, недостатъци, онлайн, пандемия

JEL класификация: J3, J5, J6.

Увод

Индустриалната революция, преместването на работата от полетата към фабриките, машинизирането на производствените процеси и повишаването на жизнения статус на населението дават началото на едно безспирно развитие. Но днес това развитие отново е на път да се превърне в революция, този път информационна. Разликата се крие в това, че настоящата революция се разви и предизвика множество промени едва за десетилетие, докато индустриализацията е отнела цял век.

Всичко това обаче не означава, че работни практики от индустриалната епоха не са „живи“ и до днес. Продължават да съществуват предприятия и организации, които признават и съзнават, че светът се променя, но те не променят начина си на работа, отказват или просто не успяват да се адаптират. Това от своя страна ги обрича на изоставане от конкурентите, загуба на ефективност, на кадри и пари. Но предизвикателствата за такива предприятия и институции тепърва започват, като първото по-сериозно такова се оказва коронавирусът (Covid-19)¹²⁵, който разби основната „норма“ на предишните поколения

¹²⁵ Световна пандемия, причинена от коронавирусна инфекция (Covid-19)

относно работата, а именно, че трябва да се работи с фиксирано присъствено работно време и на определено местоположение.

Благодарение на пандемията и изолацията успя да се осъществи „мечтата“ на милениалите¹²⁶ за работа без граници. Работа, която може да се извършва по всяко време и на всяко място благодарение на технологичното развитие. Извънредната ситуация и ускореното въвеждане на бъдещите работни тенденции показва, че все повече централизираната офис работа се разглежда като ниско производителна от страна на по-младите и освен това за не особено удовлетворяваща за работещия, както и не достатъчно ефективна за работодателя.

Поради тази причина характеристиките, които дават The Harvard Business Review¹²⁷ и Deloitte¹²⁸ за коронавирус пандемията, а именно „най-важният социален експеримент за бъдещето на работата“ и „машина на времето, водеща към бъдещето“ са абсолютно адекватни и определящи за ситуацията, в която се намира икономиката и пазарът на работна сила към момента.

Тъй като времето и обстоятелствата ни „притискат“ се налага реконструиране на работните процеси и практики, но това от своя страна води и до положителни ефекти, тъй като по този начин всяка една организация ще може да добие нова гледна точка и съответно да прецени за кои дейности е нужно да се осигури работно място и от кои може „да се спести място“, така че служителите да реализират същата ефективност, но работейки, дистанционно.

Правилото, че всяко нещо има и плюсове, и минуси важи и за online работата, но в случая интересното е, че някои от недостатъците на работата в офис може да се разглеждат като предимства, погледнато от страна на online работата, както и обратното. Поради това, разглеждайки и сравнявайки, предимствата и недостатъците е удачно да се анализират основните аспекти, обуславящи online работата и работата в офис.

1. РАБОТНА СРЕДА

Работната среда и атмосферата, която се създава в нея е от основна важност за извършването на каквато и да е работа. Ако средата, в която един служител извършва задълженията си не е предразполагаща и съответно спокойна ефективността в работния процес се намалява автоматично.

- *Работа в офис* – има различно разпределение и позициониране в офис средата, като някои фирми обособяват отделно работно пространство за всеки служител, но с цел да „спестят“ работят в офиси без стени, където всички служители са в едно

¹²⁶ Поколенческа група на родените през 80-те и 90-те година на XX век.

¹²⁷ <https://hbr.org/2020/04/how-the-coronavirus-crisis-is-redefining-jobs>

¹²⁸ <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/uk/Documents/human-capital/deloitte-uk-workforce-strategies-for-post-covid-19-recovery.pdf>

пространство, което създава предпоставки в работните процеси, както и липса на достатъчно лично пространство. Положителната страна на работата в обособена офис среда е, че служителите разполагат с консумативи, които са им предоставени от работодателя и в повечето случаи те ги използват безвъзмездно.

- *Online работа* – в повечето случаи работата от вкъщи се счита за удобство, защото уютът на дома предразполага към спокойствие и необезпокоявано извършване на работна дейност. Но погледнато от друга страна домашната среда може да бъде особено разсейваща и пречеща на концентрацията, тъй като има много външни фактори, които биха могли да повлияят негативно (ремонт на съседи, телевизия, семейни разговори, лоша Wi-fi връзка, обзавеждане, което предразполага към релакс, а не към работа и т.н).\

2. УПРАВЛЕНИЕ, КОНТРОЛ И ОРГАНИЗАЦИЯ

Управлението, контролът и организацията в офис среда неминуемо се осъществява по-лесно, тъй като работодателят има пряк досег със служителите, вижда кой, кога и какво прави, дава навременни наставления и има реален поглед върху работата на всеки. Докато при online работа всичко това се реализира значително по-трудно, тъй като няма пряк контакт между служител и работодател. Но има и друга гледна точка, която предизвиква успокоение у служителите, работещи online, а именно, че се поражда чувство за самоуправление и липса на страх, че шефът постоянно „дебне“ отнякъде. Това обаче е нож с две остриета, тъй като липсата на организация и контрол може да предизвика хаос в работата, но може и да повлияе положително с повишаване на ефективността на някои от служителите.

3. КОНКУРЕНЦИЯ, МОТИВАЦИЯ И КАРИЕРНО РАЗВИТИЕ

При работата от вкъщи е твърде възможно човек да загуби мотивация и да спре да изпълнява задачите си с достатъчно хъс. Работата може да се превърне в поредната досадна задача. Липсата на пряк досег с колеги и поглед върху техните постижение би довело до загуба на конкурентоспособност, от което ще последва и отдалечаване от евентуално израстване в кариерната йерархия. Работната среда в офис психологически дава тласък напред, тъй като виждайки напредъка на колегата се създава конкуренция и амбиция за лични постижения. А и работната среда донякъде гарантира, че усилията, които полага служителят ще бъдат забелязани от работодателя. Дори най-малкото усилие понякога слага началото на кариерното издигане, но това малко усилие трудно би се забелязало в online работна среда.

4. ВЗАИМОВРЪЗКИ И ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ МЕЖДУ СЛУЖИТЕЛИТЕ

Осъществяването на работни връзки и взаимодействие в online среда определено е по-трудоемко, тъй като обмяната на информация, документи и провеждането на разговори

е забавено, а понякога дори невъзможно. Работата по проект онлайн, а още повече, когато това трябва да се извърши от екип може да предизвика конфликти и неразбирателство, тъй като реализацията и физическото изграждане на проекта обикновено не се осъществява от всички. В офис среда екипната работа е по-организирана, задава се време и място, на което членовете на екипа ще извършват определена дейност, като всеки ще може да даде своите идеи своевременно, те да се реализират към момента и ако има проблем той да бъде предварително идентифициран и отстранен. Проектната и екипна работа online може да се определи като времеемка, а от друга страна, ако екипът е новосформиран неговата консолидация би могла да се окаже и невъзможна. Поради тази причина естественият контакт очи в очи не бива да се пренебрегва, тъй като хората са създадени да общуват, а когато общуването е затруднено по някаква причина работата не винаги потръгва лесно.

5. РАЗХОДИ

Когато се работи в офис всички разходи се поемат от работодателя, а в редки случаи служителите плащат част от консумативите, необходими в рамките на работния ден. При online работата обаче е твърде вероятно домакинските разходи, а и не само те да нараснат, защото консумацията на всичко въкъщи е постоянна, а разходите остават за сметка на служителите. Но за работодателя работата online е предимство, защото по този начин се пести от наем на офис и още много други разходи.

6. ВЪЗНАГРАЖДЕНИЕ, БОНУСИ И ПОВИШЕНИЯ

Поради липсата на някои разходи, които се правят при работата в офис, online работата може да окаже положително влияние върху заплатата на служителите и получаването на повече бонуси, но негативната страна на нещата е, че работейки от въкъщи повишението се превръща във все по-трудно достижима цел поради факта, че е твърде вероятно работодателят да не забелязва всички усилия на служителите си.

7. РАБОТА В ПОВЕЧЕ ОТ ЕДИН КЛИЕНТ ИЛИ РАБОТОДАТЕЛ

Работата в офис на 8-часов работен ден автоматично изключва възможността за втора работа, защото никой работодател не би толерирал присъствие в неговия офис и извършване служебни задължения и задачи за друг работодател. В режим на online работа обаче това би било възможно, тъй като служителят може да разпредели времето си, така че да успява да се справи със задачите и на двете си работни места без едното да е за сметка на другото. Не трябва да се пренебрегва фактът, че се случва служители да свършат работата си и просто да седят и да бездействат до края на работното време, като това време може да се инвестира в друга работа, която да носи доход на индивида.

8. РАБОТНО МЯСТО

Не всеки може да си позволи да обособи офис пространство в дома си, където да работи необезпокоявано. Това поражда недостатъка на online работата, като дава възможност за разсейване, заемане на неправилни пози и настаняване на места, непригодни за работа. Погледнато от друга страна работата в офис предразполага, обзавеждането там е специфично, всичко е подредено, налично е бюро или друго обособено подходящо работно място, което да е съобразено с естеството на извършваната работа.

9. РАБОТНО ВРЕМЕ И РАБОТНИ ПАУЗИ

Работещите online имат възможността да планират, както преценят работното си време и почивките, докато в офиса липсва тази гъвкавост, защото обедната почивка и работното време са по-строго регламентирани.

Данни на NordVPN от април 2020 г.¹²⁹ показват, че голяма част от работещите от вкъщи прекарват от 2 до 3 часа допълнително в работа, като се забелязва и скок в работата след полунощ до 3 сутринта, което показва, че вероятната липса на работен процес през деня се компенсира през нощта, а това не би било възможно в офиса.

10. КОМУНИКАЦИЯ В РАБОТНА СРЕДА И ИЗВЪН НЕЯ

Статистическите данни сочат, че прекарваме около 35 години от живота си в работа¹³⁰, което означава, че също толкова време прекарваме и с хората на работното си място. Повечето служители в една организация създават приятелства и връзки помежду си, които траят цял живот, учат се взаимно и си взаимодействат ежедневно, поддържайки близки контакти и извън работата. Но това се оказва не особено възможно в условията на online работа, тъй като комуникацията между служителите там най-често се реализира в работни разговори и конферентни срещи и събития, където хората няма как да се опознаят и създадат връзката, която се осъществява чрез контакта лице в лице. За некомуникативните хора online работата би попречила на създаването на нови контакти, докато в офис среда комуникацията малко или много е неизбежна.

11. СВОБОДНО ВРЕМЕ И ЛИЧЕН ЖИВОТ

При работата от вкъщи домът се превръща в работно място, където границите между работа, лично, свободно време и семейно време се смесват. За едни работата online е благословия, защото така могат да прекарват повече време със семейството си, дори и това да не е пълноценно време. За други пък този вид работа е неприемлива, защото семейството разсейва, изисква внимание и понякога присъстващите членове не се съобразяват. Работата от вкъщи размива и възможностите за свободно време, тъй като когато човек реши да си

¹²⁹ <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/coronavirus-lockdown-working-longer-hours-home-nordvpn-a9485386.html>

¹³⁰ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Duration_of_working_life_-_statistics

почине просто измества лаптопа или устройството си, но след малко, сещайки се за нещо важно, пак го взема и започва да работи.

12. ПЛАНИРАНЕ И ЕФЕКТИВНОСТ

Планирането е задължителна функция на мениджмънта, то винаги поражда покачване на ефективността, но дистанционната работата определено дава малко повече възможности от офисната такава, защото няма как по време на среща в офиса да се пътува към друг град, докато с online работата всичко това е възможно.

13. ИЗВЪНРЕДНА АНГАЖИРАНОСТ

Когато се поема отговорност за другите (деца, домашни любимци и т.н) е трудно да се полагат грижи за тях, докато служителят е в офис. Също така е трудно да се върши домакинската работа след тежък работен ден. Но с online работата е възможно да се комбинират повече и различни по естество задължения.

14. ПЪТУВАНЕ ДО РАБОТНОТО МЯСТО

Пътуването до работа и трафикът са времеемки за повечето работещи, но това тотално може да се избегне чрез дистанционната работа. А и не трябва да се забравя, че това би повлияло положително и на околната среда.

15. УИКЕНДИ И ПОЧИВКИ

Всяка почивка и работен уикенд може да се превърне в работно удоволствие чрез online работата, защото може да работите по всяко време и на всяко място, като единствено е нужна надеждна интернет връзка.

16. ОБЛЕКЛО

На последно място е облеклото, което за някои е от особена важност. В повечето офиси има определен дрескод, който е нужно да се спазва, като никой не пита служителите дали това облекло го кара да се чувства удобно и добре. Когато се работи от вкъщи облеклото отново е от особена важност, но по отношение на удобството, а не на официалния вид и представителност. Все пак трябва да се отбележи, че със сигурност е по удобно да се седи на стол облечен в анцуг, а не с тесни дънки или панталон.

Заключение

Въз основа на разгледаните по-горе аспекти, предимства и недостатъци на online работата може със сигурност да се каже, че начинът на работа навсякъде се променя поради влияние на външни фактори. Реакциите към всяко нововъведение са смесени, но адаптацията е наложителна, тъй като, когато светът се развива и върти, то е неизбежно и

ние да се развиваме и въртим с него. Някои хора смятат online работата за стресираща и натоварваща, други пък са на обратното мнение, всичко зависи от нас – хората.

Ние, нашите амбиции, цели и мечти дават възможност да изберем как да гледаме на една ситуация. Дали ще видим в нещо предимства или недостатъци е личен избор. Но днес имаме нова възможност, алтернатива на традиционната работа в офис, което дава свобода сами да определяме какво, кога, как и къде да работим, което от своя страна ни прави по-независими, но и приспособими.

Както online работата, така и работата в офис имат своите плюсове и минуси. В зависимост от личните нужди на служителя към дадения момент, той може да избере подходящия вариант за себе си. Но не бива да се забравя и отрича „новото“, а напротив да се извлече максимална полза от него, така че усилията, които се полагат да дават ако не по-висок краен резултат, то поне равен на положените усилия и направените разходи

Библиография

1. <https://hbr.org/2020/04/how-the-coronavirus-crisis-is-redefining-jobs>
2. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/uk/Documents/human-capital/deloitte-uk-workforce-strategies-for-post-covid-19-recovery.pdf>
3. <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/coronavirus-lockdown-working-longer-hours-home-nordvpn-a9485386.html>
4. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Duration_of_working_life_-_statistics
5. <https://www.forbes.com/sites/nextavenue/2020/04/10/is-working-from-home-the-future-of-work/?sh=a5a0cfb46b1f>
6. <https://remoters.net/remote-work-trends-future-insights/>
7. <https://remoters.net/tips-methods-apps-work-from-home-remote-productivity/>
8. <https://lp.buffer.com/state-of-remote-work-2020>
9. <https://www.visualcapitalist.com/how-people-and-companies-feel-about-working-remotely/>

WHEN THE BUSINESS ENVIRONMENT IS COMPLEX AND UNCERTAIN, THE MANAGERIAL TOOLS HAVE TO BE COMPLEX BUT CERTAIN (STATISTICAL AND ECONOMETRIC INSTRUMENTS) – THE POWER OF THE CONTEMPORARY MANAGER.

Rosen Todorov
student, UNWE
e-mail: rm_todorov@abv.bg

Abstract: The study of the processes in society and the logic to which they obey is fundamentally important. In an era of fierce competition between market participants, globalization, digitalization, Covid-19 pandemic and political uncertainty, making reliable and timely business decisions is a complex task and modern managers must rely on proven solutions. On this basis, the report will attempt to summarize the importance of knowing the fundamental statistical and econometric tools that support the success of any organization.

Key words: statistics, econometrics, management, efficient decisions

JEL: C12, M11, O31

“Statistical thinking will one day be as necessary a qualification for efficient citizenship as the ability to read and write.”

H.G. Wells (Lock, 2013)

INTRODUCTION

The relevance of this topic is due to the fact that modern business environment is very complex, but modern business has powerful tools that simply need to be known, studied and implemented in the management of the organization. The existence of different sciences is determined by the different nature and content of the phenomena in the objective reality, because the different phenomena give rise to different regularities. The study of the processes in society and the logic to which they obey is fundamentally important. Especially nowadays, when the processes are extremely complicated, ultra-fast, non-linear and stochastic, it is necessary to be used complex and up-to-date tools, on the basis of which to be made informed and accurate business decisions. On the one hand, in our daily lives we are constantly confronted with a flow of information about negative macro phenomena such as pandemics, recession, health crisis, political crisis, disturbed international relations, trade wars, deteriorating economic indicators, over-indebtedness of countries and individuals. On the other hand, we are also witnessing an information flow affecting the constant pursuit of organizations to achieve high quality, quality management, meeting the ever-increasing consumer expectations in both qualitative and quantitative terms. Exactly here a source of positive change and a catalyst for progress in the difficult times of our existence can be found - the use of accurate and proven statistical and econometric tools.

EXPOSURE

The genesis of statistical practice can be traced back to the first organized attempts to collect mass data on population, property, army and others in ancient countries such as Rome, China, Egypt, Greece. Even at this early stage of the development of modern public life, the needs of the government require the creation of specific tools and approaches for working with large populations and the establishment of patterns and relationships between the studied phenomena. Due to the complexity and diversity of phenomena and processes, and due to the development of organized government, phenomena are classified into two main areas - single and mass phenomena. Single phenomena are defined as separate objects or events that exist independently of other phenomena and are interrelated with them. Their study could establish certain patterns that are valid for each individual, specific case or event. It is assumed that the single phenomena are deterministic and their behavior can be described by the already established regularity. (Angelova, 2013) Mass phenomena are aggregates of a variety of individual units or cases that have inherent patterns. These patterns are manifested only in the organized monitoring of the whole population, i.e. the existing connections between the phenomena cannot be established on the basis of a study of the individual units. In the specialized literature it is accepted that statistics is a universal science, the subject of which are statistical regularities. The role of the use of statistics in modern business is indisputable mainly due to the possibility to study the quantitative side of mass phenomena and processes, which is inextricably linked with their qualitative definition and especially in specific spatial and temporal boundaries. (Angelova, 2013) The main goal of this type of research is to find and clearly define the patterns in their current state and development trend.

For the purposes of this report, the main statistical and econometric quantities and methods will be considered in a summary version in order to mediate their application in the practice of each current and future manager. To conduct a statistical study related to establishing and defining relationships between phenomena and factors of the real business environment requires knowledge and use of different types of theoretical distributions, measures of the central tendency, measures of dispersion, testing of statistical hypotheses, analysis of variance, regression analysis and correlation analysis. In the course of a statistical study, data on empirical distributions and theoretical distributions are used. The first are obtained after the collected data are processed by a specialized statistical tool. The latter serve as a model of the empirical, i.e. they illustrate what a particular empirical distribution should look like. Many variables related to specific business environment processes are normally distributed or close to the normal distribution, but other processes are described by a different type of distribution. The correct definition of the law to which the surveyed data are subject is essential for reliable results. An important factor is the measures of the central tendency - arithmetic mean, mode, median, quartiles, percentiles, etc. In essence, they are divided into two main sections: algebraic averages and non-algebraic averages. At the different stages of the statistical survey, the average values are used alone or in combination with each other and with other statistical indicators. On the next place, it is essential to determine the measures of variation - standard deviation, variance, inter quartile range. Statistical variation is considered to be one of the main indicators characterizing statistical datasets. Since the individual units in the studied population differ both from each other and from the arithmetic mean,

the different variation measures give a numerical expression of these differences in the studied population, which is very important for the process of establishing the relationship between phenomena and processes. The considered ones are directly applied in the most modern concepts for production and management improvement, examples of which are the "Deming Cycle", the "DMIAC" approach, the concept of "Total Quality Management", the concepts "Six Sigma" and "Lean Production" and others.

The characteristics of the modern business environment require managers to have the knowledge and skills to make accurate, timely and reliable decisions in an environment of uncertainty and risk. It is necessary to use specific statistical tools that allow statistical conclusions to be drawn. By their nature, they represent probabilistic conclusions due to the fact that as a result of a representative study based on data from the sample, information is obtained about the characteristics of the units of the general population. The advantages of this type of study are great and of high practical value for modern business. The main advantage is the ability to study a small number of units, which allows expanding the scope of the study, deepening the study of certain characteristics of the phenomenon, high level of accuracy of the findings and results and cost-effectiveness. When working with samples, it inevitably occurs the possibility of an error, which must be taken into account in the work of the researcher, respectively the decision-maker.

An established way for support of the decision making process and prevention of mistakes is the statistical testing of hypotheses. It is associated with the parameters of the distribution of a certain random variable. Since it is not always possible to study a random variable comprehensively, statistical hypothesis testing is based on empirical information from samples. The main task of the study is to confirm or reject a certain, pre-defined assumption about the nature of the existing difference between the parameters of the general population and the parameters of the sample, as well as between the parameters of two or more samples. These differences can be statistically significant, i.e. caused by the action of a specific factor or accidental. (Petrov, 2009) The tasks related to statistical testing of hypotheses have a solution algorithm built on several coherent stages. Defining the null and alternative hypotheses, determining the level of significance, choosing the criterion for the test, calculating the empirical value of the selected criterion, determining the critical (table) value of the selected criterion, comparing the empirical value and the critical value and taking decision. The individual stages of hypothesis testing contain specific terms, the summary clarification of which would contribute to the completeness of the described algorithm.

Zero hypothesis - with the zero hypothesis it is stated that there is no difference between the studied variables or if there is any difference, it is random, i.e. not statistically significant. Alternative hypothesis - with the alternative hypothesis it is claimed that there is a statistically significant difference between the studied variables, which is not accidental. Level of significance - is called a first-order error or α -error and is admitted when the null hypothesis is true, but is rejected. The testing of statistical hypotheses can be performed in three directions - difference between mean values, difference between relative proportions and difference between variances. For the purpose of the analysis, different tests can be used - Z-test, t-test, F-test, Chi Square-test and others. The empirical value of the selected criterion is found using a specific formula. The

critical value of the selected criterion is found by using its corresponding table. Critical area - the set of those values of the selected criterion for which the null hypothesis is rejected. Depending on how the alternative hypothesis is defined, the critical area can be one-sided or two-sided. One-sided critical area - it is assumed that the risk of making α -error is oriented only in one direction (left or right). Two-sided critical area - it is assumed that the risk of making α -error is distributed equally from left and right. Degrees of freedom - the number of measurements in the sample minus the number of restrictions imposed on them. It is necessary to clarify that some of the methods for testing statistical hypotheses are parametric and others are non-parametric. The main difference between them is that the use of parametric tests requires knowledge of the type of data distribution and strong scales. While non-parametric tests do not have a requirement for the type of data distribution and can be applied to weak scales.

In cases where business practice requires a study that combines empirical data presented on both strong scales and weak scales, specialized and very reliable method is used to test hypotheses named the Analysis of Variance (ANOVA). It is considered one of the most powerful methods for testing statistical hypotheses and has many applications in business and science. The Analysis of Variance (ANOVA) is based on the comparison of two independent, substantive estimates of the total variation of the units in the general population. (Kaloyanov, 2014) Its application aims to answer the question of whether the influence of a certain phenomenon or group of phenomena is statistically significant for the change of another phenomenon. The first phenomenon is called the factor-phenomenon, while the second phenomenon is called the result-phenomenon. With the help of Analysis of Variance, a wide range of scientific and practical issues are solved. (Petrov, 2009)

When a case arises in business practice or science that requires analysis of data presented on a weak scale (usually nominal), often it is used the well-known statistical hypotheses test Chi-square. It allows the analysis of categorical characteristics, examples of which are gender, qualification, marital status, race, ethnicity, level of education and others. Also, its application is suitable when data for more than two sets are available. The method allows analysis in several key areas: comparison between the variance of the general population and the variance of the sample; testing a hypothesis regarding the variation of a set of data with a normal distribution; testing a hypothesis regarding the difference between relative proportions; hypothesis testing on different categorical features. (Kaloyanov, 2014)

Regression and correlation analysis have a very strong application in modern management. When it is necessary to do research on the direction and strength of the dependence of certain variables, two main questions arise. The first concerns the form of the relationship between the studied variables. It can be straight or reverse, and the answer to this question is given through the application of regression analysis. Its main purpose is to make a quantitative description of the influence of the phenomenon-factor on the phenomenon-result. The second question concerns the strength of the relationship between the studied variables. It can be rated on a specialized scale (such as very weak, weak, moderate, strong, very strong or complete) based on the calculated correlation coefficient. What is specific about correlation analysis is that it allows a wide range of analyzes in the presence of a variety of empirical data in the real business environment. In other

words, different types of empirical data can be analyzed with different formulas from the family of correlation analysis, which actually makes it a powerful and reliable method for studying relationships between variables. There are single and multiple, linear and nonlinear regression and correlation.

The science of econometrics is of fundamental importance for modern management concepts. It is a relatively young science and is accepted as interdisciplinary, as it combines the scientific fields of mathematics, statistics and economics. Its outstanding contribution is based on the following general directions in which econometrics can support the management of the organization: assessment of the connections and dependencies in the economic and socio-economic systems on the basis of empirical data from the respective processes; implementation of testing of statistical hypotheses regarding the adequacy of the created models; realization of accurate forecasting. (Boshnakov, 2020) These allow management decisions in an environment of uncertainty and risk, rapid and nonlinear development of processes and phenomena, namely the characteristics that largely predetermine the challenges facing modern managers. In order to make a reliable and reasonable decision, it is necessary to analyze the collected empirical data characterizing the studied process or phenomenon. The analysis is made on the basis of a specific mathematical model that describes the relationship between the phenomena. But between the creation of a model and its subsequent successful use, there are a number of steps that need to be implemented.

The general question is to determine to what extent the conclusions drawn from the sample data adequately and reliably represent the characteristics of the general population. This requires the verification of the econometric model, which consists of the following main stages: testing a statistical hypothesis regarding the adequacy of the econometric model; measuring the stochastic accuracy of the model parameter estimates; testing a hypothesis regarding the statistical significance of the model parameters. (Chipeva, 2020) Since the econometric model consists of the so-called linear part and stochastic part, with the above analysis is made of the linear part of the model. In order to fully test the econometric model, an analysis of the stochastic component must be performed. This stage is called residual component diagnostics. The main goal here is to check the results obtained in the previous stage, i.e. whether the results of the tests of the different hypotheses can be considered reliable and statistically significant. Diagnosis also goes through several different stages: testing a hypothesis for normal residual distribution; testing a hypothesis for homoskedasticity of residuals; testing a hypothesis for serial independence of residuals. (Boshnakov, 2020)

The creation of an econometric model and its successful verification and diagnostics provide the basis for this model to be used for forecasting in business processes. But here arises the fundamental question of how many and what kind of variables have to be included in the model and whether only these variables have a statistically significant impact on the studied processes and phenomena. Very often, unexpected changes in the business reality make a well-constructed, verified and diagnosed econometric model unreliable, simply due to the fact that there is a change in the environment that is not reflected in the created model. The origin and exponential development of the Covid-19 pandemic is an example of this. In this regard, the question arises of

implementing additional variables to the already created econometric model to adapt it to differences in the business environment, so the decision makers to be able to continue rely on it. Due to the special relevance of this problem at the present time in the world in connection with the deepening and enlarging crisis caused by a health problem, but affecting almost all aspects of modern life, it is necessary to summarize the characteristics of multiple models. An issue that fundamentally concerns the success of management decisions.

In cases where the created model contains one dependent and one independent variable, it is called simple, respectively the regression and correlation are also simple. Due to the extreme complexity of modern life and business, realizing a prediction based on only one independent variable would in most cases be unreliable. Therefore, the use of multiple regression and correlation is required. In this case, the model again contains only one dependent variable, but the number of independent variables is two or more. This type of econometric models give managers a powerful tool for analysis and forecasting in uncertain and rapidly changing times. The ability to analyze different combinations of individual variables and make the most accurate prediction possible is the huge advantage of multiple models for the modern manager. The algorithm for conducting multiple data analysis is similar to that for single regression and correlation, but the mathematical part is significantly complicated, as well as the fact that in multiple models there are basic problems that must be taken into account. In reality, this powerful tool must be used very carefully and responsibly, as the complexity of the modern macro environment creates preconditions for a serious deviation of the real results from the set norms, which must be carefully reflected as variables in the specific model. Most often, complex multifactor models are performed with specialized statistical software, and the task of the modern manager is to have the knowledge and experience to correctly interpret the data generated by the software.

As illustrated in the previous paragraphs, when the business environment follows its natural course and transforms into more and more complex, respectively, the management tools become more and more complex. Management decisions are made on the basis of comprehensive strategies. Very important terms in the vocabulary of the modern manager are the words innovation, competitiveness, corporate security, entrepreneurship. In this regard, in order to achieve the completeness of this report, the basic characteristics of the process of innovation and entrepreneurship, which are accepted as the engine of the modern world, will be summarized. In order to present the messages and ideas of the leading experts on the topic, several main motives will be cited and summarized, as the essence of this complex topic goes beyond the objectives and limitations of this report.

In the specialized literature¹³¹ it is said that *“Innovation matters – but it doesn’t happen automatically. It is driven by entrepreneurship – a potent mixture of vision, passion, energy, enthusiasm, insight, judgement and plain hard work which enables good ideas to become reality. The power behind changing products, processes and services comes from individuals – whether acting alone or embedded within organizations – who make innovation happen. As the famous management writer Peter Drucker put it: Innovation is the specific tool of entrepreneurs, the*

¹³¹ Tidd, J 2015, Innovation and Entrepreneurship, Wiley Textbooks, New York

means by which they exploit change as an opportunity for a different business or service. It is capable of being presented as a discipline, capable of being learned, capable of being practised”. However, Innovation is not easy. The key messages from this knowledge base are that successful innovators: explore and understand different dimensions of innovation (ways in which the things can be changed); manage innovation as a process; create conditions to enable them to repeat the innovation trick (building capability); focus this capability to move their organizations forward (innovation strategy); build dynamic capability (the ability to rest and adapt their approaches in the face of a changing environment). It is required a Process Model for innovation and entrepreneurship. In the service of the modern manager in the cited literature source are indicated the main directions for quality management of innovation and entrepreneurship: *“Dimensions of Innovation: What Can We Change? One approach to finding an answer to the question of where we could innovate is to use a kind of ‘innovation compass’ exploring different possible directions. Innovation can take many forms but we can map the options along four dimensions:*

- *Product: Changes in the things (products/services) an organization offers*
- *Process: Changes in the ways these offerings are created and delivered*
- *Position: Changes in the context into which the products/services are introduced*
- *Paradigm: Changes in the underlying mental models which frame what the organization does“.*

The connection between statistical and econometric tools that modern managers need to know and use and the relentless demand of the business environment for constant innovation and entrepreneurship of a new generation can be illustrated by presenting the business model of one of the most successful modern companies in the world in the field of innovation: *“Salesforce¹³² is a global leader in customer relationship management (“CRM”) technology that enables companies to improve their relationships and interactions with customers. Founded in 1999, Salesforce empowers companies of every size and industry to connect with their customers in new ways through existing and emerging technologies, including cloud, mobile, social, Internet of Things (“IoT”) and artificial intelligence (“AI”), to grow their business and work more productively. The Salesforce Customer Success Platform delivers services spanning sales, service, marketing, commerce, engagement, integration, analytics, industries, communities, enablement and collaboration. The service offerings are designed to be intuitive and easy to use. ... Around the world, companies continue to make incredible investments in their customer experience — becoming more customer-centric, more efficient, and more automated. ... We continued to deepen our strategic relationships with companies of every size and across every industry around the world.”* Expressly this example that was chosen to be described, because the company's business shows directly and unambiguously the new realities in contemporary business. The skillful combination of statistics, econometrics, mathematics, economics, real practice experience, business ideas and the flair of an experienced manager in the management process of the company are the necessary conditions for success in today's complex business environment.

¹³² <https://www.salesforce.com>

In addition, several well-known quotes from proven top managers in various fields would serve as confirmation of the growing importance of stable and complete knowledge in the field of statistics and econometrics:

“For Today’s Graduate, Just One Word: Statistics” New York Times headline, August 5, 2009

“Technology [has] allowed us to collect vast amounts of data in almost every business. The people who are able to in a sophisticated and practical way analyze that data are going to have terrific jobs.” Chrystia Freeland, Managing Editor, Financial Times

“The sexy job in the next 10 years will be statisticians.” Hal Varian, Chief Economist at Google

“The biggest leaps forward in the next several decades—in business, science, and society at large—will come from insights gleaned through perpetual, real-time analysis of data” – IBM

CONCLUSION

The logic to which modern business is subordinated is complex and multifaceted. For this reason, the tools of the modern manager are complex and multifaceted. The statistical and econometric tools described in this report form the basis of the knowledge and skills that managers need to possess. They outline a new area of knowledge and reasoning, which are strongly linked to the empirical data of the processes taking place in each specific organization. Their analysis can make the organization successful and prosperous, or simply save the organization from losses, problems or bankruptcy. Professional data analysis provides grounds for proactive behavior in an uncertain business environment. From the point of view of corporate security, there are many other specialized concepts that use the ones described in their algorithm and that build on many different aspects. An example of this are the powerful concepts for improving management such as Statistical Process Control, Lean Manufacturing, Six Sigma, Lean Six Sigma, etc., which are also based on mathematical, statistical and economic calculations, indicators and variables. The latter simply qualitatively upgrade the tools described in the report, which allows every modern manager to have a choice of a wide range of proven and strong tools for a qualitatively new type of management - management that corresponds to a qualitatively new business environment.

This report is an attempt to emphasize the applicability, necessity and effectiveness of the use of proven modern tools to achieve a qualitative change in the way the company is managed, dealing with uncertainty and risks from the business environment, making timely, accurate and proven solutions. The examples used prove the place and role of complex modern analytical tools in the complex modern business environment. Awareness of their importance is a priority for every manager, and their integration into management is a priority for every company. The success of leading companies is due to the constant improvement of knowledge and skills, investing in staff, their proper motivation and analysis of processes in the organization following the proven management rule - "think globally, but act locally.

BIBLIOGRAPHY:

1. Angelova, P., “Statistics”, Academic Publishing House -Tsenov, Svishtov 2013
2. Boshnakov, V., “Iconometrics”, Publishing Complex - UNWE, Sofia 2020
3. Chipeva, S., “Introduction to econometrics”, Publishing Complex - UNWE, Sofia 2020
4. Drucker, P. (1985) Innovation and Entrepreneurship, New York: Harper & Row
5. Freeland, C., Scientific Article, Financial Times
6. Kaloyanov, T., “Statistics”, Publishing Complex - UNWE, Sofia 2014
7. Lock, R., “Statistics – unlocking the power of data”, John Wiley & Sons, Inc., 2013
8. New York Times headline, 2009
9. Petrov, V., “Manual of Statistics, Academic Publishing House -Tsenov, Svishtov 2009
10. “The Search for Analysts to Make Sense of Big Data,” NPR’s Morning Edition, 2011.
11. Tidd, J 2015, Innovation and Entrepreneurship, Wiley Textbooks, New York.
12. <https://www.salesforce.com/company/our-story/>

БЪЛГАРИЯ И ЕВРОПА, ИЗПРАВЕНИ ПРЕД КОВИД КРИЗАТА

Светла Добрева
Студент, ВУЗФ – гр. София

Резюме

В настоящия доклад се разглеждат основните проблеми, пред които бяхме поставени, през първите няколко месеца на световната пандемия. Ще разгледаме в как се отрази масовата изолация, на световните икономика, обществото и околната среда.

Ключови думи: България, Европейски съюз, Ковид, последици

Abstract

This report addresses the main problems we have faced in the first few months of the global pandemic. We will look at how mass isolation affects the world economy, society and the environment.

Keywords: Bulgaria, European union, Covid-19, consequences

Въведение:

През последните няколко месеца светът беше разтърсен от появата на нов и непознат до сега коронавирус, наречен SARS-CoV-2. Първата засегната държава беше Китай, по-специално Ухан – градът, в който за пръв път беше идентифициран вирусът. Скоро след това заболяването се разпространи и в останалата част на света като в следващ епицентър се превърнаха Европа и САЩ. През месец март 2020 година Световната здравна организация (СЗО) официално обяви Covid-19 за пандемия и отбеляза, че вирусът се е разпространил далеч по-бързо и в по-големи мащаби, противно на първоначалните очаквания на експертите. Както държавите и международните организации, така и световния мир и сигурност се изправиха пред ново предизвикателство, което изискваше взимането на най-правилните решения и мерки за ограничаване разпространението на заболяването. В резултат на това, започна да се води политика на изолация и социална дистанция – заведения, ресторанти, хотели, магазини и търговски центрове затвориха врати, забраниха се разходките в парковете и градинките, както и струпването на много хора на едно място, страните затвориха границите си за чуждестранни посетители. Въведе се и задължително носене на предпазни маски на открити и закрити обществени места. Животът и ежедневието придобиха коренно различен вид, след като хората останаха масово по

домовете си. Всичко това оказва влияние и върху икономиката – намаляване на полетите на авиолиниите, спад на туризма, понижаване на цените на петрола, свиване на сектора на услугите, спад на производствената активност, хаос на фондовите борси и др. Предприетите ограничителни мерки дадоха своя резултат и сякаш започна да се вижда „светлина в края на тунела“, но въпреки това вирусът все още не е напълно овладян и може да се очаква „втора вълна“.

Пред държавите от Европейския съюз вече стои и още един въпрос, а именно как ще се промени Европа след пандемията? Мисля, че ясен и конкретен отговор на това все още не може да бъде даден. Всички мечтаят да се върнат към „нормалния начин на живот“, но това понятие е доста абстрактно. Според мен светът, хората и дори международната икономика и отношения никога няма да бъдат абсолютно същите, каквито ги познавахме преди епидемията от Covid-19. От психологическа гледна точка, изолацията и социалната дистанция доведоха до страх, паника, недоверие, подозрително и презрително отношение между хората, но също така и до солидарност между различните нации. В икономически план, пандемията засегна световните борси и пазари, най-вече след като едни от най-развитите държави – Китай, САЩ, Русия, Великобритания, Франция, Италия, Испания, Нидерландия, Канада и др. са сред найзасегнатите. В екологичен план, изолацията помогна на природата да си вземе „глътка въздух“ от хората, което от своя страна намали замърсяването на околната среда и водите – голяма част от фабриките преустановиха дейността си, макар и за кратък период от време, голяма част от транспортните средства спряха ежедневното си движение. Това оказва благоприятно влияние върху заобикалящата ни среда. Пандемията оказва сериозно влияние и върху туристическия сектор – планираните почивки в различните дестинации бяха отменени или отложени, което нанесе сериозни щети и загуби в някои държави, а други, които разчитат основно на летния туристически сезон, като Гърция например, са изправени пред трудни решения и са принудени да действат съгласно създалата се ситуация и наложените мерки за безопасност и на посетителите, и на персонала. Несъмнено епидемията от коронавируса ще промени както Европейския съюз, така и познатия ни свят като цяло и във всички аспекти, а може би ще преразпредели и силите между икономическите гиганти.

Здравните власти и правителствените организации непрекъснато информират за препоръките и предпазните мерки срещу коронавируса. Често обаче не се дава гласност на психологическите последствия от пандемията. Фактори като например социалната изолация, оставането по домовете, страхът от заразяване със сигурност могат да се отразят неблагоприятно върху психическото здраве и стабилност на някои хора, най-вече на тези, диагностицирани с депресия или друг вид нервно разстройство. Едно от найочевидните психологически последствия от коронавируса е страхът от зараза. Когато една епидемична или пандемична ситуация продължава по-дълъг период от време, човешкият ум започва да развива неосновани страхове и почти не отдава значение на информацията, която постоянно получава чрез медиите, вестниците, официалният сайт на СЗО, интернет и редица други

официални източници. Започна да се наблюдава ирационален страх от това, че инфекцията би могла да се разпространи чрез храната, която се продава в магазините или че домашните любимци биха могли да са преносители на заразата. Това са по-скоро хипотетични и екстремни ситуации.

В контекста на една епидемия, умът често реагира импулсивно. Един такъв ефект бе забързаното пазаруване – в първия ден от обявяването на пандемията хората масово се втурнаха по магазините и аптеките, за да се презапасят с хранителни продукти, консумативи и лекарства. Това доведе до изчерпването, макар и за кратко, на много от основните и най-важни за едно домакинство стоки като например олио, захар, брашно, сол и др. Въпреки това супермаркетите обявиха, че не изпитват затруднения със зареждането на артикули, а в аптеките нямаше недостиг на лекарства. Цялата тази ситуация на масово пазаруване от страна на хората от психологическа гледна точка може да бъде обяснена с класическата теория на Ейбрахам Маслоу и неговата „Пирамида на потребностите“¹³³. Въз основа на нея, човешкото същество на първо място се нуждае от запаси с храна и стоки от първа необходимост, за да се чувства добре. А при ситуация на несигурност, човешкият мозък фокусира своето внимание точно върху този приоритет, а именно че не трябва да се лишава от тези основни стоки.

Друго психологическо последствие от пандемията е недоверието към доказаните източници на информация - здравни власти, политици, учени и други специалисти. В средата на кризата последва момент на несигурност, в който хората загубиха доверието си в официалните изявления и сведения за коронавируса. Причината за това може би бяха и доказателствата за противоречивата информация, която властите са давали по времето на кризата от вируса SARS през 2003 година. Тогава обаче това се е получавало най-вече заради липсата на координация между различните членове на правителство, здравните власти и другите юрисдикции. Трябва да се има предвид, че пандемията е необичайно събитие и че Covid-19 е също толкова непознат, колкото е бил и SARS за времето си. Властите отговарят на въпросите въз основа на събитията и нуждите. Честото недоверие е най-големият враг в тази ситуация. Теориите на конспирацията започват да стават все по-силни и се превръщат в огромна пречка.

Изоляцията оказва своето негативно влияние върху всички граждани на засегнатите държави. В контекста на сведеното до минимум социално общуване, празните градове, в които само тишината царува по улиците, стресът, неспокойствието, страхът, тревогата, самотата и скуката се превърнаха в неизбежна част от ежедневието. Изключително опасен

¹³³ „Пирамидата на потребностите“ е теория, разработена от американския психолог Ейбрахам Маслоу, който се занимава с мотивите на човек в живота му. Според нея потребностите се разделят така: 1. Физиологични (храна, вода, сън и др.); 2. Екзистенциални (подслон, безопасност, обезпеченост); 3. Социални (общуване, привързаност, връзки); 4. Престижни (успех, развитие в работата, уважение, признание) и 5. Духовни (познание, себerealизиране).

фактор е и негативното мислене, очакването на най-лошото – загуба на работното място, безпаричие, провал на държавата в икономически план. Въпреки това най-засегнатата от създалата се ситуация може би се окаже най-уязвимата част от населението - хората страдащи от депресия, фобии, обща тревожност и obsесивно-компулсивни разстройства.

Епидемията от коронавируса без съмнение повлия на психологическото здраве и състояние на гражданите, особено на тези от най-засегнатите страни като например Италия и Испания.

Пандемията парализира и световната икономика - милиони хора са под карантина, а световните търговски доставки са тежко увредени, най-вече заради ограниченията в т.нар. „глобална фабрика“ Китай. Откакто там избухна епидемията и цели райони в страната бяха изолирани и поставени под карантина, Народната република вече не е мотор на световната конюнктура.

Все по-често се правят и сравнения с финансовата криза от 2008 година. Финансовият свят тогава не допуска, че една от водещите американски инвестиционни банки с над 150-годишна история може да фалира. Но днес никой не отрича глобалните последици от банкрута на „Лемън брадърс“. Тогава шоките вълни се прехвърлят от финансовите пазари към реалната икономика. Сега е точно обратното: затварят се производства, отменят се изложения, анулират се полети, а от това, че милиони хора са поставени под карантина, световната икономика понася сериозни загуби. Намалващите печалби на фирмите се отразяват отрицателно и на техните акции, а оттам и на финансовите пазари.

До момента коронавируса успя да нанесе сериозни щети на въздухоплаването и на петролните пазари. Пандемията заплашва да доведе до фалит редица авиокомпании, тъй като те спряха да изпълняват голяма част от полетите си. Много от тях започнаха да настояват за държавни помощи. Петролните пазари, от своя страна, също търпят огромни загуби. Световното потребление на нефтени продукти претърпя невидан крах поради временните ограничения на пътуванията, затворените производствени фабрики и другите мерки за ограничаване на заразата. До този момент цените на петрола вече са спаднали с 50%. Но същевременно с това точно както много високите цени на петрола могат да предизвикат рецесии, така и ниските цени на петрола могат да помогнат за възстановяването на икономиката от такава. Голямото поевтиняване на петрола има ефекта на данъчно облекчение за големите и малките предприятия. Например авиокомпаниите биха могли да спечелят от ниските цени на горивата, които са едни от най-големите им разходи. По същия начин например автомобилните превозвачи и супермаркетите биха могли да спечелят от по-ниските транспортни разходи и от поголямата платежоспособност на клиентите си, благодарение на по-ниските цени на бензиностанциите. Всички тези събития разтърсват както световната, така и европейската икономика.

Пандемията предизвика и огромен проблем с мигрантите и хората, които заминават да работят извън родината си само за един сезон. Всъщност миграционната криза винаги е представлявала изпитание за Европейския съюз и неговите органи на управление. Става въпрос както за бежанците, търсещи убежище от държавите с вътрешни размирици като тези от Близкия Изток, така и за мигрантите между самите държави членки. Вторите често се оказват по-сложният въпрос, който стои пред ЕС, най-вече заради сезонните работници, които често нямат легален статус за пребиваване в съответната държава. Кризата с коронавируса обаче показва колко много от ключовите услуги в икономиката са зависими точно от тази група хора. Например точно в две от най-засегнатите европейски държави – Испания и Италия, в сектора на земеделието се използват предимно нелегални мигранти, а много често възрастните хора ползват услугите на гледачки, които също нямат законното право да пребивават и работят в съответната страна. Проблемът най-вече се дължи на европейската миграционна политика и на тежките миграционни изисквания. Сезонните работници често се страхуват, че ако веднъж напуснат въпросната страна, може да не успеят да се върнат през следващата година и да участват в събирането на реколтата. Според мен политиката на т.нар. „кръгова миграция“ е най-доброто решение на този проблем, защото ще послужи за по-доброто управление на миграционните потоци. Също така тя ще позволи на сезонните работници да попълват нужните работни места в Европа, но след това да се връщат в родината си и да допринасят за развитието на нейната икономика. На следващата година това ще се повтаря, а самата ситуация ще бъде полезна за всички страни.

Епидемията от коронавируса повлия силно и на сектора на туризма. Хиляди планирани почивки по целия свят бяха отложени или напълно отменени. Европа, като една от най-популярните туристически дестинации, също бе засегната. Държави като Италия, Испания и Франция са сред едни от най-предпочитаните за „пролетна ваканция“, особено през почивните дни около Великден. В самият туристически сектор може би най-засегнати се оказаха туроператорските агенции, тъй като при резервация на почивка, клиентът предплаща част от нея според условията в офертата, а туроператора от своя страна капазира заявените услуги към хотели, авиопревозвачи, автобусни компании, екскурзоводи и др. В такъв обичаен ритъм са сключени хиляди договори за пътувания, насрочени за пролетта, които заради кризата с коронавируса не се осъществиха. Особено тежък удар понесоха също ресторантите и хотелите. Освен липсата на посетители, пред тях стоеше и въпросът с персонала. Голяма част от работниците бяха освободени или пуснати в неплатен отпуск. Негативните ефектите на вируса върху туристическата индустрия продължават да нарастват с всеки изминал ден, тъй като по-голямата част от дейностите в туризма са спрени поради бързото разпространение на вируса и строгите ограничения на държавите върху свободното движение. Ефектите от силно заразната болест в световен мащаб, включително социалната изолация и дистанция, както и ограниченията за пътуване, тласкат световната икономика към тежка глобална рецесия, която би навредила на туристическия сектор, а също и на страните, в които той заема централно място в стопанството.

Един от малкото положителни ефекти от пандемията е този върху околната среда. С ограничаването на свободното движение на хората намаля употребата на превозните средства, а голяма част от индустриалните производства бяха преустановени. Всичко това подобри рязко качеството на въздуха, а нивото на фините прахови частици стана по-малко. Спирането на икономическата дейност пък доведе до изхвърлянето на помалко вредни емисии в атмосферата. Освен върху въздуха, изолацията по време на епидемията от коронавируса оказва благоприятно влияние и върху водите. Отсъствието на големите круизни кораби в Световния океан се отразява изключително добре на морските обитатели. Също така се ограничи нелегалната търговия с диви животни, а липсата на пътен трафик намали драстично убитите по улиците животински видове. Всичко това се случва едновременно с дискусиите относно политиката и инициативите на „Зелената сделка“ – набор от политики предложени от Европейската комисия, които трябва да направят Европа климатично неутрална до 2050 г. Според мен положителният ефект на пандемията върху околната среда показва колко сериозен е проблема с пренаселеността и замърсяването, а също и колко е необходима някаква промяна. „Зелената сделка“ дава редица предложения и мерки за редуциране изхвърлянето на вредни емисии в атмосферата, за възобновяема енергия, за енергийна ефективност, за промяната на използването на земята и др. Най-замърсяващите индустрии, като производството на стомана, цимент, текстил и др. са във фокуса на плана за кръговата икономика – новата индустриална стратегия на ЕС, според която индустрията трябва да се стреми да използва по-малко материали и да се гарантира, че продуктите могат да бъдат използвани повторно, а също и рециклирани. Според стратегията на Европейската комисия производството на стомана трябва да бъде готово за “чисто производство” с използването на въглерод през 2030 г. Друга водеща програма, която е част от „Зелената сделка“, е реновирането на жилищните сгради. Това има за цел повишаването на енергийната ефективност и намаляване на потреблението на ток за отопление. Стратегията за горите, от своя страна, стимулира увеличаването на горските площи и насърчаването на селскостопанските отрасли, за които не е необходимо обезлесяване. Очаква се и стимулиране на производството и употребата на електрически автомобили, за които ще бъде изградена и широка мрежа от зарядни станции, така че да се избегне оставането без енергия при пътуванията. Несъмнено тези мерки са необходими за справянето с кризата със замърсяването, климатичните промени, парниковия ефект и глобалното затопляне на континента.

Епидемията от коронавируса успя да промени изцяло както ежедневието на хората, така и политиката и икономиката на Европейския съюз. Въпреки разхлабването на ограниченията и мерките в някои страни, вирусът все още не е напълно овладян и все още не е ясно дали ще има „втора вълна“. Но все пак медицината и технологиите са доста развити и все някога ще се намери решение на проблема. Тогава на дневен ред ще стои въпроса каква е промяната в Европа след пандемията? Точен и ясен отговор все още няма как и не може да бъде даден, но въпреки това редица изследователи и учени дават своите мнения и предположения по темата. Според бившия служител в разузнаването Мат Бъроуз

и Питър Енгелке от Атлантическия съвет, се очертават три сценария за развитието на света след края на пандемията. Подредени от най-лош към най-добър изглеждат така: Съгласно първия сценарий всички губят: „Съединените щати, Европа и Китай се борят за възстановяването си, въпреки големите фискални и парични усилия. Възстановяването върви добре, но се влошава се от факта, че е необходимо много подълго време да се разработи ваксина, отколкото се очаква. Западът отпада, тъй като президентът Доналд Тръмп печели преизбиране и ЕС става парализиран. Вътре в Китай нараства недоволството, докато лидерите на Комунистическата партия се борят за съживяване на икономиката. До средата на 2020 г. деглобализацията се увеличава и води до бавен икономически растеж навсякъде. Нивата на бедността нарастват в развиващия се свят и съществува потенциал за открит конфликт между САЩ и съюз между Китай и Русия.“ Според втория сценарий Пекин печели: „Китай се възползва от кризата за изграждане на връзки в Азия, подкопаване на демокрацията по целия свят и безмилостно потискане на несъгласието в страната. В САЩ страната се издига вляво, дори когато Тръмп печели преизбиране, което го кара да въведе предложението за данък върху богатството на сенатора Елизабет Уорън през втория си мандат. Хранителните бунтове избухват в Близкия изток и Северна Африка, а срыващите се цени на петрола тласкат Саудитска Арабия към орбитата на Китай.“ Съгласно сценарий номер три, „най-розовата опция представлява „възстановяване във V-образна форма“ и възобновяване на глобалното лидерство на САЩ. Заможните страни се обединяват, за да ваксинират всички по света безплатно. Под натиск Китай затваря своите пазари за диви животни, а западните държави предлагат „суперагенция“, за да се предотврати следващата световна криза. Китай и САЩ оставят настрана много от различията си и започват работа по модела на „плана Маршал“ за развиващите се страни, опустошени от болестта.“¹³⁴ Според тези сценарии Европа е изправена пред редица трудности и предизвикателства и се стреми най-вече към възобновяването на темповете на икономическо развитие и растеж от времето преди пандемията. Но дали някой от тях ще бъде актуален след пандемията, все още само може да се предполага.

Напоследък започна да се говори и за изготвянето на спасителен план, наподобяващ плана „Маршал“¹³⁵ след Втората световна война. Според председателя на Европейската комисия Урсула фон дер Лайен трябва да се действа бързо по време на кризата. А премиерът на Испания, една от най-засегнатите европейски страни, призова ЕС за координирани действия на държавите в битката с коронавируса и настоя Брюксел да въведе план „Маршал“ за справяне с икономическите последици от пандемията. Според него това ще подпомогне процеса на възстановяване на държавите в социалната и икономическата сфера, след като кризата отмине.

¹³⁴ Интервю за статия в <https://www.politico.com/newsletters/politico-nightly-coronavirus-specialedition/2020/04/22/three-scenarios-for-life-after-covid-488997>

¹³⁵ Планът "Маршал" е американска програма за подпомагане на Западна Европа да се възстанови след Втората световна война.

На този етап от пандемията, Европейският съюз вече е приел редица мерки за овладяване на ситуацията. Повечето от тях включват насърчаването на медицинските изследвания в областта и разработването на ваксина, гарантиране на осигуряването на медицинско оборудване по лечебните заведения на териториите на държавите членки, подкрепа за работните места, предприятията и икономиката. Обсъждат се и условията и мерките за провеждането на летен туристически сезон. Предложенията включват създаването на европейски здравен паспорт, изследване посредством PCR тест на всеки турист преди заминаването и след връщането му, изготвяне на единни ограничаващи заразата мерки.

Заклучение

Глобалната пандемия Covid-19 доведе до една от най-големите глобални кризи след Втората световна война. Разпространението на вируса обхваща 185 страни, много от които са приложили редица мерки за забавяне на разпространението, с цената на големи смущения в глобалната икономика и международните пътувания. В епицентъра на епидемията се оказа Европа. Спадът в 15-те най-големи европейски градски дестинации за международни посетители представлява спад от над 42 милиона посетители в сравнение с 2019 г., като най-големи потърпевши са Лондон (5,7 милиона), Париж (4,8 милиона) и Рим (4,6 милиона). Опустошаващото заболяване причини огромни загуби както в туристическия сектор, така и в икономиката като цяло. Засегнати са също стопанският сектор, индустриалният сектор, промишленият сектор, сектора на услугите и сектора на търговията. Голяма част от населението загуби работните си места и остана без доходи. Това повлия негативно и върху психическото здраве и стабилност на хората. Въпреки започналата постепенна отмяна на ограничителните мерки в голяма част от европейските държави, други все още остават в т.нар. „извънредно положение“. Отново обаче Югът се оказа по-тежко засегнат от Севера. Това до голяма степен се дължи на различията между нациите и културите, но несъмнено голяма роля изиграват традициите и политиката. Европа без коронавируса все още изглежда като мираж, като нещо, което на този етап хората все още не могат да си представят. Пред ЕС има и ще продължават да възникват все повече въпроси като например онлайн обучението и до колко ефективно е то? Или ще се създаде ли институция, която ще служи за гарант за справянето с бъдещи пандемии и кризисни ситуации? Несъмнено епидемията от коронавируса промени света и той никога няма да придобие същия вид, най-малкото защото винаги занапред ще бъде допускано наличието на риск от пандемия от непознат вирус. До каква степен ще се възстанови Европа, за какъв период от време ще се случи това и какви мерки ще се предприемат оттук нататък все още остава загадка и зависи най-вече от овладяването на вируса.

Библиография

1. Раясам, Р. и Хънсуел, Б., Статия в <https://www.politico.com/newsletters/politico-nightlycoronavirus-special-edition/2020/04/22/three-scenarios-for-life-after-covid-488997>
2. Де Мигел, Б., Статия от вестник El Pais, цитираща изявлението на премиера на Испания Педро Санчес; <https://elpais.com/espana/2020-04-19/espana-propone-un-fondoeuropeo-de-15-billones-con-deuda-perpetua.html>
3. Официален сайт на Съвета на ЕС; <https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/covid-19coronavirus-outbreak-and-the-eu-s-response/>
4. Статия в <https://www.vox.com/world/2020/4/21/21228578/coronavirus-europe-eueconomic-crisis-eurozone-debt>
5. Проучване на Tourism Economics; https://s3.amazonaws.com/tourism-economics/craft/Latest-Research-Docs/GCT_corona_regional_RB_EUR_Summary.pdf
6. <https://www.politico.eu/article/bulgaria-health-crisis-coronavirus-hospitals-deaths/>

СЕМЕЙНАТА ФИРМА В УСЛОВИЯТА НА КОВИД-19 – ВЪЗМОЖНОСТИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Симеон Мизов,
студент- ВУЗФ – гр. София
E-mail: simeonmizov1@gmail.com

Резюме

Нахлуването на Ковид-19 в живота на хората промени техните потребности и потребителско търсене. Това доведе някои фирми до ръба на оцеляването, други фалираха. От друга страна новите условия на живот породиха повишаване на потребителското търсене към други бизнеси. Докладът прави опит да разгледа някои аспекти от управлението на малка фирма с дейност в областта на ландшафтната архитектура и дизайн – сфера, в която потребителското търсене се повиши.

Ключови думи: малка фирма, управление, ландшафтна архитектура;

JEL- D.

Увод

Микро, малките и средните фирми играят важна роля в икономиката – развиват предприемачеството, създават работни места, повишават доходите. Популярно е, че малкият бизнес е гръбнакът на икономиката. Предмет на настоящия доклад е опитът ми да представя някои аспекти от управлението на малка семейна фирма, с дейност в областта на ландшафтната архитектура и дизайн.

В края на 2019 г. - началото на 2020 г. целият свят се изправи пред неочаквано предизвикателство – да се справя с последиците, произтекли от пандемията Ковид-19. Тази фундаментална промяна създаде препятствия пред бизнеса – от корпорациите до микрофирмите и самонаетите лица. Част от него буквално загина, тъй като не успя да се адаптира бързо към „Цунамито” от външни негативни фактори, предизвикани от Ковид пандемията. Някои от фирмите, работещи в сферата на услугите, са на ръба на оцеляването – туризъм, ресторантьорство и др. Други – ИТ, фармация, медицински материали и техника и т.н. направиха бум в продажбите и увеличиха пазарните си дялове. Следвайки жизнения цикъл бизнесът се пренастройва и трансформира към новите обществени и икономически обстоятелства.

Хората се промениха, все повече откриват „зеления“ начин на живот и търсят връзка с природата. Офисът вече е все повече у дома. Дейността на фирмата, която аз съм нарекъл „Пейзажист“ ЕООД, е свързана със създаване на зелена градска или извън градска среда. Точно поради тази причина е интересно да се разгледа дейността ѝ. Ще използвам своите познания като студент от първи курс във ВУЗФ, за да направя опит за преглед на управлението на фирмата.

Глобалната епидемия промени потребностите на хората по света. Съгласно теорията на американския психолог Ейбрахам Маслоу хората постоянно изпитват необходимост да задоволяват определени потребности. Те могат да бъдат обединени в групи, които Маслоу подрежда в пет категории:

- **Оцеляване/Физиологически потребности** – В тази група се отнасят потребностите от храна, вода въздух и други, които осигуряват правилното протичане на физиологическите процеси в човека.

- **Потребност от безопасност** – Това е естественият стремеж на човека да се чувства защитен от болести, посегателства върху личността му или собствеността му и т.н.

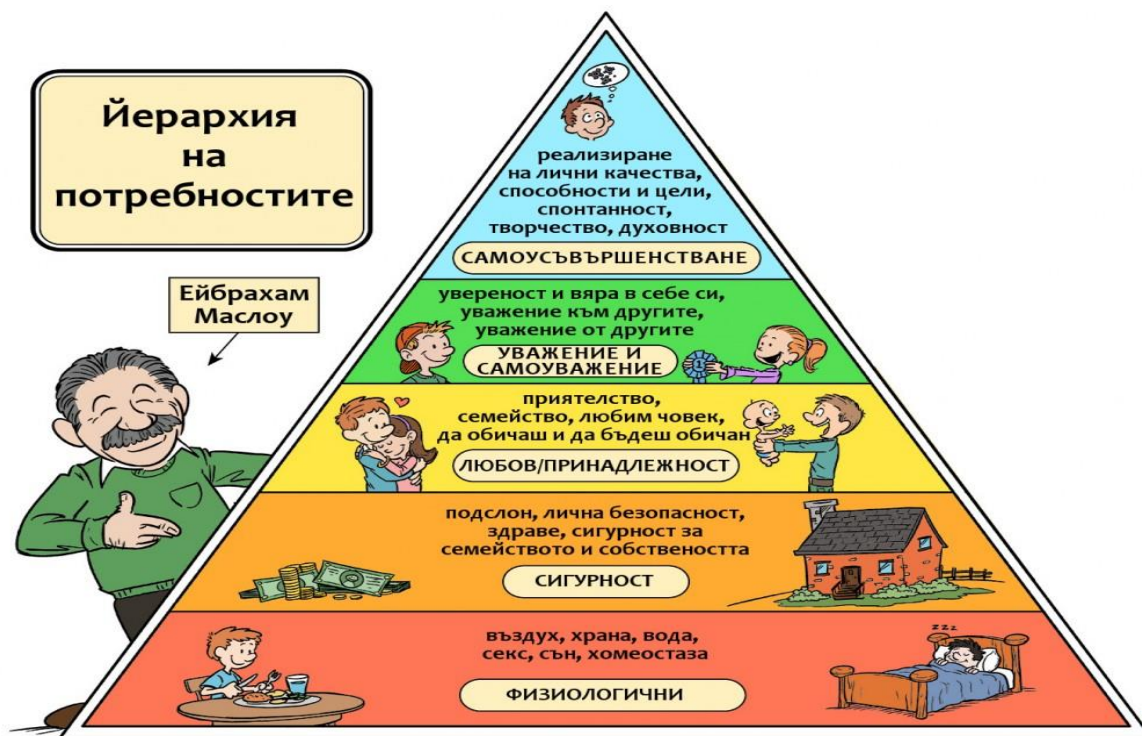
- **Социални потребности** – Има се предвид поддържането на нормални човешки взаимоотношения като любов, приятелство, семейна привързаност, колегиална солидарност и др.

- **Потребност от самоутвърждаване** – В тази група потребности се отнасят такива, които са свързани с авторитета на отделната личност в средата, в която живее и работи, който се постига благодарение на показана компетентност, успешна кариера, признание на околните за доказани качества на личността.

- **Потребност от самоактуализация** - Между тези потребности са реализацията на способностите и качествата на личността, реалистична самооценка на собствените знания, умения и способности.

Маслоу твърди, че когато се удовлетворяват потребностите от степента в по-нисък порядък възникват по-висшите потребности. При цялото многообразие от изследвания за природата на човешките потребности има едно общо разбиране за безграничността на човешките желания и невъзможността те да бъдат напълно удовлетворени поради ограничеността на богатата, с които хората разполагат. Става дума не само за финансовите или материални ограничения. Много силно отражение върху потреблението оказва и

факторът време. Ограниченията са свързани и справенето на избор¹³⁶.

Маслоу разпределя тези групи във формата на йерархия във възходящ ред. Когато една група потребности е задоволена, тя престава да е мотиватор. Новата мотивация се генерира от незадоволените потребности на следващото ниво в йерархията.

От миналата година потребностите на хората се промениха, защото се промени цялата външна среда. Тези, които осъзнаха бързо, че трябва да се адаптират започнаха да търсят решения на нововъзникналата ситуация и едно от тях беше да намерят алтернатива на досегашния си начин на живот. Този тип хора потърсиха услугите и на фирми за зелено строителство. Животът и дистанционната работата на село, на двора или на терасата бяха психологическа „защитна” алтернатива на затворените пространства и липсата на възможност да се пътува – друг вид свобода при новите обстоятелства. Това доведе до по-голямо търсене на услуги, свързани с проектиране и изграждане зелена градска /дворна/ паркова среда.

¹³⁶ Учебник по Микроикономика.pdf (vuzf.bg), стр. 5

ПРЕДСТАВЯНЕ НА „ПЕЙЗАЖИСТ” ООД

„Пейзажист” ЕООД е семейна фирма, с над 25-годишен опит в специализирани комплексни услуги в областта на ландшафтната архитектура и дизайна. Клиентите на фирмата получават професионално и лично отношение, намират качество и индивидуален подход в проектирането, дизайна, изграждането и поддръжката на дворното или парковото си пространство.

ОСНОВНИ ДЕЙНОСТИ НА ФИРМАТА

- Изготвяне на идейни и архитектурни проекти на градини и паркови пространства;
- Ландшафтно проектиране на пътища;
- Изграждане на одобрени идейни проекти, строителни и озеленителски дейности;
- Абонаментна поддръжка на дворни и паркови пространства;
- Проектиране и изграждане на поливни системи;
- Идейни интериорни решения на къщи, офиси и апартаменти;

УПРАВЛЕНИЕ НА ФИРМАТА

За да е ефективно управлението, всеки собственик на малка фирма се нуждае от печеливша стратегия – синтез на сбора на фирмените знания и умения. Знания за силните страни на фирмата, нейните конкуренти, заобикалящата я пазарна среда и ефективните бизнес методологии (оперативното изкуство).

При изграждането на стратегията на „Пейзажист” ЕООД има две важни предпоставки, даващи ѝ преимущество – потребителите (клиентите) търсят тази услуга и фирмата е на пазара от години, т.е. има изградена мрежа от клиенти и партньори.

Формулирането на стратегия включва създаването на организационна визия, мисия, ценности и дългосрочни цели, идентифициране на външни възможности и заплахи, определяне на вътрешни силни и слаби страни, оценяване на различни опции на стратегии, избор на това какво да не се прави и избор на стратегическо направление, което да се следва.

СТРУКТУРА НА УПРАВЛЕНИЕТО

Разглежданата фирма има опростена (обикновена) управленска структура – предприемаческа. Ключова съставна част от управлението е собственикът (управителят), който е стратегическата връхна точка. Околната среда е обикновена и динамична. Ключов координиращ механизъм също е управителя, който осъществява прекия надзор.

МИСИЯ, ВИЗИЯ И ЦЕЛИ НА ФИРМА „ПЕЙЗАЖИСТ” ЕООД

Мисия: Да бъдем честни, коректни и креативни партньори в бизнеса

Да направим пространствата на нашите клиенти уникални и отговарящи на техния стил. Дейността ни изначално е предпоставка да се повиши екологичния стандарт в обитаваното пространство – Чрез нас природата влиза във Вашия дом!

Експертите ни спазват стандартите за качество на работа и обслужване на клиентите.

Визия: Да изграждаме дългосрочни партньорства

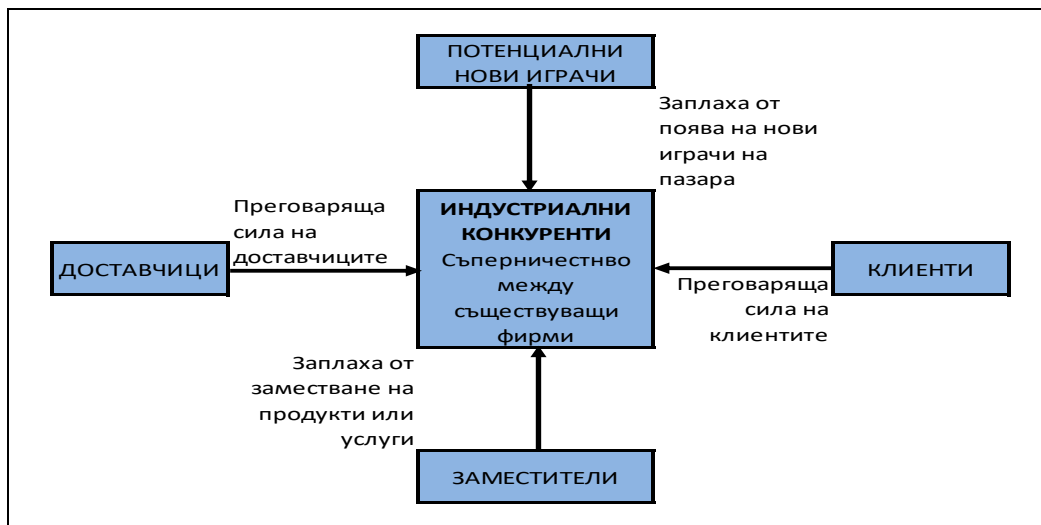
Прилагаме опита си и непрекъснато се развиваме. В работата си съчетаваме креативността с прецизността и коректността.

Клиентите ни получават при нас комплексна услуга: от създаване на идейния проект на пространството до абонаментна поддръжка или персонални консултации за изградения обект.

Ценности: Служителите на „Пейзажист” ЕООД споделят следните ценности:

- Креативност и професионализъм, с фокус към клиента;
- Отговорност и уважение – всеки ден;
- Работа в екип;
- Уважение към природата;

ПОДХОДЪТ НА ПОРТЪР ЗА ПЕТТЕ ПАЗАРНИ СИЛИ

1. Заплахата от страна на нови играчи – слаба – има търсене на услугата и фирмата е с развита клиентска мрежа.
2. Заплаха от страна на доставчици – от слаба към средна – съществува нарастване на търсенето и доставчиците имат и други клиенти.
3. Заплаха от страна на заместващи продукти – слаба – има търсене на услугата;
4. Заплаха от страна на съществуващи конкуренти – слаба има търсене на услугата;
5. Заплаха от страна на клиентите – слаба към средна – има търсене на услугата, но при промяна на макроикономическата среда може да се свие потребителското търсене.

ЦЕЛ НА ФИРМА „ПЕЙЗАЖИСТ” ЕООД

Основна цел на Пейзажист е да запази пазарния си дял, да постигне положителен ръст и повишаване на печалбата през периода 2021 г. - 2024 г. в направления:

- Проектиране;
- Изграждане на одобрени идейни проекти, строителни и озеленителски дейности;
- Абонаментна поддръжка на дворни и паркови пространства;
- Проектиране и изграждане на поливни системи.

Силни страни:

Фирмата е развита и има позиция на пазара. Независимо от пандемичната ситуация, която се отразява на реалния бизнес, фирмата има възможност да запази пазарния си дял, да реализира положителен ръст и да повиши печалбата си. Предпоставка, за това е точно пандемията, която насочва хората все повече да живеят извън града и да инвестират в зелен екстериор. Фирмата увеличава пазарния си дял, следствие от разширяването на клиентската мрежа, което пък е породено от по-голямото търсене. Много внимателно се преценяват разходите, необходими за разрастването, така че при промяна на макроикономическата среда, те да не се отразят на първоначално заложените цели.

Слаби страни:

Най-висок е рискът от негативна промяна в макроикономическата среда, което може да се отрази на финансовото състояние на настоящите и на бъдещите клиенти на фирмата. От няколко години са предприети стъпки в посока на оптимизиране на екипа и повишаване на ефективността и ефикасността в процесите и дейностите. Към настоящия момент не е обходима допълнителна оптимизация, но ситуацията се следи и анализира постоянно. Тук водещ принцип е да не се допуска реализиране на загуба.

СТРАТЕГИЯ НА ФИРМА „ПЕЙЗАЖИСТ” ЕООД

Фирмата работи над 25 години в сферата на услугите в строителството на зелена среда и има развита клиентска и партньорска мрежа. Клиентите са с по-високи доходи, над средната класа, или са компании, в които има определен бюджет за развитие на еко среда. Друг по-малък сегмент са общински или държавни предприятия. В настоящия момент фирмата има за цел да запази пазарния си дял, да задържи устойчивото си конкурентно предимство и при възможност да реализира лек растеж през 2021 година. При благоприятна макроикономическа среда, през 2022 г. фирмата планира да диверсифицира риска и инвестира в малък разсадник, близо до София. При неблагоприятна макроикономическа среда фирмата има за цел да запази конкурентното си предимство. Най-висок е рискът от негативна промяна в макроикономическата среда, която може да се отрази на финансовото състояние на настоящите и на бъдещите клиенти на фирмата.

От няколко години са предприети стъпки за оптимизиране на екипа и повишаване на ефективността и ефикасността в работата. Към настоящия момент не е обходима допълнителна оптимизация, но ситуацията се следи и анализира постоянно.

КОНКУРЕНТНИ СТРАТЕГИИ

- Поради спецификата на работата на фирмата за водещ принцип е възприет **уникалността от клиента**, поради тази причина може да се прилага **Стратегията за продуктово разграничение** (Майкъл Портър);
- При някои от клиентите се прилага и **Стратегия на Фокуса**.

Може да се определят две възможни конкурентни стратегии за действие през 2021 – 2024 г.: Стратегията, основана на оптималното отношение цена-качество и Стратегията, основана на фокуса (или нишов пазар) – специално отношение към клиента.

СРЕДСТВО ЗА ПОСТИГАНЕ НА СТРАТЕГИИТЕ

- Стратегически съюз Джойнтвенчър - тази година фирмата е се е кооперирала с други 2 фирми и са създали независима обща фирма, в която са инвестирали, чрез участието си и спечелването на дългосрочен проект, свързан с проектиране. Печалбите от тази независима фирма се разпределят равнопоставено между партньорите;
- В период на договаряне е още един Стратегически съюз Джойнтвенчър с друга фирма в дейности, свързани с изграждането.

КОНКУРЕНТНОТО ПРЕДИМСТВО НА „ПЕЙЗАЖИСТ” ЕООД

- Бизнес модела на фирмата;
- Фирмата е малка и гъвкава;
- Има наложено име сред клиентите;
- Изгражда стратегически съюзи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изминалата 2020 г. и настоящата 2021 г. ще останат в историята като годините, в които фундаментално са променили обществените отношения и са довели до ниви икономически предизвикателства. Периодът е сложен и изисква много гъвкавост и трансформация както от страна на корпорациите с милиардни бюджети, така и от страна на микро фирмата. За някои малки фирми кризата се превърна във възможност и дейността им стана обект на по-голямо потребителско търсене. Това обаче изисква от техните предприемачи отговорност и гъвкавост, тъй като конкурентното им предимство е изправено пред нови и непознати предизвикателства, предизвикани от променящата се обществено-икономическата среда. Какви ще бъдат резултатите от тези промени – ще можем да обобщим след години.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Тодоров, Кр. Теория на стратегическото управление, София, 2017
2. Тодоров, Кр. Лекции по Основи на управлението, ВУЗФ, 2021
3. Учебник по Микроикономика, ВУЗФ (<https://moodle.vuzf.bg>)

ДЕМОГРАФСКАТА КРИЗА В БЪЛГАРИЯ

Таня Бонева
Студент, ВУЗФ_София
Email: 200801003@vuzf.bg

Резюме

Демографската криза представлява едно от предизвикателствата, пред които е изправена България, чието решаване особено в близките няколко години (2021-2023 г.), е от фундаментално значение за икономическия просперитет. Кризата ще повлияе изключително много на икономическото състояние на България и затова е важно да обърнем внимание на този проблем и да се запознаем по-добре с неговото естество. Настоящият доклад цели да запознае аудиторията с демографската криза. Докладът представя какъв е проблема, какво е равнището на проблема в България и как той ще повлияе на икономическото състояние на страната. За целта са посочени методи и мерки за справяне с него.

Ключови думи: демографска криза, проблема, икономическото състояние, методи и мерки

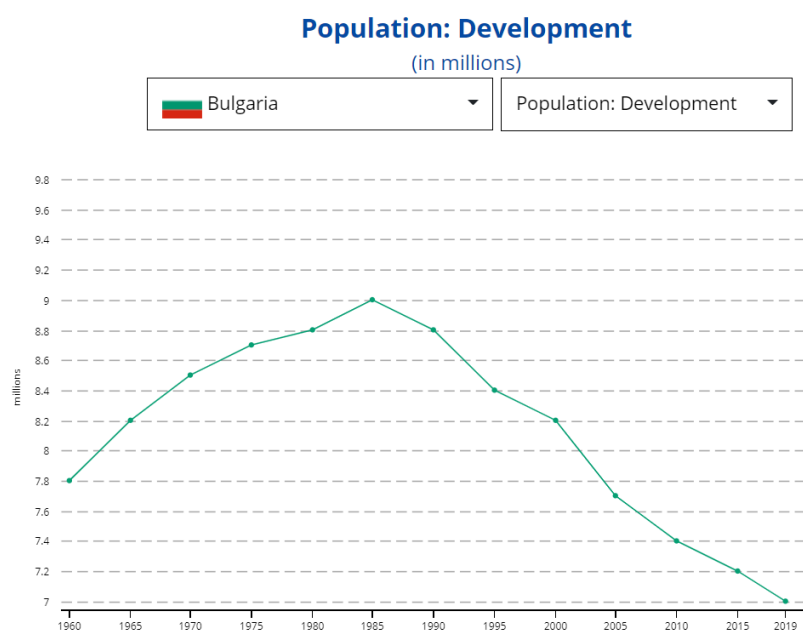
Какво представлява демографската криза?

Демографията е наука за динамиката на човешката популация. Тя обхваща въпросите, свързани с големината, структурата и разпределението на населението. Наблюдава процесите на раждане, смърт, възпроизводство, миграция, застаряване. Установява зависимости при населението от гледна точка на образование, етническа идентичност, религия, социална принадлежност. Най-общо демографията е наука за населението. Демографската криза е явление на ниска рождаемост, което заедно с нарастващата средна продължителност на живота води до намаляването на населението и

обезлюдяването на някои региони.¹³⁷ Точно населението обаче носи икономическата стойност на държавата.

Какво е нивото на кризата в България?

Демографската криза в България е свързана със застаряването и с намаляването на броя на населението поради ниската раждаемост и високия процент на емигриращи хора. Освен намаляването на населението се наблюдава и застаряване на населението. Ниското заплащане, лошото образование, не толкова добрите условия на живот са само част от

причините, които водят до кризата.

Според доклад на отдела за населението към ООН, през 2050 г. населението в България ще бъде с 27,9 % по-малко от това през 2015 г. Тревожна е тенденцията във възпроизводството на трудоспособното население. Тези смущаващи данни се потвърждават от още две изследвания по темата.

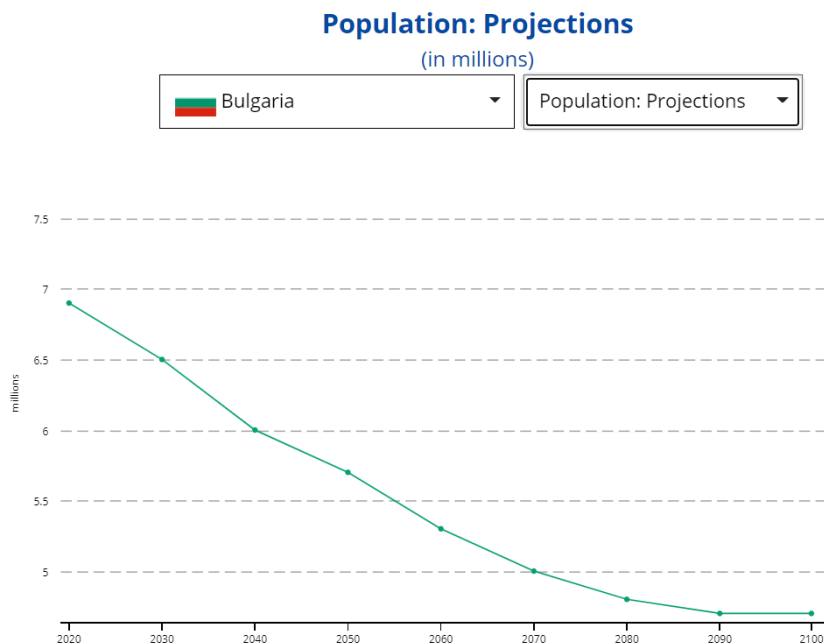
Прогнозите на Националния статистически институт на Република България показват, че при най-вероятния сценарий населението в България след 35 години ще бъде 5 813 550. От данните на Евростат се вижда, че то започва рязко да намалява от 1885г., когато е връхната му точка (9 млн. д.) и към 2019 г. е приблизително 7 млн.д. Населението на България е намаляло с 2 млн. или приблизително с 22,2% за 134 години.

¹³⁷ Коротаев А. В., Малков А. С., Халтурина Д. А. Законы истории. Математическое моделирование развития Мир-Системы. Демография, экономика, культура. 2-е изд. М.: УРСС, 2007.

Според прогнозите взети от Евростат населението на България ще продължава да намалява и се очаква да спадне до 4,7 млн. през 2100 г. Това означава, че прогнозите са населението да намалее с приблизително 32,86% само в рамките на 81 години.

Разбира се прогнозите не взимат предвид кризата, която настъпи през 2020 г. и влияе и положително и отрицателно на демографската криза.

В положителен аспект, от започването на Корона кризата много по-малко ученици заминаха да учат в чужбина през 2020г., а също се наблюдава тенденция все повече българи да се завръщат в родната си старна в периода от 2020 до февруари 2021 г. От изследване на журналиста Огнян Георгиев от "Капитал", получил данни за поставените под карантина българи, става ясно, че върналите се в страната са 558 хил. между март и май 2020 г. Основните причини за връщане според неговото проучване са желанието на хората да са при роднините си (46%) и загубата на работа (32%). С удовлетворение можем да отбележим, че българските професионалисти се прибират. Завръщането им заедно с промените от пандемията създават неочаквана възможност, особено в селските райони, сочи друг доклад. Според изследване на Европейския съвет за външна политика поне 10% от завърналите се

искат да останат в България и не искат да заминат след края на коронавирусната криза, а 25 на сто не са решили. Тази "ремиграция" създава неочаквана динамика в региона. Колко от върналите се ще останат, е отворен въпрос, но има възможност поне част от бившите емигранти да бъдат задържани, докато властите

работят за обръщане на демографските тенденции. ¹³⁸

¹³⁸https://www.dnevnik.bg/sviat/2021/04/09/4195111_ogromna_vuzmojnost_moje_li_bulgariia_da_zadurji/?ref=home_NaiNovoto

Отрицателно влияние на пандемичната криза обаче има по-високата смъртност, която е резултат от пандемията.

Как ще повлияе кризата на бъдещето, ако не се предприемат необходимите мерки?

Очаква се трудоспособното население в България да не може да се справи с издържането на възрастните хора и годините за пенсия да се увеличават. От началото на прехода хората масово са работили без трудов договор и осигуровки. Тези хора ще започнат да се пенсионират, и ако ние смятаме, че пенсионната ни система сега е зле, след 10 години няма да има кой да плаща пенсиите и хората няма да могат да се класират за пенсия.¹³⁹

С намаляването на населението за бизнеса ще бъде по трудно да открие хората, с необходимите: образование, знания, умения и квалификация, и това ще доведе до влошаването на качеството на стоките и услугите. Колкото по-малка е групата на населението в трудоспособна възраст и колкото по-малка на свой ред е групата на икономически активните лица (работната сила), толкова по-ограничени при равни други условия ще бъдат възможностите на стопанските организации за подбор и наемане на човешки ресурси. Основна дилема на стареещите общества е как при намаляващия брой на работната сила и нейното стареене, при нарастване числеността на възрастното население да се запазят и увеличат постигнатите до момента социални и икономически права за всички членове на обществото, от всички поколения.¹⁴⁰ Същевременно в свят, в който технологиите се развиват изключително бързо, на страната са ѝ нужни повече хора, които да измислят иновации и които да помогнат на България да върви към икономически растеж и да се опитва да догонва останалите развити страни.

Какви мерки са се предприемали до сега?

В България за справяне с демографската криза работят Министерството на труда и социалната политика (МТСП), Институтът за изследване на населението и човека към БАН (ИИНЧ), както и други организации и сдружения като например сдружение „Младежки инициативи за развитие и диалог“.

¹³⁹ Интервю с икономистът Ваня Григорова (<https://btvnovinite.bg/predavania/tazi-sabota-i-nedelia/demografskata-kriza-kakvi-s-prichinite-za-neja.html>)

¹⁴⁰ <https://www.iphs.eu/n/proekti/>

Мерките предприети в България за ограничаване на кризата са свързани предимно със социалната политика на страната. Основната цел в сферата на демографската политика е ограничаване на негативните въздействия на демографските дисбаланси върху публичните финанси и социалните системи. Специален акцент върху посрещането на демографските предизвикателства от застаряване на населението е поставен и чрез Националната концепция за насърчаване на активния живот на възрастните хора 2012-2030 г. Насърчаването на активния живот на възрастните хора е важен европейски приоритет, който има пряка връзка с постигане на целите на Европейската стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж: Европа 2020.

Отчетът от 2019 г. за изпълнение на актуализиранта национална стратегия за демографско развитие на населението в Република България (2012 – 2030 г.) включва следните приоритети и направления, върху които държавата е предприела действия:

1. Забавяне на негативните демографски процеси и намаляването на броя на населението:
 - 1.1. Насърчаване на раждаемостта чрез създаване на среда, благоприятна за отглеждането и възпитанието на деца
 - 1.2. Подобряване на репродуктивното здраве на населението
 - 1.3. Подобряване на общата демографска информираност и сексуално-репродуктивна култура на населението
 - 1.4. Подобряване на общото здравословно състояние на населението и намаляване на общата, преждевременната, детската и майчината смъртност
 - 1.5. Разработване на адекватна миграционна (външна и вътрешна) и имиграционна политика
 - 1.6. Значително намаляване на броя на емигриращите млади хора в репродуктивна възраст
2. Преодоляване на негативните последици от остаряването на населението и подобряване на качествените характеристики на човешкия капитал:
 - 2.1. Възприемане на комплексен междусекторен подход за активен и продуктивен живот на възрастните хора в добро здраве. Адаптиране на социалните системи към демографските промени и остаряването на населението – пазар на труда, пенсионна система, социално подпомагане и грижи, здравеопазване, образование, култура и др.

- 2.2. Развитие на солидарност между поколенията
- 2.3. Повишаване на общото образователно, духовно и културно равнище, квалификация, способности и умения на населението от всички възрастови групи
- 3. Постигане на социална кохезия и създаване на равни възможности за пълноценен, социален и продуктивен живот за всички социални групи:
 - 3.1. Създаване на условия за равни възможности за пълноценен, социален и продуктивен живот за всички социални групи
- 4. Ограничаване на диспропорциите в териториалното разпределение на населението и обезлюдяването в някои региони и селата:
 - 4.1. Ограничаване на диспропорциите в териториалното разпределение на населението и обезлюдяването в някои региони и селата
- 5. Адаптиране и синхронизиране на нормативната база с обществените потребности за балансирано демографско развитие на населението и развитието на качеството на човешкия капитал:
 - 5.1. Въвеждане на задължителна оценка на въздействието върху демографското развитие на населението и качеството на човешкия капитал на всеки нов, изменян или допълван нормативен акт на държавата

Част от тези действия са именно:

- Данъчно облекчение за деца съгласно чл.22в от Закона за данъците върху доходите на физическите лица (ЗДДФЛ)
- Изпълнение на програма „Подпомагане на семейства с деца“:
 - Еднократна помощ: при бременност; при раждане на дете; за осиновяване на дете; за отглеждане на близнаци и др.
 - Месечни помощи: за отглеждане на дете до една година; за отглеждане на дете с трайно увреждане; за дете без право на наследствена пенсия от починал родител по реда на чл.8е от ЗСПД и др.
- Обезщетения за майчинство по Кодекса за социално осигуряване (КСО)

Какво можем да направим, за да подобрим състоянието на кризата?

Част от предлаганите мерки от специалистите в областта са:

- Промени в законодателството и провежданите политики в областта на развитието на работната сила, с които да се повиши икономическата активност и заетост, както и за подобряване качеството на работните места и за насърчаване на участието в образование и обучение;
- Подобряване качеството на живот и достъпа на семействата с деца до основни услуги като здравеопазване, образование, социална сфера и услуги за подкрепа при конфликти и трудности в семейството;
- Разширяване на услугите за деца от 0 до 7 години, особено след първата година, като целта е родителите да се върнат на пазара на труда и да разчитат на качествена детска грижа;
- Предложени са също и мерки за финансови промени в различните програми на семейното подпомагане;
- Адаптиране на системите – социална, икономическа, осигурителна, здравна, образователна и др. към новите реалности на едно все по-остаряло общество и мерки за редуциране на детската и преждевременната смъртност, където има най-сериозен потенциал за намаление на смъртността.

Решаването на демографските проблеми в дългосрочен план изисква устойчиво мобилизиране на целия наличен ресурс и използване на всички налични инструменти на държавата. Ако обърнем малко повече внимание специално на раждаемостта, факторите, които оказват въздействие върху взимането на решение за раждане и отглеждане на дете са комплексни и се отнасят до създаване на по-спокойна, предвидима и сигурна семейна и обществена среда. Ето защо усилията на държавата следва да бъдат насочени към създаване на подходящи условия за раждане, отглеждане, възпитание, материална обезпеченост и социална реализация на толкова деца, колкото родителската двойка би искала да има. Освен максимално обхватните и дългосрочни мерки в подкрепа на раждаемостта, семействата и децата, заложи в Актуализираната Национална стратегия за демографско развитие на населението в Република България (2012-2030 г.), следва да се предприемат или да се поддържат вече предприети краткосрочни мерки, както за създаване на условия за раждането на второто дете в семейството, така и за реализиране на желания от младите хора двудетен семеен модел посредством:

1. Финансова подкрепа за семействата с деца чрез увеличаване на средствата за

социално подпомагане при раждане и отглеждане на деца и въвеждане на периодична оценка на въздействие.

2. Поддържане и разширяване на обхвата на мерките, свързани с гъвкаво съчетаване на семеен с професионален живот чрез гарантиране на по-добър достъп на децата до детски ясли, детски градини и предучилищни форми на обучение; Подобряване на възможностите за трудова реализация на родителите с деца, осигуряване на възможност за работа при гъвкаво работно време и работа от вкъщи на родителите.

3. Развиване на подходяща инфраструктура и подобряване на качеството, и разнообразяване на услугите за отглеждане на децата.

4. Въвеждане в средния курс на образователната система на обучения за повишаване на информираността на младите хора, консултиране по сексуалнорепродуктивно здраве и отговорно родителство и използване на резервите за намаляване на абортите по желание, а с това и ограничаване, и намаляване на рисковете за репродуктивното здраве на девойките и жените.

5. Подобряване на качеството на здравните услуги и на достъпа до тях за децата и техните родители.¹⁴¹

Друг важен момент, на който трябва да се обърне внимание, е запознаването на по-младото поколение (16-25 годишните) с проблема на демографската криза. Изключително важно е да се говори повече за този проблем, за да може повече хора да предприемат действия за преодоляване му. Добре е да се организират кампании за запознаване на учениците от 11 и 12 клас с възможностите за образование и кариерно развитие, които им предоставя България. Като за целта могат да се включат доброволци от българските университети, както и успешни българи, които са завършили образованието си тук или в чужбина и са избрали да живеят в България. Може да се организира ден, в който учениците се запознават с български предприемачи от цялата страна. В този ден ще се провеждат интересни лекции от тези предприемачи, а също може и да им се показва каква е работата на конкретния предприемач. По този начин ще бъде пробуждан интерес в младите към предприемачеството. Изброените кампании ще, насърчаването им дори и да завършат в

¹⁴¹ <https://mlsp.government.bg/uploads/19/pril/report-2019-demo.pdf>

чуждестранен университет да се върнат и да работят тук, както и да създават нови иновации и свои собствени бизнеси.

Възможно е да се предлагат по-високи възнаграждения на хората, които ще работят в държавния апарат и са завършили в чужбина или владеят чужд език на много по-добро ниво. По този начин ще се стимулира българите в чужбина да се завърнат като те ще имат възможността да работят добра работа и ще получават високо възнаграждение. Може да се помисли и за изплащането на еднократни възнаграждения на хора завърнали се от чужбина и намерили си работа в срок от една година.

Всичко това ще донесе много плюсове, както за ограничаване на демографската криза и за подобряване на икономическото състояние на държавата, така и за напредъка на редица други сфери. Изключително важно е да се опита да се ограничи „изтичането на мозъци“ от България. Хубаво е да има стремеж към по-добро бъдеще за България. По-добро бъдеще обаче за нея няма да има, ако не останат хора. За целта промяната трябва да започне от самите нас.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение може да се обобщи, че настоящата демографска криза би повлияла негативно на икономическото състояние затова е важно да се предприемат необходимите мерки. При полагане на всеобща усилия кризата може да бъде преодоляна.

БИБЛИОГРАФИЯ

(n.d.). Retrieved from

https://www.dnevnik.bg/sviat/2021/04/09/4195111_ogromna_vuzmojnost_moje_li_bulgariia_da_zadurji/?ref=home_NaiNovoto

(n.d.). Retrieved from <https://btvnovinite.bg/predavanja/tazi-sabota-i-nedelia/demografskata-kriza-kakvi-s-prichinite-za-neja.html>

(n.d.). Retrieved from <https://www.iphs.eu/n/proekti/>

(n.d.). Retrieved from <https://mlsp.government.bg/uploads/19/pril/report-2019-demo.pdf>

Коротаев А. В., Малков. А. С., Халтурина Д.А. (2007). *Законы истории. Математическое моделирование развития Мир-Системы. Демография, экономика, культура*. 2-е изд. М.:УРСС.

ИКОНОМИЧЕСКИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД БЪЛГАРИЯ (2021 – 2023г.) – ЕПИДЕМИЯТА, ПЪТЯТ КЪМ ЕВРОЗОНАТА И СТРЕМЕЖА ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ

Теодор Йончев
Студент, ВУЗФ – гр. София
E-mail: 180901002@vuzf.bg

Резюме

Икономическите предизвикателства пред България са неизбежно свързани и със сегашното състояние в границите на нашата страна. Поради тази причина няма как да си позволим основния фокус на нашите цели и внимание да не попадне именно върху световната пандемия – Covid-19. Такова масово събитие има неоспоримо влияние върху посоката на икономическото развитие. Въпреки всичко обаче, е необходимо да бъдат обсъдени и също толкова значими теми, като предстоящото ни влизане в еврозоната, както и отдавна дискутираната и изключително важната тема, относно устойчивото развитие.

Ключови думи

световна пандемия, мерки, еврозона, устойчиво развитие

УВОД

През новата 2020 година светът беше свидетел на едно мащабно и в голяма степен неочаквано събитие – световна епидемия. Започнал като малка и непленяваща шега по интернет сайтовете, за „зомби апокалипсис“ в Азия, не отне дълго преди този вирус да се превърне в ежедневие и факт за всички държави по света. Разбира се въпросният вирус, чието име всички познаваме добре – „Covid-19“, достигна и българска територия, като се счита, че първият официално доказан случай за България, бил установен през 8 март 2020 година. На 13 март 2020 г. правителството обявява извънредно положение в цялата страна за срок от един месец, който впоследствие е удължен до 13-ти май същата година. От 14-ти май, в рамките на месец, е обявена извънредна епидемична обстановка, която е удължена до 30-ти юни. На 24-ти юни, заради сериозния ръст на заболели е обявено удължаване на извънредната обстановка до 15-ти юли. На 6-ти юли, поради ръст на броя на заболелите, извънредната обстановка е удължена с две седмици, до края на месец юли. На 27 юли е обявено удължаване на извънредната епидемична обстановка до края на август. Генерално погледнато, целта на всички тези мерки и изолация от обществото е не толкова спирането, но забавянето на разпространението на вируса, тъй като всяка здравна система на всяка една държава има определен капацитет - определен брой болници, лекари и легла, където могат да настанят боледуващите. Съответно най-лошият сценарий е имащите нужда от лечение

хора да надвишат капацитета за възможност на лечение на съответната държава. Най-лошото нещо е липсата на информация по темата, а още по-лошото – подвеждащата информация. За времето, в което се намираме в световна пандемия, са изписани, кой знае колко неща по темата и за съжаление, немалка част от тях с подвеждащ и неверен характер. Причината за недостоверна информация се крие в това, колко бързо се разви абсолютно всичко и невъзможността на учените да разследват и установят, съответно и обяснят вируса. Следователно всеки става специалист по темата и изразява мнението си неограничено. За съжаление обаче прилагаме въпросните мерки, докато можехме икономически да си го позволим. Всяко едно масово явление независимо дали е епидемия, война, природно бедствие или нова сензация в културата, се отразява на много аспекти от нашият живот – върху нашето поведение, мислене, начин на живот, разбиране и неизбежно върху нашата икономика. При условия на едно социално изолиране, неизбежно се променя икономическото поведение на всеки един субект, независимо дали това е домакинство, държавата или отделния човек. Хората започват да излизат по-малко и съответно и да консумират по-малко, да се хранят по-рядко в ресторанти и повече вкъщи, да посещават по-малко моловете и затворените пространства, като барове и нощни клубове. Потреблението на конкретни стоки се повиши като например хранителни продукти и лекарства, но на много по-голям брой други стоки се понижи. Съответно държавата налагаше своите предпазни мерки за намаляването на скоростта на разпространение на вируса, до един момент, до момента, в който тя можеше да си го позволи. Всичко е свързано – хората потребяват, пазаруват, от което бизнесите просперират, след което бизнесите плащат данъци на съответната държава за предоставените условия на благоприятна икономическа обстановка, след което държавата отново вкарва тези пари обратно в развитието на икономиката и обществото. Следователно, в който и да е момент, ако се наруши, който и да е от участниците в тази верига, пострадват всички - ако потреблението на обикновения човек намалее, намалят печалбите на бизнесите и съответно и тяхната възможност да плащат данъците си, съответно намалят и бюджета на държавата. Ами до точно един такъв ефект довежда социалната изолация. Следователно ние не можахме да си позволим повече карантини и затваряне по домовете, тъй като това би довело до икономически крах в системата. Хората останаха свободни да правят, каквото пожелаят и съответно, както се очакваше от всички със започването на новата учебна година се покачиха и случаите на „Covid-19“. Като по официални данни на „Гугъл“ на 17-ти октомври те достигат 998 нови случая, последвани от нов рекорд на 23-ти октомври – 1595 нови случая, последвани от новият рекорд на 31-ви октомври от 2891 нови случая, като днес (18.11.20) те са новата рекордна стойност от 4 828 нови случая. Ироничното е, че когато заболелите бяха под 100 държавата предприемаше първи най-строги мерки, а сега, когато нещата ескалираха в много по-голяма степен те остават с препоръките за носене на маска и спазване на разстояние. Но отново това е най-много, което държавата може да си позволи от икономическа гледна точка. Сега отговорността е пренесена основно върху гражданите и тяхната съвестност за спазване на мерките.

1. ПОМОЩИ ЗА КРИЗАТА.

След масовото разпространение на корона вирус всички държави по света бяха принудени да въведат стриктни противозаразни мерки, което разбира се повлия в голяма степен на икономическата активност на отделните субекти и доведе до смущение в икономиката на цяла Европа, невиджано досега от повече от 20 години. Всяка държава, разбира се, отговори на това чрез организация на различни по вид механизми и схеми, които да облекчат икономическият шок и да подпомогнат обществото и бизнеса. Подходите на отделните държави се различават, разбира се, но общата цел е ясна – всички те искат подход, който да обещае по-малък спад тази година, по-бързо възстановяване през следващата и възможности за разширяване на икономиката като цяло.

В интервю с Атанас Пеканов – икономист в Австрийския институт за икономически изследвания, докторант и преподавател във Виенския икономически университет, работил в европейската централна банка и част от стратегическия съвет на президента, той представя своето мнение. Според него социално-икономическите мерки взети в България далеч не са достатъчни и причината за това се крие в дизайнът им. Той сравнява с австрийския подход, който по време на най-голямата блокада, когато много души не са ходели на работа, до един милион души са били покрити чрез схеми за субсидирана заетост. В България липсва такъв вид помощи от страна на държавата.

Това разбира се може да го обвържем с по-горното твърдение. За да има нормално потребление от страна на икономическите субекти трябва тяхната доходност да остане същата. Сега в тези епидемични времена много хора биват освободени, други преминават на работа от вкъщи, а трети минават на по-кратко работно време и им се намаля заплатата. По-малкото потребление води до по-малки печалби на фирмите, което води до потенциални фалити, което води до по-ниски държавни бюджети. С една дума – икономическа криза.

Друго нещо, което споменава господин Пеканов, е че на запад за разлика от България, страни като Австрия например, покриват голяма част от фиксираните разходи на фирмите, което значи, че правителството покрива всички заеми например за определен период, в който дадени фирми имат затруднения и ниски печалби. Така държавата субсидира по един такъв начин фирмите, за да имат възможността да продължат да съществуват и другата година и със същия обем служители. Това е в интерес и на държавата, тъй като тези фирми ако успеят да останат на пазара и да възвърнат предходната си ефективност, те също така ще продължат да си плащат и данъците, а това ще предотврати задълбочаването на вече появилата се криза.

Управляващите в България, поемат твърде високи рискове с малката си намеса и по-скоро чакат да видят какво ще стане, което не е едно от най-редните и правилни решения в ситуация на криза, тъй като ако започнат масови фалити, дори само на малки фирми, всичко това ще се отрази на българската икономика в дългосрочен план.

Друга разлика в подхода с преодоляването на кризата в България и на запад, е че фирмите могат да решат на колко да намалят работното време на даден служител, в чийто трудов договор ако седи, да речем, 40 часа, сега може да премине на 20 часа. През другото време, в което наетият не изпълнява задълженията си, се поемат от държавата на 80/90%. Голяма част от фирмите в Австрия например се възползват от тази възможност, тъй като при намален работен обем те нямат нужда от толкова много служители и съответно ако печалбите спаднат, но те продължат да плащат същият брой труд, фирмата неизбежно ще се намери в затруднено състояние и евентуално впоследствие пред фалит... Така например фирмите работят само по 1,2,3 дни от седмицата, служителите идват и извършват своите задължения, а останалото време се поема от държавата, което по-късно се отразява и в полският шок от страна на потреблението.

Управляващия директор на Международния валутен фонд – Кристина Георгиева, твърди, че в България нямаме правото да си позволим лукса да избираме какво да финансираме приоритетно в бюджета за 2021 г. – социални политики или подпомагане на реалната икономика. Ако искаме да избегнем трайни икономически последици от корона вируса, трябва задължително да се ориентираме към икономическото възстановяване. Един от трайните негативни ефекти, който може да има епидемията, е върху качеството на образованието. Много деца и студенти учат от къщи дистанционно. Дистанционното образование е приложимо в кратък срок, но ако то продължи повече от година, две, това може да има сериозен отпечатък върху качеството му. Учащите се нуждаят от реална комуникация с обучаващите ги хора и със своите състуденти и съученици, това е изключителна важна част от ползотворният обучителен процес. Едно лошо образование без съмнение ще има отражение в качеството на работната ръка след време. Според Кристина Георгиева световната икономика е започнала своето изкачване от дъното, но със сигурност пътят към възвръщането на нормалните темпове на икономиката няма да бъде напълно гладък. За сега наблюдаваме отрицателен ръст от 4,4%, но според МВФ догодина ще има частично възстановяване – 5,25%. Въпреки всичко обаче, със сигурност няма да успеем да достигнем икономическите показатели, които имахме през 2019 година преди епидемията и всички трябва да са наясно, че стандарта на живот неизбежно в световен мащаб ще спадне. Очаква се световната икономика да загуби до 28 трилиона долара в производство през следващите пет години. Затова е наложително да не спират помощите към фирмите и домакинствата, с цел избягване на допълнително свиване на икономиката и тези пари не трябва да са за сметка на данъкоплатците и трябва да се използват изключително предпазливо и отговорно. Най-важното е посоката на фискалната подкрепа, според Кристина Георгиева тя трябва да е насочена към работещите хора и в конкретност тези с по-ниска квалификация, тъй като много от тях ще загубят работата си и ще им се наложи да се преквалифицират и пренасочат към други сектори, което няма как да стане без помощта на държавата.

Много е важно за нас да мислим върху това как ще изглежда светът ни след приключването на пандемията и как да се движим към една по-устойчива икономика. Трябва да спрем да мислим и наливаме пари в икономиката на миналото и да се възползваме от този фискален стимул, за да го насочим към по зелена икономика, към дигиталната икономика, към икономика, която е устойчива.

В такива времена определено на помощ идват ниските а понякога и отрицателни лихвени проценти.

Бизнесът в България настоява да бъде създадена Национална програма за подпомагане на всички бизнеси засегнати от ограничителните мерки. Идеята на една такава организация ще бъде да подпомага чрез компенсации бързо бизнеса, за сметка на държавния бюджет, по време на наложените ограничителни мерки. Това са искания отправени от Българската стопанска камара и те са отправени чрез писмо към икономическия и финансов министър.

Причината за тези желания е проведения на 23.11.2020 г. брифинг на Национален оперативен щаб, където министъра на здравеопазването оповести нови мерки против разпространението на корона вирус. Тези мерки влизат в сила от 27.11.2020 г. и биват - забрана на различни колективни дейности, като семинари и конгреси, спиране на работата на ресторанти, в това число и на всички нехранителни магазини, както и провеждане на вътрешни и външни екскурзии и други.

В това писмо Българската стопанска камара обяснява, че българският бизнес разбира необходимостта за вземане на спешни мерки против разпространението на „Covid-19” с цел спасяването на човешки животи. Въпреки това обаче, всички други западно-европейски страни, които са взели такива спешни ограничителни мерки, успоредно с тях са бяха взети и мащабни икономически мерки, за времето на т.нар. „локдаун“.

В писмото бива даден подходът на Австрия за справяне с икономическите предизвикателства в следствие на забраната за излизане и провеждане на всякакви социални дейности, където както вече знаем компаниите могат да кандидатстват за покриване до 80% от оборота им за същия период през предходната година. В Дания, например пък, малките и средни бизнеси, чиито оборот е спаднал с до 30%, могат да изискват компенсация до 90% от оборота си, а големите компании могат да очакват до 70% от оборота си. А бизнесите, които са били изцяло затворени, поради локдауна, като нощни клубове заведения, ресторанти, могат до очакват дори до 100% компенсация от размера на оборота си. Унгария, пък например, ще възстанови 80% от стойността на всички резервации в туристическия отрасъл. Една от първоначалните мерки, които се очаква да бъдат поети от националния бюджет е покриване на всички фиксирани разходи на дружествата. Тази мярка е част Временната рамка на Европейската комисия за държавни помощи.

С тази подкрепа, ЕС дава възможност на държавите-членки да подпомогнат своите предприятия, които отчитат спад в оборота си до минимум 30% в сравнение с този от предходната година, в следствие от епидемията. Подкрепата представлява покриването на част от фиксиранияте разходи, които не са покрити от техните приходи, в размер не по-голям от 3 милиона евро на предприятие.

Въпреки усилията от страна на Министерството на икономиката обаче, 8 месеца след обявяването на извънредно положение в България, по-голямата част от тези безвъзмездни средства все още не са достигнали бизнесите, за които са предвидени те. Причината най-вероятно се крие в това, че средствата се разходват чрез оперативни програми, което е свързано и с голям брой бюрокрация. В крайна сметка размерът на получената сума не е толкова важен в сравнение с навременното му получаване

2. ЕВРОЗОНАТА.

„Членството на България в еврозоната не е нова касичка за допълнителни средства, а преди всичко отговорности и възможности.“ са думите на Илиана Йотова по темата за еврозоната.

Страна, която има валута прикачена към еврото, е съвсем логично да навлезе в еврозоната. Много по-добре е България да разчита на капацитета на еврозоната, отколкото да разчита само на себе си. България за съжаление още няма национална програма за възстановяване и икономически подем, която да покаже пред Европейският съюз. Според Илиана Йотова именно липсата на информация и прозрачност са едни от основните пречки на България по пътя към еврозоната. Вицепрезидента посочва, че правенето на политики зад завесите води до скептицизъм, до изграждането на всякакви конспиративни теории и до несигурност. Според евродепутата Цветелина Пенкова също има липса на прозрачност и информация - „Имаме ясна диагноза – липса на достатъчно информация в общественото пространство и предлагаме ясно лечение - активни действия от страна на институции, ясна и икономическа стратегия за развитието на България с новите възможности, които са пред нас“. Според нея чрез влизането ни в ERM 2 и Банковия съюз ние не губим, а прехвърляме част от правомощията си към Европейската централна банка и така постигаме единствено споделяне на суверенитет.

Въвеждането на еврото не е въпрос просто на развитие, икономика и финанси, това е пътят към бъдещето на Европейският съюз. Всички ние искаме една солидна и стабилна икономика и политика в Европа и това е правилният път точно към нея. Българската политика е избрала правилният път, сега единственото условие е да изпълним критериите за влизането в еврозоната и ще получим подкрепата на страните-членки. Според думите на един от членовете на Групата на прогресивен алианс на социалистите и демократите в Европейският парламент – Пол Танг, делът на търговия между страните членки на еврозоната нонстоп се покачва и една от причините за това е именно единната валута.

По думите на бившият министър на външните работи – Ивайло Калфин Влизането в еврозоната в никакъв случай не е просто някаква политическа награда за България, а напротив има потенциала да промени много неща за страната ни. Еврозоната непрекъснато се променя и тя няма нищо общо от момента на създаването и със сега, а камо ли с момента на нашето влизане в нея. Заедно с Еврозоната се променя и ролята на Европейската централна банка, която започва да извършва и фискална политика, което по принцип е нещо, което не би трябвало да прави. ЕЦБ все повече започва да прави това, което прави една нормална централна банка. По думи на Ивайло Калфин, вземането на нужни мерки в две структурни политики - Здравеопазване и Образование, ще павират пътя ни към иновативна икономика, а тя от своя страна към еврозоната.

С влизането в ERM 2 България поема няколко ангажимента, които трябва да изпълни преди да влезе в еврозоната. Някои от тях включват приемането и прилагането на макропруденциални инструменти, които да позволят налагането на системно ниво на изисквания към кредитополучателя. Също така се очаква да се подобри надзора върху небанковия финансов сектор, което означава оценка на активите и пасивите, разработване и реално използване на система за надзор, която да е базирана на риска както следва според „Платежоспособност 2“.

Очаква се също откриване на слабостите в рамките на несъстоятелността и приемане на начин за отстраняването им. Отстраняването на слабостите, присъстващи при транспонирането на Директивата, отговорна за предотвратяването на прането на пари. ЕС също изисква от нас да модернизираме рамката и начина на управление на държавни предприятия в съответствие със западните практики. Всичко това са ангажименти поети от България за ERM 2, но за да влезем в еврозоната това няма да е достатъчно, има и допълнителни изисквания, които впоследствие ще трябва да се изпълняват. Примери за такива са гарантирането за навременно и успешно употребление и прилагане на новоприетия Закон за публичните предприятия. Трябва също така да гарантираме стабилност на небанковия сектор, трябва да приложим плана за подобряването на рамката на несъстоятелност. Също така подобряване на методите срещу прането на пари. Освен България, Хърватия също влезе официално в чакалнята на еврозоната през лятото и прие ERM 2. Очаква се еврото да може да замени лева през 2023 и това ще е първото разширение на еврозоната от 2015 насам. Стъпките за постигане на поетите ангажименти от България и Хърватия са начертани изключително подробно. Може да вземем за пример новоприетия Закон за публични предприятия в България. При него стъпките са разписани и планирани до месеца – различни приемания на подзаконови нормативни актове, подбор на бордове на държавни компании в съответствие със закона, анализ на различни държавни предприятия и други. Нашият стремеж за присъединяване към ERM 2 не започва отскоро, а напротив още с присъединяването ни към Европейския съюз през 2007 г. и най-после дават резултата. Това постижение, обаче не е крайна цел нито „чакалня“, където просто чакаме, за да се случи това, което целим, напротив това е просто една от стъпките по пътя ни към

това да сменим българският лев с евро и за да постигнем тази цел със сигурност ще трябва да положим неистови усилия и от наша страна. Пътят не е лесен, но за щастие не е и невъзможен. Както виждаме от опита на страни други страни, вече членки, ние ще трябва да работим здраво както върху нашата политическа, така и върху нашата икономическа среда, също ще се изискват и много структурни реформи от наша страна. От нас ще се изисква не просто отмятане на дадени изисквания, а ще трябва реална промяна що се отнася до администрацията, икономическия и социалния живот, целящи повишаване на инвестициите, доходите, а също и на гъвкавостта и конкурентоспособността на икономиката.

Как по точно се измерва нашата готовност за влизане в еврозоната?

Що се отнася до формалните критерии, тук много ясно става дума за Маастрихтските критерии. Те на първо място разглеждат фактори като инфлация, ниво на бюджетния дефицит, като процент от БВП, също така равнище на държавния дълг, отново като процент от БВП, после дългосрочен лихвен процент, като средна доходност по 10-годишните държавни облигации и не на последно място стабилността на българският лев към еврото.

Що се отнася до дефицита и дълга, би следвало да бъдат изпълнени с лекота, стига в следващите няколко години разбира се държавата да не изпадне в прекомерни харчове за сметка на взети заеми. Що се отнася до стабилността на лева към еврото, тук се притичва на помощ от най-сигурният способ за изпълняване на този критерии, а именно валутния борд, от който ние сме част. Там, където България ще намери затруднение обаче, е инфлацията. Според Европейската централна банка, в последния си доклад, страната ни е догонваща позиция, що се отнася равнището на доходите. Така нареченият процес на догонване би следвало да доведе до положителни диференциали на инфлацията, защото БВП на човек от населението и ценовите равнища в България за съжаление, все още са под средните за еврозоната.

Не са за игнориране и ангажиментите поети след влизането ни в ERM 2, а именно мащабни реформи в съдебната ни система и в борбата с организираната престъпност и корупцията, имайки предвид голямото им значение по отношение на стабилността на финансовата система. Всички знаем, че България изпитва проблем именно в тези сфери и Европейският съюз съвсем открито споделя своите притеснения по този въпрос.

3. КАКВО ОТРАЖЕНИЕ ИМА ВИРУСЪТ?

Голяма част от икономистите очакват икономиката на България да отбележи спад между 5 и 8 процента, заради корона вируса. Относно възстановяването обаче, още никой не знае, кога ще започне то, което също ще даде отражение относно влизането ни в еврозоната. Предполага се, че за възстановяване на загубения доход ще ни отнеме около 2 години. Затова и според главния икономист на УниКредит Булбанк – Кристофор Павлов,

няма смисъл да мислим за приемане на еврото преди 2025. Дори преди епидемията България беше на последно място в Европейския съюз по икономически капацитет на глава на населението и именно затова Европейският съюз ще наблюдава нашият икономически прогрес, дори още по внимателно.

4. НЕМСКОТО МНЕНИЕ.

По мнение на немския професор Фридрих Хайнеман, ръководител на направление „Публични финанси“ в центъра „Лайбниц“, нашето желание за бързо присъединяване е напълно логично и правилно. Разбира се, причината за това се крие в апетита ни към разпределяне на средства, тъй като сега, за разлика от преди, дълговете и кредитите на страните-членки вече се гарантират от общността. Освен всичко, в условия на световна епидемична обстановка, кредитите се раздават далеч по-лесно. Поради зародилата се световна обстановка, икономически по-слабите държави ще спечелят в бъдеще от новите правила за преразпределение и гаранции и съответно държавите, които осигуряват на по-слабите страни благоденствие, ще поемат големи рискове. По този начин присъствието в еврозоната поставя под въпрос плюсовете и минусите от това да сме всички с една и съща валута – еврото. Естествено, че за по-бедни страни като България или Хърватия, членството в еврозоната е изключително интересно, но от друга страна ползите за страни, като Чехия или Полша малко по малко стават все по-малко. Така обобщава професора мнението си по въпроса. По-късно специалното немско издание „Finanz und Wirtschaft“ твърди, че внезапното желание на българският премиер Бойко Борисов за влизане в чакалнята на еврозоната може до голяма степен да се дължи на предоставените милиарди за преодоляване с кризата с корона вируса. Това, според тях става ясно от изказването на премиера, в което той твърди, че само страните-членки на еврозоната ще получат фискални помощи по линия на кризата и затова България също трябва да влезе в нея. Много специалисти, анализатори за Източна Европа на Citi Bank, твърдят, че България е далеч от това да бъде готова да замени българският лев с еврото и че никоя от скоро влезлите страни в еврозоната не е имала толкова нисък БВП на глава на населението. Затова според тях България ще почака по-дълго от 2023 г.

Освен Чехия и Полша, Дания и Швеция също странят от еврозоната. Ако си зададем въпроса, каква е разликата между страните, които желаят навлизането в еврозоната и тези, които странят от него, отговорът е еднозначен – бедността. За всички е ясно, че България и Хърватия са на последните две места по икономическо развитие от целия Европейски съюз. Общо взето към еврото се стремят само бедни държави.

5. УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ.

Устойчивото развитие е неделима част от плана за бъдещето на всяка една държава. Ограничеността на природните ресурси на планетата земя ни принуждава да мислим за нейното бъдеще и всяка една държава и всеки един човек би трябвало със своето поведение

и политики да се опитват да я предпазят възможно най-дълго. България е една от държавите в Европейския съюз, чиято кръгова икономика не е от най-добре развитите и доказателство за това е мръсният въздух, на който всички биваме свидетели всяка зима. Според данни на системата за измерване „AirSofia“ почти в цяла София има замърсяване на въздуха като, на места концентрацията на фини прахови частици достига три пъти над нормата. Дойде ли зимата поради студа всички започват да се превозват с лични автомобили. Във всяка кола има по един човек и в ситуация на световна пандемия този ефект се засилва още повече, тъй като хората се притесняват да не заразят себе си или близките си. Освен всичко масовото отопление на домакинства на въглища и други не толкова „зелени“ горива също не допринася за по-добър начин на живот, а като прибавим към това общото целогодишно индустриално замърсяване, което различни фабрики и предприятия осъществяват и получаваме това, което имаме днес в България – вреден въздух. Но основния вредител си остава нашето така обичано остаряло виждане за провеждане на икономика.

България е една от най-богатите на ресурси икономики в Европейския съюз, която изостава в сравнение с другите държави-членки по отношение на внедряването на кръгова икономика и осъществяване на екоиновационни дейности. Българската икономика употребява средно 3,6 пъти повече енергийни ресурси за производство от средното за Европейския съюз. Въпреки това, през последните 10 години България отчита двойно повече използвана енергия произлизаща от възобновяеми източници, постигайки 20.8% през 2018 г.. За жалост въпреки усилията, страната все пак остава значително под националната цел по стратегия „Европа 2020“, която цел е била 16% за годината 2020.

Емисиите на парникови газове на човек от населението у нас намалят от 9.1 тона CO₂-екв. През 2007 г. до 8.3 тона CO₂-екв. през 2018г. Въпреки това, България продължава да бъде на-въглеродно интензивната страна в Европейския съюз. Интензивността на емисиите на парникови газове в България е над 4 пъти по-голям от средното ниво в ЕС. Главната цел на нашата държава е намаляването на енергийната интензивност, що се отнася до икономиката и подпомагането на зеления преход чрез въвеждането на мерки за повишаване на енергийната ефективност на промишлените, публичните и жилищните сгради. От голямо значение ще е модернизирването на дейностите за поддръжка, управление и планиране на електропреносната мрежа в България. Пълната либерализация на търговията по линия на пазара на електроенергия е също изключително важна реформа, която трябва да бъде завършена в най-кратък срок.

Основополагащо за най-доброто изпълнение на инвестициите ще бъде, либерализацията на пазара по линия на електрическата енергия. Така крайният потребител не само ще има избор по отношение на това от къде и как да се снабдява с електрическа енергия, но и ще премахне всички пречки пред навлизането на пазара на производители и доставчици на електрическа енергия. Благодарение на въвеждането на конкурентно среда, що се отнася до предлагането от доставчици към крайните клиенти, това пряко ще доведе

до подобряване на ефективността на енергийния пазар. Либерализацията на пазара за електроенергия е също така една от основните причини за устойчиво енергийно развитие, стимулирайки децентрализираното генериране и съхранение на електрическа енергия. Реформата, по този начин обаче, ще има принос и за енергийната ефективност по сградите, тъй като така ще се повиши добавената стойност от локалните инсталации за производство на енергия и съхранение при офис, жилищни и индустриални сгради. Всичко това е способ за понижаването на цялостната ресурсна интензивност в страната, добавяйки и методи за използване на кръгова икономика в производствените процеси и устойчивото използване на природни ресурси.

6. ЕНЕРГИЙНА ЕФЕКТИВНОСТ.

Част от плана за устойчивото развитие на България е програмата на европейската комисия за енергийна ефективност. Тя включва четири различни компонента за повишаване на енергийната ефективност. Първия компонент гласи финансирането за повишаване на енергийната ефективност по сградите в страната. Обновяването на жилищните сгради ще бъде осъществявано по критериите на Дългосрочна национална стратегия за подпомагане обновяването на националния сграден фонд от жилищни и нежилищни сгради, като ще бъдат финансирани, предвидените в нея мерки по отношение на енергийна ефективност в жилищните сгради, като целта е постигането на минимум клас „В“ на потребление на енергия. Приоритизирани за финансиране ще бъдат сградите, които са одобрени, но все още не са финансирани. Като втори компонент на програмата се предвижда финансирането на мерки за подобряване на енергийната ефективност на държавни и общински сгради като разпределението е както следва: 70% за административна, 15% за културни и 15% за спортна инфраструктура. Ресурса предвиден за втория компонент се равнява на 417,5 млн. лв. Третия компонент обхваща финансирането на мерки за обновяване на индустриални сгради по линия на енергийната им ефективност, като предвидения ресурс за това е 282.2 млн. лв. Четвъртият компонент предвижда финансиране на мерки за енергийна ефективност при системите за външно осветление - ресурс 452,3 млн. лв.

Друг способ на Европейската комисия за подпомагането на устойчивото развитие в България ще бъде създаването на национален фонд за декарбонизация, който ще цели подпомагането на инвестиции в нисковъглеродно развитие целенасочено и устойчиво финансово подпомагане на определена група крайни потребители на енергия. Текущият изпълняван проект ще помогне за структурирането на фонда, като се очаква приключването му в края на 2021г. Механизма за възстановяване и устойчивост, Кохезионни и структурни фондове на Европейския съюз ще бъдат възможните източници за финансиране и капитализация на фонда. Също се очаква значителна помощ от Фонда за справедлив преход и ИнвестЕС, както и помощи от републиканския бюджет и от различни международни финансови институции. Фондът ще служи като безвъзмездна финансова и техническа помощ, в съчетание с различни финансови инструменти и кредитни линии, гаранции или и

двете. Съчастието на различни местни банки и/или финансови институции в тази организация е част от пътя към успеха на Фонда, защото тяхната финансова посредническа дейност ще осигури както „лостов ефект“ под формата на допълнително финансиране на инвестициите, така и подпомогне значителното улесняване на процеса по финансиране на проектите.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Условията на висока несигурност, които поражда вирусната пандемия в момента, опитите за ограничаване и контрола на разпространението ѝ, както и правилното справяне с неизбежните последици, които тя довлеча със себе си са със сигурност основните задачи и цели на правителството на всяка държава по света в момента. Своевременното и целенасочено изпълнение на ефективните мерки, които би следвало да се вземат, е изключително важно с цел запазването поне близки до миналата година икономически показатели. Световните политики в момента главно са насочени към засилването на здравните системи, тяхното адаптиране и разширение с цел справянето с пандемията както и смекчаването на икономическите последици както за отделните фирми, така и за домакинствата. Това става благодарение на различни икономически инструменти и схеми подпомагащи трудовата заетост, както и финансиращи отделни, нуждаещи се предприятия, с цел оцеляването им на пазара.

Една такава форсмажорна ситуация като тази с „Covid-19“ ни поставя пред сериозни икономически и социални предизвикателства както на локално така и на световно ниво. Тъй като към момента на писане на този доклад кризата и пандемията още са налице, те остават, като едно от основните предизвикателства за всяка една страна по света за близките 2, 3, ако не и повече, години. Към момента единствената цел и визия за справяне със световната пандемия е разработването на ваксина. С навлизането на ваксината идва и момента на недоверие от страна на гражданите, много хора би ги било страх от ваксината и не биха се съгласили на такава. Много хора казват, че не се доверяват на фармацевтичните компании и твърдят, че тя може да не е достатъчно тествана и да бъде реално опасна за човешкия организъм, други пък излагат своите абсурдни, почти шегобиини теории, които гласят, че това е просто метод за масово чипосване на хората по света от американските монополисти. Разбира се всеки има право на мнение и никой не може да бъде принуден, против волята му да бъде ваксиниран. Едно е ясно вече, този вирус няма да изчезне от само себе си и има две възможни изходни ситуации от положението, в което се намираме – или всички хора по света изкарват вируса и посредством това получават имунитет или се разработва ваксина и тя бива масово дистрибутирана и използвана с цел предотвратяване на заболяването. Социалната изолация оказва силно влияние и на психическото състояние на обществото, тъй като променя рязко нашата социална динамика, като общество и не всички хора могат да издържат на напрежението да седят затворени между четири стени със седмици, взирайки се във единадесет, дванадесет инча дисплей. Хората като животински вид за

социални по натура. Ако им отнемеш това и обществото се разклаща... Нещото, което знаем със сигурност е, че въпреки тежката ситуация, трябва хората по света да запазят самообладание и спокойствие и дружно, да си помагаме, за да преодолеем належащата трудност. Единственият начин, по който можем да се справим с една такава епидемия е, ако заедно се борим срещу нея и останем заедно. Ако хората се настроят едни срещу други или срещу правителствата си, нещата ще станат по-зле отколкото вече са, но ако дружно си имаме доверие и се борим с вируса, ще се справим и след години няма дори да помним, че това се е случило.

БИБЛИОГРАФИЯ

<https://www.economic.bg/bg/a/view/pravitelstvoto-razdade-nabyrzo-nad-700-mln-lv-119591>

<https://www.economic.bg/bg/a/tags/%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%20%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B8>

file:///C:/Users/Legion/Downloads/2020-european_semester_country-report-bulgaria_bg.pdf

<https://bnr.bg/post/101211504>

https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/jobs-and-economy-during-coronavirus-pandemic_bg

<https://www.investor.bg/ikonomika-i-politika/332/a/otkyde-minava-pytiat-na-bylgariia-kym-evrozonata--313992/>

<https://www.investor.bg/ikonomika-i-politika/332/a/kr-georgieva-biudjet-2021-da-se-orientira-kym-ikonomicheskoto-vyzstanoviavane-314056/>

https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/euro-area/introducing-euro/adoption-fixed-euro-conversion-rate/erm-ii-eus-exchange-rate-mechanism_en

<https://www.investor.bg/ikonomika-i-politika/332/a/ipi-erm-ii-nova-glava-za-bylgariia-v-es--308507/>

<https://www.banker.bg/finansov-dnevnik/read/shte-pusnat-li-bulgariia-v-evrozonata-prez-2024-godina>

<https://nova.bg/news/view/2020/07/10/293460/%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%8F-%D0%B2%D0%B5%D1%87%D0%B5-%D0%B5-%D0%B2-%D1%87%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D1%8F%D1%82%D0%B0>

[%D0%BD%D0%B0-](#)

[%D0%B5%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B0/](#)

<https://www.banker.bg/upravlenie-i-biznes/read/biznesut-iska-burzi-kompensacii-v-sluchai-na-lokdaun?fbclid=IwAR0OQHpIOwzKM7K88nz0ALHEv4FsVVM2brYdkQ4zRR9XH2ZV8rhRXBBdSFQ>

ЗДРАВНО ОСИГУРЯВАНЕ И ЗДРАВНООСИГУРИТЕЛНИ РАЗХОДИ

Христо Енев
Студент, ВУЗФ – гр. София
Email: 180702001@vuzf.bg

Резюме

Доклада разглежда здравното осигуряване и здравноосигурителните разходи в България. Съдържа история на здравеопазването, реформите след 1990 г. и създаване на Националната здравноосигурителна каса. Основната дейност на касата е да управлява събраните средства и да ги разпределя по предназначение. Законната част е съставена от действащите закони, а публичната част е свързана със разходите на населението. Законопроектът за бюджета за 2021 г. на здравноосигурителната каса е съставен в съответствие с бюджетната рамка.

Увод

Основите на българското здравеопазване се зараждат малко преди освобождението през 1871 год., като “задължение за създаване на болници е вписано в учредителния устав на Екзархийския съвет към Българската екзархия.” След освобождението се назначават лекари в областите и големите градове на заплати за да се неутрализират последствията от войната, като за целта се създават и първите устави за медицинско, болнично и аптечно обслужване. Това води до откриване на болници и назначаване персонал (откриване на нови работни места). Още през 1879 год. се появяват първите документи, които са нормативни и законодателни за медицинското управление и устав за спазване. Създава се здравния медицинския институт и Висш медицински съвет, и се приемат закони за гражданска медицина. Здравеопазването първоначално влиза към вътрешно министерство, а по-късно се създава Главна дирекция на народното здраве през 1888 год. Първия закон за **Здравно осигуряване** е приет в България през 1918 год. (“Закон за работническите осигуровки относно рисковете болест и злополука”). По-късно през 1924 год. е приет “Закон за обществените осигуровки“. Със този закон се поставя началото за задължително здравно осигуряване на всички работници и служители в държавата. “Според този закон, медицинската помощ се оказва чрез Фонд за обществени осигуровки“, като приходите се осигуряват от работодателя и държавата в размер на 2/3, и 1/3 от служителите.

През 1945 год. се приема нов “Закон за фонда“ с които повечето хора биват здравно осигурени (“Здравна застраховка на служителите, пенсионерите и членовете на семействата им“).

След като се национализират здравните заведения през 1948-1949 год., здравеопазването става напълно държавно през 1950 година и здравноосигурителната система се финансира от държавата до промените през 1990 година.

“НАЦИОНАЛНА ЗДРАВНООСИГУРИТЕЛНА КАСА – НЗОК”

След падането на социализмът през 1989 година България се нуждае от промяна в здравната си система, която до сега се е финансирала изцяло от държавата. През 1990 година за да се намалят разходите на държавата се въвежда осигурителна система, която трябва да реформира здравната система във страната. Една година преди създаването на касата е приет закон за здравното осигуряване (1998 год.), като се въвежда задължителното здравно осигуряване. Продължение на години се реформира здравеопазването, докато се създаде **Национално здравноосигурителната каса** през 1999 година. Основната дейност на касата е да управлява събраните средства и да ги разпределя по предназначение, за използвани здравни дейности и лекарства (до определен обем на осигурените лица). В началото вноските са събирани от Национално осигурителния институт до края на 2005 год. След това е създадена Националната агенция за приходите, която поема контрол над приходите в страната.

Национално здравноосигурителната каса е създадена като самостоятелна независима институция, която е отделена от публичната система. Тя е със самостоятелен бюджет, които се гласува от народното събрание и със закон се определя размера на вноската от осигурените лица. Регистрирана е като юридическо лице със седалище на централата гр. София и районни структури в 28 области центрове във страната. Дейността на **НЗОК** е “регулиране и повишаване на социалната, здравната и икономическата ефективност на разходите за здравеопазване; подобряване на качеството на предоставените услуги и на равнопоставеността при тяхното използване; въвеждане на механизми за достойно заплащане на медицинските специалисти, както и положителна отношенията между лекар и пациент.“ **Задължителното здравно осигуряване** в България има следния принцип: Задължително участие при набирането на здравноосигурителни вноски от всички български граждани, което е упоменато в чл.5 от ЗЗО. Средствата набрани от здравноосигурителните вноски се разпределят на солидарен принцип, като всички здравноосигурени лица имат равни права независимо от техните вноските. Всички здравноосигурени лица трябва да спазват чл. 38 от ЗЗО , като трябва да проявяват индивидуална отговорност и да спазват предписанията на медицинските служители, за профилактика на заболявания, отговарящо на националния рамков договор и с договорите на изпълнителите.

Здравноосигурените лица са длъжни да заплащат минимална такса определена от здравната каса (по закон) при ползване на медицинска услуга, което е потребителска такса (посещение). Освободени от потребителски такси са лица, които отговарят на определени изисквания в закона за чл. 37 ал.1 (ЗЗО) като: инвалиди, родилки до 45 ден, непълнолетни и други.

Договарянето между **НЗОК** и изпълнителите на медицинска помощ става на 2 нива съгласно закона, като се сключва национален рамков договор между **НЗОК** и лекарския съюз (“съсловните организации на лекарите и на лекарите по дентална медицина“) и подписването на индивидуални договори със изпълнителите, като се гарантира свобода при избора на изпълнител на здравноосигурените лица. Осигурените лица имат право да ползват медицински услуги в лечебни и здравни заведения, които са сключили договор със здравната каса независимо от тяхната собственост.

Национално здравноосигурителна каса е длъжна да публикува на страницата си в интернет информация за Националния рамков договор, изменения, решения, правилник за дейността си и др., със цел публична прозрачност и контрол от страна на потребителите.

“ЗДРАВНО ОСИГУРЯВАНЕ”

Общата характеристика на **здравното осигуряване** е предмет на два основни акта на ООН свързани с човешките права - “Всеобща декларация за правата на човека и Международен пакт за икономически, социални и културни права.“

Чл. 25 от Всеобщата декларация на правата на човека урежда правото на осигуряване и правото на медицинско обслужване в случай на болест и инвалидност. Основните мерки, които страните по пакта (Държавите) трябва да включат са в чл.12 ал.1 от “Международния пакт за граждански и политически права“. Това е свързано със лекуване на заболяванията и борбата със тях, като осигуряват медицинско обслужване в случай на болест.

Здравното осигуряване е уредено и в “Международната организация на Труда“ с много конвенции. Това са:

- ✓ Конвенция №3 чл.3, б. “ с“ - Закрила на майчинството
- ✓ Конвенция №24 чл. 4 - Относно - осигуровка болест (индустрия)
- ✓ Конвенция №25 чл. 4/5 - Относно - осигуровка болест (земеделие)
- ✓ Конвенция №17 чл.9 – Относно - обезщетенията за злополука
- ✓ Конвенция №37 чл.4 ал.2 – Относно - осигуровката инвалидност
- ✓ Конвенция №102 – За социална сигурност (минимални стандарти)
- ✓ Конвенция №118 – Равенство на третиране (обществено осигуряване)
- ✓ Конвенция №130 – Медицинска грижа и обезщетение при болест

Голямо влияние оказва “Европейската социална харта“, като отделя специално внимание на правото за здраве и средства за неговото управление, също и Хартата за основни права на Европейския съюз чл.31, които гласи, че всеки има право на достъп до медицински услуги при определени условия (свързано със националното законодателство, по смисъла на здравното осигуряване). В България правната уредба на здравното осигуряване е чл. 52 ал.1 от Конституцията на РБ – Правото на **здравно осигуряване** е основно право на гражданите. Чл.57 ал.1 от Конст. на РБ – като не може да отмени правото на здравно осигуряване, а определя условията за ползване и управление.

През 1998 година е приет основен Закон за **здравното осигуряване** чл.52 чл. 1 от Конст. на РБ, това е основата на действащото законодателство. Приети са подзаконовни нормативни актове на Министерски съвет и на Министъра на здравеопазването, свързани с правото на достъп до здравеопазване, профилактика и др. Правната уредба се допълва от Национален рамков договор и договори между **НЗОК** и изпълнителите на медицински услуги.

Закона за здравно осигуряване има нормативни актове свързани със здравното осигуряване. Това са:

- ✓ Данъчно-осигурителен процесуален кодекс.
- ✓ Закон за здравето.
- ✓ Закон за лекарствени продукти в хуманната медицина.
- ✓ Закон за лечебните заведения.
- ✓ Закон за съсловните организации.

Правната уредба на здравното осигуряване има определени функции, които се изразява в закрилна функция, като се изразява във чл.52 ал.1 от Конст. на РБ чл.4 ЗЗО – Осигуряването на достъпна медицинска помощ, която се състои в поемането на разходите за заболявания от бюджета на **НЗОК**, изградена на осигурителен принцип. Стимулиращата функция е изразена в разпоредбата на чл.5 т.4 ЗЗО, която гласи, че осигурените лица трябва да спазват предписанията на медицинските органи и да се грижат за собственото си здраве, щом ползват средства от **НЗОК**. Това е така за да се стимулира, възстанови и да се намалят изразходените разходи на здравната каса. Голямата реформа започва през 1999 год. в здравната система на страната, като се сменя старата действаща с нова изградена на осигурителен принцип, като е създадена и Национална здравно-осигурителна каса. Точна дефиниция на здравното осигуряване ще даде чл.2 ал.1 ЗЗО “Задължителното здравно осигуряване е дейност на управление и изразходване на средства от задължителни здравно-осигурителни вноски за закупуване на здравни дейности, което се осъществява от **Националната здравноосигурителна каса** и от нейните териториални поделения.“ **Здравното осигуряване** е елемент от осигурителната система на страната, която има специален законов ред за набиране на средства и тяхното изразходване за медицинска дейност, за нуждите на здравно-осигурените лица. **Здравното осигуряване** има два аспекта:

- От една страна са задълженията осигурените в набирането на средства.
- От друга страна е задължението на осигурителния орган, като се изразява в една материална закрила на гражданите.

Здравното осигуряване е свързана със здравето на гражданите и е елемент на осигурителната система, като “се предоставят престации, които са свързани“ със човешкото здраве (благо), като медицински дейности, стоки и услуги. Има и други елементи на общественото осигуряване свързано със неработоспособност, майчинство, безработица и др. **Здравното осигуряване** е преразпределение на средства за задоволяване на човешка потребност (здравето). Здравното осигуряване е изградена на солидарен принцип, като натрупаните средства не се използват от всички, а само от тези хора, които имат нужда.

Правото на **здравното осигуряване** и получаване на медицинска помощ, като правото на ползване е дължимо на здравно осигуреното лице (чл.35 т.1 и т.3 от ЗЗО). Обема на дейността се определя от чл.45 от ЗЗО и Националния рамков договор. Дейността е предоставяне на услуга на осигурените лица и закупуването на здравни дейности (чл.2 ал.3 от ЗЗО).

В какво се изразява същността на **здравното осигуряване**?

Тя се изразява в това, че осигурените лица получават полагащата медицинска помощ “без да е необходимо да заплаща паричната равностойност“ като се заплаща от **НЗОК**, тоест от осигурителния орган (чл.45 ал.1 от ЗЗО). Единственото нещо, което се дължи от осигуреното лице е потребителска такса в размер 1% от минималната работна заплата в страната, но има и хора които са освободени от такава такса (инвалиди, родилки до 45 ден, непълнолетни и др).

Правото на безплатна медицинска помощ се предоставя от държавата за изброени дейности като спешна помощ, имунизации, психиатрична помощ и други чл.52 ал.1 от Конст. на РБ.

Социални рискове покривани от **здравното осигуряване** е болест, бременност и раждане (чл.54 ал.1 от ЗЗО).

Какво е медицинската помощ и здравноосигурителна престация?

Престацията се предоставя на осигурени лица “при настъпване на осигурените социални рискове,“ и имат условия предвидени в закона. За здравното осигуряване е определена медицинската помощ, като гарантира свободен достъп на осигурените лица.(чл.4 от ЗЗО).

Медицинската помощ се състои от следните дейности:

- Диагностика.
- Лечение.
- Рехабилитация.
- Профилактика.

Дейностите на медицинската помощ са упоменати в чл.45 ал.1, във различни точки от ЗЗО. Медицинската помощ е система от свързани дейности с основна цел опазване здравето на хората. Тя се осъществява от медицински специалисти (физически лица) с определена професионална квалификация като: лекари, лекари по дентална медицина и медицински сестри. Тази квалификация позволява упражняването на медицинската професия и е установена в Закона за здравето. Изискванията за упражняване на медицинската професия е физическото лице да има завършено медицинско образование в РБ или легализирана ако е от чужбина (чл.183-193 ЗЗдр.), и има изискване да членува в съсловната организация (лекарския съюз)- чл.4 и чл.5. Има и по различни определени условия за практикуване на медицинската професия то се отнася за чужди граждани и са описани в чл.186- 196 от ЗЗдр.

Медицинската помощ се осъществява от различни медицински специалисти: дентална медицина, лични лекари, специалисти по определена област (УНГ, Очни болести, ортопед,

хирургично отделение, медицински сестри и др.). Те трябва да притежават определени знания в тяхната област придружена с диплома за завършена степен на висше образование (бакалавър, магистър), средно или др. В предоставянето на медицинска помощ има и лица, които не са със медицинско образование (чл.45 ал.1 т.14 от ЗЗО)-например: Транспортните услуги.

Какво е престация?

Престацията е дължима на здравноосигуреното лице, като се осъществява от човешки действия. “Това е най-големия по обем и разнообразна по съдържание част от медицинската помощ. Тя се изразява във фактически действия.“ Това са действия за откриване, предотвратяване и отстраняване на възникнало събитие (увреждане) на здравето.

Видовете здравноосигурителни престации:

- Веществено благо – Веществени престации са материални блага, които са необходими на осигуреното лице във връзка с неговото здравословно състояние, като се поема заплащането от осигурителния орган.
- Възстановяване на разходи - осигурените лица имат право да искат възстановяване на разходи за лечение в чужбина (чл.80е ал.2 от ЗЗО), но е необходимо предварително разрешение. Това става ако не може да бъде предоставено съответната медицинска помощ в България (чл.80ж от ЗЗО).
- Реда за предоставяне - осигурените лица получават медицинска помощ, която се заплаща от **НЗОК** (чл.45 ал.1 от ЗЗО), и от застрахователните дружества (чл.48 от ЗЗО).

Правна уредба на задължителното **здравно осигуряване** и предоставяне на медицинска помощ се установява в Националния рамков договор и в подзаконови нормативни документи (актове) на министъра на здравеопазването и министерския съвет. Предоставяна услуга, която изисква внасяне на осигуровки, както и избор на изпълнител на медицинска помощ. “Предоставянето на медицинска помощ става от избран от осигуреното лице изпълнител (чл.35 т.2 от ЗЗО).“ Правото на избор е субективно право на всеки човек, при избор на изпълнител на медицинска помощ, както и да е било осигурявано редовно.

Изпълнители на медицинска помощ са лечебните заведения установени в Закона за здравето и Закона за лечебните заведения. Те се характеризират по два юридически признака (чл.2 от ЗЛТ):

- Организационен – Функционален принцип / самостоятелна структура и управление.
- Съдържателен – предмет на дейността на заведението.

Едната група дейности са необходими и са задължителни. “Това са дейности по чл.2 ал.1 от ЗЛЗ. Без тях не може да съществува лечебното заведение.“ Това са дейности за диагностика, лечение, рехабилитация и др.

Лечебните заведения по правно положение може да бъдат:

- Търговски – едноличен търговец или търговски дружества (чл.3 ал. 2 от ЗЛЗ)
- Кооперации – първична извън болнична дейност и др. (чл.3 ал.1 от ЗЛЗ)
- Бюджетни учреждения – центрове за спешна помощ и др. (чл.5 ал.1 във връзка с чл.35 от ЗЛЗ)
- Физически лица – осъществява се от извънболнична или специализирана помощ (чл.3 ал.2 от ЗЛЗ).

Собствеността на лечебните заведения е различна. Те са предимно държавни, общински и частни. Лечебните заведения в зависимост са за болнична (чл.9 и уредени в гл.IV от ЗЛЗ) и извънболнична дейност (чл.8и уреден в гл. III от ЗЛЗ). Лечебните заведения са разпределени на териториален принцип и се осъществява от Националната и Областни здравни карти. Правото на спешна помощ е задължение на лечебното заведение, като окажат медицинска помощ на всяко лице в състояние, застрашаващо живота му (чл.7 от ЗЛЗ).

Здравния кабинет по дентална медицина е вид здравно заведение и е преназначен за лечение и профилактика, като осъществяват дейността по чл.45 от ЗЗО.

Задължения на изпълнителите на медицинска помощ е уредено в действащото законодателство, като се предоставят парични престации. Това са:

- Парична равностойност на предоставената медицинска помощ (чл.47 от ЗЗО) – към осигурителния орган (**НЗОК**), има и случай когато лицето не е осигурено и трябва да заплати медицинската помощ (чл.52 от ЗЗО). Прецеденти са случай заболявания, които не попада в обхвата на Националния рамков договор и тогава осигуреното лице е длъжно да заплати дължимите суми (чл.51 от ЗЗО).
- Потребителската такса която е насочена към осигуреното лице (чл.37 от ЗЗО).

Изпълнителите имат колективно право и се упражняват от съсловни организации на лекари, лекари по дентална медицина (зъболекари) и специалисти (здравни грижи). Като участват, като страна при сключване на Националния рамков договор и приемане на правила за професионална етика.

Основни задължения на изпълнителите на медицинска помощ са:

- Предоставяне на медицинска помощ (чл. 35 т.1 и 3 от ЗЗО)
- Спазване правата на пациента (чл.5 ал.1 от ЗЛЗ)
- Опазване на професионалната тайна (чл.68 от ЗЗО)
- Предоставяне на информация (чл. 65 от ЗЗО)

“ЗДРАВНО ОСИГУРИТЕЛНИ РАЗХОДИ”

Здравно осигурителните разходи заемат значителна част от националния доход през последните години. Те имат хуманитарен характер и са ключови за икономическото развитие на страната. Здравеопазването е един от основните сектори и влияе върху производителността на труда и икономическите показатели. “Поради специфичния

характер на здравното осигуряване, то често се поема от части от публичния сектор, което го превръща във важна тема на управление на публичните финанси.“

Същността на **здравното осигуряване** е набирането на средства в държавен или частен фонд за лечението, профилактиката и възстановяване на хората. Това може да се разгледа като вид застраховка, която е с презумпция да намали рисковете от настъпили събития, които водят до влошаване на здравето. Това е пазар между потребители, доставчици и здравните фондове, които може да се отличат с асиметричност на информацията. Пациента разполага с по-малко информация за здравословното си състояние от лекуващия го лекар, от друга страна лекаря може да използва информацията в ущърб на пациента и на осигурителните фондове за получаване на повече средства. От друга страна е несигурността за вземане на решение, което е индивидуално и затруднява ценообразуването. Хората с по-висок риск, са по-добре стимулирани да участват в здравно осигурителните схеми, което води до пренасищане на пазара и по-високи цени. Здравното осигуряване има значителни външни ефекти, като ваксините, от което печели цялото общество, заради това се отделят средства от държавния бюджет за тяхното закупуване, а останалите дейности (инфекциозни болести и др.) се покриват от здравно осигурителният фонд и води до социални разходи. Заради това сектора е от стратегическа важност и води до ангажираност на публичната власт. Модела на **здравното осигуряване** може да се разгледа, като вид застрахователен модел на осигурените лица при настъпване на заболяване. Застрахователите имат изгода да получават осигурителни вноски, което гарантира на осигуреното лице сигурност при настъпване на осигурителен случай. Ползите от тази сделка е, че човек вече се е осигурил в случай на заболяване и при възникване на такова събитие, трябва да изплати цялата сума за лечение от осигурителят. За да не е толкова голям риска за застрахователното дружество или фонд е необходимо по-голяма група хора да участват, за да има повече вероятности за да не се стигне до фалит. Заради това здравното осигуряване се крепи на солидарен принцип, което включва голямо количество застраховани и води до обезпечаване на риска. Това води обикновено до нулеви печалби на застрахователни компании и здравно осигурителни фондове. Преимущество имат хората, които са със по-рискови фактор за включване, защото те ще платят по-ниска цена, което води до стимулиране на такива група хора. Индивидите с нисък риск е характерно, че са на загуба и заради това за тях не е изгодно да участват. Това поражда дилемата за решаване на този проблем как да бъде решен? Заради това сектора не е необходимо да е напълно държавен или частен. Характерно в частния сектор се изчислява риска и на базата на това, което се формира определена вноска, а при задължителното здравно осигуряване подхода е различен, като се включват всички осигурени лица независимо от риска. По този начин компенсира разходите на здравния фонд. Характерното е на задължителното **здравно осигуряване**, че е система на солидарен принцип и подпомага всички групи хора, като пренасочва средства от ниско рисковите лица към нуждаещите се лица от медицинска помощ. През последните години се забелязва подобряване на здравното обслужване, което се дължи на новата апаратура, знания и обслужване от страна на здравните заведения. Това води до увеличаване на разходите “като абсолютен обем, така и

като процент от общото производство в икономиката.“ В по-голямата част от тези средства са публични, които засягат тяхното ефективно използване и финансиране.

Заради това фондовете са изградени на солидарен принцип и разпределят средствата за заболявания при възникнали събития, покриващи изцяло или частично неговото лечение (прегледи, изследвания и др.). В случай на увеличаване на разходите, разходите могат да се намалят, като се увеличи личната вноска на лицето. От друга страна със увеличаване на личната вноска, “здравната система губи функцията на застраховател в случай на болест“ и води до затруднение на пациента да поеме разходите за лечението. В такива случаи се стига до отказ от лечение заради липса на средства от страна на лицата. “Това показва значимия ефект от размера на собствения принос при определяне на използваното количество здравни услуги.“ За да се определят общите разходи и ефикасността, трябва да се вземе всеки лев разход за да се види тяхната ефективност и за какво са изразходвани. По този начин може да видим за какво са използвани и да ги разпределим правилно по различните направления. Ефикасността е постигната “когато пределната полза от всеки допълнителен лев се изравни за всички разходни пера.“ Разходите за здравеопазване в България в по-голямата част са публични, като голяма част от здравните лечебни заведения са държавна собственост, въпреки, че се увеличават постоянно и частните, през последните години. По този начин се стимулира конкуренцията и води до подобряване качеството на медицинската помощ, което води и до по-добро обслужване на пациента.

През последните години се наблюдава увеличаване на разходите за **здравно осигуряване** и здравеопазване. Като бюджета за 2019 година за здравеопазване са заложили разходи за 5,2 милиарда лева което е 4,5% от БВП на страната. Като по голямата част са за **НЗОК** в размер близо до 4,3 милиарда лева и се разпределят между работещите българи и техните работодатели в размер на 2,8 милиарда лева, а останалите 1,4 милиарда се финансират от държавата като осигурител. Министерството на здравеопазването са предвидени средства в размер на 548 милиона лв., а за общините 155,1 милиона лв. Заради това БВП е 4.5% за публични разходи въпреки, че се вдига разхода за здравеопазване на базата частни разходи, които достигат до 8% от БВП на страната. През 2020 год. има изменение на сумите, които се дължат за **здравно осигуряване** това се дължи на изменение на промени на нормативната база и на минималния осигурителен доход от 610 лв., като се запазва здравно осигурителната вноска в размер от 8% и размера се запазва 60/40.

“ЗАКОНОПРОЕКТ НА ДЪРЖАВНИЯ БЮДЖЕТ ЗА 2021 Г.”

Обсъден е законопроект за държавния бюджет на национален съвет на тристранно сътрудничество свикан от “ заместник министър-председателя по икономическата и демографската политика и министър на туризма Марияна Николова.“ Обсъдено е обстановката в страната, свързано пандемията Ковид 19 и справянето с нея, като политиката насочена към здравеопазването е свързана със качествено и ефективно здравеопазване, адекватна готовност за реакция на здравната система в продължителна епидемична обстановка и допълнителни осигурени средства за подпомагане на:

- извънреден труд на персонала в МЗ и НЗОК – 65.7 мил. лв.
- за субсидии за лечебните заведения извън ЗО – 48.9 мил. Лв.
- за здравноосигурителни плащания – 326,6 мил.лв.
- за ваксини срещу Ковид 19 – 75 мил. лв.
- за изграждане на национално педиатрична болница. – 50 мил. лв.

“ЗАКОНОПРОЕКТ ЗА БЮДЖЕТА НА ЗАДРАВНООСИГУРИТЕЛНАТА КАСА ЗА 2021 Г.“

“Проектът за бюджета на **Националната здравноосигурителна каса** за 2021 г. е съставен в съответствие с бюджетната рамка,“ като се постига и се гарантира пакет от здравноосигурителни дейности на хората в обхвата на задължителното здравно осигуряване. Проекта предвижда прозрачно изразходване на публичните средства и ефективност чрез контролни механизми. Целта е да подсили достъп и качествено обслужване на здравноосигурените лица, както и равнопоставен достъп на лечебните заведения сключили договор с **Националната здравноосигурителната каса**. Като за целта са предвидени допълнителни 343 851,6 хил. лв. допълнителни средства спрямо предходната 2020 г. Всичко като приходи и трансфер за 2021 г. се очаква да са в размер от 5 084 871,3 хил. лв. Здравно осигурителните приходи бележат ръст от 340 239,8 хил. лв., а здравно осигурителните вноски събрани от НАП, бележат ръст в размер от 93 728,3 хил. лв., което се дължи на увеличението на минималната работна заплата и на други фактори. Разходите и трансферите са предвидени в размер от 5 084871,3 хил. лв., като включва текущи разходи, разходи за персонал, разходи за администрация и разходи за здравно осигурителни плащания.

“ЗАКЛЮЧЕНИЕ“

Здравното осигуряване и здравно осигурителните разходи са от съществено значение за запазване здравето на хората и за икономиката на страната, като е уредена и регламентирана в Българското законодателство за осигурените лица, осигурителните фондове и здравните заведения. Публичните финанси заемат съществена част в здравеопазването в България, като тяхното разпределение се разпределя от **НЗОК** и Министерството на здравеопазване. Тези разходи повлияват на производителността на страната и оказват влияние върху БВП на страната, като всяка една държава се стреми към устойчиво развитие на своето здравеопазване и на здравното осигуряване за да живеят хората в един по-добър свят, който е насочен към тях.

“БИБЛИОГРАФИЯ“:

1. Антон Герунов; Публични финанси - Теория и политика; издателство: Стопански факултет Софийски университет “Св. Климент Охридски 2016 г.
2. Вярно или не? Правителството дава милиарди за ...www.mediapool.bg > vurno-ili-ne-pravitelstvoto-dava...

3. Здравеопазване в България – Уикипедия [bg.wikipedia.org > wiki > Здравеопазване_в_България](http://bg.wikipedia.org/wiki/Здравеопазване_в_България)
4. Здравно осигуряване в България - НЗОК [www.nhif.bg > page](http://www.nhif.bg/page)
5. Здравни осигуровки през 2020 г. – размери и кой е ... [www.infoz.bg > bulgaria > 6587-zdravnite-osigurovki-...](http://www.infoz.bg/bulgaria/6587-zdravnite-osigurovki-...)
6. Красимира Средкова; Осигурително право 5. издание; издателство Сиби 2016 г.
7. Мотиви към проекта на Закон за бюджета на НЗОК за 2021 г. [https://www.nhif.bg > get_file](https://www.nhif.bg/get_file)
8. Потребителска такса - Министерство на здравеопазването [www.mh.government.bg > potrebitelska-taksa](http://www.mh.government.bg/potrebitelska-taksa)

ЧАСТ ВТОРА. ДОКТОРАНТИ

КУЛТУРНИ НАГЛАСИ ПРИ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ НА МСП ОТ Р БЪЛГАРИЯ КЪМ АЗИЯ

Андрей Георгиев Минчев
Докторант, Икономически университет – Варна
andrey_minchev@yahoo.com

Резюме

В текста се разглежда проблематиката на интернационализация на малките и средни винопроизводители от България като се акцентува върху тяхното отношение към културните различия като потенциална причина за отчитаните затруднения във външната търговия с българско вино на азиатски пазари. Изнесените становища се уповават предимно на международни изследвания заради осезаемата липса на научноизследователски изследвания по тази интердисциплинарна тематика в българския контекст.

Ключови думи: култура, нагласи, вино, Азия, България

JEL класификация: F23

Увод

Интернационализацията на бизнеса, процесът на нарастващо участие на предприятия в международни пазари¹⁴², е широко дискутирана тема в изследователски изследвания. Понастоящем фокусът на изследвания се засилва върху малки и средни предприятия, тъй като те съставляват по-голямата част от предприятия в икономиките на държавите. Според данни на Европейската Комисия (EU recommendation 2003/361,

¹⁴² Ramadan, M 2015, *Internationalization process of innovative SMEs in Lebanon: an analysis with a conceptual model* in Carvalho, LC 2015, Handbook of research on internationalization of entrepreneurial innovation in the global economy, 1st edn, IGI Global, Hershey, USA.

цитирани от European Commission¹⁴³) главните фактори, които определят дали дадено предприятие е малко или средно по размер, са 1) брой на персонала и 2) годишен оборот или общият годишен баланс (вж. таблица 1).

Таблица 1

Категория на фирмата	Брой на персонала	Оборот	или	Общ баланс
Среден размер	< 250	≤ € 50 млн.		≤ € 43 млн.
Малък	< 50	≤ € 10 млн.		≤ € 10 млн.
Микро	< 10	≤ € 2 млн.		≤ € 2 млн.

Източник: European Commission 2020, no page.

Съпоставими с големите предприятия (както са дефинирани от Френския национален институт по статистика и икономически изследвания „Insee“ – голямо предприятие е предприятие, което изпълва поне едно от следните две условия: 1) има най-малко 5000 служители; 2) има годишен оборот над 1.5 милиарда евро и общ баланс от над 2 милиарда евро (implementation decree No. 2008-1354 или Article 51, цитирани от Insee¹⁴⁴), малките и средните предприятия често се охарактеризират с недостигите на възможности, пазарна мощ и други ресурси, с които традиционните мултинационални предприятия обикновено разполагат¹⁴⁵. В тази светлина може да се предположи, че подходите на

¹⁴³ European Commission 2020, *SME definition*, European Commission, viewed 11 Jan 2021, <https://ec.europa.eu/growth/smes/sme-definition_en>.

¹⁴⁴ Insee 2020, *Large enterprise*, The National Institute of Statistics and Economic Studies, viewed 11 Jan 2021, <<https://www.insee.fr/en/metadonnees/definition/c1035>>.

¹⁴⁵ Hollensen, S 2007, *Global Marketing: a decision-oriented approach*, 4th edn, Pearson Education Limited, Harlow, England.

интернационализация, предприемани от малки и средни предприятия, се различават от тези на големи.

Освен гореспоменатите ограничителни прагове, малките и средните предприятия (заедно с големи предприятия) се сблъскват с друга отличителна трудност при навлизане в чужди държави, а именно различия в националната култура на страната-домакин. Твърдението се подкрепя от изследвания в тази област, които изтъкват азиатските културни различия като „преграда“ за интернационализацията на международни МСП в Азия¹⁴⁶. Тъй като понякога резултатите от проведени изследвания в това поле са специфични за дадена промишленост, авторът изучава тази проблематика конкретно в българската лозаро-винарска промишленост. Актуалността на проблематиката произлиза от настоящата силно подчертана ориентация на винопроизводителите от България към търговията с българско вино на азиатски пазари, които са определени като целеви пазари¹⁴⁷ от Националната програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор в България за периода 2019-2023 г.¹⁴⁸ Не на последно място, отчетеният постоянен спад от продажби на българско вино на тези пазари¹⁴⁹ изисква да бъдат проучени и констатирани факторите, които го пораждат, както и да бъдат изведени предложения за резолюции на отчитаните трудности във външната търговия с вино в Азия през последните години.

¹⁴⁶ Ngoma, TR 2016, 'It is not whom you know, it is how well you know them: foreign entrepreneurs building close guanxi relationships', *Journal of International Entrepreneurship*, vol. 14, no. 2, pp. 239-258.

Emeterio, MCS, Fernandez-Ortiz, R, Arteaga-Ortiz, J & Dorta-Gonzalez, P 2018, 'Measuring the gradualist approach to internationalization: empirical evidence from the wine sector', *PLOS ONE*, vol. 13, no. 5, pp. 1-15.

Htet, S & Buavaraporn, N 2019, 'The influence of strategic orientation on SME export success: an investigation on success factors of SME exporters in Myanmar through PLSNC model', *UTCC International Journal of Business and Economics*, vol. 11, no. 3, pp. 37-74.

Roberts, MJ & Muralidharan, E 2020, 'Internationalization of service SMEs: perspectives from Canadian SMEs internationalizing in Asia', *Global Business Review*, vol. 21, no. 1, pp. 1-21.

¹⁴⁷ Определянето на целеви пазари от Националната програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор (2019-2023 г.) в България се базира на следните основни фактори: „ 1) размер на вноса - в количествено и стойностно изражение, на вина в страни, извън ЕС; 2) съществуващи и традиционни търговски връзки за внос на българско вино; 3) темп на развитие и потенциал на пазарите на третите страни; 4) интерес от страна на българските винопроизводители“.

¹⁴⁸ Изпълнителна агенция по лозата и виното (ИАЛВ) 2020, „Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор на България за периода 2019-2023 година“, ИАЛВ, viewed 18 March 2021, <<http://www.eavw.com/index.php?lg=bg&menuid=4&submenuid=1217>>.

¹⁴⁹ Ibid.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Винарството в България е традиционно експортно ориентиран отрасъл като България е нетен износител. Наблюдава се ежегоден спад (средно с 10%) в общата стойност на износа на вино от България през периода 2007-2016 г. като при наливните вина темпът на намаление е най-слаб. Въпреки това, средната цена на изнасяните количества вино се повишава, което е положителен елемент. Това показва, че посоката на българския износ е към вина с по-високи качество и цена, и се отнася предимно за бутилирани вина, които съставляват основен дял от износа¹⁵⁰.

До 2007 г. износът на вина към трети страни от България превишава по количество износа за ЕС. През следващите 10 години (2007-2016) са наяве засилените търговски връзки с ЕС и намаление на количеството изнасяно вино за трети страни¹⁵¹. Вследствие на тази динамика, Националната програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор (2019-2023 г.) в България „идентифицира група от трети страни, извън ЕС, към чиито пазари са насочени усилията на България за популяризиране на българските вина. За целеви трети страни са определени Китай, Япония, Хонг Конг, Тайван, Сингапур, Виетнам, Тайланд, Малайзия, Алжир, Русия, Беларус, САЩ, Канада, Мексико и Бразилия“¹⁵² (става очевидно, че понастоящем сред най-приоритетните целеви пазари за популяризация на български вина са азиатските).

Отчита се оживление през последните години по отношение на вноса на българско вино на част от азиатските пазари. Според данни от Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор на България за периода 2019-2023 година¹⁵³ средният дял на българското вино възлиза на 0,11% на китайския и японските пазари. По отношение на ръста в средната стойност на единица внесено количество вино, положителна тенденция е отчетена на китайския пазар, което е индикатор, че виното, внасяно в Китай, е от по-висок ценови клас. В Япония, Тайван и Малайзия също се отчита ръст в средната стойност¹⁵⁴.

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ Ibid.

¹⁵² Ibid.

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ Ibid.

Въпреки това, обобщените отчетни резултати за спада в изнасяното българско вино в Азия¹⁵⁵, допълнени и от анализа на външната търговия на България с вино (2000-2014 г.) от Любенов, Нейков и Вергилова¹⁵⁶, сочат, че български винопроизводители губят позиции на европейски и азиатски пазари през последните години. Съпоставимо с резултати от други интердисциплинарни изследвания за интернационализацията на международни МСП на азиатски пазари, които разглеждат процесите на интернационализация в Азия от отношението на ръководителя към културни различия, т.нар. културни (културални) нагласи, обосновано е причини за намаляващата конкурентоспособност на азиатски пазари на винопроизводителите от България да се търсят в межкултурни различия (между България и азиатски страни-домакини) и нагласите към тях.

Нагласата е „психическо състояние на предразположеност (отношение) на потребителя към определена активност, лице, идея, предмет или задача в определени ситуации или контекст, която винаги е свързана с оценка или някакво очакване“¹⁵⁷. Според основателя на аналитичната психология, Carl Gustav Jung, нагласата е „готовността на психиката на индивида да действа или реагира по определен начин“ (Main, цитиран от Желев et al.¹⁵⁸). Някои изследвания¹⁵⁹ откриват, че културните вярвания на ръководителя на МСП са взаимосвързани с неговите нагласи (културни нагласи) при интернационализация, и че¹⁶⁰

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Любенов, З, Нейков, Й & Вергилова, С 2016, „Интернационализация на фирмите от винарската промишленост у нас“, *Алманах Научни Изследвания*, том 23, с. 387-416; Въпреки че анализът на Любенов, Нейков и Вергилова посочва траен и константен спад (с изключение на периода 2000-2007 г., когато се отчита нарастване на износа на вино, който достига своя пик през 2007 г.) в износа на българско вино на световни пазари, през 2014 г. се наблюдава относително увеличение в износа на вино за Китай, което надвишава \$1,5 млн. Според авторите по-добрите данни за търговията с Китай не могат да компенсират негативните резултати, отбелязани за Европа, и не се обясняват само със световната икономическа криза през 2007 г. Като цяло, данните на Любенов, Нейков и Вергилова показват след 2007 г. намалено присъствие за България на основните ѝ пазари за вино – Русия, Полша, Обединено кралство, Германия.

¹⁵⁷ Желев, С, Младенова Г, Гълъбова В, Забунов, Г, Кехайова, М, Кръстевич, Т, Михайлова, К, Костадинова, Е, Постаджиян, К и Стоименова, Б 2018, *Потребителско поведение*, 1-во изд., Издателски комплекс – УНСС, София, България.

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ Steensma, HK, Marino, L & Weaver, KM 2000, ‘Attitudes toward cooperative strategies: a cross-cultural analysis of entrepreneurs’, *Journal of International Business Studies*, vol. 31, no. 4, pp. 591-609.

Lloyd-Reason, L & Mughan, T 2002, ‘Strategies for internationalisation within SMEs: the key role of the owner-manager’, *Journal of Small Business and Enterprise Development*, vol. 9, no. 2, pp. 120-129.

Колев, Б & Ракаджийска, Т 2009, „Към нови културални нагласи на бизнес субектите у нас“, *Икономически алтернативи*, бр. 3, с. 11-31.

¹⁶⁰ Game, R & Apfelthaler, G 2016, ‘Attitude and its role in SME internationalisation: why do firms commit to advanced foreign market entry modes?’, *European Journal of International Management*, vol. 10, no. 2, pp. 221-248.

културните знания за чуждестранен пазар влияят положително на нагласите на ръководителя и съответно неговото решение за интернационализация.

Оскъдни са изследванията¹⁶¹, които изучават процеса на интернационализация едновременно от поведенчески и културни перспективи, а такива интердисциплинарни изследвания в Р България липсват (според сведенията на автора проведеното изследване от Колев и Ракаджийска¹⁶² относно културалните нагласи на бизнес субектите в България е единственото по рода си досега). Съществуват фрагментирани изследвания в областта на интернационализация на винарските предприятия от България, в които културните различия не са възлова тока¹⁶³; са общосекторни като не визират само културните нагласи във винарската промишленост в България¹⁶⁴; или изследват културния поведенчески профил на българския мениджмънт¹⁶⁵. Като изследват процесите на интернационализация на малки, средни и големи винопроизводители от България, Любенов, Нейков и Вергилова¹⁶⁶ откриват, че една от трудностите за интернационализация пред тези фирми са езиковите и културни бариери. Димитрова¹⁶⁷ установява сформирани винен клъстер между микро- и малки винарски предприятия в област Пловдив с главна цел повишаване на

¹⁶¹ Gripsrud, G 1990, 'The determinants of export decisions and attitudes to a distant market: Norwegian fishery exports to Japan', *Journal of International Business Studies*, vol. 21, no. 3, pp. 469-485.

Steensma, HK, Marino, L & Weaver, KM 2000, 'Attitudes toward cooperative strategies: a cross-cultural analysis of entrepreneurs', *Journal of International Business Studies*, vol. 31, no. 4, pp. 591-609.

Lloyd-Reason, L & Mughan, T 2002, 'Strategies for internationalisation within SMEs: the key role of the owner-manager', *Journal of Small Business and Enterprise Development*, vol. 9, no. 2, pp. 120-129.

Game, R & Apfelthaler, G 2016, 'Attitude and its role in SME internationalisation: why do firms commit to advanced foreign market entry modes?', *European Journal of International Management*, vol. 10, no. 2, pp. 221-248.

Bowen, R 2020, 'Motives to SME internationalisation: a comparative study of export propensity among food and drink SMEs in Wales and Brittany', *Cross Cultural & Strategic Management*, vol. 27, no. 1, pp. 51-74.

¹⁶² Колев, Б & Ракаджийска, Т 2009, „Към нови културални нагласи на бизнес субектите у нас“, *Икономически алтернативи*, бр. 3, с. 11-31.

¹⁶³ Kinder, T & Slavova, M 2009, 'Service innovation in the Bulgarian quality wine export networks: network migration at a macro-level', *Journal of Wine Research*, vol. 20, no. 2, pp. 95-109.

Любенов, З, Нейков, Й & Вергилова, С 2016, „Интернационализация на фирмите от винарската промишленост у нас“, *Алманах Научни Изследвания*, том 23, с. 387-416.

Димитрова, Г 2019, „Винен клъстер в България – възможности и перспективи (на примера на област Пловдив)“, *Икономически и социални алтернативи*, бр. 3, с. 49-63.

¹⁶⁴ Колев, Б & Ракаджийска, Т 2009, „Към нови културални нагласи на бизнес субектите у нас“, *Икономически алтернативи*, бр. 3, с. 11-31.

¹⁶⁵ Бобина, М & Съботинова, Д 2015, „Културни характеристики на българския мениджмънт“, *Икономически изследвания*, том 2, с. 106-130.

¹⁶⁶ Любенов, З, Нейков, Й & Вергилова, С 2016, „Интернационализация на фирмите от винарската промишленост у нас“, *Алманах Научни Изследвания*, том 23, с. 387-416.

¹⁶⁷ Димитрова, Г 2019, „Винен клъстер в България – възможности и перспективи (на примера на област Пловдив)“, *Икономически и социални алтернативи*, бр. 3, с. 49-63.

конкурентоспособността на коопериращите се предприятия и създаване на общ бранд на предлаганото вино на външни пазари. Изследването на Бобина и Съботинова¹⁶⁸ посочва голямата културна отдалеченост на България (и българския мениджмънт) с азиатски страни, а Колев и Ракаджийска¹⁶⁹ потвърждават, че културалните нагласи на българските мениджъри у нас към развиващата се хибридна форма на глобална бизнес култура се променят бавно в унисон с европейските и световните тенденции.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Видимо е, че интернационализацията на азиатски пазари продължава да представлява сериозно предизвикателство за българските малки и средни винопроизводители. Предвид недостатъчните научни изследвания в тази област в България, особено в центъра на които стоят културни различия, трудно можем да стъпим на твърда почва за разрешаване на настоящата проблематика. Въпреки това, позовавайки се на резултатите от международни межкултурни изследвания върху интернационализацията на МСП на азиатски пазари¹⁷⁰, можем да заключим общо, че в повечето случаи несъобразителността с културните различия оказва негативно влияние при интернационализацията на МСП в Азия, както и да констатираме¹⁷¹ причинно-следствената връзка между нагласи и културни различия при

¹⁶⁸ Бобина, М & Съботинова, Д 2015, „Културни характеристики на българския мениджмънт“, *Икономически изследвания*, том 2, с. 106-130.

¹⁶⁹ Колев, Б & Ракаджийска, Т 2009, „Към нови културални нагласи на бизнес субектите у нас“, *Икономически алтернативи*, бр. 3, с. 11-31.

¹⁷⁰ Caiazza, R & Volpe, T 2015, ‘Interaction despite of diversity: is it possible?’, *Journal of Management Development*, vol. 34, no. 6, pp. 743-750.

Ngoma, TR 2016, ‘It is not whom you know, it is how well you know them: foreign entrepreneurs building close guanxi relationships’, *Journal of International Entrepreneurship*, vol. 14, no. 2, pp. 239-258.

Emeterio, MCS, Fernandez-Ortiz, R, Arteaga-Ortiz, J & Dorta-Gonzalez, P 2018, ‘Measuring the gradualist approach to internationalization: empirical evidence from the wine sector’, *PLOS ONE*, vol. 13, no. 5, pp. 1-15.

Htet, S & Buavaraporn, N 2019, ‘The influence of strategic orientation on SME export success: an investigation on success factors of SME exporters in Myanmar through PLSNC model’, *UTCC International Journal of Business and Economics*, vol. 11, no. 3, pp. 37-74.

Roberts, MJ & Muralidharan, E 2020, ‘Internationalization of service SMEs: perspectives from Canadian SMEs internationalizing in Asia’, *Global Business Review*, vol. 21, no. 1, pp. 1-21.

¹⁷¹ Steensma, HK, Marino, L & Weaver, KM 2000, ‘Attitudes toward cooperative strategies: a cross-cultural analysis of entrepreneurs’, *Journal of International Business Studies*, vol. 31, no. 4, pp. 591-609.

Lloyd-Reason, L & Mughan, T 2002, ‘Strategies for internationalisation within SMEs: the key role of the owner-manager’, *Journal of Small Business and Enterprise Development*, vol. 9, no. 2, pp. 120-129.

Game, R & Apfelthaler, G 2016, ‘Attitude and its role in SME internationalisation: why do firms commit to advanced foreign market entry modes?’, *European Journal of International Management*, vol. 10, no. 2, pp. 221-248.

интернационализацията на МСП на международни пазари, в която обикновено нагласите към интернационализация в страни с подобни култури са по-благоприятни. Следователно провеждането на задълбочени изследвания в тази проблематика в контекста на България сред малките и средни винопроизводители би имало следния значим принос:

- за български винарски предприятия, които разширяват или целят да разширят своята международна дейност на азиатски пазари, като определят отношението на предприятията към културни различия, и предоставят изводи за преодоляване на азиатските културни различия при външната търговия с вино на тези пазари.
- за българската икономика взето като цяло, тъй като стимулирането на винарския отрасъл към по-засилена интернационализация би оказало цялостен благоприятен резултат върху българската икономика.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Бобина, М & Съботинова, Д 2015, „Културни характеристики на българския мениджмънт“, *Икономически изследвания*, том 2, с. 106-130.
2. Димитрова, Г 2019, „Винен клъстер в България – възможности и перспективи (на примера на област Пловдив)“, *Икономически и социални алтернативи*, бр. 3, с. 49-63.
3. Желев, С, Младенова Г, Гълъбова В, Забунов, Г, Кехайова, М, Кръстевич, Т, Михайлова, К, Костадинова, Е, Постаджиян, К и Стоименова, Б 2018, *Потребителско поведение*, 1-во изд., Издателски комплекс – УНСС, София, България.
4. Изпълнителна агенция по лозата и виното (ИАЛВ) 2020, „Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор на България за периода 2019-2023 година“, ИАЛВ, viewed 18 March 2021, <<http://www.eavw.com/index.php?lg=bg&menuid=4&submenuid=1217>>.
5. Колев, Б & Ракаджийска, Т 2009, „Към нови културални нагласи на бизнес субектите у нас“, *Икономически алтернативи*, бр. 3, с. 11-31.

Bowen, R 2020, 'Motives to SME internationalisation: a comparative study of export propensity among food and drink SMEs in Wales and Brittany', *Cross Cultural & Strategic Management*, vol. 27, no. 1, pp. 51-74.

6. Любенов, З, Нейков, Й & Вергилова, С 2016, „Интернационализация на фирмите от винарската промишленост у нас“, *Алманах Научни Изследвания*, том 23, с. 387-416.
7. Bowen, R 2020, ‘Motives to SME internationalisation: a comparative study of export propensity among food and drink SMEs in Wales and Brittany’, *Cross Cultural & Strategic Management*, vol. 27, no. 1, pp. 51-74.
8. Caiazza, R & Volpe, T 2015, ‘Interaction despite of diversity: is it possible?’, *Journal of Management Development*, vol. 34, no. 6, pp. 743-750.
9. Emeterio, MCS, Fernandez-Ortiz, R, Arteaga-Ortiz, J & Dorta-Gonzalez, P 2018, ‘Measuring the gradualist approach to internationalization: empirical evidence from the wine sector’, *PLOS ONE*, vol. 13, no. 5, pp. 1-15.
10. European Commission 2020, *SME definition*, European Commission, viewed 11 Jan 2021, <https://ec.europa.eu/growth/smes/sme-definition_en>.
11. Game, R & Apfelthaler, G 2016, ‘Attitude and its role in SME internationalisation: why do firms commit to advanced foreign market entry modes?’, *European Journal of International Management*, vol. 10, no. 2, pp. 221-248.
12. Gripsrud, G 1990, ‘The determinants of export decisions and attitudes to a distant market: Norwegian fishery exports to Japan’, *Journal of International Business Studies*, vol. 21, no. 3, pp. 469-485.
13. Hollensen, S 2007, *Global Marketing: a decision-oriented approach*, 4th edn, Pearson Education Limited, Harlow, England.
14. Htet, S & Buavaraporn, N 2019, ‘The influence of strategic orientation on SME export success: an investigation on success factors of SME exporters in Myanmar through PLSNC model’, *UTCC International Journal of Business and Economics*, vol. 11, no. 3, pp. 37-74.
15. Insee 2020, *Large enterprise*, The National Institute of Statistics and Economic Studies, viewed 11 Jan 2021, <<https://www.insee.fr/en/metadonnees/definition/c1035>>.
16. Kinder, T & Slavova, M 2009, ‘Service innovation in the Bulgarian quality wine export networks: network migration at a macro-level’, *Journal of Wine Research*, vol. 20, no. 2, pp. 95-109.
17. Lloyd-Reason, L & Mughan, T 2002, ‘Strategies for internationalisation within SMEs: the key role of the owner-manager’, *Journal of Small Business and Enterprise Development*, vol. 9, no. 2, pp. 120-129.

18. Ngoma, TR 2016, 'It is not whom you know, it is how well you know them: foreign entrepreneurs building close guanxi relationships', *Journal of International Entrepreneurship*, vol. 14, no. 2, pp. 239-258.
19. Ramadan, M 2015, *Internationalization process of innovative SMEs in Lebanon: an analysis with a conceptual model* in Carvalho, LC 2015, Handbook of research on internationalization of entrepreneurial innovation in the global economy, 1st edn, IGI Global, Hershey, USA.
20. Roberts, MJ & Muralidharan, E 2020, 'Internationalization of service SMEs: perspectives from Canadian SMEs internationalizing in Asia', *Global Business Review*, vol. 21, no. 1, pp. 1-21.
21. Steensma, HK, Marino, L & Weaver, KM 2000, 'Attitudes toward cooperative strategies: a cross-cultural analysis of entrepreneurs', *Journal of International Business Studies*, vol. 31, no. 4, pp. 591-609.

ДИГИТАЛНИ КОМУНИКАЦИОННИ КАНАЛИ ПО ВРЕМЕ НА ПАНДЕМИЯ

ЗА МАЛКИТЕ И СРЕДНИ ПРЕДПРИЯТИЯ (МСП)

Анна Христова

Докторант, Икономически университет – гр.Варна

Увод

Дигиталната епоха, в която живеем, предопределя начина, по който хората общуват. Това на свой ред създава необходимост от преосмисляне на начините, по които организациите¹⁷² общуват със своята целева аудитория. Наблюдава се тенденция към намаляване на инвестираните средства за маркетинг и реклама в част от традиционните масови комуникационни канали, като радио, телевизия и преса. Хората прекарват все повече време в интернет и активно използват дигиталните инструменти за общуване, информираност и потребление. Само преди няколко месеца, организациите разработваха своите маркетингови стратегии и концепции в условията на глобална политика и икономика. Корона вирусът промени това. Новата икономическа реалност, съчетана с неизвестност за продължителността на извънредните мерки, постави бизнесите пред сериозни изпитания. Извънредните разходи по въвеждането на допълнителни санитарни мерки, както и реорганизацията на работата, затрудняват сериозно немалка част от фирмите. Според проучване на Международния търговски център за търговия (*Adetula et al.*, 2020), „най-силно засегнати от въздействието на мерките на пандемията от корона вирус са МСП¹⁷³“. Една пета от тях твърдят, че при продължителни ограничителни мерки върху бизнеса, рискуват да затворят за постоянно. При подобен сценарий, икономическите анализатори прогнозираят пагубно влияние върху заетостта в световен мащаб. МСП са отговорни за голяма част от заетостта и бъдещето на световната икономика зависи от това, колко бързо тези компании ще излязат от кризата. Последиците от глобалната рецесия обаче водят до чувствителни промени в малки и отворени икономики, като нашата.

Бързото развитие на пандемията промени също и начина, по който фирмите общуват със своите настоящи и бъдещи клиенти. Ние не знаем каква е дефиницията за нормално, но

¹⁷²Тук и по-нататък понятията „организация“, „фирма“, „компания“ и „предприятие“ се използват като взаимозаменяеми с цел да се избегне тавтологията, независимо от правните и пазарните различия между тях като самостоятелно обособени икономически единици.

¹⁷³Малки и средни предприятия.

със сигурност усещаме, че „новото нормално“ е вече тук. В интервю¹⁷⁴ за Дарик Радио, проф. Евгени Станимиров споделя, че „Ковид мултиплицира ефектите от дигитализацията, които невинаги са само положителни.“ Промените са налице и всеки един бизнес, независимо от своята сфера на дейност, трябва да насочи поглед към онлайн пространството. Динамичността на пандемията предизвика не само реструктуриране на МСП в България, но и промяна на начините, по които фирмите общуват със своята целева аудитория. Дигиталните комуникации дават нова възможност за общуване вътре и извън компанията, в условията на социална изолация.

Актуалността на темата произтича от факта, че корона вирусът изцяло промени начина, по който МСП общуват със своята целева аудитория и създава необходимост от използването на алтернативни възможности за комуникация. Авторът на този доклад цели да направи преглед на основните термини и метрики в областта, без претенции за изчерпателност. Извеждат се ключови показатели за измерване на ефективността в дигиталните комуникационни канали, които се използват от МСП.

Близо 30 години след появата на интернет и новите форми на комуникация, които той предлага, все още много организации в България са на ранен етап от дългото пътуване в областта на дигиталните комуникации. Нарастващата промяна в потребителското поведение в дигитална среда, както и иновативните тенденции в дигиталния маркетинг, поставят редица организации пред нови възможности или заплахи. Корона вирусът доказва това. Силните и успешни компании присъстват активно в дигитална среда, за да общуват по нов, интерактивен и въздействащ визуален начин. Корона вирусът принуди МСП да предприемат незабавни стъпки в посока задържане, ангажиране и увеличаване на своята целева аудитория, ако искат да избегнат преустановяване на дейността си.

Значимостта на проблема с ефективното използване на дигиталните комуникационни канали поставя МСП пред сериозни изпитания. Предизвикателството се състои не само в краткия срок на развитие на пандемията, но и в непредсказуемостта на икономическите показатели.

Целта на този доклад е да се изведат ключови показатели за измерване на ефективността в дигиталните комуникационни канали.

Основните **задачи**, които се поставят в реферата са:

- Изследване на основните метрики в дигиталните комуникационни канали;

¹⁷⁴„Дарик Радио“, 2020. Ректорът на ИУ-Варна: България беше пощадена за разлика от други икономики. Линк: <https://dnews.bg/rektorat-na-iu-varna-bulgaria-beshe-postadena-za-razlika-ot-drugi-ikononiki-v-evropa.html?fbclid=IwAR3WWAHw0oRzOCMc_92g2QMiw4vpgpDk0o742ewA5qKX_1mgAgOvXZMwNog> [Дата на последно отваряне: 25 Ноември 2020].

- Извеждане на ключови показатели за измерване на ефективността в дигиталните комуникационни канали.

1. Ефективни дигитални комуникационни канали за МСП в България

Въпреки факта, че МСП сегментът заема значителен пазарен дял, спецификата на МСП комуникациите все още е слабо разбрана.

Основните принципи на формирането на комуникациите в сегмента на МСП не са коренно различни от другите - дефиниция на бизнес цели, маркетингови цели, целева аудитория, канали и средства за комуникация и т.н.

Трябва да се подчертае, че един от основните проблеми, пред които е изправен маркетингът, свързан с процеса на вземане на решения при МСП, е по отношение на организационните пазари¹⁷⁵. Тъй като решението се взема от група заинтересовани хора, възникват следните интереси, които трябва да се вземат предвид при изграждането на комуникационна политика:

- интересите на организацията, свързани с реализиране на печалба;
- интерес на хората, участващи в изпълнението на договори;
- интереса на конкуриращите се организации.

Проблемите, свързани с рекламата и продажбите в интернет са обект на анализи и разглеждания от авторите повече от десетилетие. Следва обаче да се посочи, че макар и с бавни темпове, дигитализацията на бизнеса в България е вече факт. Това на свой ред създава предпоставки за надграждане на съществуващите процеси на комуникация вътре и извън фирмата, както и създаването на изцяло нови.

Все по-често, когато потенциалните клиенти вземат решение за покупка на определена стока или услуга, голяма част от тях търсят информация в онлайн пространството за фирмата, продукта, както и мнения на други потребители за последните. Затова компаниите трябва да присъстват активно в дигиталната среда, като използват инструментите на дигиталния маркетинг, за да развият своя бизнес.

Най-разпространените дигитални комуникационни канали, които се използват от МСП, са **уеб сайтът и неговата оптимизация, блогът и социалните мрежи**. Във връзка с това се появи и ново направление на маркетинговите комуникации – социална маркетингова комуникация (SMM).

¹⁷⁵Всички фирми - производители, търговци на едро, търговци на дребно, организации с нестопанска цел, организации на бюджетна издръжка и др. се наричат организационни клиенти и формират организационните пазари.

Разработването, поддържането и оптимизацията на уеб сайта са съществена част от цялостната дигитална маркетинг стратегия на една компания. В основата ѝ са заложени чиста, ясна и диалогична комуникация с целевата аудитория. Последната е тази, която ще използва корпоративния сайт. Корпоративният сайт трябва да придава едно и също усещане за външен вид- брандинг, стил, шрифт и начин на поднасяне на посланията. Кръстева,(*Метаморфози И Предизвикателства*, 2013).

Дамасков¹⁷⁶ споделя, че „блогът е невероятен начин да изразите мнението си и да бъдете чути.“ По-интересен е обаче начинът, по който МСП разработват своите корпоративни блогове. Немалка част от тях използват блога като средство за създаване на автентично съдържание, което е в основата на добрите практики при оптимизациите на един уеб сайт. В тази връзка се възприема за необходимост, корпоративният блог при МСП да е внедрен в корпоративния сайт, а не отделна част от него. Чрез авторското съдържание се насърчава органичното достигане¹⁷⁷ в търсачките, което на свой ред е предпоставка за повече посещения в корпоративния сайт, ангажираност на целевата аудитория, изграждане на доверие с последната и увелича шансовете за реализиране на продажба.

През последните години в България се забелязва тенденция в използването на блог статиите като част от съдържанието, което се използва за социални мрежи. Най-често това съдържание е неразделна част от разработване на стратегията за позициониране в социалните медии като Facebook и LinkedIn. Социалните медии дават нова възможност за промотиране на корпоративните блог постове. Целта е да се ангажира целевата аудитория чрез полезно и образователно съдържание, като по този начин фирмата се разграничава от основните конкуренти. Социалните медии играят все по-важна роля в разпространението на информация (Simmons, Adamic and Adar, 2011). Те не са просто инструмент за комуникация, а вече са главен инструмент за разпространение на потребителско съдържание или т.н. “User Generated Content”, което споделено или директно създадено вътре в тях, има потенциал да се разпространи много по-бързо, от която и да е телевизионна, радио или печатна реклама/съдържание.

Маркетингът в социалните мрежи се отличава от традиционния, тъй като предполага повече принос от страна на взаимодействащите страни, отколкото контрол, както е при традиционния. Бизнесите се опитват да водят “дискусии” за своите продукти и услуги, като внимателно променят потребителските нагласи. Опитите за контрол в социалните мрежи водят до негативни последствия за организацията. Маркетингът в социалните мрежи се

¹⁷⁶"Дневник", 2020.ВескоДамасков: Блогът е невероятен начин да изразите мнението си и да бъдете чути. Линк: <<https://www.dnevnik.bg/blogosfera/article/395480>> [дата на последно отваряне: 25 ноември 2020].

¹⁷⁷Източник на трафик към уебсайт, който идва чрез кликане върху резултат от неплатена търсачка. Органичният трафик е основно измерване на SEO кампания и като показва дали сайтът се класира по-добре за съответните ключови думи в търсачките.

отличава също от традиционния по базовата стойност. Базовата цел е изграждането на доверие в целевата аудитория. Необходимостта да се изгради, съхрани и запази доверието, идва от невъзможността за упражняване на пълен контрол. Комуникациите в социалните мрежи са многопосочни - от фирмата към клиентите, от клиентите към фирмата и между самите клиенти. Доверието в тях се изгражда бавно, в сравнение с традиционния маркетинг, но се разрушава много по-бързо, поради скоростта на преноса на информация в социалните мрежи.

2. Използвани метрики в дигиталните комуникационни канали

Явленията и процесите, които протичат в маркетинговата система пораждаат ефекти или резултати. За да имат количествена оценка и смисъл, се използват различни количествени метрики (Георгиева, Тонкова и Станимиров, 2008).

Броят на използваните метрики при провеждането на маркетингов анализ в една фирма варира в зависимост от размера на фирмата, предмета на дейност, броя на заетите лица и разбира се степента на дигитализация в същата.

За да могат маркетинговите специалисти да следят и анализират резултатите от своите кампании и да създават по-добри такива в бъдеще, е необходимо да следят редица метрики и ключови индикатори.

Метрики и показатели за следене на онлайн присъствие в социалните мрежи са: трафик; характеристики на потребителите (софтуер, град, устройство и т.н.), поведение на потребителите; импресии, конверсии, лийдове; обем и вид на потребителски генерираното съдържание; честота на посещение и време, вид, начин, честота и времетраене на итерация с бранда; реакция на потребителите при промоции и допълнителни стимули за продажба; референтни сайтове; оптимизация за търсачки и ключови думи; реакция при призови за действие; връзки между потребителите и бранда и между самите потребители; генериране, оценка и споделяне на съдържание; итерация с бранда; лоялност и ангажираност; активност и реакция на потребителите на комуникационните послания; цена при реклама на клик/импресия и ефективност. (Тодорова-Екмеджи, 2017, стр. 42)

Метрики и показатели за блог: референтни източници; последователи в блога.

Показателите трябва да бъдат правилно тълкувани, според тяхното значение за организацията. „Те най-общо могат да бъдат разтълкувани и използвани в следните категории:

- Време, прекарано на страницата;
- Брой разгледани страници;
- Степен на отпадане;

- Лоялност и дълбочина;
- Операционна система и браузър;
- Географски особености;
- Източници на трафик и ключови думи;
- Най-посещавано съдържание;
- Най-активни входящи изходящи страници“ (Кръстева и др., 2016, стр.215).

След събирането на данните от метриците се преминава към анализ, за да се оценят маркетинговите усилия.

Енрике Бонсон и Мелинда Ратаки разработват набор от метрики, целящи да се измерят социалната легитимност на корпоративните фейсбук страници (Бонсън и Мелинда, 2013). Метриците са разпделени в 3 групи, като всяка от тях акцентира въру отделна категория като: популярност, коментиране и вирусност.

Таблица 1 Метрики за онлайн социална легитимност: Източник: (Bonson and Melinda, 2013)

Име	Знак	Формула	Измерване
Популярност	П1	$\frac{\sum \text{харесани публикации}}{\sum \text{публикации}}$	Процентно отношение на постове, които са били харесани
	П2	$\frac{\sum \text{харесвания}}{\sum \text{публикации}}$	Публикации, които са били харесани
	П3	$(\frac{\text{П2}}{\sum \text{почитатели}}) * 1000$	Популярност сред почитателите
Коментиране	К1	$\frac{\sum \text{коментиране публикации}}{\sum \text{публикации}}$	Процента на публикациите с коментар
	К2	$\frac{\sum \text{коментари}}{\sum \text{публикации}}$	Среден брой коментари за публикация
	К3	$(\frac{\text{К2}}{\sum \text{последователи}}) * 1000$	Ангажираност на феновете
Вирусност	В1	$\frac{\sum \text{споделени публикации}}{\sum \text{публикации}}$	Процент на споделени публикации
	В2	$\frac{\sum \text{Споделения}}{\sum \text{публикации}}$	Среден брой споделяния на публикации
	В3	$(\frac{\text{В2}}{\sum \text{Последователи}}) * 1000$	Вирусност на съобщенията сред феновете

Оценката на ефективността на маркетинговите комуникации е ключов момент в комуникациите. Подходите за оценка на ефективността на дигиталните комуникации непрекъснато се усъвършенстват, което се улеснява от развитието на съвременен софтуер, което донякъде опростява проблема с оценката на ефективността. От друга страна, количествените данни, получени от маркетолога относно броя на посещенията,

кликванията върху връзки и т.н., невинаги могат да отразяват реалната картина, тъй като те често се нуждаят от качествена интерпретация на поведението на посетителя.

Важен въпрос при оценката на ефективността на дигиталните комуникации е възможността за оценка на различните им видове, за да се оптимизира разпределението на бюджетните средства.

Ключови показатели за ефективност (KPI) представляват показатели, които са количествено измерими. Те измерват степента на напредък към важни краткосрочни и дългосрочни бизнес цели. Използването на подходящи информационни системи и технологии, могат да наблюдават и подобряват KPI на компаниите (ключови показатели за ефективност) (OsmanandGhiran, 2019)

Днес маркетинговият успех се измерва чрез дълготрайни трендове в разпознаваемостта на марката, положителни нагласи и лоялност на потребителите към марката, потребителска удовлетвореност, възвръщаемост на инвестициите в лоялност, процент на задържаните клиенти, годишни и дългосрочни положителни тенденции в продажбите и печалбата, както и корелации между тези променливи.

Потребителите все повече се доверяват на препоръките на други потребители, отколкото на традиционните рекламни послания. В тази връзка на маркетинговете се налага да прибавят към традиционното измерване на въздействието на медийната реклама и измерване, което проследява и анализира влиянието и активността на онлайн потребителите. Това поставя пред организациите редица въпроси, като какво изискват ефективните маркетингови комуникации, за да се изгради силен бранд, който се откроява от конкуренцията, а на свой ред продуктите или услугите са препоръчвани на всички заинтересовани пазарни участници.

3. Значение на интегрираните маркетингови комуникации за развитието на съвременните МСП

В наши дни, когато МСП търсят не само нови перспективи на развитие, но и възможности за запазване на нормите на продажби, редица маркетинг специалисти поставят фокус върху използването на ИМК¹⁷⁸ като основополагащ фактор за успех. През последните години прилагането на ИМК се превърна в своеобразна мантра за успех в комуникационните теория и практика. В своя монографичен труд (Серезлиев, 2014) авторът разглежда различни изследвания, които поставят акценти върху разбирането, структурата и процесите в ИМК. Особен интерес представлява изследването, което прави по отношение на мнението на различните специалисти, участващи в процеса на ИМК, за ролята на координирането на самия процес. Обобщават се следните отговори: Топ мениджмънта, Рекламната агенция, Маркетинговата агенция, ПР агенцията, Екипите в компанията или

¹⁷⁸Интегрираните маркетингови комуникации.

част от тях. Това показва, че ролята на маркетинговите специалисти в процеса на ИМК е водеща. Тя най-често се свързва с ефективността, творческите подходи и нивата на креативност и адаптивност спрямо динамичната макро обкръжаваща среда.(Серезлиев, 2014, стр. 15) Допълва се, че темата за концептуализирането на интегрираните маркетингови комуникации през идеята за бранда, се оформя категорично през 2000 г. и продължава и до днес.

От друга страна, всеки ден ние, като потребители, получаваме хиляди рекламни съобщения. Редица маркетингови специалисти доказват, че най-интегрираните послания на рекламните съобщения се открояват като запомнящи се. Новите комуникационни средства и канали дават възможност за обединяване в единна интегрирана маркетингова стратегия. Тя се отличава със своето единство на посланията във всички канали на комуникация и със своята яснота. Това от своя страна усилва приемането на организацията от страна на целевата аудитория, но също така създава предпоставки за изграждане на доверие. Съгласуването е ключът на интегрираните маркетингови комуникации.

Въпреки, че корона вирусът създава неблагоприятни икономически последици за голяма част от МСП, организациите притежават повече възможности от всякога за действия в посока задържане на настоящите и привличане на нови потребители. Ето защо в бъдеще интегрираните маркетингови комуникации ще бъдат все по-тясно свързани с интернет потребителите и до голяма степен ще се определят от техните предпочитания.

Заклучение

Новата ситуация, в която се намираме в момента, изисква приспособяване на всички бизнеси, независимо от техния размер. Безспорно конкурентно предимство в условия на криза при МСП е нивата на адаптивността към променящите се икономически условия. Когато се замислим за „новото нормално“ след пандемията, разбираме, че кризата създава не само огромни заплахи, но и нови възможности за организациите. Статистиката показва, че бизнесите, които преминават успешно през кризата и тези, които ще доминират след това, са тези, които използват ефективно дигиталните комуникационни канали, за да създават стойност и допринасят за общото благо.

Използвана литература

1. Bonson, E. and Melinda, R. (2013) 'A set of metrics to assess stakeholder engagement and social legitimacy on a corporate Facebook page'.
2. Osman, C. C. (2019). 'Extracting Customer Traces from CRMS: From Software to Process Models', *Procedia Manufacturing*. Elsevier B.V., 32, pp. 619–626. doi: 10.1016/j.promfg.2019.02.261.
3. Simmons, M., Adamic, L. and Adar, E. (2011) 'Memes Online: Extracted, Subtracted, Injected, and Recollected.', *Icwsn*, pp. 353–360. Available at: <http://www.aaai.org/ocs/index.php/ICWSM/ICWSM11/paper/viewFile/2836/328>
4. Георгиева, Т. (2008). Маркетингови анализи. София.
5. Кръстева, Н. (2013). Съвременни тенденции на маркетинговата концепция. *Юбилеен сборник 15 години катедра "Маркетинг"*. Бургас: Бургаски свободен университет, стр. 88-97.
6. Серезлиев, С. (2014). Интегрирани маркетингови комуникации, бранд и графичен дизайн: между дефинициите и перспективите, стр. 15
7. Станимиров, Е. (2020) "Дарик Радио", 2020. Ректорът на ИУ-Варна: България беше пощадена за разлика от други икономики. Линк: <https://dnews.bg/rektorat-na-iu-varna-bulgaria-beshe-postadena-za-razlika-ot-drugi-ikonomiki-v-evropa.html?fbclid=IwAR3WwAHw0oRzOCMc_92g2QMiw4vpgpDk0o742ewA5qKX_1mgAgOvXZMwNog> [Датана последно отваряне: 25 Ноември 2020].
8. Тодорова-Екмеджи, Е. (2017). Методи за анализ на новите дигитални медии и модел за тяхната интеграция в България, автореферат. София.

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД ОБУЧЕНИЕТО ПО ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ ВЪВ ВИСШИ УЧЕБНИ ЗАВЕДЕНИЯ

Веселин Славчев
Докторант, УНСС – гр. София
Email: veselin.slavchev@gmail.com

JEL: I23, O32

Резюме

В настоящия момент обучението по изкуствен интелект придобива особена актуалност. Внедряването на интелигентни системи се превръща в ключов двигател на икономическото развитие и главна причина за устойчив икономически растеж. Целта на настоящата работа е да изследва обучението по изкуствен интелект във висшите учебни заведения и да се анализират мерките за разширяване и интензифициране на подготовката на високо квалифицирани специалисти. Използваната методология е изследване на документи и комбинация от няколко метода за анализ.

Ключови думи: обучение по изкуствен интелект, висши учебни заведения, предизвикателства, Европейски съюз.

Увод

XXI-ви век е определян от много икономисти като век, през който знанието ще бъде най-важния ресурс за икономическото развитие. Водеща роля в развитието и приложението на изкуствения интелект (ИИ), принадлежи на образованието. Образователните институции са изправени пред отговорността да въведат гражданите в новата цифрова ера, като гарантират, че те притежават необходимите умения, за да заемат бъдещите работни места. Освен това изкуствения интелект може да бъде добър инструмент за борба с неравнопоставеността в образованието и създаване на персонализирани образователни програми, които да помогнат на всеки да придобие нови квалификации, умения и компетентности. Той може да увеличи както скоростта на учене, така и качеството на образованието.

Питър Дракър определя XXI-ви век като век на информационното общество, в което освен че знанието ще бъде ключов ресурс създателите на знанието ще бъдат доминиращия

сегмент в работната сила. Той отбелязва 3-те основни характеристики на знанието¹⁷⁹:

□ липса на граници – тъй като знанието се разпространява много по-бързо и ефективно дори от парите;

□ вертикална мобилност – достъпна за всички чрез каналите на обучение за всеки;

□ възможност за потенциален успех или провал – не всеки ще успее при силната конкуренция в икономиката на знанието.

Основна цел на разработката е да изследва обучението по изкуствен интелект във висшите учебни заведения на страните членки на Европейския съюз през периода 2017 - 2020 г. и да се анализират мерките за разширяване и интензифициране на подготовка на специалисти с нужната квалификация по ИИ.

Обект на изследването са формите и методите на университетско образование по изкуствен интелект.

Използваната методология е изследване на документи и комбинация от няколко метода за анализ и конкретно дескриптивен анализ и синтез, индукция и дедукция.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЗА ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ

Терминът „изкуствен интелект“ се създава от Джон Маккарти през лятото на 1956 на една научна конференция в Колеж Дартмут, посветена на тази тема, след което той се превръща в академична дисциплина. **Днес ИИ вече е реалност, на която се възлагат огромни надежди за бъдещето развитие на човечеството. От 2017 г. развитието ИИ е официална политика на Европейския съюз. В Стратегията на Европейската комисия (ЕК) за развитие на ИИ, ИИ се възприема като основен фактор за икономическото развитие и възможност за решаване на много предизвикателства от лечение на болести до опазване на околната среда.**

В литературата могат да се намерят много определения за ИИ, но все още няма единно общо признато определение. За целите на настоящата разработка ще бъдат разгледани определения на Европейската комисия. В първото си Съобщение относно ИИ от април 2018 г., Европейската комисия използва следната дефиниция¹⁸⁰: *Наименованието „ИИ“ се използва за системи, които показват интелигентно поведение, като анализират своята среда и с известна степен на самостоятелност предприемат действия за*

¹⁷⁹ Дракър, П. (2000). Посткапиталистическото общество. С., Изд. „Лик”

¹⁸⁰ Съобщение на комисията Изкуствен интелект за Европа, Available at <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX%3A52018DC0237>, [Accessed 31 March 2021]

постигане на конкретни цели. Базираните на ИИ системи могат да бъдат изцяло софтуерни — действащи във виртуалния свят (напр. гласови асистенти, софтуер за анализ на изображения, търсачки, системи за разпознаване на глас и лица), а могат и да бъдат внедрени в хардуерни устройства (напр. усъвършенствани роботи, автономни автомобили, дронове или приложения за „интернет на нещата“). В друго определение от Европейската комисия ИИ е дефиниран като „набор от технологии, които съчетават данни, алгоритми и изчислителна мощ¹⁸¹“. Вероятно, най-подробното понятие на ИИ, създаден на ниво ЕС¹⁸², можем да намерим в документа **“Определение за ИИ: основни възможности и научни дисциплини”**: „Системите с изкуствен интелект (ИИ) са софтуерни (а вероятно и хардуерни) системи, създадени от хора, които с оглед на дадена сложна цел действат в рамките на физическото или цифровото измерение, като възприемат заобикалящата ги среда чрез събиране на данни, тълкуват събраните структурирани или неструктурирани данни, разсъждават въз основа на познанието или обработват информацията, получена от тези данни, и вземат решение за предприемане на най-доброто(добрите) действие(действия) за постигане на дадената цел. Системите с ИИ могат или да използват символно представени правила, или да усвояват цифров модел и могат да адаптират поведението си, като анализират начина, по който средата е засегната от предишни техни действия. Като научна дисциплина ИИ включва няколко подхода и техники, като например машинно самообучение (специфични примери за което са дълбокото самообучение и обучението с утвърждение), машинно разсъждение (което включва планиране, изготвяне на график, моделиране на познанието и разсъждение, търсене и оптимизация) и роботика (която включва контрол, възприятие, сензори и задвижващи механизми, както и интегрирането на всички други техники в кибер-физически системи)“. За целите на настоящата разработка, изглежда важно да се изяснят основните елементи на ИИ, тоест „данните“ и „алгоритмите“. ИИ може да се интегрира в хардуер. При техниките за машинно самообучение, които са тясно свързани с ИИ, алгоритмите се обучават да правят заключения за определени модели въз основа на набор от данни, за да определят действията които са необходими за постигането на дадена цел. Алгоритмите могат да продължат да се обучават в процеса на използването им. Макар продуктите с ИИ да притежават автономност, като се ориентират в заобикалящата ги среда и без да следват предварително определен набор от инструкции, тяхното поведение е до голяма степен определено и ограничено от техните разработчици. Хората са тези, които

¹⁸¹ Бяла книга за изкуствения интелект — Европа в търсене на високи постижения и атмосфера на доверие, Available at https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/commission-white-paper-artificial-intelligence-feb2020_bg.pdf, [Accessed 31 March 2021]

¹⁸² Насоки относно етичните аспекти за надежден ИИ Available at https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/plmrep/COMMITTEES/JURI/DV/2019/11-06/Ethics-guidelines-AI_BG. [Accessed 31 March 2021]

определят и програмират целите, за които системата с ИИ следва да се оптимизира.

ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ И СЪВРЕМЕННИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

В XXI век ИИ преживява безпрецедентно развитие в следствие от напредъка на компютърната мощност, възможностите за натрупване, съхранение и достъп до огромно количество данни и задълбочаващото се теоретично разбиране. Технологиите, базирани на изкуствен интелект, са жизненоважна част от високотехнологичната индустрия, подпомагайки решаването на множество проблеми в компютърните науки, информатиката, софтуерното инженерство и изследванията на операции и науката на управлението. Изкуственият интелект вече се използва изключително широко както в естествените, така и в социалните и хуманитарни науки, и много научни открития вече се дължат на ИИ. Посредством широкото прилагане на ИИ икономиката ще увеличи своята конкурентоспособност и устойчивостта си, както и ще формира нови приходи от разнообразни бизнес модели и услуги, които създават работни места.

На практика всеки сектор, използващ цифровизация, е потенциален консуматор на някакъв вид ИИ, защото във внедряваните компютърни системи могат да се вграждат интелигентни услуги или устройства за автоматизация на рутинни повтарящи се дейности. Това се отнася и за големите и средни индустриални организации, които обикновено генерират обемни масиви от данни. Малките и средни предприятия също са потенциални потребители на ИИ, който помага да се анализират данни за клиентите им и предлага начини за персонализация на услугите и продуктите. Проучване за възприемане на ИИ във фирмите¹⁸³, проведено през декември 2019 с представители на 25 отрасли показва, че интерес към ИИ проявяват 85% от интервюираните с най-голям дял на софтуерната индустрия, следвана от финансите и банкирането, здравеопазването и др. ИИ се използва предимно за анализ или е интегриран в процеса на производство.

Според доклада „Научно, научноизследователско и иновационно представяне на ЕС 2020: справедлива, зелена и цифрова Европа“ степента на възприемане на ИИ в българската индустрия е сравнително добра за региона. Същевременно се показва ограниченият брой на предлаганите бакалавърски и магистърски програми в страната. Открояващите се европейски страни, като Малта, Дания, Ирландия, Финландия, Люксембург и Швеция предлагат обучение в десет и повече програми.¹⁸⁴

През 2020 г. беше публикувано първото проучване относно внедряването на

¹⁸³ Magoulas, R., S. Swoyer: AI Adoption in the Enterprise 2020, O'Reilly Radar Report, Available at <https://www.oreilly.com/radar/ai-adoption-in-the-enterprise-2020>, [Accessed 31 March 2021]

¹⁸⁴ Available at https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/srip/2020/rec-19-003_srip_chap-7.pdf, p. 489. [Accessed 31 March 2021]

технологии на ИИ в целия ЕС, проведено от Ipsos за Европейската комисия¹⁸⁵. Установени са, три вътрешни бариери пред възприемането на ИИ - трудностите при наемането на нов персонал с подходящите умения (57%), разходите за въвеждане (52%) и разходите за адаптиране на оперативните процеси към новите технологии (49%).

Водеща роля в преодоляването на предизвикателствата, породени от развитието и приложението на ИИ, има образованието. Предоставянето на възможности за образование, повишаване и адаптиране на професионалната квалификация с нужните и актуални умения, за учене през целия живот и преквалификация, различни методи за образование-внедряване на технологични решения като виртуална и добавена реалност, т. нар. интернет на нещата - включително и такива, базирани на ИИ, е подход, който може да даде възможност за преодоляване на тези предизвикателства.

За създаването на критична маса от специалисти с висше образование, най-развитите европейски страни планират солидни инвестиции в университетски структури и докторантски програми по ИИ. Германия планира да открие сто нови университетски катедри по ИИ; Франция предлага утрояване на броя на обучаваните в сферата на ИИ във всички степени на висшето образование; Малта планира 50 стипендии годишно за периода 2020-2022 за обучение на магистри и докторанти по ИИ в Университета на Малта в добавка към вече предоставяните средства от Университета.

Различни анализи предвиждат голяма част от нискоквалифицираните професии да изчезнат от пазара на труда в глобален аспект, докато други се трансформират съществено, като ще изискват базови и напреднали цифрови умения. Това води до риск от задълбочаване на социалното и икономическо неравенство между различните държави, региони и пластове в обществото. Доклад на McKinsey Global Institute¹⁸⁶ изчислява, че до 2030 г. на 375 млн. души (14% от световната работна сила) ще им се наложи да сменят професията си и/или да придобият нови умения. Очаква се в около 60% от професиите поне една трета от задачите да бъдат автоматизирани. Идентифицирането на потенциалните рискове и предприемането на адекватни образователни, социални, и икономически политики биха могли да подпомогнат ограничаването на тези рискове или дори тяхното преодоляване. Същевременно се очаква да бъдат създадени нови работни места и професии. Адаптивността и способността за динамично усвояване на нови умения през целия живот ще са от изключително значение при прехода към икономика, базирана на изкуствения

¹⁸⁵ European enterprise survey on the use of technologies based on artificial intelligence, 28 July 2020, Available at <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/european-enterprise-survey-use-technologies-based-artificial-intelligence>. [Accessed 31 March 2021]

¹⁸⁶ Jobs lost, jobs gained: workforce transitions in a time of automation, McKinsey Global Institute, 2017. Available at [https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Industries/Public and Social Sector/Our Insights/What the future of work](https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Industries/Public%20and%20Social%20Sector/Our%20Insights/What%20the%20future%20of%20work). [Accessed 31 March 2021]

интелект и роботиката.

Следва да се имат предвид и наличието на страхове и притеснения, че ИИ представлява опасност за човека, защото може да прогресира неконтролируемо. С цел изграждане на доверие към ИИ, Европейската комисия публикува насоки относно етичните аспекти¹⁸⁷, които да се спазват от страните членки успоредно с развитието на капацитета и възможностите на ИИ. Европейската комисия определя своята визия за изкуствен интелект (ИИ), която подкрепя „етичния, сигурен и авангарден ИИ“.

Като цяло съществуват три основни предизвикателства които подчертават фундаменталната роля на образованието и обучението:

Първото предизвикателство е да се подготви обществото като цяло. Това означава да се помогне на всички да развият основни цифрови умения, както и умения, като критично мислене, творчество, управление.

Второ, концентриране на усилията за оказване на помощ на хората заети на работни места, които вероятно ще претърпят най-силна трансформация или ще изчезнат в резултат на автоматизацията, роботиката и ИИ.

Трето, обучение на повече специалисти в областта на ИИ, въз основа на дългогодишните си традиции на академични постижения.

Придобиване на специфични знания и умения, ориентирани към ИИ: събиране, съхранение, обработка и анализ на големи масиви от данни, познаване и използване на алгоритми за машинно самообучение, познаване и използване на актуални софтуерни езици и платформи за изграждане на изкуствен интелект: Python, R, Java, Tensorflow, Pytorch, Caffe, Ruby, LISP и др.

Развиването в учащите на твърди умения (умения за програмиране и използване на програмни среди, умения за работа в разпределена среда), STEM¹⁸⁸ уменията, цифрови умения и трансверсалните умения наричани още умения на XXI век (критично мислене, взаимодействие, креативност, способност за решаване на проблеми и ИТ мислене) имат ключова роля за усвояването на знания и умения за професионална реализация с използване на изкуствен интелект. Това ще доведе до преодоляване на очаквания структурен недостиг на специалисти с професионално образование в средносрочен и дългосрочен план.

Ученето през целия живот е от съществено значение за хората, изправени пред обществени предизвикателства на XXI век. Използването на ИИ в създаването на

¹⁸⁷ EC –Event Report: Workshops on reference testing and experimentation facilities for Artificial Intelligence in the Digital Europe Programme, 11.02.2020, Available at <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/workshops-reference-testing-and-experimentationfacilities-artificial-intelligence-digital>. [Accessed 31 March 2021]

¹⁸⁸ Science, Technology, Engineering and Mathematics(Наука, технологии, инженерство и математика)

образователно съдържание за квалификация и преквалификация на работещи и безработни значително може да ускори процесите по подготовка на квалифицирани специалисти. На европейско ниво Електронната платформа за учене на възрастни в Европа EPALe¹⁸⁹ е многоезична, интерактивна и иновативна платформа, която е основна отправна точка за образование и обучение на възрастни в Европа, в помощ на всички, професионално ангажирани в тази сфера.

Материалите, свързани с дисциплините по ИИ, са лесно усвояеми чрез дистанционни средства за обучение, затова редица национални стратегии по ИИ предлагат създаване на образователни платформи за дистанционни курсове. Финландия вече създаде публични слайдове на курс за основните понятия в ИИ¹⁹⁰, които ще предостави на всички официални езици в ЕС. Планира се надграждане и развитие на поредица от курсове.

Поради високата световна конкуренция и бързите темпове на развитие в областта, българското висше образование трябва да бъде модернизирено и трансформирано, като основният акцент следва да бъде използването на компетентностния подход, насърчаване на STEM и информатика. Същевременно не трябва да се губи фокусът върху т. нар. меки умения, емоционална интелигентност и др.

МАСОВИ ОТВОРЕНИ ОНЛАЙН КУРСОВЕ

Бързите темпове в индустрията водят до необходимостта за онлайн образование, което да посрещне изключително бързо нарастващите потребности от квалифицирани кадри в областта на ИИ. Частният сектор разработва свои образователни платформи, по-популярни от които са Coursera¹⁹¹, edX¹⁹², Udacity¹⁹³. Трите най-популярни курсове на Coursera за 2017 г. са свързани с ИИ и всички са от частни компании, а не от висши училища. При Udacity всички курсове са с много ограничено университетско участие. Google, Microsoft и Nvidia предлагат свои онлайн платформи за обучение, свързани с ИИ и машинно обучение с цел да помогнат на разпространението и използването на ИИ и да си осигурят възможност да наемат инженери с нужните знания и умения, както и за да насърчават използването на техните продукти и услуги. Проблемите на този подход касаят трудното гарантиране на качеството на обучението и неясните педагогически подходи. Обикновено липсва качествена обратна връзка.

¹⁸⁹ Електронната платформа за учене на възрастни в Европа EPALe. Available at <https://epale.ec.europa.eu/bg>. [Accessed 31 March 2021]

¹⁹⁰ Available at <https://www.elementsofai.com/>. [Accessed 31 March 2021]

¹⁹¹ Available at <https://www.coursera.org/> [Accessed 31 March 2021]

¹⁹² Available at <https://www.edx.org/>. [Accessed 31 March 2021]

¹⁹³ Available at <https://www.udacity.com/>. [Accessed 31 March 2021]

Заслужава внимание изграждането на платформа „Образование и ИИ“ за отворени източници на курсове по ИИ, инструменти за ИИ, примери за ИИ в образователните политики, регулаторни рамки и най-добри практики за ИИ в образованието. Препоръки за изграждане на подобни платформи има например в Стратегията за ИИ на Германия (teach-and-learn AI), както и в доклада на Вилани за Франция „For a Meaningful AI“.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Предвид бурното развитие на изкуствения интелект през последните години и изоставането на системата на формално образование от нуждите на пазара на труда, които се променят с безпрецедентна скорост, изисква бързо трансформиране на системата за висше образование, отговарящо ефективно и ефикасно на новите потребности в подготовката на специалисти. За създаване на критична маса от специалисти е необходимо разширяване и интензифициране на подготовката на специалисти с висше образование в областта на ИИ. Обособяване на профили ориентирани към ИИ, в учебните планове на подходящи бакалавърски специалности и обучение на по-голям брой бакалаври по компютърни науки, информационни системи, софтуерно инженерство, компютърно инженерство и др. Развитие на съществуващите и създаване на нови магистърски програми по ИИ или отделни направления на ИИ.

Същевременно висшето образование трябва да бъде център на внедряването на инструменти с изкуствен интелект, което да поощрява широкото им използване, както в образователните процеси така и в администрацията на висшите училища.

БИБЛИОГРАФИЯ:

1. Дракър, П. (2000). Посткапиталистическото общество. София., Изд. „Лик“.
2. Съобщение на комисията Изкуствен интелект за Европа Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX%3A52018DC0237>, [Accessed 31 March 2021].
3. Бяла книга за изкуствения интелект - Европа в търсене на високи постижения и атмосфера на доверие. Available at: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/commission-white-paper-artificial-intelligence-feb2020_bg.pdf. [Accessed 31 March 2021].
4. Насоки относно етичните аспекти за надежден ИИ. Available at: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/plmrep/COMMITTEES/JURI/DV/2019/1

[1-06/Ethics-guidelines-AI BG](#). [Accessed 31 March 2021].

5. Концепция за развитието на изкуствения интелект в България до 2030 г. Available at: <https://www.mtitc.government.bg/bg/category/157/koncepciya-za-razvitiето-na-izkustveniya-intelekt-v-bulgariya-do-2030-g>. [Accessed 31 March 2021].

6. Magoulas, R., S. Swoyer: AI Adoption in the Enterprise 2020, O'Reilly Radar Report, <https://www.oreilly.com/radar/ai-adoption-in-the-enterprise-2020>. [Accessed 31 March 2021].

7. МОН: Изкуственият интелект в образованието и науката, Available at: <file:///C:/Users/usr/AppData/Local/Temp/MON%20AI%20Doc-1.pdf>, [Accessed 31 March 2021].

8. European enterprise survey on the use of technologies based on artificial intelligence, 28 July 2020, Available at: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/european-enterprise-survey-use-technologies-based-artificial-intelligence>. [Accessed 31 March 2021].

9. Jobs lost, jobs gained: workforce transitions in a time of automation, McKinsey Global Institute, 2017 Available at: [https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Industries/Public and Social Sector/Our Insights/What the future of work](https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Industries/Public%20and%20Social%20Sector/Our%20Insights/What%20the%20future%20of%20work). [Accessed 31 March 2021].

10. EC –Event Report: Workshops on reference testing and experimentation facilities for Artificial Intelligence in the Digital Europe Programme, 11.02.2020, Available at: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/workshops-reference-testing-and-experimentationfacilities-artificial-intelligence-digital>. [Accessed 31 March 2021].

11. Available at: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/srip/2020/rec-19-003_srip_chap-7.pdf [Accessed 15.03.2021]

12. Available at: <https://www.coursera.org/>. [Accessed 15.03.2021].

13. Available at: <https://www.edx.org/> [Accessed 15.03.2021].

14. Available at: <https://www.udacity.com/> [Accessed 15.03.2021].

ОЧАКВАНИ И НЕОЧАКВАНИ ЕФЕКТИ ОТ СВРЪХРЕГУЛИРАНЕТО НА ИНВЕСТИЦИОННИЯ БИЗНЕС

(Expected and Unexpected Effects of the Too Much Regulation on Investment
Business)

Георги Христов
Докторант, СУ „Св. Климент Охридски“,
Катедра „Статистика и икономика“
metodievh@feba.uni-sofia.bg ; 345hristov@gmail.com

Резюме

Мисията на регулаторите в ЕС, според самите тях е „ефективен пазар“ и „защитата на инвеститорите“, но административната намеса генерира пазарни несъвършенства и неравнопоставеност между пазарните участници, което всъщност изкривява пазара. Разгледани са някои ефекти от регулативните тенденции върху масовия бизнес модел и върху основните пазарни участници.

Ключови думи: инвестиции, регулации, инвестиционен риск.

Key words: investments, regulations, investment risk.

JEL класификация: D70, D81, G11, G18.

Увод

Определяйки XX век, като период на безпрецедентно нарастване на държавната намеса в икономическия и частния живот на гражданите, както и цялостно в управлението на наличните ресурси, Robert Higgs (Higgs, 1987) определя найявните периоди на увеличаване на държавните пълномощия – като периоди, обвързани с кризисни събития (напр. Първата Световна Война, Голямата Депресия, Втората Световна Война...). От „modern Big Government“ в такива периоди, се очаква да направи „нещо“, което да реши проблемите... Но основният приоритет на правителството, според автора, далеч не е намирането на изход, който е поефективен от пазарния, а в извършването и прикриването на реални разходи. Обществеността, според логиката на Higgs, систематично бива заблуждавана относно предприеманите действителни разходи, свързани с регулации, контрол и финансови интервенции (генериращи инфлация), като основната цел е

избирателите фалшиво да възприемат правителствените програми като много ефективни и много по-евтини отколкото те наистина са. Търсеният резултат е да

се предизвика масово възприемане сред широката общественост на „pro-Big Government ideology“, която служи за генериране на подкрепа сред избирателите, за одобрение на още повече държавни програми и за позитивна оценка на новосъздаваните бюрократични структури.

Финансовите събития и политики през XXI век създават мрежа от разнопосочни сигнали за и против тази логика. Целта на този текст не е търсенето на генерални изводи и доказателства, а само да оцени от финансова и поведенческа гледна точка, как нарастващият административен натиск и рестрикциите спрямо инвестиционния бизнес (най-вече в ЕС и респективно в България) влияят на поведението и резултатите на индивидуалните инвеститори, на легалните инвестиционни посредници, на нелегалните маркет мейкъри и на пазара като цяло.

КРАТЪК ОБЗОР „ЗА“ И „ПРОТИВ“ РЕГУЛАЦИИТЕ Чл. 2 от ЗПФИ дефинира 3 цели: защита на инвеститорите във ФИ; справедлив, открит и ефективен пазар; поддръжане на стабилността и на общественото доверие в пазара...

ESMA самопредставя официално ролята си също чрез три основни цели: защита на инвеститорите, поддръжане на пазарите и финансова стабилност (ESMA 2019: 15), като основният двигател в дейността за ESMA е да осигурява защита на инвеститорите в целия ЕС (ESMA 2019: 7) Темата за защита на потребителите на дребно е политически преобладаваща и целенасочено търсена.

Още през 1970 моделът "Lemons" (Akerlof, 1970) разглежда пазар на който се търгува „честно“ или „нечестно“, базирайки се на информацията за стоката, която би могла да бъде вярна или лъжлива и във връзка с необходимостта, купувачът да определи качеството, в условия на асиметрична информация. Интерпретирайки „Gresham's law“, George Akerlof предполага възможността търговците, предлагащи некачествена стока като качествена, да изтласкат от пазара добросъвестните търговци. За ефективно противодействие на тази информационна неопределеност, авторът предлага – гаранцията, която е възможна чрез лицензиране и търговски марки. Въпреки доводите, че подобен ефект може да се постигне и чрез пазарни инструменти, като репутация, свободен вторичен пазар или свободен информационен пазар, идеята за лицензиране, като форма на държавна гаранция звучи наистина убедително.

От друга страна обаче, ИПИ коментира¹⁹⁴, че корупция „се създава като резултат от интервенцията на правителството на пазара (наличието на лицензи, мита, ограничения пред бизнеса, преразпределение на ресурси и т.н.).“ ... тя е „отговорът на пазара да се справи с

¹⁹⁴ "Корените на корупцията" 16.12.2006: <https://ime.bg/bg/articles/korenite-na-korupciqta/#ixzz6r4Q3kxBG>

наложените ограничения и правила, но доколкото правилата не са пазарни, съответно и средствата на играчите не са подчинени на пазарни принципи ... ефективна борба с корупцията не се постига чрез създаване на нови административни органи и комисии, а чрез намаляване на намесата на държавата в икономическите дейности, децентрализиране на решенията и разгръщане на личната и икономическа свобода на хората." Oguzhan Dincer и Burak Gunalp (Dincer, Gunalp, 2020) откриват положителна статистически значима връзка между федералните разпоредби и корупцията. Корупцията, от своя страна е основна характеристика на бедните и неориентирани пазарно общества.

Adam Millsap (Millsap, 2019) обобщава, че от 1970 до 2017 г. броят на думите в Code of Federal Regulations (CFR) почти се е утроил от 35 милиона до над 103 милиона, като това увеличение на регулациите намалява икономическия растеж и доходите на американците създавайки особено вредни ефекти върху жителите на страната с ниски доходи, както и, че 10% увеличение на регулаторната тежест е обвързано с 2,5% увеличение на нивото на бедност в държавата. Друго проучване (Manish, O'Reilly, 2019) съобщава, че регулациите в банковата и финансовата индустрия може да имат пагубни ефекти върху разпределението и неравенството в доходите.

Ясно е, че от всеки регламент се очакват разходи и ползи, но твърде дълго разходите изглеждат пренебрегвани, докато не малко изследвания подчертават, че натрупването на прекалено много регулации на всички нива на управление е натиск с особено вредни последици за бедните. За България това е важно, защото тя не само е, но и вероятно още дълго ще остане най-бедната част от ЕС.

СИТУАЦИЯТА НА ПАЗАРА НА ИНВЕСТИЦИОННИ УСЛУГИ

Още през март 2018 председателят на ESMA Steven Maijoor официално обясни, че „комбинацията от обещания за висока възвращаемост и удобните за трейдинг интернет платформи, в среда на исторически много ниски лихвени проценти е създавала предлагане, което е много привлекателно за инвеститорите на дребно.“¹⁹⁵

Основните действащи лица на пазара са политиците, инвестиционните фирми и инвеститорите. Приемаме, че те принципно се ръководят от рационален избор, максимизират полезност, обменят сигнали и тълкуват наличната информация в една обща консенсусна комуникационна среда на специализирано знание или т.нар. дискурс („discourse“), като този консенсус не е статичен, а се осъществява, променя и предефинира неспрестанно чрез комуникационния акт.

Повече от десетилетие ценовият балон на акциите, продължава да се надува, а евтината ликвидност да се изсипва. Мащабната политическа фискална подкрепа е опит да

¹⁹⁵ <https://www.esma.europa.eu/press-news/esma-news/esma-agrees-prohibit-binary-options-and-restrict-cfds-protect-retail-investors>

се смекчат временно негативните ефекти върху икономиките, чийто първоизточник са тежки системни проблеми, оправдавани днес аксиоматично с вирусната епидемия. Този агресивен фискален дефицит разширява финансовия балон, съпроводен от постоянното увеличаване на съотношението дълг/БВП в публичния сектор. Тази година за първи път дългът на страните от еврозоната се изравнява с общото им богатство. „Вероятно тази година ще имаме около 100% дълг към БВП в еврозоната, което е много високо и безпрецедентно“, заяви пред Euronews¹⁹⁶ на 03.03.2021 еврокомисарят по икономиката Paolo Gentiloni. Държавният дълг в еврозоната никога не е бил толкова висок, дори през европейската дългова криза, когато бъдещето на еврото беше поставено под основателно съмнение, не се допускаше това съотношение да надхвърли 90%. Докато разходите за лихви се поддържат ниски, ЕЦБ изкупува активи, а европейските държави подкрепят очевидно нежизнеспособни фирми, високите съотношения дълг/БВП биха могли да се контролират още известно време, но това ще бъде съпроводено с нарастване на множество рискове, вкл. да се задуши още повече растежа на живите компании, както и да ескалира разнопосочно социално напрежение. Но от години, водещите позиции в централните банки и във финансовите регулатори се превръщат от специфични високо-квалифицирани професионални длъжности в чисто политически. Базовите поведенчески характеристики на политиките, обаче са специфични – базирани върху краткосрочните цели на политическата комуникация, формираща моментните предпочитания на масите относно управляващите, което отдалечава поведенческите им модели от количествената реалност на финансите и ги доближава до явлението „spin doctor“¹⁹⁷).

Същевременно, с развитието на комуникациите и на директния онлайн достъп, множество фирми се насочиха към организирането на инвестиционни ритейл-услуги. Бизнесът изглежда лесен и дава очевидни перспективи за бърза и предвидима печалба. ESMA докладва (ESMA 2018), че в ЕС „по 74% – 89% от сметките на непрофесионални клиенти обикновено има загуби от инвестиции, като средните загуби на клиент са в порядъка от EUR 1 600 до EUR 29 000.“ На този фон, дейността на брокера става непривлекателна, за сметка на възможностите пред маркет-мейкъра. Най-важна е бързината и устойчивостта при привличането на нови клиенти. Това предопределя и разцвета на директния маркетинг, въпреки силните му ограничения специално за финансови услуги в някои страни, като Германия, Белгия.

Можем да обобщим трите водещи сигнала от държавата към спестителите: доминиращи инфлационни очаквания, несигурност и най-силно пропагандираното регулаторно послание към инвеститорите на дребно: „защита“. Само в DIRECTIVE 2014/65/EU лемата („protect“) присъства 81 пъти, т.е. средно веднъж на всеки 1.8 стр. На

¹⁹⁶ <https://www.euronews.com/2021/03/03/eurozone-s-rising-debt-likely-to-equal-its-wealth-for-first-time-says-eu-s-gentiloni>

¹⁹⁷ Виж: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/spin-doctor>

този фон, въпреки очевидните рискове, постоянно растящият пазар на акции, подкрепен от признака „твърде важен за да фалира“¹⁹⁸ и лесния онлайн достъп, става все по-обещаващ, привличайки максимално т.нар. „the emotional dumb money“¹⁹⁹.

В допълнение е добре да отбележим, че достъпът на спестителите до инструменти от облигационния пазар и особено до ДЦК остава изключително ограничен. Тук ще добавим, че според Shefrin и Statman (2000: 150) преобладаващият процес по формиране на портфейл от ЦК прилича по-скоро на комбиниране на държавни облигации и лотарийни билети... т.е. на тяхно разположение остават „лотарийните билети“, а така, няма нищо изненадващо, че правилото²⁰⁰ 90/90/90 продължава да действа безотказно.

ЕФЕКТИ ОТ РЕГУЛАЦИИТЕ

Европейските регулатори пропагандираха²⁰¹, че затягането на правилата ще намали измамните, а разходите на легалните фирми ще се увеличат с не повече от 1%, но реалният ефект е различен. Изследвайки с реални данни масовия „DD“ („Dealing Desk“) бизнес-модел (Христов 2020) и базирайки се на очакван минимален приход от 1600 EUR (по данните на ESMA), изчислихме фючърската стойност²⁰² на клиента на евентуален маркет-мейкър = EUR 1036.60. Формулата е базирана на 1 година, като правилото 90/90/90 рязко скъсява периода. В рамките на същото изследване установихме 4-месечна очаквана възвръщаемост -98.126% за индивидуалния трейдър, но по-важно е наблюдението, че регулираният бизнес е принуден да работи само с 31.6% от потенциалните клиенти, т.е. губи 68.4%, (такива, които проявяват недоверие към KYC-процедурата, отказват я или не я довършват, както и такива, които не са допуснати до трейдинг защото не покриват изискванията за целесъобразност). За тези 2/3, обаче, фирмата прави същия разход. Изходът е или да се попълват данни, които са неверни, но формално покриват изискването за целесъобразност, или този паричен поток ще се пренасочи към нерегулирани фирми, които се оказват в привилегировано положение. Ако разгледаме две фирми, които трябва да направят избор в един пазар от 100% между възможностите: x – да работят с лиценз (потенциален дял 31.6%), y – да работят без лиценз (потенциален дял 68.4%), z – да не работят (0%), лесно се вижда, че работата без лиценз е доминираща

¹⁹⁸ Например, масово споделяно убеждение сред ритейла е „...Германия никога няма да допусне Луфтханза да фалира – тя е твърде важен символ за страната, а финансовите резултати на фирмата са по-скоро без значение...“

¹⁹⁹ Виж: Richards C., "When Your Money Is the Dumb Money", The New York Times, MARCH 7, 2011

²⁰⁰ The 90/90/90 rule is a basic rule of trading. It means 90% of traders lose 90% of their money in the first 90 days.

²⁰¹ Капитал: "Законът, който ще изпоти брокерите" – 18.08.2017; Достъпен на:

https://www.capital.bg/biznes/pazari/2017/08/18/3026033_zakonut_koito_shite_izpoti_brokerite/

²⁰² Прилагайки базовото безарбитражно уравнение за спреда по стоков фючърс с включен присъщ разход за периода: $F_{t^l, T_2} = F_{t^f, T_1}(1 +$

$r_{T_1 T_2}) + SC_{T_1 T_2}$ където $T_2 = T_1 + 1$ год., F_{t^f, T_1} е фючърската цена на клиента преди да е започнал да търгува (= EUR 1036.60), а F_{t^l, T_2} е фючърската му оценка при активен трейдинг за периода T_2 (= EUR 1600.00). (Христов 2020)

стратегия и равновесието по Неш се постига ако и двете фирми работят без лиценз (34.2%, 34.2%). Въпреки че всяка фирма получава по-малко от оптималния дял клиенти (68.4%), нито една няма стимул да промени стратегията си към вероятните 31.6%, 15.8% или 0%.

Изостреното внимание на евро-регулаторите е насочено найвече към непрофесионалните клиенти. Ако обозначим: a – депозит, b – лицензирана инв.фирма, c – нелицензирана инв.фирма, d – инструменти, не изискващи лиценз (напр. криптовалута), оценката на клиентите може да се определи така: Очаквана възвръщаемост: $a < b \leq c < d$. Очакван риск за загуба: $a < b \leq c < d$. (Равенствата между „ c “ и „ b “ са нарушени само от повишият ливъридж, който „ c “ може да предложи) Възможните избори са транзитивни, а „ b “ и „ c “ са и рефлексивни. „ a “ би следвало да отпадне поради нулевите очаквания за доход. Теорията на индивидуалните предпочитания предполага две възможни стратегии – максимизиране на очакваната полезност или минимизиране на риска (въпреки че участниците често показват неустойчивост спрямо това съотношение). Ако отделим и „ d “ като прекалено рисков, можем да формулираме релации по двата средни избора: разходи ($b > c$), лесен достъп ($b < c$), ливъридж ($b < c$), количество и време за КҮС-информация ($b > c$), защита на кеша при фалит ($b > c$). При равен рисков толеранс, изборът на „ c “ доминира. Pan и Statman (2012) подчертават, че различни индивиди (например богати и бедни) може да имат еднакъв коефициент на рисков толеранс, но възприемането им на риска да е различно²⁰³. Така, ако тази разлика не се отчита, изчисленият рисков толеранс ще бъде изместен и грешен. Всъщност транзитивността може да изгуби влияние, ако е поставена в някакъв колективен контекст, изискващ агрегиране на индивидуални предпочитания, но може да бъде ограничена и външно. Pan и Statman (2012) представят разпределение на оптимален портфейл според коефициентите за избягване на риска:

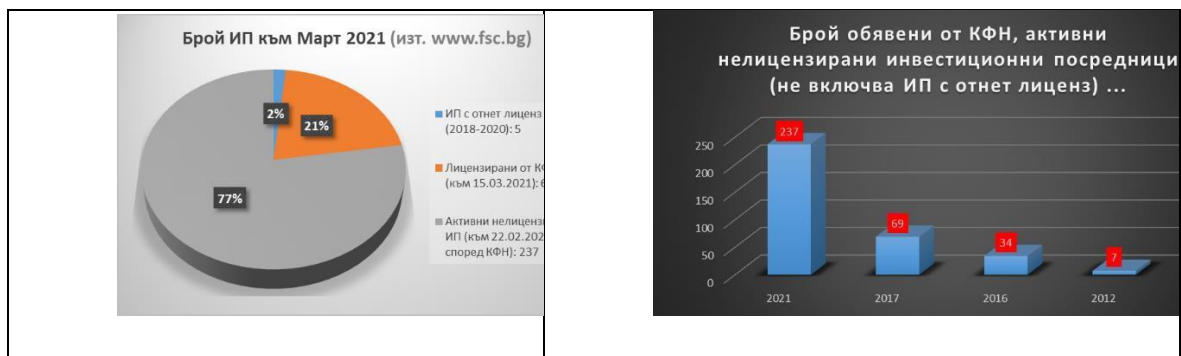
TABLE 1: FROM RISK TOLERANCE TO OPTIMAL PORTFOLIOS ON THE MEAN-VARIANCE EFFICIENT FRONTIER						
Maximum decrease in standard of living one is willing to accept for a 50-50 chance at a 50% increase	Coefficient of Risk Aversion	Optimal Portfolios on the MV Efficient Frontier				
		Expected Return (%)	Standard Deviation (%)	Percent in Treasury Bills	Percent in Long-term Treasury Bonds	Percent in Stocks
3%	23.75	4.40	3.31	80	13	7
6%	12.11	4.88	4.13	69	18	13
9%	8.04	5.39	5.24	59	22	19
12%	5.96	5.95	6.63	47	27	26
15%	4.46	6.59	8.33	33	33	34
18%	3.47	7.36	10.44	17	39	44
21%	2.73	8.23	12.85	0	44	56
24%	2.16	8.83	14.66	0	32	68
27%	1.71	9.59	17.16	0	17	83
30%	1.34	10.40	20.00	0	0	100

Source: "Questionnaires of Risk Tolerance, Regret, Overconfidence, and Other Investor Propensities" By Carrie H. Pan, PhD, and Meir Statman, PhD

Веднага забелязваме, че основната маса от дребни инвеститори може да се включи само в последния най-рисков ред, защото системата за трейдинг на ДЦК ги прави достъпни само за богати индивиди (без да обсъждаме отрицателната доходност). Изключително тежките процедури за услугите доверително управление и инвестиционен съвет, заедно с

²⁰³ Така например, богатият би приел шанса 50/50 за печалба от 300 или загуба от 100 долара като нискорискова, ако 100-те долара не са съществена сума спрямо богатството му, докато бедният ще оцени същата лотария като високорискова, защото същата загуба ще е значителна сума за него. (Pan, Statman 2012)

оценката за уместност, също ги прави неразбираемо сложни и трудно достъпни за спестителите. Съществен колективен ефект има и психологическото изместване на очакванията на индивидуалните трейдъри. Регулациите, чрез постоянната пропаганда за „защита“ им създават измамно усещане за безусловна защитеност, водеща до безотговорност. Обобщено, тежките процедури вместо да помагат, отблъскват спестителите, които търсят удобство и ефективна инвестиция, като създават условия за лесното им привличане от сенчестата част на бизнеса. Така регулациите косвено подкрепят не само нелегалните маркет мейкъри, но и откровените измамници. Допълнителен ефект има и безпомощността на регулаторите, които единствено (при това процедурата е доста бавна) обявяват нерегулираните сайтове и искат съдебно спирането им²⁰⁴. Само за 5 минути, обаче и срещу USD 5 – 15 разход, домейнът се сменя и нерегулираният сайт отново е функционален и достъпен... до следващия път. Всичко до тук логично обяснява защо от опериращите в България инвестиционни посредници, само 21% са лицензирани (по данни на КФН към март 2021г.):

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дискусиите за необходимостта от държавна намеса в икономиката са постоянни и нямат еднозначен отговор. Тази идея по традиция противопоставя т.нар. "пазарни провали" (Market failure), които държавата би могла да коригира, спрямо "държавните провали" (Government failure), генериращи още по-дълбоки проблеми в пазарните процеси. Реално, няма никакви доказателства, че държавата може да разполага с цялата информация, за разлика от пазара, както и, че няма сама да започне да създава и разпространява асиметрична информация, с която да влияе на този пазар, така че да поддържа собственото си благополучие и стабилност. Неэффективността и ниските нива на компетентност на бюрокрацията водят закономерно до разрастване на администрацията, на документооборота, до все по-сложни контролни процеси, до повече корупция, до постоянно повишаване на разходите, което изкривява пазара.

²⁰⁴ Виж например съобщението на КФН на <https://www.fsc.bg/bg/novini/dostavchitsite-na-internet-mrezhi-i-uslugi-sledva-da-spratdostapa-do-30-internet-stranitsi-v-srok-do-24-chasa-9568.html>

По същество, регулациите би трябвало да създават и поддържат ефективна инфраструктура и равностойни правила, за да бъде пазарът лесно достъпен за всеки участник и реално конкурентен. Това, в разглеждания сектор, може да се постигне с толериране на всички възможни обучителни инициативи за спестителите, с подкрепа за свободния информационен пазар и на всички форми за изграждане на реална репутация, както и с облекчаване на пътя на клиента до персоналните инвестиционни услуги, предоставяни от лицензирани и високообразовани специалисти.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Akerlof G.A. „The Market for "Lemons": Quality Uncertainty and the Market Mechanism“ – The Quarterly Journal of Economics, v.84, August 1970, p.488-500.
2. Dincer O, Gunalp B., „The effects of federal regulations on corruption in U.S. States“, European Journal of Political Economy, Volume 65, 2020, 101924, ISSN 0176-2680.
3. „ESMA AGREES TO PROHIBIT BINARY OPTIONS AND RESTRICT CFDS TO PROTECT RETAIL INVESTORS“ – ESMA press release 27 March 2018.
4. „ESMA Annual Report 2018“ – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 14 June 2019, ISBN 978-92-95202-21-4.
5. Higgs R. "Crisis and Leviathan: Critical Episodes in the Growth of American Government" - New York: Oxford University Press, 1987.
6. Hristov G., Lomev B., “The applicability of typical Hedge Fund strategies” – Vanguard Scientific Instruments in Management, 2(15)/2017; ISSN 1314-0582.
7. Manish, G.P., O’Reilly C. „Banking regulation, regulatory capture and inequality.“ Public Choice 180, 145–164 (2019).
8. Millsap A. "How Too Much Regulation Hurts America's Poor" - Forbes: 2019/07/23.
9. Pan C., Statman M., "Questionnaires of Risk Tolerance, Regret, Overconfidence, and Other Investor Propensities" – SSRN Electronic Journal, March 2012.
10. Shefrin H., Statman M., "Behavioral Portfolio Theory" – Journal of Financial and Quantitative Analysis, June 2000.
11. Христов Г., „Икономически и поведенчески фактори за дейността на портфолио мениджъра“ – предстоящо публикуване в Том 20 (2021) на Годишника на Стопанския факултет на СУ "Св. Климент

Охридски"

ПОЛИТИКИ ЗА ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ С АКЦЕНТ ВЪРХУ ИНВЕСТИЦИИ С ВИСОКА ДОБАВЕНА СТОЙНОСТ

Диана Николова

Кандидат – докторант, ВУЗФ – гр. София

E-mail: bambi18@abv.bg

Резюме

Необходима е ясна визия и готовност по отношение на плана за възстановяване, какво трябва да бъде финансирано, какви са приоритетите и какви са механизмите и средствата за постигане на тези приоритети. Голяма част от обществените средства трябва да се инвестират във сфери, които биха донесли висока добавена стойност. Политиките за възстановяване трябва да бъдат с акцент върху инвестициите с висока добавена стойност.

Ключови думи: инвестиции, фискална политика, бизнес среда, икономическа активност, пазар на труда.

JEL: E22, E23, E24, E62.

Увод

Устойчивост: Очакванията пред България за устойчивост се базират на фискалната стабилност на страната, която ще компенсира неблагоприятните ефекти от пандемията през следващите две години. Ситуацията с бюджета на България е относително стабилна, тъй като България има относително нисък дълг и това позволява наличието на фискално пространство, което дава гъвкавост, без да нарушава параметрите и стабилността на бюджета.

Рискове: Възможно е, понижаване на рейтингите, ако противно на настоящите очакванията се появи натиск върху платежния баланс. Отрицателен рейтинг, може да възникне и в следствие на ограничената гъвкавост на паричната политика на България, политическият отговор на пандемията може да доведе до по-значителни или постоянни макроикономически или фискални дисбаланси.

Рискове пред базисния сценарий на макроикономическата прогноза се оценяват в посока на по-бавно последващо възстановяване през останалата част от прогнозния период до 2023г., след голям спад на икономическата активност през 2020 г. Най-същественят риск, за реализиране на по-слаба икономическа активност спрямо базисния сценарий през целия прогнозен хоризонт, произтича от евентуалната невъзможност за ефективно овладяване на разпространението на COVID-19 в глобален мащаб, както и в България. В случай на удължаване на противоепидемичните мерки, които имат задържащ ефект върху икономическата активност, може да се очакват отрицателни шокове както по линия на предлагането, така и по линия на потреблението и износа.

Критичният поглед показва значителното влошаване на перспективите за растеж за България, макроикономическият и фискален риск отчитат повишение, като главно причините са свързани с мерките за ограничаване на пандемията от COVID-19. Въпреки това, макроикономическите дисбаланси в България са намалели значително през последните години, което дава възможност за промяна на траекторията в посока възстановяване на икономиката през 2022 г.

Предприети безпрецедентни мерки за ограничаване на разпространението на инфекцията и укрепване на здравните системи в повечето държави-членки указват сериозни икономически последици. Размерите на кризата, както за европейската, така и глобалната икономика, все още не могат да бъдат напълно оценени и реалистично прогнозирани. Очакванията са за потенциално влизане в рецесия и висока степен на несигурност за дълбочината на икономическите последици. Дълбока и неравномерна рецесия и несигурно възстановяване, прогнозира ЕК, както на европейско, така и на национално равнище, в икономиката на ЕС ще се наблюдава рецесия от историческа величина (ЕК).²⁰⁵

Наложените ограничения ще имат значителни икономически последици, а икономическото възстановяването ще започне едва след тяхното окончателно преустановяване.

²⁰⁵ https://ec.europa.eu/bulgaria/news/spring-economic-forecast-2020_bg

България влезе в кризата в добро фискално състояние. Последователната политика за поддържане на положителна или близка до балансираната бюджетна позиция през последните години позволява да се поддържат буфери във фискалния резерв, което дава известна възможност за финансиране на спешните мерки в областта на здраве-опазването и социалната политика, както и тези, които и в подкрепа на бизнеса.

Въведеното извънредното положение доведе до преосмисляне на досегашните цели и преразпределение на средствата при възникване на спешни разходи. Основен приоритет на държавата се очерта подкрепата на здравната система в посока на борба с инфекцията. Сред другите приоритети са: гарантиране на работата на службите за сигурност, предприемане на мерки за облекчаване на въздействието върху икономиката, защита на заетостта и подкрепа на най-засегнатите сектори на бизнеса. Правителството отбеляза напредък към присъединяването към ERM II и Банковия съюз едновременно.

Фискалната политика в средносрочен план ще бъде насочена към запазване на устойчивостта на бюджетната рамка (Конгервертна програма 2020–2023).²⁰⁶

ИКОНОМИЧЕСКИ ПЕРСПЕКТИВИ

Икономическите последици от разпространението на коронавируса в световен мащаб ще бъдат значителни. Преките ефекти се отразяват в нарушаване на световните вериги на доставки, намаляване на крайното търсене на стоки и услуги, спад в туризма (особено в международен план) и бизнес пътувания, ограничения в някои отрасли, намаляване на заетостта и доходите от труд. Бизнес климатът и настроенятия на потребителите се влошават, а световните цени на храните се повишават.

През второ тримесечие на 2020 г. БВП на Европейския съюз се понижи с 14%, засегнати бяха както развитите, така и развиващите се икономики. Съществува голяма несигурност относно въздействието на пандемията върху глобалния растеж на реалния БВП. До края на 2021 г. при нормализиране на икономическата дейност и в резултат на предприетите стимулиращи мерки се очаква възстановяване на европейската и световната икономика.

²⁰⁶ [file:///C:/Users/Toshiba/Downloads/CP%202020-2023_BG%20\(3\).PDF](file:///C:/Users/Toshiba/Downloads/CP%202020-2023_BG%20(3).PDF)

През втората половина на 2021 г. очакванията са, че икономиката на България ще се възстанови до нивата от преди пандемията. Предполага се, че такъв профил на икономическата дейност също ще се случи в международен план, и по-специално се отнася за страните, които са важни търговски партньори на България.²⁰⁷

Пандемията прекъсна траекторията на растеж на България: През последните четири години България отчита държавни излишъци. Това улесни намаляването на нетния държавен дълг до много ниски нива, на 12% от БВП през 2019 г. от 18% през 2015 г. Номиналният размер на държавния дълг към края на 2020 г. отбелязва значителен ръст до 28,0 млрд. лв., в сравнение с отчетеното към 31.12.2019 г. ниво от 22,0 млрд. лв., като се очаква постепенно намаляване до 2023 г.²⁰⁸

Преди началото на пандемията, България отчита висок растеж, средно 3,6% през последните пет години, което не беше придружено от натрупването на значителни макроикономически дисбаланси.²⁰⁹

Действия за смекчаване на въздействието на въведените противоепидемични мерки чрез различни средства: През следващите месеци, ще продължи нарастването на социалните плащания, разходите за заплати и разходите за субсидирана заетост. Например, мярката 60/40 за запазване на заетостта в засегнатите сектори се предвижда да продължи до 31.05.21 г. Също така, правителството прие решение за увеличаване акционерното участие на държавата в капитала на „Българска банка за развитие“ с цел ограничаване на безработицата и осигуряване на необходимата ликвидност на засегнатите фирми, но тяхната ефективност ще се отрази във времето.

Разходите за труд в България остават най-ниските в ЕС въпреки годините на силен номинален растеж на заплатите.

²⁰⁷ https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2020-european-semester-convergence-programme-bulgaria_en.pdf

²⁰⁸ <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=22571>.

²⁰⁹ https://www.bia-bg.com/uploads/files/analysis/Doklad_2019_0.pdf

Структурните предизвикателства продължават, демографските проблеми могат да възпрепятстват потенциала за растеж, тъй като работната сила продължава да намалява поради застаряването и емиграцията на населението. На този етап няма изгледи за промяна на тази тенденция. Демографските предизвикателства пред България подчертават необходимостта от продължаващи структурни реформи. Например мерките за справяне с несъответствията в уменията биха могли отчасти да намалят недостига на работна ръка. Устойчивите усилия за структурна реформа могат да бъдат от полза за бизнес средата, да стимулират растежа на доходите и да спомогнат за забавяне на нетната емиграция. Изграждането на опит в борбата с незаконните дейности също ще подкрепи институционалните подобрения.

Българската народна банка (БНБ), още в началото на пандемията предприе значителен пакет от мерки, за да могат банките да отпускат кредити и да се повиши ликвидността на финансовата система. Данните показват, че банковата система продължава да изпълнява безпроблемно своите функции на посредник в подкрепа на икономиката.²¹⁰

Икономическа активност в България

Ефектите от пандемията съвсем не са изчерпани, следователно е необходима готовност за прилагане на допълнителни мерки в зависимост от нуждите.

В съответствие с прогнозите за развитието на външната среда и постепенно овладяване на пандемията през периода 2021 – 2022 г. се очаква икономическата активност да нарасне с 3.7% през 2021 г. и 3.6% през 2022 г. и съответно да достигне годишното си ниво отпреди пандемията през 2022 г. Очакваният растеж на реалния БВП през 2021 г. ще бъде в резултат най-вече на преминаването от отрицателен към положителен принос на нетния износ (от - 2.7 процентни пункта през 2020 г. до 0.5 процентни пункта през 2021 г.) и на инвестициите в основен капитал (от -1.5 процентни пункта през 2020 г. до 1.1 процентни пункта през 2021 г.). Частното потребление ще продължи да бъде подкомпонентът с най-голям положителен принос за изменението на БВП през годината.²¹¹

²¹⁰ https://www.bnb.bg/PressOffice/POStatements/POADate/02_RADEV_20201009_BG

²¹¹ https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/pub_mac_for%D0%B5cast_2020_04_bg.pdf

Компонентът, който ще се възстановява най-бавно са инвестициите, а това ще се осъществи, когато се подобри икономическата среда по отношение на потреблението и външното търсене. Очаква се темпът на възстановяване на частните инвестиции да бъде сравнително слаб, а размерът им да остане под нивото на 2019 г. в края на прогнозния период.

Износът на стоки и услуги се очаква да нарасне 2021 – 2022 г., с по-ускорени темпове спрямо вноса в съответствие с динамиката на външното търсене, което ще определя положителния принос на нетния износ за изменението на БВП през останалата част от прогнозния хоризонт.

Очаква се фазата на възстановяване на българската икономика да започне плавно, по отношение на производството и пазарът на труда. Най-засегнати сектори от мерките за ограничаване на разпространението на пандемията са, сектора на услугите: транспорт, туризъм, хотели и ресторанти, култура и развлечения, търговия.

Между 2022 и 2023 г. вътрешното търсене ще остане водещ фактор за растежа на БВП в контекста, както на потреблението, така и на инвестициите. Растежът на БВП през 2022 г. ще се определя най-вече от положителния принос на частното потребление и на инвестициите в основен капитал. Икономическата активност през 2022 г. се очаква да достигне равнището си от преди пандемията 2019г.

Въведените антикризисни мерки през 2021 г., ще определят повишаването на социалните плащания, разходите за субсидирана заетост и заплати, както и ще подкрепят разполагаемия доход на домакинствата. През 2022 г., се очаква отпадане на известна част от антикризисните мерки, което ще допринесе за забавяне на растежа на реалния БВП през периода.

Публичните инвестиции ще продължат да оказват положително влияние за растежа на БВП през 2021 – 2022 г., заедно с повишаване на темпа на усвояване на средства от ЕС и продължаващото изпълнение на големи инфраструктурни проекти, финансирани от националния бюджет.²¹²

²¹²https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/pub_mac_for%D0%B5cast_2020_04_bg.pdf

Платежен баланс

През 2020 г. се отчита свиване на излишъка като процент от БВП спрямо 2019 г. по отношение на текущата сметка на платежния баланс на България.

Съществува риск от тежки последици за сектора на туристическите услуги и на услугите, свързани с пътническият транспорт, които са сред най-засегнатите от мерките. Очакванията са нетните приходи на тези сектори да останат значително ограничени до ефективното преодоляване на пандемията в глобален план, като се има предвид, че България е нетен износител на тези услуги.

Продължат да намаляват парични преводи от емигранти към България, което води до по-нисък излишък по сметка „вторичен доход“.

Перспективите са излишъкът по текущата сметка като процент от БВП да се повиши през 2021 г. и 2022 г. спрямо 2020 г., като за това ще допринасят главно прогнозираните по-високи нетни приходи в търговията с услуги и повишението на излишъка по сметка „вторичен доход, нето“.

Перспективата за излишък по сметка „вторичен доход, нето“ може да се осъществи в следствие на по-високи нетни постъпления на сектор „държавно управление“ спрямо 2020 г. и нарастване на преводите от емигранти в условията на подобряване на икономическата активност с потенциалното разрешаване на здравната криза в международен план.²¹³

Пазар на труда

Очакванията са безработицата да намалее до 5.2% до края на 2021 г. и до 4,6% през 2022 и 2023 г.(МФ). Заетостта ще започне да се възстановява слабо през 2021 г., като растежът ѝ ще бъде силно потиснат от ограничителните мерки върху дейността на част от бизнеса в началото на годината и от запазването на високи нива на несигурност по отношение на бъдещата икономическа активност на фирмите. Очаква се заетостта да продължи да нараства и през 2022 г. с ниски темпове, но няма да достигна нивото от 2019 г. През 2021

²¹³https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/pub_mac_for%D0%B5cast_2020_04_bg.pdf

г. и 2022 г. коефициента на безработица плавно ще се понижи в следствие на подобряването на външната среда и възстановяването на икономическата активност, като през останалата част от прогнозния период растежът на производителността ще се възстанови. Динамиката на заетостта се очаква да бъде отрицателна между 2022 и 2023 г., обусловена от отрицателните демографски тенденции и ограниченията на предлагането на работна ръка.²¹⁴

Инфлация

От основно значение за прогнозираното ускоряване на инфлацията са предположенията за динамиката на цените на петрола и на храните на международните пазари в евро в края на 2021 г. до 2.0% и последващото ѝ забавяне до 0.9% в края на 2022 г. През 2021 г. и 2022 г. се допуска, че базисната инфлация ще бъде по-висока спрямо края на 2020 г., главно в резултат на прогнозираното ускоряване на темпа на нарастване на цените при услугите и постепенното преустановяване на тенденцията към поевтиняване на нехранителните стоки. В следствие на растеж на частното потребление и косвените ефекти от поскъпването на енергийните суровини и храните. Очаква се ускоряване на инфлацията в края на 2021 г. и забавяне в края на 2022 г. в съответствие с очакванията за международните цени на храните.²¹⁵

Индекс на инфлацията на потребителските цени през 2020 г. отчете понижение поради въздействието на падащите цени на петрола, ще се ускори до средно 2,1% през 2021-2023 г. в сравнение с периода 2018-2019 г., и ще продължи до очакваното възстановяване на международните цени на суровините.²¹⁶

²¹⁴ [file:///C:/Users/Toshiba/Downloads/CP%202020-2023_EN%20\(2\).PDF](file:///C:/Users/Toshiba/Downloads/CP%202020-2023_EN%20(2).PDF)

²¹⁵ https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/pub_mac_for%D0%B5cast_2020_04_bg.pdf

²¹⁶ [file:///C:/Users/Toshiba/Downloads/CP%202020-2023_EN%20\(2\).PDF](file:///C:/Users/Toshiba/Downloads/CP%202020-2023_EN%20(2).PDF)

Паричен сектор

През 2021 г. се очаква забавяне на кредитния растеж основно в резултат от изтичането на частния мораториум върху плащанията по банкови кредити и допускането за изплащане на част от отсрочените кредити.

Може да се очаква и увеличение на дела на необслужваните кредити в банковите портфейли, след изтичане на удължения срок за отсрочване на задължения на клиентите на банките. Това ще доведе до повишаване на лихвените проценти по ново отпуснатите кредити и до затягане на другите условия по кредитите. Тези процеси ще ограничават растежа на кредита през 2021 г. в условията на потисната инвестиционна активност. При възстановяване на частното потребление и инвестициите темпът на нарастване на кредитите за фирми и домакинства ще се ускори през 2022 и 2023 г., но ще остане по-нисък в сравнение с 2019 г.²¹⁷

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Рискове: Рисковете пред базисния сценарий на макроикономическата прогноза се оценяват в посока на по-бавно последващо възстановяване през останалата част от прогнозния период до 2023г., след големият спад на икономическата активност през 2020 г. Най-съществен риск за реализиране на по-слаба икономическа активност спрямо базисния сценарий през целия прогнозен хоризонт представлява евентуалната невъзможност за ефективно овладяване на разпространението на COVID-19 в глобален мащаб и в България. Това би довело до потискане на външнотърговските потоци и разходите за потребление и инвестиции на домакинствата и фирмите за по-дълъг период от прогнозирания. При по-голяма и по-продължителна несигурност в резултатът ще последва и по-бавно възстановяване и по-ниски потребителски и инвестиционни разходи от очакваните. При по-голям спад на БВП от очаквания и продължителността на негативната тенденция ще бъде с по-голяма, което създава риск от забавяне на планираното възстановяване през 2022 и 2023 г.

²¹⁷https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/pub_mac_for%D0%B5cast_2020_04_bg.pdf

Съществуващата несигурност, може да доведе до отлагане на инвестиционните разходи от страна на фирмите. Съществен е рискът от по-слабо възстановяване на икономическата активност в страната, както и забавяне спрямо предвиденото в базисния сценарий изпълнение на инвестиционни проекти съфинансирани с европейски или национални средства през прогнозния хоризонт. Липса на синхрон при облекчаване на мерките, между държавите членки на ЕС и България, ще доведе до ограничаване на положителния ефект от възстановяване на търговските и транспортните връзки.

Ако мерките срещу разпространяване на вируса останат в сила по-продължително време, последиците върху глобалната икономическа активност и финансовите пазари могат да се окажат по-негативни и дълготрайни от предвиденото. Предизвикателствата пред световната търговия могат да забавят възстановяването на износа на България. Остава несигурно дали България би могла да се възползва от потенциална реорганизация на глобалните вериги за създаване на стойност.

Банковият сектор в България е печеливш и като цяло е адекватно капитализиран. БНБ последователно прилага мерки за осигуряване на стабилността на банките (включително дъщерните дружества), наред с други мерки, чрез укрепване на тяхната ликвидност и капиталови буфери.

Активизирането на икономиката и очакванията за положителен принос на външния сектор към БВП, могат да бъде възпрепятствани и от всяко едно покачване на геополитическото напрежение, изостряне на търговските спорове, въвеждане на протекционистки мерки и търговски ограничения и най-вече последващи вълни на пандемията. (По данни на асоциацията на хотелиерите и ресторантьорите 35% от бизнеса в сферата с туризма няма да отвори изобщо, това ще доведе до ръст на фискалните разходи, ръст на помощите за безработни и до по-големи дефицити в бюджета).

Излизане от кризата: Важното е, как ще излезе България от кризата и колко бързо ще се възстанови и ще върви напред. Необходима е ясна визия и готовност по отношение на плана за възстановяване, какво трябва да бъде финансирано, какви са приоритетите и какви са механизмите и средствата за постигане на тези приоритети. Голяма част от обществените средства трябва да се инвестират във сфери, които биха донесли висока добавена стойност.

Политиките за възстановяване трябва да бъдат с акцент върху инвестициите с висока добавена стойност, напр. инвестиране в наука. Защото, ръст на инвестициите в публичния сектор с 1% от БВП създава директно 7 млн. нови работни места, а в някои държави води до създаване на 14 хиляди работни места на всеки милион (МВФ).

Ситуацията с бюджета на България е относително стабилна, защото България има относително нисък дълг и това позволява наличието на фискално пространство, което дава гъвкавост, без да нарушава параметрите и стабилността на бюджета. Ефективността на разходите и структурата на разходите са от съществена важни. Публичните средства трябва да се изразходват балансирано, насочени към мерки за подпомагане, но най - вече инвестициите трябва да бъдат насочени към сфери, които носят висока добавена стойност, постигане на икономически растеж и ускоряване на този растеж.

Създаването на добавена стойност е основният структурен проблем на българската икономика. Трябва да се насърчават производствата с висока добавена стойност.

За да се привлекат инвестиции в посока на производства с висока добавена стойност, които могат да предложат високо заплащане, както и новият бизнес да има възможност да се развива, е необходимо създаване на подходяща инвестиционна среда, която не се изчерпва с ниски данъци. За създаването на подходяща бизнес среда, трябва да се осигури стабилност, предвидимост, ниска корупция, защита на правото на собственост, да се подобри образователната система, политиката за задържане на млади и квалифицирани хора/таланти. Без разрешаването на тези проблеми е невъзможно, изграждането на модерна и иновативна икономика. Демографската политика е най -оскъдно разписана в бюджета. Агенцията за кредитен рейтинг – отчита подобряване на перспективите за България, което се базира основно на очакванията за голям обем на европейски финансови постъпления. Според агенцията, през следващите 30 години, България ще губи по 12% от работната си сила на всеки 10 години (Fitch Ratings).²¹⁸

²¹⁸ <https://www.fitchratings.com/entity/bulgaria-80442251>

БИБЛИОГРАФИЯ

- 1.https://ec.europa.eu/bulgaria/news/spring-economic-forecast-2020_bg
- 2.[file:///C:/Users/Toshiba/Downloads/CP%202020-2023_BG%20\(3\).PDF](file:///C:/Users/Toshiba/Downloads/CP%202020-2023_BG%20(3).PDF)
- 3.https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2020-european-semester-convergence-programme-bulgaria_en.pdf
- 4.<http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=22571>.
- 5.https://www.bia-bg.com/uploads/files/analysis/Doklad_2019_0.pdf
- 6.https://www.bnb.bg/PressOffice/POStatements/POADate/02_RADEV_20201009_BG
- 7.https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/pub_mac_for%D0%B5cast_2020_04_bg.pdf
- 8.https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/pub_mac_for%D0%B5cast_2020_04_bg.pdf
- 9.https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/pub_mac_for%D0%B5cast_2020_04_bg.pdf
- 10.[file:///C:/Users/Toshiba/Downloads/CP%202020-2023_EN%20\(2\).PDF](file:///C:/Users/Toshiba/Downloads/CP%202020-2023_EN%20(2).PDF)
- 11.https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/pub_mac_for%D0%B5cast_2020_04_bg.pdf
- 12.[file:///C:/Users/Toshiba/Downloads/CP%202020-2023_EN%20\(2\).PDF](file:///C:/Users/Toshiba/Downloads/CP%202020-2023_EN%20(2).PDF)
- 13.https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/pub_mac_for%D0%B5cast_2020_04_bg.pdf
- 14.<https://www.fitchratings.com/entity/bulgaria-80442251>

БЪЛГАРИЯ И КРИЗАТА COVID-19

Елица Кантарджиева

Докторант, Пловдивски университет “Паисий Хилендарски”

E-mail: elikanta@gmail.com

Резюме

От съществено значение за дълбочината на рецесията в световен и регионален мащаб са приложените мерки за ограничаване разпространението на вируса. Спадът на икономическата активност и заетостта се превръща в предизвикателство по отношение на устойчивостта на публичните финанси в следващия тригодишен период. Негативната демографска тенденция е индикатор за необходимост от работеща демографска политика. МФИ са потенциален спасителен пояс за преодоляване на кризата.

Ключови думи: COVID-19, криза, МФИ, демографска политика

JEL класификация: J11 H6

Увод

Настоящия доклад е в контекста на пандемията от COVID-19. Има за цел да направи кратък обзор на макроикономическото състояние и предпоставки на българската икономика, да идентифицира рисковете и заплахите пред възстановяването на икономиката и да очертае възможности за преодоляване на всяка една от тях. Предмет на доклада е световната пандемия от COVID-19 и ефекта от прилаганите мерки за ограничаване разпространението му върху икономиката. Фокус на времевия контекст е периода 2020-2021 г., като ще бъдат разгледани предходни периоди, служещи за база за сравнение и прогнозни данни за тренда на развитие на икономиката в регионален и глобален план на БНБ, Световната банка и ЕК. Набелязани са четири направления, от които произтичат предизвикателства за излизане от кризата - управлението на пандемията, предстоящи избори за сформирание на ново правителство, демографска криза и участието на България в международни финансови институции.

ХОДЪТ НА ПАНДЕМИЯТА

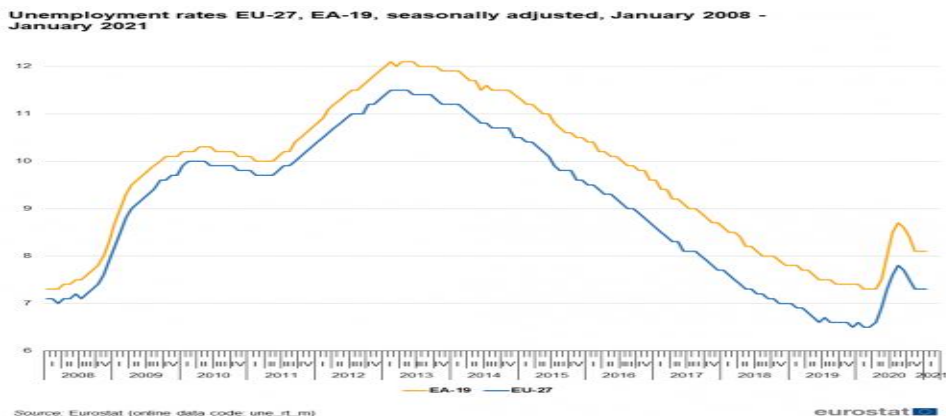
Вирусът е заплаха за здравето на населението, здравната система и икономиката. От съществено значение за дълбочината на рецесията в световен и регионален мащаб са приложените мерки за ограничаване разпространението на вируса. От март 2020 г. е обявена пандемия от COVID-19, причинена от тежък остър респираторен синдром коронавирус 2. За над 1 година потвърдени са повече от 121 милиона случая в света, като повече от 2,69 милиона смъртни случая се приписват на COVID-19, което го прави една от най-смъртоносните пандемии в съвременната история. В исторически план за последните 200 години има поне 10 пандемии за които имаме детайли²¹⁹ - 1889-1890; 1918-1919; 1957-1958; 1969-1970; 2002-2003; 2009-2010; 2014-2016; 2015-днес и 2020-днес. Прилаганите методи за спиране разпространението не са се променили много - налагане на карантина, ограничаване струпването на едно място на големи групи хора и ограничаване на социалните контакти. Това е ефективен отговор, но недостатъчен. В глобален план всяка държава предприе мерки в зависимост от силата с която е засегната. В България до април 2021 бяха въведени 5 локдауна. Целта на всеки един от тях е да бъде ограничен броя заразени и след отпадане на локдауна, което към момента е неуспешно.

Негативния ефект от въвежданите ограничителни мерки не е еднакво изявен във всички сектори. Най-сериозно засегнат остава туристическо-развлекателния, включително свързаните с него логистика и транспорт и някои подсектори на културните и креативни индустрии. При пътуванията се наблюдава низходящ тренд през последните години, където от 4,2 % от БВП през 2016 г., съставят едва 0,7% през 2020 г. от него. Следващите най-засегнати сектори са в производството и в частност зависещите от доставки на суровини и материали и изнасящи стоки и услуги. През изминалата година се отчита дефицит по външнотърговското салдо от -8,9% в сравнение с 2019 г. Вносът е в размер на -9,9% в сравнение с 2019 г., а износът с -7,8%. Индексът на промишленото производство спрямо

²¹⁹ John M. Barry, Observations on Past Influenza Pandemics

<https://www.cambridge.org/core/journals/disaster-medicine-and-public-health-preparedness/article/abs/observations-on-past-influenza-pandemics/4A555EA3D79495F254DB2E84F348351E>

предходния период е -5,9%.²²⁰ Безработицата в България се е покачила от 5,9% през 2019 г. до 6,7% за 2020 г. и остава под средната за еврозоната, където през октомври 2020 г. е 8,4%, а в България през същия месец е отново 6,7%.²²¹

Спадът на икономическата активност и заетостта се превръща в предизвикателство по отношение на устойчивостта на публичните финанси в следващия тригодишен период.

Цикличност

При очертаване развитието хода на пандемията трябва да се вземе предвид цикличността на вируса и конвулсиите, които тя предизвиква в икономиката. Последствията от заразяване на все повече хора носи със себе си негативни последици за човешкия капитал и икономическия цикъл, а именно временна нетрудоспособност и накъсване на производствения цикъл, свиване на производството поради зависимост от доставки от Китай и други страни. Транспортните ограничения и забрани за определен период от време допълнително забавят икономическите дейности. Известна паника сред потребителите и фирмите изкриви обичайните модели на поведение и създаде пазарни

²²⁰ По данни на БНБ https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_download/s_macro_indicators_a1_pdf_bg.pdf

²²¹ По данни на Евростат <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10662309/3-02122020-AP-EN.pdf/3b4ec2e2-f14c-2652-80bd-2f5e7c0605c2>

аномалии. Шокът не е просто търсенето и управлението на проблема, но е многостранна криза, която изисква парична, фискална и здравна политика в отговор на кризата²²².

Според някои изследвания съществува хипотеза, в която вирусът проявява сезонен характер.²²³ Изследвания в тази посока биха спомогнали за по-добрата предвидимост хода на пандемията и предприемане на прецизирани мерки спрямо разпространението ѝ с цел редуциране сътресенията в икономическия живот на света. Единствената реалистична прогноза за намаляване разпространението на вируса, произтича от разработените ваксини и поетапното ваксиниране на населението във всички държави. Заплаха за ефективността на преодоляването на кризата чрез ваксини е недостатъчният период на изследване върху това какво се случва с придобития след заболяване и ваксиниране имунитет, недостатъчното количество, доверието към тях, мутирането на вируса и темпа на ваксиниране на хората в различните части на света.

ПОЛИТИЧЕСКИ АСПЕКТ

През април 2021 предстои провеждане на редовни парламентарни избори за сформирание на 45 Народно събрание на Република България. Ако изборите бяха днес, формулата за влизане в Народното събрание продължава да е 5+2. Пет формации изглеждат уверени, а за две кампанията ще е решаваща за мястото им около и над ръба. Това са данните на от проучване на "Галъп интернешънъл", проведено по поръчка на БНР, дни преди началото на кампанията.²²⁴ Ако резултатите се потвърдят, то биха означавали отново коалиционно управление, основано на договореност и риск от забавяне сформирането на Народно събрание, различия в предизборните програми, необходимост от постигане на консенсус преди встъпване в управлението и забавяне на инвестициите.

²²² Economics in the Time of COVID-19 Edited by Richard Baldwin and Beatrice Weder di Mauro https://www.researchgate.net/publication/339780440_The_economic_impact_of_COVID-19 p.45

²²³ Temperature and Latitude Correlate with

SARS-CoV-2 Epidemiological Variables but not with Genomic Change Worldwide Prakruthi Burra¹, Katiria Soto-Díaz², Izan Chalen³, Rafael Jaime Gonzalez-Ricon³, Dave Istanto⁴ and Gustavo Caetano-Anollés

<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1176934321989695>

²²⁴ Галъп интернешънъл, БНР

МАКРОИКОНОМИЧЕСКИ ОБЗОР

Продължаващото провеждане на благоразумна фискална политика осигурява адекватен отговор на създалата се извънредната икономическа и финансова ситуация в глобален мащаб.²²⁵ В реалния сектор годишния реален темп на изменение на БВП през 2020 г. е -4,2%. Крайното потребление е нараснало от 90,6 млн. лв. през 2019 г. до 94,1 млн. лв. през 2020 г. Индексът на промишленото производство спрямо предходен период се е -5,9%, а процентното изменение на индексът на потребителските цени спрямо предходната година е 1,7%. При публичните финанси държавния и държавногарантирания дълг отразява натискът на който е подложена икономиката ни като нараства от 23,7 млрд. лв. през 2019 г. на 29,1 млрд. лв. през 2020 г. Брутния външен дълг през 2020 г. се е покачил до 60,7 % от БВП в сравнение с 57,4 % през 2019 г., външния дълг на публичния сектор е намалил своето ниво в сравнение с 2019 г. и е в размер на 28,74 млрд. евро, но е покачил дела си от БВП на 13,3 % спрямо предходната година, когато е 10,1 % от БВП. Преките инвестиции в България намалят драстично от 1 138,5 млн. евро през 2019 г. на 516,7 млн. евро през 2020 г.

Предприетите фискални мерки през 2020 г. водят до увеличение на нетните трансфери към домакинствата. Очакванията са частното потребление да се повиши с 1,2 % и да има принос от 0,8 процентни пункта за изменението на БВП. В макроикономическата прогноза на БНБ от декември 2020 г.²²⁶ за периода 2021-2022 г. се предвижда икономиката да се върне към растеж и реалният БВП да нарасне съответно с 3,7 % през 2021 г. и 3,6 % през 2022 г., като прогнозирания растеж се дължи най-вече на преминаването от отрицателен към положителен нетен износ и инвестициите в основен капитал, докато частното потребление ще бъде компонентът с най-голям положителен принос за изменението на БВП през годината (1,3 процентни пункта).

Ревизирана прогноза за БВП и за инфлацията

²²⁵ Бюджет 2021 на Министерство на финансите

²²⁶ БНБ Макроикономическа прогноза декември 2020 г.

https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/pub_mac_for%D0%B5cast_2020_04_bg.pdf

(22 декември 2020 г. спрямо 25 септември 2020 г.)

Годишен темп на изменение, %	Прогноза към 22 декември 2020 г.			
	2019 г.	2020 г.	2021 г.	2022 г.
БВП по постоянни цени	3.7	-4.4	3.7	3.6
Частно потребление	5.5	1.2	1.9	2.6
Правителствено потребление	2.0	5.3	5.1	-0.2
Брутно образуване на основен капитал	4.5	-8.1	5.9	5.7
Износ на стоки и услуги	3.9	-12.1	7.7	6.7
Внос на стоки и услуги	5.2	-8.1	6.5	5.0
ХИПЦ в края на периода	3.1	0.3	2.0	0.9
Базисна инфлация	1.8	0.5	0.9	1.4
Енергийни продукти	4.1	-13.6	6.3	-0.1
Храни	6.2	3.1	4.5	1.1
Стоки и услуги с административно определяни цени и тютюневи изделия	2.0	1.2	0.1	0.0

Източник: БНБ

Обявените дискреционни антикризисни мерки се очаква да запазят своя сравнително висок положителен принос за изменението на реалния БВП. През 2022 г. се очаква част от антикризисните мерки на правителството да отпаднат, което ще е основен фактор за забавяне растежа на реалния БВП.

В макроикономическата прогноза на БНБ не са отчетени потенциални трансферни платежи в новия програмен период на 2021-2027 г.

Рискове пред реализирането на базисния сценарий са насочени в посока по-слаба икономическа активност, несигурността около развитието на пандемията и политическият цикъл в страната и влиянието му върху динамиката на правителствените разходи и в посока отлагане на инвестиционните разходи на фирмите. В положителен аспект нереализирането на базовия сценарий и растеж на реалния БВП произтича от възможното изпълнение на правителствени мерки, финансирани по линия на Инструмента за възстановяване и устойчивост в рамките на механизма за възстановяване “ЕС следващо поколение”.

Следващото правителство ще бъде изправено пред предизвикателството по време на пандемия да продължи да поддържа ниските нива на държавен дълг, да продължи благоразумната фискална политика, да води добра данъчна политика, ефективност по

отношение усвояването на европейски средства в новия програмен период 2021-2027 г., да спазва стриктно критериите за присъединяване към еврозоната и изпълнява критериите за конвергенция и да се стреми да съхрани здравето на населението по щадящ икономиката начин.

ДЕМОГРАФСКА СИТУАЦИЯ

Пандемията допълнително влошава демографската ситуация в България. Населението намалява и бързо застарява. По прогнозни данни на Актюерския доклад на НОИ 2019 г.²²⁷ до 2030 г. населението на България ще намалее с 560 хил. души. Недостигът на работна ръка и умения се превръща в първостепенно предизвикателство пред предприятията в България. Ограничения напредък²²⁸ в сектор Образование отваря пропаст между работна сила, умения и иновации, което от своя страна затруднява привличане на чуждестранни инвестиции в България във високотехнологични сектори. Възможност за развитие в научно-изследователствата и развойна дейност е кандидатстването и участието в проекти от новия програмен период на ЕС 2021-2027 г., чиито бюджет за НИРД е рекордно висок - 95,5 млрд евро в 9 направления.

В Пенсионната програма е заложен плавен ръст на възрастта и трудовия стаж, като през 2023 г. достигне 67 г. и 15 г. трудов стаж за мъже и жени. Отбелязва се положителна тенденция на нарастване продължителността на живота като нараства от 70,35 г. през 2000 г. до 74,96 г. през 2018 г. Важен компонент в предстоящите години в икономическия живот на застаряващото население е и размерът на дефицита в бюджета на НОИ, който е прогнозиран в размер на 50,97 % през 2021 г. и 50,67 % през 2022 г. Тренда на нарастване на този дефицит допълнително ще затрудни икономиката при нейното устойчиво възстановяване.

²²⁷ НОИ Актюерски доклад 2019 г.

²²⁸ Доклад за България за европейския семестър https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2020-european_semester_country-report-bulgaria_en.pdf

БЪЛГАРИЯ И МФИ

Освен в ЕС, България участва със значителен размер за икономиката си от около 4 млрд. лв. и в седем международни финансови институции (МФИ). По своята същност това са институции, възникнали в криза, чиято роля е подкрепа на икономиките за възстановяване и развитие чрез предоставяне на ресурси при стриктно спазване на определени условия, насърчаващи реформи прилагане на либерален модел, основан на развитието на частния сектор и на ограничаване ролята на държавата²²⁹. Те са институции с двустранен характер - функционират като банки - на основата на разумните банкови принципи, а от друга страна са институции за развитие, чиято цел не е да максимизират печалбата си, а да изпълнят своя мандат. Изпълнението на мандата на всяка институция е от първостепенно значение, следователно може да се приеме участието на България в тях като желана посока за развитие. България участва в МФИ с различен мандат - от насърчаване прехода към пазарна икономика, подкрепа за презграничната търговия и инвестиции в Черноморския регион, до подкрепа за конвергенцията и подпомагане социално-икономическото развитие и сближаване. Всяка МФИ има стратегия за насърчаване на сектори в зависимост от мандата си и изготвя доклад за съответната държава, очертавайки стратегия за дейността си там. В тази част на доклада ще се разгледа каква позиция са предприели МФИ в отговор на COVID-19 кризата.

Групата на Световната банка

Действията, предприети от Групата на Световната банка за преодоляване на COVID-19 кризата са безпрецедентни. Тя предоставя до 160 млрд. щатски долара финансов капацитет до юни 2021 г. на 100 развиващи се държави, помощ при осигуряване на достъп до критично необходими медицински консумативи и ваксини. Рамката за Партньорство с България (РПБ) е одобрена от борда на директорите на ГСБ през м. май 2016 г. и обхваща период от шест години, за да съвпадне с програмния цикъл на ЕС. Новият програмен цикъл на финансиране от ЕС 2021-2027 г., включително въвеждането на условия за активиране, налага да се продължи с укрепването на държавата и нейните институции, област, за която българското правителство изразява интерес за продължаваща подкрепа от страна на

²²⁹ Д. Бобева, Ролята на международните финансови институции за развитието на частния сектор в България

Групата на Световната банка. Последният одобрен и дисбурсиран проект от Групата на в България е през 2016 г.²³⁰

Европейската банка за възстановяване и развитие

ЕБВР е първата международна финансова институция, която одобрява всеобхватна поредица от мерки за реагиране и възстановяване в Пакет за солидарност, представен за първи път на 13 март 2020 г. Банката остава ангажирана и през 2021 г. и помага на 38-те нововъзникващи икономики, в които инвестира до 21 млрд. евро в борбата с икономическото въздействие на пандемията, адаптира и разширява съществуващите инструменти и разработва нови инициативи за предоставяне на финанси и бърза консултантска и политическа подкрепа, за да помогне бизнеса и правителствата да се борят с икономическите и социалните последици от вируса. Новата стратегическа и капиталова рамка 2021-2025 г. определя как ЕБВР се ангажира да запази и ускори прехода, тъй като страните се стремят да възстановят по-добре. Докладът на ЕБВР за България хармонира и насърчава постигане на целите пред държавата ни за конвергенция с ЕС. Последния досбурсиран проект в България е от 2018 г.

Европейска инвестиционна банка

Групата на Европейската инвестиционна банка (ГЕИБ), която се състои от Европейската инвестиционна банка (ЕИБ) и Европейския инвестиционен фонд (ЕИФ), предостави заеми, гаранции и ангажименти за собствен капитал на стойност 443 млн. евро за проекти в България през 2020 г. Това представлява 23% увеличение на общите дейности по финансиране спрямо 2019 г. През 2020 г. заемите от ЕИБ в България възлизат на 115 млн. евро. ЕИФ ангажира около 328 млн. евро за нови операции за малки и средни предприятия (МСП), което се очаква да отключи 1,8 млрд. евро за МСП в България, повечето от които ще подкрепят онези, които се борят под въздействието на пандемията.

Групата на ЕИБ създава Европейски гаранционен фонд (ЕГФ) от 25 млрд. евро, в отговор на COVID-19-кризата. Този гаранционен фонд позволява на ЕИБ да увеличи своята подкрепа за малки и средни предприятия (МСП) и други в реалната икономика, като

²³⁰ По данни от сайта на Световна банка <https://www.worldbank.org/bg/country/bulgaria>

мобилизира до 200 млрд. евро в допълнение към вече обявения пакет. Към 21 февруари 2021 г. са одобрени проекти на стойност 7,9 млрд. евро и се очаква да бъдат мобилизирани инвестиции в размер на 61,6 млрд. евро²³¹. Годишния доклад на ЕИБ за България отчита развитието на показателите на фирмите спрямо предходната година, финансирани от банката, но не отчита информацията относно икономическата ситуация в страната.

Черноморска банка за търговия и развитие

Отговорът на Банката е префокусиране на финансирането си от приблизително 900 млн. евро, планирано за нови операции през 2020 г., за да подпомогне секторите и индустриите най-засегнати от сътресенията, причинени от инфекцията COVID-19. Предлага допълнителна техническа помощ на засегнатите клиенти за улесняване на подготовката на проекти, включително бизнес планове, проучвания за осъществимост, оценки на въздействието върху околната среда и др. Банката се съсредоточава върху подпомагането на общините, комуналните, производствените и фармацевтичните компании, които са на първа линия на борбата Covid-19²³². През 2020 г. България има един финансиран проект, който възлиза на стойност 35 млн. евро.

Банка за развитие на Съвета на Европа

Банката за развитие на Съвета на Европа (БРСЕ) издава облигацията за социално приобщаване - COVID-19 Response в размер на 1 млрд. евро, което я прави най-голямата облигация за социално включване на Банката. Финансирането ще бъде използвано за подпомагане на страните членки на БРСЕ за смекчаване на социалното и икономическото въздействие на продължаващата криза COVID-19. Интересът на инвеститорите към Облигацията за социално включване в отговор на COVID-19 е впечатляващ²³³. Облигацията се издава в Рамката за социално приобщаване на БРСЕ, която се адаптира, така че финансирането да може да се разшири в здравния сектор, където страните имат повишени нужди поради пандемията. В съответствие с Рамката за облигации за социално

²³¹ ЕИБ

²³² ЧБТР

²³³ БРСЕ <https://www.coe.int/en/web/portal/-/ceb-issues-social-inclusion-bond-in-response-to-covid-19-pandemic>

приобщаване, събраните приходи ще финансират нови или съществуващи социални проекти, които подпомагат микро, малки и средни предприятия (ММСП) с цел създаване и запазване на работни места. БРСЕ има изключително социален мандат и силен опит в насърчаването на социалните инвестиции в Европа. Дейността на Банката в България е активна в периода 2010-2017 г., като през 2017 г. е и последния одобрен проект на стойност 20 млн. евро.

Международна инвестиционна банка

Международната инвестиционна банка не е разработила нови инструменти за справяне с кризата. Усилията ѝ са насочени по-скоро към по-добра оценка на риска, отправяне на препоръки и анализ. МИБ продължава да изгражда своята интегрираща роля, като свързва страните членки с проекти, включващи две или повече от тях. През цялата година институцията осигурява финансиране чрез иновативния инструмент за кредитиране *Schuldscheindarlehen* (SSD) за големи глобални корпоративни играчи със средства, насочени към подпомагане на бизнес общностите на 6-те държави-членки на Банката. В отговор на натиска, който пандемията оказва върху държавите-членки, Банката успя да поддържа и дори да засили динамиката на своите операции по кредитиране в държавите-членки по ефективен начин, като изпълни целите в края на годината, определени от акционерите.²³⁴ Портфолиото от заеми и документи достига 1077,8 млн. евро, като още 400 млн. евро са в процес на подготовка на различни етапи от оценката. От 2019 г., брутният портфейл от заеми е нараснал с 27%, докато общите инвестиции са достигнали близо 1 милиард евро. Последните финансирани проекти от МИБ в България са през 2016 г. в размер на 20 млн. евро и 22 млн. долара.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Следващото десетилетие ще носи белезите на настоящата пандемия. Възможността за определяне хода на пандемията в голяма степен зависи до колко е овладяно разпространението на вируса и дали ще се наложи да се научим да живеем с него. Важно е да се инвестира в проучването на вируса и прецизиране на лечението му за да се избегне

²³⁴ МИБ <https://iib.int/en/articles/iib-boosts-investment-volumes-in-member-states-in-2020>

вълна от локдауни. Изгледите пред икономическото възстановяване на икономиката ни са положителни, благодарение на ефективна фискална политика, чийто ефект ще се забави през 2022-2023 г. Оптимистичен и устойчив хоризонт за развитие на икономиката е новия програмен период 2021-2027 г. на ЕС, а натрупания опит в изпълнението на проекти от предходните два периода е стабилна основа за по-добра ефективност при усвояване на средствата и минимизиране риска от налагане на санкции за неизпълнение. Смяната на политическия цикъл през 2021 г. ще забави в различна степен инвестициите в икономиката. Всяка стратегия за преодоляване на кризата трябва да бъде разглеждана в дългосрочен план и в контекста на демографската криза в България. Необходима е целенасочена работеща политика за справяне с демографската криза, инвестиране в развитието на човешкия капитал и осигуряване на благоприятна бизнес среда. Перспективата за влизане в еврозоната при изпълнение на условията за присъединяване е с положителен принос за увеличаване на доверието към България за привличане на инвестиции и крие рискове ако за институциите не са достатъчно добре управлявани. Участието на България в МФИ е непълноценно през последните няколко години и се изразява в едва няколко финансирани проекта в периода. Разработените инструменти от СБ, ЕБВР и ЕИБ за преодоляване на кризата могат да се окажат спасителен пояс за редица МСП за посрещане на нуждите от работен капитал, инвестиции и техническа помощ в развитие на човешкия капитал и дейността на компаниите в България.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Economics in the Time of COVID-19 Edited by Richard Baldwin and Beatrice Weder di Mauro
2. John M. Barry, Observations on Past Influenza Pandemics
3. Prakruthi Burra¹, Katiria Soto-Díaz², Izan Chalen³, Rafael Jaime Gonzalez-Ricon³, Dave Istanto⁴ and Gustavo Caetano-Anollés
4. БНБ
5. БНБ Макроикономическа прогноза декември 2020 г.
6. БРСЕ
7. Бюджет 2021 на Министерство на финансите

8. Галъп интернешънъл, БНР
9. Д. Бобева, Ролята на международните финансови институции за развитието на частния сектор в България
10. Доклад за България за европейския семестър
11. Евростат
12. ЕИБ
13. МИБ
14. НОИ Актюерски доклад 2019 г.
15. Световна банка
16. ЧБТР

СЧЕТОВОДНИЯТ ПРИНЦИП „ДЕЙСТВАЩО ПРЕДПРИЯТИЕ“ – ФУНДАМЕНТ ПРИ ИЗГОТВЯНЕ НА ФИНАНСОВИТЕ ОТЧЕТИ В КОНТЕКСТА НА СЪВРЕМЕННИТЕ ИКОНОМИЧЕСКИ УСЛОВИЯ

Кирил Лучков
Докторант, СА „Д. А. Ценов“ – Свищов
катедра „Счетоводна отчетност“,
E-mail: kiril.luckov@gmail.com

Резюме

Анализирана е нормативна уредба, отнасяща се до концепцията за действащото предприятие, която се съдържа както в националните, така и в редица международни нормативни актове. Разгледани са факторите, които ръководството и одиторите трябва да имат в предвид при оценката дали едно предприятие е действащо или не. Поставен е акцент върху кризисната ситуация, свързвана с пандемията COVID-19 и нейното въздействие върху изготвянето и представянето на ГФО по реда на приложимите счетоводни стандарти.

Ключови думи:

действащо предприятие, счетоводен принцип, база, ГФО

JEL класификация: M41

Увод

Предметът на изследването се свежда до това, че фундаменталният принцип „действащо предприятие“ е с определящо значение както за счетоводната, така за и одиторска теория и практика. Целта на изследването е да се изяснят на изискванията, да се идентифицират факторите и да се очертаят перспективите при прилагане на концепцията за действащо предприятие в съвременните икономически условия.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Нормативна регламентация на концепцията за действащо предприятие

Принципът „действащо предприятие“ е фундаментална концепция при изготвяне на годишните финансови отчети (ГФО). Той изисква да се оцени каква е жизнеспособността на стопанската единица в „предвидимо“ или „обозримо бъдеще“. Преценката за приложимостта на концепцията за действащо предприятие е релевантно да разглежда от позицията на ръководството на предприятието, от страна на одиторите и от гледна точка на всички заинтересовани външни ползватели на информацията от финансовото отчитане. Тази преценка е както задължение, така и отговорност на ръководството при съставяне на ГФО и оповестяване на всяка друга релевантна информация за стопанската дейност на предприятието в рамките на 12 месеца от датата на Счетоводния баланс (или респективно Отчета за финансовото състояние към края на периода). В контекста на принципа за действащо предприятие, одиторът носи отговорност, пред всички акционери и други заинтересовани лица, за вярното и честно отразяване на всички сделки и събития в ГФО.

В счетоводната и одиторска нормативна уредба се съдържат различни национални и международни норми, които разглеждат концепцията за действащо предприятие по сходен начин. По - конкретно те са застъпени в Закона за счетоводството, Общите разпоредби към НСС, СС № 1 - Представяне на финансови отчети, Концептуалната рамка за финансова отчетност, МСС 1 Представяне на финансови отчети и МОС 570 Действащо предприятие.

По смисъла на чл. 26, т. 1 от Закона за счетоводството се приема, че предприятието е действащо и ще остане такова в предвидимо бъдеще, когато няма нито намерение, нито необходимост да ликвидира или значително да намали обема на своята дейност. В Общите разпоредби към НСС се изхожда от презумпцията, че финансовите отчети се съставят на базата на предположението, че предприятието е действащо и ще продължи да функционира в предвидимо бъдеще. Когато финансовият отчет на предприятието е изготвен в съответствие с принципа на действащо предприятие, но на управляващия орган са известни данни, които водят до несигурност относно възможността предприятието да продължи своята дейност, тези данни се оповестяват в приложението.²³⁵

²³⁵ Параграф 24.8 от СС № 1 - ПРЕДСТАВЯНЕ НА ФИНАНСОВИ ОТЧЕТИ.

В международен аспект предположението за действащо предприятие се възприема като фундаментално изискване при изготвяне и представяне на ГФО. Въпросът за спазването на предположението за действащо предприятието е твърде малко застъпен в Концептуалната рамка за финансово отчитане. За разлика от СС1, например в МСС 1 се съдържат повече критерии за оценка на възможността предприятието да продължи икономическата си дейност. Някои от тях са: необходимост от ликвидация на дейността, липса на намерение, непосредствен достъп до финансови ресурси, реализирани печалби и т.н.

С оглед изясняване на концепцията за действащо предприятие, параграф 25 от МСС 1 изисква:

- При изготвяне на финансовите отчети, ръководният екип трябва да направи оценка на способността на предприятието да продължи дейността си като действащо предприятие.
- Предприятието изготвя финансови отчети на база действащо предприятие, освен ако ръководният екип възнамерява да ликвидира предприятието или няма реалистична алтернатива да не направи това.
- Когато ръководният екип е наясно, правейки оценката си, за съществена несигурност²³⁶, свързана със събития или условия, която може да хвърли значителни съмнения относно способността на предприятието да продължи като действащо предприятие, предприятието следва да оповести тази несигурност.
- Когато предприятието не изготвя финансовите отчети на база действащо предприятие, то оповестява този факт, заедно с базата, на която са изготвени финансовите отчети, и причината, поради която на предприятието не се гледа като на действащо предприятие.

По широка дефиниция за това кое предприятие е действащо се съдържа в разпоредбите на МОС 570. По смисъла на параграф 2 от МОС 570²³⁷, финансовите отчети с общо предназначение се изготвят, като се използва счетоводната база на основата на

²³⁶ Съществена несигурност е налице, когато мащабът на потенциалния ефект и вероятността от настъпването на тези събития или условия са такива, че съгласно преценката на одитора, е необходимо оповестяване на естеството и последствията от тази несигурност (МОС 570, параграф 18)

²³⁷МОС 570 (преработен) Действащо предприятие, в сила за одити на финансови отчети за периоди, завършващи на или след 15 декември 2016 г.

принципа за действащо предприятие, освен ако ръководството не възнамерява да ликвидира предприятието или да прекрати дейността му или когато ръководството на практика няма друга алтернатива, освен да постъпи по този начин. Предполага се, че предприятието има фактическата възможност да реализира активите си и да уреди пасивите си в обичайния ход на стопанската си дейност.

Възможен сценарий е мениджмънта да е стигнал до извода, че принципът за действащо предприятие е нарушен, и респективно не е уместен да бъде използван като счетоводна база за изготвяне на ГФО. При това положение, обичайно се прилага ликвидационна оценка или друга подходяща алтернативна база за представяне на активите и пасивите в ГФО. Относно използването на т.нар. „друга счетоводна база“ е важно да се отбележим, че в МСФО липсват конкретни принципи, концепции и процедури, отнасящи се до този вид база. Освен това, в МСФО не са регламентирани правила и конкретни процедури, които да служат като нормативна основа за „недействащите“ предприятия.

Както в националната, така и в международната нормативна уредба липсват текстове, които да уточняват какво се има се разбира под значително или съществено намаляване на дейността. Освен това, неприложимостта на концепцията за действащо предприятие стъпва единствено на два критерия, а именно: намерение или необходимост от ликвидиране или съкращаване на обема на дейността. Преценката относно приложимостта на принципа „действащо предприятие“ е оставена единствено в ръцете на ръководството на предприятието.

От направения преглед на нормативните актове, може да се констатира, че счетоводният принцип „действащо предприятие“ има фундаментално значение за изготвянето на ГФО, изхождайки от неговата обективна необходимост и устойчиво присъствие в „предвидимо“ или „обозримо бъдеще“. С основание проф. Иван Душанов посочва, че спазването на този принцип прави счетоводно-информационната дейност обективна, а отразената във финансовия отчет информация – честна, добросъвестна, реална и обществено оправдана.²³⁸

Фактори, указващи влияние върху оценката за действащо предприятие

²³⁸ Душанов, И., Обща теория на счетоводството, изд. „Ромина“, 2008 г., стр. 32.

При оценката дали предположението за действащо предприятие е уместно, ръководството взема предвид цялата налична информация за бъдещето, което е най-малко, но без да се ограничава до дванадесет месеца от края на отчетния период.²³⁹ Необходимо е, при извършване на оценката да се вземат в предвид всички сделки и други събития, за които има определена степен на несигурност. За целта трябва да се конкретизира периода, за който ръководството разглежда цялата налична информация. По смисъла МОС 570 последващи събития или условия могат да доведат до резултати, които да не са в съответствие с преценки, които са били разумни към момента, в който са били направени. В този случай, индикатори като размер и сложност на стопанската единица, естество и състояние на стопанската дейност е възможно да окажат въздействие върху възможността на предприятието да остане действащо. Те трябва да се съблюдават перманентно от мениджмънта.

В определени случаи, МСС 1 изисква от ръководството съобразяването с редица фактори, свързани с текущата и очаквана рентабилност, погасителни планове на дълга и потенциални източници на подмяна на финансирането, преди да се стигне до заключението, че базата на действащото предприятие е релевантна за използване. Не би следвало да се пренебрегват и факторните въздействия на средата, в която предприятието функционира, или респективно осъществява стопанската си дейност. Тяхното своевременно идентифициране и неутрализиране е важно, с оглед запазване на „стопанското здраве“ на предприятието в комплицираните икономически условия.

При одита на финансовите отчети, компетенцията и авторитетът на одиторската оценка за действащо предприятие се основават на редица основни принципи и съществени процедури, които одиторите трябва да съблюдават и приложат при осъществяването на всяка одиторска проверка.²⁴⁰ В Таблица №1 са идентифицирани някои от факторите (в.т. финансови, оперативни и други), които индивидуално или взети заедно, въздействат върху прецизността на одиторската оценка. Препоръчително е одиторът да подходи с повишено внимание по време на целия одит относно наличието на одиторски доказателства за събития

²³⁹ Параграф 26 от МСС 1 Представяне на финансови отчети.

²⁴⁰ Костова, Н., Финансов анализ, изд. „БИЗНЕС ПРАКТИКА АКТИВ“ ООД, гр. Варна, 2019 г., стр. 265.

или условия, които могат да породят значително съмнение за валидността на принципа за действащо предприятие при изготвяне ГФО.

Таблица № 1: Фактори, предизвикващи значителни съмнения относно способността на предприятието да продължи да функционира като действащо

<p>Финансови фактори:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Превишение на пасивите над активите или превишение на текущите пасиви над текущите активи. • Кредити с фиксиран срок за погасяване, чиито падеж приближава без реалистични шансове за подновяване или изплащане; или твърде голяма зависимост от краткосрочни кредити за финансиране на дългосрочни активи. • Признаци за оттегляне на финансовата подкрепа от кредитори. • Отрицателни парични потоци от основна дейност, демонстрирани от исторически или прогнозни финансови отчети. • Неблагоприятни основни финансови показатели (съотношения). • Значителни загуби от дейността или съществено влошаване в стойността на активите, използвани за генериране на парични потоци. • Наличие на просрочени задължения по плащания за дивиденди или преустановяване изплащането на дивиденди. • Невъзможност за своевременно плащане на кредиторите. • Невъзможност за спазване на условия по договори за заем. • Промяна на условия по сделки с доставчици - от доставка на кредит към плащане веднага при получаване на доставката. • Невъзможност за получаване на финансиране за разработка на ключов нов продукт или за други ключови инвестиции.
<p>Оперативни фактори:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Намерение на ръководството да ликвидира предприятието или да прекрати дейността. • Загуба на основни ръководни кадри, без да са намерени заместници. • Загуба на основни пазари, ключов(и) клиент(и), франчайзинг, лицензи или основен(ни) доставчик(ци). • Затруднения с работната ръка. • Недостиг на важни материали. • Поява на изключително успешен конкурент
<p>Други фактори:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Неспазване на изисквания за капитала или на други законови или регулаторни изисквания, например, изисквания за платежоспособност или ликвидност на финансови институции.

	<ul style="list-style-type: none"> • Неприклучени съдебни или регулаторни производства срещу предприятието, които, ако са успешни, могат да доведат до искове, които е малко вероятно да бъдат удовлетворени. • Промени в закон, нормативна уредба или правителствената политика, за които се очаква да имат негативен ефект върху предприятието. • Липса на застраховка или недостатъчно ниво на застраховка срещу бедствия, в случай че такива настъпят.
--	---

Източник: Таблицата е разработена по данни на МОС 570 Действащо предприятие.

Може да се констатира, че в МОС 570 не са регламентирани конкретни критерии и показатели, които да ограничат проявения субективизъм от страна на счетоводителите, респективно одиторите при оценката за действащо предприятие. Въпреки пропуската в нормативната уредба, може да се счита, че въпросната оценка е надеждна. Професионалната преценка на счетоводителите и одиторите, в съвременната конюнктура, трябва да се основава на управленските намерения, перспективите и решенията за развитие на дейността през следващите отчетни периоди. За съжаление, към настоящия момент не се търси отговорност на мениджмънта и одиторите за неправилната преценка относно функционирането на предприятието като действащо. Това обстоятелство е резултат от отсъствието на подходящо поведение от страна на органите, които осъществяват контрол върху дейността на предприятията и респективно върху лицата, извършващи независим финансов одит.

Счетоводния принцип „действащо предприятие“ в условията на COVID-19

Кризисната ситуация, свързана с COVID-19 създава значителна несигурност относно функционирането на бизнес структурите в „обозримо бъдеще“. Тази несигурност поставя под въпрос приложимостта на презумпцията за действащо предприятие при изготвяне и представяне на ГФО по реда на приложимите счетоводни бази в България (МСФО/МСС и НСС).

Ръководството трябва да направи задълбочен и детайлен анализ за потвърждаване приложимостта на принципа „действащо предприятие“ или попадане в хипотезата за „недействащо предприятие“, която изисква използването на специфична счетоводна база при изготвянето на ГФО. При извършване на анализа е релевантно ръководството да вземе в предвид цялата налична информация за бъдещото развитие на предприятие през

следващите 12 месеца от датата на Счетоводния баланс (или респективно Отчета за финансовото състояние към края на периода).

С цел идентифициране на потенциалните ефекти от пандемията COVID-19 е необходимо да се определят кои са факторните въздействия, оказващи влияние върху жизнеспособността на предприятието. Одиторите от Grant Thornton²⁴¹ препоръчват, при оценката за действащо предприятие, да се вземат в предвид широк спектър от фактори, като: настоящата и очакваната рентабилност, графика за разсрочване и погасяване на заеми и дългове, потенциалните източници на заместващо финансиране и възможността на предприятието да продължи да предоставя услуги. Ефектите от COVID-19 върху стопанските субекти могат да бъдат: забавяне на плащанията от клиенти, замразяване на дейността за дълъг времеви хоризонт, заболяване на голям брой от наетите лица, неизпълнение на договор/и за доставка на материални ресурси и др. Следователно, изхождайки от наличната информация за развитието на кризата COVID-19 и нейният потенциален ефект върху „стопанското здраве“ на предприятието, ръководството стига до заключението относно приложимостта на счетоводния принцип „действащо предприятие“.

Посредством информацията от Таблица №2 е поставен акцент върху значението на счетоводния принцип „действащо предприятие“ за ГФО.

Таблица №2: Приложни аспекти на предположението за действащо предприятие при изготвяне на ГФО

Критерии за сравнение	за	Значителна несигурност	
		Липсва	Налице е
База за изготвяне на ГФО	за	МСФО (действащо предприятие)	МСФО (действащо предприятие)
Оценка на активите и пасивите	на и	Съгласно приложимите МСС	Съгласно приложимите МСС
Класификация на активите и пасивите	и	Съгласно приложимите МСС	Съгласно приложимите МСС

²⁴¹ Grant Thornton, Ковид и финансовите отчети, Насоки за изготвяне на годишните финансови отчети за 2020 г., стр. 6.

Амортизация	Съгласно приложимите МСС	Съгласно приложимите МСС
Оповестявания към ГФО	Не се изискват.	Съгласно МСС 1, пар. 25 и пар. 122 се оповестяват: <ul style="list-style-type: none"> • Събитията, довели до несигурностите. • Планът на ръководството за справяне с тях. • Съществените преценки, допускания на ръководството по отношение на продължаването на действащо предприятие в следващите 12 месеца,
Критерии за сравнение	Ликвидация/несъстоятелност	
	Не е обявена	Обявена е
База за изготвяне на ГФО	МСФО (недействащо предприятие)	НСС; чл. 35, ал. 1от Закона за счетоводството и СС 13 - Отчитане при ликвидация и несъстоятелност (ликвидационна база)
Оценка на активите и пасивите	Активите се оценяват по възстановима /нетна реализируема стойност (продажна цена, намалена с разходи за продажба). Пасивите се оценяват по погасителна стойност.	Активите се оценяват по нетна реализируема стойност (продажна цена, намалена с разходи за продажба). Пасивите се оценяват по погасителна стойност.
Класификация на активите и пасивите	Класификацията на дългосрочни/ краткосрочни може да се запази.	Повечето активи и пасиви се очаква да бъдат рекласифицирани като краткосрочни.
Амортизация	Амортизацията на дълготрайните активи може да продължи.	Амортизацията на дълготрайните активи спира.
Оповестявания към ГФО	ГФО е изготвен на база, различна от действащо предприятие. Съгласно МСС 1, пар. 25 и пар. 122 се оповестяват: <ul style="list-style-type: none"> • Причините и обстоятелствата, довели до това 	ГФО е изготвен на база, различна от действащо предприятие - ликвидационна база. Съгласно МСС 1, пар. 25 и пар. 122 се оповестяват:

	<ul style="list-style-type: none"> • Описание на базата, на която е изготвен отчета • Описание на политиките за признаване и оценка на активите и пасивите, и значителните допускания 	<ul style="list-style-type: none"> • Причините и обстоятелствата, довели до това • Описание на ликвидационната база • Описание на политиките за признаване и оценка на активите и пасивите, и значителните допускания <p>Специални оповестявания по СС 13.</p>
--	---	---

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В обобщение следва да се отбележи, че в контекста пандемията от COVID-19, вниманието на счетоводители и одиторите е съсредоточено върху изготвянето на ГФО и оповестяванията към него. Субективна оценка за действащо предприятие, която е отговорност на ръководството, има определящо значение за изготвяне на ГФО по реда на приложимите счетоводни бази в България (МСФО/МСС и НСС). Затова е важно тази преценка да бъде обективна и надеждна. От одиторите се изисква идентифициране на факторите, които индивидуално или взети заедно, могат да имат съществено влияние върху предположението за действащо предприятие.

БИБЛИОГРАФИЯ

- 1) Общи разпоредби към НСС
- 2) СС № 1 - Представяне на финансови отчети
- 3) Концептуалната рамка за финансова отчетност
- 4) МСС 1 Представяне на финансови отчети
- 5) МОС 570 Действащо предприятие
- 6) Душанов, И., Обща теория на счетоводството, изд. „Ромина“, 2008 г.
- 7) Костова, Н., Финансов анализ, изд. „БИЗНЕС ПРАКТИКА АКТИВ“ ООД, гр. Варна, 2019 г..
- 8) Grant Thornton, Ковид и финансовите отчети, Насоки за изготвяне на годишните финансови отчети за 2020 г.

БЪДЕЩЕТО НА ХАЗАРТА В БЪЛГАРИЯ, ПОЛИТИКИ И ДАНЪЧНА ПОЛЗА

Докторант - Кристиян Иванов
„Висше Училище по Застраховане и Финанси – ВУЗФ“ – гр. София
E-mail: kristiyankrasimirovivanov@gmail.com

THE FUTURE OF BULGARIAN GAMBLING BUSINESS, POLICES AND TAX BENEFITS

PhD Student – Kristiyan Ivanov
“Higher School of Insurance and Finance” – VUZF – Sofia/Bulgaria
E-mail: kristiyankrasimirovivanov@gmail.com

Abstract

This consist scientific report aims to present albeit briefly and general the basic principles, ground logics and main reasons of the gambling and private lottery sector existing. For this purpose, it will compare the leading European markets and their practice to the local Bulgarian market conjuncture. Moreover, it will highlight some financial challenges and economic opportunities facing the sector as a potential key tool for further sustainable future development.

Key words: lottery, gambling, lottery taxes, gambling financial reflections, UK Gambling Commission

JEL Code: O16, O17, G23, K21, K24

Резюме

Този синтезиран доклад цели да представи, макар и съвсем общо, основните принципни логика и причини за съществуването на хазартен и в частност лотарийен сектор. За целта ще сравни практиките на водещите европейски пазари с конюнктурата в България. Ще подчертае още някои финансовите предизвикателства и икономическите възможности стоящи пред сектора, като потенциален инструмент за допълнително устойчиво бъдещо развитие.

Ключови думи: лотария, хазарт, данък върху лотариите, финансови рефлексии на хазарта, Комисия по хазарта

JEL Code: O16, O17, G23, K21, K24

Въведение

Двигател за появата на специфичният т.н. „мек хазарт“ в лицето на лотарийните игри, основен сегмент в хазартния сектор, в исторически план се появява като следствие от естественият човешки порив и влечение към печалба, забавление и игри, но мотива е бил друг. Организирането на национални лотарийни игри е било мотивирано именно от желанието и нуждата за привличане на допълнителни и значителни по размер средства към държавната хазна, с помощта на които да бъдат финансирани големи и значими за времето си проекти. Не е тайна, че този по-малко вреден за населението (нисък коефициент на

пристрастяване) хазарт е дал възможност да бъдат реализирани проекти като Великата китайска стена по време на династията “Нан”; да бъде възстановен Рим по време на император Августин; построяването на защитни стени около редица градове в Белгия (гр. Гент и гр. Брюге) и Холандия (гр. Утрехт и гр. Слойс) в края на 15 в.; построяването на “Ecole Militaire” (военната Академия във Франция) през 18 в.; финансирането на много военни и дори политически проекти (първата лотария в Италия - 1449 г.). Много популярна и любопитна е историята разказваща за лотарийните игри организирани от английската компания „Virginia Company of London” през 17 и 18 в. в Америка (гр. Джеймстаун, Вирджиния), със средствата от които било осъществено заселването и инфраструктурното изграждане на първата английска колония там. Разбира се, не трябва да забравяме основното, към което би следвало да бъдат насочени инвестиции извършени със средства от хазарта, а това са най-вече финансиране на благотворителни инициативи, културни дейности, здраве и спорт.

Дискусия на релевантна литература

Основната част от литературата и научните разработки по темата са дело на няколко развити държави, чиито водачи през годините са осъзнали и добре оценили потенциалната ползност за обществото от контролирано развитие на един високо рисков за индивида сектор.

С изключение дискусиите и студията на тема „хазарт“ предизвикани след последните промени на „Закона за хазарта“ („ЗХ“) датиращи от началото на 2020 г., общественият интерес, а също така и научният към този сектор не беше особено голям. Идеи и решения на проблеми бяха разисквани и представени в неголям брой научни доклади от конференции, организирани от различни институции и организации, като „Държавната комисия по хазарта“ („ДКХ“), „Институт за социално-икономически изследвания“, „БАРХИ“, БТАПОИИ“ (2007); „Института за пазарна икономика“ (2008). От българска страна проф. Великов (2007) разглежда, анализира и налага определени категории свързани с интересите на социалните субекти участващи в хазарта; по отношение над някои дефиниции и определения отнасящи се към хазарта (Шафер, Х., 2000/2002); (Борна, Ш., и Лоури, Дж., 1987); (Либман. Б., 2009), що се касае до неговите елементи (Кларк. Т., 1988), мотиви (Уилямс. Р., 2017).

Описание на методологията

Дългосрочната стратегическа ориентация на България, съобразно географска определеност и природните дадености на региона, съвсем логично води към развитие на туристическия сектор като икономически важен за страната. В тази връзка хазарта има своето място, налагайки се като част от потребностите на съвременния човек, което предполага тази дейност да бъде неизменна част и от туристическият и развлекателен сектор в България, по подобие на световните практики.

Икономическият интерес на държавата би могъл да идва от няколко посоки и съвсем не се изчерпва само с косвените приходи към бюджета от развитието на хазарта като част от туризма. Възможността за значителни преки данъчни постъпления директно към фиска, заедно с допълнителни такива следствие участието на държавата в сектора определено са далеч по-значим елемент и предизвикателство едновременно. Тези възможности обаче са функция на редица правила и условия, които трябва да бъдат изпълнени, за да може това да се случва. Някои от най-значимите такива са прозрачност и ефективност в събирането на приходите от различните сектори в хазарта; прилагане на разрешителен/забранителен режим по отношение на различните видове хазарт и тяхната достъпност до хора и територии; адекватна и конкурентната обща данъчната тежест върху приходите от хазарт, в това число: такси, лицензи и налози; както и ясно описани, работещи политики и практики, които да бъдат модел за инвестиране на държавните приходи от хазарт към доказано полезни за обществото инициативи.

В изложението на настоящото изследване са използвани данни и източници подбрани на база различни методи и подходи, като наблюдение, анализ, синтезиране, систематизиране и обобщаване на информацията; професионално изследване; старателно изследване на обектите и целите; анализиране на тенденциите; статистически анализ на различни бази от данни; статистики и данни от „НСИ“ и „Сметна палата“ на Република България; от „Евростат“; данни и отчети на националните държавите от Европейския съюз, Обединеното Кралство, общодостъпни за широката публика, но и за анализ от страна на научните среди.

Изследване на данни и източници

Данъчните приходи от хазартна дейност или тази форма на т. нар. безболезнен/доброволен данък директно допълващ националните бюджети на редица развити държави, е още един инструмент даващ допълнителна възможност за инвестиции в повече държавни проекти

целящи бъдещо икономическо развитие и културно израстване на обществото и на отделния индивид, но само като част от това общество.

Тук е мястото да споделя, че общите приходи от хазартна дейност на територията на Европейския съюз (вкл. 27-те членки и Великобритания) за 2019 г. възлизат на 98.6 млрд. евро. Независимо от постоянният ръст през последните десетилетия, като следствие от негативното влияние на Covid – 19 върху европейската и световна икономики, този показател е отчел понижение от 23 % през 2020 г. достигайки реалните 75.9 млрд. евро. Този спад, предвид наложената повсеместно социална дистанция и последващи ограничения, съвсем логично беше за сметка на т.н. наземен хазарт, който възлиза на цели - 33 % (- 24.5 млрд. евро), но от друга страна всички онлайн платформите за залагане бележат увеличение на своите приходи за същия период с 7 % (1.8 млрд. евро). Тази тенденция на увеличение на онлайн залозите по всичко личи ще се запази през следващите години, като очакванията са да достигне около 33.6 % от общите приходи от хазартна дейност в Европа през 2025. Независимо от формата и предлаганите механизми за залагане общите приходи от налози (данъци; такси и пр.) и отчисления за благотворителност от хазартна дейност и в частност от лотариите са това, към което е насочен фокуса и бива обект на изследване в настоящия доклад.

Традиционно лотарийния сектор заема около 50 % от общия дял на сектора в световен мащаб. Този дял в основна степен зависи от пазарната конюнктура; структура на хазартния бизнес по сектори за всяка национална държава; участието на държавата в бизнеса (в частност лотарийния) и стимулирането на конкурентната среда, което прави възможно този дял да варира.

Общият приход от хазартна дейност в един добре сегментиран и според различни показатели най-силно развит пазар, като този във Великобритания, реализира общ приход от 14.3 млрд. лири за периода април 2019 – март 2020 г., като отчита спад спрямо предходния период само 0.5 %. Преките приходи от данъци и такси за същия период са в размер на 3.019 млрд. лири. Частта на лотарийния сектор се заема около 55 % с общ приход от 7.905 млрд. лири. и изплатени 948.6 млн. лири преки данъци към бюджета.

Италия отчита приход от данъци и такси върху хазартни игри за 2019 г. в размер на 11.4 млрд. евро, а министерство на финансите на Германия отчита приход от 1.87 млрд. евро за периода окт. 2017 – септ. 2018 г.

Различните юрисдикции прилагат индивидуални форми на облагане и таксуване, които са разнообразни по своята природа, но като че ли най-голяма ефективност бива постигана при философия основана на двукомпонентното данъчно облагане, допълнително сегментирано по сектори. По този начин разновидностите от хазартни игри попадат в отделни групи според разнообразни критерии като покритие, мащаб, значимост, традиции, риск и пр., а това дава възможност данъчната тежест отнесена към всяка група да бъде логична и адекватна, от гледна точка на бизнеса, на обществото и на печелившите. Различните практики определят данъците от хазартна дейност в някоя държава като повече или по-малко атрактивни, както и по-ефективни или не толкова. Някои юрисдикции натоварват общата данъчна тежест, като добавят допълнителен данък върху спечелената награда, дължим от печелившия.

Ще маркирам елементи от лотарийния сектор във Великобритания, където докладите и отчетите на „UK Gambling Commission“; „UK National Lottery“; „Camelot UK Lotteries Limited“ („Camelot“) за последния отчетен период м. април 2019 г – м. март 2020 г. са вече налични и достъпни. През този едногодишен период националната лотария е реализирала продажби (фишове/билети) в размер на 7.905 млрд. лири, както вече споменах, което е увеличение с 9.7 % спрямо предходния отчетен период. Настоящият концесионер на националната лотария „Camelot“ официално задържа само 1 % като печалба и 5 % за административни разходи за 2019-2020 г., а останалите 94 % връща/изплаща под различни форми обратно към обществото, както следва:

- 55 % под формата на награди = 4.505 млрд. лири
- 23 % добри каузи и полезни инициативи = 1.853 млрд. лири
- 12 % директен данък/такса към държавата = 948.6 млн. лири
- 4 % комисионни към разпространителите на фишове/билети = 307.1 млн. лири

Средствата отделени за „добри каузи и полезни инициативи“ биват разпределяни от 12 членна експертна комисия, която за 2019 – 2020 г. разпределя средствата, както следва:

- 40 % към сектори: здравеопазване, образование, околна среда и благотворителност
- 20 % към сектор: спорт
- 20 % към сектор: изкуство
- 20 % към сектор: национално наследство

Описание на резултатите от изследването

Ако традиционно в България прозрачността и достоверността в отчетността особено на частният хазартен сектор е била силно под въпрос, то през последната година тя почти изцяло липсва.

Хазартния сектор в България, основно би следвало да генерира приходи за фиска от данъци и такси, както и от Държаното предприятие „Български Спортен Тотализатор“ (ДП „БСТ“) от една страна като данъкоплатец, но от друга като финансови отчисления от предприятието към „ММС“ за подпомагане на физическото възпитание и спорта. През последните години станахме свидетели на едно голямо разнообразие от модели на облагане, което премина от чиста форма такса за лицензия, през акцизи, алтернативен корпоративен данък, двукомпонентно облагане, а дори помним и модел на „данъчна ваканция“ през 2014 г. за сегмента на лотарийните игри. Към настоящия момент съгласно чл. 30, ал. 1, 3 и 4 от Закона за хазарта се събират държавни такси по Тарифа за таксите, за разглеждане на документи по подадени искания за издаване на удостоверения, както и за извършване на други административни услуги.

По отношение на приходите от ДП „БСТ“ и коректния анализ върху тях, трябва да имаме предвид обстоятелството, че предоставените в отчетите на ДП „БСТ“ данни през годините, на места се разминават с данните предоставени от „Министерството на младежта и спорта“ („ММС“). Независимо от тези „странни“ разминавания отчетени и описани и в доклада на „Сметната палата“, дори да вземем за анализ завишените цифри от отчета на „ММС“, резултатите безусловно показват спад с не по-малко от 11,66 % на отчисленията за спорта по чл. 14, ал. 3 от „ЗХ“ на „ДП БСТ“ за периода 2015 - 2019 г.

Таблица 1. Отчисления за спорта по чл. 14, ал. 3 от „ЗХ“

Отчетен период/към дата:	Основание	Сума (лв.)
31.12.2015	Постъпления от ДП „БСТ“ към „ММС“	30 370 309
31.12.2016	Постъпления от ДП „БСТ“ към „ММС“	29 156 260
31.12.2017	Постъпления от ДП „БСТ“ към „ММС“	26 467 640
31.12.2018	Постъпления от ДП „БСТ“ към „ММС“	26 000 000
31.12.2019	Постъпления от ДП „БСТ“ към „ММС“	26 828 362

** източник: „Отчет за степента на изпълнение на утвърдените политики и програми на Министерството на Младежта и Спорта по години“*

Само за 2017 г. има разминаване в размер на 2 558 хил. лв. между данните от годишните финансови отчети на ДП „БСТ“ за изплатени средства съгласно „ЗХ“ и УП на ДП „БСТ“ отчислени от предприятието към „ММС“ за подпомагане на физическото възпитание и спорта в размер на 23 910 хил. лв. и отчетите на „ММС“ за същия период, в който са посочени приходи от ДП „БСТ“ в размер на 26 468 хил. лв.

Въпреки тези фактически разлики, които са съществени от финансова, правна и морална перспектива, логиката на анализа в настоящото изложение остава същия. Независимо от неравното пазарно и данъчно положение на ДП „БСТ“ (държавата в частност) през последните години, възможностите които хазартния сектор предоставя като приходен инструмент за държавата остават са налице.

В последния доклад на „Сметна палата“ за извършен одит на ДП „БСТ“ за периода от 01.01.2017 г. до 31.12.2018 г. ясно се казва, че: „Предприятието ежегодно отчита отрицателен финансов резултат (загуба) за периода от 2014 г. до 2018 г. включително. Налице е тенденция на постоянно намаление на собствения му капитал, която се наблюдава и след одитирания период.“

Финансовият резултат преди данъци и вноски, съгласно „ЗХ“ и УП на ДП „БСТ“, бележи последователен спад от 2014 г. до 2017 г. включително. През 2018 г. неговата стойност нараства спрямо 2017 г. с 8,98 на сто, но остава под стойностите му за 2014 г., 2015 г. и 2016 г.

Таблица 2. Изменение на приходите, разходите и финансовия резултат на ДП БСТ в периода от 2014 г. до 2018 г. вкл.

Показател	31.12.2014 г.	31.12.2015 г.	31.12.2016 г.	31.12.2017 г.	31.12.2018 г.
	хил. лв.	хил. лв.	хил. лв.	хил. лв.	хил. лв.
1	2	3	4	5	6
Общо приходи	178 401	167 516	151 181	152 859	161 729
Общо разходи	128 637	118 377	112 123	117 289	122 965
Печалба и загуба от продължаващи дейности преди разходи и данъци	49 764	49 139	39 058	35 570	38 764
Р-ди за данъци от продължаващи дейности	24 023	24 634	22 340	22 338	23 576
Вноски към МС съгласно ЗХ на УП	29 365	27 293	24 512	23 910	25 398

Печалба (загуба) за периода	- 3 624	-2 788	-7 794	-10 678	-10 210
Друг всеобхватен доход за периода, нето от данъци	-133	-70	-76	4 244	-46
Общ всеобхватен доход за периода	-3 757	-2 858	-7 870	- 6 434	-10 256

** източник: „Годишни финансови отчети на ДП „БСТ“ за 2014 г., 2015 г., 2016 г., 2017 г. и 2018 г.“*

Въпреки липсата на точна информация за приходите на частните хазартни компании на годишна база, което прави трудна възможността да се извърши анализ на пазарната структура и оценка на конкуренцията, резултатите на частните лотарийни игри за същия период бележат връх.

Таблица 3. Стойност на залози, такси и комисионни, съгласно чл. 30, ал. 3 и стойността на получените залози по чл. 30, ал. 3 и ал. 4 от „ЗХ“ периода от 2016 г. до 2018 г.

Стойност (лева)	2016 г.	2017 г.	2018 г.
Стойност на залози, такси и комисионни за моментна лотария и тото, съгласно чл.30, ал.3 от ЗХ	367 526 268,35	380 448 729,80	402 558 918,27
Стойност на получените залози от ДП БСТ за моментна лотария и тото, съгласно чл. 30, ал. 3 от ЗХ	146 876 774,85	146 934 493,30	154 515 152,80
Обща стойност на получените залози, съгласно чл. 30, ал. 4 от ЗХ	1 426 454 723	3 029 571 332	4 868 058 399
Стойност на получените залози от ДП БСТ за тото, съгласно чл. 30, ал. 4 от ЗХ	1 555 149,55	1 864 676,70	2 666 015,45

** източник: „ДКХ“*

Не трябва да забравяме разбира се, че през разглеждания период ДП „БСТ“ осъществяваше дейността си на държавен хазартен оператор в условията на засилена конкуренция на регулирания хазартен пазар, в който законовите рестрикции, които все още са обект на много дискусии, създаваха възможност за ограничаване ефективността и ефикасността на държавното предприятие, което доведе до определени пазарни предимства за частните му конкуренти.

Заклучение

Според насоките на „Организацията за икономическо сътрудничество и развитие“ („ОИСР“), нормативната уредба в конкурентна среда не трябва неоправдано да дискриминира държавните предприятия в сравнение с техните пазарни конкуренти.

В резултат обаче на приетите през месец февруари 2020 г. промени, нормативната уредба претърпя „рязък завой“, с които се предостави право на ДП „БСТ“ единствено то да организира числови лотарийни игри – тото и лото, и моментни лотарийни игри. Тези промени даващи монополно пазарно положение на ДП „БСТ“ върху посочените игри, неминуемо рефлектира към значително повишаване на приходите от продажби за периода 2020 - 2021 г., което ще бъде обект на внимателен бъдещ анализ.

Библиография

Великов, Н., Развитие на хазарта в България: в търсене на високоефективни решения, „Хазартните игри и интересите на социалните субекти“, 2007. (Velilkov, N., Razvitie na hazarta v Bulgaria: v tyrsene na visokoeftivni reshenia, “Hazartnite igri i interesite na socialnite subekti”, 2007.)

Манов, В., „От хазартна към интелигентна икономика.“, Аси Принт, 2011. (Манов, V., “From hazardous to intelligent economy.”, Asi Print, 2011.)

Borna. Sh., Lowry. J., “Gambling and Speculation”, “Journal of Business Ethics”, 1987.

Clark L. Thomas, “The Dictionary of Gambling and Gaming”, Lexik House Pub., 1988.

Liebman. B., „Chance v. Skill in New York’s Law of Gambling: Has the Game Changed?” „Gaming Law Review and Economics”, Mary Ann Liebert Inc., 2009.

Camelot, *Camelot UK Lotteries Limited: 2019/20 Financial Results*, източник: <http://www.camelotgroup.co.uk/news/camelot-uk-lotteries-19-20-financial-results> , видян на: 06.03.2021 г.

Destatis/Statistische Bundesamt, Tax Revenue – Cash tax revenue by type of tax before tax redistribution, източник (source): <https://www.destatis.de/EN/Themes/Government/Taxes/Tax-Revenue/Tables/cash-tax-revenue-million-euros.html> , видяно (seen): 02.03.2021 г.

European Commission, *Detailed list of taxes and social contributions according to national classification* (pdf. *BG-national-tax*), източник: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/data_on_taxation/bg-national-tax.xlsx, видян на 6.03.2021 г.

European Gaming and Betting Association, *Europe's Gambling Revenues To Drop 23% In 2020 But Online Maintains Growth – New Data*, източник: <https://www.egba.eu/news-post/europes-gambling-revenues-to-drop-23-in-2020-but-online-maintains-growth-new-data/> , видян на 06.03.2021 г.

European Lotteries and Toto Association, *Annual Report*, източник: https://www.european-lotteries.org/sites/default/files/2020-06/EuropeanLotteries-AnnualReport2019_Final.pdf , видяно на: 06.03.2021 г.

Economix.bg, *Кратка история на данъчното облагане на хазарта*, източник: <https://economix.bg/%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%B0-%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F-%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D1%8A%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%BE-%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B5> , видяно на 07.03.2021 г.

Federal Ministry of Finance, *Trends in general government tax revenue*, източник: <https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/EN/Standardartikel/Topics/Taxation/Articles/2017-23-11-tax-revenue-november-2017.html> , видян на 6.03.2021 г.

HM Revenue & Customs, *UK Betting and Gaming Statistics*, източник: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/881843/2020_Mar_Bet_and_Gam_Com.pdf , видян на: 04.03.2021 г.

H2 Gambling Capital, източник: <https://h2gc.com/about> , видяно на: 06.03.2021 г.

National Lottery, *Where the money goes*, източник: <https://www.national-lottery.co.uk/life-changing/where-the-money-goes> , видян на: 06.03.2021 г.

Lottoland, *History of Lottery Games Through the Ages*, източник: <https://www.lottoland.com/nz/magazine/history-of-the-lottery.html> , видяно на: 07.03.2021 г.

Prize Provision Service, *How Much Lottery Money Goes to Charity?*, източник: <https://prizeprovision.com/how-much-lottery-money-goes-to-charity/> , видяно на: 07.03.2021 г.

Statista, *Annual sales of National Lottery in Great Britain 2008-2019*, източник: <https://www.statista.com/statistics/470076/sales-national-lottery-great-britain/> , видян на 05.03.2021 г.

Statista, *Gambling industry in Europe - Statistics & Facts*,
източник: <https://www.statista.com/topics/3660/gambling-industry-in-europe/> , видяно на:
06.03.2021 г.

Statista, Tax revenue from gambling activities in Italy from 2010 to 2018, източник (source):
<https://www.statista.com/statistics/683721/tax-revenues-from-gambling-activity-italy/> , видяно
(seen) 02.03.2021 г

UK Gambling Commission, *Industry Statistic*, източник:
<https://www.gamblingcommission.gov.uk/news-action-and-statistics/Statistics-and-research/Statistics/Industry-statistics.aspx> , видян на 09.03.2021 г.

UK Gambling Commission, *About the National Lottery*, източник:
<https://www.gamblingcommission.gov.uk/for-the-public/National-Lottery/About-the-National-Lottery.aspx> , видян на 6.03.2021 г.

UK Gambling Commission, *Latest gambling industry statistics published*, източник:
<https://www.gamblingcommission.gov.uk/news-action-and-statistics/news/2020/Latest-gambling-industry-statistics-published.aspx> , видяно на: 06.03.2021 г.

UK Gambling Commission, Annual Report and Accounts 2019-20, източник:
<https://www.gamblingcommission.gov.uk/PDF/Annual-Report1920.pdf> , видяно на: 06.03.2021
г.

Държавна Комисия по Хазарта, *Доклади и анализи*, източник:
<https://dkh.minfin.bg/bg/page/33>, видян на 03.03.2021 г.

Министерство на Младешта и Спорта, *Отчет за степента на изпълнение на утвърдените политики и програми*,
източник: http://mpes.government.bg/Pages/Ministry/Budget/default.aspx?ctl00_PlaceHolderContent_EventControl_RadGrid1ChangePage=2 , видян на 04.03.2021 г.

Капитал, *Лотариите на Божков са спестили 30 млн. лв. данъци*, източник:
https://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2016/02/22/2710041_lotariite_na_bojkov_sa_spestili_30 mln lv danuci/ , видяно на: 09.03.2021 г.

Спорт Тотото, *„Игрални условия и правила за организиране и провеждане на онлайн игра „ТОТО 2 – 6 от 42“*, източник:

<http://www.toto.bg/content/files/2020/08/05/e6f669e8aac435b2ef9b8f0a47dfc639.pdf> , видяно на: 08.03.2021 г.

Спорт Тото, „Игрални условия и правила за организиране и провеждане на игра „ТОТО 2 – 6 от 49“, източник: <http://www.toto.bg/content/files/2019/11/20/38fc13ed45f78178a9da0697f9fd7e0f.pdf> , видяно на: 08.03.2021 г.

Сметна палата, *Одитен доклад за извършен одит на Държавно предприятие „Български спортен тотализатор“ за периода от 01.01.2017 г. до 31.12.2018 г.*, източник: www.bulnao.government.bg , видян на 01.03.2021 г.

Сега, *Съдът се чуди защо Горанов е проспал над 200 млн. лв. от Еврофутбол*, източник: https://segabg.com/hot/category-bulgaria/sudut-se-chudi-zashto-goranov-e-prospal-nad-200-mln-lv-evrofutbol?fbclid=IwAR3cydYq7IHNUG_ZqnicaN2aERD29T8CqJeN49PtXg_9Ndb8sb2mT61saa4 , видяно на: 09.03.2021 г.

24 часа Пловдив, *Горанов: Комисията по хазарта със съществено нарушение, третирала благоприятно оператори*, източник: <https://www.24plovdiv.bg/novini/article/8636928> , видяно на: 07.03.2021 г.

СЪВРЕМЕННИ ПРОЯВЛЕНИЯ НА ПРОТЕКЦИОНИЗМА В СВЕТОВНАТА ИКОНОМИКА

Недко Косев

Докторант, СУ „Св. Климент Охридски“, Стопански факултет
ned.k.kosev@gmail.com

Резюме

Целта на доклада е да се открият някои световни икономически и геополитически тенденции, засилващи се от пандемията от COVID-19, които обуславят използването на протекционистични практики в международната търговия. Разглежда се тяхното влияние върху установилия се в модерния свят икономически ред и се търси отговор на въпроса по какъв начин пандемията променя проявлението на тези тенденции. Направените изводи са по посока обосноваване на новите измерения на протекционизма в условията на обективно наложени физически ограничения пред външната търговия в съпоставка с неговите класически проявления.

Ключови думи: протекционизъм, COVID-19, международна търговия, САЩ, Китай
JEL класификация: F01, F13, F44

Увод

Протекционизмът има все по-голяма роля в глобалните икономически процеси през последните години. Тази тенденция стана ясно отчетлива след като САЩ напуснаха преговорите за подписването на дълго подготвяното Трансатлантическо партньорство за търговия и инвестиции (ТПТИ), предоговориха Северноамериканското споразумение за свободна търговия (NAFTA)²⁴² и чрез налагането на по-високи вносни мита започнаха търговски войни срещу доскоро най-близките си икономически партньори в лицето на ЕС и Китай. Като противовес на дълго изгражданите многостранни икономически блокове,

²⁴² Заместено от Споразумението САЩ-Мексико-Канада (USMCA), в сила от 1 юли 2020 г.

американската администрация изведе на преден план подписването на двустранни търговски договори, които понякога включваха и клауза относно търговията с Китай²⁴³.

През 2020 г. светът стана свидетел и на безпрецедентно за последните десетилетия затваряне на държавните граници и свиване на глобалната икономика поради разпространилата се пандемия от COVID-19. В първите месеци на здравната криза дори се заговори за „пандемичен протекционизъм“ и „медицински меркантилизъм“, породени от забраните за износ на лекарства и медицинско оборудване, нужни за справяне с вируса. През настоящата година тези тенденции продължават да се засилват чрез превантивното трупане на ваксини от големите държави и техния недостиг в редица региони на света.

Посочените събития са предпоставка влиянието на протекционизма в икономиката не само да не отслабва, но и да придобива нови форми и измерения, в резултат на продължаващата вече повече от година здравна криза. Това налага преглед на причините за използването на такъв тип търговска стратегия от страна на водещите икономически лидери САЩ и Китай и нейните евентуални нови проявления в близкото бъдеще.

ЗАЩО ПРОТЕКЦИОНИЗМЪТ ПРОДЪЛЖАВА ДА БЪДЕ АКТУАЛЕН?

Използването на протекционистични политики чрез налагане на мита, квоти и технически норми за внос на стоки търпи редица критики, повечето от които са свързани с пагубното им влияние върху международната търговия. Акцентирането върху глобалния пазар е причина да не се обръща внимание на факта, че подобна икономическа стратегия има както национални, така и международни измерения.

Протекционизмът винаги се заражда в рамките на националната икономика и е успешна стратегия за големи страни, целящи да влияят върху цените в световен аспект, развивайки конкурентоспособността на своя местен пазар. Традиционни аргументи в тази насока са възможността за събиране на правителствени приходи чрез налагането на мита; защита на местното производство и износа на ценни национални ресурси; увеличаване на производството и заетостта, а оттам и на националната гордост да бъдеш производител/потребител на местни стоки.

²⁴³ Например клаузи, уреждащи изграждането на 5G мрежата в Европа. В този контекст е и развитието на инициативата „Чиста мрежа“ (Clean Network), целяща ограничаването на достъпа на Huawei и ZTE до телекомуникационните мрежи на Европа, към която през м. октомври 2020 г. се присъедини и България.

Активната намеса на правителството може да бъде породена и от провали на вътрешния пазар като неефективен трудов пазар, изкуствено поддържане на ниско заплащане на труда или затруднено насочване на спестяванията в инвестиции, каквото се забелязва и в българската икономика, която акумулира високи спестявания (около 50% от БВП по данни на БНБ). Златинов (2018) обръща внимание, че тези спестявания се трансформират трудно в кредити за стимулиране на бизнес активността – според данни на БНБ, растежът на корпоративните кредити на годишна база за 2017 г. е едва 1,7%. Протекционистичните политики могат да компенсират подобни пазарни провали и да увеличат националното благосъстояние.

Тези пояснения позволяват още в началото да се направи важен извод: протекционизмът е преди всичко израз на вътрешната политика на дадена страна, често провеждана поради нагласите на нейните граждани.

Резултатите от изследване на Melgar et al. (2013) показват, че бизнес цикълът, високият инфлационен натиск и увеличеното равнището на безработицата засилват протекционистичните нагласи в *страните с високи доходи*, в отговор на обществените искания и нагласи. Сходни изследвания на Daniels, J., Ruhr, M. (2005) и Mayda, A., Rodrik, D. (2005) акцентират на факта, че доходът на човек от населението, социалният статус, ценностите и националната привързаност също имат голяма роля при формирането на протекционистични настроения сред населението на дадена страна.

От друга страна, според Beaulieu et al. държавите, които имат *по-висок икономически напредък* през последното десетилетие са по-големи поддръжници на свободната търговия, което се потвърждава и от Carlanova et al. (2004), анализиращи присъединяването на страните от Централна и Източна Европа към ЕС. Тези изследвания могат да се обвържат с тезата, че малки и развиващи се икономики биха претърпели по-тежки последици от използването на стимули за защита на националната икономика.

Налагането на мита върху вноса на продукти обикновено цели защита на вътрешните производители на същия тип продукти. Това води до по-високо търсене на стоки, произведени от националните производители, поради повишената цена на вносните продукти. По този начин основни бенефициенти са група производители, а основните губещи са потребителите, тъй като са много повече от производителите и това обуславя нетна загуба на стойност за обществото (Мадански 2021) .

Настоящата COVID криза засили именно страховете, свързани с растящата безработица сред водещите икономики, забавянето на икономическия растеж, трупането на големи бюджетни дефицити, все по-ограничения достъп до капитали и зависимостта на националните държави от глобалните вериги за доставки. Тези процеси се наблюдават и сред водещи икономики като САЩ и Китай и заплашват съществуването на установения глобален ред.

ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА – ОСНОВНАТА ПРИЧИНА ЗА ЗАСИЛВАНЕ НА ПРОТЕКЦИОНИЗМА

Съвременното разглеждане на глобализацията е предимно от икономическа, а не от политическа гледна точка, което ни кара да мислим, че тя притежава неизчерпаеми възможности за развитие. По-внимателно вглеждане в световната система показва редица несъответствия с това твърдение.

Първото противоречие е свързано със самата представа за глобален пазар. Всъщност „световният“ обмен на стоки и капитали реално се случва между малко на брой развити държави в Северното полукълбо и се реализира в *няколко икономически зони*, намиращи се по американските и азиатските крайбрежия и в Европа: БВП на щата Калифорния е 2,9 трлн. щ. д. (БВП само на района в залива Сан Франциско, където се намира Силициевата долина, е 535 млрд. щ.д.), БВП на щата Ню Йорк е над 1,5 трлн. щ. д., на Лондон е приблизително 487 млрд. британски лири, на Шанхай е 588 млрд. щ. д., а БВП на Хонконг е 341 млрд. щ. д. Сухопътните и морските връзки между тези икономически центрове (като например Пътят на коприната в Евразия, Суецкия канал²⁴⁴ и Панамския канал) са силно зависими от военни, политически и национални фактори, като геоикономическите интереси на водещите икономики лесно могат да бъдат застрашени от морските маршрути, преминаващи през Южнокитайско море и Индийския океан.

Друг важен аспект е, че предходните глобализационни вълни са предвождани както от технически нововъведения, така и от силно държавно лидерство (например Римската

²⁴⁴ Пример за уязвимостта на световната търговия е инцидентът с контейнеровоза Ever Given, който заседна наред Суецкия канал и блокира 10-12% от световната търговия. Според данни на Lloyd's всеки ден блокада на морския маршрут е задържал около 9,6 млрд. щ.д. търговия, което се равнява на 400 млн. щ.д., 3,3 млн. тона товари на час и загуба от 6,7 млн. щ.д. в минута. Само загубите на Египет за периода на блокадата се оценяват на около 1 млрд. щ.д.

империя и изградената от нея система от пътища или постиженията на Индустриалната революция и световното лидерство на Великобритания). През тези периоди водещата империя тясно обвързва вътрешната и външната си политика с осъществяването на културна, икономическа и военна експанзия.

Днес САЩ все още задържа технологичното си лидерство, но бързо отстъпва позиции за сметка на други глобални или локални конкуренти като Китай, Русия, Иран и Турция. Противно на англичаните през 19 век, по-голямата част от настоящото американско население (с изключение на Източното и Западното крайбрежие) не се чувства част от глобалния свят, не се интересува от другите световни региони, рядко пътува по света и според него външната политика на САЩ се разминава с вътрешните политически и икономически потребности, обусловени от все по-засилващи се социални противоречия²⁴⁵. САЩ не са сами в изолационистките си нагласи, тъй като Русия, Китай и Великобритания също са настроени доста националистически и развиват собствени локални съюзи и концепции²⁴⁶.

От чисто икономическа гледна точка глобализацията неведнъж е показала, че рано или късно се сблъсква с методите на протекционизма. До голяма степен икономическата теория, нейните концепции и научния ѝ инструментариум дължат своето съществуване на нарасналата международна търговия след Индустриална революция, но и на страха, свързан с последиците от „свиването“ на света, което се изразява във взаимобвързването на националните пазари. В отговор на глобализацията се свят, се появяват меркантилизъмът и неговите основни принципи, произлизащи от виждането, че „печалбата за едни е за сметка на загубата на други“.

До 80-те години на 20 век икономическата интеграция е географски ограничена до страните от Западна Европа, САЩ и Япония, тъй като останалите региони се самоизключат от глобалния пазар. Едва след приобщаването на Китай към западния икономически модел и разпадането на СССР се отваря възможност за следваща вълна на разширение,

²⁴⁵ Виж Джъд, Т., Да мислиш двайсети век, ИК „Колибри“, 2018, (с.373-377)

²⁴⁶ Много от водещите държави в световен план се опитват да разработят свои икономически и политически проекти, обединяващи държави с близко историческо минало. Такива са руската идея за създаване на Евразийски икономически съюз и проектът на Великобритания „Global Britain“. След началото на COVID кризата Индия отново изкара на дневен ред програмата си „Atmanirbhar Bharat“ (Самостоятелна Индия), поставяща акцент върху справянето с икономическите последици от пандемията и утвърждаването на местната индустрия в регионален план. От своя страна китайският национален стратегически план „Made in China 2025“ има за цел постигане на икономическа независимост от външни доставчици.

осъществена чрез насочването на финансови потоци и иновации към Източна Европа и Азия – нещо, което днес вече е невъзможно както географски, така и поради трудното възстановяване след световната финансово-икономическата криза от 2008 г. и настоящата световна пандемия. На този етап глобализацията е изчерпала възможностите си да приобщава големи региони към световния пазар, тъй като това ще бъде за сметка на националната сигурност и трудовата заетост в развитите държави.

Всъщност именно през 80-те години на 20 век започва да се наблюдава подем на протекционизма, с наложените от САЩ санкции на редица японски компании поради нелоялна конкуренция и обвинения в индустриален шпионаж. Резултат от тази търговска надпревара са „доброволно“ наложените японски експортни ограничения, реално износни квоти, към САЩ, но и загубата на конкурентоспособност на американските индустриални и производствени центрове, по-високата безработица и вътрешна миграция между отделните щати. В известен смисъл през този период се засилва вече споменатото разминаване между вътрешните и външните икономически потребности на САЩ, което налага използването на протекционистични практики в международната търговия.

В тези търговски войни САЩ все пак успяват да защитят интересите си, тъй като Япония е не само икономически конкурент, но и стратегически политически партньор. Сегашното противопоставяне с Китай е коренно различно поради сложната обвързаност между двете страни, която не се изразява само в притежаването на американски ДЦК от китайска страна²⁴⁷. Търговските отношения между САЩ и Китай в много по-голяма степен се оказват решаващи за бъдещето както на вътрешната, така и на външната политика на двете страни.

ПРОТЕКЦИОНИЗМЪТ ПО ВРЕМЕ И СЛЕД COVID-19

COVID-19 предизвика шок както при търсенето, така и при предлагането, който първоначално засегна глобалните вериги за доставките на лекарствени продукти и медицинско оборудване. Според доклад на Световната банка²⁴⁸, през първата половина на 2020 г. 91 държави са наложили 191 ограничителни мерки за контрол на износа на

²⁴⁷ Към месец юни 2020 г. Китай е държател на американски ДЦК на стойност 1,074 трлн. щ.д.

²⁴⁸ <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/35026/COVID-19-Public-Procurement-Regimes-and-Trade-Policy.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

медицински консумативи, вентилатори, лабораторно оборудване и лекарства, което от своя страна обезсмисля въведените либерални мерки за намаляване на митата за внос на същите стоки²⁴⁹. В края на 2020 г. се появи и друга форма на „медицински меркантилизъм“ – превантивните покупки на големи количества ваксини от някои европейски страни, което постави под въпрос стремежа към колективно сътрудничество в ЕС.

Шокът в медицинската сфера и затварянето на заводите в провинция Хубей²⁵⁰ принуди много от водещите икономики да предприемат мерки за засилване на икономическия и политически суверенитет и за преосмисляне на отношението към Китай, (заемащ централно място в глобалните вериги на стойността) чрез изтеглянето на водещи западни компании от страната и развиването на високотехнологични производства в САЩ и Европа.

Подобни действия засилват икономическото противопоставяне между САЩ и Китай и увеличават тенденциите към деглобализация. САЩ виждат в китайския технологичен напредък заплаха за глобалното си лидерство и поради тази причина налагат санкции, свързани с обмена на технологии и продажбата на полупроводници на компании като Huawei (притежаващ повечето 5G патенти в света) и ZTE. Това ще даде отражение и върху европейския пазар, тъй като потоците от данни, дигиталните услуги и стоки са в основата на новата икономическа парадигма Индустрия 4.0, имаща за цел да трансформира досега установените бизнес модели, транспортни услуги, здравеопазване, финансов сектор, производствени дейности и селско стопанство. Голяма част от тези сектори се оказва силно засегната по време на пандемията.

Новите технологии се явяват един от основните пунктове за стимулиране на икономическия растеж след COVID-19 пандемията. Чрез бързия пренос на данни, осигурен от 5G мрежите, ще бъде увеличена производителността в селското стопанство и индустрията, ще се поставят основите на „интелигентните градове“ и ще се извърши преход към „зелена“ енергетика. Преобръщащите световния ред нововъведения никога не са

²⁴⁹ Обединеното кралство беше първата държава от Организацията за икономическо сътрудничество и развитие, наложила ограничения, свързани с износа на лекарства, необходими за лечение на коронавируса.

²⁵⁰ Провинция Хубей е пионер в китайското сътрудничество със САЩ, тъй като има договор за сътрудничество с щата Охайо от 1979 г. Общият обем на търговия между провинция Хубей и САЩ надхвърля 7 млрд. щ. д. В гр. Ухан са разположени 5973 предприятия, създадени чрез ПЧИ на обща стойност 22,45 млрд. щ. д. В града са инвестирали 84 компании, попадащи в класацията на Fortune Global 500, сред които са Walmart, Shell, General Electric, General Motors, HSBC, Pepsi и IBM.

Източник: <https://www.china-briefing.com/news/china-regional-spotlight-wuhan-hubei-province/>

внедрявани едновременно във всички страни. От успеха в това начинание зависи икономическият възход на определена страна или на даден географски регион. Именно нововъведение като Интернет засили глобализацията в търговията и комуникациите, а чрез научното си преимущество САЩ затвърди световното си политическото си господство след 1989 г.

Подобно на САЩ, Китай свързва глобалното си лидерство с развитието на 5G мрежите, обединяващи Азия и Европа както чрез плана „Един пояс, един път“, така и чрез съпътстващия го „Цифров път на коприната“, целящ водещо китайско участие при изграждането на цифрова инфраструктура в Евразия²⁵¹.

САЩ и Китай се стремят към създаване на национални компании-лидери в технологичната сфера (все повече разглеждана като част от националната сигурност), запазване на сравнителните предимства и ограничаване на външната конкуренция. Това поставя началото на *технически протекционизъм*, който чрез използването на меркантилистки практики като различни видове регулации, патентни и административни изисквания поставя чуждите компании в неравностойно положение. По време на пандемията от COVID-19 технологичната конкуренция се засили още повече и поради факта, че цифровата търговия не само не беше засегната от кризата, но и разшири своите обеми за сметка на традиционната индустрия.

Друга причина за възхода на протекционизма е състоянието на пазара на труда в САЩ и Китай през последното десетилетие. Бързият възход на Китай, предизвикан от предимно американските инвестиции в страната, доведе до неவிжданo увеличаване на средната класа и намаляване на традиционно високите нива на бедност²⁵². Износът на свободен финансов ресурс и стремежът към ниски производствени разходи имаха обратен ефект в САЩ: бюджетен дефицит, големи търговски дисбаланси и растяща безработица.

²⁵¹ Китайската икономическа инициатива „Един път, един пояс“ стартира през 2013 г. и цели стимулиране на износа на стоки от Източна Азия към Централна Азия, Близкия Изток и Европа. Това трябва да бъде постигнато чрез инвестиции в сухопътните и морските трасета. За тази цел Пекин е готов да инвестира колосални средства: 8 трилиона щ.д. за инфраструктура в 68 държави. „Цифровият път на коприната“ е част от тази стратегия и се фокусира в дейното участие на китайските високотехнологични компании при изграждането на цифрова инфраструктура в страните от Евразия, което трябва да подобри достъпа до високоскоростен интернет и да намали бариерите пред международната електронна търговия.

²⁵² В края на 2020 г. председателят на КНР Си Дзинпин обяви, че страната се е избивила от крайната бедност, като за осем години близо 100 милиона души от 128 хиляди села в 832 окръга на страната са подобрили живота си. Успех, който според Си Дзинпин е „невиждан в историята на човечеството“.

Вече обърнахме внимание, че това са фактори, способстващи за увеличаване на протекционистките настроения сред населението, наблюдавани още през 80-те години на 20 век. Към 2018 г. търговските взаимоотношения с Китай са причина за закриването на 40 000 фабрики в САЩ, а 3,8 млн. работни места са закрити. В доклада на Фондация „Карнеги“ от 2020 г. „Външна политика за средната класа“²⁵³, който очертава приоритетите на новата администрация във Вашингтон, се обръща внимание, че „американската мощ се крие в средната класа“, като по време на глобалното лидерство през последните 30 години тя се е оказала в несигурно състояние.

По време на пандемията от COVID връзката между глобализация и запазване на работни места се засили още повече. Безработицата в САЩ и Китай достигна изключително високи нива през 2020 г. вследствие на първоначалния икономически шок: около 20% от населението в трудоспособна възраст и в двете страни загуби своята работа: 45,7 млн. души в Щатите и около 205 млн. души в КНР.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Пандемията от COVID-19 предизвика глобален икономически шок, който постави под въпрос съществуването на глобалния политически ред, както и на световните търговски вериги. Високата степен на обвързаност между отделните икономики показва слабата възможност на държавите да реагират при глобални кризи, застрашаващи здравето на тяхното население, и предизвика затваряне на големите постиндустриални икономики. Намираме се във фаза на преосмисляне на свързаността между страните и на отношението към Китай за „фабрика на света“, изградена на база ниски производствени разходи.

Подобно преосмисляне най-вероятно ще бъде извършено чрез средствата на протекционизма, тъй като е видно, че той вече е част от търговските стратегии на САЩ и Китай. Целта във вътрешен план е защита на работните места, а в международен – затвърждаване на преимуществата в технологичната сфера и автономно преминаване към дигитално развитие на икономиката, което да спомогне за преодоляване на последиците от пандемията.

Икономическият сблъсък между САЩ и Китай има амбивалентно проявление. От

²⁵³ https://carnegieendowment.org/files/USFP_FinalReport_final1.pdf

една страна, се стимулира развитието на научноизследователската дейност и изграждането на водещи компании в технологичния сектор, но от друга технологичният протекционизъм може да спомогне за регионализацията на световния пазар чрез неговото разделяне на високоразвити и нискоразвити зони – нещо, което се прояви и при изработването и разпространението на ваксините срещу COVID-19. Това ще доведе до тежки последици за развиващите се страни, обвързали своите икономики с външния приток на капитали и технологии, които те следва да отчитат в своите дългосрочни стратегии за икономическо и социално развитие.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Джъд, Т., Да мислиш двайсети век, ИК „Колибри“, 2018, (с.373-377)
2. Златинов, Д. (2018), Валидност на хипотезата за експортно ориентиран икономически растеж в България (стр. 211-226), Идва ли времето на нов протекционизъм?, Изд. „Св. Григорий Богослов“, София, ISBN 978-954-8590-53-2
3. Мадански, Ц., Мерки на търговската политика и митата, с които се облагат стоките с произход от САЩ при внос в България и в другите държави членки на Европейския съюз, сп. „Счетоводство, данъци и право“, 2021 г., кн. 02, (с.47-57)
4. Beaulieu, E., Yatawara, R., Wang, W., “Who supports free trade in Latin America?” *World Economy*, vol. 28, no. 7, pp. 941–958, 2005.
5. Caplanova, A., Orviska, M., Hudson, J., “Eastern European attitudes to integration with western Europe,” *Journal of Common Market Studies*, vol. 42, no. 2, pp. 271–288, 2004.
6. Carnegie Endowment for International Peace, MAKING U.S. FOREIGN POLICY WORK BETTER FOR THE MIDDLE CLASS, 2020.
https://carnegieendowment.org/files/USFP_FinalReport_final1.pdf
7. Daniels, J., Ruhr, M., “God and the global economy: religion and attitudes towards trade and immigration in the United States,” *Socio-Economic Review*, vol. 3, no. 3, pp. 467–489, 2005.
8. Hoekman, B., Shingal, A., Eknath, V., V. Ereshchenko, COVID-19, Public Procurement Regimes, and Trade Policy, Policy Research Working Paper 9511, World Bank Group, Development Economics, Global Indicators Group, January 2021
<https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/35026/COVID-19-Public-Procurement-Regimes-and-Trade-Policy.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

9. Manning, R., Techno-Nationalism vs. the Fourth Industrial Revolution, https://www.globalasia.org/v14no1/cover/techno-nationalism-vs-the-fourth-industrial-revolution_robert-a-manning
10. Mayda, A., Rodrik, D., “Why are some people (and countries) more protectionist than others?” *European Economic Review*, vol. 49, no. 6, pp. 1393–1430, 2005
11. Melgar, N., Milgram-Baleix, J., Rossi, M., "Explaining Protectionism Support: The Role of Economic Factors", *International Scholarly Research Notices*, vol. 2013, Article ID 954071, 14 pages, 2013.
12. Tasker, P., Trade wars - lessons from the 1980s. Stakes too high for either US or China to press the economic red button
<https://asia.nikkei.com/Opinion/Trade-wars-lessons-from-the-1980s2>

ЖИЛИЩНО КРЕДИТИРАНЕ В БЪЛГАРИЯ – ПЕРСПЕКТИВИ И ТЕНДЕНЦИИ

Николай Лазаров
кандидат докторант ВУЗФ - гр. София;
E-mail: nlazarov@vuzf.bg

Резюме

Предмет на доклада е анализ на факторите и обстоятелствата влияещи върху средата формираща траекторията и динамиката на жилищното кредитиране в страната. Задачите пред настоящия анализ са да определи предизвикателства, движещи сили и посоката на жилищното кредитиране в страната.

Ключови думи: жилищно кредитиране, фактори влияещи върху жилищното кредитиране

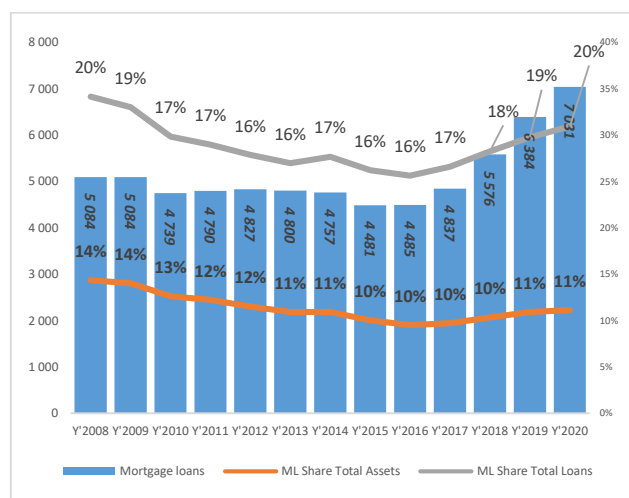
Увод

Жилищният кредит за повечето български граждани е най-крупната финансова инвестиция през техния живот. Жилищните кредити заемат 12% от БВП на страната към края на 2020 г. при средни нива в ЕС над 45%. Социалната страна на жилищното кредитиране е свързана с удовлетворяване на нуждата на клиентите да имат собствен дом. Подобна потребност може да формулираме като нужда от първа необходимост за голяма част от домакинствата в страната. Жилищното кредитиране е и една от значимите функции изпълнявани от банковата система в България, което прави анализа на жилищното кредитиране винаги актуална тема. Същественото социално значение на жилищното кредитиране, определя дълбоката и комплексна регулация на дейността със „Закон за кредитите за недвижими имоти на потребители“. Жилищното кредитиране е един от основните двигатели на пазара на недвижими имоти, строителството и множество свързаните индустрии заети с производство и търговия на стоки и услуги свързани с дома. Жилищното кредитиране функционира в добре развита „еко система“ от строителни фирми, инвеститори, банки, агенции за недвижими имоти, професионални обвързани и необвързани кредитни посредници, застрахователни компании, оценители, държавни институции и нотариуси.

Преглед на жилищното кредитиране в страната

Жилищното кредитиране към края на 2020 г. заема 12% дял от БВП на страната и е най-динамично развиващия се банков кредит. В резултат от пандемията и мерките наложени за овладяването и през 2020 г. икономиката бе силно засегната. БВБ на страната отбеляза над 4% намаление, свиването в икономическата активност се отчете в забавяна на ръста на кредитирането (табл. 1). Жилищното кредитиране запази най-добра динамика в сравнение с останалите видове кредит, с ръст в обемите за 2020 г. от 10.1% на фона на 3.7% ръст при потребителските кредити и 3.6% ръст при бизнес кредитите. Ограниченото потребление на домакинствата през 2020 г. се отрази в

Графика.1 Обем на жилищните кредити и дела им от активите и кредитите в банковата система (обемите в млн. евро), данни БНБ

банковата система като рекорден за последните седем години ръст на привлечените средства от граждани в размер на 8.7% и силно забавяне на ръстовете в потребителското кредитиране от 20.3% за 2019 г. на 3.7% за 2020 г.

Таблица 1. Обем и ръст на кредитите и депозитите в банковата система

Macro Data (€bn)	FY 13	FY 14	FY 15	FY 16	FY 17	FY 18	FY 19	FY 20
GDP	41.9	42.9	45.7	48.6	52.3	56.1	61.2	59.0
GDP growth (%)	0.3%	1.9%	4.0%	3.8%	3.5%	3.1%	3.7%	-5.0%
Mortgage loans growth (%)	-0.6%	-0.9%	-5.8%	0.1%	7.9%	15.3%	14.5%	10.1%
Consumer loans growth (%)	1.6%	-1.4%	-3.0%	-0.5%	5.5%	12.9%	20.3%	3.7%
Business loans growth (%)	1.4%	-6.7%	-4.0%	0.2%	1.1%	7.0%	8.4%	3.6%
Households Depos. Growth (%)	9.4%	4.5%	8.3%	6.3%	4.8%	7.9%	7.9%	8.7%
Total Loans (€bn)	29.9	28.4	27.7	27.8	28.7	31.1	33.9	35.5
Business	20.4	19.1	18.3	18.4	18.6	19.9	21.5	22.3
Households	9.5	9.4	9.4	9.5	10.1	11.3	12.4	13.2
Mortgage	4.8	4.8	4.5	4.5	4.8	5.6	6.4	7.0
Consumer	4.7	4.6	4.5	4.4	4.7	5.3	6.4	6.6
Total Deposits	31.8	32.6	35.4	37.9	40.1	43.2	47.0	51.5
Business	11.8	11.6	12.7	13.8	14.8	15.9	17.5	19.4
Households	20.1	21.0	22.7	24.1	25.3	27.3	29.5	32.0
Penetration Ratios	FY 13	FY 14	FY 15	FY 16	FY 17	FY 18	FY 19	FY 20
Total Loans	71%	66%	61%	57%	55%	56%	55%	60%
Business	49%	44%	40%	38%	35%	35%	35%	38%
Households	23%	22%	20%	20%	19%	20%	20%	22%
Mortgage	11%	11%	10%	9%	9%	10%	10%	12%
Consumer	11%	11%	10%	9%	9%	9%	10%	11%
Total Deposits	76%	76%	78%	78%	77%	77%	77%	87%
Business	28%	27%	28%	28%	28%	28%	29%	33%
Households	48%	49%	50%	50%	48%	49%	48%	54%

*източник БНБ

Жилищното кредитиране в началото на финансовата криза (2008-2010 г.) заема 20% дял в общия кредит отпуснат от банките на фирми и граждани. Постепенно през годините от 2009 до 2016 отстъпва своя дял до 16%, за периода 2018-2020 г. се възстановява и възвръща позициите от 20% дял в общия обмен на отпуснатите кредити.

Таблица 2. Жилищно кредитиране в ТОП 10 търговски банки в страната към 12/20

Dec-20	UCI	DSK	UBB	Postbank	FIB	RBB	CCB	Allianz	ProCredit	Municip	Total (BNB)
Total Assets (TA)	12 326	11 664	6 543	6 189	5 513	4 921	3 396	1 680	1 493	1 052	63 403
Total Loans (TL)	6 376	7 132	3 376	4 123	3 349	3 208	1 509	818	1 103	143	35 535
Business	5 045	3 064	1 891	2 313	2 307	1 756	1 005	415	1 044	85	22 302
Households	1 331	4 068	1 484	1 810	1 041	1 452	503	403	60	57	13 233
of which Mortgage	1 212	1 746	802	1 146	469	802	326	256	52	16	7 031
of which Consumer	86	2 723	663	694	568	634	245	130	7	41	6 587
Mortgage Loans share of TA	10%	15%	12%	19%	9%	16%	10%	15%	3%	2%	11%
Mortgage Loans share of TL	19%	24%	24%	28%	14%	25%	22%	31%	5%	12%	20%
Mortgage loans market share	17%	25%	11%	16%	7%	11%	5%	4%	1%	0%	100%
Performance Ratios											
ROA	0.98%	0.99%	0.87%	1.31%	0.37%	0.62%	0.32%	0.27%	1.25%	0.44%	0.69%
ROE	7.5%	6.3%	7.6%	9.9%	3.7%	6.0%	3.5%	3.4%	12.2%	7.9%	5.5%
Cost-income	46%	47%	58%	45%	61%	61%	62%	56%	54%	78%	57%

*източник БНБ обеми в млн. евро

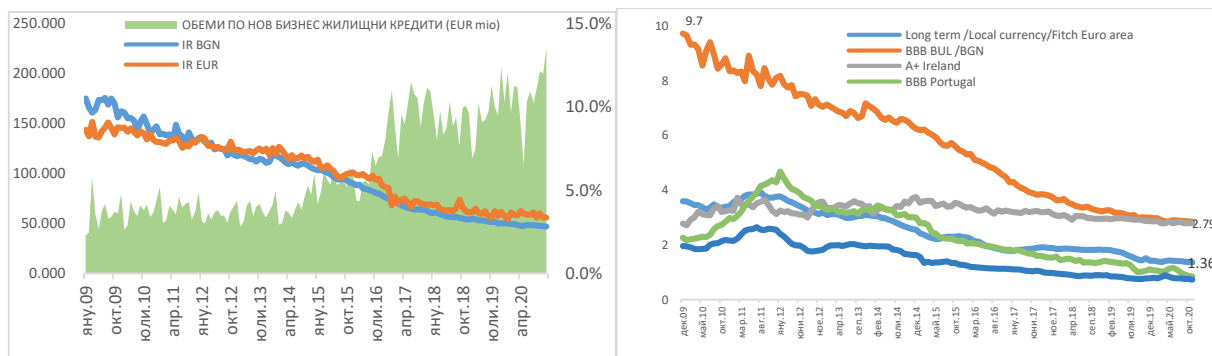
Към 12/20 17 банки в страната имат в балансите си кредити класифицирани като жилищни, 16 от тях демонстрират активна търговска политика в продуктовата категория. Към 12/20 86% от портфейла жилищни кредити е концентриран в банки част от международни групи. От банките в първа група (съгласно класификацията на БНБ), с най-голям дял на жилищните кредити в собствените и активи и кредитен портфейл е Пощенска банка съответно с 19% дял от активите на банката, при средно за банковата система 11% и 28% дял от общо кредитите при средно за системата 20%. Другите банки от ТОП 10 с ясно изразено жилищно кредитиране в счетоводните баланси са Алианц, Райфайзен Банк и ДСК. (Таблица 2). Стойностите на индекса на Херфиндал-Хиршман (ННІ) на база надзорните данни публикувани от БНБ към 12/2020 г. определят пазара на жилищни кредити в България като средно монополизиран със стойност -1 536 (индекс от 1500 до 2500 се определя като средно монополизиран пазар). За периода 2016-2020 г., (последните пет години), индекса ННІ се изменя от 1340 към 12/2016 до 1536 към декември 2020. Индексът „CR” (Concentration ratio) към 12/2020 г. е CR-3 58 и CR-4 70. Комисията за защита на конкуренцията през декември.19 приема доклад от „Секторен анализ на извършване на конкурентната среда на пазара на предоставяне на банкови услуги от страна на банките“ и определя среда в Банкирането на дребно като конкурента без да се правят допълнителни предписания свързани с ЖК.

Редица макро тенденции и ефекти, повлияват позитивно в/у ръста на жилищното кредитиране и въпреки негативното икономическо развитие през 2020 г., жилищното кредитиране бележи двуцифрен ръст, което можем да аргументираме с:

Исторически ниско ниво на лихвите по жилищните кредити и висока активност на Банките в жилищното кредитиране. В началото на 2009 г. (в разгара на финансовата криза) лихвените нива на жилищните кредити са над 9%, а ново-отпуснатите жилищни кредити са значително по-малко от пика им през 2007-Q3/2008 (графика 2). Банките са изключително консервативни при отпускането на нови жилищни кредити и изискванията към кредитоискателите са завишени. В резултат на ликвидната криза и конкуренцията за ресурс от гражданите, лихвените нива по депозитите достигат до 8%, което обуславя и високата цена по кредитите. Актуалната пазарна конюнктура през 2020 г. е много по различна. Лихвите по депозитите са малко над 0%, в резултат на свръх ликвидност част от Банките налагат такси за откриване на депозити или такси в/у лимити по разплащателните сметки на бизнеса и гражданите. При стагниращото потребление на гражданите и консервативната инвестиционна активност на бизнеса, банките трудно реализират ликвидността си чрез кредитиране. Несигурната икономическа обстановка и неясното възстановяване на трудовия пазар в резултат на мерките свързани с Covid-19, от своя страна принуждават банките да са много внимателни към кредитния риск, който поемат при отпускането на необезпечени кредити за населението и при разглеждане на бизнес проектите имащи нужда от финансиране. Жилищното кредитиране е от малкото банкови операции, при които има продължаващо активно търсене от страна на потребителите и същевременно обезпечени с актив с добра ликвидност, което го прави атрактивен инструмент за търговските банки. Ръста на жилищното кредитиране е подкрепено и от редица регулации на ниво ЕС, с които се въвеждат на по-стриктни изисквания за риск-мениджмънт и съсредоточаването на кредитната активност върху кредитирането на домакинствата, което в общия случай е предпочитано поради по-добрия потенциал за диверсифициране на активите и за избягване на евентуални проблем с формирането на големи експозиции. Видим е и ефекта от конвергенцията на националните финансова, икономическа, социална и регулаторна системи с европейските такива, което резултатира позитивно върху цената на жилищните кредити (графика 2). За Q3/20 г. лихвените проценти по жилищните кредити в лева, достигат предлаганите лихвени нива в Ирландия, при над четири пъти по-високи такива по нови ЖК в началото на 2009 г. Лихвените нива по нови ЖК в Ирландия, от друга страна са най-високите в ЕС. При позитивно икономическо развитие, повишаване на ефективността на банките в България и приемането на страната в

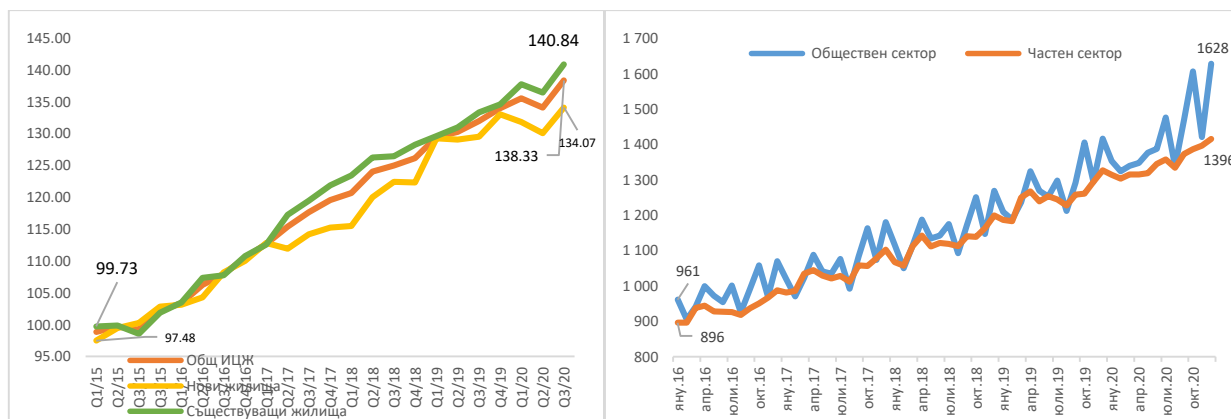
Еврозоната може да очакваме допълнително приближаване на лихвите по нови ЖК към средно европейските нива. Разликата м-у лихвени нива на ново отпусканите ЖК в ЕС и тези в България е в рамките на 130 – 140 бт. за Q3/2020 (графика 2).

Графика 2. Обеми по нов бизнес жилищни кредити и (EUR mio) и лихвени проценти по нов бизнес в BGN и EUR и лихвени проценти по жилищни кредити в ЕС* източник Eurostat и БНБ

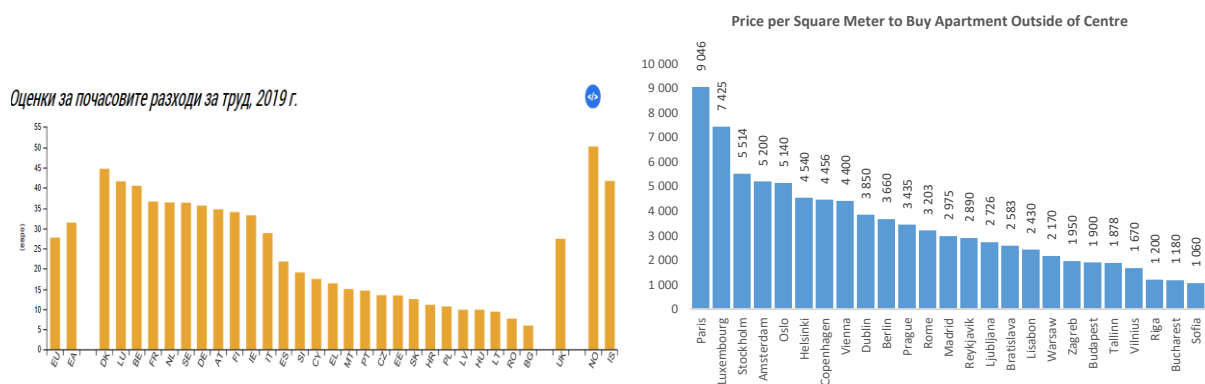
Ценовите нива на жилищата и средната работна заплата. Изчисляваният от началото на 2015 г. от НСИ индекс на цените на жилищата в страната отчита за последните 6 години ръст на цените на жилищата от 40% (графика 3) и през 2020 г., цените на жилищата в страната са се увеличили средно с 5%. Ръста на цените повлиява съществено търсенето на жилища както за основно ползване така и с инвестиционна цел. Тенденцията при цените на жилищата в България не се различава от европейската такава, ръста на ценовия индекс измерват от Евростат за периода 2015-2020 е 30%.

Графика 3. Индекс на цените на жилищата и средна брутна месечна заплата на наетите лица по трудов договор и служебно правоотношение. Данни от НСИ

Съществен фактор влияещ в/у търсенето на жилищни кредити и цените на жилищата са доходите на населението измерено през работна заплата, траекторията и динамиката на изменението и. За периода 2016-2020 г. ръста на брутните нива на работна заплата достига 55% при частния сектор и 69% при държавния (графика 3). Въпреки същественото увеличение нивата на заплащане в България са най-ниските в ЕС и изостават значително над четири пъти от средно европейските (графика 4). През 2019 г. средните почасови разходи за труд са 27,70 евро в ЕС-27, като стойностите се движат в обхвата между 6,00 евро (в България) и 44,70 евро (в Дания). През 2019 г. нетните годишни доходи на един среднестатистически несемеен работник без деца са 23 600 евро в ЕС-27, като стойностите се движат в обхвата между 6 000 евро (в България) и 42 600 евро (в Люксембург). През 2019 г. нетните годишни доходи на среднестатистическа двойка работещи с две деца са 50 500 евро в ЕС-27, като стойностите са между 12 100 евро (в България) и 94 600 евро (в Люксембург)“ (Eurostat). Най-ниските нива в ЕС на трудови възнаграждения в България обуславят и най-ниските средни цени на жилищна площ в ЕС (графика 4).

Графика 4. Оценки на почасови разходи за труд, 2019 г. и средна цена на кв. м. в EUR в европейските столици за 2020 г., жилища извън градски център

*източник Евростат

Качество на сградния фонд в страната. Информация за оценката на качеството на жилищния фонд в България, черпим от анализи на Световната Банка и Евростат.

През 2017 г. Световната банка, по поръчка на МРРБ, прави следните изводи при оценката на жилищния сектор в България:

- Значителни нива на незаети и пренаселени жилища. Въпреки че има повече от 900 000 жилища в повече от броя на домакинствата, повече от 40% от домакинствата живеят в пренаселени жилища;
- Липса на поддръжка на стария жилищен фонд;
- Потенциалният сеизмичен риск за "панелните" сгради;
- Липса на обществена помощ за бедните и маргинализираните общности;
- Недостъпни цени на жилищата; за 42% от едночленните домакинствата и 31% от живущите на пазарен наем с разходите по поддръжка на жилището са сериозно бреме.
- Липса на солиден пазар на отдаване на жилища под наем. По-малко от 5% от жилищния фонд на страната се предлага на пазара на жилища под наем.

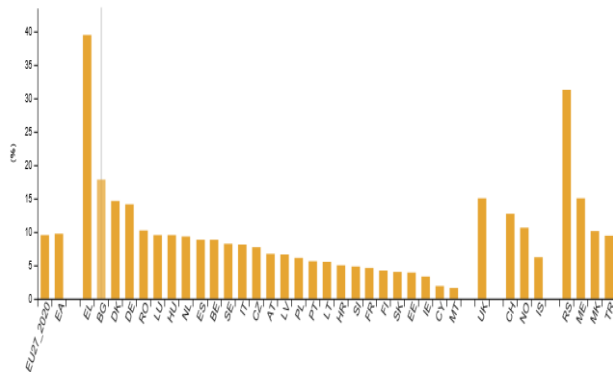
При анализ на оценката на жилищния сектор в България изготвена от Световната банка трябва да отбележим, че не се взимат под внимание няколко съществени фактора, които могат да променят изводите, а именно:

- Недекларираното отдаване под наем на жилища, което изкривява съществено процента на заетост в големите градове на страната. Сивата икономика вт.ч. и недекларираните доходи на населението, които по данни на МВФ достигат до 37.8% силно могат да повлияят на извода за достъпност на жилищата. Данните за сивата икономика ни нареждат на едно от водещите места в ЕС;
- Недекларирана миграция в страната, влияещо в/у населението в големите градове;
- Обратната миграция, на която бяхме свидетели и по време кризата свързана с covid-19. Съгласно изследване направено в сътрудничество с „Европейския съвет за външна политика (ЕСВП) - София“ и с финансовата подкрепа на „Фондация „Конрад Аденауер“ - София“ за периода март-септември 2020 г. в България са се завърнали 1 647 127 граждани. Подобна тенденция може да наблюдаваме и при увеличение на доходите в България и придвижването им към средно-европейските такива, това ще даде съществена предпоставка част от Българите работещи в чужбина (икономически емигранти) да се завърнат и променят видимо демографията в страната;

- Увеличаващ се брой на имигранти. По данни на НСИ, за периода 2019-2012 ръста на имигрантите е 171% (от 14 103 имигранти за 2012 на 37 929 за 2019) , което при подобряване на заплащането на труда в страната има потенциал да се увеличи чувствително. При целенасочена национална политика за ръст на доходите има предпоставки и може да се постигне висок ръст на имиграция от българските диаспори зад граница. Предоставяне на жилища за обитаване и закупуване на преференциални/субсидирани цени може да е един от силните мотиви за имиграция.

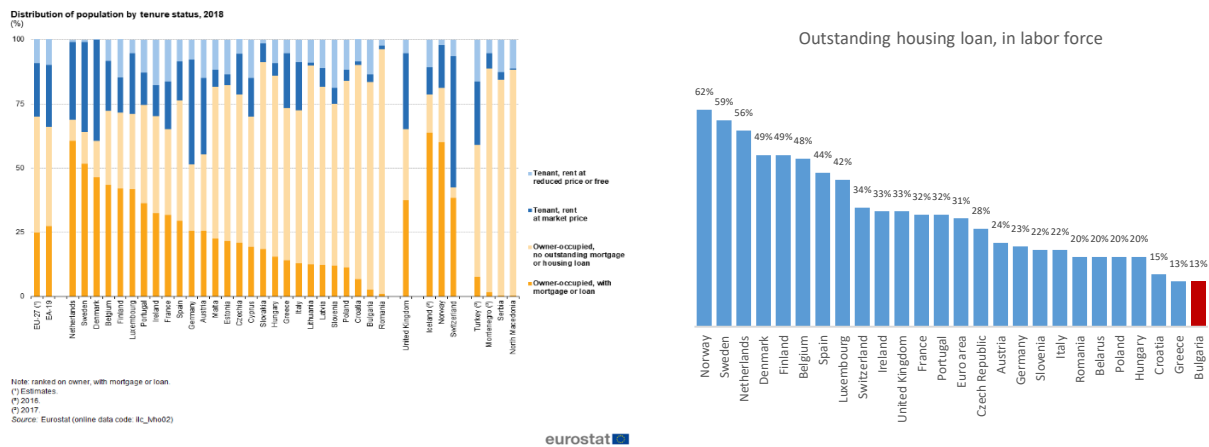
Анализ на Евростат за състоянието на жилищния сектор в Европейския съюз

Графика 6. Степен на прекомерни жилищни разходи: дял на населението живеещо в домакинства, които изразходват 40% или повече от разполагаемия си доход за жилища - 2018 г.

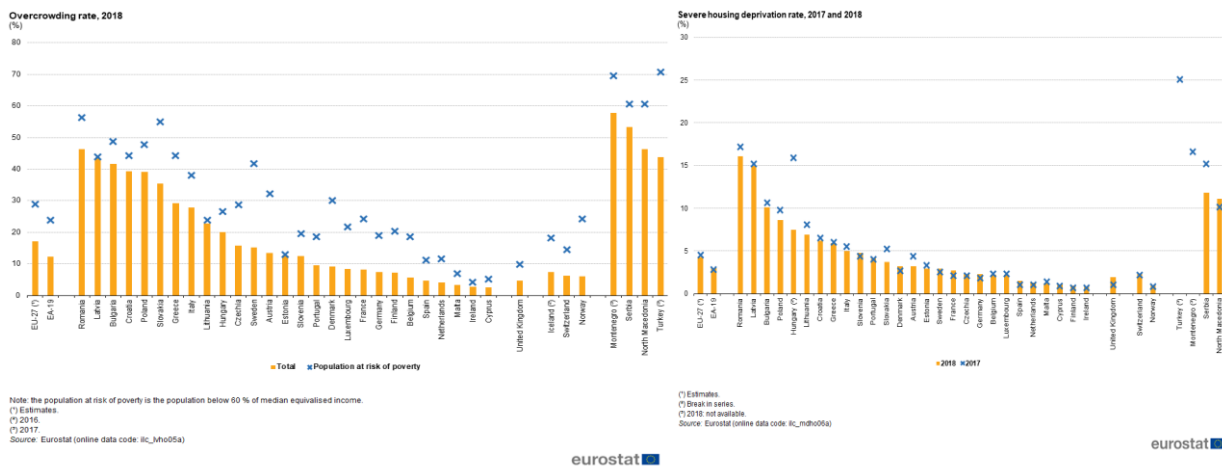
Средно за ЕС 9.6% от домакинствата изразходват 40% и повече от разполагаемия си доход за жилища. България е на второ място в ЕС с най-високи жилищни разходи с 17.9% дял на домакинствата с прекомерни жилищни разходи.

Графика 7. Статус на владеење на жилищата в ЕС за 2018 г. и дял на работоспособното население с жилищен кредит, The global fidex database, The World Bank Survey, 2017

България е над средното за ЕС ниво по притежания на собствени жилища, а заедно с Румъния е сред страните с най-нисък дял на обитавачи в жилище закупено с жилищен кредит, в пъти по-нисък дял от всички страни и от бившия източен блок, настоящи членове на ЕС. Изследване на Световната банка от 2017 г. (The global fidex database) показва, че едва 13% от населението в трудоспособна възраст в България има жилищен кредит, което е най-ниското ниво в ЕС.

Графика 8. Пренаселеност на жилищата в ЕС и дял на обитателите на жилища с изключително лоши условия

През 2018 г. 17,1 % от населението в ЕС-27 живее в пренаселени жилища. Румъния, Литва и България са страните с най-голям дял на обитаващите пренаселени жилища. Над 40% от домакинствата в България живеят в пренаселени жилища. През 2018 г. в ЕС-27 4,3 % от населението живее в жилища с изключително лоши условия. През 2018 г. в три държави — членки на ЕС, най-малко 1 на всеки 10 души от населението живеят в изключително лоши условия: в България този дял от населението е 10,1 %, по-високи дялове отчитат единствено Латвия (14,9 %) и Румъния (16,1)

Заклучение

Жилищното кредитиране в България тепърва ще увеличава обема водено основно от:

- Нуждата от по-съвременни, по големи и по-качествени жилища. Остарелия жилищен фонд и обновяването/подмяната му ще движат кривата на жилищно кредитиране нагоре;
- Имиграция и обратна миграция;
- Ръста на доходите на домакинствата и възможността да си позволят по-големи и качествени жилища;
- Подобряване на условията по жилищните кредити от Банките и конкуренцията в сегмента.

Силни предпоставки има за диференцирано движение на цените на имотите в следствие от разликите в качеството и търсенето- може да сме свидетели на още по-устойчиво увлечение на цените на имотите в определени сегменти и значително намаление при жилищата с лошо качество и/или в неактивни икономически райони на страна. Роля в тези процеси ще изиграе и значителния брой на необитавани жилища.

С увеличаване на процесите на конвергенция на България в Европейските структури, ще сме свидетели на приближаване на доходите и лихвените нива по жилищните кредит към средно европейските, което ще повлияе и върху търсенето

Ползвана литература:

1. ГОЛЯМОТО ЗАВРЪЩАНЕ, COVID-19 И ОБРАТНАТА МИГРАЦИЯ КЪМ БЪЛГАРИЯ, СОФИЯ, НОЕМВРИ, 2020. Изследването е направено в сътрудничество с „Европейския съвет за външна политика (ЕСВП) - София“ и с финансовата подкрепа на „Фондация „Конрад Аденауер“ - София“, Автор Огнян Георгиев, София, ноември, 2020
2. ДИРЕКТИВА 2014/17/ЕС НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА, от 4 февруари 2014 година, относно договорите за кредити за жилищни недвижими имоти за потребители и за изменение на директиви 2008/48/ЕО и 2013/36/ЕС и Регламент (ЕС) № 1093/2010
3. Оценка на жилищния сектор, Окончателен доклад, Изготвен за Министерство на регионалното развитие и благоустройството от Световната банка, юни 2017 г.

Други източници на информация

1. www.bnb.bg
2. <https://globalindex.worldbank.org/>
3. <https://ec.europa.eu/eurostat>

БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИЧЕСКА РЕАЛНОСТ СЛЕД ПАНДЕМИЯТА

Пламен Иванов
Доктор, ВУЗФ ЛАБ
p.ivanov@ebhforex.com

Резюме

Предизвикателства, проблеми, възможности. Разработка, която представя оригинален авторски преглед върху икономическата ситуация непосредствено след пандемията. Промяната в света, която засяга икономическия живот на: националните икономики, мултинационалните корпорации и индивидуалните предприемачи, работещи за себе си. Изследване на възможностите спрямо реалното измерение на последиците от ограничителните мерки. Държавната намеса чрез политики, действия и бездействия в изборна година и възможностите пред страната с ново управление. Насърчаване на силните страни в българската икономика и представяне на мерки за насърчаване и развитие на индивидуалното предприемачество като катализатор за възстановяване на икономически растеж.

Увод

Светът се промени. Светът какъвто го познавахме няма да функционира вече по същият начин. Икономическите показатели за развитие са толкова изкривени, че е трудно да се изчисли реалното изоставане на националните икономики. Трудно е да се изчислят всички щети нанесени от „изключването“ на цялото човечество от една пандемия. Случилото се не е стандартна криза породена от форсмажорни обстоятелства, макропоказатели или политики. При финансова криза например имаме ясна посока на снижаване на показателите, забавяне заради конкретна причина, цикличност или ясна социално-икономическа промяна, която коригира темповете на растеж. Вече имаме опит с кризи като 1997 година, както и 2008 година. Те имаха своите предшестващи сигнали и ясен, макар и неприятен път за възстановяване. През 2020 година ситуацията изведнъж се измени, по-скоро всичко спря. Не се забави, не се снижи, нито пък се влоши

макроикономическата картина на България, нямаше фалити или финансови спекулации, военен конфликт или криза за ресурси. Просто светът спря и България също. Реална причина за спирането на договорни отношения, стокообороти, или парични обороти, както и обмяна на информация изцяло нямаше въпреки ограниченията, но светът това сякаш спря и се затвори. Повече от страх, от неизвестното, и непознатото, отколкото от рационална невъзможност за изпълнение на дейностите си. Всички се изправихме пред нещо не така непознато всъщност. Пандемия е имало и преди, били са предмет на разглеждане за различни фантастични романи и филми, но хората не знаят как да реагират. В така създалата се обстановка капиталите последваха мисленето и страховете на хората. Не спря съвсем, парите никога не спират, но определено забавиха своите цикли и обороти. Вече повече от една цяла година. Промените могат да се изобразяват в: цифри и в загуби, и в задлъжнялост, но ефектът върху човешката психология не може да бъде изобразен. За да се изясни картината разглеждаме политики, икономики, отрасли и показатели. Това сме разглеждали винаги досега. Умеем да го изчислим, прогнозираме и анализираме. Изчисляваме данни спрямо предходните години, показват загуби за бюджетите спрямо прогнозните данни, но измененията в обществото, нагласите, притесненията ще носят лишения още много години напред. Това вече не можем да изчислим. Ефектът от затварянето и ограниченията, от мерките за запазване на човешки животи, използване на маски и физическата дистанция с липса на комуникация, огромната социална изолация, култура онлайн - не са измерими с цифри и статистика. Тогава защо да изчисляваме и изобразява цифром нещо неизобразимо. Опитват се да ни убедят в нещо, което просто се усеща. Загубите от настъпилата ситуация не следва да се измерват само в цифри, суми или проценти. Чисто човешките загуби са огромни и невъзвратими, това вече не можем да предотвратим. От една страна са огромният брой загубени човешки животи, които не могат да бъдат възстановени. Променени съдби, променените пътища на развитие на цели семейства, оставащата празнота и страх от бъдещето – това не се анализира и не се изчислява с пари. От другата страна са наложените лични ограничения в комуникация, култура, свобода и отношението към личната безопасност се превърнаха в ежедневие. В случай, че тази обстановка се задържи още, това може да доведе до изменения в поведението и нагласите на цяло едно поколение. От трета страна идват икономическите ротации, преориентации и задължителните нови начинания,

промяната в навиците и нагласите за бюджетиране. Икономическите цикли ще са вече различни, преди и след, дори на индивидуално ниво.

Изоляцията даде и нещо полезно и позабравено. Даде време на хората да са заедно въпреки, да осмислят своите приоритети, да преоткрият семейството, да пренастроят целите на ежедневието си. Може би по-религиозните търсят тази положителна страна в наказанието, което сполетя човечеството. Мислещите хора ще направят своята лична равностметка и адаптация. Личното представяне, личните финанси, предприемаческия дух, склонност към иновации, хъс за живот са все показатели, които вече можем да изчислим, представим и анализираме. Всеки сам за себе си. Обстановката и реалностите го налагат. Това е валидно за лидерите, които формират и националния подход за развитие, възможности, предизвикателства и разбира се, икономически растеж. Лидери от всички сфери на живот. В настоящата разработка нека представим тази национална и индивидуална картина като едно цяло. Авторският подход цели да разкрие предизвикателствата и да наблегне на възможностите, винаги да търсим начините за своя квантов скок и смела промяна в качеството ни на живот като общество.

ИЗЛОЖЕНИЕ

ИЗБОРИ

Изминалата година беше преди всичко странна. За някои трудна, за други изключително успешна, но при всички случаи странна. Във време на пандемия, справяне с неизвестното и постоянно променящи се мерки за защита на хората, годината изтече в пусти улици, празни заведения, празни зали на кина и театър, затворени търговски обекти. Изминалата 2020 година година приключи и ето че през 2021 година навлизаме ударно с политически обещания, все пак е изборна година за парламент и президент. Това се познава не толкова по датите в календара за изтеклия мандат на правителството, а по спортното раздаване на крупни суми от бюджета, за да се подсигури послушният чиновник, който по определение е политически назначен. Безропотното увеличение на бюджети на общини, вдигане на заплати в администрацията и държавният сектор, повишаване на заплатите на учители и преподаватели, заслуженото увеличение на заплати от медицинският сектор, провеждане на конкурси и финансиране на проекти с държавата като поръчител, (например

значимите разходи за отбранителна техника по време на световна пандемия, после използвани като опорна точка в предизборна програма) – все неща, които не са катализатор за спрялата икономика. По този начин нито се увеличава потреблението, нито се стимулират търговски обороти, не привличат нови външни инвестиции, не стимулират конкуренция, нито водят до дългосрочни международни отношения или нови пазари : тоест те са единствено политически разходи в края на мандата. Могат да се категоризират така и по простата причина, че това се повторя от предходното приключване на мандат на правителството. Няма нищо лошо в изпълнението на тези бюджетни разходи принципно, но не и според икономическата логика; не и заклеймено от изказвания на всички финансови министри от последните 15 години като вредно харчене; не беше сега момента за такива разходи. Държавната намеса като стимул за икономиката по време на пандемия се оказа като силно изправяне в конкурентно противопоставяне на държавна обществена служба срещу предприемаческа частна развойна дейност. С други думи пред работещите хора се поставя неравен избор на по-доброто заплащане в безбройната армия на администрацията срещу предприемачеството, иновацията и пазарните принципи за търговски и икономически просперитет. Нека не се подвеждаме и не подвеждаме другите в този избор. Репутацията и добрият имидж на чиновника изобщо не се е подобрил в пандемията, нито реалната ефективност и качеството на работа на държавните и общински структури. Това едва ли ще се промени и след нея. Лидерите на държавността обаче мислят друго. Справка – 30% повишение на възнагражденията и допълнителни годишни бонуси за 2019 и 2020 година на НАП, допуснали най-сериозното изтичане на данни и информация на обикновенни граждани. Като резултат от този случай една бюджетна структура глоби друга бюджетна структура със сума от държавният бюджет, т.е. ги премести от една сметка в друга и накрая им увеличи заплатите.

По време на пандемия правителството предприе редица мерки за спасяване и подпомагане на бизнеси изпаднали в затруднение. Мерките сериозно рекламирани и промотирани ежедневно от сутрешните телевизионни студиа директно от министри бяха една добра идея. Изпълнението на идеята обаче се сблъска с бюрокрацията на чиновническия апарат, оттам забавени плащания, отложени финансираня, невероятни документални изисквания и много малка реална полза за отбрани, единици. Силният ефект от тези мерки безспорно беше, че огромна част от сивият сектор в бранша на туризма, ресторанти, заведенията и

услугите се осветли. Това се оказва проблем не само за въпросният сив сектор, но и за нормално работещите структури. Изпълнението на мерките доведе до допълнителни проверки, оттам допълнителна бюрокрация, оттам забавяне на финансовите потоци, оттам неефективност на мерките. Отново омагьосаният кръг на българският чиновнически апарат доведе до реални фалити, въпреки предприетите мерки.

Да не забравяме, че не всички бизнеси претърпяха загуби в ограниченията. Редица отрасли процъфтяха и натрупаха изключителни печалби и продължаваща висока доходност. На първо място всички аптеки и фармацевтични подразделения. В началото на непознатата ситуация се получи презапасяване, увеличение на цени и маржове на печалби, не виждани досега огромни обороти. След тях идват веригите за хранителни стоки. Получи се презапасяване и покупка на стоки не само от първа необходимост, а и натрупване като за складови наличности по домовете. Хранителните вериги не пострадаха от ограниченията с въведените зелените коридори за пенсионери или разделението на работното време. Хипермаркетите се оказаха алтернатива за затворените ресторанти, големи хотели и единствено работещи в затворените молове. На практика се получи, че нямат конкуренти като храненето навън, или нещо на крак. Средната стойност на покупки порастна. Всички бяхме затворници в собствените си домове и можем да си позволим различни и повече на брой стоки. Скоро всичко ще се промени, но едва ли би се върнало към предишното си състояние. В очакване сме на новото пренараждане в потребителската кошница и начина на хранене на хората.

Огромни ръстове се отбелязаха в онлайн търговията. Когато е невъзможно да отидеш до верига за електроника или да купиш подаръци – онлайн услуга си е алтернатива, която да запази все някаква нормалност в потреблението ни. Особено видим беше бума в куриерските услуги. Гледките на опашки пред офисите им по празниците се приемат за съвсем нормално нещо. Хората изпращаха и получаваха всичко при чинно спазване на дистанция в дългите редици пред куриерските служби. Като последица на изброеното онлайн услугата за трансфер на средства (пеймънт провайдъри) отчитат двуцифрен ръст от такси за 2020 година в глобален мащаб.

Стандартно висока остана оценката на ИТ сектора. В пандемията тяхната стойност и качества са все по високо ценени. Всеки бизнес, компания, стока, услуга, продукт се налага

да има онлайн присъствие. Премина се на разработване на нови страници, допълнителни ангажиращи подстраници, онлайн позициониране и онлайн реклами, приложения за мобилни устройства, сделки през преносими устройства базирани онлайн и така нататък, и така нататък. В тези дни ако не присъстваш в интернет, то значи не съществуаш. Българският ИТ сектор и досега беше на виско ниво, но сега вече качеството, ефективността, скоростта на изпълнение на проект започнаха да се ценят от всеки и да се плащат от всеки, който досега е съществувал с малко или без тях.

Тези примери дотук са единствено за да посочат, че не цялата икономика е спряла, не всички плащания са ограничени. Държавният бюджет е с намалени, но не и спрени приходи от данъци, такси и осигуровки. Обемите на плащанията и задълженията към бюджета се запазват. Темповете на събираемост и пълненето на държавната хазна е все още жив и постоянен процес. Разбира се с намалени темпове по места и сектори, с компромиси в срокове и при желание за мораториум на плащания по определени задължения – но функциониращ. Начини за запазване на статукво и парични обороти между частният и държавният сектор се намират, обаче са много далеч спрямо темповете на харчене и раздаване на събраните резерви и излишъци от бюджета. Раздаването на огромни суми във всички посоки без стратегия, приоритет, концепция или бъдещи ползи е неразбираемо. Избори идват. Българската 2021 година е година на избори. Колко мечти и надежди има в тези избори. Ето, че обещанията заваляха, а есента пристигат нови. Програмите на различните политически сили предвещават едно прекрасно бъдеще или с други думи – които да бъде избран на България ѝ предстои невероятно, приказно бъдеще, ако четете само програмите. Факт е, че държавата и нейният огромен апарат следва да се намеси в по-бързото и ефективно преодоляване на трудности породени от криза или забавяне на икономическите процеси. Дали това ще се случи? С 99% сигурност НЕ. Ще се започне с месеци предизборна кампания, преливане от партийна към президентска. Ще последват преговори за установяване на правителство, което ще подмени по удобно нему начин чиновническите механизми за реалното упражняване на власт и парични потоци. След което ще настъпи форма на ревизия, за да се покаже колко лошо е било предишното управление. Оттам идват месеци на адаптация и нови кадри на нови постове. Дори ненамесата в икономическият живот и предприемаческото мислене ще е по-добре

отколкото нови опити и грешки на некомпетентни и неквалифицирани политически амбиции. Дали за времето на възстановяване да не си изберем ненамеса.

Нека представим реалните възможности и какво самите ние, като общество или единици можем да поставим и е необходимо да изискваме да функционира:

ЛЕВ КЪМ ЕВРО

В един по мащабен прочит и една макроикономическа гледна точка пред България предстои коренна промяна: подготовката за преминаване към евро в разглеждания период. Въпреки че, този процес няма да промени нито цените на стоки и услуги, нито доходите на домакинствата, нито покупателната ни възможност налице са огромни притеснения и страхове. Липсата на финансова култура води тези страхове и неразбирания. Процесът по преминаване ще е плавен, с много буфери и мерки съпътстващи този преход. Случва се през създаването на **Координационен съвет**, който ще се ръководи от министъра на финансите, а съпредседател ще бъде управителят на Българска народна банка (БНБ). В съвета влизат и заместник-министри, председателят на ДАНС, както и член на политическия кабинет на министър-председателя. Като консултанти ще се ползват експерти от Българска Народна Банка и Комисия за Финансов Надзор. Наблюдатели по процеса са европейски регулатори в това число и Европейска Централна Банка. Към този съвет ще се създават работни групи за различни отрасли, за да спомагат за плавното преминаване и навлизането във всички финансови сфери. Тоест много хора и институции ангажирани всичко да бъде прогнозируемо и очаквано. Едно от основните качества на този преход е увеличената сигурност на българската банкова система. Тя ще бъде под европейски надзор, ще съблюдава европейски изисквания за устойчивост и самият паричен масив на България, ще е на страна от по-голямата група на европейското финансово семейство. От това следва по голяма надеждност в регулаторната система, което е плюс в привличането на чуждестранни инвестиции. Вторично води до раздвижване на капиталовите пазари и пазарите на недвижимости, крупни сделки и международни партньорства. Всички промени за хората са в посока сигурност, предвидимост, устойчивост и стабилност. Голямото предимство пред индивидуалният предприемач или обикновен инвеститор в търсене на допълнителна доходност, ще бъдат отворените нови възможности за търговия, внос и износ, капилови вложения, финансови инструменти за търговия без необходимост от превалутиране и при

силна европейска регулация. Навлизането на еврото като официална валутна единица и изчезването на лева като такава би следвало да се разглежда единствено като възможност, без място за страхове и без място за спекулативни внушения.

ЕЛЕКТРОННО ПРАВИТЕЛСТВО

Обширно понятие, а преди всичко това са електронните услуги от държавна и общинска администрация, за по удобно наречено: електронно правителство. Проект погълнал милиони без реален резултат. Всички сме наясно, че въвеждането на електронни услуги ще намали бюрократичната тежест с поне една трета. Това ще прекрати обаче службогонството на послушните политически назначения в администрацията, което е основната причина реформа да не се състои. С развитието на електронното правителство или електронните услуги ще се прекрати и порочната практика за дублиране на дейности на различни дирекции и агенции. С разработването и ефективното използване ще се намалят бюджетни разходи, ще се стимулира ИТ технология и постоянното използване на смарт устройства и смарт технологии в ежедневието на юридическите лица. Електронната документация дава лесна проследимост при движението на процесите и документите. Дава ясна предвидимост за срокове, оттам за бюджетиране и планиране на бизнес проекти и инвестиционни проекти. На фона на факта, че българската ИТ индустрия е на изключително високо ниво, интернет връзката и интернет разпространението е сред най-бързите в света, аутсорс центрове са изградени у нас от половината световни гиганти в индустрията, но бюрократични електронни услуги няма. Не можем да се справим със собствената си административна нужда от онлайн комуникация. Необходимостта от промяна и адаптация е повече от ясна и дотук генерира единствено разходи, а не решения. В пандемията се видя, че при желание от парламентарно представени партии, решения се интегрират доста бързо: справка министерство на околната среда с наблюденията върху язовирите и електронната рецепта в аптека. Тоест може, но решението не е икономическо смислено и практическо, а чисто политическо. Интересно е, че всички кандидати за власт го посочват като проект за изпълнение в следващите пет години. Ето това е едно истинско предизвикателство пред България.

ПОДЧЕРТАВАНЕ НА СИЛНИТЕ СТРАНИ НА БЪЛГАРИЯ

До излизането от затрудненото положение трябва да ни изведат печеливши индустрии и характерно силни за България отрасли. През последното десетилетие сме описвани като страна на услуги и аутсорс специалисти. Дали по-случайност или по закономерност най-силните ни икономически отрасли с голям дял във вътрешният ни брутен продукт са: туризъм, ресторанти и заведенията, и ИТ сектора, като в последния включвам огромен брой кол центрове и обслужващи експерти към големите хегемони от ИТ индустрията. Вече митът за евтина работна ръка отминава, но не и качеството на изпълнение в комплект с ефективни и висококвалифицирани кадри. През следващите две години всички близки и атрактивни туристически дестинации започват от равен старт, практически от нулата. Пандемията е засегнала популярните дестинации и започва надпреварата за привличане на първите туристи: ваксинирани, преболедували или нехаещи за пандемията пътешественици. Удачният момент е държавата, в лицето на регулиращи агенции, в координация с браншовите организации да предложи висококачествена и добре организирана услуга за всички почиващи, пътуващи или преминаващи туристи. Това трябва да се пренесе както в летният, така и в зимният туристически сезони за всеки един сезон след тези. Туристическата услуга на национално ниво трябва да отговаря на принципа „цена-качество“ еднакво по цялата територия на страната, което да е и в съответствие с природните дадености, които можем да предложим в изобилие. Необходима е сериозна намеса в сектора, поради факта, че пазарът със своите пазарни механизми не успява да преодолее проблемите си, разграниченията си, и сме свидетели на всякакви примери от типа на шезлонг и чадър за 2 лева, но с интернет достъп за 20 лева, сянка на плажа за 1,50 лв и чаша кафе за 10 евро. Държавата е необходимо да се намеси с цялата си сила и строгост като регулатор заради огромният сив сектор в туристическия бранш, както в строителният напън в този отрасъл. Много чужди медии обърнаха внимание за пропуските в закона и мерките на проверяващите органи, за да може даден обект да се пусне в експлоатация в срок и предназначение по желание на инвеститора, или пък за неспазването на елементарни норми и правила, което пък превърна черноморското ни крайбрежие в алкохолна дестинация на западна Европа. Туризмът е една от най-силните страни на България, бързооборотна услуга е, и качествените ефикасни мерки ще дадат отражение директно в следващият годишен национален бюджет. Тук изобщо не става дума за рекламиране на

страната ни с туризма, аутсорсинга или изграждането на обслужващи звена за автомобилната или друга индустрия. Предизвикателството е в изграждането на регулиращ апарат за тези силни качества в национален мащаб. Само при спазването на ясни правила и невъзможността за попадане извън нормалните практики ще се даде възможност на природните ни и национални богатства да реализират и капиталови такива.

„СПЯЩИ“ ДЕПОЗИТИ

Друго належащо и изключително сериозно предизвикателство, което не стои на дневен ред в последните повече от десет години, са огромните масиви от пари на депозит, или „спящи пари“. Те по данни на БНБ за 2020 година са над 90 млрд. лева в депозити на физически и юридически лица²⁵⁴. Тази цифра е сериозна на фона на годишният БВП на страната, както и движението на тези пари е минимално към никакво за последните 5 години. Ето в това се състои предизвикателството: насърчаването на развоината и инвеститорската дейност, за да може поне някаква част от тези „заспали пари“ да се явят катализатор за икономическия цикъл, повишена покупателна възможност и нови проектни иновации, както и съфинансиране. Събуждането може да се получи през: конкретни политики, разработване на публично частни партньорства, с данъчни политики при насърчаване, копиране на добри европейски практики. Лесно може да се получи с увеличена роля и добри бюджети в Българска Банка за Развитие (ББР) и Фонд на фондовете, които чрез своите анализи и апарати да предлагат възможности за инвестиции и висока доходност за частни капитали и проектни иновации. Тези капитали могат да се окажат двигателя за изследователски дейности, различни стокообороти, в това число внос и износ на стоки и услуги от ЕС или съседни страни, магнит за мултинационални центрове и инвестиции директно в българската икономика. Тези средства също могат да послужат за основа за стартиране на реално функциониращ капиталов пазар. Тази препратка ни насочва към ново предизвикателство, което е пред „държавната“ фондова борса. Със свои политики и решения БФБ се опитва раздвижване на настоящите борсово представени фондове, въвежда нови играчи и инструменти, както и улесняване входа за индивидуални инвеститори. Мерките са много далеч от успешни и ефективни, макар и че желанието е налице. След

²⁵⁴ Статистика на Българска Народна Банка. Онлайн ресурс. Посетен последно март 2021 год. Интернет. <https://www.bnb.bg/Statistics/index.htm>

фиаското с приватизационните бондове на изоставени и загубени в годините предприятия и дивиденди; след малкият брой ликвидни инструменти и ниските обороти на търговия, Българска Фондова Борса към днешна дата не е атрактивно място за инвестиции. Навлизането на чужди инвеститори, институционалните участници, увеличеният брой международни фондове предлагани от банковите институции, лесният онлайн достъп до различни начини и платформи за търговия са конкурентните решения пред БФБ. Търговията с финансови инструменти вече не е за избрани. Следователно мерките там могат да бъдат в данъчни облекчения, приоритетни насърчения с ценови предимства, или намалени документални изисквания, приоритет на сделките с български инвестиционни посредници, намаляване на бюрократичната тежест – все мерки, които ще стимулират търговията тук, а не в Европа. Мерките могат да бъдат много бърз и мощен стимул за повишване на икономически растеж, за първично предлагане на нови компании, листване на допълнителни ценни книги, повишена популателна способност на самите борсово представени фирми. Печалбите от оборотите води до интерес в повишаване на финансовата култура на българина. Полезни и дълготрайни промени при справяне с това предизвикателство.

Като отделен стимул в същата категория бих посочил споменатото познание за инвестиционното дело и същност. Държавата в последните месеци подкрепи финансово висшето образование. Страхотен и закъснял жест с привкус на предизборна агитация. Има нужда от промяна и стимули за развитието на млади научни кадри. Това е видно при преглед на средната възраст на преподавателите в популярните висши училища. Лесният прием, лесното дипломиране, и неангажираността на студентите са вече стандарт във висшето образование. Проблемите във сектора далеч не са единствено финансови. За съжаление огромният брой университети и ненужни специалности все така „задръстват“ приток от качествени и експертни кадри към пазара на труда. Едно предизвикателно развитие като дисциплина, което със сигурност ще е актуално в областта на реалното и практическо приложение е: предприемачеството и инвестиции. Справянето с предизвикателството ще отговори на търсенето както на младите, така и на работодателите. Това не са просто думи хвърлени в изложение. Един бърз преглед в професионалната социална мрежа ЛинкедИн показва че всеки трети се посочва като предприемач, но едва ли и половината от тях имат някакъв теоретичен или практически опит и основа. Увеличеният брой желаещи за

записване на курсове и специализации във финансови предмети, международната приложимост на науката и липсата на тежест в професионалните кадри в сектора са индикаторите за успешна реализация. Във всяка сфера и за всяка мениджърска позиция е необходимо подготовката, знания и отношение към: иновативност, ефективност, ликвидност, апетит към риск, печалба и възвръщаемост. Висшето образование като цяло е предизвикателство за България и е необходима актуализация в подхода към студентите от кандидатстването до дипломиране. Трябва да бъде далеч по конкурентноспособно на фона на съседни държави, завърнали се млади учени от други университети, и в отговор на глада за кадри в бизнеса. Ако направим аналогия за подхода с теорията в инвестирането ще изглежда така: подходите при инвестирането са два *информационен* и *ликвиден*²⁵⁵. От една страна информацията за самата инвестиция, бизнес проект, план и реализация дават форма на решение. От друга страна какъв резултат и ликвидност се очаква от инвестицията дава вида на решение. Та този подход може да се приложи към висшето образование: каква информация получават в своето образование, какъв план, дисциплини и приложение дават форма на решението за кандидат студентите и от другата страна как ще се реализира това познание, какво ще донесе на завършилия и каква реализация дава вида на решението. За да се изпълнят ефективно търсенията на всички заинтересовани (университет, студенти и бизнес) следва да се изследват тези подходи задълбочено и практически.

РАЗЛИЧЕН ПОДХОД КЪМ ЗАСТРАХОВАНЕТО

В същата финансова тема попада предизвикателната смяна на подхода към застраховането. То стои пред пазара и потребителите на застрахователни продукти. Обстановката и рисковата среда не е променена. С други думи няма нови или повече рискове за имуществото или автомобилите спрямо предходни години. Застраховането се променя вече към инструмент или продукт, отколкото досега се считаше за услуга. Застрахователните компании увеличават продуктите, с които да достигнат до повече потребители – пътна помощ, активна сигурност, обслужване на територията на различни страни, помощ с хеликоптер при инциденти, инвестиционно-застрахователни продукти и много други. По този начин спектърът става изключително разширен и освен задължителните застрахователни полици вече са налице наистина добри попадения за

²⁵⁵ Петранов, С. „Инвестиции“ 2010 год. Издателство „Класика и стил“, стр. 51

вашата сигурност, обезпечение при щета, а защо не и за инвестиция в бъдещето. Следователно се разширяват възможностите за допълнителна доходност на предлагащите застрахователни продукти и за търсещите кариера в застрахователното дело. Вече като отделна наука и с няколко дисциплини като подразделения, застраховането се обособява като отделен финансов отрасъл. Тук добавяме актюерската специфика, животозастраховането, задължително и допълнителното здравно осигуряване, медицинско осигуряване, законовата съобразност на различните продукти спрямо регулациите и други тесни специалности. Така изброени мащабите и капитало-оборотите не са за подценяване. Бизнеът е изцяло стриктно регулиран, до голяма степен автоматизиран и пренесен онлайн. Дистрибуторската мрежа от брокери и официални представителства е огромна и достъпът на клиентите е улеснен с тях и също с онлайн приложения. Цените на продуктите могат лесно да бъдат съпоставени и изборът зависи повече от симпатии, отстъпки, лоялност към марката или моментен избор на застрахования. Остава потребителят да промени отношението си към застраховането като към вид инвестиция в своята сигурност, имущество или бъдеще. Нека не се посоченото не се чете: „както е в другите държави“. Нека ние, самите потребители, го направим работещо и ефективно спрямо българските нужди и българските реалности. Застраховането може да се окаже трасъл с голям ефект върху живота на отделният човек, и с голям ефект върху националната осигурителна и инвестиционна картина. Разбира се, необходимостта от повече знания и ефикасност е наложителна. Потребителят започва да се ориентира по качеството, знанията и репутацията на компаниите²⁵⁶, това в особено силна степен важи за застрахователните компании.

ИНДИВИДУАЛНОТО НИ УСПИВАНЕ

Разликите в отношението към застраховането, разликите в подхода към образованието, проблемите във висшето образование са предизвикателства към микроикономическата картина на страната. Важно е да обърнем внимание на психологията и предизвикателствата на самите участници на пазарите, самите нас. Дали заради безкрайният преход, дали заради постоянните политически катаклизми, дали заради неясното развитие на държавата в икономическо и социално отношение, дали заради

²⁵⁶ Иванов, Пл. “Triad:Reputation-Intellectual property-Staff“; Технологии и сигурност, Варна 2015 г. стр.144

липсите на алтернативи за реализация или заради какви лли не други причини – цялото ни общество се отдало на едно оцеляване, само и единствено. Получило се е едно успиване, липса на инициативност, намалена креативност, и поставяне на лични бариери сами на себе си. В период на пандемия и мерки за ограничаване на движението и социални контакти това се усети по-силно и резултатите ще намаляват във всички сектори. Това успокояване и затваряне се превръща в успиване и ще дава отражение дори след десет години, когато инерцията на икономическия възход преди пандемията вече е отслабнал, а нов импулс за такъв в обществото не се създава засега. Лесно е да се прехвърля отговорността и обвинява държавата, университетите, липса на подготовка, липса на оборудвани кампуси и лаборатории, липса на материално обезпечение, и или други оправдания. Обаче в България се наблюдава и нехайство, липса на отношение, нежелание за подготовка, и неадекватни изисквания от самите студенти или при кандидатстване за първо работно място, липса на професионализъм, недостиг на фирмена култура и лоялност. Има индикации за успиване в средната работеща класа, която оцелява от заплата до заплата. Има следи от успиване в менажирането на приоритети, създаване и преследване на цели в борбата за съвършенство ден за ден, липса на ентузиазъм и търпение за дългосрочна стратегия. Извън София доста често явление е оцеляването месец за месец. Не е до липса на възможности, определено е до приспаното желание за развитие у хората. Причините са много, а изход трябва да търси всеки за себе си. Разбира се, адаптацията води до страхове и в загуба на интерес, в целепологането за успех: материален и морален. По-удобно е да се прехвърли вината за застои на друг: конкурент, клиент, правителство и държава, отколкото да бъдеш личен пример и да потърсиш частното. По-лесно е да определиш виновник за обстоятелства, среда или локация. Неадекватността и неангажираността на голямата част от младите е отражение на оцеляването в годините на преход, в negliжиране на морални ценности в търсене на усъвършенстване, в прехвърляне на вина на цялото ни общество като към едно цяло. Състоянието на оцеляване и търсене на вина у другия, липса на социална справедливост, подправено с умерено количество завист продължава последните двадесет години, а отзвукът тепърва предстои. Пандемията засили тази национална черта на успиване, но с приключването ѝ може да дадем възможност на нови лидери и нови предприемачи, които да събудят и да доведат до промяна и до съвсем нова категория предизвикателства.

СБЛЪСЪКЪТ РАБОТА ВКЪЩИ ИЛИ ОФИС

Същите тези последни двадесет години измениха икономическата обстановка на отделните хора. Фокусирам върху икономическата, а не здравословната, психологическа или политическата обстановка. След като успиването можем да си позволим да разглеждаме като предизвикателство, то същото отношение трябва да има за добрите примери. Нека не подценяваме качествените, ефективни и търсеци хора в България. Добрите примери не са спорадични и все по-често се изявяват и извън територията на родината. Като положителен може да се оцени факта, че все повече хора между 20 и 50-годишна възраст имат по две специалности и по две работни места. Режим на работа от вкъщи улеснява дублирането, или прехвърлянето от една професия затворена заради ограниченията към друга по-доходна в момента, без да губиш първата. Реалностите го наложиха. Съчетаването на две професии не следва да се забранява. Не трябва да се гледа на него като на липса на лоялност или занемаряване на задълженията към едната от тях. Не води до утежняване на компанията административно и счетоводно, нито пък да се натоварва данъчно. Креативните и успяващите да съчетават специалности, знания и времето си следва да имат правото да упражняват и да бъдат възнаграждавани за труда си. Предизвикателството идва в полето на работодателя. Предизвикателство дори в лицето на държавата като работодател. Предизвикателството ръководителите в създалата се обстановка е съхраняването на качествени кадри, съхраняване на вътрешната информация, на достъпите си до чувствителни данни, или до ноу-хау или търговски и преговорни тайни. Налице е по свободен режим за комуникация между хората и по-труден контрол върху входящата и изходящата кореспонденция на служителите. Работата в режим „от вкъщи“ е риск, който се налага работодателите да поемат. Тук идва въпросът за личният морал на работещия и нивото на ангажираност към институцията, частна или държавна. Доколко психологията на служителите е податлива и устойчива, доколко са личните нагласи и цели за развитие в същата институция²⁵⁷. От институционална гледна точка: доколко е активна сигурността на структурата, доколко е защитена организацията и информацията му, доколко подлежи на съботажа. Доколко високопоставените и качествени служители са застрашени и с какво те

²⁵⁷ Петров, Ал. „Съвременната организация и активната корпоративна сигурност“. Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, София, 2008 г. стр.88

самите застрашават работодателите си, когато са извън обособените офис пространства. Отново се повтарям, но реалностите наложиха този риск, който следва да се поеме и отговори на поставените въпроси без категоричен отговор. С приключването на пандемията и навлизането в изследвания двугодишен период, много организации следва да ревизират своята рискова картина, да анализират евентуалните пробойни и да подготвят своята вътрешна сигурност за евентуално повторение на форсмажорни обстоятелства и адаптация в начина на работа. След преминаването към някаква нормалност, структури и институции ще предпочетат да запазят формата на работа от вкъщи. Съответно много от служителите също биха предпочели този формат да се запази. От една страна такъв режим спестява разходите за офис, консумативи, оборудване, режимни сметки и така нататък. От друга страна служителите спестяват време от пътуването до работното място, използват почивки и работно време както намери за добре и изпълняват задълженията си в предпочитан период от деня, облекло и уют. Неприложимо е за всички категории бизнес, но определено ще има висок процент желаещи за избор на начина за дистанционно изпълнение на задължения.

ПАРИТЕ, ПРОЕКТИТЕ, „ЗЕЛЕНАТА СДЕЛКА“

На последно място, но не и по важност и по мащабите си, бих искал да обърна внимание на предстоящите разпределения на нови европейски средства. Сумите са огромни, предизвикателствата по-скоро неясни, а корупцията основен фактор при усвояването им. Като символичен е фактът, че в България е една от оторизираните печатници на банкнотите евро, която ще отпечата точно тези средства за нови фондове. Предстои централната банка да преразпредели средства определени по икономически мерки за справяне с пандемията и възстановяване на европейските икономики. България има немалък дял в тези програми за възстановяване и политическите апетити и амбиции в тази посока са от година насам. Едно от предизвикателствата ще бъде колко от тези средства ще достигнат по предназначението си, до крайния резултат на проектите. Налице е планирането по усвояването им, но това правителство едно ще се подмени по волята на гласоподавателя, и второ досегашната история по усвояването на еврофондове не е от най-ефективните (справка: фонд земеделие, фонд „къща за гости“, автомобили за МВР и т.н. по справките на ОЛАФ). Друг елемент в настоящото европейското финансиране са преразпределенията на средства по все още не приключили програми. Заради пандемията

съществува практическа невъзможност за представяне, защита и усвояване по проекти кандидатствали или одобрени за финансиране, след което европейската комисия взе решение и предостави възможност държавите сами да преразпределят средствата от тези програми. Трети огромен предстоящ масив от капитали е т.нар. „зелена сделка на Европа“. Фондовете по зелените сделки на европейско ниво са в милиарди, а България е една от сериозно засегнатите страни по отношение на закриването на определени енергийни отрасли, добив и употреба на вредни за природата суровини и изостанала икономика по отношение на използването на възобновяеми ресурси. Предстои ни подмяна на голяма част от националната ни енергийна система, което освен свързано с националната сигурност и диверсификация на енергийни източници и доставчици, е предмет и на политика и мултинационални икономически интереси. Теми като втора атомна централа, газопроводи, затваряне на топло и водно централи, преминаване към иновативни източници, ще стават все по повтаряеми заглавия и залегнали в следващите предизборни програми на политическите партии не само в България. Започва поэтапното интегриране и на европейски регулации при инвестициите в енергийния сектор, като например идеята за задължителни квоти при покупко-продажба на деривати зелена енергия, ако търгувате с петрол или природен газ. В момента звучи като допълнителна бюрократична спънка, но в случай че се създават и разпределят милиарди в посока проекти и финансиране за опазване на околната среда, то със сигурност ще последват регулации с цел ограничаване на досегашният начин за бизнес с досегашните източници на енергия. Стъпки в тази посока предстоят в България със създаването и съблюдаването на регулации на свободния пазар за електроенергия. Поради малкият си брой участници, липса на квоти и ликвидност, пазара е слаболиквиден, нерентабилен и нежелан за новите играчи. Проблемите в сектора предстоят.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Заключението предпочитам да остане отворено. Теми като предизвикателства за три, пет или десет години напред или справянето с тях по един или друг начин, стоят пред страната и не могат да бъдат просто затворени и приключени в кратка тема. Всяка национална икономика се влияе от различни по сила и обем обстоятелства, вътрешни и външни влияния, подлежи на адаптация към всякакви промени с различен характер. Всеки преходен период,

допълнителни програми, европейски инициативи и важни нововъведения в мерките ще ни учат да се справяме все по ефективно с предизвикателствата. Ще ни учат да сме по критични към себе си като индивидуалности, към управлението на страната и националните ресурси, и към ефектите от резултатите ни. Дано само няма повече форсмажорни обстоятелства от никакъв тип.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Иванов, Пл. „Triad:Reputation-Intellectual property-Staff“; Технологии и сигурност, Варна 2015 г. стр.144
2. Петранов, С. „Инвестиции“ 2010 год. Издателство „Класика и стил“, стр. 51
3. Петров, Ал. „Съвременната организация и активната корпоративна сигурност“. Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, София, 2008 г. стр.88

АКТУАЛНИ КАМПАНИИ НА ЕВРОПЕЙСКАТА КОМИСИЯ, СВЪРЗАНИ С ДЕБАТА ЗА БЪДЕЩЕТО НА ЕВРОПА И КОНФЕРЕНЦИЯТА ЗА БЪДЕЩЕТО НА ЕВРОПА

Пламена Дионисова
Докторант, Великотърновски университет
„Св. Св. Кирил и Методий“
E-mail- pdionisova@gmail.com

Увод

Дискусията за бъдещето на ЕС и разногласията между държавите член--ки, свързани с миграционната криза, е особено належаща. Подобно обсъждане, както на европейско, така и на национално равнище, с по-задълбочен и детай-лен анализ, е много необходимо, защото най-често разговорите за бъдещето на Европа се свеждат до избор единствено между две възможности - за повече или за по-малко Европа. Въпросът за това как да продължи да работи и да се развива Съюзът, обаче е по-сложен, поради което бяха предложени различни сценарии, които се припокриват в много отношения и не са взаимноизключ-ващи се.

В Бялата книга на Европейската комисия (ЕК) в 29 страници са посочени 5 различни сценария за бъдещето на Европа. Това е документ на ЕК, който поставя въпроса за развитието на европейската интеграция на следващо ниво. ЕК очевидно се стреми да подобри връзката си с гражданите, защото с ясни и задълбочени мисли представя едни наистина реалистични сценарии като оставя отворена вратата за това кой точно ще се случи.

1. Актуални кампании на Европейската комисия, свър-зани с Дебата за бъдещето на Европа

Бяла книга за бъдещето на Европа

През март 2017 г., в навечерието на 60-годишнината на Договорите от Рим, Комисията публикува своята Бяла книга за бъдещето на Европа. В нея бяха очертани пет възможни сценария за бъдещето на ЕС с 27 държави членки.

Декларацията от Сибиу

На 9 май 2018 г., в Сибиу, Румъния, лидерите на ЕС-27 обсъдиха следващата стратегическа програма, определяща приоритетите и направляваща работата на Европейския съюз в периода 2019 - 2024 г. Лидерите приеха също така Декларацията от Сибиу, в която се подчертава единството между държавите членки малко преди изборите за Европейски парламент. Също така тази среща беляза кулминационната точка на процеса на размисъл относно бъдещето на Европа с подновен ангажимент за Съюз, постигащ резултати по въпросите, които са наистина от значение за неговите граждани.

Освен това ЕК публикува няколко документа за размисъл, съдържащи задълбочен преглед на конкретни въпроси, които също да послужат за дебата. Последният от тези документи за размисъл, който се отнася до устойчивото развитие, беше публикуван на 30 януари 2019 г. Също така в рамките на подготовката за Сибиу Комисията публикува свои собствени политически препоръки за стратегическата програма на ЕС, насочени към пет области: Европа, която закриля, конкурентоспособна Европа, справедлива Европа, устойчива Европа и Европа, която има влияние. По време на процеса на размисъл лидерите на ЕС се срещаха редовно, за да обсъдят актуални належащи въпроси, които вълнуват европейците.

Председателят на ЕК Урсула фон дер Лайен обяви провеждането на конференция за бъдещето на Европа, която ще позволи на европейците да дадат своето мнение за това как трябва да се управлява и какво трябва да постигне Съюзът. Тя ще започне през 2020 г. и ще продължи 2 години, събирайки хора от всички възрасти от целия ЕС, както и представители на гражданското общество, държавите членки и европейските институции.

Нови стимули за работни места, растеж и инвестиции

През 2019 г. станаха седем години подред, през които европейската икономика се намира в растеж, като се очаква тя да продължи да се разраства през 2020 г. и 2021 г. Пазарите на труда запазиха силното си представяне - заетостта достигна рекордно високо равнище, а безработицата спадна до 6,3 %, което е най-ниското равнище от началото на века.

Акцентът на ЕК върху икономическия растеж, създаването на работни места и инвестициите беше очевиден през цялата година и в целия му спектър от дейности, особено в рамките на европейския семестър, неговия годишен цикъл на координация на икономическата политика и наблюдение на публичните финанси.

ЕС използва в максимална степен бюджета си за стимулиране на инвестициите чрез иновационни програми като Плана за инвестиции за Европа. До октомври броят на малките и средните предприятия, които са се възползвали от плана след стартирането му, достигна почти 1 милион, а общият размер на мобилизираните инвестиции надхвърли 439,4 милиарда евро.

Свързан цифров единен пазар

2019 г. беше още една важна година за продължаването на цифровата трансформация на нашата икономика и на обществото ни, която вече носи ползи за потребителите и предприятията в ЕС и извън него. Това стана възможно благодарение на съгласувания подход на ЕС.

През май телефонните обаждания и текстовите съобщения между държавите членки поевтиняха с въвеждането на нови правила, определящи максималната им цена за стационарни и мобилни линии. Благодарение на финансирана от ЕС схема, чрез която градовете получават средства за покритие на инсталационните разходи, в цяла Европа бяха изградени нови точки за безплатен достъп до безжичен интернет.

Други постижения също допринесоха за поставяне на основите за цифровото бъдеще на Европа. Все по-разпространени са продуктите и услугите, използващи изкуствен интелект, и чрез нови насоки в тази област ЕС ще даде увереност на гражданите, че технологията няма да замени хората, а ще им помага.

Създаването на осем нови суперкомпютърни центъра подкрепи съществено амбицията на Европа да стане световен лидер в областта на изчисленията със суперкомпютри. Предприети бяха действия, с които да се разсеят опасенията във връзка със сигурността на ключовите комуникационни мрежи и на пренасяните по тях данни.

2. Петте варианта за бъдещето на Европа посочени в Бялата книга за бъдещето на Европа

Вариант 1 – Продължаваме нататък

Продължава се текущото развитие на Съюза в смисъла на 27 държави-членки и предприетите положителни реформи в политиките от последните години;

Преследва се обща визия за действия като смисъла на взимане на решения е чрез приемане на различията и избиране на колективни приоритети;

До 2025 г. фокус е заетостта, растежа и инвестиране в заздравяване на единния пазар, правейки го дигитален, с добра транспортна и енергийна инфраструктури;

Прогресивен напредък за обща валута и финансова стабилност са също на лице;

Борбата с тероризма е в съответствие с желанието на отделните страни да споделят опит и информация;

Външната политика се осъществява чрез един глас и продължава да е насочена към глобалните предизвикателства.

Вариант 2 – Само единен пазар

Европейският съюз (ЕС) се фокусира около пазара си поради факта, че съгласие за множество области като миграционна политика, сигурност и отбрана не може да се постигне;

Сътрудничеството по определени теми остава на ниво двустранно партньорство;

Единствено и само съществуването на пазара стои в основата на Съюза до 2025 г., което води до облекчаване движението на стоки и капитали, но поради необходимостта от допълнително договаряне между страните, останалите две свободи не са изцяло гарантирани;

Давайки гласък на намаляване регулациите на ниво ЕС се увеличават и дори засилват различията в области като социални, потребителски и екологични стандарти;

Постигането на общо съгласие става все по-трудно, което свежда развитието до двустранни отношения; това ограничава припознаването на професиите при движението на работниците както и затруднява получаването на еднакви услуги в различните страни;

Борбата на вътрешно ниво за постигане на обща позиция с международните партньори води до неефективно използване от възможностите на световната търговия;

Развитието на Съюза се връща отново към националните държави и тяхно е значението за съществуването на Съюза.

Вариант 3 – Който иска повече, прави повече

Подобно на първия вариант, но с разликата, че онези страни, които искат да постигнат повече, го правят чрез „коалиции на желаещите“;

В резултат от това се създават нови групи в Съюза, които имат за цел сближаване в определени области като право и бюджет, подобно на примера с Шенген и Еврозоната се

засилва интеграцията помежду им; останалите страни съществуват като част от по-голямото обединение и могат да се присъединят, ако желаят това;

Страните, които искат сътрудничество до 2025 г. ще имат хармонизиране на законодателството, облекчаване на условията и постигане на дълбоко сближаване, докато други ще са останат встрани от този процес;

Единството на 27-те е запазено като цяло, като по-задълбочено сътрудничество е възможно само за тези, които го искат;

Правата на гражданите и възможностите пред тях зависят от това дали живеят в държава, която е избрала да прави повече за тяхното обезпечаване;

Възниква разлика между прозрачността при едните и другите в процеса на вземане на решения;

Пропастта се намаля единствено при тези, които искат да се интегрират повече.

Вариант 4 – Правим по-малко, но по-ефективно

Сценарии, в които при консенсусно избрани области се създават по-бързи механизми за реагиране и действие, с фокус адекватно и своевременно вземане на решения, докато в други това се ограничава или изцяло преустановява;

В резултат, ЕС27 може много бързо да отговори на предизвикателства в посочените области като пряко прилага колективното решение (пример за това са конкуренцията и банковия надзор);

В подбора на новите приоритети ЕС търси да изпълни обещанията и да отговори на очакванията на своите граждани;

До 2025 г. това означава засилена работа в иновациите, търговията, сигурността, миграцията, управлението на границите и отбраната; изграждане на нови правила за задълбочаване на пазара, фокусиране върху постиженията в научноизследователската и развойна дейности, и не последно място инвестиране в нови европейски проекти за цифровизация и опазване на околната среда (намаляване на емисиите на въглероден диоксид в атмосферата);

Обратно на всичко това, ЕС спира да има действие там, където не може да гарантира цялостна изпълнимост като регионално развитие, обществено здраве, социална политика и заетост до колкото те не са обвързани с пазара;

Създава се по-ясна визия в областите, в които ЕС може повече и там, където нещата се оставят на регионално и национално ниво;

улесняват се гражданите в избистряне на връзката обещано-изпълнено и това кой за какво е отговорен;

За начало, обаче, е трудно да се предефинират областите с приоритет за ЕС и постигане на съгласие за това от всички.

Вариант 5 – Правим повече заедно

ЕС решава да прави повече във всички политики и сфери на действие;

Сценарии, в които всички са съгласни, че нито ЕС, нито страните по-отделно са достатъчно добре оборудвани, за да се справят с ежедневните пред-извикателства, за това решават да споделят власт и ресурси за постигане на общо решение;

В резултат, засилено сътрудничество е на лице с ясна представа каква е ползата от обща валута за всички и по-бързо вземане на решения;

В международната сцена ЕС действа като един и е представен с едно място в повечето организации;

В рамките на ЕС27 е на лице фокус и амбиция за цялостно изграждане на пазара и в области като енергетика, дигитализация и услуги;

В еврозоната и в страните, които искат да се присъединят към нея, е на лице много по-дълбока координация в политиките в социално и данъчно измерение;

Допълнителна финансова подкрепа се предоставя, за да се стимулира икономическото развитие и да се реагира по-добре на регионално, секторно и национално ниво;

На лице е един по-силен Съюз, в който гражданите получават навсякъде еднакви права и сигурност, но съществува и опасност от възприятието на евроскептиците, че ЕС е взел прекалено много от националните органи.

2. Отношение на България към бъдещето на Европа

Не би било напълно коректно да се твърди, че представянето на Бялата книга на Европейската комисия в България е предизвикала голяма дискусия, но най-малкото тя стана повод за споделяне на мнения и размяна на становища от представители на различните

заинтересованите страни. В следващите редове се представят и анализират гледните точки на държавните институции, някои работодателски организации, неправителствения сектор.

В голяма степен българското правителство е предпазливо във вземането на позиция, а изчаква да види как ще се развие дискусиата в ЕС.

Дебатът за бъдещето на ЕС по естествен начин беше обвързан с дискусията за приоритетите българското председателство на Съвета на ЕС, в периода 1 януари – 31 юни 2017 г., дискусията за които също не беше много широка и мина незабелязано и вяло, дори и за хора, интересуващи се от темата.

Фактът, че председателството беше първо за България, и че следваше малко след представянето на Бялата книга, даваше уникална възможност за страната да се превърне в ключов играч и да играе централна роля в дискусията и оформянето на политиките на Европейския съюз. България разработи национална програма за периода на своето председателство, с акцент върху темите и областите от европейския дневен ред.

Реално, основните съображения и притеснения на българското правителство в дебата за бъдещето на ЕС са свързани именно с възможността страната да бъде лишена от така необходимата ѝ финансова подкрепа, идваща по линия на Структурните и кохезионни фондове. Този риск е реален, имайки предвид очакваното намаление на бюджета на ЕС след напускането на Съюза от Великобритания и пренасочване на част от ресурса към други приоритети, свързани с миграцията, отбраната и т.н. В допълнение на това, при някои от вариантите за бъдеща интеграция, представени в Бялата книга, може да се случи така, че Евроната да има свой собствен бюджет, който ще концентрира по-голяма част от финансовия ресурс на страните членки, или той да бъде насочен към други приоритетни области.

4. Конференция за бъдещето на Европа

През 2020 година, пред Европейския съюз стояха редица доста важни задачи – финализирането на Брекзит, окончателното договаряне и гласуване на новата бюджетна рамка за периода 2021-2027, намирането на решение за утвърждаването принципа на върховенство на правото във всички държави членки и др.

Освен тях обаче през 2020 г. се очакваше и стартирането на една амбициозна инициатива – т. нар. Конференция за бъдещето на Европа.

Идеята на т.нар. Конференция е да предостави възможност на различни заинтересовани страни – представители на държавите членки, националните парламенти, местни власти, служители на европейските институции и гражданите на Европейския съюз (ЕС), да дебатират бъдещето на Съюза. Това се налага с оглед на все по-динамичната среда, в която държавите членки трябва да вземат решения, и кризите, пред които ЕС бе изправен през последните 10 години – финансова, мигрантска, Брекзит и други. Важно е да се намерят механизми, които да позволят на ЕС да реагира по-ефективно на подобни предизвикателства в бъдеще.

Конференцията беше спомената още в политическите насоки на председателя на Европейската комисия (ЕК), Урсула фон дер Лайен. В тях основен акцент е поставен върху необходимостта от активното участие на гражданите в процеса на вземане на решения.

За ЕК Конференцията е форум, в който взаимодействието се осъществява от долу нагоре и който е достъпен за хората далеч отвъд европейските столици, от всички краища на Съюза. Другите институции на ЕС, националните парламенти, социалните партньори, регионалните и местните органи и гражданското общество са поканени да се присъединят. Многоязычна онлайн платформа ще осигури прозрачност на дебата и ще подкрепи по-широкото участие. Комисията се е ангажирала да предприеме най-ефективните действия заедно с другите институции на ЕС, за да може идеите на гражданите и дадената от тях обратна информация да бъдат включени в процеса на вземане на решения в ЕС.

На 15 януари 2020 година Европейският парламент (ЕП) прие официална резолюция, която изразява позицията на институцията по отношение на Конференцията. В нея са посочени някои теми, които следва да бъдат обхванати от обсъжданията – европейските ценности, демократичните и институционални аспекти на ЕС, околната среда, данъчното облагане и други.

Очаква се в началото на Конференцията приоритетно да се обсъжда законодателството на ЕС, свързано с изборите за Европейски парламент. По-конкретно става въпрос за въвеждането на транснационални избирателни листи и промяна на системата на водещия кандидат. По този начин има възможност за следващите европейски избори през 2024 г. да бъдат приети нови правила, които държавите членки своевременно да адаптират.

Докато в плана на Германия и Франция не се предлага решение на въпроса как да бъдат включени гражданите на ЕС в дебатите, това е направено в резолюцията на ЕП. Според нея следва да бъдат организирани поредица от “Агори на гражданите” – форуми, на които те да обсъждат бъдещето на конкретна сфера от политиките на ЕС. Впоследствие техните заключения ще бъдат включени и в дискусиите по време на пленарното заседание на Конференцията, в което ще участват представители на институциите и държавите членки. Предвижда се “Агорите” да се състоят от максимум 300 човека, избрани на пропорционален принцип от всички държави членки. Все още обаче, не е ясен конкретният механизъм, по който ще се избират тези граждани.

Все още предстои останалите две големи институции – Европейската комисия и Съветът на министрите, да представят своите официални виждания за Конференцията.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Бялата книга и представените в нея сценарии не са предписание или точно описание на възможните варианти за бъдещето на Европейския съюз, от който един ще бъде избран. Целта на ЕК е чрез нея да се активизира дискусиата за по-нататъшното развитие на Съюза, която не може повече да бъде отлагана.

От това, което се наблюдава като дебат след нея в България, може да се направи изводът, че целта ѝ е частично постигната. Макар, че реална дискусия по Бялата книга не се състоя, и тя на практика не стигна до гражданите, се чува различни мнения, бяха обсъдени алтернативите, като обект на най-силно обсъждане стане една – тази за многоскоростна интеграция (третият сценарий).

Може да се заключи, че както на държавно равнище, така и в неправителствения сектор доминират едновременно и предпочитания, и страхове за очертавания се вариант за развитие на ЕС по метода на многоскоростната, т.е. диференцираната интеграция. Според правителството, България трябва да заяви своя интерес да бъде част от „ядрото“ на бъдещата европейска интеграция, да се присъедини към европейския банков съюз, както и да даде заявка и модел за “гъвкаво” участие в институции, свързани с еврозоната, преди присъединяване към единната валута. Това мнение се споделя и от неправителствените организации, които предупреждават, че в противен случай има риск еврозоната да се

превърне в ексклузивен клуб, достъпът до който е перманентно затворен. Оформя се консенсус, че България трябва да предприеме стъпки за влизане в еврозоната.. България трябва да способства за разработването на гъвкави форми на сътрудничество, както и да се включи в тях, например в проектите за енергиен съюз, банков съюз, европейска прокуратура и обща отбрана.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Моралийска М., статия: „Бялата книга за бъдещето на ЕС и отзвукът ѝ в България“, https://www.researchgate.net/publication/322308395_BALATA_KNIGA_ZA_BDESETO_NA_ES_I_OTZVUKT_I_V_BLGARIA
2. Уебсайт „Отворен парламент. граждански гласове“ www.openparliament.net/2020/01/20/за-бъдещето-на-европа-в-конференция/
3. <https://justdilyana.eu/2017/05/23/бяла-книга-за-бъдещето-на-европа-анали/>
4. <https://op.europa.eu/webpub/com/general-report-2019/bg/>
5. https://ec.europa.eu/bulgaria/news/shaping-the-conference-on-the-future-of-europe_bg

ИНДИКАТОРИ ЗА КОНТРОЛ ПРИ ИЗПИРАНЕТО НА ПАРИ ОТ ФИЗИЧЕСКИ ЛИЦА И НЕПРАВИТЕЛСТВЕНИ ОРГАНИЗАЦИИ

Полина Кавръкова
Докторант, ВУЗФ – гр. София
email: polina_kavrakova@abv.bg

Резюме

В доклада се изследват индикаторите за контрол от нефинансовия сектор за изпирането от физически лица и неправителствени организации. Целта на изследването е да се представи готовността на нефинансовия сектор за своевременно откриване и предотвратяване на действия, насочени към изпирането на пари от физически лица и неправителствени организации. Посочените индикатори са формулирани въз основа на опита на специализираните контролни структури на България и на другите държави членки.

Ключови думи: индикатор, изпиране на пари, нефинансов сектор, техники.

Abstract

The report examines the non-financial sector control indicators for laundering by individuals and non-governmental organizations. The purpose of the study is to present the readiness of the non-financial sector for timely detection and prevention of actions aimed at money laundering by individuals and non-governmental organizations. These indicators are formulated on the basis of the experience of the specialized control structures of Bulgaria and the other Member States.

Key words: indicator, money laundering, non-financial sector, techniques.

JEL code(s): K2, K120

УВОД

Нефинансовите институции в лицето на органи по приходите и данъчните одитори, когато извършват проверка или преглед на данъчната декларация на физическите лица следва да вземат предвид индикатори, които ще подпомогнат идентифицирането на възможни случаи на изпиране на пари.

Секторите на нестопанските организации също са изложени на риска от умишлено или неумишлено получаване и изплащане на парични средства за издръжка на незаконни дейности, включително пране на пари. Въпреки че голяма част от нестопанските организации осъществяват значима и изключително необходима филантропска дейност по света, органите по приходите и данъчните одитори трябва са наясно, че тези сектори са изложени на риск.

ИНДИКАТОРИ ЗА ФИЗИЧЕСКИ ЛИЦА

Тези индикатори могат да изискват обикновен общ преглед на данъчната декларация, но могат да изискват да се направи преглед на всички документи, представени от физическото лице. Като общо приет критерий за индикатор при физическите лица е разходването на средства и придобиването на имущество, което значително надхвърля дохода на лице според данните от данъчните декларации. Тези факти са основание за пораждаване на съмнение, че се разходват доходи от незаконна дейност за придобиване или ползване на активи и че физическите лица нямат законен доход, който да обяснява тези разходи. В тези случаи се приема, че е налице за „необичайно притежание“ или „необичайно ползване“ на активи, което поражда съмнение. Някои от физическите лица, ползващи такива доходи се опитат да прикрият произхода на средства с незаконен произход посредством привидно законен източник. Представянето на произхода на средствата като легален често се прикрива под формата на извършване на легални търговски сделки със себе си или с трети лица чрез използване на средства с престъпен произход. Известни са различни форми на осъществяване на тази дейност. Тези легални услуги могат да бъдат извършвани самостоятелно от физическото лице, но може да се ползва съдействието и на доставчик на професионални услуги.

Основните индикатори, за които трябва да следят нефинансовите контролни институции могат да бъдат обобщени като:

- необичаен доход;
- необичайно увеличаване на имущественото състояние;
- необичайно притежание или ползване на активи;
- необичайни задължения;
- необичайни сделки.

Индикатор: Необичаен доход

Проучванията показват, че необичаен доход е налице, когато :

- лицето живее без доход или с нисък доход в сравнение с нормалните разходи за живот;
- лицето живее разточително за своите възможности.

Индикатор: Необичайно увеличаване на имущественото състояние

Необичайно увеличаване на имущественото състояние е налице, когато:

- Има данни, че лицето е наследило член на семейството, за когото е доказано, че се е занимавал с престъпна дейност;
- Има данни за необяснимо, необяснено или недокументирано наследяване;
- Когато доброволно са разкрити известни престъпници или техни роднини;
- Има данни за необясними, необяснени или недокументирани печалби от хазарт и лотария.

Индикатор: Необичайно притежание или ползване на активи

Необичайно притежание или ползване на активи се наблюдава, когато:

- Лице с доказан нисък доход, притежава или използва скъпи активи (например автомобил, лодка, недвижими имоти, голямо количество криптовалута);
- Лице, притежава активи в чужбина, обикновено недекларирани в данъчната му

декларация.

Индикатор: Необичайни задължения

Необичайни са тези задължения, при които:

- едно лице получаване непропорционално голям ипотечен заем при сравнително нисък доход;
- едно лице, получава на заем от други неидентифицирани лица.

Индикатор: Необичайни сделки

За необичайни сделки се приемат тези, при които информация за тях е налична в:

- регистри или доклади, предоставени от (или налични в) звеното за финансово разузнаване на съответната държава;
- имотни регистри, от които е видно закупуване на активи с висока стойност (например жилище) при сравнително нисък доход или без заем или ипотека
- данни за закупуване на активи с висока стойност, далеч под пазарната им стойност;
- данни за получаване на непропорционално голям ипотечен заем при сравнително нисък доход;
- данни, за участие в сделка по бърза препродажба на имот без предходен опит в областта на недвижимите имоти;
- данни за касова операция с неизвестно лице (например фиктивна продажба);
- информация от външни източници (например от правоприлагащи органи, от медии, от социалните мрежи и други източници).

Проявните форми на посочените индикатори могат да бъдат илюстрирани в следните примери:

Пример 1: Физическо лице, което видимо живее разточително за своите възможности

Ниският доход на домакинството обикновено предоставя ограничени възможности за закупуване, притежаване или потребление на скъпи активи. Затова скъпи вещи с голяма вероятност биха могли да бъдат закупени чрез допълнителен доход от престъпна дейност.

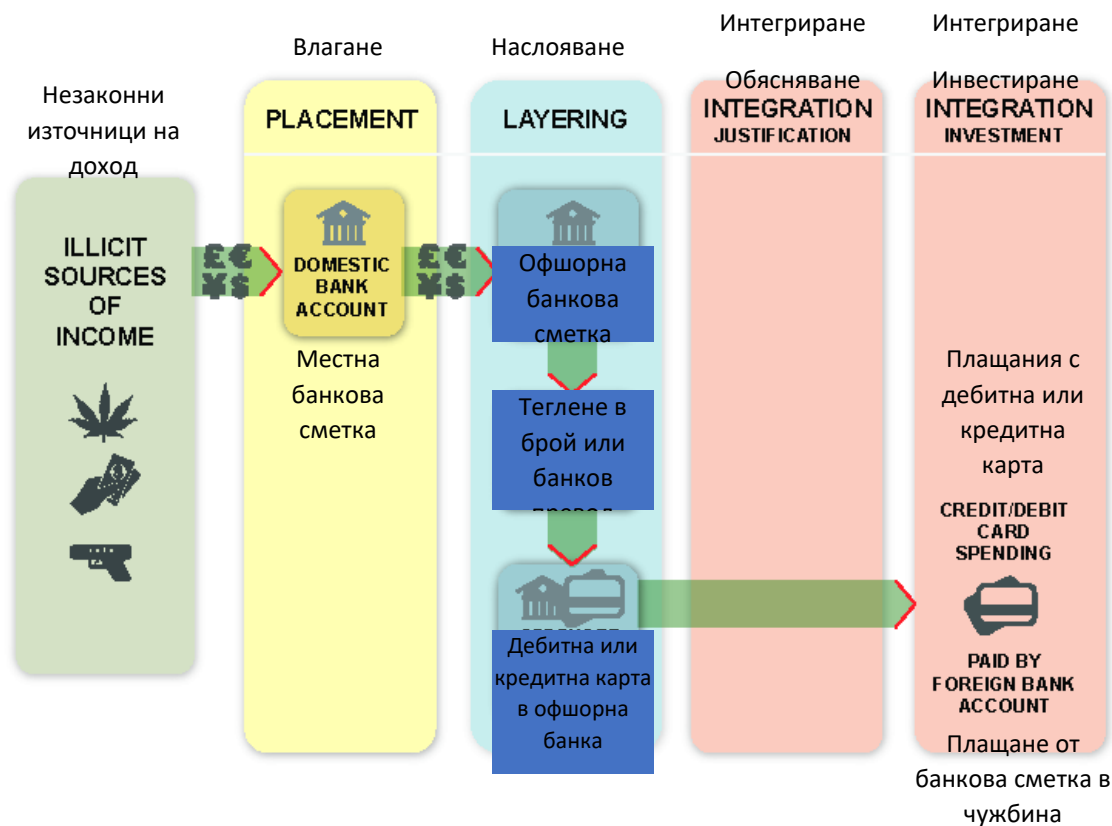
Най-често такива разминавания се наблюдават когато:

- финансовото участие на акционер в даден бизнес не съответства на декларираните доходи в данъчните декларации на физическото лице;
- натрупване на лично богатство, когато единствен известен източник на доходи е бизнес, който не може да го осигури такива доходи;
- преглед на банковите сметки на физическото лице не показва достатъчно средства за поддържане на начина му на живот;
- физическо лице, използващо офшорни кредитни/дебитни карти, като източникът на средствата за захранване на сметката не може да бъде идентифициран.

Пример 2 : Ползване на дебитни/кредитни карти

Тази схема е видима най-добре на фигурата по-долу..

При тази схема незаконни доходи се депозират в банкова сметка в местна банка. След това тези средства се прехвърлят в задгранична банкова сметка, където парите могат да бъдат изтеглени и внесени в друга задгранична банкова сметка, която може да е свързана с кредитна или дебитна карта. Чуждестранната кредитна карта може да бъде използвана от всеки банкомат, и ПОС терминал за извършване на покупки онлайн или за други плащания, чрез които се осъществява използване на приходите от незаконната дейност.

Фигура: Ползване на чуждестранни дебитни/кредитни карти

ОРГАНИЗАЦИИ С НЕСТОПАНСКА ЦЕЛ

Правителствата насърчават благотворителните дарения, позволявайки дарения за определени категории организации да се приспадат за данъчни цели, като по този начин се намалява облагаемият доход на физическите лица и предприятията. За да се допусне такова данъчно облекчение, даренията трябва да се правят в полза на определено освободено от данъци лице, като надлежно учредена организация с нестопанска цел в съответствие с приложимото законодателство в държавата.

Чуждестранните юридически лица и правни образувания, като фондации, тръстове, „кухи“ подставени дружества и дружества със специална инвестиционна цел, остават важно средство, чрез което лицата, които изпират пари могат да се опитат да укрият активи или да избегнат контрола на властите при финансовите си операции. Това включва прикриване, както на произхода или местоназначението на средствата, така и на действителния собственик на активите.

ПРИЛОЖИМИ ИНДИКАТОРИ

Основните индикатори, за които трябва да следи при организациите с нестопанска цел са :

- **Индикатор:** необичайни страни;
- **Индикатор:** необичайни сделки.

Индикатори за необичайни страни. Към тези индикатори се отнасят:

- Липсват доказателства, че организацията с нестопанска цел е регистрирана по съответния ред, предвиден по националното законодателство;
- Липсата на данни или малко данни за физическо или онлайн присъствие на организацията с нестопанска цел;
- Принципалите, директорите, ръководителите или ключовите служители в организацията с нестопанска цел, показват необичайно подобряване на имущественото си състояние;
- Наличие на отрицателна публично достъпна информация за принципалите, директорите, ръководителите или ключовите служители на организацията с нестопанска цел.

Индикаторите за необичайни сделки. Към тези индикатори се отнасят:

- Необичайно голям размер на вноски или тегления в брой от сметките на организацията с нестопанска цел ;
- Наличие на парични вноски в големи номинали, извършвани по сметките на организацията с нестопанска цел;
- Превеждане на средства или прехвърляне на други активи към несвързани сметки или лица от страната на организацията с нестопанска цел;
- Разходване на средства за цели различни от посочените в учредителния акт на организацията с нестопанска цел;
- Липса на прозрачност, управление и контрол при набирането на средства или разходите на организацията с нестопанска цел.

Заключение

В заключение на изследването може да се посочи, че изследваните индикатори са систематизирани в резултат на изследване на многобройни случаи на изпиране на пари, извършвани от физически лица и от организации с нестопанска цел и затова имат изключително висока приложна стойност. Индикаторите са изработени в резултат на обобщаване на многогодишен опит на национални и международни нефинансови институции в тази област. Изследването на индикаторите показва, че тяхното изработване е изключително важно, защото те са необходим помощник на нефинансовите институции при осъществяване на тяхната дейност по контрол върху изпирането на пари.

Библиография

Литература на български език

Кирилов, Росен. Информационни технологии срещу изпирането на пари. Сп. Банки. Инвестиции. Пари. С.: XIV, 4 /2006/, с. 31-33

Петрунов, Георги. Подходи за оценка на мащаба на изпирането на пари. Сп. Икономически и социални алтернативи. С.: УНСС, бр. 1 /2015/, с. 130-141.

Литература на немски език

Bussmann, K.-D. и M. Vockrodt, „Geldwäsche-Compliance im Nicht-Finanzsektor: Ergebnisse aus einer Dunkelfeldstudie“, 2016 г., Compliance-Berater 5: стр. 138—143).

Други източници

Закон за мерките срещу изпирането на пари

Директива (ЕС) 2015/849 на Европейския парламент и на Съвета от 20 май 2015 г. за предотвратяване използването на финансовата система за целите на изпирането на пари и финансирането на тероризма, за изменение на Регламент (ЕС) № 648/2012 на Европейския

парламент и на Съвета и за отмяна на Директива 2005/60/ЕО на Европейския парламент и на Съвета и на Директива 2006/70/ЕО на Комисията (ОВ, L 141/73 от 5 юни 2015 г.) .

Директива (ЕС) 2018/843 на Европейския парламент и на Съвета от 30 май 2018 година за изменение на Директива (ЕС) 2015/849 за предотвратяване използването на финансовата система за целите на изпирането на пари и финансирането на тероризма и за изменение на директиви 2009/138/ЕО и 2013/36/ЕС.

Регламент (ЕС) 2018/1672 на Европейския парламент и на Съвета от 23 октомври 2018 г. относно контрола на паричните средства, които се внасят в Съюза или се изнасят от него, и за отмяна на Регламент (ЕО) № 1889/2005 (ОВ L 284, 12.11.2018 г.).

Работен документ на службите на Комисията (SWD(2019) 650);

Доклад на Комисията до Европейския парламент и Съвета относно оценката на рисковете от изпирането на пари и финансирането на тероризма, които оказват въздействие върху вътрешния пазар и се отнасят до презгранични дейности (COM (2017) 340 final);

Работен документ на службите на Комисията (SWD(2019) 650);

Регламент (ЕС) 2019/880 на Европейския парламент и на Съвета от 17 април 2019 г. за въвеждането и вноса на движими културни ценности (PE/82/2018/REV/1; ОВ L 151, 7.6.2019 г., стр. 1).

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ЗАСТРАХОВАНЕТО В БЪЛГАРИЯ

2021-2023 г.

Стефан Стефанов
Докторант, ВУЗФ – гр. София
stefanoff@yahoo.com

Резюме

Застраховането, като системен и много важен икономически сектор остана да работи и не пострада значително. В общото застраховане кризата по-скоро ограничи темпа на развитие, но и тук има линии на бизнес, които постраднаха по-тежко. Намалената стопанска активност и икономическата несигурност на населението у нас се отрази негативно върху животозастраховането. При здравното застраховане явно се очертава тенденция към нарастване на интереса към този вид застраховане. Очакванията са този сектор да възстанови темповете си на развитие от преди пандемията през 2022-2023 година.

Ключови думи:Застраховане, България, COVID-19, Предизвикателства, Развитие

JEL: G22 Insurance

УВОД

През последната година света е в примката на COVID-19 и България не прави изключение. Борбата с вируса даде много жертви и за съжаление над 2,5 милион души загубиха живота си, а пандемията се отрази доста негативно и върху световната икономика. Затварянето на цели сектори от икономиката с цел ограничаването на разпространението на вируса и оставането на хората по домовете им ще има дългосрочни последици. Застраховането, като системен и много важен икономически сектор остана да работи и не пострада значително в сравнение с други сектори. С въвеждането на извънредното

положение застрахователите трябваше да реагират максимално бързо и да приложат мерки, които да осигурят непрекъсваемост на процесите и ефективна работа. Дистанционното сключване на застраховки, дистанционните огледи и завеждане на щети, дори медицинските консултации по телефона, станаха неизменна реалност.

Въпреки сериозните здравни и икономически проблеми, застрахователният сектор продължи да се развива стабилно, без да допуска спад по основните линии бизнес. Това лесно се вижда от данни публикувани от Комисията за финансов надзор за първите девет месеца на 2020 г. в сектора. Премийният приход за целия сектор към септември е 2 166 млн. лв., като остава на почти същото ниво от 2019 г. с незначително понижение от под 1 %.

В разгара на пандемията, някои от застрахователните компании направиха компромис и предложиха полици, които покриват рискове възникнали в следствие на COVID-19. По принцип пандемията са от категорията на така наречените системни рискове, като и войните, и те обичайно са изключени от стандартното застрахователно покритие. По този начин застрахователите оказаха своята подкрепа към засегнатите хора и предприятия и ще продължат да изиграят важна роля за възстановяването на световната и българската икономика.

ОБЩО ЗАСТРАХОВАНЕ

В общото застраховане кризата по-скоро ограничи темпа на развитие, но и тук има линии на бизнес, на които пандемията се отрази по-тежко. Пътуванията на българите в чужбина сериозно намаляха особено с цел туризъм. Това доведе до спад от 42% в премийния приход по застраховка "ПОМОЩ ПРИ ПЪТУВАНЕ В ЧУЖБИНА " и не се очаква да има възстановяване в това направление, докато не се възстанови туризма в световен мащаб. Прогнозите в тази насока са това да се случи най-рано 2022 година.

Коронавирусът и свързаната с него криза доведоха и до очакван спад в продажбите на нови автомобили в страната с 37% за 2020, показват данните на "Пътна полиция". Любопитното е, че продажбите на коли на старо също спадат, но не толкова значително – с 18%. Това води до допълнително увеличение на средната възраст на и без това застарелия автомобилен парк в България. От своя страна този факт води до намаляване на

застрахователните премии в автомобилното застраховане у нас по две основни причини. Първо намаляването на покупката на автомобили, както и намаляването на средната цена на застраховката „ГРАЖДАНСКА ОТГОВОРНОСТ СВЪРЗАНА С ПРИТЕЖАВАНЕТО И ИЗПОЛЗВАНЕТО НА МПС“ неминуемо води до намаляване на премийния приход в автомобилното застраховане. Второ, с увеличение на възрастта на автомобилите, част от тях спират да бъдат застраховани по застраховка „Каско“, защото цената става прекалено висока и собствениците губят мотивация да го правят. Липсата на новорегистрирани автомобили, които да компенсират старите, също ще доведе до намаляване на премийния приход в сегмента. За 2020 година това намаление е в рамките на 1%, но се очаква да се усети по-сериозно през настоящата година. Прогнозите са, че този пазар бързо да се възстанови през 2022-2023 година, като се очаква ръстовете при покупката както на леки, така и на товарни и лекотоварни автомобили след приключване на пандемията до голяма степен да компенсират изоставането от периода 2020-2021 година. Това би довело и до автоматично нарастване на продажбите на автомобилни застраховки и покачване на премийния приход в автомобилното застраховане, което е водещо на българския застрахователен пазар.

Друг интересен факт е, че покупко-продажбите на недвижими имоти през 2020 г. са с 8.2% по-малко или 185 445 при 201 963 сделки през 2019 г. по данни на Агенцията по вписванията. Въпреки тази негативна тенденция на пазара има ръст на броя сключени имуществени застраховки и премийния приход по тях с 10%. Основна причина за това несъответствие е, че когато хората са принудени да стоят и да работят от къщи се случват инциденти, като наводнения, пожари и т.н. от което клиентите искат да бъдат защитени и са склонни да заделят средства.

Друга промяна в поведението на клиентите, която се отразява негативно на застрахователния бизнес е склонността все по-често те да разсрочват плащанията по премиите на застрахователните продукти, които купуват. Забелязва се увеличение на разсрочените плащания с около 40% повече в сравнение с 2019 година. Така от публикуваните данни за записана премия от застрахователните компании не се забелязва особена промяна, но паричния поток към компанията се забавя. Това може да доведе и до повишаване на риска от предварително прекратяване на застраховки, поради неплащане на

някоя от поредните вноски, което допълнително ще доведе до по-ниски финансови резултати от очакваните.

Пандемията донесе и някои положителни тенденции в общото застраховане. Така например през миналата година у нас се отчита драстичен спад на предявените и платени претенции по задължителната застраховка „Гражданска отговорност“. За цялата 2020 г. застрахователите са платили обезщетения за имуществени вреди за общо 71,134 млн. лева, докато през 2019 г. тази сума е била над два пъти по-голяма - 168,933 млн. лв. През 2020 г. предявените имуществени претенции са 80 811 при 111 605 за 2019 г. Неимуществените пък са 2754 за миналата година при 5501 през 2019 г. Намалението на сумите по предявени претенции се дължи на много фактори, като основният е, че миналата година бяха въведени ограничителни мерки за пътуване в областите в страната, което доведе и до спад на пътните инциденти. Освен това много от работещите преминаха към работа от вкъщи, което намали трафика и съответно броя на инцидентите по пътищата на страната.

През 2020 година се повиши търсенето и съответно премийния приход по застраховка „Гаранции“ с почти 23%, застраховка „Злополука“ с 12%, както и на застраховка „Заболяване“ с 5%. Застраховките, покриващи загуба на доход от прекъсване на дейността също станаха много атрактивни, като се очаква тази тенденция да се запази и през следващите 3-5 години.

Пред сектора стоят и много неотложни и тежки предизвикателства, които трябва да бъдат решени възможно най-скоро. Приемането на наредба за системата "Бонус - малус" е една от тези предизвикателства за пазара, както и въвеждането на методиката за определяне на неимуществените и имуществените вреди по задължителната застраховка "Гражданска отговорност свързана с притежаването и използването на МПС". Дискусии по тези теми стартираха още през 2019 г., но за съжаление, пандемичната обстановка забави развитието им.

Чрез прилагането на системата „бонус-малус“ по-справедливо ще се оцени рискът на всеки един шофьор, което ще доведе и до по-справедливо заплащане на съответната застрахователна премия. Това от своя страна ще доведе и до заостряне на вниманието на шофьорите на пътя и намаляването на инцидентите и респективно жертвите на пътя.

Показател, по който България е на едно от последните нива в Европа. Намалението на цената на застраховката за изрядните водачи се очаква да доведе и до повишаване на интереса към този тип застраховка и разширяване на обхвата и, което е важно за постигане и поддържане на очакваните от ЕС нива на покритие.

Приемането на методика за определяне на неимуществените и имуществените вреди по задължителната застраховка "Гражданска отговорност свързана с притежаването и използването на МПС" ще доведе до възможността застрахователните компании по-точно да предвиждат бъдещите си разходи и да планират застрахователните си резервите. По този начин ще може да се развива по-сигурен и устойчив бизнес в областта на общото и по-конкретно в автомобилното застраховане. Подобна методика ще спомогне за създаването на ефективен и справедлив механизъм за остойностяване на реално претърпените вреди, предвидимост на присъжданите обезщетения, която ще засили общественото чувство за справедливост и не на последно място синхронизация с европейското законодателство и практика.

ЖИВОТОЗАСТРАХОВАНЕ

Намалената стопанска активност и икономическата несигурност на населението у нас се отрази негативно върху животозастраховането, където спадът на премийния приход достигна 13% спрямо същия период на 2019 година. Мерките и наложените ограничения затрудниха застрахователните агенти и брокери да правят срещи с потенциални клиенти, които са жизнено важни за сключване на нови застрахователни договори. Затварянето на бизнеси и несигурността на хората за бъдещите им доходи също дадоха своето отражение, както за сключването на нови застраховки, така и за плащанията на вече сключени такива. Явно се очерта тенденцията за желание от страна на клиентите да разсрочват максимално плащанията по застраховките „Живот“ и засилилата се тенденция за месечни плащания през работодател, които не бяха толкова срещани предходните години.

Вторият по значение канал за продажба на застраховки „Живот“ обаче е в подем. Продажбата на застраховки през банките или така нареченото банково застраховане (Bancassurance) върви ръка за ръка с увеличението на кредитирането от страна на банките.

По данни на БНБ в края на месец септември 2020 година кредитите за неправителствения сектор са 64.303 млрд. лв. или 57.9% от БВП. Това означава 5.9% ръст през септември 2020 г. на годишна база. За същият период жилищните кредити са 11.634 млрд. лв. и нарастват на годишна база с 12.3%. Потребителските кредити възлизат на 11.806 млрд. лв. и се увеличават с 6.2% спрямо септември 2019 г. Анализ на данните на БНБ показват, че въпреки пандемията от COVID 19, блокираната икономика и спада в икономическата активност у нас, кредитирането в България нараства и през 2020 година. Очаква се тази тенденция да се запази и през следващите години, тъй като специалистите не предвиждат увеличение на лихвите по потребителските и ипотечните кредити, което неминуемо ще доведе и до нарастването на продажбата на застраховки „Живот“, „Злополука“ и имуществени застраховки.

Друга ясно изразена тенденция е увеличението на рисковите продукти в портфейла на животозастрахователните компании. Това е така, понеже при този тип застраховки, застрахователя изплаща високи гарантирани суми, като обезщетения в случай на сбъдване на риска, срещу заплащането на сравнително ниски премии и това се припокрива с желанията на клиентите в момента.

За да се възстанови ръста в животозастраховането е необходимо първо да има отново стабилизация на доходите на населението, а това няма да се случи преди да настъпи края на пандемията. След което най-вероятно ще са необходими още няколко години преди хората напълно да се успокоят и да започнат да отделят пари за застраховане и спестяване. Данъчните преференции в животозастраховането също са много важен фактор за развитието на този бизнес. Прегледът на данъчното законодателство в България показва, че в страната законодателя е предоставил възможност за ползване на данъчни облекчения при сключване на застраховка „Живот“ както от физическите лица, така и от юридическите лица. По обстоен анализ обаче, разкрива че тези данъчни облекчения са по-скоро възможност за отлагане на данъчното бреме за физическите лица, отколкото реални данъчни облекчения. Това е така, поради факта, че при застраховки „Живот“ сключени с продължителност до 15 години, при изплащане на застрахователната сума при изтичането на застраховката или по-ранното и прекратяване се отвържат 10% от сумата на вноските, колкото е и самото данъчно облекчение. За полици над 15 години данъка при изтичане на

полицата е 7%. Ако полица с продължителност над 15 години, бъде прекратена преди изтичането на 15 години от сключването и отново се дължат 10%. Казаното по-горе, както и нивото на данъчното бреме в България, което е едно от най-ниските в Европа, допълнително намалява ефекта на този стимул за развитие на животозастраховането у нас.

Друго основно предизвикателство към животозастраховането и общото застраховане е предстоящото внедряване на МСФО 17 ((IFRS 17). На 17 март 2020 г. Международният борд за счетоводни стандарти реши новият МСФО 17 да влезе в сила от 1 януари 2023 година. Това означава, че всички български застрахователни компании трябва да изготвят салда, отговарящи на изискванията на МСФО 17, към началото на сравнителния отчетен период, т.е. още към 1 януари 2022 г. Това е така поради значителните промени в изискванията към системите, данните, процесите, актюерските модели и финансово-счетоводната отчетност. Тези промени в по-голяма степен ще засегнат животозастрахователите, тъй като промените в отчитането на премийния приход ще претърпят огромни промени, а от там ще засегнат и цялостното представяне на компаниите.

ЗДРАВНО ЗАСТРАХОВАНЕ

При здравното застраховане явно се очертава тенденция към нарастване на интереса към този вид застраховка. Интересът от индивидуални физически лица, както и от цели семейства е сериозен, тъй като държавата все повече абдикира от своите задължения и медицинските услуги в България стават все по-скъпи и за сметка на клиента. Все повече работодатели се ориентират към предоставяне на допълнителна защита на работниците и служителите си. По този начин те целят да гарантират здравето и спокойствието на персонала, като едновременно с това направят предложенията си за работа по-атрактивни и по-конкурентоспособни. От друга страна, с настъпването на пандемията от COVID-19 се забелязва, че се избират по-базови и съответно по-евтини пакети от страна на клиентите. Тази тенденция ще се промени през 2022 година, когато се очаква човечеството да се е преборило с пандемията от COVID-19. Прогнозите са, че здравното застраховане ще играе все по-важна роля през следващото десетилетие, както на застрахователния пазар у нас, така и в живота на всеки българин.

ЗАСТРАХОВАТЕЛНИ ПОСРЕДНИЦИ

Застрахователната практика в България показва, че близо 80% от премийния приход на застрахователните компании у нас се формира чрез застрахователни посредници (агенти, брокери и банки). По този начин те се явяват основен фактор за развитието на българския застрахователния пазар.

Анализ на пазара на застрахователно посредничество показва, че от 2008 година насам ежегодно намалява броя на застрахователните посредници физически лица и се увеличаваше броя на застрахователните брокери до преди 3 години, когато достига пика си и от тогава е сравнително постоянен. Това потвърждава тенденцията застрахователните компании да работят с по-малък брой, но по-качествени и по-образовани посредници. Последните години нараства и дела на застрахователните продукти продадени през банки. Банковото застраховане все повече ще се утвърждава на българския застрахователен пазар и ще се опита да догони водещите европейски пазари, където през този канал за дистрибуция се продават 50-70% от животозастрахователните и 15-20% от общозастрахователните полици, реализирани чрез посредници на различните пазари.

В следващите няколко години се очаква дейността на застрахователните посредници да остане във фокуса на регулациите на Европейския съюз, което ще доведе до допълнителни изисквания и регулации в тази насока. Това неминуемо ще се отрази и на посредниците на българския пазар.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Позитивното е, че в настоящия кризисен период българският застрахователен пазар демонстрира устойчивост и постигна стабилни резултати. Очаква се сектора да продължи да се развива с по-бързи темпове след 2021 година. Основните предизвикателства пред застрахователите остава дигитализацията, внедряването на МСФО 17, приемането на Методика за определяне на неимуществените и имуществените вреди и въвеждането на „бонус-малус“ системата по задължителната застраховка "Гражданска отговорност свързана с притежаването и използването на МПС" в България.

Застрахователите у нас трябва да си научат уроците от пандемията и да обърнат повече внимание на дигитализацията и геймификацията (Gamification) на бизнеса си, чрез преориентация към разширяване и подобряване на онлайн услугите и чрез кооперация с така наречените Финтех (Fintech) и Иншуртех (Insurtech) компании. Новите технологии дават много възможности за развитие, както на дигиталните канали за продажба и обслужване на клиенти, така и оценка на рискове, презастраховане и развитие и мотивация на персонала. Тук трябва да се работи и за разширяване и осъвременяване на застрахователната рамка в България, за да може да отговори на новата действителност. Пред по-интензивната дигитализация на продуктите има някои нормативни пречки, които би трябвало да бъдат решени в най-кратки срокове. Това се отнася особено за сключването на застраховки онлайн или така наречените електронни полици, където съществуват редица нормативни ограничения и изисквания.

Новата Европейска комисия обяви, че един от основните и приоритети в сферата на финансовите услуги ще бъде тяхната дигитализация. Така, че могат да се очакват нови европейски директиви в тази насока. Застрахователните компании могат да очакват и допълнително затягане на регулаторната рамка на Европейско ниво, особено във връзка с изискванията за финансовото им състояние.

БИБЛИОГРАФИЯ

www.fsc.bg

www.bnb.bg

www.mvr.bg

ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА МСП В БЪЛГАРИЯ

Таня Генова
Докторант, ВУЗФ - гр. София
tanya.genova1@gmail.com

Резюме

Докладът разглежда дигитализацията като социално явление, което обхваща всички обществени сфери, води до създаване на нови бизнес модели и променя качеството на живот на хората. Дигитализацията представлява важен двигател на иновациите, конкурентоспособността и развитието на малките и средните предприятия в България, особено в условията на криза, когато се наблюдава висок ръст он-лайн търговията и мощно навлизане на иновативни решения и увеличение на дела на електронните разплащания.

Ключови думи: дигитализация, дигитална трансформация, електронна търговия, електронни разплащания

JEL класификационен код: O10 Economic Development; O32 Innovation

УВОД

Дигитализацията предлага огромни предимства за всички страни по света и често е наричана „четвъртата индустриална революция“²⁵⁸. Тя има ключова роля за развитието на нови бизнес модели в условията на изострена конкуренция на глобално ниво и поставя различни икономически и политически предизвикателства пред държавите и икономическите субекти. Непрекъснато променящата се среда налага процесите на дигитална трансформация да обхванат всички аспекти на организацията – от производството на стоки и услуги до човешкия фактор. Но дигиталната трансформация на бизнеса е не само процес на внедряване на иновативни цифрови технологии, които да допринесат за по-голяма ефективност и по-високи нива на печалба, тя е и изключително значимо обществено явление, което съдържа в себе си потенциала да предизвика множество промени в обществото и в живота на отделния човек.

²⁵⁸World Economic Forum;

The digitalisation of small and medium enterprises in Ireland: Models for financing digital projects; Innovation Finance Advisory; EIB Advisory; Luxembourg, March, 2019

В статията се разглеждат същността и съдържанието на дигитализацията и дигиталната информация, тяхната роля за напредъка на МСП и обществения живот, като се очертават ползите от нея и перспективите за устойчиво развитие на икономика.

1. Дигитализация и дигитална трансформация – понятие, същност и значение в съвременния свят

В литературата и практиката в термините дигитализация и цифровизация се влагасходно съдържание, а често се употребяват и паралелно като синоними. Терминът дигитализация произхожда от английски език – *digital* ‘цифров’, което до голяма степен обяснява тяхната еднозначност. Има различни дефиниции на понятието дигитализация, но те са близки по смисъл и я определят като процес на конверсия на информацията от аналогов носител в дигитална форма (цифров носител) с помощта на електронни устройства.²⁵⁹ Цифровизацията пък се схващана често като внедряване на съвременни цифрови технологии в различни сфери на производството.²⁶⁰

Със сходно значение се употребяват и понятията цифрова трансформация и дигитална трансформация. Така например в правителствените стратегически документи Концепция за цифрова трансформация на българската индустрия в Цифрова трансформация в България за периода 2020-2030 г. си използва терминът цифрова трансформация, който се определя като „процес, характеризиращ се с повсеместно внедряване и комбиниране на цифрови технологии във всички сфери на обществения и стопански живот”.²⁶¹ Паралелно се употребява и понятието дигитализация, като голяма степен смисълът на двете понятия е идентичен.

Някои автори обаче посочват съществени различия между разглежданите термини. Според тях цифровизацията се свежда по-скоро до кодиране и алгоритмизиране на процесите в предприятието на технологиите, които да трансформират процесите така, че да повишат тяхната ефективност, производителност и рентабилност. Смята се, че цифровизацията не води непременно до цялостна трансформация,²⁶² докато дигитализацията се разглежда в широк смисъл и в нея се влага по-широко съдържание. Тя

²⁵⁹ <https://bg.wikipedia.org/wiki/>

²⁶⁰ Орехов, М. Същност на процеса на дигитализация като нов етап в глобалната информатизация; Достъпна на <https://dlib.uni-svishtov.bg/bitstream/handle/10610/4232/> с. 82-84; Технологии цифровизации в России – настала епоха перемен Достъпно на: <https://center2m.ru/digitalization-technologies/>; Концепция за цифрова трансформация на българската индустрия (Индустрия4.0)

²⁶¹ Цифрова трансформация в България за периода 2020-2030 г. Достъпна на: https://www.mtitc.government.bg/sites/default/files/cifrova_transformaciya; Концепция за цифрова трансформация на българската индустрия https://www.mi.government.bg/files/useruploads/files/ip/kontseptisia_industria_4.0.pdf

²⁶² Catlin, T. Insurance Beyond Digital: The Rise of Ecosystems and Platforms, 2018

Достъпно на: <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/ourinsights/insurance-beyond-digital-the-rise-of-ecosystems-andplatforms>; Орехов, М. Същност на процеса на дигитализация като нов етап в глобалната информатизация; Достъпна на <https://dlib.uni-svishtov.bg/bitstream/handle/10610/4232/c.83>

се схваща като цялостен процес на използване на дигиталната информация за оптимизиране на резултатите, генериране на печалба, намаляване на разходите и създаване на нов тип клиентски преживявания. За дигитализацията се говори и като засреда, интегрираща дигитални ресурси, услуги и специалисти с необходимите знания и умения.²⁶³ Дигитализацията все повече се разглежда и като социално явление, което има силата и капацитета да обхване всички обществени сфери и да промени качеството на живот на хората. При дигиталната трансформация става дума за коренна промяна, при която не само ще се автоматизират процесите и ще се въвеждат технологии в тях (цифровизация), не само ще се оптимизира производството, но това ще доведе до създаването на нови бизнес модели и връзки, осъществяване на нов тип бизнес.

Дигиталната трансформация засяга всички аспекти на организациите, изисква цялостно преосмисляне, стратегически, технологични и оперативни промени, както и нова организационна култура. Според М.Орехов „цифровизацията сама по себе си не е достатъчна за цялостната дигитална трансформация на бизнеса. При дигиталната трансформация се осъществява коренна трансформация на бизнеса и организационните дейности, процеси, компетенции и модели, за да бъде експлоатиран пълният потенциал на промените и възможностите на дигиталните технологии и да се ускори тяхното въздействие върху различни сегменти от обществото в стратегически аспект с цел постигане на промени в общественото съзнание в настоящ и в бъдещ план.“²⁶⁴

Според мен подобноразбиране на понятията дигитализация и дигитална трансформация в много по-пълна степен окачествява икономическите процеси и явления, които протичат в момента на европейско и световно ниво. В настоящата статия тези понятия ще бъдат разглеждани и характеризирани в техния широк смисъл, не само като технологичен процес в производството и търговията, а като обществени явления, водещи до качествена промяна както на обществения живот, така и на живота на отделния индивид. Дигиталната трансформация е един постоянно протичащ процес. Тя е мащабно явление и обхваща многобройни процеси, технологии, взаимодействия, операции, интеграции, промени.

В контекста на изясняването разликите между понятията цифровизация и дигитализация следва да изтъкнем и още един аргумент: технологичната еволюция и облачните технологии, събирането и управлението на данни “big data” (“големите данни”), изкуственият интелект, мобилните плащания и т.н.са инструменти на дигиталната трансформация. Но превръщайки се в технологична реалност, те могат да бъдат разглеждани и като нейни фактори, тъй като дигиталната трансформация от своя страна има потенциала да промени редица обществени отношения, цели индустрии, стоки, пазарни

²⁶³<https://litmedia.wordpress.com/>

²⁶⁴ Орехов, М. Същност на процеса на дигитализация като нов етап в глобалната информатизация; Достъпна на <https://dlib.uni-svishtov.bg/bitstream/handle/10610/4232/>, с.84

сегменти, потребителски навици и потребителско търсене и в крайна сметка човешкото ежедневие. Това е изключително значим аспект на дигиталната трансформация като обществено явление. Тя ще предизвика множество промени в обществото, както позитивни, така и негативни, към които адаптацията едва ли протече гладко и безпроблемно.

В световен и европейски план ефектът от приложението на цифровите технологии е изведен като стратегически приоритет.²⁶⁵ Един от известните международни индекси за дигитализация - EDI 2018 (Enabling Digitalization Index) на Euler Hermes, поставя България на 58 позиция в света от 115 държави по ниво на дигитализация на бизнеса.²⁶⁶ Проучванията показват, че България има сериозни предпоставки за инвестиции в дигитални продукти. Тя попада сред страните с най-бърз интернет в света, разполага с високо квалифициран, макар и недостатъчен персонал в областта на ИКТ, както и с много аутсорсинг и местни ИТ компании, които са основа за значителни инвестиции в дигитализацията. Дигитализацията се очертава като следващият голям двигател на икономическия растеж на страната.

Европейската комисия ежегодно отчита цифровия напредък в държавите членки на ЕС чрез индикатори, съставляващи индекса за навлизането на цифровите технологии в икономиката и обществото (DESI). Въпреки наличието на сравнително добри условия за дигитализация, отчетени от EDI 2018, според доклада на DESI²⁶⁷ за 2018 г. страната ни се нарежда на 26-то място от 28 държави от ЕС, а за 2020 г. - на последно място. Съществено е изоставането спрямо средноевропейските нива на цифровата свързаност, използването на цифровите умения онлайн, цифровизацията на предприятията и цифровите обществени услуги.²⁶⁸

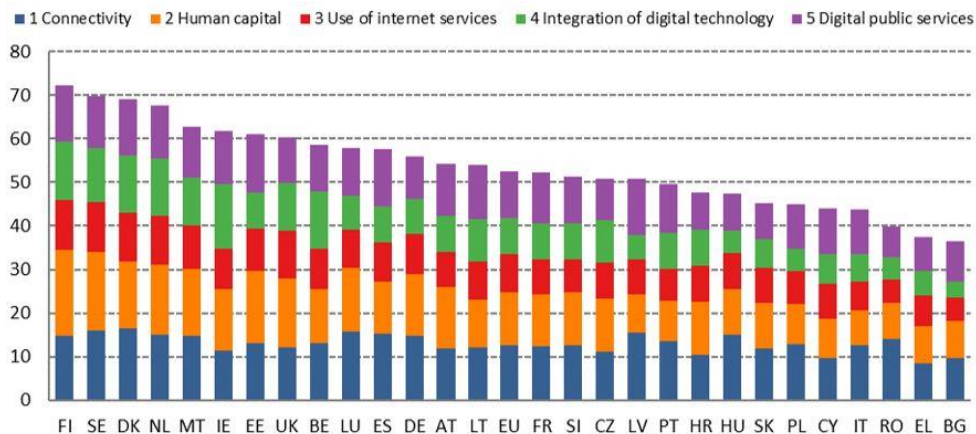
²⁶⁵https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_20_1022 Digital Economy and Society Index 2020 (DESI) Questions and answers. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0183_BG.html

²⁶⁶Hermes E.(2018), Enabling Digitalization Index, Available at https://www.eulerhermes.com/en_global/media-news/news/enabling-digitalization-index-2018-measuring-digitagility.html

Този индекс измерва условията за дигитализация на бизнеса, а не действителна дигитализация.

²⁶⁷ European Commission, The Digital Economy and Society Index (DESI), (2018), Достъпно на: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/international-digital-economy-and-society-index-2018> <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/scoreboard/bulgaria>

²⁶⁸https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_20_1022; <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/scoreboard/bulgaria>

Графика 1. Източник: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_20_1022

През 2020 г. обаче, един нов фактор даде силен тласък на процесите на дигитализация в страната - разразилата се в световен мащаб криза с COVID-19. Тя потвърди необходимостта от изграждане на високоскоростна цифрова свързаност, прилагане на изкуствения интелект и роботиката за подобряване на здравеопазването, развитието на електронното образование и обучение и техния социален ефект. Доказана бе и необходимостта от адекватна правна и регулаторна среда за насърчаване на иновациите чрез облекчаването на достъпа на бизнеса до финансиране и привличане на инвестиции, вкл. европейски. През последната година дигитализацията навлезе и утвърди своите позиции в редица сектори на икономиката като банковия, финансовия и глобалните организации. В условията на криза тя се превърна в мощно оръжие за напредъци устойчиво развитие, веднъж от способите за оцеляване на предприятията и индустрията.

2. Дигитализацията и МСП

Цифровата икономика в глобален мащаб представлява важен двигател на иновациите, конкурентоспособността, растежа и развитието на малките и средните предприятия (МСП).

В рамките на ЕС МСП осигуряват заетост на над 100 милиона души и произвеждат повече от половината БВП в Европа. В България МСП представляват 99,8 % от всички предприятия в страната, като допринасят за 75,7% от общата заетост и за 65,3% от добавената стойност в икономиката.²⁶⁹ Малкият бизнес има съществен принос за цялостния растеж на местната икономика - увеличава данъчната основа, създава работни места, стимулира местното производство, увеличава електронната търговия, а сега е най-силно засегнат от свиването на потреблението.

²⁶⁹Европейска комисия, 2019. Справочник за България за 2019 г. към Законодателния акт за малкия бизнес в Европа (SBA). Брюксел: Европейска комисия (данните са за 2018 г.), както и на <https://www.mi.government.bg/bg/themes/aktualni-danni-za-msp-2103-285.html>

Общата рамка на политиката на ЕС и развитието на процесите на дигитализация по отношение на МСП са предмет на разглеждане от редица европейски документи като Стратегията за устойчива и цифрова Европа, Новата индустриална стратегия за Европа, Законодателния акт за малкия бизнес в Европа за 2019 г. (SBA Factsheet 2019) и др. Въз основа на тях на национално ниво са разработени стратегически документи между които Концепцията за цифрова трансформация на българската индустрия (Индустрия 4.0), Национална програма цифрова България 2025, Цифрова трансформация в България за периода 2020-2030 г. и др.

През периода 2008–2017 г. се наблюдава бавно реструктуриране МСП и пазара на труда към високотехнологични и средно високотехнологични производства и услуги. Към 2017 г. според данни от ЕС²⁷⁰ само 2% от европейските предприятия се възползват пълноценно от възможностите на новите цифрови технологии, а резултатите на нашата страна в областта на предприемачеството са под средните за ЕС.²⁷¹

Ползите от дигитализацията като един от възможните пътища за оцеляването и напредък на МСП, както и устойчивото развитие на националната икономика.

От 2020 г. насам, поради кризата, предизвикана от разпространението на пандемията, в живота на хората настъпиха съществени промени, свързани с организирането на бита, работния процес, свободното време и почивката, промениха се техните навици и ежедневни дейности.

Ограничението на достъпа до пътуване, места за отдих и уелнес, до спортни и културни занимания и развлечения доведе до създаване на нови он лайн дигитални услуги за театрални и кино продукти, виртуални посещения на галерии и забележителности. Силно се увеличи търсенето на он лайн спортни, музикални, художествени и научни продукти и занимания, както и на продукти от развлекателния бизнес. Обучението и тренингът се пренесоха изцяло в интернет пространството. Преподаването на знания он лайн обхваща не само образователната система, но и всички сфери на живота. Преминаването на работа от разстояние реструктурира работните процеси и наложи засилена он лайн комуникация между служителите, а видеоконференциите и онлайн работните срещи постепенно се превърнаха в ежедневие. Контактите между хората, ограничени вследствие на пандемията, също се преместиха почти изцяло в интернет пространството.

Тази неочаквана и коренна промяна в ежедневието и потребностите на клиентите наложи и коренна промяна на пазара и бизнеса. Пандемията и ограниченията, свързани с нея, поставиха МСП при изключително сложни условия, а някои от тях - на ръба на оцеляването. Локдаунът на цели икономически сектори като туризма, ресторантьорството и

²⁷⁰ Цифровата икономика в ЕС https://ec.europa.eu/growth/sectors/digital-economy/importance_bg

²⁷¹ Доклад към Законодателния акт за малкия бизнес в Европа за 2019 г. (SBA Factsheet 2019)

хотелиерството, развлекателните бизнеси и др. ги принуди да търсят нови решения и да пренесат своята дейност от физическия в дигиталния свят.

Потребителските изследвания за Европа, направени по време на локдауна, разкриват огромна промяна в поведението на потребителите, като се очаква трайно запазване на темповете: 57% от запитаните пазаруват онлайн повече от всякога; 37% са започнали да извършват банкови операции онлайн; отчита се 36% ръст при онлайн пазаруване на стоки от първа необходимост; 41,9% от потребителите са пазарували за първи път онлайн или са започнали да пазаруват освен обичайните, и нови категории продукти след извънредното положение²⁷²; 17,1% са пазарували онлайн за първи път в този период; 10,3% са започнали да поръчват храна за вкъщи с оглед ситуацията.²⁷³

Понастоящем предприятията в България все още не се възползват напълно от новите цифрови технологии, иновативните бизнес модели и технологично реструктуриране. Въпреки това България не остава встрани от този процес. Наблюдава се промяна и в нагласите на българския потребител, особено в областта **наонлайн търговията и електронните разплащания.**

Covid 19 пандемичната ситуация постави редица трудности пред МСП, свързани с тяхното оцеляване.

Източник: BESCO

²⁷²Mastercard <https://www.mastercard.bg/bg-bg/business/overview/covid-19-response.html> COVID Fatigue, P&I Europe Trends & Insights -Edition 2 2020

²⁷³Анализ на влиянието на COVID-19 върху индустриите от Blue Point-май 2020

Търсейки начин да оцелеят и да се приспособят към сложните условия на пандемията, част от българските МСП успяха да се възползват от процесите на дигитализацията за създаване на ефективни вериги за доставки, отваряне на нови пазари и създаване на иновативни бизнес модели и поставиха началото на истинска дигитална трансформация. Поради ограничаването на търговията и затварянето на големите търговски обекти, **електронната търговия** получи силен тласък. Възникнаха множество нови он лайн магазини, а част от търговията се пренесе изцяло в дигиталното пространство. Тя се очерта като една от областите, в които процесите на дигитализация навлязоха изключително мощно. По данни на Българска Е-комерс Асоциация (БЕА), водещите онлайн магазини, членове на асоциацията през последната година са отбелязали над 60% ръст в онлайн покупките си (брой поръчки и обем). Същите тези водещи он-лайн магазини бележат около 10% пункта и повече ръст на размера на електронните разплащания.

Дигитализацията на малкия и средния бизнес за работа в он лайн среда изисква трансформация във всички негови аспекти – от дигитализиране на технологиите и работния процес до човешкия фактор. Он лайн магазинът и он лайн продажбите изискват различен подход и знания от тези, прилагани от търговеца в традиционен физически магазин.

Целият процес в областта на търговията и услугите е подчинен на определени оперативни маркетингови и ценови правила. Технологията на доставките, мърчандайзингът, след продажбеното обслужване, всички тези процеси изискват съществено реструктуриране. Всички те следва да бъдат дигитализирани, като бъде дигитално възпроизведен целият цикъл на продажба в един физически магазин.

Това обаче води до множество промени, тъй като работата на дигиталния магазин следва друга логика и се подчинява на други изисквания. Мениджърът на он лайн магазина трябва да придобие различни знания от тези, които са му били необходими за управлението на традиционния физически магазин и да познава факторите за успех, които също се различават. Така например от особено значение в електронния магазин са неговият дизайн, изборът на цветове гами, надписи и оформление, правилното описание на стоките, подреждането и излагането им, мястото за реклама и др. с цел клиентът да бъде привлечен, да се ориентира безпрепятствено и бързо да стигне до покупка. Изключително важна роля играе лесният достъп до он лайн магазина, изборът на начините на плащане, както и безотказно работещите дигитални модули, с които се извършват он лайн операциите по разглеждане и плащане. Поради това особено значение придобива създаването на удобни платформи със съвременен софтуер за продажба, които подпомагат клиента и бързо го насочват към продуктите, от които се интересува, информират за техните характеристики, конкурентни предимства и цени.

Засилената конкуренция в онлайн пространството изисква сериозна и задълбочена подготовка и не по-малки усилия за спечелване на пазарни дялове, отколкото при традиционните пазари. Особено значение в това отношение придоби създаването на т.нар. user experience или възможността клиентът да премине в дигиталното пространство през целия цикъл на клиентското преживяване, така както това се случва при покупка в традиционния физически магазин. Организацията на он лайн магазина трябва даправи възможно бързото и лесно ориентиране на клиента в предлагания асортимент, както лесен, удобен и сигурен начин за плащане. Особено важно е тя да включва и предоставяне на услуги като гаранционно обслужване, безусловно връщане на стоката в определен срок, и други, уреждащи възникнали проблеми между клиента и търговеца след продажбата. От основно значение са и въвеждането на иновативни начини на електронно разплащане, които предоставят по-голяма сигурност и удобство за клиента.

3. Дигитални плащания и МСП - иновативни решения

С промените в областта на европейското и националното законодателство, бурното развитие на технологиите и иновативните решения в областта на сигурността направиха електронното плащане удобно, лесно и достъпно. Този период съвпадна с влизането в сила на новата регулаторна рамка (PSD2) за по-голяма сигурност на плащанията чрез задълбочено установяване на идентичността на клиента (Strong Customer Authentication – SCA). Формира се ново поколение клиенти, което е напълно готово да използва дигиталните плащания, като оценява техните безспорни преимущества и се чувства по-подготвено и по-отворено към дигиталните иновации. Безконтактните плащания като дял от всички картови плащания бележат силно нарастване в целия свят, а страните от Централна и Източна Европа (ЦИЕ) са на първо място по този показател с 89% при дял на безконтактните плащания при средно 84% за Европа.

България е сред шампионите по навлизане на безконтактни плащания, с почти 100% безконтактни терминали и около 80% безконтактни карти на пазара. Плащанията с карта онлайн при доставка растат. Все още потребителите, обаче, свързват онлайн търговията и плащанията с карти предимно с покупка от световни сайтове и платформи, поради не достатъчно развитата е-ком търговия у нас.

До скоро в България дигиталното разплащане при малките фирми се позиционираше в далечното бъдеще, поради недоверието към новото и по-бавното възприемане на иновациите, което по принцип изисква време. Според експерти в бранша у нас МСП като цяло все още не са готови да стартират активно процесите на дигитализация. Българският потребител купува онлайн продукти за 400-500 лв. годишно, но наложеният платеж е предпочитан начин на плащане. Едва 10 % от всички поръчки от онлайн магазини в България се заплащат дигитално, докато във водещите страни от ЕС този процент се

отнася за разплащанията с наложен платеж. Това показва, че все още съществува сериозно недоверие от масовия потребител по отношение на дигиталните платежни инструменти..²⁷⁴

Макар България да е все още далеч от средното равнище на използването на дигитални плащания спрямо другите страни-членки на ЕС, редица изследвания показват напредък в това отношение. Всеки трети българин вече ползва над 10 дигитални услуги, а мобилните портфейли са все по-предпочитан метод като алтернатива на картата за разплащания. Факторите, които оказват влияние и спъват развитието на дигитализацията са липсата на достатъчна информираност по отношение на сигурността и страхът от измами.²⁷⁵ По данни от НСИ за периода 2017-2019 г. броят на плащанията в страната, извършени с карти, е нараснал с 55%, а тяхната стойност с 22%. За същия период броят на картовите плащания, извършени чрез виртуално терминално устройство ПОС (през интернет) е нараснал с 49%, а стойността на тези плащания съответно с 37%.²⁷⁶

През 2020 г. сме свидетели на рекордни нива на навлизане на дигиталните услуги и плащания. По данни на Българска Е-комерс Асоциация ([БЕА](#)), през последната година в България, онлайн плащанията с карти бележат над 160% ръст в категории като бързооборотни стоки, продукти за бита, спортни продукти и техника.²⁷⁷

На българския пазар вече има 10 мобилни портфейла и предстои лансирането на още няколко до края на 2021 г. Според доклад на EUROMONITOR INTERNATIONAL²⁷⁸ българският пазар на дребно (ритейл секторът) бележи ръст в редица показатели, сред които развиващата се интернет търговия и в частност използването на мобилни устройства и приложения. Ако през 2018 г. той е възлизал на около 23 млрд. лв., то очакванията са през 2023 г. пазарът да достигне 28 млрд. лв. и да отбележи близо 80% ръст спрямо годината на влизането ни в ЕС.

По данни на Mastercard през 2020 г. броят на мобилните трансакции в България на ПОС терминал е нараснал над 200%, средната стойност на покупките - с около 10%, а общият обем - над 4 пъти.

Важно иновативно решение, свързано със сигурността на електронните разплащания е биометричната верификация за одобряване на плащането, въведено от

²⁷⁴ Евгени Йорданов, Дигитален директор и партньор на платформа за онлайн търговия: Достъпно на: https://www.bgonair.bg/a/36-sutreshen-blok/221268-malkiyat-i-sredniyat-biznes-ne-e-gotov-da-se-digitalizira?fbclid=IwAR2OwfDsADnw419B6Dka7aN_c7VFGWP0WhII_md1QqQa6XXM_zoFLOzkIj0

²⁷⁵ <https://enterprise.bg/blog-news/digitalni-plashtaniya/Mastercard>

²⁷⁶ Цифрова трансформация в България за периода 2020-2030 г. Достъпно на: https://www.mtitc.government.bg/sites/default/files/cifrova_transformaciya

²⁷⁷ <https://beabg.com/e-commerce-passport-2020/>

²⁷⁸ Ритейл секторът, положителни перспективи и добри отправни точки за развитие. Достъпно на: <https://food-exhibitions.bg/index.php/bg/press-bg/pr-materials/503-riteil-sektorat-polozhitelni-perspektivi-i-dobri-otpravni-tochki-za-razvitiie>

компанията Mastercard - – Mastercard ID Check. Според проведените от компанията проучвания през 2019 г.²⁷⁹ над 46% от потребителите биха предпочели да одобряват трансакциите си не с пароли, пинове и SMS, а с палец или лице през приложението си за мобилно банкиране. Това дава по-голямо удобство и улеснение за потребителите, както и по-голяма сигурност – биометричните данни не напускат мобилното устройство на потребителя, съществено се намаляват отказаните трансакции и се подобрява качеството на живота. Половината от българските издатели са внедрили тази иновация за улеснение и сигурност на картодържателите.

Сред новите дигитални технологии в областта на картовите разплащания си пробиват път и други иновативни решения като токенизацията (криптиране на данни), която стои зад мобилните портфейли. Все повече българи разполагат с токенизирана в своя смартфон дигитална и/или виртуална карта – техният брой е утроен само примобилните портфейли на издаделите, използващи токенизиращата технология на Mastercard за периода юни 2020 - януари 2021 г.

Лансират се и решения за по-голяма сигурност и удобство при запазване данните на картата за повторни, или повтарящи се разплащания в онлайн магазините, подобряващи значително процента на успешно завършени онлайн покупки и разплащания – т.нар. “Card on file” и др.

Тук следва да отбележим и възникването в България на нови бизнес модели и иновативни решения за МСП, основани върху електронните разплащания, които да осигурят на МСП лесно и безпроблемно преминаване към онлайн магазини и нови платформи, както и да дигитализират плащанията си. Един от тях е Вайбмаркет – иновативна платформа за дигитализацията на МПС, услуга, която дава възможност на малки търговци на хранителни и битови стоки, ресторанти, заведения, фитнес и йога студия, козметични услуги и много други да управляват поръчки изцяло във Viber общности и да получават плащания с карта, без да се налага изграждане на онлайн магазин или дори инсталиране на виртуален ПОС терминал. Такова решение носи предимства, като възможност за разрастване обхвата на даден търговец, тъй като Viber е най-голяма социална мрежа у нас, ползвана от различни таргет групи. Според направено проучване 70-80% от хората имат Вайбър и го използват ежедневно. Благодарение на автоматизиран чатбот, купувачите могат да откриват търговците по локация и потребителска категория, след което да договорят поръчката си на лично съобщение и да платят лесно и сигурно онлайн. Търговецът получава средствата по сметката си мигновено, като единственото, за което плаща в цялата услуга, е такса за полученото плащане. Плащанията, които често са крайъгълен камък за малките търговци, в платформата се извършват чрез изключително опростена процедура като в лично съобщение в чата се генерира линк за плащане, който

²⁷⁹www.Mastercard.com; Mastercard survey 2019

крайния клиент получава. По този начин, освен увеличени продажби, търговците получават и ликвидност – разполагат с парите си незабавно и могат да ги вложат отново в бизнеса си.

Решението представлява лесна и достъпна алтернатива на онлайн магазините и предлага всичко, от което един малък бизнес се нуждае – лесно включване в платформата, директна връзка с клиенти, възможност за разрастване, благодарение на Viber общностите, моментални и сигурни плащания. Така компаниите имат нов канал за директно достигане до активни и ангажирани клиенти.²⁸⁰

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Навлизането на дигиталните технологии в МСП изисква цялостно реструктуриране на тяхната дейност, реална дигитална трансформация на всички работни процеси и на човешкия фактор, като това води не само до оптимизирането им, а до създаване на нови бизнес модели и връзки, осъществяване на нов тип бизнес.

В кризисни периоди дигитализацията е един от основните начини за преодоляване на рисковете и предизвикателствата и за оцеляване на компаниите. Дигиталното преорганизиране на МСП повишава ефективността на икономиката и ускорява обществените процеси и обуславя подобряването на качеството на живот на хората.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Andrieux, D. Banking in the digital age. // A White Paper of Sopra/Banking Software, Jun 24 2015 (<http://www.soprabanking.com/docs/librariesprovider17/sopra-bankingsoftware/white-paper---banking-in-the-digital-age.pdf?sfvrsn=0>).
2. Bubolz, M. Digitale Reife – Wie fit ist Ihre Bank wirklich? 2. Februar 2016 (<https://www.der-bank-blog.de/digitale-reife-banking/digitalbanking/20984/>).
3. Catlin, T. Insurance Beyond Digital: The Rise of Ecosystems and Platforms, 2018
Достъпно на: <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/ourinsights/insurance-beyond-digital-the-rise-of-ecosystems-andplatforms>;
4. Chakraborty, R., R. Fuhrmann, D. Aboaba. Converting cost to growth: Why strategic cost reduction matters in banking, 2016.

²⁸⁰www.mastercard.com

- https://www.accenture.com/t20160616T034113_w_usen_acnmedia/PDF-22/Accenture-Strategy-Banking-Strategic-CostReduction.pdf#zoom=50).
5. Chhahhra, P. A Renewal Strategy towards truly Digital Banking. // FinacleConnect, External Document © 2016 EdgeVerve Systems Limited, January – June 2016 (<https://www.edgeverve.com/finacle/resources/finacleconnect/trulydigital-banking/Documents/cover-story.pdf>). 20
 6. World Economic Forum; The digitalisation of small and medium enterprises in Ireland Models for financing digital projects; Innovation Finance Advisory at EIB Advisory; Luxembourg, March, 2019
 7. Digital Economy and Society Index 2020 (DESI) Questions and answers. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0183_BG.html
 8. European Commission, The Digital Economy and Society Index (DESI), (2018), Достъпно на: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/international-digital-economy-and-society-index-2018>
 9. Hermes E.(2018), Enabling Digitalization Index, Достъпно на:https://www.eulerhermes.com/en_global/media-news/news/enabling-digitalization-index-2018-measuring-digitagility.html
 - a. 13.Технологии цифровизации в России – настала епоха перемен. Достъпно на:<https://center2m.ru/digitalization-technologies>;
 2. Доклад към Законодателния акт за малкия бизнес в Европа за 2019 г. (SBA Factsheet 2019)
 3. Евгени Йорданов, Дигитален директор и партньор на платформа за онлайн търговия: Достъпно на: <https://www.bgonair.bg/a/36-sutreshen-blok/221268-malkiyat-i-sredniyat-biznes-ne-e-gotov-da-se-digitalizira?fbclid=IwAR2OwfDsADn>
 4. Европейска комисия, 2019. Справочник за България за 2019 г. към Законодателния акт за малкия бизнес в Европа (SBA). Брюксел: Европейска комисия (данните са за 2018 г.),
 5. Концепция за цифрова трансформация на българската индустрия (Индустрия 4.0)https://www.mi.government.bg/files/useruploads/files/ip/kontseptsia_industria_4.0.pdf;

6. Националната стратегия за малки и средни предприятия (МСП) в България за периода 2021 – 2027 г Проект: достъпен на: https://www.mi.government.bg/files/useruploads/files/investment-policy/SME_Strategy_BG_8DEC_2020.pdf
7. Орехов, М. Същност на процеса на дигитализация като нов етап в глобалната информатизация; Достъпно на: <https://dlib.unisvistov.bg/bitstream/handle/10610/4232/> с. 82-84;
8. Ритейл секторът, положителни перспективи и добри отправни точки за развитие. Достъпно на: <https://food-exhibitions.bg/index.php/bg/press-bg/pr-materials/503-riteil-sektorat-polozhitelni-perspektivi-i-dobri-otpravni-tochki-za-razvitie;>
9. Цифрова трансформация в България за периода 2020-2030 г. Достъпно на: https://www.mtitc.government.bg/sites/default/files/cifrova_transformaciya
10. Цифровата икономика в ЕС https://ec.europa.eu/growth/sectors/digital-economy/importance_bg
11. https://www.mi.government.bg/files/useruploads/files/ip/kontseptsia_industria_4.0.pdf
12. <https://enterprise.bg/blog-news/digitalni-plashtaniya/>
13. <https://beabg.com/e-commerce-passport-2020/>
14. <https://www.mastercard.bg/bg-bg/business/overview/covid-19-response.html>
15. <https://bg.wikipedia.org/wiki/>
16. <https://cloudcart.com/bg/features/viber-ecommerce-messages-channel-integration;>
17. <https://litmedia.wordpress.com/>
18. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_20_1022
19. <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/scoreboard/bulgaria>
20. <https://www.mi.government.bg/bg/themes/aktualni-danni-za-msp-2103-285.html>

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И СЪЗДАДЕНИ ВЪЗМОЖНОСТИ ПРЕД ПРОИЗВОДСТВЕНИЯ И ЕКСПОРТЕН СЕКТОР НА БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 2021-2023

Тодор Йосифов
Докторант, Бургаски свободен университет
e-mail: todor.yosifov.bg@gmail.com

Резюме

Историята редица пъти ни е показвала, че след голяма криза глобалната икономика винаги претърпява трансформации. Поради пандемията предстои реструктуриране на целият световен икономически ред, който от Втората световна война не е изпитвал такъв спад на производствения процес. След всяка трудна ситуация пред човечеството има път напред, скоро ще предстои и процес по възстановяване и влизане във фаза на бъдещ икономически прогрес.

Ключови думи: икономически растеж, производство, предизвикателства, реструктуриране, иновации

JEL класификация: O1, F6, O3

УВОД

Икономическата стабилност на всяка една страна винаги се ситуира върху база от фактори, които осигуряват нейното създаване, стабилизиране и възможности за развитие. Формулата на успешното уравнение при създаването на положителен баланс в икономически аспект винаги съдържа елементите риск и устойчивост, инвестиции и редица други компоненти, предопределящи посоката на развитие и краен резултат. Един от важните моменти, който характеризира науката „Икономика“ е, че тя няма своя край и процесите не се характеризират с постоянна финализираща константа, а винаги има момент и продължение на процеса. Това е една от отличителните и характеристики, даваща и такова важно значение като наука за съществуването на света и важен фактор в живота на обществото ни.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Несъмнено стартиралата през изминалата година пандемична обстановка във всяка една държава повлия в огромна степен на икономиката, без изключения. Предизвикателствата пред всички в тази трудна за човечеството ситуация, погледната през призмата на икономиката, постави в много неизгодна ситуация стотици хиляди бизнеси, донесе безработица, беше причина за фалити, спря логистиката между много доставчици. Неизброими са последиците, които остави като „наследство“ Ковид-19 в сферата и на икономическия свят. Но какви възможности се създадоха покрай преодоляването на част от предизвикателствата? Какви сектори получиха приток на иновации и принудени от неприятните обстоятелства своевременно с помощта на науката реализираха нови пътища за релокация на своите производствени мощности, хъбове и административни нужди. Повлия ли на България и в каква степен може да се отворят нови коридори за износ към засегнати пазари? Страната ни от години е “изключително добра дестинация за преките чуждестранни инвестиции поради разумната си фискална политика и стабилност, бързата възвращаемост и минималните разходи [1]”. Развитието на родното ни производство може ли да бъде анонсирано чрез по-активно търговско представителство на световния пазар? Отговорите на тези въпроси се верифицират с ключа към успешните последователни действия за икономически растеж през периода 2021-2023 г., които може да реализира бизнесът в България.

Успешният кризисен мениджмънт може да изгради основи за развитие за десетилетия напред с оглед на крос-процесите, които бяха преминати. В темата ще бъде разгледана и възможността пред производствения сектор у нас за поемане на част от релокираните от страна на големи европейски държави хъбове, опцията след Брекзит родни фирми да преговарят за производство и експорт на английски компании в ЕС, както и предизвикателствата пред Общините и индустриалните ни зони за външни инвеститори, които могат да бъдат в икономическата зона от Азия, САЩ и държави-членки на Европейския Съюз.

ОСОБЕННИ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Едно от основните преимущества, които могат да бъдат извлечени като положителен фактор в икономическият баланс за страната ни е стратегическото ни географско положение с налични транспортни и логистични коридори. Възможностите се създават, а в период на криза неминуемо има губещи страни. В индустрията и бизнеса има още един фактор от първостепенно значение – „нарастващата интензивност на конкуренцията“ [2]. Това е функция, която може да разкрие възможности пред страната ни. За съжаление, пандемията се отрази изключително пагубно и на съдбата на редица компании, които преустановиха дейността си, особено в категорията МСП. Както във всеки труден момент, така и в икономическо отношение след всеки пик се търси баланс и стабилизиране на позициите в нормите. Върхната точка ще отшумява постепенно и ще остави с години напред своите негативни отпечатъци върху бизнеса в световен аспект, но една от основните функции на икономиката е да създава. И заедно със съвземането на света и човечеството в социален и здравен фокус, следват и икономически стъпки за да може целият процес да придобие затворен вид в сферата на световното развитие. Нормално е, дори очаквано – това да създаде предизвикателства за бизнеса. В целият свят – включително и България.

Страната ни се характеризира със сериозни традиции в областта на производството. През годините на новия век редица световни компании са доверили част от производствените си мощности на България. В смисъла на производствените мощности не говорим за обикновен производствен процес, а и за т. нар. „зелени“ и “smart” производства. Отворилата през 2019 г. в град Пловдив фабрика на Schneider Electric е само един от примерите, даващи устойчивост и показващи визия за дългосрочно развитие на световния бизнес чрез български кадри на родна земя [3]. Заводът за автоматични прекъсвачи на френската група е втори по рода си от това ниво в Европа и е пример за наличието на високи технологии и човешки фактор в страната ни. Възможностите, които страната ни предоставя пред чуждестранните инвеститори, условията и благоприятната среда се комбинират с изключително активната политика от страна на държавата и местната власт за създаване на работни места. Стимул е и добрата възможност за внос и износ на суровини и вложени материали. Една от силните страни е удобният транспортен коридор по суша, море и въздух, обособени добри геополитически позиции на страната ни.

В голяма част от областните градове има концентриране на специализирани училища и висши учебни заведения, които буквално „произвеждат“ кадри за бъдещи работодатели. Взаимовръзката между образованието и бизнеса ще бъде от ключово значение за повишаване на практическият капацитет и избор на подходящи специалности от страна на обучаващите се, които впоследствие се вливат в редиците от професионални служители на развиващите у нас бизнеса си предприятия. Един от силните примери е EVN, които поеха инициатива за дуално обучение в сферата на електротехниката и от години представителите на австрийския концерн в България оборудват класни стаи в специализирани паралелки с ученици [4], откъдето има възможност да се развиват бъдещи кадри на компанията у нас.

ОСНОВНИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

В периода на следващите няколко години България има възможност да привлече инвеститори и в развиващите се индустриални зони в големите градове у нас. Непрекъснато разрастващите се като терени индустриални паркове осигуряват с подходящи логистични коридори завършени като инфраструктура терени, които са готови за инвеститори – родни и чужди компании, често в областта на производството. „Национална компания индустриални зони“ ЕАД оперира в цялата страна и създава възможности за бизнеса и развитието на местното население. Част от областите, където и в момента се ситуирани стотици чужди компании, предимно насочени към експортна дейност са София, Бургас, Русе, Варна и др. „НКИЗ“ ЕАД е една от възможностите пред страната ни да привлече през следващите години подходящи производствени мощности от целия свят. При „пренареждането“ на икономическата карта в следкризисен мащаб, редица мениджъри желаят да изберат добри дестинации за локиране на мощностите си, а ролята на държавата и местната власт е от основно значение. Следва да се отбележи, че и в момента в период на пандемия индустриалните паркове в страната привличат нови чуждестранни компании и техните представителства тук за ситуиране на производства. Редица общини предоставят нови и нови терени за да могат тези паркове да се разширяват и да се създават работни места за местното население. В абстракта на икономическото развитие, големите градове привличат за работна ръка и кадри от по-малките съседни населени места, като по този начин формират и силна икономика за местния бизнес и услуги при микрофирмите.

От години японският конгломерат Sumitomo Electric, собственик и основен доставчик на Volkswagen, развива своя бизнес чрез заводите си в България. Производствените бази в гр. Карнобат и гр. Мездра дават работа на над 3000 души, а компанията експортира от страната ни своята продукция. Производителят на кабелни системи „СЕ Борднетце – България“ е един от многото примери как с успешен мениджмънт едновременно може да се използват добрите транспортни и експортни възможности на страната ни, в комбинация с опита на кадри и техните възможности. Има нужда от силно ориентирана към продукта култура, дори в една технологична компания [5]. Локацията е предопределящ фактор при избор на място за ситуиране на всеки цех. При големите заводи е задължително мястото да е с изградена инфраструктура и възможности за редовен експорт. Големите компании у нас ни предпочитат и заради добрата данъчна политика и възможности, които се осигуряват от държавата в подкрепа към бизнеса. През периода на пандемията се видя и подкрепата към предприятията, която се отрази в полза и на запазване на работни места, както и на запазване на цели сектори чрез фондове на Европейския Съюз. Именно присъствието ни в ЕС ни дава и друга възможност през следващите години – България има възможност да бъде център на икономическото развитие на Балканите. Преимуществовата ни са обособени и следва да бъдат доразвити чрез силно присъствие през следващите години на икономически форуми. Както всеки бизнес търси клиенти и един от основните моменти за това е маркетинга – търсенето на инвеститори е симбиозен процес и следва да водим екстровеъртна политика по привличането на фирми у нас. Силна страна в това отношение могат да бъдат търговските аташета на страната ни в чужбина. По данни на Министерство на Икономиката на Република България имаме над 60 търговски представители по света, чиято основна функция би могла в активна позиция да спомогне много за развитието на бизнеса ни след кризата.

Стимулирането на местните предприемачи и техният „износ“ на продукти и услуги в Европа и останалите континенти също е фактор, който заслужава внимание и акцент за развитие. Както всяка стартираща компания и нейното бъдещо ръководство първо правят SWOT-анализ за да бъдат устойчиви на пазара, така и техниката от Алберт Хъмфри за стратегическо управление може да бъде приложена при позиционирането на страната ни в новата икономическа ера. Стимулът към идеята, подкрепата към иновативното, към услугата, която ще привлече нов таргет клиенти чрез ноу-хау и диференцирана полезност –

това е в основата на откритията в бизнеса. Добър инструмент, който използват общини в България са „старт-ъп“ фондовете за стимулиране на локални предприемачи и техните микропроекти. Всъщност това е начало на един процес по формиране на стъпки към развитието на опит и предприемачески навици в новото поколение, създаващо и определящо макрорамката на бъдещия бизнес у нас. Важен момент е и грижата към кадрите в новата икономическа ситуация. Фирмите на новите лидери включват в своите цели успеха на служителите си и правейки това, изпреварват конкурентите си [6].

От началото на 2021 г. има редица промени в геополитически план, даващи стъпки за развитие и посока за анализ върху нова концентрация на капацитет, свързан с експортната дейност. Ситуацията след „Брекзит“ променя ситуацията и условията на търговия с Великобритания в дългосрочен план. Актуалните промени няма да променят само и единствено логистичните условия, ще въздействат в огромни мащаби на редица сектори, като само един от тях е он-лайн търговията. Последното засегна микрофирми в страната ни още в първите дни на годината, но възможностите за български предприятия могат да бъдат развити в положителна насока. Имаме основата, върху която да бъдат изградени външнотърговски отношения, които могат да бъдат своеобразен „мост“ между Европейския Съюз и държавите-членки, от една страна, а от друга – търговските пътища с останалите страни, които имат бариера, основана на задължителните мита и високи логистични разходи, които оскъпяват дистрибуционната цена. Един от факторите, за избор на най-рентабилен продукт е неговата стойност, а вложената цена се формира в мащабите на световната търговия и с цената на доставка. Оскъпяването на продукти, които се завишават като крайна стойност преди дистрибуция с допълнителни данъци, мита и др. определено променя нагласите за партньорските мрежи в международен план, дори при наличието на изградени традиционни взаимодействия със силни компании. Страната ни и ресурсът на държавата ни дава възможност на поставени в неизгодна позиция компании да предпочетат нашите дистрибуционни канали заради по-рентабилна спрямо формирането на изходна цена точка. Като перспектива за развитие в тази насока е и данъчната ни политика, както и останалите финансови параметри, които имаме като държава-член на ЕС. Изборът ни като дестинация за ситуиране на производствени мощности от други компании в този аспект е още по-силен, поради наличието на транспортните коридори с добра логистика, които дават възможност за директен експорт на продукцията по всички налични пътища.

Изборът на тези функции ни прави икономически сериозен конкурент на останалите страни в ЕС, с оглед и на добрата представителност на бизнеса у нас, който може да бъде основен фактор за популяризирането на тези мерки.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Важно условие за производствения сектор у нас е адаптирането с бързи темпове на „Индустрия 4.0“ Основната цел е да се обединят промишленото производство с модерната информационна и комуникационна техника [7]. Едно от предизвикателствата пред родния мениджмънт беше преди години процесът на „адаптация към новото“. По-гъвкавите и иновативни лидери наложиха своята нова визия, която промени бизнесът в световен мащаб. Огледалните процеси във всяка точка на света и локалните бизнеси бяха също променени, а успехът на този постоянен преход се обуславя основно и с качествата на ръководителите в бизнес единицата. Иновациите са част от икономиката и са имплантирани в целият процес на създаване, управление и предлагане на пазара, като технологичната част е само момент от цялата верига, която изгражда този процес. Добре образованият, с натрупан стаж и опит, подготвен кадър с наличие на адекватни за времето си организационни умения е подходящ за мениджър. Развитието на екипа и фирмата, съобразно адаптацията към пазарните новости и изисквания е функция на управлението на самият бизнес. Силно предимство на производствения сектор в България може да бъде техническото внедряване на иновациите, които са предпоставка за рентабилност на разходите, формиране на краен продукт с ниска себестойност и привличане на инвестиционен интерес към възможностите, които страната ни предлага.

Българската промишленост е втори по важност сектор за икономиката ни сектор, след този на услугите. Страната ни е индустриализирана нация и имаме добре развита тежка и лека промишленост, които са с традиции и формирано в общественото пространство знание, подготовка на кадри и професионализъм на заетите в сектора лица. Един от аспектите върху бъдещето развитие на икономика у нас, където имаме също силни традиции и може да се акцентира върху експортната ни ориентираност е машиностроенето.

Предприятията са водещ фактор във всяка една успешна икономическа система. Фармацевтичната промишленост и електрониката са сектори, в които имаме позиции, съчетани с опит и изградени канали на дистрибуция, които могат да бъдат развити. Текстилната промишленост и останалите сектори могат да бъдат имплантирани в бъдещата карта на нашата икономика, която показва сериозни амбиции за следващите си фази на подем.

Предизвикателствата пред производствения и експортен сектор на страната ни са свързани с текущите създадени възможности пред икономическия сектор и мотивацията на родния мениджмънт, обвързан с неговата функция за прогрес.

БИБЛИОГРАФИЯ:

- [1] Проф. д-р Милен Балтов, „Бизнес проекти и инвестиции в предприемачеството и иновациите“, стр. 55, изд. „Информа Принт“
- [2] Едуард Бернайс, „Формиране на обществено мнение“, стр. 37, изд. „Изток-Запад“
- [3] Иглика Филипова, публикация на 08.12.2019 г., в-к „Капитал“
- [4] Автор: Бургас24БГ, 29.11.2019 г., <https://www.burgas24.bg/novini/burgas/EVN-otkri-novoobzavedena-klasna-staya-v-Mehanotehnikuma-v-Burgas-917847>
- [5] Джордж Бем, “iСтив – словото на човека, прозрял бъдещето”, стр. 87, изд. „Локус Пъблишинг“
- [6] Паоло А. Руджери, „Новите Лидери“, стр. 135, изд. ОММ
- [7] „Индустрия 4.0“, изт. Българска стопанска камара, <https://www.bia-bg.com/focus/view/24116/>

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВОТА НА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА ПОЛИТИКИТЕ НА "ЗЕЛЕНИЯ ПАКТ" В БЪЛГАРИЯ

Христо Медаров
Докторант, УНСС – гр. София
E-mail: hmedarov@unwe.bg

Резюме

Европа осъзнава, че климатичните промени заплашват самото съществуване на Човечеството и отговаря с твърди мерки и стимули за намаляване на въглеродните емисии чрез „Зеления пакт“, който е с времеви хоризонт 2050. Мястото на България и предизвикателствата пред нея в един по-кратък период са разгледани и са отбелязани най-важните проблеми.

Ключови думи

Зелен пакт, Зелена сделка, Стратегия „От Фермата до Трапезата“

JEL - Q5

УВОД

Като част от Европейския съюз, РБългария неизменно трябва да се съобразява с политиката на блока, още повече, когато тази политика е подплатена със сериозни финансови инструменти за нейното осъществяване. От влизането си в ЕС през 2007 година, страната осъществи два програмни периода до момента, като за това време фондовете на Съюза се оказаха най-сериозният инструмент за водене на политика по отношение на различните отрасли на икономиката и за държавни инвестиции. В едно с приемане на програмната рамка за настоящия период 2021-2027, пред България се открива и историческата перспектива да промени незавидната си икономическа позиция сред страните в Европа, като се възползва от огромния ресурс наличен по линия на „Зеления пакт“ („Зелената сделка“), като едновременно с това реорганизира икономиката в посока на „зелено развитие“. Настоящият обзор си поставя скромната задача да очертае кръга от проблеми пред България по повод на постигане на целите на политиките на „Зеления пакт“ без обаче да анализира причините за тяхното възникване и да разглежда в дълбочина

възможностите за тяхното решаване. В разработката са изброени всички стратегии на Пакта, като е поставен по-сериозен акцент върху анализа на една от тях – „От фермата до трапезата“.

КОНЦЕПЦИЯ И ЦЕЛИ НА „ЗЕЛЕНИЯ ПАКТ“ НА ЕС

В началото следва да се уточни, че понятията „Зелен пакт“ и „Зелена сделка“ са придобили гражданственост в официалния български език и се ползват, като напълно точни синоними, превод на английското Green deal. Доколкото тази практика се е наложила в момента, в следващите редове ще се използват и двете понятия, като равностойни и означаващи план на ЕС за трансформация на Континента с хоризонт 2050 година и междинни цели. Общата цел на този план е Европа да стане първият въглеродно неутрален континент, като това се случи чрез трансформация на икономиката и обществото за постигане на устойчиво развитие. За да бъде постигната тази амбициозна цел, е предвиден период от 30 години, в рамките на който всички сектори да осъществят технологична и регулаторна промяна, която да бъде измервана чрез система от междинни цели-индикатори и разбира се е предвидено мобилизация на сериозен финансов ресурс за тази промяна. Тук трябва да се подчертае една negliжирана донякъде особеност на подхода на ЕС към решаването на стратегически проблеми – за реализацията на дадени политики винаги има предварително осигурени ресурси (финансови и информационни), но и бива поставена регулационна рамка на ниво Съюз, чийто спазване става задължително след периода на осъществяване на промените и всяко отклонение от нейните норми влече конкретни санкции на национално ниво. Примери за това могат да се дадат от областта на Екологията най-вече. В този смисъл не бива да се възприема, че „Зелената сделка“ представлява просто едни налични фондове за усвояване от отделните страни. Напротив – всичко това трябва да се гледа в светлината на поставените цели и как те ще бъдат постигнати, като фондовете са само едно от средствата, макар и най-значимото, за постигане на междинните и крайната цел. А постигането на тази цел е декомпозирано в седем отделни зони на интервенция, в седем отделни стратегии, които предстои да бъдат детайлизирани и те са илюстрирани на следната схема:

ПОЛИТИКИ НА „ЗЕЛЕНИЯ ПАКТ“ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕТО ИМ В БЪЛГАРИЯ

Както вече бе казано – „Зелената сделка“ обхваща няколко основни зони на трансформация, въпреки, че политиката на ЕС и в други сектори извън тях ще бъде кохерентна с поставената обща цел и това ще бъде отразено и в промяна в Общностното законодателство. По специално, към момента ЕС разглежда 7 основни стратегии (зони) за трансформация. Трябва да се подчертае обаче, че самата „Зелена сделка“ не е готова „рецепта“, в която има ясни съставки и поредица от действия – напротив, дадени са широки рамки, в които националните решения да бъдат взети и осъществени. Освен това, както се изтъква и в редица документи, а и изявления на лидерите на ЕС – трансформацията изисква създаване на нови технологии, които в момента не са налични или са във фаза на тестване. Това, което предстои е да бъде преосмислена и създадена отново на цялата индустрия по начин, който да стъпи на нови технологии и процеси, които да са в отговор на целите на Сделката. Логично всичко това изисква и огромни инвестиции в изследване и иновации, както и ориентиране на образованието и развойната дейност в такава посока. Новите технологии и

процеси са онзи „чадър“ който покрива всяка една от седемте стратегии, които ще бъдат разгледани сега.

Снабдяване с чиста, достъпна и сигурна енергия (Clean Energy)

В рамките на тази стратегия лежат няколко стълба:

1. Преход към чиста енергия

„Преходът към чиста енергия следва да осигури участието на потребителите, както и да бъде от полза за тях. Възобновяемите източници на енергия ще играят съществена роля. Увеличаването на производството на вятърна енергия от разположени в морето инсталации ще бъде от съществено значение, като стъпва на регионалното сътрудничество между държавите членки.“

Въпреки, че България изпълни изискванията за дял от ВЕИ в общия енергиен микс на стараната – нивото на генериран въглероден диоксид за единица произведена енергия все още е високо. По последни данни на Европейската Агенция за Околна среда (<https://www.eea.europa.eu/>) средният интензитет на емисиите на парникови газове за ЕС (без Великобритания) е равен за 2018г на 287 средно, като за България стойността е 425. Интензитетът на емисиите на парникови газове (g CO₂e / kWh) се изчислява като съотношението на емисиите на CO₂e от публичното производство на електроенергия (като дял от еквивалентните емисии на CO₂ от публичното производство на електроенергия и топлинна енергия, свързани с производството на електроенергия), и брутно производство на електроенергия. В развитие обаче – към 2030 година за целия ЕС средната стойност следва да бъде между 75,49 и 96,81 г. Резерви има в използването на повече ВЕЦ, геотермални източници, използване на повече природен газ, соларни инсталации и други. Определено предизвикателство е решението за съдбата на ТЕЦ на въглища и ядрените мощности. Визира се също и механизъм за Защита на Потребителите, както и

2. Интелигентна инфраструктура - „...Тази рамка следва да насърчава внедряването на иновативни технологии и инфраструктура, като например интелигентни мрежи, водородни мрежи или улавяне, съхранение и използване на въглероден диоксид, съхранение на енергия, като също така дава възможност за интегриране на сектора“

Една важна за бъдещето концепция на ЕС е свързана с насърчаване на „потребител на собствена електроенергия от възобновяеми източници“. Под това се разбира активен клиент, който консумира и може да акумулира и продава електроенергия от възобновяеми източници, генерирана в негов имот, включително в многофамилна жилищна сграда, търговски обект, обект за споделени услуги или затворена разпределителна система, при условие, че тези дейности не представляват тяхната основна търговска или професионална дейност. Тази задължителна вече ДИРЕКТИВА (ЕС) 2018/2001 НА ЕВРОПЕЙСКИ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА от 11.12.2018 г., За насърчаване използването на ВЕИ, чл.21 има срок за транспониране в България до 30.06.2021 г. Подобна марка, ако бъде приложена ще промени съществено самият смисъл на електропреносната мрежа. Някои от идеите на ЕС за развитие на сектора все още са на етап тестване на опитен образец.

Мобилизиране на промишлеността за чиста и кръгова икономика(Sustainable Industry)

Водещите стълбове на тази стратегия са няколко и измежду тях трябва да се споменат:

1. Постигането на неутрална по отношение на климата и кръгова икономика
2. Политика за „устойчиви продукти“ - потенциал за значително намаляване на отпадъците, продукти за многократна употреба, които са устойчиви и подлежащи на поправка
3. Цифрови технологии

Промишлеността е основен източник на замърсяване и употреба на ресурси и като такъв следва да се преосмисли изцяло неговата организация. Както е посочено в самия текст на пакта – отнема 25 години за бъде променена една индустрия – промяната в промишлеността е дълъг и скъп процес. За редица производства тепърва предстои да се намерят технологиите, които да ги направят зелени и кръгови. Това предопределя създаване на продукти, които са модулни и лесни за разглобяване и материалите в тях използвани повторно.

Опазване и възстановяване на екосистемите и биологичното разнообразие (Biodiversity)

Екосистемите предоставят основни услуги като храна, прясна вода и чист въздух, както и подслон. Тук посоките на действие са основно свързани с развитие и укрепване на мрежата „Натура 2000“ и опазване на горските екосистеми, включително и засаждане на нови гори.

Ролята на горите и в по-широк смисъл на еко системите за поглъщането на въглеродния диоксид е ключова за неутрализиране на неговите емисии и постигане на въглеродна неутралност, което е целта на Пакта. България има уникални условия по отношения на запазени гори и възможност за съхраняване и развиване на „Натура 2000“ зоните.

Амбиция за нулево замърсяване за постигане на нетоксична околна среда (Eliminating Pollution)

Създаването на нетоксична околна среда изисква повече действия за предотвратяване на генерирането на замърсяване, както и мерки за почистване и отстраняване на причинените вреди. Нулевото замърсяване изисква преосмисляне на дейностите в промишлеността, селското стопанство и транспорта. Съществен проблем за България, който стана виден в последните години е качеството на атмосферния въздух в градовете

Изграждане и реновиране по енергийно и ресурсно ефективен начин (Building and Renovation)

Тази стратегия на ЕС адресира проблем, който може да има сериозно въздействие върху цялостното подобряване на климата. Иронията е, че при промяната на климата в условия на глобално затопляне, се използва все повече енергия за климатизация, което пък води до влошаване на климата и всичко това води до една негативна спирала. Средно на сградите се падат около 40% от потреблението на енергия.

Ускоряване на прехода към устойчива и интелигентна мобилност (Sustainable mobility)

Както е посочено в Европейският зелен пакт „Транспортът представлява една четвърт от емисиите на парникови газове в ЕС, като неговият дял продължава да расте. За да се постигне неутралност по отношение на климата, до 2050 г. е необходимо намаляване на емисиите в транспортния сектор с 90 %.

„От фермата до трапезата“: създаване на справедлива, здравословна и екологосъобразна продоволствена система (From farm to Fork)

Специално внимание ще бъде отделено на тази стратегия от Пакта, предвид възможността тук България до постигне много по-бърз и видим напредък. Стратегията визира, без претенция за изчерпателност няколко подхода - прецизно земеделие, биологично земеделие, агроекология, агролесовъдство, по-строги стандарти за хуманно отношение към животните, както и значително намаляване на употребата на химически пестициди, употребата на торове и антибиотици. Също така се предвижда да се увеличи значително площта на биологичното земеделие в Европа. Европейска наука трябва да разработи иновативни начини за защита на реколтите от вредители и болести и да обмисли потенциалната роля на нови иновативни техники за подобряване на устойчивостта на продоволствената система, като същевременно гарантира, че те са безопасни.

Комисията ще предложи действия, които да помогнат на потребителите да изберат здравословно и устойчиво хранене и да намалят хранителните отпадъци. Като един от основните проблеми пред достигането на тази цел е определено сериозното разхищение на храна по цялата верига на доставки и потребление. В Европа се изхвърлят хиляди тонове храна. Статистиката е повече от стряскаща – в Европейския съюз 20% от произведената храна се изхвърля без да бъде потребена! Това са необозримите 88 милиона тона изхвърлени храни годишно, които водят до общи разходи от 143 милиарда евро свързани с тях, които биват буквално изхвърлени на сметицето всяка година! (източник - https://ec.europa.eu/food/safety/food_waste_en) Създаването на устойчиви модели на потребление на храна изисква радикална промяна и преосмисляне на цялата верига от производството до потреблението. Едната очевидна възможност, която отчита проблема със загубите от 40% от храните по време на продажбите на дребно и потреблението, е създаване на „къси вериги на предлагане на храни“. Късата верига за предлагане на храни представлява широк спектър от конфигурации за производство на храни, разпределение и потребление, като пазари на фермери, селскостопански магазини, магазини за колективни земеделски производители, селско стопанство, подкрепяно от общността, солидарни групи за закупуване и други.

Освен обаче „скъсяването“ на веригите на предлагане трябва да се направи още много в посока на утвърждаване на добри практики за разумно пазаруване и употреба на хранителни продукти. Общите цели на ЕС също са доста амбициозни – до 2025г, всяка страна членка трябва да намали с 30% загубите на храна по веригата от производство до потребление, като този процент трябва да достигне 50 към 2030г.

Прецизното земеделие, като форма на земеделска дейност използва точни навигационни системи, системи от датчици и софтуер за управление за постигане на диференциран и прецизен подход по отношение на почвите и посевите и начините за тяхното третиране. Като съпътстващ ефект от използване на методите на прецизното земеделие се явяват намаляването на количеството на използваните торове и пестициди и както и на вода за напояване. Основната идея е, че големите площи обработваеми земи биват разглеждани, като съвкупност от по-малки парчета земя, които има своя особеност и динамика по отношение на редица характеристики.

Друг подход разпознат, като водещ от Пакта, е биоземеделието-при него се практикува естественото обработване на почвата с намалено използване на пестициди, синтетични торове, регулатори и стимуланти. Освен създаване на здравословна и висококачествена продукция, биологичното земеделие става важен фактор за опазването на околната среда, като намалява количеството на вредните химикали в почвите, както и минимизира намесата в екосистемите. Едни от основните цели на биопроизводството са постигането на биологично равновесие в производството, стимулиране и увеличаване на биологичното разнообразие, както и цялостното изграждане на устойчива земеделска система.

Сходен на биоземеделието като философия е и друг подход, който ЕК разпознава, като перспективен - **агроекологията**, която вече бе обект на интервенция по ПРСР за периода до 2020г. – като се целеше и поддържане и възстановяване на благоприятния статус на местата от Натура2000. Агроекологията, като термин не е съвсем прецизен и дефинитивен, но най-общо се определя от ОИСР като "изследване на връзката на селскостопанските култури и околната среда". Тук трябва да се направи важно уточнение, че мерките, свързани с агроекология, не са обвързани с конкретен вид земеделие – т.е. могат

да се прилагат и при биоземеделието и при интензивното такова, като се вземат предвид начините на осъществяване на селскостопанските дейности.

Агролесовъдството също е една практика, която се разглежда като начин да подобрим практиките в селското стопанство и увеличим продукта, като това не се случи за сметка на Природата. Формулировката на това понятие е относително проста - форма на земеползване, при която върху една и съща площ се отглеждат дървесни и земеделски растения и/или домашни животни.

Стратегията „ От фермата до трапезата“ предвижда също с времето да бъде премахната практиката на използване на химически пестициди в растениевъдството и антибиотиците в животновъдството.

Какви са основните предизвикателства пред България при прилагане на стратегията „От фермата до трапезата“?

1) Липсата на диференцирани субсидии за площ- при този подход, който страната следва до момента, всеки декар обработена земя получава една съща субсидия без значение от отглежданата култура. Логичното последствие от това е, че се отглеждат много повече зърнени култури за сметка на плодове и зеленчуци, което като следствие води до внос на последните от чужбина. Вторичен ефект е, че монокултурното земеделие води до изтощаване на почвите и не подпомага запазването на биоразнообразието. (Пример – овошки-пчели и птици)

2) Намаляване на разхищението на храна – нужно е целанасочено усилие в посока на ограмотяване на потребителите и стимули за търговците с оглед на осъзнаване на проблема и действия за справяне с него. Положителен знак са вече реализирани и успешни кампании от страна на големи търговски вериги.

3) Стимулиране на агролесовъдството – до момента смесването на две селскостопански култури на една територия не само не беше стимулирано, а дори беше наказвано с отказ от субсидии. Нужно е страната да направи план и да даде готови решения на селските стопани, които да позволят тази земеделска практика да бъде възприета, както и тя да се стимулира чрез мерки в бъдещата ПРСР.

4) Управление на зоните НАТУРА 2000 – България изостава сериозно в създаването на планове и още повече реализацията на такива за тези, зони, които заемат сериозна част от територията на страната . Към момента имаме 120 защитени зони за опазване на дивите птици, покриващи 23.1 % от територията на България и 234 защитени зони за опазване на природни местообитания, покриващи 30,3 % от територията на България, като голяма част от тях са повлияни от селскостопански дейности.

5) Стимулиране на селскостопанския сектор за намаляване ползването на пестициди, торове и антибиотици и използване на биоземеделие, където е приложимо, както и използването на прецизно земеделие.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От написаното по-горе могат да се направят различни изводи и заключения в зависимост от гледната точка и поставените цели. Няколко общи и непротиворечиви извода, които обаче са твърде ясно видими са следните:

1. Времевият хоризонт на „Зелената сделка“ изисква консенус на действие на национално ниво, който да осигури стабилност на политиката без значение смяната на политическите играчи.
2. Нужни са сериозни усилия и преосмисляне на ролята на Науката и Образованието в България, като основа на извършване на трансформацията.
3. Приемането на целите и промените на „Зелената сделка“ от цялото общество трябва да стане чрез диалог.
4. Необходимо е многомерно стратегическо планиране на промените- на ниво сектор, територия и междусекторни връзки.
5. Всички мерки във финалните стратегически документи и хоризонтални програми следва да отразяват следването на целите на Пакта.
6. „Зелената сделка“ е уникален шанс за България да прескочи етапи в икономическото си развитие и да промени образа си на изоставаща страна в ЕС.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. <https://www.moew.government.bg/bg/priroda/natura-2000/natura-2000-v-bulgariya/obsta-informaciya-za-ekologichnata-mreja-natura-2000/>
2. Програма за Развитие на Селските Райони 2014-2020
3. Национална референтна рамка
4. Зелен пакт на ЕС- текст БГ
5. Национално законодателство в сектор Екология

**ДЪРЖАВНИ РАЗХОДИ - УСТОЙЧИВОСТ, РИСКОВЕ И ПОСЛЕДСТВИЯ ОТ
ПАНДЕМИЯТА COVID-19 ЗА БЪЛГАРИЯ**

**GOVERNMENT EXPENDITURE - SUSTAINABILITY, RISKS AND CONSEQUENCES
OF THE COVID-19 PANDEMIC FOR BULGARIA**

*Цветелина Цанкова
Докторант, СА „Д. А. Ценов“ – гр. Свищов
Email: cveti_cankova@abv.bg*

Резюме

В изложеният доклад на тема: „Държавни разходи - устойчивост, рискове и последствия от пандемията covid-19 за България“, са залегнали основни теми като държавни разходи – същност, националната разходна политика. Отделено е място и за актуалното състояние на политиката по държавните разходи на България в условията на COVID-19. Приоритетите на Бюджет 2021 г.

Summary

In the presented report on the topic: "Government expenditures - sustainability, risks and consequences of the covid-19 pandemic for Bulgaria", key topics such as government expenditures - the essence, the national expenditure policy. There is also a place for the current state of the state expenditure policy of Bulgaria in the conditions of COVID-19. The priorities of the 2021 Budget

Ключови думи: държавните разходи, устойчивост, рискове националната разходна, политика, бюджет, covid-19, България, икономика

Keywords: government spending, sustainability, risks national spending, policy, budget, covid-19, Bulgaria, economy

G Financial Economics, P Economic Systems

УВОД

Държавните разходи представляват техника за преразпределение на националния доход както и на националния продукт, чрез които се въздейства глобално върху всички страни от обществените възпроизводствени процеси. Мащаба с който се измерват разходите винаги е бил символ на мощта и селата на държавата и нацията. Огромните по размер и специфика държавни разходи са показателни за стопанския и духовния прогрес на една страна. Показателно е и за широките ѝ възможности за участие на пазара за международното разделение на труда. Техният относителен дял в крайното салдо на националния продукт има важна функция и показва мястото на икономиката в държавата, политиката, социалния и духовния живот. Тази функция зависи от налагането, етвърждаването и развитието на националните потребности, които с времето непрекъснато се увеличават. Необходимостта от държавни разходи най-често се свързва със стремежа за задоволяване на определени възникнали потребности на обществото. Често това са: сигурност, защита на границите, образование, здравеопазване, правораздаване и др. С възможностите за развитието на производителните сили възможностите за увеличаване на държавните разходи стават все по-големи. Увеличава се постепенно и размера на разходите, непосредствено свързани с производството и потреблението на материални блага.

Държавни разходи - същност

„Държавните разходи са важна съставка на всяка финансова система. Те са изражение на участието на правителството в решаването на социални, икономически и политически задачи. Отпускането на разходите всъщност е продължение и завършек на разпределението, осъществявано с финансовите методи и форми, процес на потребяване на събраните в държавния бюджет финансови ресурси. От тази гледна точка държавните разходи са понятие главно на финансовото преразпределение. Чрез тях събраните в централизирания бюджет пари (чрез разпределението и преразпределението на националния доход с помощта на приходните форми) получават строго целево назначение - инвестиции, образование, култура, управление, технически прогрес и пр.”

В същото време държавните разходи са отражение на една специфична дейност на държавата, която има за задача да преразпределяйки финансовите ресурси, да оказва въздействие върху всички различни страни от обществения и възпроизводствен процес. На практика тя осигурява неговата непрекъснатост. Обемът на държавните разходи е показателен каква част от националните доходи се преразпределя и насочва от държавата. При съвременните условия този обем варира между 50 - 60. В периоди на криза и повече. Това означава, че държавата активно е основен регулатор и се намесва в производството така и във всички останали човешки дейности.

Държавните разходи може най-общо да се характеризират и да обхванат следните важни акценти:

Като понятие на финансите те се преразпределят по методика на националния доход и националния вътрешен продукт. Крайният резултат на практика е процес на строго, отчетно и целево изразходване на паричните постъпления, натрупани в държавния бюджет - изразходване, което е характерно и съотносимо само за финансовото разпределение.

За държавата, направените разходите са основен инструмент за намеса в обществения и социален живот. Чрез тях се обезпечават цялостното съществуването на държавата и възможността за изпълнението на нейните основни роли в икономиката, политиката, социалната и духовната сфера.

От гледна точка на икономиката държавните разходи са процент от националния доход, който се изземва и преразпределя в съответствие с интересите на цялото общество. Реализирането на държавните разходи е основна част от движението на парите по финансов път.

Разходи за развитието на националната икономика

Ролята на държавата в общественото и възпроизводство се гарантира както чрез финансиране и организиране на конкретни производства и дейности в държавния сектор, така и чрез непосредствено съдействие и подпомагане на частните фирми, холдинги и компании. Държавата в повечето от случаи се насочва към развитието и укрепването на производства и отрасли, които са в определена степен нерентабилни от гледна точка на частния бизнес. Това са инфраструктура, съобщения, комуникации, атомна енергия, електроника, транспорт и пр. Наблюдава се и често държавата да национализира отделни предприятия и производства за стабилизиране на тяхното икономическо и финансово

положение и отново ги предоставя на частния сектор. Това е явление, което има за основа финансиране от бюджета.

Основно държавната намеса се налага и осъществява в съответствие с предписанията на съответните националните програми за регулиране и развитие на икономиката. Програми, които най-често се съобразяват с интересите на бизнеса и обществото.

Във връзка с това се използват и налагат:

- административни мерки в сферата на здравеопазването, социалното дело, образованието, политиката за ценообразуването и външната търговия . Това са мерки в основата на които е заложен издаването от държавата на закони и подзаконовни нормативни разпоредби;

- икономическите мерки, намиращи приложение в прякото и непрякото субсидиране и подпомагане на отделните отрасли, браншове и производства в националната икономика.

Определящо значение има факта, че държавата е главен клиент на частните фирми и компании. Разбира се, държавата не попада в честта на обикновен клиент, тя не е само потребител и купувач, но и доста важен, представителен и платежоспособен гарант на сигурността и стабилността на ресурсите на фирмите.

Политика в областта на държавните разходи

Политиката в областта на държавните разходи обхваща преразпределителния процес между и в различните нива на управление, с цел изпълнение на правител-ствените приоритети и постигане на по-високи нива на ефективно и ефикасно използване на бюджетните ресурси Основната философия на националната разходна политика е гъвкаво управление на разходите, което е насочено към стратегическите аспекти в средносрочен план и ориентиран към постигане на крайните резултати.

Националната разходна политика се провежда в три основни направления:

„Първо: ²⁸¹Финансиране на правителствените приоритети, реализирани чрез бюджетите на държавните органи и финансиране на самостоятелните и автономни бюджети. Оценка на ефективността и ефикасността на бюджетните предложения на държавните органи и самостоятелните и автономни бюджети. Координира предложенията

²⁸¹ Публични разходи

и алтернативите, засягащи държавните разходи, като се оценява ефекта от евентуалното им финансиране.”

„Второ: Съставяне, изпълнение и отчитане на държавния бюджет в частта за общините, въз основа на разделение на финансираните чрез бюджетите на общините дейности на местни и делегирани от държавата при организирането и предо-ставянето на публични услуги. По този начин, държавата осигурява равностоен достъп на населението до минимално равнище на публични услуги за всички общини.”

„Трето: Администриране на средствата от държавния бюджет за субсидии, компенсации и капиталови трансфери за нефинансовите предприятия от реалния сектор, разпределение на паричните постъпления по сделките за приватизация на държавните предприятия и паричните постъпления от концесии и дивиденди.”

Актуално състояние на политиката по държавните разходи на България в условията на COVID-19

„Министерство на финансите публикува законопроекта за държавния бюджет на Република България за 2021 г. и актуализираната средносрочна бюджетна прогноза (АСБП) за периода 2021-2023 г., която представлява мотивите към законопроекта. АСБП за периода 2021-2023 г. включва средносрочните икономически перспективи и основни допускания, фискалните цели и приоритети на правителството. Разчетите в нея отразяват тенденциите в есенната макроикономическа прогноза за развитието на националната икономика и оценките за ефекта от разходните дискреционни мерки, в т.ч. и от временните мерки в условията на извънредни обстоятелства.”

Приходна и разходна политика.

„При приходите за периода 2021-2023 г., изразени като процент от БВП, се наблюдава тенденция за спад от 38,3 % до 37,6 %, а в номинален размер те се увеличават, като от 47 645,2 млн. лв. за 2021 г. се очаква да достигнат 52 423,8 млн. лв. през 2023 година. Разходите за периода 2021-2023 г., изразени като процент от БВП, бележат спад от 42,2 % до 39,6 % и имат основен консолидационен принос за по-стигане на целите за бюджетното салдо. В номинален размер разходите се увеличават, като от 52 532,2 млн. лв. за 2021 г. се

очаква да достигнат 54 963,8 млн. лв. през 2023 година. В основните ²⁸²показатели се наблюдава тенденция на номинално увеличение както на приходите, така и на разходите, при условие че се изключат разходите през 2020 и 2021 г., свързани с преодоляване на негативните ефекти от пандемията. Независимо че параметрите на разходната част на бюджета за 2020 и 2021 г. надвишават 40 %-то правило по чл. 28, ал. 1 от ЗПФ, то след елиминиране на ефекта от временните разходи за COVID-19 мерки, те са в рамките на ограничението.”

Реално, държавните приходи по време на епидемия от COVID-19 са значително по-малко от държавните разходи.

В областта на данъчната политика в средносрочен план се предвижда запазване на основните приоритети, свързани с подобряване на събираемостта на приходите, справяне със сенчестата икономика и намаляване на административната тежест и разходите за бизнеса и гражданите. Запазват се ниските данъчни ставки за корпоративните данъци и тези за данъците върху доходите на физическите лица, като важна предпоставка за инвестиции, икономически растеж и заетост.

Приоритетите на Бюджет 2021 са политиката по доходите, образо-ванието, политиката в областта на здравеопазването, социалната политика, пен-сионната политика и политиката в областта на отбраната.

Политика по доходите

„АСБП ²⁸³за периода 2021-2023 г. предвижда увеличение на размера на минималната работна заплата от 1 януари 2021 г. на 650 лв., като размерът от 650 лв. ще се запази през 2022 и 2023 година. През 2021 г. ще бъде постигнато планираното удвояване на средствата за възнаграждения на педагогическите специалисти спрямо 2017 г., като за целта са разчетени 360,0 млн. лв. за издръжка на дейностите по възпитание и обучение на децата и учениците и увеличение на възнагражденията с 57,8 млн. лв. за непедagogическия персонал. За 2021 г. са планирани целогодишно средства за осигуряване на увеличението с 30 % от 01.08.2020 г. на разходите за персонал на системите на органи и администрации, които са

³ Публикувани са законопроектът за държавния бюджет на Република България за 2021 г. и актуализираната средносрочна бюджетна прогноза за периода 2021-2023 г.

натоварени с дейности по овладяване на пандемията и последствията от COVID-19, в т.ч. за служители на първа линия, които бяха включени в социално-икономическия пакет на правителството. Бюджет 2021 предвижда и увеличение с 10 % на средствата за заплати и възнаграждения на персонала, нает по трудови и служебни право-отношения, включително и на средствата за осигурителни вноски, за всички струк-тури, които не попадат в обхвата на пакета от социално-икономически мерки на правителството. За 2021 г. е разчетено увеличение на средствата за заплати и възнаграждения на персонала за изборните длъжности и за заетите в системата на съдебната власт, за които законодателно е регламентиран механизъм за формиране на възнагражденията.’’²⁸⁴

Образование

През 2021-2023 г. държавата ще продължи да реализира мерките, насочени към повишаване на привлекателността на учителската професия. Мотивацията на действащите учители. Залага се на качеството в предучилищното образование. Постигане на по-високи образователни резултати и прилагане на интегрирани методи и политики за превенция на изоставащите и отпадането от училище. Фокусът е върху учениците и децата от уязвимите групи и за по-успешно реализиране на пазара на труда.

Усилията в областта на здравеопазването на хората е насочена към осигуряване на бързо, качествено и ефективно посрещане на здравните нужди и потребности на гражданите, чрез подобряване на достъпа среда, повишаване на ефективността на системата и справедливо разпределение на ресурсите спрямо потребностите на населението. Основна цел е осигуряване на адекватна готовност и издръжливост на здравната система в условията на продължаваща и нестихваща епидемична обстановка, причинена от разпространението на COVID-19 с цел гарантиране предоставянето на пациентите на необходимата медицинска и здравна грижа, като същевременно се предпази здравето на работещите в системата.

Приоритетите и целите в социалната политика са насочени усилия основно към преодоляване на социално-икономическите последици от пандемията от COVID-19. Характеризират се с запазване на заетостта – работните места, повишаване на полезността

²⁸⁴ Публикувани са законопроектът за държавния бюджет на Република България за 2021 г. и актуализираната средносрочна бюджетна прогноза за периода 2021-2023 г.

на работната сила и намаляване на броя на безработните, особено сред една от най-засегнатите групи - младежите, както и подобряване на адекватността и устойчивостта на усилията но системите за социална закрила и социално включване с насока към най-уязвимите групи от обществото.

Пенсионната политика за периода 2021-2023 г. продължава да се усъвършенства, търси мерки за подпомагане на пенсионерите с най-нески доходи. Търси варианти и възможности да отговори на предизвикателствата, пред които страната ни е изправена в условията на covid - 19. Усилията на държавата са насочени към намиране на балансирани и трайни решения. С тези решения са цели адекватността и устойчивостта на пенсионната система в борбата с демографските и социално-икономическите характеристики на страната. Залегната е и необходимостта от устойчиво нарастване, увеличаване на доходите от пенсии, съобразно с настъпващите темповете на икономически растеж.

„В Бюджет 2021²⁸⁵ са осигурени допълнителни средства, както следва: 474,0 млн. лв. за увеличение на размера на минималната пенсия за осигурителен стаж и възраст от 250 лв. на 300 лв., считано от 1 януари 2021 г.; 94,0 млн. лв. за увеличение на максималния размер на получаваните една или повече пенсии от 1 200 лв. на 1 440 лв., считано от 1 януари 2021 г.; 884,2 млн. лв. за мерки, свързани с осъвременяване и изчисляване на пенсиите, в т.ч. за целогодишно изплащане на увеличените от 1 юли 2020 г. пенсии с 6,7 %, както и ново осъвременяване на пенсиите от 1 юли 2021 г. с 5 на сто; 318,0 млн. лв. за изплащане на добавки към пенсиите на всички пенсионери до месец март 2021 г. включително.”

Политика в областта на отбраната

Осигурени са средства за поддържане и развитие на националните отбрани-телни способности и способностите, свързани с колективната отбрана, в т.ч. средства за изпълнение на одобрените от Народното събрание инвестиционни проекти за модернизация на Българската армия, а именно: придобиването на многофункционален модул патрулен кораб за ВМС и основна бойна техника за изграждане на батальонни бойни групи от състава на механизирани бригада. Допълнително са предвидени средства за изграждане на интегрирана система и инфраструктура за усвояване, експлоатация и осигуряване на новия тип боен самолет. За 2021 г. разходите за отбрана възлизат на 1,69 на

²⁸⁵<https://dariknews.bg/novini/bylgariia/biudzhel-2021-razhodite-poveche-ot-prihodite-video-2245289>

сто от БВП, което е с 0,05 % от БВП повече от референтния процент на разходите към БВП по Националния план за повишаване на разходите за отбрана на 2 на сто от БВП на Република България до 2024 година.

Бюджетни взаимоотношения с общините

В Бюджет 2021 са предвидени еднократни трансфери за подпомагане на общини с население под 30 000 жители, които нямат достъп до общата изравнителна субсидия, съгласно механизма за нейното разпределение през 2021 г. Това са основно общини, при които е отчетено намаление на приходите от данък върху недвижимите имоти с повече от 5 на сто и на приходите от туристически данък с повече от 15 на сто по данни от отчета за касово изпълнение на бюджетите им към деветмесечието на 2020 г. спрямо отчета им за същия период от предходната година.

Държавен дълг

Въз основа на допусканията и прогнозното нетно дългово финансиране през 2021-2023 г. се очаква в края на периода държавният дълг да достигне до ниво от 38,9 млрд. лв., респективно съотношението на държавния дълг спрямо БВП да нарасне от 25,6 % към края на 2021 г. до 28,2 % в края на 2023 година. Предвижда се темпът на нарастване на консолидирания дълг на сектор „Държавно управление“ да бъде в диапазона от 27,5 % от БВП през 2021 г. до 29,4 % от БВП в края на 2023 година. Независимо от повишената стойност на относителния дял на консолидирания дълг спрямо БВП, той остава далеч под максимално допустимата референтна стойност на Маастрихтския критерий за конвергенция от 60 %, което ще гарантира запазване на равнището на ниска държавна задлъжнялост на Република България сред 28-те държави-членки на ЕС.

Към законопроекта за държавния бюджет за 2021 г. се предлагат и промени на показателите по държавния бюджет за 2020 година. С проекта на Закона за изменение и допълнение на ЗДБРБ за 2020 г. се предвижда, от една страна, намаление на неданъчните приходи по държавния бюджет в нетен размер на 895,0 млн. лв., и от друга, увеличение на разходите по държавния бюджет в размер на 840,7 млн. лв., с което бюджетното салдо по държавния бюджет за годината се предвижда да бъде отрицателно в размер на 5 187,2 млн. лв. (4,4 % от прогнозния БВП). Изготвените разчети за основните параметри по консолидираната фискална програма предвиждат бюджетното салдо да бъде отрицателно в размер на 5 249,5 млн. лв. или 4,4 на сто от прогнозния БВП.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Следва да бъде отчетено, че мерките, свързани с пандемията от COVID-19 за сметка на националния бюджет и на пренасочен ресурс от Оперативните програми на ЕС, в годишен план са в размер на около 2,4 % от прогнозния БВП. Тези разходи и загуба на приходи са пряко следствие на извънредните обстоятелства, при които се изпълнява бюджетът през настоящата година. Елиминирайки влиянието на мерките, свързани с пандемията от COVID-19, дефицитът по консолидираната фискална програма за 2020 г. възлиза на 2 % от прогнозния БВП. Разходи

Приоритет за страната остава и успешното усвояване на средствата от евро-пейските фондове и програми, чрез които да се постигне устойчив икономически растеж, висока заетост, социално включване, социално, икономическо и територи-ално сближаване и изграждане на конкурентоспособна и иновативна икономика.

Източници:

Въведение във финансите (теория на финансите) Румен Брусарски, Андрей Захариев, Георги Манлиев

Публични финанси / Публични финанси: методическо ръководство. 2009 г.- 2014 г. Величко Адамов, Румяна Лилова, Теодора Димитрова

<https://www.minfin.bg/bg/7> - Министерство на финансите - Публични разходи

<https://dariknews.bg/novini/bylgariia/biudzhnet-2021-razhodite-poveche-ot-prihodite-video-2245289>

ИНТЕГРИРАНИТЕ ТЕРИТОРИАЛНИ ИНВЕСТИЦИИ – ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВО И ВЪЗМОЖНОСТ ЗА ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ НА РЕГИОНИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Юлиан Моллов

Докторант, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

e-mail: jmollov@gmail.com

Резюме

Докладът представя предизвикателствата и възможностите пред развитието на регионите в България, свързани с прилагането на интегрирани териториални инвестиции (ИТИ) през периода 2021-2027г. Досегашната регионална политика, основана на концентрация на инвестициите по линия на европейските фондове в големите градски центрове на страната не постига желаните резултати по отношение на балансираното регионално развитие. Очакванията са, че прилагането на ИТИ ще допринесе за намаляване на дисбалансите и за нарастване на икономическата активност в регионите от ниво NUTS 2 чрез прилагане на децентрализиран подход, базиран на местните специфики.

Ключови думи: регионално развитие, интегрирани териториални инвестиции

JEL Codes: R11, R58

УВОД

Политиката за регионално развитие в България след присъединяването на страната към Европейския съюз (ЕС) следва тематичните цели и принципи на европейската кохезионна политика, но се прилага изключително секторно, без ясна изразена териториална насоченост на интервенциите, без съобразяване с особеностите на регионите, местните нужди и наличен потенциал. Планирането и изпълнението на регионалната политика в страната е свръх централизирано с незадоволително участие на местните заинтересовани страни. Координацията на програмите, съфинансирани от Европейските структурни и инвестиционни фондове (ЕСИФ), и секторните политики на регионално ниво

е неефективна и резултатите от изпълнението на оперативните програми не допринасят за устойчивото и балансирано развитие на регионите на различни нива. Междурегионалните неравенства продължават да се задълбочават. Налице са значителни икономически и социални несъответствия между регионите от различни нива по отношение на демографското състояние, доходите, инфраструктурното обезпечаване, нивото на инвестиции, заетостта и др.

Всичко това кара държавата да стартира реформа в политиката за регионално развитие, която се основава на въвеждането на интегриран териториален подход за регионално развитие със засилване ролята на регионалните съвети за развитие като териториални органи, отговорни за прилагането на интегрирани териториални стратегии (ИТСР) в регионите за планиране от ниво NUTS 2. Основният инструмент за изпълнение на стратегиите за развитие са интегрираните териториални инвестиции (ИТИ).

Липсата на опит в изпълнението на ИТИ и недостатъчно развития административен и финансов капацитет на местните заинтересовани страни очертават множество предизвикателства пред регионите от ниво NUTS 2 в България. Едновременно с това, ИТИ осигуряват нови възможности за динамизиране на икономическото развитие на това ниво чрез прилагане на децентрализиран подход, базиран на местните специфики.

ВЪЗНИКВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА ИНТЕГРИРАНИЯ ТЕРИТОРИАЛЕН ПОДХОД В КОХЕЗИОННАТА ПОЛИТИКА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Интегрираният териториален подход за развитие навлиза във фокуса на кохезионната политика на ЕС след доклада на Фабрицио Барка от 2009 г., в който се предлага реформа в политиката на сближаване чрез използването на подход, базиран на конкретното място или подход, основан на местните специфики (place-based approach). Според проф. Барка политиката, базирана на местните специфики, означава дългосрочна стратегия, насочена към използване на потенциала и намаляване на социалното изключване в специфични райони чрез външни интервенции и многостепенно управление²⁸⁶. Докладът

²⁸⁶ https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/policy/future/pdf/report_barca_v0306.pdf

Барка съдържа детайлна политическа и икономическа обосновка на ефективността на предложения подход за развитие отдолу-нагоре, основан на специфичните особености на конкретната територия.

Официално, с Регламент (ЕС) №1303/2013 за общоприложимите разпоредби за Европейския фонд за регионално развитие (ЕФРР), Европейския социален фонд (ЕСФ), Кохезионния фонд (КФ), Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони (ЕЗФРСР) и Европейския фонд за морско дело и рибарство (ЕФМДР), интегрираният подход към териториалното развитие става за първи път част от кохезионната политика на ЕС за програмен период 2014-2020г. С него се въвежда и инструмента за интегрирани териториални инвестиции. Според изискванията на регламента ИТИ се изпълняват когато дадена стратегия за градско развитие или друга стратегия за териториално развитие или териториален пакт изисква интегриран подход, включващ инвестиции от ЕСФ, ЕФРР или КФ по повече от една приоритетна ос на една или няколко оперативни програми. Действията, проведени като ИТИ, могат да бъдат допълвани с финансова подкрепа от ЕЗФРСР или ЕФМДР²⁸⁷.

Регламентът насърчава държавите-членки да комбинират европейските структурни и инвестиционни фондове в интегрирани пакети на местно, регионално или национално равнище, съобразени със специфични териториални предизвикателства за постигането на целите, определени в споразуменията за партньорство и програмите. Това може да се постигне чрез ИТИ, интегрирани операции, съвместни планове за действие и подхода водено от общностите местно развитие (ВОМР).

През програмния период 2014-2020 на доброволен принцип 20 държави членки въвеждат интегрирания териториален подход и инструмента ИТИ. Голямата част от тях го използват за изпълнение на стратегии за интегрирано градско развитие. Инструментът ИТИ подкрепя функционални градски зони в страни като Полша, Чешката република и Словакия. Във Великобритания, Белгия и Германия, той се прилага само в избрани региони (Корнуол и островите Сили) провинциите Лимбург, Кемпен, Западна Фландрия, Баден-Вюртемберг, Шлезвиг-Холщайн. Във Финландия ИТИ подкрепят развитието на Хелзинки,

²⁸⁷ Регламент (ЕС) № 1303/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 17 декември 2013 г.

Еспоо, Вантаа, Оулу, Тампере, Турку, които прилагат т.нар. „Стратегия на шестте града“ (6Aika)²⁸⁸. Резултатите от изпълнението на ИТИ до момента в ЕС са положителни по отношение на реализираните множество интегрирани партньорски проекти и инвестирани средства. Все още обаче не може да се оцени въздействието на ИТИ върху икономическото развитие на регионите, в които се прилагат, тъй като няма официални данни и анализи в тази посока.

България ще приложи интегрирания подход за териториално развитие едва през настоящия програмен период. Проектът на регламент за общоприложимите разпоредби за фондовете през програмен период 2021-2027г. засилва териториалното измерение на кохезионната политика чрез открояването на специална Цел 5 на политиката – „Европа по-близо до гражданите чрез насърчаване на устойчивото и интегрирано развитие на градските, селските и крайбрежните райони и на местните инициативи“, както и задължава държавите членки да подпомагат интегрираното териториално развитие чрез стратегии за териториално и местно развитие. Когато интегрираните териториални стратегии предвиждат инвестиции с многофондово финансиране от различни програми, то те се изпълняват под формата на ИТИ, ВОМР или други териториални инструменти.

КАКВО СЕ ПРЕДВИЖДА В БЪЛГАРИЯ ЗА ПЕРИОДА 2021-2027г.

За развитието на шестте региона от ниво NUTS 2 ще се прилагат интегрирани териториални стратегии за развитие (ИТСР). Регионалните съвети за развитие (РСР) ще функционират като териториални органи, отговорни за прилагането на тези стратегии и за предварителния подбор на концепциите за интегрирани териториални инвестиции. Новата Програма за развитие на регионите 2021-2027г. (ППР) ще финансира интегрирани проекти за градско развитие в десетте големи града в страната, определени като центрове за растеж, както и проекти за развитие на регионите за планиране от ниво 2, включени в концепции за ИТИ. ИТИ ще се прилагат на територията на 40 градски общини в страната. Останалите програми, съфинансирани от ЕСИФ, без програмите за транспорт и храни, също ще участват с минимум 10% от финансовия си ресурс в реализацията на ИТИ. Очакванията са,

²⁸⁸ Kociuba, Dagmara, 2018.

че в интегрирания териториален подход ще бъде включен и Стратегическия план за развитие на земеделието и селските райони (СПРЗСР) 2021-2027г., който ще финансира идентични мерки, включени в ИТИ в 215 селски общини, дребна по мащаби инфраструктура и базови услуги за населението в селските райони. Администрацията работи по нова дефиниция за селска община – това е община, в която няма населено място с над 15 хил. жители.

Концепциите за ИТИ, с които местните заинтересовани страни ще кандидатстват за подкрепа, ще представляват набор от взаимосвързани проекти, обхващащи територии с общи характеристики и/или потенциал за развитие, включващи оптимална комбинация от ресурси и мерки, които да бъдат използвани целенасочено за осъществяване на конкретна цел или приоритет от съответната териториална стратегия²⁸⁹. Препоръчва се поне един от проектите да бъде с икономическа насоченост, да се изпълнява от икономически оператор/и и/или да води до икономически ползи и резултати за целевата територия. Насърчава се включването на проекти, генериращи приходи или такива, предвидени за финансиране със средства от финансови инструменти, включително комбинирана подкрепа с безвъзмездна помощ и финансов инструмент²⁹⁰. Изискването за включване на икономически проекти в ИТИ е важно за целите на териториалния подход, тъй като по този начин се стимулира потенциала на съответните територии и предприемчивостта на местните общности. Това от своя страна би имало преки ползи за социално-икономическото развитие на регионите.

Бюджетът на Приоритет 2 на ПРР 2021-2027г., който ще се изпълнява изцяло чрез ИТИ, е 2,5 млрд. лв. Заедно с ресурса от останалите оперативни програми финансовите средства за изпълнение на ИТИ надхвърлят 4 млрд. лв. С добавянето на финансови инструменти, допълнителни държавни и общински средства, както и включването в подхода на СПРЗСР, финансовия пакет за ИТИ може да надхвърли 5 млрд. лв. Концепциите за ИТИ могат да се финансират от различни източници и програми. Така се очертава, че регионите имат на разположение сериозен ресурс за подкрепа на интегрирани интервенции, инициирани от местни партньорства и съобразени с местните особености и потенциал.

²⁸⁹ ПРР 2021-2027г.

²⁹⁰ МРРБ, 2020.

За одобрение на всяка концепция за ИТИ задължително се изисква доказване на съответствие на инвестициите с целите на ИТСП на региона за планиране от ниво 2. Необходимо е също така да се осигури интегрираност на проектните идеи (минимум два проекта във всяка концепция) и формирането на партньорство (от поне трима партньори). Осигуряване на максимална публичност и наличието на широка обществена подкрепа на проектите също са задължителни условия към ИТИ.

В концепциите за ИТИ ще бъдат допустими интервенции по различни програми. ПРР 2021-2027г. ще подкрепя: инфраструктурни мерки за насърчаване на икономическата активност (вкл. инвестиции в индустриални зони или друга инфраструктура за развитие на икономически дейности и подкрепа за иновации и развитие на МСП); устойчива градска мобилност; зелена градска инфраструктура; култура и спорт; туризъм; здравна, социална и образователна инфраструктура; културно-историческо наследство и други дейности, допустими по ЕФРР и идентифицирани от проектните партньори въз основа на подход „отдолу -нагоре“.

Програмата за иновации и конкурентоспособност в предприятията 2021-2027г. ще подкрепя дейности, насочени към създаване на условия за ускорено изграждане на нови или развитие на съществуващи индустриални паркове. Прилагането на подхода ИТИ за подкрепа на предприятията в рамките на индустриалните паркове ще насърчава развитието на производства в областта на чистите технологии, кръговата и нисковъглеродната икономика.

Програмата за развитие на човешките ресурси 2021-2027г. ще подкрепя ИТИ, насочени към преодоляване на предизвикателствата в сферите на пазара на труда, заетостта и социалното включване на регионално ниво. По програмата са допустими множество мерки за активиране и включване в заетост на неактивни и безработни лица, в т.ч. продължително безработните, повишаване на уменията и квалификацията на уязвими групи на пазара на труда, стимулиране на младежката заетост, подкрепа за развитие на предприятията от социалната икономика, адаптиране на предприятията към промените в икономическата среда, повишаването на квалификацията, уменията и компетентностите на заетите спрямо нуждите на бизнеса на територията на съответния район от ниво 2, подкрепа за работните места за хора с увреждания и др.

Програмата за образование 2021-2027г. също ще подкрепи прилагането на ИТИ чрез дейности по ограмотяването на възрастни, реализация на комплексни програми на общинско ниво за десегрегация на училищата и развитието на дуалната система на обучение. ИТИ ще се подкрепят и по Плана за възстановяване и устойчивост и фонда за справедлив преход.

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА В ПРИЛАГАНЕТО НА ИНТЕГРИРАНИТЕ ТЕРИТОРИАЛНИ ИНВЕСТИЦИИ

Фокусирането на интегрирания териториален подход върху 40 градски общини крие риск за постигането на целите за териториално сближаване и за преодоляване на социално-икономическите неравенства между регионите. Налице е неравномерно разпределение на тези 40 градски общини на територията на страната – само 14 от тях са в Северна България. В Южен централен регион например са разположени 12 от целевите общини, а за него са планирани едва 16,05% от средствата. Същевременно бюджетите за трите северни региона надвишават тези на южните – общо 54,30% от предвидения ресурс по ПРР е определен за Северна България. Най-големият ресурс е заделен за Северозападния регион – 20,16%.

Много малка част от тези градски общини са съседни, което компрометираща териториалното измерение на интервенциите. Това означава, че партньорствата между тези общини ще се изграждат на секторен принцип, а не за решаване на общи проблеми на конкретната територия. Друг възможен резултат е изпълнение на концепции за ИТИ, които са ориентирани само върху територията на една община. Това би ограничило социално-икономическо въздействие на интервенциите.

Не се наблюдава програмиране на целенасочено подпомагане на необлагодетелствани райони и такива със специфични нужди. Съществува опасността общините с недостатъчен административен и финансов капацитет да са по-малко активни и да не се включат в концепции за ИТИ или да не успеят да усвоят предвидените за тях средства. Подобна ситуация може да задълбочи допълнително съществуващите социално-икономически различия и да компрометираща целта за балансирано регионално развитие. Все още не е ясно как селските общини ще могат да участват в концепции за ИТИ и в какъв

мащаб. Единствено в Програмата за развитие на регионите 2021-2027г. е предвидена възможността за подкрепа на инвестиции в съседни селски територии по отношение на мерки в индустриални зони, пътна инфраструктура и градска мобилност. Това е заложено с цел засилване на функционалните връзки между градските общини и граничещите с тях селски общини, но тези инвестиции трябва да са включени в интегрирани проекти на градските общини.

Второто предизвикателство е новостта на материята. ИТИ ще се прилагат за първи път в България за периода 2021-2027г., в ЕС се използват от началото на миналия програмен период. Въпреки че у нас вече се използва WOMP подхода, който също е инструмент за интегрирано териториално развитие, страната няма богат опит с изпълнение на интегрирани партньорски проекти и с прилагане на децентрализирана политика за регионално развитие. Местните заинтересовани страни досега не са били активната страна в предлагането на политики и мерки за преодоляване на социално-икономическите проблеми на съответната територия. Избраният модел за прилагане на интегрирания териториален подход чрез регионалните съвети за развитие изглежда добре структуриран, но доста сложен и с много противоречиви елементи.

Едни от основните проблеми са недостатъчният опит, административен и финансов капацитет на потенциалните партньори/бенефициенти. Общините като основни бенефициенти по програмите свикнаха да изпълняват самостоятелно своите проекти. Дори за периода 2014-2020г. градовете имаха гарантирани бюджети за своите инвестиционни програми. За новия програмен период използването на инструмента ИТИ поставя общините пред огромно изпитание да създават партньорства, да изпълняват съвместни интегрирани проекти и да работят в условия на максимална публичност и прозрачност. Освен това липсата на финансова самостоятелност и лошото финансово състояние на общините поставя под риск тяхното пълноценно участие в концепциите за ИТИ.

От друга страна все още няма пълни указания за подготовка и изпълнение на ИТИ, липсват ясни критерии за оценка на концепциите за ИТИ, вкл такива, насочени към икономическото развитие. Има и много въпросителни относно това какво се случва, ако един от партньорите не успее да изпълни своя проект от дадена концепция. Вероятно това

проваля цялата концепция за ИТИ, но какви ще са последствията за останалите партньори, които вече са инвестирали своя ресурс и са изпълнили проектите?

Налице са предизвикателства и в работата на самия РСР и експертните звена към него. РСР е натоварен с огромната отговорност да извършва предварителната селекция на концепциите за ИТИ. До момента РСР като вид териториални органи имаха пасивна роля в прилагането на регионалната политика и нейната координация на регионално ниво. След реформата вече РСР имат съвсем друга роля и повече възможности да допринасят за развитието на регионите за планиране от ниво 2. По-голямата част от членовете на РСР са представители на местните власти, което допълнително повишава тяхната отговорност към решаването на проблемите на регионално ниво.

Звената за медиация и обществени консултации към РСР досега не са участвали в процеса на изпълнение и управление на средствата от европейските фондове, а на тях се пада отговорната задача да подпомагат създаването на партньорства за ИТИ и осигуряването на обществената подкрепа за интервенциите.

Участието на икономически оператори в ИТИ се насърчава силно, но не е ясно регламентирано. В тази насока съществуват много правни въпроси, свързани с държавните помощи, генерирането на приходи и използването на финансови инструменти.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Новият интегриран подход за регионално развитие, ориентиран към местните условия, който ще се прилага в България през периода 2021-2027г., поставя множество предизвикателства пред регионите и местните заинтересовани страни. Създаването на партньорства и съвместни инициативи на регионално ниво е нещо непознато до момента в страната и ще бъде изпитание за зрелостта и компетентността на местните власти, бизнес организациите и структурите на гражданското общество. Увеличаването на правомощията на регионалните съвети за развитие и предоставянето им на функции по подбор на проекти (концепции за ИТИ) е първа стъпка към децентрализация на държавното управление и действие в правилната посока. Но като всяко начало, дейността на РСР в новия им състав и отговорности ще изисква допълнителни действия по обучения и изграждане на

административен капацитет, което допълнително ще усложни процеса. Стартирането на инструмента за ИТИ, чрез който ще се прилага този подход „отдолу-нагоре“, вероятно ще забави процеса по изпълнение на програмите, съфинансирани от ЕСИФ, но очакванията са, че като цяло въвеждането му ще повиши добавената стойност, ефективността и въздействието на регионалната политика.

ИТИ предоставят добри възможности пред местните власти, бизнеса и неправителствените организации да вземат в свои ръце решаването на ключовите проблеми, които спъват социално-икономическото развитие на различните райони, и да използват целенасочено външното финансиране, местните дадености и силни страни за провеждане на специфична регионална политика, насочена към привличане на инвестиции, стимулиране на предприемачеството и осигуряване на качествени услуги и публични блага за населението, което би допринесло за ограничаване на демографските проблеми и за повишаване на икономическата активност в регионите. В тази връзка е много важна координацията на публичните политики на регионално ниво, затова държавата не трябва да абдикира от регионалната политика, а чрез целенасочени действия да допълва или да участва в ИТИ с паралелни интервенции в изоставащи райони със специфични характеристики и нужди.

ИТИ са чудесна възможност за постигане на целите за устойчиво и балансирано развитие на регионите в България, но те трябва да се комбинират смислено с мерките, предвидени в Плана за възстановяване и устойчивост и проектите по линия на фонда за справедлив преход. Намаляването на междурегионалните дисбаланси изисква комплексен подход и умело комбиниране на всички инструменти на кохезионната политика и политиката за развитие на селските райони.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Barca, F., 2009, AN AGENDA FOR A REFORMED COHESION POLICY, A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations, https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/policy/future/pdf/report_barca_v0306.pdf

2. Kociuba, Dagmara, 2018, „Implementation of integrated territorial investments in Poland – rationale, results, and recommendations“
3. МРРБ, 2020, Актуализирани общи указания за подготовка на проекти за подкрепа на интегрираното териториално развитие на регионите за планиране от ниво 2 със средства от европейските фондове за периода 2021-2027 г., www.bgregio.eu
4. Програма за развитие на регионите 2021-2027 г., 2021г., http://www.bgregio.eu/media/Programirane/2021-2027/17.03.21-3177622_OPDR_Program_template_BG_VERSION_Jan%202021.pdf
5. Регламент (ЕС) № 1303/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 17 декември 2013г.